

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Вања Н. Миљковић

**КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКО
ИСТРАЖИВАЊЕ ГЛАГОЛСКИХ ПРЕФИКСА
У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Докторска дисертација

Београд, 2021.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Vanja N. Miljković

**A COGNITIVE LINGUISTIC RESEARCH OF
VERB PREFIXES IN CONTEMPORARY
SERBIAN**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2021.

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Ваня Милькович

**КОГНИТИВНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ
ИССЛЕДОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ
ПРЕФИКСОВ В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ
ЯЗЫКЕ**

Белград, 2021.

Ментор:

Др Рајна Драгићевић, редовни професор

Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Датум одбране: _____

Изјаве захвалности

Велику захвалност дугујем проф. др Рајни Драгићевић, на помоћи и сугестијама.

*Посебно се захваљујем колегиници др Ани Миленковић,
на пријатељским саветима и помоћи.*

*Велико хвала мојој мами и брату, као и Мики и Боби,
који су ме у свему подржавали.*

*Највећу захвалност дугујем мом великом пријатељу и сапутнику
Андреју Момчиловићу, који је, као и у свему другом,
био моја највећа подршка и ослонац.*

КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКО ИСТРАЖИВАЊЕ ГЛАГОЛСКИХ ПРЕФИКСА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

У овом се истраживању бавимо семантиком глаголских префикса у савременом српском језику. У досадашњим приступима глаголској префиксацији префиксима се поред значења у домену просторног искуства приписују и апстрактнија акционална значења. Наша је основна претпоставка да се префиксно значење може уочити и на нивоу који је апстрактнији од самих сликовних схема али који је истовремено и конкретнији од граматичких суперсхема. Тај смо појмовни ниво означили као протосхему. Иако је типична онтолошка манифестација протосхеме сликовна схема, протосхема се уочава и у искуствима која надилазе просторно-перцептивни домен.

У поглављу II бавили смо се каузалном структуром на суперсхематском нивоу глаголског значења. Показали смо да је оправдано претпоставити да аргументски оквир глагола представља компресовану верзију шире каузалне структуре – различити начини компресије одговарају различитој глаголској дијатези. Та развијена каузалност се састоји од три поља – агентативног, медијалног и резултативног. У последњем се уочавају два типа актаната – Трајектор, као носилац промене положаја (ефективизација), и Оријентир, као носилац промене садржаја (афективизација). Префиксна протосхема се повезује управо са резултативним пољем, односно представља специфичне искуствене типове ефективизације и афективизације.

Поглавље III доноси детаљну анализу глагола са префиксом *из-*. Као протозначење овог префикса препознаје се протосхема ЕКСКЛУЗИЈЕ, које представља тип ефективизације (повезује се са Трајектором). Типична манифестација протодогађаја ексклузије јесте сликовна схема ИЗНОШЕЊА (*изаћи, истрчати, извадити...*). Ексклузија се, притом, искуствено преплиће са два типа афективизације (промене које се тичу Оријентира) – ЕКСТРАКЦИЈОМ и ЕКСПОЗИЦИЈОМ. Екстракција се примарно повезује са сликовном схемом ИСТИСКАЊА (*исцедити, исисати, измустити...*), а експозиција са сликовном схемом ИЗЛАГАЊА (*испрскати, ишприцати, исквасити...*). Онтолошка дисперзија глагола са префиксом *из-* описана је у свакој од тих група засебно.

Поглавље IV истражује другу велику префиксалну породицу – глаголе са префиксом *у-*. Уочено је да се на сликовносхематском нивоу *у-* префиксали могу поделити на две групе према томе који се спацијални примитив ангажује. У најтипичнијем случају реч је о УНОШЕЊЕУ У САДРЖАТЕЉ (*утрчати, убацити, ускочити...*), али се уочава и сликовна схема ОБУХВАТАЊА ОМОТАЧЕМ (*умотати, увити, увезати...*). Овим је двома схемама заједничка протосхема ИНКЛУЗИЈЕ. Притом, инклузија се може комбиновати са протозначењем ИНВАЗИВНОСТИ, што се уочава у сликовним схемама ИМПУТАЦИЈЕ (када се напада структура садржатеља: *убости, укуцати, ушрафити...*) и ИМПЛОЗИЈЕ (када је омотач извор притиска на омотани предмет: *утегнути, угушити, угњечити...*). Показано је да је онтолошка дисперзија наспрам ових сликовних схема, као и код префикса *из-*, објашњива примарним метафорама.

У поглављу V дата је анализа која на протосхематском нивоу успоставља разлику између префикса *об-* (протосхема ИНВОЛВИРАНОСТИ) и префикса *о-* (протосхема АКСИЈАЛНОСТИ). Иако се оба префикса на сликовносхематском нивоу у великој мери подударују, протосхематска дистинкција показује зашто та подударност није потпуна.

Постепено појмовно уопштавање, којим се од физичких конфигурација ослобађа одазивни појмовни садржај, објашњава онтолошку разноликост глагола и у овим префиксалним породицама.

Понуђене анализе су показале да се префиксно значење може посматрати и на нивоу који надилази просторно искуство и који, као такав, представља предлексички појмовни потенцијал из кога израстају конкретне лексичке схеме у разноврсним доменима стварности. Тако посматран, префикс је семантички заметак префиксала а не модификатор творбене основе. Функција основе се огледа у томе да, ако је семантички транспарентна, асоцијативно укаже на онтолошку конкретизацију префиксног значења. Префиксација у таквој перспективи, стога, постаје творбено-појмовни процес у коме се префиксна протосхема преводи на ниво конкретног догађајног садржаја.

Кључне речи: глаголски префикси, когнитивна лингвистика, творба речи, префиксација, сликовне схеме, каузалност, трајектор, оријентир, протосхеме, примарне метафоре.

Научна област: лингвистика

Ужа научна област: савремени српски језик, семантика

УДК:

A COGNITIVE LINGUISTIC RESEARCH OF VERB PREFIXES IN CONTEMPORARY SERBIAN

Summary

In this research we investigate the semantics of verb prefixes in the Contemporary Serbian language. In addition to the meanings in the domain of spatial experience, in previous approaches to verb prefixation more abstract aspectual meanings are ascribed to prefixes. Our basic assumption is that the meaning of the prefix can be observed at a level which is more abstract than the image schemas themselves, but which is at the same time more concrete than the grammatical superschemas. We have marked this conceptual level as a proto-schema. Although the typical ontological manifestation of the proto-schema is the image schema, the proto-schema is also observed in experiences which transcend the spatial-perceptual domain.

In Chapter II we investigate the causal structure at the superschema level of the verb's meaning. We show that it is reasonable to assume that the argument framework of the verb represents a compressed version of a broader causal structure – different modes of compression correspond to verbs of a different diathesis. This uncompressed causality consists of three fields – the agentive, medial and resultative. In the latter, two types of actants are observed – the Trajector, as a carrier of position change (effectivization) and Landmark, as a carrier of content change (affectivization). The prefix proto-schema is connected to the result field, that is, it represents specific experiential types of effectivization and affectivization.

Chapter III provides a detailed analysis of verbs with the prefix *iz-*. The meaning of EXCLUSION is recognized as the proto-meaning of this prefix, which represents the type of effectivization (connected to the Trajector). A typical manifestation of the proto-event of exclusion is the image schema of TAKING SOMETHING OUT (*izaći, istrčati, izvaditi...*). At the same time, exclusion is experientially intertwined with two types of affectivization (changes concerning the Landmark) – EXTRACTION and EXPOSURE. Extraction is primarily associated with the image schema of SQUEEZING OUT (*iscediti, isisati, izmusti...*) and exposure with the image schema of EXPOSING (*isprskati, išpricati, iskvasiti...*). The ontological dispersion of verbs with the prefix *iz-* is described in each of these groups separately.

Chapter IV explores a large group of verbs with the prefix *u-*. We have found that *u-*prefixed verbs can be divided into two groups at the image-schema level, based on which spatial primitive is engaged. The most typical case is the image schema ENTERING INTO THE CONTAINER (*utrčati, ubaciti, uskočiti...*) and the image schema of WRAPPING (*umotati, uviti, uvezati*). These two schemas have a common proto-schema of INCLUSION. In this case, inclusion can be combined with INVASIVENESS, which is present in the image schemas IMPUTATION (when the structure of the container is invaded: *ubosti, ukucati, ušrafiti...*) and IMPLOSION (when the wrapper is the source of pressure upon the wrapped object: *utegnuti, ugušiti, ugnječiti...*). It is shown that the ontological dispersion, in contrast to these image schemas, can be explained by primary metaphors, as is the case with the prefix *iz-*.

Chapter V provides an analysis which establishes the difference between the prefixes *ob-* (the proto-schema of INVOLVMENT) and *o-* (the proto-schema of AXIALITY) on the proto-schema level. Although both prefixes largely coincide on the image-schema level, the proto-schema distinction indicates why this coincidence is not complete. A gradual conceptual generalization, which frees a responsive conceptual content from physical configurations, also explains the ontological diversity of verbs in these prefixal families.

The offered analyses have shown that the prefix meaning can be observed at a level which transcends spatial experience and which, as such, represents the pre-lexical conceptual potential

from which concrete lexical schemas unfold into various domains of reality. Viewed in this way, a prefix is a semantic inception of a prefixed verb, not a modifier of the derivational base. The function of the base is reflected in the fact that, if it is semantically transparent, it associatively indicates the ontological concretization of the proto-meaning. In such a perspective, prefixation becomes a derivational-conceptual process in which the prefix proto-schema is translated onto the level of a specific event's content.

Key words: verb prefixes, cognitive linguistics, word formation, prefixation, image schemas, causality, trajector, landmark, proto-schema, primary metaphors

Scientific field: linguistics

Scientific subfield: Serbian language, semantics

САДРЖАЈ

I. УВОДНА РАЗМАТРАЊА: ДОСАДАШЊИ ПРИСТУПИ ГЛАГОЛСКИМ ПРЕФИКСИМА И ДЕФИНИСАЊЕ ЦИЉЕВА ИСТРАЖИВАЊА.....	1
1. Граматички приступи глаголској префиксацији између основоцентричних и префиксоцентричних теоријских тенденција	1
2. Аспекти когнитивнолингвистичких приступа глаголским префиксима – од полисемантичног ка платисемичном префиксу	9
II. КА КАУЗАЛНОЈ СУПЕРСХЕМИ ДОГАЂАЈА	21
1. Од сликовних схема до суперсхема.....	21
1.1. Првобитно теоријско утемељење сликовних схема	22
1.2. Редифинисање термина сликовна схема	26
2. Динамика силе и каузативи у когнитивној семантици Л. Талмија	33
3. Динамика силе у моделу В. Крофта	36
4. Трајектор и Оријентир, Фигура и Позадина.....	42
5. Трајектор, Оријентир и каузална структура догађаја	48
III. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС ИЗ- И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ.....	73
1. Кратки осврт на глаголски префикс <i>из-</i> у литератури и хипотеза о протозначењу ексклузије	73
2. Сlikовносхематске манифестације ексклузије.....	76
3. Сlikовна схема ИЗЛАЖЕЊА и схеме које се на њу појмовно наслађају	83
3.1. Конфигурационе варијације сликовне схеме ИЗНОШЕЊА.....	85
3.2. Онтолошке варијације ексклузије наспрам сл. схеме ИЗНОШЕЊА	89
3.3. Синтаксички оквири и сликовна схема ИЗНОШЕЊА	99
4. Глаголи екстрактивне ексклузије – сликовна схема ИСТИСКАЊА и око ње организоване схеме	104
4.1. Континуум од ИЗНОШЕЊА до ИСТИСКАЊА.....	105
4.2. Друге ИСТИСКАЊУ сродне схеме у просторном и натпросторном искуству	111
4.3. Ексмодификативне схеме – од перцепције до менталног искуства.....	118
5. Глаголи експозитивне ексклузије – сликовна схема ИЗЛАГАЊА и око ње организоване схеме	127
5.1. Онтолошка варијабилност експозитивног физичког искуства.....	127
5.2. Протодогађајна структура типичних глагола ИЗЛАГАЊА	133
5.3. Појединачне глаголске скупине експозитивних ексклузива	135
6. Закључни сажетак поглавља	148
IV. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС У- И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ ИНКЛУЗИЈЕ.....	151

1. Кратки осврт на глаголски префикс <i>у-</i> у литератури и сликовносхематска диференцијација садржатеља и омотача	151
2. Протзначење инклузије – инвентар сликовних схема	155
3. Онтолошке манифестације инклузије наслоњене на сликовну схему уношења	163
4. Онтолошке манифестације инклузивности и сликовна схема умотавања	173
4.1. Егзосферна модификација – сликовна схема УМОТАВАЊА	173
4.2. Егзосферно својство – од перцепције до уобличења	175
4.3. Емисивна егзосфера – од перцепције до понашања	178
4.4. Егзосферне околности	180
4.5. Интегративна егзосфера	181
5. Онтолошке манифестације инвазивне инклузивности	182
5.1. Инвазивност и сликовна схема УТЕЗАЊА	182
5.2.1. Физичка инвазивност и сликовне схеме УБАДАЊЕ И УДАРАЊЕ	186
5.2.2. УБАДАЊЕ И УДАРАЊЕ у натфизичком искуству	191
6. Закључни сажетак поглавља	193
V. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКСИ <i>О-</i> И <i>ОБ-</i>	195
1. Кратки осврт на префиксе <i>о-</i> и <i>об-</i> у литератури и разматрање могућности раздвајања семантичких описа	195
2. Протозначење инволвираности и <i>об-</i> префиксали	204
3. Префикс <i>о-</i> и аксијални положај	209
4. <i>О-</i> префиксали аблативне аксијалности	216
5. <i>О-</i> префиксали адлативне аксијалности	221
5.1. Сливовне схеме УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ И ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА	222
5.2. Адаксијалност у натфизичком искуству	226
6. Закључни сажетак поглавља	230
VI. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	231
ДОДАТАК: РЕЧНИК МОДЕЛА КАУЗАЛНЕ СУПЕРСХЕМЕ.....	239
ЛИТЕРАТУРА.....	253

I. УВОДНА РАЗМАТРАЊА: ДОСАДАШЊИ ПРИСТУПИ ГЛАГОЛСКИМ ПРЕФИКСИМА И ДЕФИНИСАЊЕ ЦИЉЕВА ИСТРАЖИВАЊА

Поглавље отпочиње описом двеју супротстављених теоријских перспектива у проучавању глаголских префикса (граматички основоцентризам и семантички префиксоцентризам), а потом се показује да се у граматичко-семантичким приступима овој теми који су у домаћој лингвистици настајали средином двадесетог века ради о комбинацији тих типова, и да аутори који су разматрани у секцији (1) пуно тога, заправо, деле са савременим когнитивнолингвистичким погледом. У секцији (2) пажња се посвећује когнитивнолингвистичким приступима и моделу значењске мреже, а фокус се потом помера са питања полисемије глаголског префикса на питање његове платисемије, односно указује се на дистинкцију између лексичког и предлексичког значења префикса. На крају те секције успостављају се основне претпоставке о природи протосхематског значења префикса и дефинишу се циљеви истраживања.

1. ГРАМАТИЧКИ ПРИСТУПИ ГЛАГОЛСКОЈ ПРЕФИКСАЦИЈИ ИЗМЕЂУ ОСНОВОЦЕНТРИЧНИХ И ПРЕФИКСОЦЕНТРИЧНИХ ТЕОРИЈСКИХ ТЕНДЕНЦИЈА

Иако се у литератури понекад наводи да традиционални приступ глаголским префиксима полази од идеје да значења једног глаголског префикса образују хомонимски скуп (в., нпр., Јанда 1986: 16; Белај 2008а: 12), за граматичко-дескриптивну праксу у домаћем језчком поднебљу то не важи. Од првих семантичких скица префиксалних значења које је начини А. Белић у својим универзитетским предавањима (која су први пут штампана 1949. године), преко њихове елаборације у граматици М. Стевановића (прво издање из 1964. године), све до савременог пресека који налазимо код И. Клајна – глаголски префикси су се увек посматрали као полисемантичне јединице.¹ Теоријска апаратура којом је такав приступ могао да се испољи средином XX века, наравно, није идентична апаратури коју данас имамо на располагању, али то не умањује општи став да је префикс вишезначан, односно да су његова значења међусобно – *некако* – повезана. Посебно место у историји поручавања овог питања на овом поднебљу свакако припада Ирени Грицкат,² која је идеју о искуственој мотивисаности полисемије глаголских префикса изнела неколико деценија пре него што су начела о утеловљености језика и континууму граматике и семантике формулисана као опште обележје когнитивнолингвистичких школа. Иако се и за њен приступ може рећи да пуно тог дели са традиционалним приступом (што је потпуно разумљиво када се има у виду време у коме је настао), И. Грицкат у великој мери резонира са оним што бисмо данас сматрали основним обележјима когнитивно усмерене филозофије језика. На све то скрећемо пажњу како би се подела на традиционално и модерно, бар када је реч о истраживањима глаголских префикса, разумела у свом реалном домету – много тога што „традиционални“ описи имају да кажу о глаголским префиксима и те како је актуелно у савременим описима. Ми ћемо, стога, досадашња истраживања, традиционална и савремена, упоредити, како би сличности и разлике између структуралистичког и когнитивнолингвистичког приступа овој теми постале видљивије. Уместо односа традиционално – модерно, који је у извесном смислу конотативно обојен, приступе префиксацији посматраћемо из угла две могуће теоријски

¹ Вишезначност је, наравно, темељна поставка и савремених истраживања појединачних глаголских префикса (в., рецимо, Шарић 2014, Кликовац 2012, Белај 2008б, Стојановић 2012, Миљковић 2015а).

² Мислимо, пре свега, на рад Грицкат 1966–67, као и на радове 1967б, 2020/1984–1985, 2020/2000.

супростављене перспективе – основоцентризма и префиксоцентризма. Објаснимо сада шта под тиме подразумевамо.

Један од кључних аспеката по коме се приступи глаголским префиксима разликују јесте управо то у ком се контексту питање префиксације примарно локализује. У структуралистичкој творби речи префиксима се прилази из формалне перспективе – као несамосталним афиксалним морфемама, па се они разматрају пре свега као једно од средстава деривације. Притом, њихова формална несамосталност се пресликава на семантички план, па се улога ових афикса обично дефинише као модификацијска. Како су, онда, префикси морфолошко-семантички подређени основи која се модификује, кључни параметар за идентификацију префикса јесте постојање самосталне основе. Овакав приступ се може, стога, окарактерисати као *основоцентризам*. Супротно томе, ако се префикс види као сублексичка значењска јединица, односно ако се инсистира на његовој семантичкој уобличености, он не само да престаје да буде модификатор основе већ и постојање лексички самосталне основе, као параметар његове идентификације, губи на својој тежини. Док основоцентризам инсистира на формалном односу међу морфемама, па префикс дефинише *релационо* (као несамостални афикс који претходи основи), дозвољавајући му варирање од значењске до чисте граматичке модификације, у *префиксоцентризму* префиксу се и поред формалне несамосталности признаје семантичка заокруженост. То управо омогућава да се говори о тзв. *лексичком* значењу самог префикса, које се у извесном смислу супротставља модификацијској функцији, о чему ћемо више писати нешто касније.

	ОСНОВОЦЕНТРИЗАМ	ПРЕФИКСОЦЕНТРИЗАМ
<i>језички ниво идентификације префикса</i>	формално-морфемски: префикс је деривациона морфема која претходи самосталној основи	семантичко-морфемски: префикс је сублексичка морфема која има сопствено значење (и која не захтева постојање самосталне основе)
<i>семантичка природа префикса</i>	префикс модификује значење основног глагола	префикс има самостално значење које представља хипероним за значење префиксала и које се може семантички преклапати са значењем основе
<i>граматичка природа префикса</i>	префикс може бити сведен само на маркирање перфективног глаголског вида	граматичка функција перфективизације је саставна компонента специфичнијег значења префикса и не реализује се сама за себе
<i>разумевање преплитања дијахроније и синхроније</i>	ако је основа временом изгубила своју самосталност и префикс је изгубио свој статус правог префикса; свођење префикса на граматичку функцију (његова граматикализација, односно губљење праве мотивацијске везе са основом) може бити последица дијахроног развоја	префикс је у савременом језику семантички препознатљив, па представља феномен синхронијске семантике; ако данас у основи префиксала не препознајемо самосталну реч, то не утиче нужно и на перципирање самог префикса; етимолошко налази објашњавају дијахронијски семантички план али се не могу директно пресликати на савремено стање
Табела 1.1. Основноцентризам и префиксоцентризам као теоријске тенденције		

Како се у табели 1.1. види, основоцентризам и префиксоцентризам представљају два теоријска пола у разумевању глаголске префиксације. Ипак, у конкретним приступима овом питању у домаћој лингвистици обично се ради о мање или више израженим тенденцијама ка једном од њих, па би констатација да се традиционални граматички приступ може изједначити са основоцентризмом, а модерни семантички са префиксоцентризмом била изузетно груба. Иако се, рецимо, префиксацији у структуралистички оријентисаним описима прилази као творбеном феномену (Белић о префиксима пише у својим предавањима из творбе речи, а Стевановић у склопу творбе речи у првом, фонолошко-морфолошком тому своје граматике), не може се рећи да се префикси не посматрају као семантичке јединице, поготово ако се има у виду да се глаголски префиксали и код Белића и код Стевановића сматрају *сложеницама*, и као такви, оштро разграничавају од *изведеница* (које ангажују суфиксе). Р. Драгићевић (2015: 355) примећује да се у домаћој творби речи „постојано задржава и негује уверење да је префиксација врста слагања“, што управо и указује на тенденцију да се префиксима приступи као пунозначним јединицама. И саме скице префикса које се доносе у граматичким описима обично указују на напоре да се семантика префикса разоткрије и да се откривена значења међусобно повежу, мотивишу, а чистој граматичкој перфективизацији се, заправо, прибегава тек у примерима који се „опиру“ интуитивној анализи. Погледајмо, у том смислу, следећа три цитата из Белићевих предавања:

(1) „Правим сложеним глаголима можемо назвати глаголе сложене са префиксима, јер у њима префикси увек задржавају извесну аутономију: осећају се као делови сложеног глагола и уносе у њ или измену реалног значења (*ископати*: „копањем извадити из земље“) или измену глаголског вида (*вршити* : *свршити*). Ти се глаголи нашим осећањем тако деле у два дела да могу послужити за образовање нових сличних глагола (*ископати* : *копати*, *извући* : *вући*, *извадити* : *вадити*). То су продуктивни сложени глаголи“ (Белић 2000/1949: 200).

(2) „Уз глаголе се може употребити ових шеснаест предметака: *до-*, *из-*, *на-*, *над-*, *о(б)-*, *од-*, *по-*, *под-*, *пред-*, *при-*, *про-*, *раз-*, *с(а)-*, *у-*, *уз-*, *за-*. Као што није тешко видети, они су готово сви месног значења и могу се највише употребити уз глаголе кретања или налажења на извесном месту. Како они развијају у вези са својим глаголима и друга значења, то се могу употребити и уз глаголе других значења“ (Белић 2000/1949: 200–201).

(3) „Има глагола који се употребљавају само као сложени, на пр. *уз-ети* : *уз-мем*, *от-ети* : *от-мем*; међутим глагола на -ети у нашем језику нема [...] *по-чети*, *на-чети*, *за-чети* : *почнем* итд., међутим глагола **чети* у нашем језику нема (а није га било као засебног глагола ни у старословенском) (Белић 2000/1949: 201).

Разјаснимо прво шта у цитату (1) значи *прави* сложени глаголи. Белић поглавље насловљено као „Значење префикса у сложеним глаголим“ започиње диференцијацијом префиксала од глагола који су настали као *поглагољење синтагми* (у данас актуелној домаћој терминологији – срастањем: *дангубити*, *злопатити се*). Раздвајање *поглагољења* од *правих сложених глагола* може бити мотивисано потребом да се истакне системски карактер префиксације, али оно несумњиво указује на то да *аутономност* префикса, о којој се и говори у цитату (1), превазилази његову формалну одељивост. Оно што је ту посебно занимљиво јесте да Белић префиксацију види као појаву која је релевантна на синхронизмом језичком плану (што, наравно, не искључује њену дијахронијску позадину). На то указује како позивање на интуицију савремених говорника (префикси *се осећају* као делови сложеног глагола, *наше осећање* дели сложени глагол на два дела) тако и сама констатација

да уочени обрасци префиксације могу послужити као узор за стварање других глагола. Када погледамо примере којима се „образовање сличних глагола“ илуструје, видимо да је реч о уобичајеној лексици (*ископати, извући, извадити*). Стога, Белић вероватно овде није мислио на ставрање неологизама, већ на факт да се управо у савременом језику од *копати, вући* и *вадити* може системском префиксацијом добити префиксирани глагол. Префиксација је, дакле, синхронијски релевантна, а да је та релевантност и семантички факт (а не само творбено-морфолошки) потцртава цитат (3), у коме се, упркос непостојању самосталне основе, префиксу признаје статус издвојиве морфеме. Цитат (2), притом, јасно показује да се префикси виде као полисемантичке јединице, а као фактор који доводи до образовања нових значења издваја се усаглашавање префикса са самом основом. Белићев теоријски поглед на глаголске префиксе, стога, дели пуно тога са оним што смо назвали префиксоцентризмом. Ипак, функција префикса је експлицитно остала сведена на модификацију – префикс се (у типичном случају) додаје другом глаголу и мења његово значење. Белић своје разматрање глаголских префикса завршава следећим закључком:

(4) „Из овог мог прегледа значења која уносе предмети (префикси) у значење сложеног глагола могло се видети двоје: 1) додавање тих предмета може се свести само на промену вида; то значи да се у тим глаголима изгубило специфично значење предметка којег је морало бити; 2) нема ниједног префикса који не би уносио у извесним случајевима у везу са глаголом и своје посебно значење“ (Белић 2000/1949: 208).

Према Белићевом виђењу, префиксација је у савременом језику или семантички или чисто граматички феномен, док би њено дијахронијско испитивање представљало разоткривање семантичке мотивисаности и тамо где она данас није видљива. Иза примера префиксала са чисто граматичким (семантички празним) префиксима у савременом језику Белић, дакле, наслућује семантички „пуне“ префиксе у неком претходном периоду историјског језичког развоја.

Што се Белићевог скицирања значења самих префикса тиче, уочавају се две тенденције – додељивање примарног статуса просторним значењима (које Белић назива *локалним*) и свођење непросторности на општа аспектолошка обележја (завршносвршена радња, почетносвршена радња, вршење радње у малој мери и сл.). Изузетак представља, рецимо, префикс *по-*, код кога се просторно значење (какво постоји у *посути*) јавља тек после аспектолошких значења дистрибутивности (*побацати*) и мале мере (данас је устаљен термин *делимитативност*, нпр. *поспавати*).

За приступ М. Стевановића може се рећи да разрађује Белићев. Белићеву разлику између *поглагољења синтагме* и *правих глаголских сложеница (са префиксом)* Стевановић прецизира – глаголи као *дангубити* јесу сложени и „постали су на начин како сложенице уопште постају“ (1970: 434), док је слагање са префиксима једини продуктивни вид настајања сложених глагола. Стевановић семантичку везу између префикса и глаголске основе интерпретира као „синтаксички однос саставних делова“, па префиксирани глагол има статус „одредбене сложенице“. Префикс са основом „сраста“ у једну реч, а то је срастање праћено – значењском модификацијом: „Али се основно значење простог глагола чува и у сложеном, а префикс у њ уноси само неку модификацију“ (1970: 434). За разлику од Белића, Стевановић о глаголима без самостане основе не говори засебно, а такви се примери, рекли бисмо, наводе тек по изузетку (међу глаголима којима се илуструје основно значење префикса *из-* нема, рецимо, глагола *изнети*, који би засигурно спадао у основу просторну лексику). Значењске поделе које Стевановић износи су детаљније, а просторна значења се поред испоређивања са предлогом обично и описују. Приметно је, притом, да су неки

префикси опширније разматрани од других – док се, рецимо, код префикса *по-* готово понавља Белићева скица (са дистрибутивним значењем као примарним),³ префикс *за-* је разматран кроз девет засебних подзначањских скупина. Стевановићева анализа префикса *за-* показује нам да његов приступ, као и Белићев, не искључује дијахронију – Стевановић тако констатује да су *засести* и *залећи* „првобитно [...] свакако значили заузимање места иза чега“ (1970: 436). У том се смислу може тумачити и констатација да префикс *по-* код неких глагола „чува и основно месно значење“ – како су такви глаголи дати на самом крају, као последња група, одређење *основно*, вероватно, требало разумети као *првобитно*, *најстарије*. Ипак, да синхронија има привилеговани статус показује, рецимо, констатација да *начети* „историјски посматран, и није сложен глагол“, али се у њему ипак препознаје *на-* са значењем почетка радње. Слично, разматрајући аблативно значење префикса *у-* (*убећи*, *утећи*, *умаћи*), Стевановић примећује да се „у понеком случају [...] у савременом језику [...] изгубило осећање за њ [тј. за аблативно значење], па би се пре рекло да се ради о значењу правца; за сложени глагол *удати*, нпр., помислило би се да значи – *дати* у, а не оно што смо напред казали“ (1970: 447). Значења се међусобно повезују, па иако је та веза најчешће само назначена, нека запажања о финим семантичким прелазима које Стевановић даје врло су прецизна (и не чуди, стога, што је нека од њих Клајн (2002) у својим класификацијама задржао). Тако се, рецимо, успоставља разлика између глагола као *избацити* и глагола као *изоставити*: „Не више из унутрашњости чега, него из неке средине покренути себе или другог кога, односно друго што – значе глаголи сложени с префиксом *из-* као што су: *изостати*, *изоставити*, *искрасти се* [...]“ (1970: 437).⁴ Свеукупно, и за Стевановићев се приступ може рећи да је претежно основоцентричан (префикси су модификатори, признаје им се могућност свођења на чисто граматичку функцију), али са израженом тенденцијом да се префикси виде као пунозначне јединице.

Данас класични рад Ирене Грицкат о префиксима као средству граматичке перфективизације (1966–67) излази неколико година након првог издања Стевановићеве граматике. На самом почетку рада се констатује: „Скоро свако могуће становиште већ је формулисано, потребно је само одредити се и, можда, прецизирати“ (1966–67: 185). Полазећи од тога да се перфективизација остварује разноликим граматичким средствима (суплетивизмом, суфиксима, аблаутом и префиксима), Грицкат скреће пажњу на то да суфикс *-ну-*, а ни *-ава-*, *-ива-*, нису потпуно „чист[и] од лексичких наноса“, први јер доноси значење семелфактивности, а друга два јер подразумевају итерацију (1966–67: 187).⁵ У том смислу не треба очекивати апсолутну граматикализацију ни код самих префикса, јер су и они „излаз по нужди, при коме лексичка страна може веома да избледи па и да нестане, или, с друге стране, да се наметне нашем тумачењу захваљујући контексту“ (1966–67: 187). Иако Грицкат стаје уз лингвисте који заговарају постојање потпуне граматикализације префикса,⁶ она – баш као што је то, видели смо, сматрао и Белић, не тврди да су префикси увек такви нити да су они који се појављују као такви „пореклом асемантични“ (1966–67: 193). Штавише, Грицкат експлицитно формулише став по коме је чиста перфективизација продукт

³ Занимљиво је да у савременој аспектологији постоји став о томе да је *по-* у неким словенским језицима изгубило просторну семантику. Дики (2012), рецимо, то констатује за руски и примећује да би то могао бити случај и у бугарском, али, према његовом увиду, у српском и хрватском значење КОНТАКТА СА ПОВРШИНОМ је и данас „живо“ (2012: 92).

⁴ Претпостављамо, у вези са примером *искрасти се*, да су се на уму имале конструкције као *искрасти се са састанка* (иако глагол може бити реализован и са типичним просторним садржатељем: *искрасти се из дворишта*).

⁵ Таква констатација нам показује да се термин *лексичко значење* овде користи врло широко, као антоним *граматичком значењу*, које је изједначено са чистом видском дистинкцијом.

⁶ „У погледу става према самој могућности постојања граматичке (чисте, „празне“) перфективизације, ограничићемо се на то да деклариремо пристајање уз оне који верују у њу“ (Грицкат 1966–67: 187).

коинциденције између лексичког значења глагола и самог префикса (1966–67: 193), који је подударан са основним принципима данас актуелне когнитивнолингвистичке теорије префиксације у школи Л. Јанде. Коинциденцију Грицкст илуструје префиксалом *написати* – „префикс *на-* има лексичко значење распрострања по некој површини“, а како се „радња *писати* [...] тако и изводи [...] префикс, сем обележја перфективног вида, не уноси у њу никакво за сам глагол ново лексичко значење, као што би унео у *нагрести*“ (1966–67: 195). Наслањајући се на концепцију о префиксима категоризаторима, коју су разрадили у својим радовима слависти М. Веј, И. Полдауф и Ф. Копечни,⁷ Грицкст формулише став о префиксима катализаторима:

(1) „Међутим, ствар постаје јаснија ако се јаче нагласи да се одбацује модификујућа а прихвата само маркирајућа улога префикса [...] Префикс није класификатор значења него само катализатор једне појаве: када се жели перфективизовати неки глагол, зна се тачно које се значење жели перфективизовати (било оно једино или једно од присутних у имперфективном глаголу); за то се одабере најсродније префиксно значење, – и једна граматичка радња се обави без лексичке интервенције [...] Да ли се при том и даље осећа лексичко значење самог префикса [...] за појаву је сасвим ирелевантно“ (Грицкст 1966–67: 197).

(2) „Тако, глагол *пумпати* крије у себи и значење „пумпати из чега“ и „пумпати у нешто“ [...] Ни *из-* ни *на-* немају потребе да било како сужавају, модификују или уводе у неки надред глагол *пумпати*: они га само, сваки на свој начин, откривају, облички реализују његову полисемију“ (Грицкст 1966–67: 198).

Идеја о томе да префикс једну могућност која је утопљена у опште значење имперфективног глагола чини облички виљивом изузетно је привлачна. Из данашње перспективе та би појава више кореспондирала са платисемијом имперфективног глагола него са његовом полисемијом.⁸ Оно што бисмо овде желели да размотримо јесте да ли је катализација решила проблем који је пред њу постављен – да се одбацивањем модификацијске функције префикса, истовремено одбаци и његова функција категоризатора. Обе функције Грицкст види као „интервенционистичке“ (1966–67: 197) наспрам саме имперфективне основе – модификација директно „интервенише“ у значење основе, а категоризација то обавља превлачењем, подвођењем основе у неку надређену категорију. У том смислу, ако је семантичка улога префикса само да маркира оно што већ постоји у самом имперфективном глаголу – таква, катализаторска функција заиста није „интервенционистичка“. Међутим, свеукупни ефекат је нужно категоризацијски – али оно што префиксом експлицитно бива категоризовано није основа већ сам префиксал. Однос

⁷ У истраживању граматикализације глаголских префикса у словенским језицима, Дики (2012) се позива управо и на запажања чешког лингвисте Полдауфа изнета 1954. о томе да између значења префикса и значења имперфективне основе може доћи до извесног подударња, због чега се ствара утисак о семантичкој испражњености самог префикса. Дики од Полдауфа за ту појаву преузима термин *супсумпција* (*subsumption*), а такође скреће пажњу да је о истој појави у чешком, у готово исто време – 1952. године, говорио и М. Веј. Јанда и сарадници (2012: 9) пак користе термин *семантичко преклапање*, указујући на то да се такав теоријски став у славистици примећује још средином XX века, код М. Веја и А. Исаченка.

⁸ Те нијансе у општем значењу мотивног имперфективног глагола у овом се раду (Грицкст 1966–67) називају још и „разним аперцепцијама истог значења“ (нпр., на 218. стр.), што је очигледно блиско *платисемији*. За исту појаву Грицкст користи и термин *хетеросемија* основног глагола наспрам хетероморфије префиксала (2020/1967: 303), као и *широкозначност* (в., нпр., Грицкст 2020/1984: 315). Шарић (2011: 16) исту појаву – да се семантички потенцијали имперфективног глагола расветљавају различитим префиксима – управо на примеру глагола *писати* доводи у везу са „различитим могућностима концептуализације и разраде основне предоцбене схеме *писања*“.

између префикса и префиксала је, примећујемо, остао у сенци расправе о односу између префикса и имперфективне основе. Напоменимо и да катализаторска функција префикса одговра ономе што Л. Јанда у свом творбено-апсектолошком моделу назива „природним“ перфективима (в. секцију 2 овог поглавља). Природна перфективизација подразумева праве видске парњаке, односно семантичко подударање префикса са глаголском основом, због чега се и чини да је префикс остао без свог значења. Оно по чему се Јандин приступ разликује од става који је заузела И. Грицк је то што се инсистира на откривању значења префикса у сваком појединачном примеру, односно – одбацује се идеја да мотивација спајања префикса и основе може бити у неким случајевима искључиво питање дијахроне семантике.

Са друге стране, како нам то и показују анализе појединачних префикса, Грицкат префиксацију види слично као Белић и Стевановић – као појаву која јесте синхронијски релевантна али коју је понекад тек дијахронијски могуће расветлити.⁹ Значај који се придаје етимолошким фактима овде је још израженији. Грицкат, тако, разликује два хомонимна у-, према пореклу – једно које се повезује са залажењем у унутрашњост и друго које је повезано са *општом представом о усмеравању и уклањању*, а за које се констатује да је „језичко осећање за њега угушено“ (1966–67: 216). У неким је аспектима семантика префикса, како Грицкат то формулише – „чиста спекулација“ са *етимолошким оправдањем за које се нема доказа* (в. 1966–67: 192–193). Због тога се готово код сваког префикса препознају и групе глагола код којих он има функцију чисте перфективизације, али не у смислу коинцидирања, већ у смислу – непрозирности. Разлику између катализацијског коинцидирања и семантичке непрозирности (за коју се претпоставља могућа етимолошка реконструкција) врло јасно илустрју цитати (3) и (4) из одељка о префиксу *из-*, а она је експлицитно формулисана у цитату (5):

(3) „Разумљиво је да у већини случајева, прилазећи основном глаголу, префикс снабдева глаголску сложеницу том лексичком модификацијом; али има основних глагола који на изванредан начин и значе напредовање ка таквом циљу, те се уз њих описана лексичка функција префикса *из-* растапа у граматичку: *шибати* (у смислу извршења казне) – *шибати*, *тући* – *истући*, *мрцварити* – *измрцварити*“ (Грицкат 1966–67: 207).

(4) „Готово сасвим или сасвим без мотивације, механичким поступком, овај префикс перфективизује још неке глаголе: *причати* – *испричати*, *губити* – *изгубити* (можда према *губити се* – *изгубити се* као *испарити*), *вришити* – *извришити*“ (Грицкат 1966–67: 207).

(5) „Ту коинциденцију треба разумети тако да се у једним случајевима глаголска значења поклапају са савременим значењима префикса, и тада се префиксна значења,

⁹ Испреплитаност дијахроније и синхроније у глаголској префиксацији је очигледна када се имају у виду глаголи са везаним основама, али то, рекли бисмо, не значи да се савремено стање не може проучавати без дијахранијске перспективе. Управо везане основе и показују да префикси, на нивоу савременог језика, нису сводљиви на модификацију значења непрефиксалног глагола. Семантичка транспарентност везаних основа варира, што упућује на то да лексичко значење префиксала понекад може бити потпуно наслоњено само на значење префикса – док се код везане основе *-тегнути* може говорити о бар делимичној препознатљивости значења повезаног са „вући“, код глагола *обути* и *изути* везана основа се, сама по себи, не може видети као носилац неког значења. У том је смислу значење префикса код глагола са везаним основама релевантно и у савременом језику, док је семантика такве основе више питање за дијахранијску анализу. Драгићевић (2014), разматрајући глаголе са везаним основама, закључује управо да префикси прецизирају општу првобитну семантику мотивног глагола (2014: 245) и да, стога, на неки начин, „чувају глаголе и формално и семантички“ (2014: 235).

и поред чистоће корелације, и даље запажају, док у другим треба пратити путеве историјског развоја префиксних значења и аналогije, а префикси изгледају немотивисани“ (Грицкат 2020/1967: 302).

И поред тога што је, по залагању за идеју постојања чисте граматичке перфективизације, у којој префиксно значење или није релевантно (в. крај цитата 1) или га је немогуће реконструисати (в. цитат 4), приступ И. Грицкат основоцентричан, из свега изнетог је јасно да њена семантичка запажања у великој мери кореспондирају са анализама до којих данас долазе истраживачи когнитивнолингвистичког усмерења.

У овом смо кратком осврту на приступе глаголској префиксацији у домаћој лингвистици који су настали у ери структурализма (Белић, Стевановић, Грицкат) покушали да скренемо пажњу на континуираност неких теоријских поставки. Иако су они начелно оријентисани на феномене *граматике*, у њима се и те како пажња посвећује *семантици*. За ове је приступе карактеристично варирање синхронијске и дијахронијске перспективе – када је семантика префикса интуитивно прозирна, префиксација се посматра као синхронијски феномен и префиксима се додељују значења која нису само граматичка. У супротном, када је до значења префикса тешко продрети, префиксација се види као граматички феномен (његова функција се тражи у инвентару општих аспектолошких обележја), а семантички план се пребацује на ниво дијахроније (претпостављањем да се прозирност значења, која је у некој фази језичког развоја била евидентна, временом изгубила). Уплетеност дијахроније у опис глаголских префикса у овим приступима није, у том смислу, само манифестација општег теоријског става о немогућности потпуног раздвајања синхронијског стања од развојне перспективе, већ је и последица тежње да се префикс увек види као семантички „пуна“ језичка јединица. У доследно синхронијском структурно-граматичком опису, та се тежња ка семантичкој „пуноћи“ нужно повлачи у други план.¹⁰ Општа идеја о томе да су просторна значења префикса примарнија од непросторних (а свакако и од граматичких) и у овим је присупима потпуно уочљива. Притом, поред тога што се префиксима приписују конкретна просторна значења, они се сматрају и носиоцима врло апстрактних, аспектолошких функција.¹¹ Савремена когнитивнолингвистичка анализа, која се углавном наслања на значењске мреже, идејама које су у граматичким описима биле наслућене или делимично формулисане, даје потпунији облик и разрађује их теоријском апаратуром која средином XX века није била доступна.

¹⁰ То се јасно види, рецимо, у сажетку о глаголској префиксацији у прегледу творбених начина у савременом српском језику (Ђорић 2016: 3032–3033), у коме се поред просторних значења, која су конкретна и замислива, издвајају и врло апстрактна, граматичка значења (почетност, завршеност и интензификација), чија је пак веза са просторним нетранспарентна. У овом се прегледу, поред тога, примери са везаним основама, као *начети* и *довести*, одређују као инстанце *квазипрефиксације* – управо због тога што префикс наспрам такве основе у савременом језику не може имати функцију правога модификатора.

¹¹ Повезаност глаголских префикса и акционалности може се у домаћој лингвистици уочити још у поменутиим Белићевим предавањима (2000/1949: 208–209), у којима се Белић позива на Агрелову терминологију. На Агрела се делимично наслања и Грубор (1953), који доноси исцрпну аспектолошку класификацију глагола, у којој се префикси појављују као маркери акционалних значења као што су *пантивност*, *тотивност*, *инхоативност*, *финитивност*, *деминутивност*, *аугментативност*, *мајоративност* и др. Новаков (2005), полазећи од разрађене Вендлерове поделе глаголских ситауција, указује на повезаност глаголских префикса са *остварењима* и *достигнућима*. Ивановић (2012), у контрастивном истраживању које обухвата украјински и српски језик, говори о префиксима као једном од начина обележавања акционалности. Спасојевић (2015) у студији о двовидским глаголима посебну пажњу посвећује и њиховој префиксалној перфективизацији. Када се глаголски префикси разматрају у аспектолошкој теорији, у првом је плану коинцидирање префиксације са одређеним типом акционалности, а не целокупна семантичка слика самог префикса. Управо због тога детектовање везе између префикса и неке аспектолошке функције не мора значити да се граматичка информација у префиксу појављује „сама за себе“, лишена семантике која је конкретнија од аспектолошке димензије.

2. АСПЕКТИ КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКИХ ПРИСТУПА ГЛАГОЛСКИМ ПРЕФИКСИМА – ОД ПОЛИСЕМАНТИЧНОГ КА ПЛАТИСЕМИЧНОМ ПРЕФИКСУ

Још од осамдесетих година, када се когнитивна лингвистика тек успостављала као теоријски правац (наспрам структурализма и генеративизма), предлози, глаголске партикуле и глаголски префикси привлаче пажњу истраживача когнитивнсемантичког усмерења. Разлог томе лежи, са једне стране, у стопљености граматичке функције поменутих јединица и интуитивно прозирне просторне семантике, што предлоге, партикуле и префиксе чини одличним примером неаутономности граматике, начела по коме се когнитивнолингвистичка оријентација супротставља генеративизму. Са друге стране, транспарентност просторних значења тих језичких јединица представља манифестацију идеје утеловљености језика – зависности језичке концептуализације стварности од човекове биолошко-телесне датости. Пионирски рад на овом пољу представљају анализе енглеског *over* К. Бругман и партикула *up* и *out* С. Линднер, из 1981. Та су истраживања показала да се семантика поменутих јединица може описати преко Лејкофове и Џонсонове теорије метафора, а допринеле су и успостављању теорије сликовних схема – управо примере из тих анализа Џонсон (1987) и Лејкоф (1987) доносе као илустрације метафоричких екстензија сликовних схема у апстрактне домене.

На те се налазе позива и Л. Јанда у студији о руским префиксима *за-*, *пере-*, *до-* и *от-*, објављеној 1986. године (в. Јанда 1986: 54–55). Јанда сматра да је традиционални приступ глаголским префиксима *атомистички* – значења која се идентификују нису међусобно повезана и дозвољава се могућност чисте граматичке функције промене вида. И структуралистички приступ у коме се одбацује идеја о празним префиксима и у коме се трага за значењском инваријантом Јанда сматра проблематичним, јер га види као инстанцу класичног разумевања уређености категорије, по коме се припадност категорији дефинише преко нужног и довољног услова. Позивајући се на психолошка истраживања о категоризацији и прототипу Е. Рош, као и на одјеке тих истраживања код Ланакера и Лејкофа,¹² Јанда се одлучује за приступ који назива модификованим структуралистичким: различита значења префикса су различите *конфигурације* (у којима се препознаје Оријентир, као простор кретања, и Трајектор као елемент који се креће – в. Јанда 1986: 64), а које су пак међусобно повезане трансформацијама. Јанда је са својим сарадницима спровела низ истраживања (в. Несет 2010; Јанда и Несет 2010; Несет и др. 2011, Јанда и Љашевскаја 2011) која су обједињена у теоријском моделу о префиксима класификаторима (Јанда и др. 2013).

У когнитивнолингвистичком моделу који заступа Л. Јанда глаголским префиксима се прилази као семантичким јединицама са граматичком функцијом. Јанда префиксе посматра првенствено из угла творбе речи, али одбацује хипотезу о могућности свођења префикса само на функцију перфективизације. Да је хипотеза о префиксу као асемантичном граматичком маркеру тачна, сматра се у овој школи, за обележавање перфективности језику би био довољан један такав маркер. Ипак, руски језик има шеснаест различитих префикса перфективизатора (Јанда и др. 2013: 10). Даље, ако више префикса може бити сведено на чисту граматичку функцију, очекивано је да је сваки од њих компатибилан са било којом имперфективном основом коју треба перфективизовати. Ни то не одговара стварности – одређени префикси се везују за одређене глаголе, тј. једна основа не може бити перфективизована сваким префиксом (Јанда и др. 2013: 10). На крају, хипотеза о семантички празним префиксима не успева да објасни чињеницу да се иста имперфективна основа може перфективизовати на више начина, како се наводи – чак 27% простих имперфективних

¹² Треба, притом, имати на уму да данас класична дела ових аутора излазе годину дана касније – Ланакеров први том когнитивне граматике, као и Лејкофова студија о категоризацији и идеализованим когнитивним моделима (*Women, Fire, and Dangerous Things*) појављују се 1987.

глагола у руском језику има бар два перфективна парњака, која се сврставају у тзв. *природне парњаке* (Јанда и др. 2013: 11). У овој дериваолошко-аспектолошкој теорији (в. Јанда 2007) глаголи се деле на просте, који су углавном несвршени и на кластер њихових свршених парњака. У том се кластеру препознају *природни перфективи*, код којих се значење префикса перфективизатора преплиће са значењем имперфективног глагола (нпр. руско *написать* аналогно српском *написати*), *специјализовани перфективи*, код којих се значење глагола разликује од значења самог префикса, па се и целокупно значење префиксала не подудара са имперфективним глаголом, што начелно допушта секундарну имепрефктивизацију (нпр. руско *переписать*, аналогно српском *преписати*). Поред тога, у перфективном кластеру се препознају и *комплексни перфективи*, код којих префикс ограничава активност коју именује основа и који обично не допуштају секундарну имперфективизацију, нпр. руско *зачихать* (аналогно српском *закихати*). Послењи тип перфективних глагола представљају семелфактивни перфективи (оригинални термин је *single act perfectives*)¹³, за које је карактеристична појава суфикса који имперфективну основу своди на један чин (нпр. руско *чихнуть*, аналогно српском *кинути*, уп. са *кијати*). Имајући овакву поделу у виду, у школи Л. Јанде префикси се посматрају управо из угла имперфективне основе. Ако се префиксал и основа разликују само по виду, претпоставља се да префикс и основа имају подударно значење, па се „чини“ да је префикс сведен само на граматичку функцију. Јанда префиксе зато види као класификаторе глагола и по тој их функцији пореди са именичким класификаторима какви постоје у неким језицима. Наиме, у једном језику централне Америке, како нас Јанда и сарадници (2013: 180–183) обавештавају, именице примарно означавају супстанцу, нпр. *kib'* значи восак. Када се супстанца опредмећује, таквој именици се додаје један од префикса, који поред категорије броја изражава и нека друга својства таквог предмета, нпр. „дугачко и танко“ – *un-tz'it kib* значи „(једна) свећа“, али у буквалном преводу то је „један дугачки танки предмет од воска“. Јанда пореди такав однос класификовања именица, који је у неким језицима нужен када се именица граматички уобличава, са перфективизацијом глагола у руском – префикс врши граматичку функцију перфективизације семантичком категоризацијом догађаја.

Саме значењске мреже, којима се значење префикса представља у моделу Л. Јанде, засноване су на принципима радијалне категорије о којима је писао Лејкоф (1987) – у њиховом центру се налази основно значење префикса, које је углавном повезано са просторим искуством, а од њега се гранају даља значењска чворишта. Број значења обично није велик – код руског *раз-* се, рецимо, препознаје 6 значења (Јанда и др. 2013: 43), а код *пере-* 11 (Јанда и др. 2013: 67), екстремни случај представља префикс *в-*, који је „минимална радијална категорија, састављена од само једног значења“ (Јанда и др. 2013: 41).¹⁴ Пошто се полази од идеје да су сва чворишта у једној значењској мрежи искуствено повезана, на те се везе обично указује без ширег теоријског разматрања.

Узмимо за пример радијалну мрежу руског префикса *у-* (Јанда и др. 2013: 30–41). Централно значење префикса се дефинише као УДАЉАВАЊЕ (MOVE AWAY: *убежать* „побећи“).¹⁵ Прво померање које се уочава јесте померање ка значењу одређеном као КРЕТАЊА НАНИЖЕ (MOVE DOWNWARDS, што се илуструје, рецимо, глаголом *утрамбовать* „утапати, набити“). Из овог се значења изводе следећа: КОНТРОЛА (CONTROL, као природни перфектив наводи се глагол *урегулировать* „свршено регулисати“), СМАЊЕЊЕ (REDUCE,

¹³ У домаћој лингвистици се овај термин из творбено-аспектолошке теорије Л. Јанде преводи и као *једнократна радња* (в. Ђорђевић 2018: 12).

¹⁴ „V- has a minimal radial category, consisting of only one mining, into“ (Јанда 2013: 41). Питање је да ли би овај случај требало, онда, назвати радијалном категоријом.

¹⁵ У српском *убећи*, *убежати* имају готово архаичан призивок. Још је Стевановић (²1970: 447) констатовао да такви глаголи нису део активног лексичког инвентара савременог говорника.

природни перфектив *утихнутъ* „утихнути, ућутати“) и ПОВРЕДА (HARM, специјализовани перфектив *убитъ* „убити“). Три последња поменути значења Јанда повезује са значењем КРЕТАЊА НАНИЖЕ преко искуствених метафора КОНТРОЛИСАНО ЈЕ ДОЛЕ, МАЂЕ ЈЕ ДОЛЕ И ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ. Веза између прототипа и значења кретања наниже објашњава се кроз „чињеницу да се објекти смањују и нестају током удаљавања“ (Јанда и др. 2013: 30).¹⁶ Значења су, видимо, дефинисана кратко, а у неким случајевима и не баш прецизно – код глагола као *утабати* пре би се могло говорити о сабијању структуре, што као последицу може имати смањење висине ентитета чија је структура сабијена. Притом, мотивација којом је КРЕТАЊЕ НАНИЖЕ повезано са прототипом, заправо, указује на везу између УДАЉАВАЊА и СМАЊИВАЊА. У остатку мреже се уочавају још четири значења која су повезана директно са прототипом. За значење ПРИМЕЊИВАЊА (PERCEIVE: *угледетъ* „угледати“) каже се само да оно „подразумева субјекат који усмерава пажњу од себе ка неком објекту“, док значење ОДСТУПАЊЕ ОД НОРМЕ (DEPART FROM NORM, *умножитъ* „умножити“) „подразумева промену која повећава удаљеност на скали“ (Јанда и др. 2013: 32).¹⁷ Издваја се и значење СМЕШТАЊА (PLACE/FIT, *упаковатъ*, „упаковати“), које се доводи у везу са тиме што предмети који се одложе негде „постају контролисанији и организованији“.¹⁸

Иако се, видели смо, повремено скреће пажња на мотивацију искуствено заснованим метафорама, мрежа у целини није системски разматрана кроз метафоричка проширивања наспрам прототипа. Како је теоријска залеђина ширења мреже остала недовољно истражена, чини се да нема јасних принципа у успостављању нових значења – колико веза са значењем из кога се следеће чвориште изводи мора бити јака, каквог типа та веза може бити, и шта омогућава неком значењу да се одвоји, све су то питања која би требало детаљније размотрити. У том смислу, рецимо, остаје упитно због чега је ОДСТУПАЊЕ ОД НОРМЕ посебно значење, ако се оно види само као специфичан тип УДАЉАВАЊА (удаљавање на скали). Исто тако – зашто је *угледати* одвојено од *удаљити* ако се *угледати* разуме као удаљавање погледа од посматрача.¹⁹ То је уско повезано и са питањем самог појмовног формата префиксног значења. Иако се инсистира на томе да префикс има значење, није јасно у којој мери оно мора бити конкретно, односно до ког степена се „толерише“ његова граматикализација. Једно од значења префикса *раз-* се, рецимо, дефинише преко енглеског префикса UN-, а објашњава као обртање процеса именованог основом: *разлепитъ* („одлепити“), *развезатъ* („развезати“) (Јанда и др. 2013: 48), а метафорички се на њих надовезују и глаголи *раздуматъ* („разуверити“) и *расхотетъ* („престати желети“) (Јанда и др. 2013: 49). Ово је значење пак повезано са прототипом, који је дефинисан као РАЗДВАЈАЊЕ (APART), наглашавањем да је поништавање процеса врста раздвајања.²⁰ Код глагола као

¹⁶ „Meaning 2–5 relate movement away to movement downward, motivated by the fact that objects shrink and sink below the horizon as they move further away“ (Јанда и др. 2013: 30).

¹⁷ „[...] the PERCEIVE meaning involves a subject directing attention away to an object, and the DEPART FROM NORM meaning involves a change that increases distance along a scale“ (Јанда и др. 2013: 32).

¹⁸ „The second cluster focuses on reduced accessibility associated with the kind of movement away that involves putting thing away. Thus objects become more controlled and organized (PLACE/FIT) [...]“ (Јанда и др. 2013: 30).

¹⁹ Оваква интерпретација, примећујемо, не одговара глаголу *угледати* у српском језику. Ако би *угледати* нешто значило удаљавање погледа од субјекта ка објекту, то би имплицирало да субјекат свесно усмерава свој поглед ка нечему, а глагол *угледати* доноси потпуно обрнуту концептуализацију – субјекат се види као изненадно афектиран, погођен неким перцептивним чиниоцем: *угледао ју је ненадано у маси људи*. Оправданије је, зато, претпоставити да се, удаљавање (бар у српском језику) односи на удаљавање факта присутности од самог објекта ка субјекту. Субјекат је, у том смислу, адлативни (циљни) Оријентир таквог удаљавања, а не његово извориште. Са тим је у складу и констатација о глаголима *угледати* и *увидети* коју доноси Шарих (2014: 156): „Rezultati se perceptivnih aktivnosti izraženih glagolima s prefiksom *u-* konceptualiziraju kao da ulaze u metaforički spremnik koji je u ovom konkretnom slučaju svijest posmatrača“.

²⁰ „At the top of the radial category the final meaning is UN-, which is related to the prototype in that undoing something is a kind of taking apart“ (Јанда и др. 2013: 44).

развязать могло би се рећи да се префикс појављује у свом основном значењу физичког раздвајања, док је значење поништавања претходног процеса, какво се уочава код *раздумать*, општија схема, нека врста генерализације над сликовном схемом РАЗДВАЈАЊА, штавише – по недостатку конкретности блиско је граматичком, суперсхематском значењу, какво је и перфективност. Оно је, заправо, „првише“ схематизовано (и процедурално), и одговора ономе што Д. Кликовац (2002) назива *творбеним значењем* префикса – оно није истог статуса као *лексичко* значење, а то у оваквој анализи може остати непримећено.²¹

Истраживачи који глаголску префиксацију посматрају из когнитивнолингвистичког угла углавном се слажу око тога да глаголски префикси никада нису само перфективизатори, односно да имају лексичка значења. Ипак, разлика постоји у томе како се појмовној природи тог значења прилази. Често се радијална организација префиксалне породице види као семантичка структура самог глаголског префикса. Такав став обично не подразумева трагање за заједничким „надзначењем“ које се реализује код свих чланова категорије. Јанда и сарадници (2013: 196), рецимо, кажу: „Посматрамо значења префикса као кохерентну мрежу повезаних значења а не као апстрактне инваријанте“.²² Кликовац (1998: 154; 166) у раду о префиксу *раз-*, којим се когнитивнолингвистички приступ префиксацији уводи у домаћу лингвистику, констатује да „постојање најопштије схеме која би обухватила сва значења није неопходан услов за постојање категорије“, и на крају свог истраживања примећује да „једна општа схема која би „покрила“ све значењске чворове префикса *раз-*, тј. значењско језгро заједничко свим уоченим префиксним значењима – не постоји“. Слично томе, Шарић (2014: 29), пишући о општем устројству значењских мрежа (префикса и предлога), наводи: „У значењској се мрежи након комплексних процеса значењских екстензија појединачних чворова мреже могу добити подзначења која са средишњим значењем (prototipom) имају тек *labavu vezu* или је уопће више немају“. Шол (2003) развија модел у коме се повезаност значења унутар мреже компонентијално анализира. Прототипичну позицију у семантичкој мрежи има просторно префиксно значење, које је дефинисано кроз два низа обележја – спацијална обележја одређују релацију између Трајектора и Оријентира, а спациотемпорална указују на истакнуту фазу опште развојне схеме (*извор – путања – циљ*), па се спацијалним обележјем, заправо, спецификује Тр–Ор однос у некој развојној фази. У оваквом моделу структура семантичке мреже, коју ауторка назива и асоцијативном мрежом, почива, са једне стране, на прикључивању импликационих обележја просторним,²³ а са друге на губљењу спацијалних обележја, чиме настају непросторна, апстрактна семантичка чворишта. Ширење мреже у таквом приступу, дакле, представља апстраховање од конкретне просторне конфигурације до опште развојне схеме, без инсистирања на постојању инваријантног семантичког чиниоца.

²¹ Јанда и др. (2013: 44) констатују да је јасно због чега се ово значење префикса *раз-* не остварује у природним перфективима („It is easy to see way there is no Natural Perfectives in the un- meaning“). Непостојање природних перфектива такође би могло указивати на то да ова функција руског *раз-* нема статус правог значењског чворишта у семантичкој мрежи.

²² „We treat the meanings of prefixes as coherent networks of related meanings rather than as abstract invariants“ (Јанда и др. 2013: 196).

²³ Спацијална обележја омогућавају да се префикси у просторном домену системски испореде. То су, у првом реду, обележја *близина*, *контакт* и *садржавање*. Дефиниција просторног значења се, стога, састоји од бар једног спациотемпоралног обележја (*извор*, *путања*, *циљ*), које је додатно спецификовано бар једним спацијалним обележјем. Рецимо – централно просторно значење руског префикса *за-* (илустровано примером *зайти за дом*, *заћи за кућу*, *заћи иза куће*) дефинише се кроз компоненте: <+циљ>, <+близина>, <+иза оријентира>, којима се могу придодати и неке импликационе компоненте, као <+недоступно>, будући да је у типичном случају оно што је иза нечега истовремено и недоступно. Та импликациона компонента постаје истакнута код, нпр., глагола *запрятить*, „сакрити“, и *застрясть*, „заглавити“ (в. Шол 2003: 205–211). Оваква анализа објашњава однос између типичне просторне конфигурације (*заћи иза нечега* – <недоступност> је само импликација) и мање типичне (нпр. *заћи у нешто* – <недоступност> је истакнута компонента) без позивања на сликовне трансформације. Сличан приступ, али без компонентијалне анализе, уочава се и у раду Миљковић (2017), о префиксу *за-* и значењу почетности у српском језику.

Са друге стране, Белај (2008а: 11) сматра да сви глаголи са истим префиксом имају „једно јединствено значење на највишој разини шематичности“. Ова разлика, која на први поглед делује оштро, проистиче из нешто другачијих теоријских перспектива. Када се префикси истражују моделом значењских мрежа, теоријским се полазиштем обично сматра Лејкофово (1987) одређење радијалних категорија, која подразумева да је категорија организована око прототипа а да проширења сама по себи нису предвидљива али су увек мотивисана (и, стога, објашњива). Белај (2008а) пак полази од Ланакерове когнитивне граматике, у којој се инстанце категорије виде као елаборације заједничке апстрактније схеме, а свако хоризонтално проширење категорије мање типичном инстанцом почива на процесу додатне схематизације, односно вертикалног ширења (в., нпр., Ланакер 1987: 74). Треба, ипак, имати на уму да се ова два приступа не искључују. У Белајевом опису префиксали су унутар сваке породице груписани у схеме од којих су неке прототипичније од других. Д. Кликовац (1998) пак успоставља опште значење префикса *раз-* (које се бележи као *раз₀-*) „општу, највишу схему“ (1998: 154), коју *раз-* у већини подзначања конкретизује. Та се схема описује као „кретање од центра ка периферији, на различите стране, и у исто време лучно: одозго наниже“ (Кликовац 1998: 155).²⁴ Белај (2004: 3) пак опште схематско значење префикса *раз-* описује уопштеније, као прелаз КОМПАКТНОГ у ДИСПЕРЗИВНО. Иако Кликовац неколико значења у мрежи префикса *раз-* не изводи из *раз₀-*, примећујемо да је тако нешто ипак могуће – ако бисмо *раз₀-* додатно апстраховали тако да оно не мора да указује на тип кретање (центрифугално, дисперзивно кретање) већ на дисперзивни резултат уопште, и те би се схеме уклопиле у њега. Тада би, рецимо, значење „предмет се оштећује или добија неравнине“ (*разјести*, *разгрести*) указивало на ДИСПЕРЗИВНИ ТРАГ по ентитету, док би се значење центрифугалне путање једног ентиета (*растрчати се*, *расходати се*) могло одредити као схема ДИСПЕРЗИВНЕ ПУТАЊЕ – у обема схемама се, дакле, уочава дисперзивност која је, изгледа, карактеристична за све *раз-* префиксале. Рецимо још и то да и Шарић (2014: 164), разматрајући две етимолошки различите схеме префикса *у-* (УЛАЖЕЊЕ и ОДМИЦАЊЕ) долази до закључка да се „те схеме на апстрактнијој разини могу схватити као једна категорија“. Потреба за успостављањем семантичке кохезивности на вишем нивоу категоризације, дакле, постоји, али сам модел значењских мрежа, који се заснива на хоризонталном удаљавању од прототипа, такво вертикално уједначавање, заправо, оставља у позадини.

Когнитивнолингвистички усмерени истраживачи префикса међусобно се разликују и према апаратури коју у таквим описима користе. Неки аутори предност дају визуелним скицама, а неки описе заснивају на терминологији просторних релација. Тако се у поменутом истраживању о префиксу *раз-* (Кликовац 1998) свих 10 чворишта, а и само *раз₀-*, представља одговарајућим визуелним илустрацијама. Слично томе, и у анализи префикса *уз-* Кликовац (2012) појединачна значења скицира, што је изузетно практично када се показују семантичке варијације. Као основно значење префикса *уз-* препознаје се кретање навише. То значење, које је представљено вертикалном стрелицом, конкретизује се на више начина – оно може бити пењање у физичком простору (*успети се* – *уз* стрелицу се доноси и репрезентација објекта који се креће), раст (*узрasti* – стрелица образује путању унутар објекта који се вертикално шири), заузимање вертикалног положаја (*усправити се* – објекат прелази из хоризонталног у усправни положај), издизање појединачних делова површине (*усталасати се* – делови површине објекта се уздижу навише), пролазак силе кроз објекат одозго нагоре (*уздрмати* – стрелица пролази кроз структуру објекта, али га не повећава). Конфигурациони описи које даје Д. Кликовац су јасни и изражени без посредовања уобичајене когнитивносемантичке апаратуре – не помињу се Оријентир, Трајектор, Фигура, Позадина.

²⁴ И. Грицкат (1966–67: 204) основно значење префикса *раз-* дефинише кратко, као „растављање, центрифугалност“. У анализи стереотипа простора у српском и украјинском језику, и Људ. Поповић (2008: 261–263) префикса *раз-* повезује управо са центрифугалним кретањем. Гешталт просторног искуства који Кликовац (1998) препознаје као основно значење префикса *раз-*, примећујемо, детаљније је структуре, јер центрифугалност, као хоризонтални тип кретања, укршта са кретањем у вертикалној димензији.

Саме скице су сличне онима које налазимо у првој студији Л. Јанде (1986), при чему је Јанда тада користила и термине Трајектор и Оријентир за елементе који образују просторну конфигурацију. Ти термини су присутни и у дефинисању појединачних значења предога и префикса у студији Љ. Шарић (2014). Ауторка им посвећује посебну пажњу у уводном делу, наглашавајући да је реч о стандардној апаратури којом се дефинишу асиметричне релације на различитим нивоима језичке структуре (од лексичког значења, преко структуре предикације, до структуре сложене реченице), а који се користе и у описима просторних односа унутар сликовних схема. Стошић (2007) у истраживању просторне семантике префикса *про-* користи термине Л. Талмија – Фигура и Позадина. Иако су Трајектор и Оријентир, баш као и Фигура и Позадина, на неки начин, „одомаћени“ када се говори о семантици простора, не употребљавају сви аутори ове термине у потпуно истом смислу, па ћемо им се вратити у следећем поглављу, када будемо писали о когнитивнолингвистичким теоријама на које се наше истраживање ослања.

Без обзира на формат у коме се значење описује, у истраживањима која се заснивају на значењским мрежама префикс се посматра као полисемантичка јединица која има, заправо, хиперонимски семантички статус наспрам конкретних глаголских лексема окупљених у једном чворишту мреже. Таква метода дефинисања значења префикса може се, стога, одредити као хиперонимско ишчитавање.²⁵ Значење префикса и значење префиксала се разликују по степену апстракције – и префикс упућује на догађај, само је тај догађај схематичнији од догађаја на који се односи појединачни глагол. Због тога се и може рећи да префикс, овако посматран, има лексичко значење. Идеја о лексичкој природи префиксног значења имплицитно је присутна и у лексикографској пракси – дефинисање префикса у релевантним речницима (као што су Речник САНУ и Речници МС) показује да се значење префикса види као лексичко значење на вишем нивоу категоризације (ако се међу речничким дефиницијама налазе и значења као „извршити радњу“, аспстраховање достиже свој крајњи ниво граматичке суперсхематизованости). Д. Кликовац (2002), као што смо већ напоменули, успоставља разлику између лексичког и творбеног значења глаголског префикса – лексичко је оно које је препознато у самој значењској мрежи (дакле – хиперонимска схема), а творбено представља прилагођавање тог значења глаголској основи. Иако Кликовац примећује да та два значења обично иду „руку под руку“, наводе се и примери у којима се префикс од богатијег лексичког значења своди на готово граматичко творбено значење (што се, нпр., илуструје околионализам *рашећерити* који значи „одузети кафи шећер“). Хипотеза о преклапању лексичког значења основе и значења самог префикса, на којој почива модел Л. Јанде, јасно показује да се на појмовном нивоу статус ових двеју јединице различите самосталности семантички изједначава. Штавише, идеја да префикси претварају имперфективна дешавања у перфективне догађаје, која се формулише у моделу Л. Јанде, директно упућује на то да се префикс види као хиперонимска категорија наспрам самог префиксала.²⁶ Значењска мрежа префикса, стога, јесте мрежа хиперонима која организује префиксалну породицу.

Видели смо да се у литератури уочава потреба за семантичком анализом префиксног значења и на вишем нивоу категоризације, односно – на нивоу који надилази саме значењске мреже. Шол (2003: 190) закључује да префикси увек упућују, на најапстрактнијем појмовном нивоу, на постојање путање догађајног развоја и за њу релевантног оријентира, сматрајући ту

²⁵ У истраживању Миљковић (2012), у представљању домена глагола кретања, хиперонимско ишчитавање се препознаје у довођењу префикса у директну семантичку везу са схемом која се иначе лексикализује тзв. нултокоренским префиксалима (*изаћи, ући, прећи, доћи* и сл.). Префиксирани глаголи кретања ту се посматрају као спој такве хиперонимске схеме и менталне представе коју доноси глаголска основа – нпр. *истрчати* = *изаћи* (хипероним) + *трчати* (спецификација).

²⁶ „If we want to talk about an event in Russian, we need to add a prefix and perfectivize the verb [...]“ (Јанда и др. 2013: 183).

генерализацију инваријантим граматичким значењем свих префикса. Нама се, ипак, чини да је између лексичког значења, које се манифестује као хиперонимско чвориште за скупину префиксала у значењској мрежи, и такве високоапстрактне акционалне схеме постоји прелазни категоризацијски ниво, којим се јаз између прозирне просторности сликовносхематски употребљеног префикса и његове привидне десемантизованости у случајевима наизглед чисте перфективизације – премошћује. На том прелазном нивоу значење префикса није више онтолошки уобличено али још увек није ни апстраховано до саме граматичке функције. Оно је, стога, наспрам просторног значења – *несликовног* садржаја, али је наспрам апстрактног акционалног значења ипак – *искуствено засновано*. На већ поменутом примеру префикса *раз-* постојање таквог семантичког нивоа се јасно уочава. Када кажемо да *раз-* указује на дисперзивност, односно да категоризује префиксал као инстанцу ДИСПЕРЗИВНОГ ДОГАЂАЈА, семантика префикса је идентификована управо на том нивоу – она није просторна, али се лако своди на просторну слику, а истовремено је и конкретнија од саме видске промене. Постојање различитих сликовних схема у просторном домену употребе одређеног префикса, овако посматрано, последица је конфигурационог варирања исте предконфигурационе идеје. Може се, стога, рећи да три основне сликовне схеме које се доводе у вези са префиксом *раз-*, а то су – ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА (*разбити*, *разломити*), ЕКСПАНЗИЈА (*разлити се*, *раширити се*) и ЦЕНТРИФУГАЛНО КРЕТАЊЕ (*растрчати се*, *раштркати се*), представљају три обрасца основног физичког искуства која се на вишем нивоу категоризације обједињују као онтолошки примарне инстанце ДИСПЕРЗИВНЕ ДОГАЂАЈАНОСТИ.²⁷ Тако сагледане, ове три сликовне схеме нису нужно повезане појмовним трансформацијама већ представљају различите догађајне гешталте који конкретизују заједничку општију представу дисперзивности. Њихове међусобне разлике потичу од различитих категоризацијских вредности догађајних чинилаца – код глагола као *растрчати се* дисперзивности је изложен ЗБИР ПОЈЕДИНАЧНИХ ЕНТИЕТА, код глагола као *разбити* то је ЧВРСТА СТРУКТУРИРАНА ПРЕДМЕТНОСТ, а код глагола као *разлити* – МАТЕРИЈА. Све три групе се могу, стога, посматрати као специфичне сликовна елаборације апстрактније, натпросторне схеме. Притом, ДИСПЕРЗИВНОСТ, као одазивна појмовност, искуствено је наслоњена на менталне представе које доносе те сликовне конфигурације – саму по себи ДИСПЕРЗИВНОСТ не можемо замислити, она се визуализује или као *разилажење* или као *разбијање* или као *разливање*. Тај појмовни ниво на коме се значење префикса огољује од онтолошких наноса сликовних схема можемо назвати *протосхематским*. Значење префикса на нивоу протосхеме очигледно је апстрактније од значења префикса на нивоу сликовне схеме, али није достигло крајњи ниво суперсхематске граматичке апстракције (о дистинкцији сликовна схема, одазивна појмовност и суперсхема, коју преузимамо од Џ. Грејдија, в. секцију (1) следећег поглавља).²⁸

Заузимање теоријске перспективе у којој значење префикса посматрамо као хиперонимску појмовност наспрам префиксала, а префиксал као конкретнију инстанцу те категорије, одражава се и на природу саме префиксације, као појмовно-семантичког (а не

²⁷ Центрифугално просторно усмерење се уочава не само у схеми ЦЕНТРИФУГАЛНОГ КРЕТАЊА већ и у схемама ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ и ЕКСПАНЗИЈЕ. Ипак, све три схеме представљају засебне, независне гешталте физичког искуства, чија сличност управо и омогућава да се на вишем, надсликовном нивоу категоризације оне повежу у јединствену категорију ДИСПЕРЗИВНОСТИ.

²⁸ У раду Миљковић (2017) изнета је хипотеза о искуственом нивоу значења глаголских префикса. По тој хипотези глаголски префикси не достижу значење граматичке суперсхеме (као што су видска значења *завршености уопште* или *почетност уопште*) већ указују на схеме унутар искуственог комплекса, који чине сликовне схеме и са њима повезана надсликовна значења. У таквом се моделу префиксно значење посматра као лексичко, а идејом искуственог комплекса се, преко Грејдијевих примарних метафора, описује структура значењске мреже префикса, односно уређење префиксалне породице. Протосхематско значење префикса, које претходи лексикализацији и која префиксалну породицу обједињује на вишем нивоу категоризације, препознаје се у раду Миљковић (2018б), у коме се оно назива *протодогађајем*.

само формално-творбеног) процеса којим настаје глагол са префиксом. Тако посматран, префикс има функцију именитеља категорије којој припада префиксал, што је, у појмовном смислу, другачија функција од модификацијске. Ако се поређењем непрефиксираниог глагола и префиксала стиче утисак да префикс у неком смислу интервенише у семантику глаголске основе, то је, из овог угла, тек последица његовог категоризацијског учинка.²⁹ Свођење префикса на функцију модификације не даје адекватно објашњење ни за све творбене факте префиксације – оно узима у обзир девербативност (нпр. *трчати* → *истрчати*), али не и префиксално-суфиксалне творенице. Код деноминала, деадјектива или деадвербатива не би се могло рећи да префикс модификује значење именице, придева или прилога који се налазе у основи. Тако, рецимо, у примеру као *из-длакав-ити* основа доноси конкретну менталну представу (ДЛАКАВ) која је усидрена у значење самог префиксала. Лексичко значење префикса, као хиперонимска структура наспрам префиксала, могло би се одредити као „дифузно афектирање површине“, чиме се овај глагол сврстава у ред са глаголима попут *испрскати*, *испрљати*, *исквасити*, *истачкати* и сл. И префикс и основа, у том смислу, имају функцију парадигматског повезивања, с тим што префикс повезује глаголску лексему са семантички сродним глаголима унутар исте префиксалне породице, а основа, ма које да је граматичке вредности, успоставља асоцијативну везу између префиксала и неке друге лексичке јединице. Снага те везе, очигледно, варира – од тога да та лексема директно упућује на садржај догађаја (именичка основа у *шичекићати*, рецимо, указује на оруђе које се користи у датом догађају) до тога да се између те лексеме и префиксала тек наслућује могућа (али слаба или недовољно јасна) семантичка веза (нпр. *урећи* : *рећи*, *изјавити* : *јавити*). На самом крају асоцијативног континуума налазили би се примери везаних основа, код којих мотивна реч не постижи као самостални елемент лексикона, па је и њен асоцијативни потенцијал смањен (*у-тегнути*) или га, заправо, уопште нема (*об-ути*, *из-аћи*).

Асоцијативна семантичка функција основе кореспондира, очигледно, са идејом о творбеној метонимији. Лејкоф и Џонсон (1980: 36) су метонимију одредили као референцијални механизам (на један ентитет се *упућује* преко другог: *Он воли да чита Макриза де Сада*), што је начелно супротстављено метафори, као механизму *разумевања* једног појма посредством другог. Кевечеш (2010: 173) метонимију дефинише као когнитивни процес у коме један појмовни елемент обезбеђује ментални приступ другом појмовном елементу унутар истог оквира, домена или идеализованог когнитивног модела. Раден и Кевечеш (1999: 19) наглашавају да у исказу као *волим Моцарта* циљни појам метонимије представља *фокус пажње*, али је и приступни (изворни) појам ментално присутан. У том смислу Пантер и Торнбург (2002, 282–283) напомињу да метонимија истиче циљни појам, чиме се изворни оставља у позадини, али да је изворни и даље концептуално побуђен, па га лако можемо из позадине „повратити“. Метонимија је, попут метафоре, најчешће разматрана у склопу лексичке семантике, али се у последње време све више скреће пажња и на метонимијску позадину граматичких структура. Ланакер (2009: 69), тако, закључује да

²⁹ Да је семантика префикса сложенија од саме модификације, односно да је одабир термина *модификација* за семантичку функцију глаголских префикса недовољно прецизан, види се и у структуралистичком приступу који заступа Д. Гортан-Премк (2004). Ауторка, наиме, расправљајући о семантици деривата, успоставља разлику између двореферентности и једнореферентности. Иако су деривати „по правилу“ – двореферентни, Гортан-Премк примећује да су неки деривати, нпр. речи субјективне оцене, ипак једнореферентни (Гортан-Премк 2004: 127). Једнореферентност, у том смислу, кореспондира са оним што се у ономасиолошкој теорији М. Докулила назива *модификацијом појмовне категорије*, а двореферентност пак одговара *мутацији* (в. Ћорић 2008: 20–21; Штекауер 2005: 210–211). Док се именице као *братца* и *кућица* виде као једнореферентне (дакле – суфикс ту *модификује* значење мотивне речи), Гортан-Премк (2004: 155) глаголске префиксале одређује као двореферентне. То је, примећујемо, у складу са поставком коју овде износимо – да префикс не модификује основу већ основу, односно њен семантички садржај, прикључује општијем догађајном обрасцу.

уочавање метонимије и на овом пољу не треба сматрати проблематичним већ метонимију треба употребити као могуће теоријско разрешење неких појава у грамтици.³⁰

Међу првим радовима који говоре о метонимијској залеђини творбе речи налази се рад Басилио (2009), у коме се анализирају агенатативне именице у бразилском португалском и у коме се примећује да творбени образац ових именица почива на ономе што Лејкоф назива метонимијским моделима.³¹ Сличан став заузима и Л. Јанде (2011), која творбену метонимију дефинише и потом истражује у руском, чешком и норвешком, али се могућност таквог приступа уочава и у неким ранијим радовима истраживача из њене теоријске школе. Несет (2009), рецимо, као илустрацију нелексихке метонимије, односно метонимије у граматичком систему, наводи примере руских именица *учитель* („учитељ“) и *глупец* („глупак“). Примере као *глупак* Несет (2009: 68) интерпретира у смислу коришћења истакнутог својства као приступне тачке за активирање појма о особи, закључујући да такви примери показују да је метонимија релевантна у деривацији именица. Јандина полазна тачка јесте аналогија између лексихке метонимије и појмовне позадине која прати именичку суфиксацију. Она, тако, наглашава да лексихка метонимија поред изворног и циљног појма подразумева и одговарајући интерпретативни контекст, који представља, по њеним речима, „остатак исказа“. Овакав поглед на лексихку метонимију критиковао је Брдар (2017: 162), који сматра да је Јанда, занемаривши појам заједничког идеализованог когнитивног модела, у дефиницију метонимије увела појмом употребног контекста. Ипак, Јандино запажање да се метонимијска интерпретација приступног појма одвија у одређеном реченичном контексту није нетачна. Из угла примаоца информације, управо је контекст у коме је реч употребљена релевантан за њено евентуално метонимијско разумевање – када кажемо *она чита Пруста*, неусаглашеност између категоризацијске природе именице *Пруст* – ЧОВЕК, и глагола *читати*, разрешава се, како то примећује Крофт (2006), проналажењем адекватне структуре унутар домена ПРУСТ – Прустови РОМАНИ. Јанда, дакле, повлачи паралелу између таквог – реченичног контекста, и деривационог контекста, који у примерима које она анализира представља сам суфикс. Као што је, рецимо, предикат језички окидач за метонимијско читање објекта, тако именички суфикс, према Јандином мишљењу, представља језички контекст у коме долази до метонимијског померања од основе ка деривираној именици. То се илуструје примерима који понављају типичне метонимијске обрасце, опште познате на лексихком нивоу, али сада на нивоу творбе. Тако метонимију ДЕО ЗА ЦЕЛИНУ, која се лексихки манифестују, рецимо, у примеру *Треба нам добра глава за овај пројекта*, Јанда уочава у појмовној позадини деривације руске именице *брюхан* „онај ко има велики стомак“ (рус. *брюх* „стомак“). Слично, метонимију САДРЖАНО ЗА САДРЖАТЕЉА (*Млеко је пало*) примећује у руској именици *сахарница* („шећер-ница“, *посуда за шећер*).³² Јанда истраживање суфиксалне деривације спроводи на материјалу три језика – руском, чешком и норвешком, и проналази да је творбена метонимија присутна у сваком од њих. Она, поред тога, закључује (2011: 388) да лексихка и творбена метонимија образују „континуум спецификације циљног појма“. На једном крају тог континуума налази се лексихка метонимија која језичком формом исказује само изворни (приступни) појам, док је на другом творбена метонимија, која је експлицитнија јер уз изворни појам доноси и јасну назнаку метонимијског померања у виду самог афикса (2011: 388). Јанда, притом, примећује да

³⁰ „It is only natural, from this perspective, that metonymy in grammar should not be seen as a problem but as part of the solution“ (Ланакер 2009: 69).

³¹ „So, the morphological pattern for deverbal agent and instrumental noun formation is intrinsically connected to what Lakoff (1987) calls a metonymic model, as these derivational patterns systematically refer to human beings, objects, and substances in terms of their typical actions and functions [...]“ (Басилио 2009: 104).

³² Двореферентност, о којој у вези са семантиком деривата пише Д. Гортан-Премк (в. фусноту 28), и овде је потпуно видљива. Код једнореферентних деривата (нпр. *кућица*) о творбеној метонимији се не би могло говорити.

конверзија представља прелазни облик између лексичке и творбене метонимије. Иако се, начелно, слажемо са идејом да су лексичка и творбена метонимија два на дубљем нивоу слична појмовна феномена, чини нам се да се инсистирањем на њиховој континуумској повезаности занемарује факт да полисемија и творба речи нису процеси истог језичког нивоа. Чак и када се о полисемији говори као о унутарлексчкој семантичкој деривацији, та два нивоа се не изједначавају. Сва значења једне лексеме *јесу* повезана у заједнички лексички концепт, по чему се полисемија и разликује од хомонимије. *Лице* у реализацијама као *нечије лице* и *дошла су нека непозната лица*, и поред различитог референцијалног обухвата, јесте иста лексичка јединица. Са друге стране, *дебео* и *дебелко*, и поред постојања семантичке везе *нису* једна лексема. У том смислу и разумемо Брдарову критику ширења обухвата термина *метонимија* на творбу речи. Зато сматрамо да је творбену метонимију, као засебну језичку манифестацију појмовне метонимије, неопходно јасно разграничити од лексичке метонимије. Док лексичка дела у домену вишезначности једне лексеме (па је њен интерпретативни контекст реченични), творбена се испољава као појмовна позадина деривационих процеса (па је њен релевантни контекст творена сегментација речи). У том смислу бисмо рекли да је, како се разлика у језичком нивоу манифестовања метонимије не би занемарила, корисно и формално раздвојити ове две појаве – пошто се за лексичку метонимију користе обрасци типа X ЗА Y (САДРЖАНО ЗА САДРЖАТЕЉА), за творбену би било прикладније користити формат који сугерише да је реч о појмовној залеђини творбе: НАЗИВ ЗА Y ИЗ НАЗИВА ЗА X (НАЗИВ ЗА САДРЖАТЕЉА ИЗ НАЗИВА ЗА САДРЖАНО).

Општа творбена метонимија на коју може указивати основа глаголског префиксала јесте НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ЗА РЕЛЕВАНТНИ ДОГАЂАЈНИ ЕЛЕМЕНТ. Специфичне реализације ове творбене метонимије показују који се то аспекти догађаја виде као посебно истакнути у његовој концептуализацији. Погледајмо, у том смислу, рецимо, глаголе *утрчати* и *уплакати*. У оба је случаја реч о девербативним глаголима, али је творбена метонимија која се уочава у њиховој залеђини другачија. Док први јасно повезује догађај са моторно-визуелном схемом којом се оставрује сам процес – *трчати* узрокује да се доспе *унутра*, други основом не именује процес који доводи до резултата већ сам ефект, проузроковано стање. У првом случају, стога, уочавамо творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ (УЗРОЧНОГ) ПРОЦЕСА, а у другом НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ ЕФЕКТА. Када је могућа вишеструка мотивација, налазимо и више могућих творбених метонимија – девербативно *офарбати* (← фарбати) доноси већ поменути творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПРОЦЕСА, док деноминална интерпретација указује на творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА МАТЕРИЈЕ КОЈА СЕ ТОКОМ ДОГАЂАЈА КОРИСТИ.

У овако постављеном моделу, стога, и префикс и основа учествују у семантичком уобличењу префиксала, али је степен њихове ангажованости и природа њиховог доприноса другачија. Префикс видимо као семантичко извориште значења префиксала – предлексичку клицу из које се лексичко значење лако развија, док основа асоцијативно упућује на онтолошку конкретизацију префиксне семантике. Притом, семантика префикса се може посматрати на два појмовна нивоа. Наспрам лексичког значења појединачних глагола, префикс означава хиперонимску структуру која глаголе обједињује у семантичке групе унутар префиксалне породице – то су управо чворишта која се детектују у значењским мрежама. Са друге стране, на нивоу протосхеме префикс указује на искуствени тип догађаја, па је његово значење ту тек предлексички потенцијал, који се процесом лексикализације онтолошки уобличава. Сама основа може допринети спецификовању протосхеме, односно усмерити превођење апстрактније догађајне схеме у конкретни догађајни садржај. Ипак, семантички транспарентна основа не мора постојати (уп. *изаћи*, *ући*, *обути*, *унети*, *проћи*, *прелазити* и др.), јер префикс, тако посматран, не модификује значење основе већ основа, заправо, суделује у конкретизацији значења префикса. Успостављање разлике између два нивоа префиксног значења (лексичког и предлексичког) одражава се и на природу

повезаности самих чворишта која се идентификују у моделу значењских мрежа. Видели смо, рецимо, да би се префикс *раз-* могао повезати са протосхемом ДИСПЕРЗИВНЕ ДОГАЂАЈНОСТИ – семантичка чворишта у његовој значењској мрежи тада би представљала, заправо, различите онтолошке манифестације те заједничке протосхеме, за коју се, онда, може рећи да је – широкозначна. Префиксна полисемија, која се уочава на нивоу лексичких значења префикса, посматрана из перспективе обједињујуће протосхеме, постаје, дакле, префиксна платисемија (заједничка протосхема се реализује у различитим доменима стварности, елеаборирајући се различитим конкретнијим садржајем).

Циљ нашег истраживања јесте да овакав приступ семантици префикса иситамо кроз детаљну анализу неколико богатих префиксалних породица. Да би таква анализа била могућа, неопходно је разрадити аналитички апарат у коме ће се она спровести. У следећем поглављу разматрамо когнитивнолингвистичке теорије које су значајне за наше истраживање и испитујемо могућности успостављања суперсхематског идеализованог когнитивног модела ДОГАЂАЈНЕ КАУЗАЛНОСТИ, у коме ћемо анализирати протосемантику префикса. Након тога, приступамо анализи глаголских префикса *из-*, *у-*, *о-* и *об-*. Глаголи су ексцерпирани из Речника САНУ,³³ РМС,³⁴ РСЈ,³⁵ а коришћен је и богати електронски корпус srWaC,³⁶ чиме је сакупљено близу 3000 лексичких јединица. У поглављу III анализирамо глаголски префикс *из-*, а у поглављу IV глаголски префикс *у-*. Ова су два префикса одабрана из неколико разлога. Пре свега, реч је о великим префиксалним породицама, које су у досадашњим истраживањима показале изузетну хоризонталну разуђеност. Наша је основна претпоставка да се иза такве богате појавне дисперзије може уочити протосемантика која префиксалну породицу држи на окупу. Разноликост унутар самих префиксалних породица последица је онтолошког варирања те заједничке протосхематске појмовне основе, а синтаксичке разлике између глагола у истој породици објашњиве су као последица варијација заједничке протосхеме. Префикс *из-* се најчешће користи као перфективизатор глагола страног порекла (в. Спасојевић 2015: 257; Матијашевић 2000: 657; Клајн 2002: 256), што се понекад сматра показатељем могућности да се он потпуно семантички испразни, односно сведе на чисту граматичку функцију. Како протосхематски модел, као и други когнитивнолингвистички оријентисани приступи, претпоставља да префикс никад није семантички празан, очекујемо да ће искуствена протосхема бити уочљива и у таквим случајевима. Са друге стране, у досадашњим описима глаголског префикс *у-* у савременом језику, видели смо, често се, под утицајем стања у другим словенским језицима и етимолошких реконструкција, од глагола инлокализацијске семантика (*ући*, *унети* и сл.) раздвајају глаголи аблативне семантике (*украсти*, *удати*, *убрати* и др.), па је један од циљева нашег истраживања ове префиксалне породице управо и утврђивање семантичке повезаности тих двеју група. На ту је повезаност у литератури скренута пажња, а сагледавање префиксалног значења из ове перспективе могло би нам омогућити да је подробније испитамо. На крају, префикси *о-* и *об-* пред нас постављају дилему да ли је реч о једном или о два префикса, па ћемо у поглављу V размотрити како протосхематски модел то питање може расветлити.

³³ Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, томови 1–20 (А–П), 1959–2017, Београд: САНУ.

³⁴ Речник српскохрватског књижевног језика, томови 1–6, 1967–1976, Нови Сад: Матица српска.

³⁵ Речник српског језика, 2011, Нови Сад: Матица српска.

³⁶ Доступан на www.sketchengine.eu (творци корпуса су: Никола Љубешић и Филип Клубичка).

II. КА КАУЗАЛНОЈ СУПЕРСХЕМИ ДОГАЂАЈА

Поглавље отпочиње испитивањем когнитивнолингвистичког термина сликовна схема, који је од централне важности за наше истраживање, са посебним освртом на Грејдијеву редефиницију и на појам суперсхема. У секцији (2) сажето се представља динамика силе Л. Талмија, као и његово проучавање каузативних конструкција. Секција (3) се бави динамиком силе у моделу каузалног ланца В. Крофта. Тема секције (4) јесте употреба термина трајектор, оријентир, фигура и позадина у когнитивнолингвистичким истраживањима, као и њихов статус у теоријским моделима Л. Талмија и Р. Ланакера, да би се потом, у секцији (5), прешло на опис модела каузалне суперсхеме догађаја (идеализовани когнитивни модел догађајне каузалности), који ћемо користити у анализама у следећим поглављима.

У овом ћемо се поглављу прво бавити термином *сликовна схема*, на који ћемо се у раду често позивати, а потом ћемо се посветити питању *каузалне суперсхеме догађаја*, како бисмо дошли до модела који нам омогућава да значење префикса испитамо на натпросторном, онтолошки неутралном схематском нивоу. Идеја коју ћемо у том смислу разматрати јесте да синтаксички оквири у којима се лексичко значење глагола појављује представљају компресоване варијанте детаљније каузалне структуре која се налази у њиховој залеђини. Глагол, дакле, располаже богатом каузалном суперсхемом, која описује развој догађаја и која, као таква, представља темељ лексичког значења, али због своје комплексности није погодна за директно синтаксичко уобличавање. Таква структура се сабија у једноставнији и синтаксички лако ишчитљив оквир појмовном компресијом (термин који преузимамо из Фоконијеове и Тарнерове теорије појмовне интеграције). Суперсхематски модел који описујемо наслања се, делимично, на Талмијеву динамику силе и општи принцип разликовања Фигуре и Позадине, а термини Трајектор и Оријентир, који код Ланакера означавају несиметричне елементе реалције уопште (а пре свега се односе на несиметричност субјекта и објекта), у каузалној суперсхемати имају вредност резултативних семантичких улога. Каузална суперсхема, односно идеализовани когнитивни модел догађајне каузалности, као основа лексичко-граматичког значења глагола, увек је шира од експлицитног синтаксичког оквира, по чему се разликује од Крофтовог догађајног ланца.

1. ОД СЛИКОВНИХ СХЕМА ДО СУПЕРСХЕМА

Иако сликовна схема представља један од централних појмова когнитивне лингвистике, њен теоријски статус и експланаторни домети увелико су предмет преиспитивања. Теза о сликовносхематским исходиштима значења директно произилази из когнитивнолингвистичког разумевања метафоре, па не чуди што се сликовне схеме од самих почетака надовезују на теорију појмовних метафора. Могло би се рећи да је сликовна схема продукт теоријске надоградње првобитног модела појмовне метафоре, и то надоградње која метафору усидрава у шири филозофски и когнитивнопсихолошки оквир. До идеје да би нешто као што је сликовна схема било кључно у теорији која језичко значење разуме у контексту човековог тела – дакле биолошке потпоре његове когниције и телесне сазнајне опремљености, дошло се управо онда када је „прича“ о метафори пронашла своје место у широј „причи“ о категоризацији, односно када је когнитивнолингвистички поглед на метафору интегрисан са новим психолошким и филозофским схватањем начина на који човек категоризује стварност. То се врло јасно уочава у првим, данас класичним, когнитивнолингвистичким студијама које се баве феноменом сликовних схема – Џонсон (1987) дефинише и описује сликовне схеме имајући у виду свакодневно телесно искуство, а

Лејкоф (1987) их види као фундаментални тип идеализовних когнитивних модела. Од тада већ неколико деценија сликовне схеме, као чвориште које у себи укршта основе филозофске поставке о комплексном односу човековог тела, ума и друштвене стварности, живе као један од кључних појмова когнитивнолингвистичке теорије и истраживачке праксе, прелазећи у околна подручја лингвистици сродних наука (пре свега антропологије и психоллингвистике). Међутим, питање шта су тачно сликовне схеме, а онда и шта се све кроз теорију сликовних схема може објаснити, и данас су актуелна.³⁷ Такав амбивалентни статус показује да у првобитно успостављеним дефиницијама сликовних схема постоје међусобно супротстављене тенденције, које су, вероватно, и омогућиле да се обим онога што се сматра сликовном схемом разликује од истраживача до истраживача. Погледајмо прво, стога, како су сликовне схеме одређене код Џонсона и Лејкофа.

1.1. Првобитно теоријско утемељење сликовних схема

Џонсон, творац термина сликовна схема, на самом почетку своје студије (1987, XIX) каже да „човеково кретање, манипулација објектима и перцептивна интеракција подразумевају понављајуће обрасце без којих би наше искуство било хаотично“ и те обрасце назива *сликовним схемама*.³⁸ Он сликовне схеме одређује као *гешталте*, који се састоје од *елемената и релација*. На истом месту, одмах уз дефиницију сликовних схема, Џонсон потцртава њихову динамичну природу – иако су примарно повезане са телесним искуством оне се „могу фигуративно развити“ тако да структурирају и искуство апстрактнијег нивоа, што се пак постиже *метафоричким пројекцијама*. Сликовне схеме, дакле, како их Џонсон овде дефинише, нису само обрасци чулно искуства, већ обрасци којима чулно искуство организује апстрактне сазнајне домене. Два основна аспекта појма сликовна схема, према Џонсону, јесу – њихова аналогна природа, односно њихова утеловљеност, и њихов фигуративни карактер, односно њихова когнитивна функција. Свој приступ Џонсон назива „феноменолошким описом сликовно-схематских искуствених структура и њихове фигуративне елаборације и пројекције на апстрактне домене сазнања“ (1987: XXXVIII).³⁹

Џонсон наглашава да сликовне схеме нису менталне слике и, у том светлу, упозорава на то да њихово представљање кроз дијаграме не сме бити погрешно интерпретирано као поистовећивање апстрактне сликовносхематске структуре са схематизованом визуелном представом (1987: 23).⁴⁰ Иако таква визуализација није богата визуелна представа, она је, рекли бисмо – следећи Џонсонову мисао – онтолошки различита од сликовне схеме управо због тога што је – *визуелна*. Цитирање Кантовог примера схеме троугла, којим Џонсон наглашава разлику између схеме и њене конкретизације, а у коме се показује да свака слика

³⁷ О недостатку јасне дефинисаности сликовних схема Б. Хампе (2005: 3) каже: „Much discussion of virtually all of the crucial dimensions of the initial definition was inspired by the fact that the original proposal and image schema lists were partly suggestive and not entirely consistent themselves. [...] Neither the original characterization, nor the entire subsequent research to date can thus be said to have provided the Cognitive-Linguistics community with a set of clear-cut criteria to set image-schematic representations apart from other basic or schematic concepts“.

³⁸ „My argument begins by showing that human bodily movement, manipulation of objects, and perceptual interactions involve recurring patterns without which our experience would be chaotic and incomprehensible. I call these patterns ‘image schemata,’ because they function primarily as abstract structures of images“ (Џонсон 1987: XIX).

³⁹ „My phenomenological description of image-schematic experiential structures and their figurative elaborations and projections onto abstract domains of understanding is the basis for an enriched account of human meaning and rationality“ (Џонсон 1987: XXXVIII).

⁴⁰ „It is extremely important, however, to recognize the way in which all diagrams of schemata are misleading; in particular, they tend to make us identify embodied schemata with particular rich images and mental pictures. The distinction between schemata and rich images is crucial [...]“ (Џонсон 1989: 23).

троугла конкретизује сам појам (сваки нацртани троугао мора бити неки тип троугла, једнакокраки, правоугли и сл., не може се нацртати троугао хипероним – „схема троугла не може постојати изван ума“⁴¹), управо подржава идеју о поменутој онтолошкој разлици. Ипак, само неколико страница након тога, позивајући се на психолошка истраживања о манипулацији менталним сликама, Џонсон (1987: 25) закључује да су менталне операције над сликовним схемама аналогне просторним операцијама. У истраживању на које се позива, од испитаника је тражено да упореде две слике и закључе да ли је на њима приказан исти објекат из различите перспективе, па је поређење захтевало менталну ротацију визуелних представа. Из Џонсонове интерпретације ових налаза произилази да су испитаници манипулисали управо сликовним схемама, односно да су сликовне схеме исто што и замисливе схематизоване менталне слике. Џонсон ове налазе повезује са Лејкоффовом идејом о сликовносхематским трансформацијама, као што су фокус на путањи – фокус на циљу путање, збирност – маса, праћење путање, суперимпозиција. Ове се трансформације објашњавају експлицитним позивање на менталну визуализацију⁴², што, примећујемо, није у сагласности са упозорењем које је Џонсон формулисао у вези са дијаграмима. Ако дијаграми, као визуелно оформљивање схематске структуре, не одговарају апстрактној природи сликовних схема, то би се исто могло рећи и за манипулацију визуелним сликама. Као и сами дијаграми, те визуелне представе јесу схематске, у том смислу да нису обогаћене детаљима,⁴³ али – опет као и дијаграми, оне су конкретне јер су усидрене у визуелној форми. Сликовне схеме су, према томе, у исто време и несводљиве на визуализацију и подложне ментално-визуелним операцијама, што нас оставља у недоумици о њиховом онтолошком статусу.⁴⁴

О чврстој граници између конкретизације и сликовносхематске структуре сведочи и Џонсонова тврдња да би било „погрешно рећи да се сликовна схема „попуњава“ конкретним чулним садржајем; уместо тога, она мора бити релативно прилагодљива, да би се могла модификовати како би обухватила многе сличне, али различите, ситуације које манифестују понављану позадинску структуру“⁴⁵. И ова констатација, примећујемо – иако је, у извесном смислу, формулисана тако да подржи претпоставку о сликовносхематским трансформацијама, удаљава се од идеје о стриктној онтолошкој разлици између сликовне схеме и њене визуализације. Ако сликовна схема представља апстрактну структуру која се не може поистоветити ни са једном визуелном структуром ма колико да је она лишена детаља, онда онтолошко превођење сликовне схеме у визуелну (замисливу и замишљену) схему јесте попуњавање конкретним чулним садржајем. Без обзира да ли се схема визуализује као квадрат или као просторија, односно без обзира на детаљност добијене слике, та слика по

⁴¹ Кантов цитат у Џонсоновом тексту завршава речима: „The schema of the triangle can exist nowhere but in thought“ (Џонсон 1987: 24).

⁴² Као илустрацију, наведимо објашњења за прве две трансформације: „Follow, in imagination, the path of a moving object, and then focus on the point where it comes to rest, or where it will come to rest“. „Imagine a group of several objects. Move away (in your mind) from the group until the cluster of individuals starts to become a single homogeneous mass“ (Џонсон 1987: 26).

⁴³ Поново неколико страница касније, Џонсон нас ипак враћа идеји о несводљивости сликовних схема на богате слике: „[...] they do not have the specificity of rich images or mental pictures. They operate at one level of generality and abstraction above concrete, rich images“ (Џонсон 1987: 29).

⁴⁴ Питање оправданости директног повезивање способности да се ротирају менталне слике са сликовносхематским трансформацијама поставили су Гибс и Колстон (1995: 356), у раду у коме се сама теорија сликовних схема примењује у интерпретацији налаза истраживања из когнитивне психологије. Ови аутори истичу да су менталне слике о којима је ту реч тренутне (а сликовне схеме се сматрају трајним) и да захтевају већи когнитивни напор него што се то претпоставља за сликовне схеме.

⁴⁵ „It is somewhat misleading to say that an image schema gets „filled in“ by concrete perceptual details; rather it must be relatively malleable, so that it can be modified to fit many similar, but different, situations that manifest a recurring underlying structure“ (Џонсон 1987: 30).

својој природи јесте – *чулна представа*, и као таква она перцептивно елаборира апстрактну појмовну основу. У наведеном цитату пажњу привлачи и идеја о прилагодљивости. Ако је сликовна схема апстрактна структура која се налази у основи чулних слика, не очекује се да ће се она прилагођавати тим сликама – те слике су утемељене на њој. Другим речима, сликовна схема не може бити и темељ за конкретне сликовне представе и мењати своју структуру према потребама тих представа. Овакво двојство, рекли бисмо, потиче из тежње да се сликовна схема истовремено разуме и као организациони принцип искуства (што посебно долази до изражаја када се говори о њеним метафоричким пројекцијама у непросторне домene), али и као генерализација над појединачним искуственим датостима (што је фаворизовани угао посматрања сликовних схема у контексту просторности).

У Лејкофовој теорији иделизованих когнитивних модела (1987), сликовне схеме се појављују као један тип когнитивног модела. Да бисмо разумели статус који оне имају у овој теорији, неопходно је да је укратко прикажемо. Ова је теорија мотивисана потребом да се промена филозофског погледа на природу категорија у човековом уму, као и резултати до којих се дошло у психолошким истраживањима категоризације, интегришу у лингвистички приступ који би језик разумео у нераскидивој интеракцији како са човековим биолошки заданим сазнајним апаратом тако и са друштвеном стврношћу. Линија одбацивања класичног (аристотеловског) разумевања организације категорије на основу неопходних и довољних услова, која је отпочела Витгенштајновом идејом о породичној сличности и непостојању оштрих граница између категорија (1980/1953)⁴⁶, а своју директну експерименталну потврду нашла у психолошким истраживањима Е. Рош (в. Рош и Мервис 1975), у Лејкофовој студији из 1987. добија статус темељне когнитивнолингвистичке поставке. Лејкоф, следећи пут који су у другој половини двадесетог века утемељили истраживачи попут Лабова, Берлина и Кеја, Е. Рош,⁴⁷ одбацује класични филозофски (аристотеловски) приступ категоризацији, по коме се категорија дефинише преко нужних и довољних услова, показујући на разноврсним примерима, како оним који су пре свега лингвистичко-семантички тако и на оним преузетим из антрополошких студија (и сам назив Лејкофове књиге долази из једне такве студије), да је у човековој природи да стварност категоризује преко идеализованих модела, чија је директна последица ефекат прототипа. Лејкоф, притом, сматра да је теорија која би структуру категорије заснивала на самом ефекту прототипа неадекватна, односно да прототип сам по себи не указује директно на то како је категорија организована (1987: 15, 136).⁴⁸ Претпоставка да теорија прототипа може бити теорија репрезентације знања наилази на неколико проблема, о којима се у литератури расправљало, а које Еванс и Грин (2006: 268) сумирају као: *проблем грешке* – из категорије може грешком бити искључен члан који нема прототипична својства, или у категорију може, опет грешком, бити укључена инстанца која није заправо члан категорије али има прототипична својства (није свака старија жена седе косе која носи наочаре бака); потом *проблем недостајућег прототипа* – непостојеће категорије, као амерички цар, немају прототип али ипак имају значење; *проблем композиционалности* – сложене категорије не представљају, како би се могло очекивати, комбинацију ефекта прототипа својих

⁴⁶ Витгенштајн примећује не само да не постоји неко заједничко својство између свих инстанци онога што се сматра *игром*, већ и да лексичка категорија не подразумева јасне унутрашње границе: „Шта је још увек игра, а шта више није игра? Можеш ли да повучеш границе? Не. Понеку можеш да повучеш, јер ниједна није повучена“ (1980/1953: 67).

⁴⁷ За детаљнији преглед в. друго поглавље у Лејкофовој студији (1987), које се управо и зове тако („From Wittgenstein to Rosch“), као и студију Тејлор (1995).

⁴⁸ У раду из 1975. Рош и Мервис износе идеју да би се прототип могао посматрати као апстрактна репрезентација категорије или као њена унутрашња структура из које произилази феномен породичне сличности (1975: 575), али неколико година касније Рош (1978) одустаје од такве могућности, наглашавајући да ефекат прототипа није теорија о структури категорија.

конституената, што се илуструје појмом PAT FISH (типична риба је сива и средње величине, а типичан љубимац има крзно – ништа од тога се не налази у сложеној категорији чији је типичан представник златна рибица). Теорија идеализованих когнитивних модела настаје управо како би се такви проблеми избегли и како би ефекат прототипа могао да се адекватно семантички интерпретира.

Идеализоване когнитивне моделе Лејкоф (1987) одређује као менталне репрезентације који наше знање о свету организују на приступачан и употребљив начин. Могли бисмо рећи да ИКМ представља оно што знамо о одређеном аспекту стварности структурирано тако да о томе можемо ефикасно да размишљамо. Активирање појединачног појма унутар модела читав модел бива побуђен, како би се појам интерепретирао у одговарајућем позадинском контексту. ИКМ, у том смислу, ограничава мисао о стварности на одговарајући појмовни оквир, усмеравајући пажњу на оне димензије које су унутар дате језичке и културолошке средине дефинисане као релевантне. Типичан пример таквог модела јесте појам НЕДЕЉЕ. Недеља подразумева постојање низа од седам дана (сваки са одговарајућом речју која га именује), а унутар нашег знања о томе шта је недеља налази се и наше знање о појмовима као што су РАДНА НЕДЕЉА и ВИКЕНД. Тај ИКМ је, са једне стране, повезан са представом о цикличној смени дана и ноћи, а са друге он је пак део једног још ширег модела, који бисмо могли назвати моделом КАЛЕНДАРСКОГ РАЧУНАЊА ВРЕМЕНА, који доноси представу о годинама које се нижу једна за другом на хоризонталној оси, при чему је свако парче те осе које представља годину даље дељиво на месеце, који су дељиви на дане. Овакав когнитивни модел календара има смисла само ако живимо у друштву у коме је он битан – научени смо да број година нечијег живота видимо као један од основних података о њему, своју годину, баш као и своју недељу, организујемо према пословним обавезама (идеја годишњег одмора и идеја викенда). Ако замислимо, рецимо, ситуацију неког постапокалиптичног филма, у коме се општа представа о продуктивно-конзумерском друштву распала, такав ИКМ постаје потпуно ирелевантан. Класични пример представља и Филморова анализа појма *нежење*, коју Лејкоф (1987: 70) интерепретира у светлу когнитивних модела. Рећи да је *нежења мушкарац који није у браку* није нетачно, али може бити прешироко, на шта Филмор указује управо примерима који услове постављене дефиницијом задовољавају али испадају из круга онога што бисмо именовали *нежењом: мушкарац који је у ванбрачној заједници, мушкарац који је одрастао у џунгли изловано од других људи, papa*. Сви они „технички“ јесу *нежење*, али назвати их *нежењама* не би имало пуно смисла. Лејкоф, стога, констатује да се појам НЕЖЕЊЕ реализује унутар идеализованог когнитивног модела друштвене стварности који предвиђа постојање брака и одређени узраст оних који у брак ступају (ни премлади ни престари). Рећи да је неко *нежења* смислено је само ако га процењујемо наспрам таквог модела – ако је његово смештање у тај ИКМ отежано јер је реч о појму који се уобичајено разуме као део неког другог (и на изванредан начин супротствљеног) модела, појам се види као лоша инстанца категорије (нпр. *papa* се дефинише наспрам ИКМ католичке цркве, која забрањује ступање у брак свештеним лицима). Лејкофова анализа значења појма МАЈКА (1987: 74–76, 79–82) још јасније истиче колико је лексичка семантика урођена у друштвену стварност. Та анализа показује да се категорија МАЈКА састоји од низа идеализованих когнитивних модела који осветљавају различите аспекте појма (биолошки – мајка доноси дете на свет, генетички – мајка преноси детету део свог генетског материјала, модел одгајања – мајка одгаја дете и брине се о њему), и који заједно чине прототипичну МАЈКУ. Са друге стране, Лејкоф сматра да је на моделу одгајања заснована стереотипна представа о мајци домаћици, која метонимијски стоји за категорију у целини.

У тако постављеној теорији појмовне организације (која директно рефлектује когнитивнолингвистички принцип континуираности и неаутономности језичког и енциклопедијског знања), своје су место пронашле и сликовне схеме. Лејкоф (1987: 113–114) успоставља разлику између неколико типова когнитивних модела – највећи део онога што знамо организовано је у *пропозиционом* формату (као повезани скуп чињеница, који се

обично назива *доменом* стварности),⁴⁹ *сликовносхематски* модели представљају саму појмовну основу просторних категорија, *метафорички* модели се дефинишу као пројекције из изворног домена, који је или пропозиционог или сликовносхематског карактера, у циљни домен, док *метонимијски* модели подразумевају поменуте моделске кластере у којима је један репрезент целе категорије. Сливовносхематски модели, сматра Лејкоф, имају гешталтску структуру – њихови елементи не постоје независно, сами за себе, већ чине базу који је уграђена у сложеније појмове (1987: 284). Сливовна схема САДРЖАТЕЉА се, тако, састоји од унутрашњости, спољашњости и границе, али сами за себе, изоловано од целине коју чине, ти елементи „немају никаквог смисла“. САДРЖАТЕЉ је пак уграђен у наше разумевање апстрактних термина као што су *категорија*, *домен*, па и сам *когнитивни модел*. Релације унутар значењске мреже, слично, почивају на сликовној схеми ВЕЗЕ, а однос прототипа и мање типичних инстанци које чине категорију утемељен је на сликовној схеми ЦЕНТАР – ПЕРИФЕРИЈА (Лејкоф 1987: 283). Сливовне схеме су, притом, подложне трансформацијама, које се системски могу пратити кроз полисемију језичких елемената који примарно изражавају просторно искуство (какве су предлози и глаголске партикуле, односно глаголски префикси).⁵⁰ Трансформације се, у том смислу, налазе у основи значењских мрежа, које су, видели смо доминантни приступ у истраживању таквих јединица.

Сливовне схеме су, дакле, у когнитивну лингвистику ушле као теоријско отелотворење принципа утеловљености језика и ума. Њихов је главни задатак био да опште начело о зависности апстрактне човекове мисли од конкретне биолошке датости учине „опипљивим“, односно преведу на ниво језичке (пре свега лексичко-семантичке) анализе.⁵¹ Ипак, оне управо због тога показују извесну онтолошку нестабилност, која се одражава на њихов теоријски статус и истраживачку употребљивост, а коју је Клауснер (2005) формулисао као тзв. парадоксе сликовних схема. Један од њих се односи управо на везу сликовних схема са човековим искуством – сликовне схеме се дефинишу као тополошки примитиви који организују наше свакодневно искуство, али оне, у исто време, настају као генерализација над појединачним интеракцијама са физичким светом. Клауснер (2005: 100–101) примећује да сликовне схеме не могу бити и изведене из чулног искуства и организационе структуре које том искуству концептуално претходе.

1.2. Редeфинисање термина *сликовна схема*

Онтолошка нестабилност појма *сликовна схема*, на коју смо пажњу скренули у првом делу ове секције, утицала је на то да неки истраживачи понуде нове дефиниције овог термина. Клауснер и Крофт (1999) разматрају сликовне схеме наслањајући се на Ланакерово (1987) разумевање домена као појмовне базе унутар које се профилише неки други појам. У том светлу они показују да сликовне схеме о којима се говори у литератури (пре свега код Џонсона и Лејкофа) представљају заправо домене – у сликовној схеми СКАЛА профилишу се тако појмови као *више*, *мање*, *пораст*, *пад*, али и придеви као *висок*, *низак*, *добар*, *лош*

⁴⁹ Ланакер (1987) термин *домен* користи у другачијем значењу, као појмовну базу унутар које се профилишу други појмови, који такође могу бити домени за неке друге профиле.

⁵⁰ Разматрајући трансформације које је Бругман уочила у анализи предлога *over*, Лејкоф истиче: „There are certain very natural relationship among image-schemas, and these motivate polysemy, not just in one or two cases, but in case after case throughout the lexicon“ (1987: 440).

⁵¹ Зато и не чуди што се о сликовним схемама углавном говори када се истражује семантика предлога, глаголских партикула и глаголски префикса. Поред тога, сликовне схеме су погодне и за истраживања друге лексике за коју су релевантни просторни односи. Тако се, рецимо, у опсежној анализи сликовне схеме ВЕРТИКАЛНОСТИ у енглеском и српскохрватском језику Расулић (2004) бави не само предлозима већ и димензионим придевима (као *висок* и *низак*) и релационим именицама (као *врх* и *дно*).

(1999:17). Они такође сматрају (1999: 21) да је „изузетно тешко ако је уопште и могуће дефинисати сликовносхематске домене преко обавезних и довољних услова“,⁵² а одређење које, како они наводе, произилази из њихове анализе јесте да је домен сликовносхематски ако се проналази у великом броју доменских матрикса. И саме сликовне схеме се, притом, могу профилисати у заједничким доменима, што представља основу њихове класификације. Поред стандарних схематских група као што су СИЛА и САДРЖАТЕЉ (СИЛУ је још Џонсон (1987) представио као скуп неколико сликовних схема), овде проналазимо и неке домене који су много општијег статуса – као што су ПРОСТОР, ИДЕНТИТЕТ и ПОСТОЈАЊЕ. У домену САДРЖАТЕЉ уочавају се схеме САДРЖАВАЊЕ, УЛАЗАК и ИЗЛАЗАК, ПОВРШИНА, ПРАЗНО-ПУНО, САДРЖАЈ (1999: 15), а када томе додамо и чињеницу да се у домену ПОСТОЈАЊА налази и сликовна схема ОГРАНИЧЕНОГ ПРОСТОРА, видимо да је оно што се иначе сматра сликовном схемом САДРЖАВАЊА разбијено на велики број појединачних инстанци. У том је светлу занимљива и констатација о томе да је САДРЖАТЕЉ, који се иначе сматра прототипичном сликовном схемом управо због своје јасне утемељености у просторном искуству, заправо на пола пута између праве сликовне схеме лишене чулности и конкретније чулне појмовности (Клауснер и Крофт 1999: 22). У извесном смислу сличну класификацију предлаже и Ћиенки (1997), који сликовне схеме дели на специфичне и уопштеније. Он тако разликује пет уопштених схема: ПРОЦЕС (са специфичним схемама као ПОДУДАРАЊЕ, СТАПАЊЕ, КОНТАКТ и сл.), ПУТАЊА (са схемама УСПРАВНОСТ, СКАЛА, ИТЕРАЦИЈА и сл.), ОБЈЕКАТ (са схемама ДЕО-ЦЕЛИНА, ЦЕНТАР-ПЕРИФЕРИЈА, ПОВРШИНА и сл.), САДРЖАТЕЉ (са схемама ПУН-ПРАЗАН, ПОВРШИНА и ЦЕНТАР-ПЕРИФЕРИЈА) и СИЛА (са схемама као ПРИВЛАЧЕЊЕ, ОМОГУЋАВАЊЕ, БЛОКАДА и сл.). И овде примећујемо да се поред просторних схема (као што су КОНТАКТ, БЛОКАДА, УСПРАВНОСТ) појављују и схеме општијег карактера (нпр. СКАЛА, ИТЕРАЦИЈА, ПОДУДАРАЊЕ), као и да неке схеме означавају релације (нпр. ПРИВЛАЧЕЊЕ, СТАПАЊЕ, КОНТАКТ), а неке пак саме схематизоване ентитете (ОБЈЕКАТ, САДРЖАТЕЉ, СКАЛА).

На „ширење“ обухвата појма сликовна схема управо указује Грејд (2005а). И у инвентарима које доносе Лејкоф (1987) и Џонсон (1987) Грејди уочава како чулне сликовне схеме (као што су САДРЖТЕЉ, ДЕО-ЦЕЛИНА, ЦЕНТАР-ПЕРИФЕРИЈА, ВЕЗА, КОНТАКТ, РАВНОТЕЖА, ОСЛОНАЦ) тако и схеме које нису повезане са конкретним физичким искуством (као што су ЦИКЛИЧНОСТ, СКАЛА и ПРОЦЕС). ПРОЦЕС је, тако, општа схема која обједињује чулне и натчулне обрасце, и појављује се, као и СКАЛА и ЦИКЛИЧНОСТ, у разноврсним доменима. У таквим случајевима се дефиниција сликовне схеме своди само на „понављани искуствени образац“, што нас удаљава од првобитне идеје о утеловљености језика и мишљења. Супротно ставу Клауснера и Крофта (1999) да се сликовносхематска природа губи што је схема више чулна, Грејди (2005а: 45) предлаже да се она ограничи на минималне перцептивне гешталте, односно примарна чулна сазнања, која имају посебан статус у човековом уму јер организују наше основно физичко искуство. Наспрам сликовних схема, као темељних јединица сензомоторне појмовности, Грејди утврђује тзв. одазивне појмове – апстрактнију, натчулну појмовност која је искуствено увезана са сликовносхематском базом. Пар сликовни – одазивни појам образује оно што Грејди назива примарном метафором (в. Грејди 1997, као и појединачне радове Грејди 2005а, 2005б, 2008, Грејди и Џонсон 2003). Сливовни и одазивни појам су трајно повезани у човековом свакодневном искуству и оба припадају инвентару основног људског сазнања, али одазивни појам нема чулни карактер. То се може илустровати примером ВЕЛИКО ЈЕ БИТНО – чулни појам ВЕЛИЧИНЕ (у квантификативном смислу) често у нашем искуству са собом повлачи одазивни појам БИТНОСТИ, јер оно што се величином истиче у нашем видном пољу привлачи нашу пажњу. Нешто велико можемо да визуализујемо у мислима, али да би се нешто битно замислило,

⁵² „It is difficult if not impossible to define image schematic domains in terms of some necessary and sufficient condition. Instead, it appears that one can define image schematic domains only by enumeration“ (Клауснер и Крофт 1999, 21).

неопходно је да га сведемо на велико, односно – да му променимо онтологију (апстрактно да концептуализујемо као перцептивно). Притом, појам БИТНОСТИ није мање релевантан за наше људско искуство од појма ВЕЛИЧИНЕ, само му недостаје конкретна физичка форма (сликовносхематска структура). У том су смислу, сликовне и одазивне схеме, као фундаменталне јединице сазнања, супротстављене ономе што Грејди назива *суперсхемама* – високоапстрактним појмовним јединицама које представљају уопштавање (граматички ниво категоризације) над сликовним и одазивним садржајем.

Иако су још Лејкоф и Џонсон (1980: 15) истакли да се неке метафоре заснивају на коинциденцијама у нашем свакодневном искуству, та је претпоставка детаљно разрађена управо у Грејдијевој теорији примарних метафора (в. Грејди 1997, Лејкоф и Џонсон 1999).⁵³ Грејдијеве примарне метафоре јесу оне које почивају на искуственим корелацијама и по томе су супротстављене метафорама које се заснивају на сличности. Док је код метафора заснованих на сличности начелно могуће обртање изворног и циљног домена, примарне метафоре су асиметричне, баш због тога што се појмовна веза искуствено успоставља. Грејди сматра да та веза потиче из понављањем заједничког активирања изворног и циљног појма у основном, свакодневном искуству (односно – у њиховој искуственој конфалцији). Такво искуство Грејди (1997) назива *примарном сценом* (в. и Грејди и Џонсон 2003). Примарна сцена се може одредити као гештат у чијој се структури активирају две подсцене – једна припада основном телесном, сензомоторном искуству, а друга представља њен корелат у менталном, натчулном сазнању. Прва од њих доноси, дакле, чулни, сликовносхематски садржај, а друга одазивни.

Увођењем појма *примарна сцена* Грејди је додатно расветлио проблем делимичне повезаности између изворног и циљног домена метафоре. Рецимо, метафора ТЕОРИЈЕ СУ ГРАЂЕВИНЕ ангажује у изворном домену појам ТЕМЕЉ али не и појмове СПРАТ или ПРОЗОР. Да би се то објаснило, у теорији појмовне метафоре формулисан је принцип о инваријантности (*Invariance Principle*) (Лејкоф 1993). Лејкоф тим принципом указује на чињеницу да тополошка структура изворног домена метафоре не нарушава инхерентну структуру циљног, односно да мапирање између изворног и циљног домена није арбитрарно (не може се било шта из изворног домена мапирати на било шта у циљном). Како Лејкоф (1993) тополошку структуру изједначава са сликовном схемом, Руиз де Мендоза (1998) предлаже да се принцип инваријантности прошири тако да обухвата очување релевантне структуре генеричког нивоа, без обира да ли је она сликовносхематска или не. Грејдијевим примарним метафорама разлог непотпуног пресликавања је осветљен из угла искуствених корелација – метафора ангажује само оне делове изворног домена који су примарнометафорички повезани са одговарајућим одазивним појмовима циљног домена. Метафора ТЕОРИЈЕ СУ ГРАЂЕВИНЕ сводљива је, стога, на примарне метафоре ПОСТОЈАНОСТ ЈЕ СТАБИЛНИ ВЕРТИКАЛНИ ПОЛОЖАЈ И СТРУКТУРА УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКА СТРУКТУРА (в. Грејди и Џонсон 2003: 536). Искуствена корелација, слично, постоји и између домена хране и домена менталног искуства. Гутање хране је, тако, примарна сцена која обезбеђује искуствену мотивацију метафори ПРИХВАТАЊЕ ЈЕ ГУТАЊЕ –

⁵³ У когнитивнолингвистичким оквирима идеја о искуственој подлози појмовне метафоре добила је свој експлицитни теоријски израз (и неопходну аналитичку апаратуру за промишљање језичких чињеница), али треба имати у виду да она није „самоникла“, односно да има филозофске корене. Не улазећи дубље у ширу филозофску залеђину утеловљености метафоре и уопште идејну наслоненост когнитивнолингвистичког приступа на феноменологију (в., нпр., Џонсон 2005), можемо као пример подударности у разумевању метафоре навести следећа два цитата из „Живота духа“ Хане Арент (2010; оригинал је из 1977. године, истицања су наша): „Nijedan jezik nema gotov rečnik za potrebe delatnosti duha; sve one pozajmljuju reči koje su izvorno odgovarale čulnom iskustvu ili nekim drugim običnim životnim iskustvima. Uprkos tome, ta pozajmica nikada nije nasumična, proizvoljno simbolična (poput matematičkih znakova) ili amblematska; jezik cele filozofije i najveći deo pesničkog jezika je metaforičan“ (126); „Jezik je jedini medijum u kome se delatnosti duha mogu manifestovati. Međutim, sve delatnosti duha izvode svoje metafore iz nekog telenosnog čula, a njihova ubedljivost zavisi od prirodnog afiniteta između izvesnih duhovnih i čulnih podataka“ (135).

није могла да прогута такву увреду, а конзумирање пријатне хране представља примарну сцену која омогућава метафоре ПРИЈАТНО ЈЕ УКУСНО, НЕПРИЈАТНО ЈЕ НЕУКУСНО – његово понашање је неукусно (Грејди 1997: 86, 88). У истом правцу, напуштање физичког садржатеља представља схематизовано физичко искуство из ког се развија примарна метафора ДОСТУПНОСТ ЈЕ ИЗЛАЗАК ИЗ САДРЖАТЕЉА (Грејди и Џонсон 2003: 538).

Лејкоф и Џонсон (1999: 46) у интегрисаној теорији примарних метафора, Грејдијев модел доводе у директну везу са теоријом семантичке конфлације К. Џонсона. Искуствена корелација одговара ономе што К. Џонсон (1999) назива конфлацијом у процесу усвајања полисемије неких лексичких јединица. У истраживању употребе енглеског глагола *see* код одраслих и код деце, К. Џонсон примећује да код деце искази као *I see what you mean* и *I see a dog* не морају представљати инстанце различитог значења глагола *see*. Метафоричко се значење (засновано на примарној метафори РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ), стога, не развија из значења физичког искуства већ се оно издваја из јединственог значења у коме су физичка и натфизичка компонента првобитно стопљене, захваљујући искуственој корелацији појма сензомоторне онтологије и појма апстрактније натчулне онтологије.⁵⁴

Постојање примарне сцене која вези између изворног и циљног појма даје искуствено утемељење основни је принцип дефинисања примарне метафоре. Поред искуствене корелације, Грејди препознаје још два принципа која дефинишу примарнометафоричку везу: изворни појам мора имати чулни садржај, односно представља сликовну схему, а циљни мора бити одазивне појмовне природе. Трећи се критеријум тиче подударности изворног и циљног појма на вишем нивоу категоризације. Оба појма морају бити инстанце исте суперсхеме. Грејди (2008) издваја неколико суперсхематских параметара по којима се сликовни и одазивни појам слажу: 1) *онтолошке категорије* (ДОГАЂАЈИ, ПРОЦЕСИ, ЕНТИТЕТИ, РЕЛАЦИЈЕ); 2) *скаларност* (и сликовни и одазивни појам су или скларни, као у метафори БЕС ЈЕ ПОЈАЧАНА ТЕМПЕРАТУРА, или нису, као у метафори КАТЕГОРИЈЕ СУ МЕСТА); 3) *арност* (број аргумената који су релевантни за дату релацију, СЛИЧНОСТ и БЛИЗИНА су, рецимо, бинарне релације); 4) *аспект* (у метафори СХВАТИТИ ЈЕ УЧИТИ оба појма су тренутне ситуације, а у метафори РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ оба појма су дуративне природе); 5) *ограниченост* (у метафори БЕС ЈЕ ПОЈАЧАНА ТЕМПЕРАТУРА и сликовносхематски и одазивни појам су ентитети без правих граница) 6) *структура Трајектор – Оријентир* (реч је о асиметричности елемената који су повезани неком релацијом, један је истакнут, а други је референтна позадина за то истицање, у примарној метафори оба појма морају имати исти статус по том питању)⁵⁵; 7) *каузална структура* (ако су елементи примарне метафоре догађаји, њихова каузалност се подудара, што се јасно види, рецимо, у метафори ПРИМОРАТИ ЈЕ ГУРНУТИ).

⁵⁴ Примећујемо, притом, да хипотеза о првобитној стопљености примарног чулног и одазивног натчулног садржаја баца нешто другачије светло на однос између изворног и циљног домена метафоре. Ако се домени примарних метафора виде као првобитно стопљени, метафоричка веза подразумева њихову диференцијацију пре него пресликавање структуре. Конфлација се, у том смислу, може довести у везу са метонимијском утемељеношћу метафоре (о хипотези о заснованости метафоре на метонимији в. Барселона 2003, Кевечеш 2013).

⁵⁵ О овој асиметрији дискутујемо у секцијама које долазе, посебно у секцији (4).

<i>сликовни садржај</i>	<i>одазивни садржај</i>	<i>суперсхема</i>	<i>примарно искуство (у коме се препознаје примарна сцена)</i>
ТЕЖИНА	НАПОР	СКАЛАРНО СВОЈСТВО	ношење тешких ствари коинцидира са осећајем дискомфора
ВИСОКО	ВЕЋА КОЛИЧИНА	СКАЛАРНО СВОЈСТВО	повећање висине нивоа неке материје коинцидира са повећањем њене количине
БЛИЗИНА	СЛИЧНОСТ	СКАЛАРНА БИНАРНА РЕЛАЦИЈА	човек често тежи томе да сличне предмете просторно групише
ПРОСТОРНИ ЦИЉ	РЕЗУЛТАТ	ПУНКТУЕЛАНИ ЕНТИТЕТ	стизање на жељено одредиште је истовремено испуњење циља
ТОПЛОТА	БЕС	ЕНТИТЕТ ДИФУЗНИХ ГРАНИЦА ⁵⁶	када је бесан, човек осећа пораст телесне температуре
НАПУШТАЊЕ ИЗВОРНОГ ПРОСТОР	УЗРОКОВАЊЕ ПРОМЕНЕ	БИНАРНА ТЕМПОРАЛНА РЕЛАЦИЈА	напуштање неког простора је типично искуство промене
Табела 2.1. Примери Грејдијевих примарних метафора			

Грејдијево ограничење појма сликовна схема чини се потребним и продуктивним, и ми ћемо га се у свом истраживању држати. Овако одређене, сликовне схеме постају теоријски ухватљиве и њихова се употребљивост значајно повећава. Тиме што се везују само са чулни садржај оне нису изгубиле ништа од снаге коју су имале у првобитној концепцији Џонсона и Лејкофа. Штавише – пошто је њихов онтолошки статус прецизно дефинисан, оне се сада адекватније могу користити у објашњењу процеса метафоричког повезивања нефизичког и физичког сазнања. Оваквим одређењем неке од схема које су се у првобитном приступу виделе као сликовне измештају се на ниво одазивног садржаја, што инвентар сликовних схема чини кохерентнијим. Тако, на пример, ЦИКЛИЧНОСТ, ПРОЦЕС и ИТЕРАТИВНОСТ (све ове схеме налазимо у инвентару који доноси Џонсона 1987: 126) прелазе на план апстрактније појмовности – то јесу схеме које се понављају у нашем основном искуству, али нису спацио-перцептивног већ одазивног карактера.

Како видимо у табели 2.1., која доноси неке од примера из Грејдијевих истраживања, одазивност представља континуум који отпочиње унутар самог сликовног искуства (као што је појам ВЕЋА КОЛИЧИНА), а завршава, изгледа, на нивоу који је близак суперсхематском (уп. појам УЗРОКОВАНА ПРОМЕНА). Континуум одазивности је, дакле, онтолошки разуђен и може се, стога, упоредити са оним што Фоконије и Тарнер (2002) у принципима појмовне компресије идентификују као *човекову меру*. Појам *беса* је, у том смислу, ближи нашем телесном искуству јер *бес* не само да доживљавамо умом већ и осећамо телом, док је појам промене продукт нашег мисаоног апарата. БЕС, зато, има извесну количину „сопственог“

⁵⁶ Грејди користи термин *unbound entity* (в., рецимо, Грејди 2005а: 48).

телесног појмовног садржаја, који код појма ПРОМЕНЕ потпуно изостаје. Ипак, ПРОМЕНА због тога није појам који нам је далек и који свесно ангажујемо само у специјалним приликама (што јесте случај са суперсхемама – о променама човек мисли свакодневно, што се не може рећи за појамове као ПУНКТУАЛНОСТИ или НЕКОНЗИСТЕНТНОСТИ). ТОПЛОТА је, дакле, на континууму људске мере човеку ближа него БЕС, али је БЕС више „по човековој мери“ од ПРОМЕНЕ управо због тога што је идеја промена потпуно лишена конкретне телесне димензије. За ПРОМЕНУ се, зато, може рећи да припада најапстрактнијем нивоу фундаменталног људског несуперсхематског искуства.

Још једно ограничење појма сликовна схема чини нам се корисним. Оно долази из перспективе примене теорије сликовних схема у проучавању когнитивног развоја деце. Ж. Мандлер је теорију сликовних схема интегрисала у своје виђење превербалне концептуализације, па ћему пре него што скренемо пажњу на рад у коме Мандлер и Кановас (2014) предлажу диференцијацију сликовних схема од сродних појава, укратко размотрити приступ у коме се таква диференцијација успоставља. Мандлер сматра погрешном Пијежеову хипотезу о сензомоторном периоду развоја, у коме дете нема „концептуални живот“, будући да су истраживања показала да се когнитивне функције попут присећања и индуктивног закључивања појављују већ током прве године живота (2005: 140). У том смислу она налази да је Пијеже неоправдано изједначио моторичку некомпетенцију са концептуалном (2004: 35). Истраживања на која се Мандлер позива показују да деца већ у другој половини прве године имају способност раздвајања предмета различитих категорија, нпр. раздвајање модела животиња од модела аутомобила, раздвајање модела птица раширених крила од модела авиона (2005: 141). Занимљиво је да се и неке апстрактније представе, као што је циљ кретања, како то показују истраживања, развијају врло рано – Мандлер (2005: 142) наводи да деца са 9 месеци већ праве разлику између ситуације у којој неко остварује намерни контакт са предметом (како би га, рецимо, узео) и ситуације у којој се рука само спушта на неки предмет да би се одморила. Мандлер сматра да деца пре навршене прве године живота могу аналошки да повежу садржаје два ментална простора – нпр. десетомесечна беба која је навикла да током игре пикабу своје очи покрива пеленом, у недостатку расположиве пелене, након тренутка недоумице, посеже за чинијом и прекрива очи њоме, што Мандлер (2004: 116) описује као пример појмовне интеграције којом се ангажује сликовносхематска структура. У другој половини прве године, деца могу да доносе и просторне закључке, као што је закључак да широки предмет неће проћи кроз уски отвор, или да се оно што је у неком садржатељу креће заједно са тим садржатељем (2005: 145). У том развојном периоду, деца могу и да реше неке проблеме ментално, без реалног физичког опробавања (Мандлер и Кановас, 2014: 513). Према теорији коју је она развила, деца су „опрељена“ механизмом за стварање концепата, чија је функција да чисто перцептивну информацију уобличи, сажме у једноставну спознајну, односно „менталну форму која свесну мисао чини могућом“ (Мандлер 2005: 141). Тај је механизам назван *перцептуално-значењска анализа*, а сазнајни формат у којим се богата перцептивна слика редукује – *сликовном схемом*. У том смислу, сматра Мандлер, сликовне схеме представљау *примитивно, фундаментално* значење (2004: 78). Перцептивно-значењска анализа на самом почетку концептуалног живота детета, према овој ауторки, доводи до формирања огољених, једноставних схематских представа, као што је, рецимо, ПУТАЊА – нешто се креће са једног на друго место. Постепено таква представа се допуњује новим аспектима, као што су тип путање, начин кретања, узрок покретања и сл., што доводи и до формирања појмова као што су САМОПОКРЕТАЊЕ, УЗРОКОВАНО КРЕТАЊЕ, АНИМАТНО КРЕТАЊЕ, НЕАНИМАТНО КРЕТАЊЕ, а потом и до образовања општих појмова ЖИВО и НЕЖИВО (Мандлер 2005: 143). Примарни концепт ЖИВО, наводи Мандлер (2004: 93), подразумева да се ентитет сам покреће, да се креће ритмички и да може да ступи у интеракцију са другим ентитетима, односно – ЖИВО се појављује као комбинација сликовних схема САМОПОКРЕТАЊА, АНИМАТНОГ КРЕТАЊА и ПУТАЊЕ, док се појам НЕЖИВОГ развија из сликовних схема НЕАНИМАТНОГ КРЕТАЊА и

УЗРОКОВАНОГ ПОКРЕТАЊА. У основи концептуализације се, стога, према овој теорији, налази концептуализација физичког кретања (Мандлер и Кановас 2014: 512).

Мандлер сликовне схеме дефинише као „динамичне аналогне репрезентације, које се састоје од схематизованих верзија спацијалне информације и кретања кроз простор“ (2005: 147). Још се у овој дефиницији примећује да се сликовне схеме виде као динамични обрасци, а не као статичне тополошке представе, што постаје потпуно експлицитно када Мандлер и Кановас (2014) раздвоје сликовне схеме од просторних примитива, дефинишући сликовито однос између схеме и примитива овако: „спацијални примитиви су блокови појмовне изградње, сликовне схеме су једноставне просторне приче саграђене од њих“.⁵⁷ Мандлер и Кановас (2014) разматрајући дифузни карактер онога што се обично теоријски обухвата сликовном схемом, показују управо да сликовна схема некад значи мање а некад више од онога на шта упућује њено име. Када се под сликовном схемом разуме нединамична представа – као што је САДРЖАТЕЉ или ПРЕПРЕКА, схематски карактер сликовне *схеме* је занемарен поистовећивање са тополошким. Са друге стране, у убрајању СИЛЕ или ОТПОРА стандардном сликовносхематском инвентару, Мандлер и Кановас виде проширивање термина тако да он обухвати не само спацијалну релацију већ и неспацијални појам са којим она коинцидира. Обогаћивање сликовне схеме таквом појмовношћу у њиховој темринологији означено је као *схематска интеграција*. Мандлер и Кановас (2014) сматрају да се појам СИЛА и појам ВРЕМЕ интегришу у сликовносхематске оквире, који су у својој основи просторни. За такву интеграцију кажу да је слична ономе што Фоконије и Тарнер описују као једноструку интеграциону мрежу – један улазни појмовни пакет обезбеђују структуру у коју доспева садржај другог.

Мандлер и Кановас (2014) признају заслуге Џонсону и Лејкофу за увођење идеје о сликовносхематској димензији значења, али препознају у њиховом приступу једна недостатак – неустостављање разлике перцептивних информација (које су, као такве, продукт перцептивно-значењске анализе) од „унутрашњих осета који су укључени у акцију“ (2014: 511).⁵⁸ Може се, у том смислу, рећи да разликовање спацијалних примитива од сликовних схема, са једне, и сликовних схема и схематских интеграција, са друге стране, представља успостављање онтолошке хијерархије у организацији човековог појмовног система, на основу налаза о раној, превербалној концептуализацији код деце. Таква хијерархија управо почива на идеји утеловљености значења, не испуштајући из вида чињеницу да и унутар телесног искуства постоји континуум апстракције – како је човек пре свега визуелно оријентисано биће, опазиве спацијалне релације и кретање су од пресудне важности у успостављању његовог појмовног света (и пре него што прохода – дете се визуелно суочава са просторном стварношћу). У том смислу, будући да је невизуелна, СИЛА не може имати исти појмовни статус као САДРЖАТЕЉ – садржатељ се може замислити јер је део нашег визуелног просторног сазнања, сила се може призвати тек као апстрактнији елементе неке спацијалне сцене.

Редефиниције сликовних схема, које доносе Грејди, са једне, и Мандлер и Кановас, са друге стране, међусобно се допуњују. Грејди је пре свега заинтересован за сужавање онтолошког нивоа сликовносхематског садржаја, како би теорија сликовних схема могла да објасни примарност телесног искуства на систематичан и доследан начин, што директно кореспондира са раздвајањем сликовних схема и сликовних интеграција које предлажу Мандлер и Кановас. Поред тога, одређење сликовних схема као једноставних просторних

⁵⁷ „Spatial primitives are the first conceptual building blocks, image schemas are simple spatial stories built from them“ (Мандлер и Кановас 2014: 510–511).

⁵⁸ „Mark Johnson and George Lakof together invented the term ‘image schema’ in their 1987 books. [...] This was important work, but it did contain one flaw: no distinction was made between information about the world that stems from perception, action, or the internal feelings involved in actions“ (Мандлер и Кановас 2014: 511).

догађаја у којима се уочавају просторни примитиви у скалду је са Грејдијевом идејом о примарним сценама. Просторним примитивима успоставља се јасна разлика између динамично-догађајне природе сликовне схеме (ИЗНОШЕЊЕ, УНОШЕЊЕ, ЗАКЛАЊАЊЕ и др.) и статичне природе схематизованог ентитета који је кључан у сликовној конфигурацији (САДРЖАТЕЉ, ЗАКЛОН и др.).⁵⁹

На крају, Грејдијево уочавање суперсхематског нивоа граматичко-семантичке апстракције, и те како нам се чини значајним за истраживање глаголског значења. Може се рећи да се на овом нивоу лексичко значење појединачних глагола своди на граматички скелет – суперсхематска структура би, једним својим делом, представљала каузалну основу догађаја. У том смислу, да бисмо повезаност глаголских префикса са каузалном структуром префиксала могли да пратимо, потребно је применити модел који би одсликавао каузалну догађајну суперсхему. У следеће три секције размотрићемо управо когнитивнолингвистичке приступе који се баве питањима глаголске каузалности и дијатазе, да бисмо у последњој секцији дефинисали модел у коме ћемо анализирати семантику префикса наспрам каузалне семантике префиксалних глагола.

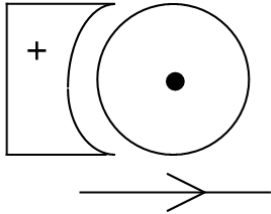
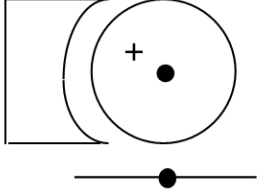
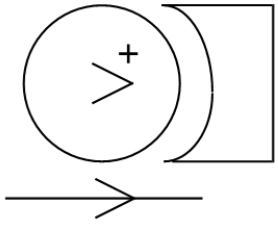
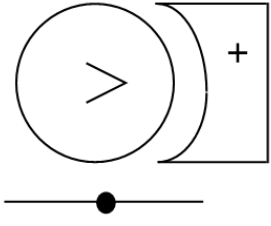
2. ДИНАМИКА СИЛЕ И КАУЗАТИВИ У КОГНИТИВНОЈ СЕМАНТИЦИ Л. ТАЛМИЈА

Истраживање Л. Талмија (1988, прештампано, са мањим изменама, у Талми 2000) о језичкој релевантности појма СИЛЕ представља један од данас класичних радова когнитивне лингвистике. Како су у прегледу теорија глаголских аргумената Левин и Ховав (2005: 117) истакли, Талмијева динамика силе је инспирисала многе представнике каузалног приступа концептуализацији догађаја, међу којима је и В. Крофт, чији ћемо модел представити касније. Сам Талми пак напомиње да динамика силе има структурну улогу на различитим језичким нивоима – она је релевантна како за семантичку анализу везника и предлога, као јединица затворене класе, тако и за анализу модалности уопште. Притом, уочавају се и појединачне лексикализације које су повезане са појмом динамике силе међу јединицама отворене класе (Талми, рецимо, наводи лексеме као *polite* и *civil*), а динамика силе је уочљива и на нивоу дискурса, у облицима аргументизације (Талми 2000: 410). И Талмијево истраживање синтаксе каузатива (2000: поглавље 6) наслоњено је управо на динамику силе.

Да би описао обрасце динамике силе, Талми уводи неколико елемената: 1) ентитете: фокални ентитет је Агонист (на дијаграмима се представља као круг), носилац њему супротстављене силе је Антагонист; 2) тенденције које ентитети имају, а које могу бити ка акцији (стрелица) или ка одмору (тачка); 3) резултанту интеракције Антагониста и Агониста, која се односи на постигнути ефекат (акцију или одмор); 4) баланс снага, који се бележи симболима + и – и показује који је ентитет превагнуо; 5) промена у времену (Антагонист приступа Агонисту или се одмиче из сцене). Талми (2000: 468) напомиње да су Агонист и Антагонист семантичке улоге, попут Агенса, и повезује их са улогама Фигуре и Позадине, о којима говори у домену спацијалних односа, а о којима ћемо писати нешто касније.

⁵⁹ У раду Миљковић (2018а) управо се на основу дистинкције између сликовног и одазивног садржаја, као и дистинкције између сликовних схема и схематских интеграција, показује на примеру предлога *на* да и унутар категорије простора, ма колико да је просторно искуство „по човековој мери“, долази до онтолошког усложњавања – наспрам примарних спацијалних схема (*попети се на кров*) уочавају се схеме којима се простор концептуализује из угла одазивне појмовности (тзв. метаспацијалне схеме: *ићи на кафу*, *бити на каси*), као и схеме у којима се у просторно искуство интегришу одазивни појмови (тзв. параспацијалне схеме: *поглед му се задржао на слици*, *срећа на лицу*).

Разликују се четири основна обрасца динамике силе (без промене у времену), која преносимо у доњој табели.

	<p>1. образац</p> <p>Агонист има тенденцију ка мировању (тачка у кругу), али је Антагонист јачи, па је коначни резултат акција.</p> <p><i>The ball kept rolling because of the wind blowing on it.</i></p>
	<p>2. образац</p> <p>Агонист има тенденцију ка мировању и јачи је од Антагониста, па је коначни резултат мировање.</p> <p><i>The shed kept standing despite the gale wind blowing against it.</i></p>
	<p>3. образац</p> <p>Агонист има тенденцију ка акцији и јачи је од супротстављајућег Антагониста.</p> <p><i>The ball kept rolling despite the stiff grass.</i></p>
	<p>4. образац</p> <p>Агонист има тенденцију ка акцији, али је супротстављени Антагонист јачи, па је коначни резултат мировање.</p> <p><i>The log kept lying on the incline because of the ridge there.</i></p>
<p>Табела 2.2. Дијаграми и примери преузети из Талми 2000 (415–416)</p>	

Када се овим обрасцима дода и последњи фактор – промена у времену, добијају се пуни догађајни обрасци – јачи Антагонист приступа сцени и узрокује промену наспрам тенденције Агониста или се јачи Антагонист уклања како би се тенденција Агониста остварила. Исказ као *Лопта је ударајући лампу узроковала да лампа падне са стола* представља догађај чији је субјекат Антагонист (*лопта*) који узрокује померање Агониста (*лампе*). Са друге стране, *Вода је угасила ватру падајући на њу* експлицитно изражава утицај Антагониста на довођење Агониста у стање мировања. У примеру као *Померивши се, пустио ју је да прође*, уочава се допусни Антагонист, чијим се одступањем омогућава Агонистова тенденција ка акцији.

Талми (2000: 421) сматра да догађаји којима се изражава динамика силе представљају основну форму каузалности, а да појава Агенса – иако су конструкције са Агенсом

синтаксички једноставније од конструкција које изражавају директни трансфер силе, додатно усложњава семантичку структуру. Због тога се његово истраживање динамике силе и заснива на примерима који понекад делују необично – јер је Агенс остављен по страни. Рецимо, уместо предикације *разбио сам вазу лоптом* у истраживању динамике силе Талми пажњу усмерава на конструкције као *вазу је поломио ударац лопте*. У структури комплексних догађаја, примећује Талми, последњи догађај (*ваза се поломила*) и претпоследњи догађај (*ударац лопте је поломио вазу*) имају „привилегован статус“, јер се у једноставним синтаксичким конструкцијама, уз Агенса, виде управо њихови елементи – инструмент (који је Антагонист) и сам Агонист: *ја сам разбио вазу лоптом*. Наспрам агентативне предикације може се, стога, успоставити предикација која динамику силе посматра независно од Агенса: *ударац лопте је оборио лампу – ја сам лампу оборио ударивши је лоптом* (Талми 2000: 422).

Управо је на таквој поставци, која је формулисана у истраживању динамике силе, засновано Талмијево истраживање каузалности, које је смештено, како аутор каже, у подручје генеративне семантике и синтаксе (2000: 472). Талми се бави каузалношћу као појмовном структуром која подразумева више повезаних догађаја и која се манифестује кроз одговарајућу синтаксичку форму. Основна јединица његовог приступа је, стога, каузативна ситуација (каузатив) која се састоји од узрочног и последичног догађаја. Каузативност се, као језичка категорија, дефинише као концептуализација у којој се догађај последица не би десио да није било догађаја узрока. У том смислу, Талми успоставља разлику између језичке каузалности и научне (или – енциклопедијске) каузалности у физичком свету, што се илуструје примером *вода је исцурела из резервоара*. Овакав догађај се, наводи Талми (2000: 475), ван свог језичког уобличења разуме као збивање које је узроковано гравитационом силом, али сама језичка форма га изражава без каузалне релације. Такав догађај Талми назива *каузално независним*. Исти ванјезички садржај се, стога, може изразити без синтаксички изражене каузалности (*сладолед се отопио са штапића, гледао сам како се сладолед топи*) и као синтаксички конструисани каузатив (*сладолед се отопио од врућине, учинио сам да се сладолед отопи*) (Талми 2000: 476). Наспрам каузално неутралних догађаја, Талми (2000: 473) разликује још неколико семантичко-синтаксичких типова каузалности према томе како је структурирана реченица: 1) каузативе резултативног догађаја (*Ваза се поломила од удараца лопте* – реченица је сконцентрисана на резултат, што се види по субјекту), 2) каузативе узрочног догађаја (*Ударац лопте је разбио вазу*), 3) инструменталне каузативе (*Лопта је разбила вазу ударајући у њу*), 4) каузативе аутора (*Разбио сам вазу откотрљавши лопту на њу* – свесно сам откотрљао лопту али нисам желео да разбијем вазу), 5) каузативе агенса (*Разбио сам вазу гађајући је лоптом* – желео сам да разбијем вазу и то сам учинио). Разлике се још успостављају и према броју уланчаних догађаја – каузатив минимално захтева два догађаја (*падање гране је оборило антену*), а може их бити и више (*падање гране услед дувања ветра је оборило антену*: ветар дува → грана пада → антена се обара). Поред тога, према подударачу трајања узрока и последице каузативи су једнократни (*гурнуо сам кутију преко леда*) или континуирани (*гурам кутију преко леда*). Према томе да ли је узрочност заснована на савладавању отпора или пак на уклањању препреке, каузативи могу бити ефективни (*испразнио сам каду исисавањем воде*) или омогућивачки (*испразнио сам каду отпуштањем чепа*). Као што видимо, каузативи се пре свега посматрају кроз синтаксичке конструкције, а пет централних типова Талми доводи у везу са тзв. дубоким морфемама, односно дубоким каузативним глаголима. Глагол *brake* (*разбити*) појављује се у 6 конструкција – једна је каузативно независна ситуација, а остале представљају њену комбинацију са пет таквих семантичких примитива, који одговарају горе побројаним типовима каузатива.

Унутар саме каузалне ситуације, узрочни догађај представља Позадину а последица Фигуру (Талми 2000: 485–486). Да би се веза разумела као каузална неопходно је да елемент који функционише као Позадина узрочне ситуације (*грана је пала на антену*) добије статус Фигуре у последичној ситуацији (*антена се оборила*). У том светлу, сам Инструмент је

Фигура узрочне ситуације (узрок: *лопта је разбила вазу*; цела каузативна ситуација: *дечак је лоптом разбио вазу*). Агентивност ситуацију чини још комплекснијом. Једноставна транзитивна предикација као *убио сам змију штапом* семантички је сложенија него што се то на први поглед види. Талми показује да субјекат образује један догађај (ја сам нешто урадио) а објекат други (змија је умрла). Да ли предикат *убити* одговара ситуацији која се њиме жели изразити зависи, зато, од тога да ли је змија умрла, а не од онога шта је урадио субјекат (Талми 2000: 509). Стога, ако је предикација *убио сам змију* тачна, то значи да је финални догађај (последница) остварен (*змија је умрла*). Одмотавањем каузалног низа уназад, долази се до Агенс: змија је умрла ← што је резултат тога што ју је ударио штап ← што је резултат манипулације моје руке над штапом ← што је резултат мог вољног померања руке. Таква сложена структура сугерише да би се агенс могао дефинисати као вољни ентитет, али Талми показује да таква дефиниција није прецизна јер се иста сложена каузална структура (која отпочиње вољним ентитетом, а завршава смрћу змије) уочава и код ситуација као *Убио сам змију добро је ударивши штапом* и код ситуација као *Убио сам змију прејакко је ударивши штапом* (реченице су прилагођене наспрам Талмијевих како би се циљана разлика боље уочила у српском језику). Ове две ситуације се разликују према домаћају интенције (*scope of intention*) – у првом случају субјекат интенционално убија змију (његова намера допире све до финалног догађаја: уп. појаву прилога *добро*, којим се то наглашава), у другом случају субјектова интенција обухвата само претфинални догађај (ударање змије – змија умире јер је дејствена сила била *прејакко*, иако субјекат то није намеравао). Разлика између Талмијевог Агенса и Аутора лежи управо у томе – у оба случаја субјекат вољно доводи до ситуације узрока, али само Агенс интенционално обухвата и последницу. Агенс је, стога, дефинисан као ентитет са телом, вољом и интенцијом, а Аутор као „ентитет чији вољни чин иницира каузални низ“ (Талми 2000: 513). Та је диференцијација синтаксички уочљива: *убио сам змију да бих заштитио биљке* (Агенс) – *убио сам змију услед прејакког ударца* (Аутор). Талми примећује да се понекад разлика између Агенса и Аутора успоставља преко минималних парова глагола, што илуструје енглеским *mislay* („затурити“) и *hide* („сакрити“) – *случајно сам затурио оловку негде* : ?? *случајно сам сакрио оловку*. Талми, притом, скреће пажњу на то да Аутора не треба мешати са Проживљавачем (*Undergoer*), који је, као и Аутор неинтенционалан. За разлику од Аутора, Проживљавач није ни вољно укључен у узрочни догађај – њему се нешто дешава: *човек је поломио руку кад је пао, добио сам богиње*. Проживљавачи се, примећује Талми, обично повезују са негативним околности (2000: 518).

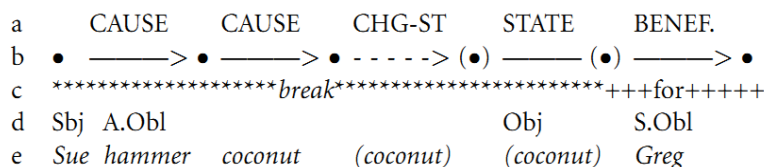
У овом смо кратком осврту на динамику силе у когнитивној семантици Ј. Талмија видели да се СИЛА, као један од темељних појмова наше физичке стварности, и те како одражава на језичку (семантичко-синтаксичку) структуру. Сложене предикације које су у центру Талмијевог интересовања у поменутих истраживањима могу се сматрати синтаксичким декомпозицијама каузалности, која је пак лексички сабијена у глаголско значење. У том смислу, динамика силе лежи у основи каузалног значења глагола, што и јесте тема следеће секције.

3. ДИНАМИКА СИЛЕ У МОДЕЛУ В. КРОФТА

Према Ланакеру (1991а, 1991б) постоји неколико идеализованих когнитивних модела који обликују наше разумевање догађаја. Један од тих модела је модел билијарске кугле. Овај модел подразумева сукцесивни пренос енергије са почетног ентитета, који се фигуративно означава као *глава*, на следећи, све до последњег у каузалном низу, који се означава као *реп*. У типичном случају, каузални ланац садржи главу и реп без посредника, и управо трагове таквог разумевања физичких односа Ланакер препознаје у основи догађајне каузалности.

Други модел јесте модел сцене, метафорички тако назван, али заснован на идеји да основни апспекти човековог визуелног сазнања обликују и наше разумевање догађајности. Концептуализација догађаја је, у том смислу, као посматрање онога што се дешава на позоришној сцени – на њој су актери који се крећу и ступају у интеракције унутар унапред уређене сценске поставке. Такву поставку и актере има и човекова концептуализација спољашњих дешавања уопште: по том су моделу догађаји опазиве интеракције учесника унутар релевантног контекста. Поред модела билијарске кугле, који каузалност повезује са нашим општим знање о физичкој интеракцији, и модела сцене, који организацију догађаја доводи у везу са визуелним искуством, Ланакер као додатни модел наводи модел основних семантичких улога. Иако у те улоге експлицитно убраја агенса, пацијенса, инструмент и доживљавача, Ланакер напомиње да не верује да је исцрпан попис семантичких улога „потребан или достижан“ (1991a: 284).⁶⁰ Разлог види у томе што се до самих улога долази апстраховањем над појединачним примерима (односно групама глагола), па би свако проширивање обухваћене грађе или пак потреба за „финијом“ семантичком анализом, нужно доводило и до успостављања нових улога, што, на крају, значи и да сваки глагол образује улоге за себе. Крофтов модел, који ћемо у овој секцији представити, резонира са Ланакеровим виђењем. Модел билијарске кугле налазимо и у Крофтовој концепцији каузалног ланца, а, као и Ланакер, Крофт (2012) сматра да су семантичке улоге питање значења појединачних глагола, односно не претпоставља постојање обједињујућег идеализованог когнитивног модела који би дефинисао опште каузалне актанте.

Крофт (2012: 4) каузалну структуру одређује као каузалну интеракцију између учесника догађаја. У првобитном Крофтовом моделу, из 1991. године, догађајни ланац је био једнодимензионалан и представљао је померања од Иницијатора до Завршне тачке. Такав ланац се састоји од семантичких примитива као УЗРОКОВАЊЕ, ПРОМЕНА СТАЊА и СТАЊЕ. Глагол лексички обухвата део ланца унутар кога се успостављају субјекат, објекат и предобјекатска обличка конструкција (*antecedent oblique*) – тако да субјекат каузално претходи објекту и да предобјекатска конструкција буде каузално пре објекта, док је елемент који остаје изван ланца накнадна (постобјекатска) обличка конструкција (*subsequent oblique*).

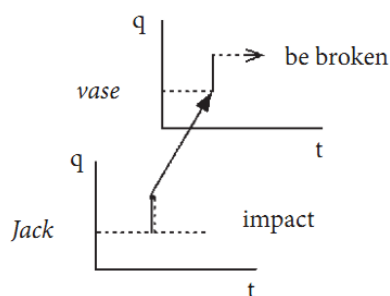

Дијаграм 2.1. Структура предикације *Sue broke the coconut for Greg with a hammer*, преузето из Крофт 2012: 209

Крофт (2012: 210) као главни недостатак оваквог модела види то што су неки сегменти каузалног ланца заиста каузални (узроковање и бенефактивност) а неке пак означавају аспектолошке релације (промена стања и стање). У новој верзији сваки ученик у догађају има свој поддогађај, који је дефинисан преко временске осе *t* и квалитативне осе *q*, док се каузална релација (односно динамика силе) успоставља између самих поддогађаја. На пример, предикација *Џек је разбио вазу* показује да се глагол *разбити* састоји од два поддогађаја, један је везан за субјекат, а други за објекат. Оба поддогађаја имају свој аспектолошки профил, а између њих је успостављена каузална релација: оно што *Џек* ради

⁶⁰ “It is generally assumed that a rigorous linguistic theory has to provide a definitive list of these roles [...] I do not believe, however, that a list of this sort is either necessary or achievable“ (Ланакер 1991a: 284).

узрокује да се *ваза* разбије. И *ваза* и *Џек* пролазе кроз квалитативну транзицију, Џек ослобађањем силе, ваза променом стања.⁶¹

Дијаграм 2.2. *Предикација Џек је разбио вазу* у Крофтовом тродимензионалном моделу, преузет из Крофт (2012: 212)

Предикација *Сју је чекићем разбила кокос за Грега* састоји се од четири субдогађаја (Крофт 2012: 214), од којих прва три припадају лексичком обухвату самог глагола (Сју примењује силу, чекић удара кокос, кокос се разбија), а последњи (Грег има корист од тога) захтева употребу засебне обличке конструкције. Правила повезивања догађајне структуре и синтаксичких аргумената су једноставна (Крофт 2012: 221): 1) Глаголско значење, које Крофт назива глаголским профилем каузалног ланца, почиње Субјектом а завршава Објектом – први учесник обухваћен профилем добија статус Субјекта, а последњи је Објекат; 2) Предобјекатски конституент претходи Објекту, а постобјекатски долази после објекта на каузалном ланцу; 3) Инкорпорирани аргументи се налазе између Субјекта и Објекта. Подела на предобјекатске и постобјекатске конструкције битна је одлика и ове верзије модела (у енглеском – инструментално *with* : бенефактивно *for*). Ова подела се, како Крофт наводи, показала као системска – у енглеском се неки предлози појављују као маркери улога које имају предобјекатску вредност (нпр. предлог *with*), а неки указују на конструкцију која се на каузалном ланцу појављује после објекта (какав је *for*). Крофт наводи да је таква подела присутна и у другим језицима – његова контрастивна анализа, која је обухватила близу 50 језика, утврдила је да у највећем броју случајева синкретизам између морфолошких маркера различитих семантичких улога подразумева да су те улоге каузално или предобјекатске или постобјекатске, готово никад синкретизам се не успоставља између тих двају типова улога (Крофт 2012: 223). Крофт је, такође, утврдио да системска веза постоји и у начину изражавања просторне аблативности и предобјекатских улога, као и у изражавању просторне адлативности и улога које долазе после објекта (2012: 226).

Лексикализовани догађај је у Крофтовом моделу *усмерен, ациклича и негранајући каузални ланац* (2012: 220–224). Усмереност и ацикличност су директна последица динамике силе и указују на асиметричност субјекта и објекта – сила долази од Иницијатора и иде ка Завршној тачки. Негранање каузалног ланца подразумева његову линеарну организацију, па је и поред тродимензионалног дијаграмског представљања, за проучавање саме каузалне структуре (без догађајне аспектологије) првобитни формат једнодимензионалног приказивања, заправо, и даље расположив. Каузална линеарност је, према овом моделу, конструкт фаворизован језиком, чак и онда када се упојмљују ситуације које су у човековом искуству симетричне или подразумевају гранање. Као таква искуства Крофт (2012: 233–252) наводи, између осталог, менталне догађаје, као и рефлексиве и реципрочне ситуације.

Однос између доживљавача и стимулуса је, примећује Крофт (2012: 233) каузално двосмеран, али се он језички уобличава или као усмеравање пажње Доживљавача ка

⁶¹ Како нас овде занима каузална структура догађаја, у аспектолошку димензију Крофтовог модела овом приликом нећемо улазити. На самом дијаграму се види да предикација *Џек је разбио вазу* представља пунктуелну квалитативну промену.

Стимулусу или као утицај Стимулуса на ментално стање Доживљавача.⁶² У првом случају Доживљавач каузално претходи Стимулусу (*слушам музику*), а у другом Стимулус каузално претходи Доживљавачу (*гласна музика ме плаши*).

У истом смеру Крофт разматра и ситуације са једним учесником. Овакве ситуације начелно се могу језичи уобличити на два начина – као непрелазне или као рефлексивне. Неки језици рефлексивност изражавају кроз посебну рефлексивну заменицу (уп. енгл. *Richard nominated himself*, Кроф 2012: 236), а неки, међу којима је и српски, имају тзв. медијални маркер. Крофт (2012: 238) примећује да језици са медијалним маркером ситуације са једним учесником деле на две групе – тако неким непрелазним глаголима у енглеском одговарају непрелазни руски глаголи (*walk : гулять*), док у неким случајевима наспрам непрелазног глагола у енглеском постоји рефлексивни у руском (*wake up : просыпаться*). Разлика између ова два типа концептуализације каузалности у Крофтовом моделу се представља као разлика између догађаја са једним поддогађајем (непрелазност) и догађаја у којима један учесник суделује у два поддогађаја (рефлексивност). Када догађај има само један поддогађај динамика силе не постоји (јер она захтева везу између два субдогађаја), а догађај је у целини конструисан као интернализована каузалност – промена која се субјекту дешава бележи се као промена на његовим *q* и *t* осама.

Супротно ситуацијама са једним учесником, у социјативним (комитивним) ситуацијама више учесника се налази на почетку каузалног ланца. Овакви догађаји се у Крофтовом моделу (2012: 246–247) концептуализују или као догађаји код којих први поддогађај има више удружених учесника (*њих двоје пишу књигу*) или се догађај види као стандардни транзитивни догађај у коме један од почетних учесника добија статус Иницијатора, а други се на каузалном ланцу налази између њега и објекта – дакле, има статус предобјекатског учесника (*он пише књигу са њом*).

Из линеарности каузалног ланца упрвао проистичу и принципи каузалног првенства, које Крофт успоставља за одређене типове релација између учесника. Тако, рецимо, када се у каузалном ланцу појављују Фигура и Позадина, предност има Фигура. Погледајмо изблиза примере који то илуструју.

Локативна алтернација којом располаже глагол *товарити* (Кроф 2012: 227 доноси пример са енглеским глаголом *to load*: *Jack loaded the furniture on the truck – Jack loded the truck with furniture*) подразумева да објекат може бити Фигура (*товарио је намештај у камион*) или Позадина (*товарио је камион намештајем*). Оба случаја, према Крофту, почивају на истом ланцу: Цек → намештај — камион. Глагол *товарити* може имати два профила. У оба случаја субјекат је Цек, али се објекат разликује. У ширем профилу објекат је *камион* а *намештај* тада има вредност предобјекатске улоге, па се изражава инструменталом (у енгл. предобјекатским предлогом *with*). Ужи профил смешта објекат на позицију која долази одмах после субјекта (*намештај*), а *камион* тада представља накнадног (постобјекатског) учесника и не изражава се инструменталом већ предлогом који припада инвентару предлога за изражавање постобјекатске позиције (у *камион*). Крофт сматра да каузална веза постоји између субјекта и објеката, док се између Фигуре (*намештаја*) и Позадине (*камиона*) може уочити само просторна релација.⁶³ На линеарној репрезентацији та се разлика бележи одсуством стрелице између Фигуре и Позадине. У каузалном ланцу који се успоставља са Иницијатором првенство се даје Фигури: Цек каузално утиче на сам

⁶² Несет (2010), у том смислу, успоставља разлику између активне и пасивне перцепције. Глаголи пасивне перцепције, као *видети* и *чути*, подразумевају да субјекат не улаже когнитивни напор у перцепцију, због чега Несет субјекат ових глагола не сматра Агенсом. Супротно, код глагола *гледати* и *слушати*, неопходно је да субјекат фокусира своју пажњу на објекат.

⁶³ „The relationship between Jack and the other two participants is causal, but the relationship between the furniture and the truck is spatial“ (Кроф 2012: 226).

намештај, а то се преноси на камион. Доказ за каузално првенство Фигуре види се управо у томе што је необјекатска Фигура повезана са предобјекатским синтаксичким обликом, а необјекатска Позадина са постобјекатским. Првенство Фигуре се са оваквих догађаја адлативног типа проширује и на догађаје аблативног типа. Тако и за алтернацију *The beavers stripped the bark from the trees* : *The beavers stripped the trees of bark* успоставља каузални низ: *даброви* → *кора* — *дрво*. Веза између *даброва* и *коре*, као и између *даброва* и *дрвета* је каузална, док су *кора* (као Фигура) и *дрво* (као Позадина), према Крофтовом мишљењу, у просторној релацији. Овде се пак предобјекатска природа Фигуре повезује са другим предобјекатским предлогм, енгл. *of*.⁶⁴

Неколико је питања која се овде намећу: прво, да ли Агенс, као извор силе, у оваквим случајевима каузално долазе у контакт прво са Фигуром, а тек посредно и са Позадином, и друго, да ли је однос између Фигуре и Позадине потпуно лишен каузалности. Иако у адлативним случајевима делује да је Фигура каузално „ближа“ извору силе него Позадина (*Цек је утоварио намештај у камион*), аблативни примери нас доводе у недоумицу. Дабар који гули дрво, заправо, истовремено делује и ка дрвету као целини и ка кори као његовом саставном делу. У случајевима као *цедити* каузални ланац који би ишао од Извора преко Фигуре до Позадине изгледа још чудније, јер сила овде директно делује на Позадину а не на Фигуру, која се појављује тек као крајњи резултат. Суштина правила о првенству Фигуре, наравно, и јесте у томе да се покаже како језик фаворизује један начин каузалне концептуализације догађаја, али се, рекли бисмо, иза каузалне линеарности коју препознаје Крофтов модел може уочити богатија каузална структура, у којој Фигура не мора имати каузалну предност над Позадином (*дечак притиска лимун* → *лимун отпушта сок*). Када погледамо управо изнету каузалну декомпозицију догађаја *цедити*, намеће се и друго, поменуто, питање – да ли су Фигура и Позадина само у просторном односу?

Погледајмо у том смислу и следеће примере

- (1) Сизиф је напунио увалу камењем.
- (2) Увала се временом напунила камењем.
- (3) Камење различитог облика временом је напунило увалу.

У Крофтовом моделу каузалност у првом примеру би била представљена линијом *Сизиф* → *камење* — *увала*. Глагол би се на тој линији профилисао тако да обухвати њен почетак својим субјектом и њен крај својим објектом. Средишњи актант би тиме добио предобјекатски статус, што одговра инструменталном уобличењу. Оно што се у таквом каузалном ланцу не види – каузална веза између Фигуре и Позадине, у примеру (1) није синтаксички релевантно, али је за друга два примера и те како битно. Субјекат је у примеру (3) Фигура (*камење*), а у примеру (2) у позицији субјекта се налази сама Позадина (*увала*). Чак и ако бисмо рефлексивност у примеру (2) видели као сужавање догађаја на само један поддогађаја (мада би појаву рефлексивног маркера пре требало тумачити као знак да се један учесник појављује у два поддогађаја), однос између Фигуре и Позадине у догађајном ланцу *Сизиф* → *камење* — *увала* није, у Крофтовом моделу, каузалан, а пример (3) сугерише да каузалност ипак постоји.⁶⁵

⁶⁴ У српском језику неки аблативни догађаји овог типа могу изразити необјекатску Фигуру преко предлога *од*, али то није уопштено правило: *очистити мрвице са стола* – *сто од мрвица*, али *оглодати кору са дрвета* – *дрво* (^{??}*од коре*), или *исцедити сок из воћке* – *воћку* (^{??}*од сока*). Изгледа да је у српском употреба *од*-конструкције у оваквим случајевима очекиванија када Фигура није конститутивни део Позадине.

⁶⁵ Доти (1991: 578), у разради модела Прото-Агенса и Прото-Пацијенса, коментаришућу примере као *Цон је извадио лампу из кутије* и *Цон је ставио лампу на сто*, примећује да *лампа* пролази кроз промену просторне

Иако се Фигура појављује између Иницијатора и Позадине (*Џек је утоварио камион намештајем*, Џек → намештај — камион), као што се Оруђе појављује између субјекатске и објекатске позиције у каузалном ланцу (*Сју је чекићем разбила кокосов орах*, Сју → чекић → кокосов орах), Крофт у примеру са Оруђем бележи каузалну везу између *чекића* и *кокосовог ораха* (в. Крофт 2012: 214), али, видели смо, наглашава да између Фигуре и Позадине каузални однос не постоји (Крофт 2012: 226). Та разлика, рекли бисмо, указује управо на то да се иза линеарног каузалног развоја који се идентификује Крофтовим моделом, налази сложенија каузално-семантичка структура у којој се Оруђе заиста појављује само као преносник дејства од субјекта ка објекту, а Фигура и Позадина, заправо, имају двоструки статус – на самом врху догађаја Фигура и Позадина су у некаузалној релацији (нпр. догађај *Сизиф баца камење у увалу* доводи до стања *камење је у ували*, у коме постоји само просторна релација између *камења* као Фигуре и *увале* као Позадине), али у сегменту који непосредно претходи резултату – Фигура и Позадина учествују у каузалном обликовању резултата („камење доспева у увалу“, односно „увала се пуни камењем“). Тај сегмент је управо онај који Талми назива претпоследњим и који се директно анализира кроз модел динамике силе – сегмент који би се могао синтаксички декомпоновати кроз конструкцију као *камење је падајући у увалу узроковало да увала постане пуна*, односно *увала је постала пуна због камења које је падало у њу*. Агентивно *Сизиф камењем пуни увалу се*, уклањањем фокуса са Агенса, каузално сужава на *камење пуни увалу*, што уклањањем фокуса са Оруђа пак може постати *увала се пуни камењем*. Тек ако сужавање фокуса наставимо и након тога, каузална релација потпуно нестаје и уместо ње се уочава асиметрична просторна релација између Фигуре и Позадине: *камење је у ували*. У Крофтовом каузалном ланцу се, у том смислу, виде само почетни и крајњи део такве каузалне структуре, као језички најистакнутији (*Сизиф → камење — увала*).

Неки каузални сегменти, који су битни за сублексичко значењско варирање глагола, колико видимо, остали су ван обухвата каузалног ланца који у фокусу има само информације које су за дату предикацију синтаксички експлицитне. Поред тога, број субдогађаја који се обухватају дијаграмом за исти глагол варира у зависности од конкретне предикације (нпр. дијаграм за предикацију *Jack broke the vase* има два субдогађаја (Крофт 2012: 213), али ако бисмо укључили и инструментал, имао би три). Посматрање непрелазних глагола као некаузалних – такви догађаји се у овом моделу, видели смо, структурно разликују од прелазних глагола управо по одсуству каузалности као треће димензије – потенцира разлику између непрелазности и прелазности потискујући каузалну сличност која би се могла препознати у семантичкој залеђини (нпр., могло би се рећи да Агенс узрокивач постоји и код *изнети нешто напоље* и код *истрчати напоље*, само је у првом случају Агенс раздвојен од Трајектора, а у другом стопљен са њим). Све нам то показује да је комплетна позадинска каузално-семантичка слика, која би представљала идеализовани когнитивни модел догађајне каузалности, шира од конкретног аргументизованог захвата појединачног глаголског значења – управо постојање такве позадинске структуре омогућава да упркос ограничењима које поставља лексички задани синтаксички оквир, каузалност догађаја именованог глаголом разумемо у целости.

позиције, док се промена кроз коју пролазе Извор (*кутија*) и Циљ (*сто*) директно надовезује на то (кутија је без лампе, сто има лампу на себи). Иако за Извор и Циљ на истом месту Доти каже да остају „релативно неафектирани“ (што у извесном смислу резонира са Крофтовим ставом да су Фигура и Позадина само у просторном односу), он ипак назначавач да је промена која њих захвата такође каузална (в. фусноту 20 на истој страни).

Појмови Трајектор и Оријентир стандардни су инвентар у истраживањима просторних односа и њихових метафоричких екстензија, још од самих заснивања когнитивне лингвистике, осамдесетих година. Налазимо их, тако, у анализама предлога *over* К. Бругман (1981) (в. Лејкоф 1987: 416–461) и глаголских партикула *up* и *out* С. Линднер (1982) (в. Џонсон 1987: 32–37), потом у раду Р. Ланакера и Е. Касада о локативним морфемама чије је примарно значење „унутра“ и „споља“ у језику *Кора* у Мексику (1985), а користи их и Л. Јанда (1986) у студији којом се утемељује когнитивнолингвистички приступ префиксима у руском језику. Иако је значење који Трајектор и Оријентир имају у испитивањима просторних схема повезано са значењем које добијају у Ланакеровој когнитивној граматици (1987), те две употребе ових термина нису идентичне. Са друге стране, Трајектор и Оријентир се преплићу са Талмијевим појмовима Фигура и Позадина, али и ту треба бити опрезан пре повлачења потпуног знака једнакости.⁶⁶

У већ више пута поменутом истраживању Л. Јанде (1986), Трајектор и Оријентир се користе као основни елементи спацијалне релације. Трајектор се дефинише као ентитет који се креће наспрам Оријентира, који се пак назива и доменом (Јанда 1986: 66). Путања представља профил таквог кретања. Како Јанда своју анализу експлицитно смешшта у тзв. „когнитивни простор“, који омогућава варирање димензионалности конфигурације, Оријентир може бити једнодимензионална линија, скала, или дводимензионална затворена регија. Са друге стране, Јанда наводи да је Трајектор обично једнодимензионална тачка, али су, како то њена анализа показује, могуће и трансформације које га претварају у збир. Исто тако, није необично да се Трајектор и Оријентир изједначе, па путања престаје да буде екстерна наспрам Трајектора, односно добија форму ширења или раста. На крају, то што је конфигурација смештена не у реални већ у когнитивни простор, омогућава и да њени елементи буду апстрактни – Оријентир може бити, наводи Јанда, и само *стање*, а Трајектор пак може бити *активност*.

У анализи Л. Јанде (1986) Трајектор и Оријентир нису само релевантни у семантичком опису префикса већ и у синтаксичком опису самог префиксала. Она (1986: 70) препознаје два обрасца по коме се Трајектор и Оријентир синтаксички кодирају. Први образац се тиче и непрелазних и прелазних глагола, а у њему Трајектор представља или субјекат непрелазног глагола или прави објекат прелазног, док се Оријентир појављује као предлошка конструкција, што се илуструје глаголима *отходитъ* и *отодвинуть* – аналогно томе, у српском, у предикацији *одмаћи се од нечега* субјекат би представљао таквог Трајектора (ентитет који обрзаује путању), а Оријентир би се изразио посредовањем предлога, док би у ситуацији *одгурнути столицу од стола* вредност Трајектора имао акузатив. Други образац подразумева да је Трајектор субјекат а Оријентир објекат прелазног глагола: *облаци (Тр) су прекрили небо (Ор)*.

Када се користе у значењу елемената просторне релације, што је карактеристично за проучавање предлога и префикса (в., рецимо, Шарић 2008, Белај 2011, Шарић 2014), Трајектор и Оријентир се готово сасвим подударaju са терминима Фигура и Позадина у

⁶⁶ Термин *оријентир* користи и П. Пипер (2001) у теорији семантичких локализација, али у значењу које се, заправо, може упоредити са сликовном схемом у когнитивној лингвистици. Пипер (2001: 20), тако, разликује три елемента која конфигуришу локализацију – објекат локализације (ОЛ), локализатор (Л) и оријентир, који се одређује као конкретизатор односа између поменути два елемента. Као такав, оријентир се обично изражава предлозима (*писмо је у кутији*), па је разлика између ОЛ и Л, са једне, и оријентира, са друге стране, у схематизованости – оријентир овде представља образац (примарно – образац просторног типа), а ОЛ и Л елаборирају кључне елементе тог обрасца. У том смислу, ОЛ кореспондира са Трајектором и Фигуром, а Л са Оријентиром и Позадином у когнитивносемантичком приступу.

Талмијевој когнитивној семантици. Талми Фигуру и Позадину „позајмљује“ из гештALT психологије и употребљава их пре свега у истраживању концептуализације простора. Талми Фигуру назива још и Примарним објекатом, а Позадину – Секундарним (2001: 183) или Референцијалним Објектом (2001: 184). Као кључне разлике између њих истиче: Фигура је покретљивија, мања, геометријски једноставнија, зависнија, накнадно прикључена сцени и истакнутија (привлачи пажњу ка себи), док је Позадина већа, статичнија, геометријски комплекснија, мање истакнута и независнија. Управо због тих својстава за Позадину није уобичајено да буде на позицији субјекта: исказ *Кућа је близу бицикле* звучи чудно, док је исказ *Бицикла је близу куће* потпуно обичан (Талми 2001: 183, 312). Талми напомиње да се несиметрични однос Фигуре и Позадине проширује и на неке нефизичке ситуације које подразумевају релациона стања – *Она личи на њега*, тако, није истозначно са *Он личи на њу* управо због тога што субјекат глагола *личи* указује на Фигуру а допуна спецификује Позадину (Талми 2001: 317). Поред тога, однос Фигуре и Позадине Талми препознаје и у организацији сложене реченице – искази *Експлодирао је након што је додирнуо дугме* и *Додирнуо је дугме пре него што је експлодирао*, иако могу указивати на исту ванјезичку ситуацију, доносе њену другачију концептуализацију по питању односа Фигуре (независна реченица) и Позадине (зависна реченица) (Талми 2001: 321). У истраживањима синтаксичких репрезентација каузатива Талми се такође, видели смо, позива на асиметрију Фигуре и Позадине, показујући да Позадина узрочне ситуације (нпр. *ветар је зањихао грану*) представља Фигуру последичне ситуације (*грана је оборила антену ← јер ју је зањихао ветар*) (Талми 2001: 486). У склопу опште теорије граматике, Талми однос између Фигуре и Позадине везује за тзв. схематски систем дистрибуције пажње (Талми 2001: 77). Ови су Талмијеви термини, као семантичке улоге, нашли своје место и у Крофтовом моделу догађајног ланца (в. претходну секцију).

У Ланакеровој когнитивној граматичкој (1987) значење термина *трајектор* и *оријентир* је апстрактније од значења које ови термини имају у истраживањима просторних релација, а да бисмо их разумели, неопходно је да укажемо на основне поставке Ланакеровог приступа. Ланакер језичке јединице (биле оне морфеме или комплексније од њих) посматра као симболичке јединице које упарују фонолошку структуру са семантичком, и ту везу назива *симболизацијом*. Реализација језичких јединица представља њихово *кодирање*: семантичке јединице се претварају у конкретну *концептуализацију*, а фонолошке постају *вокализација*. У најједноставнијемо случају – ако видимо цврчка испред себе и помислимо *цврчак*, то је чин концептуализације стварности, који је омогућен управо постојањем језичке јединице ЦВРЧАК, која се пак састоји од значења [ЦВРЧАК] упареног са фонолошком структуром [цврчак]. Сама концептуализација је већ чин кодирања, а ако уз то и изговоримо исказ као: *Цврчак!*, кодирање се одиграва и на нивоу претварања фонолошке јединице у звучни талас. Унутар саме семантичке јединице (или, прецизније речено, унутар семантичког пола језичке јединице), налази се појмовна структура, у којој се разликују *база* и *профил*. База представља појмовност наспрам које се успоставља профил. Само профилисање Ланакер означава као процес *десигнације*, па је профил – десигнатум. База може пак ангажовати више *домена* наспрам којих се успоставља профил, а такав скуп домена се назива матриksom. У горњем примеру би се могло рећи да семантичка јединица [ЦВРЧАК] представља профил наспрам сложене базе [ИНСЕКТ], која ангажује бар два домена – домен визуелног и аудитивног искуства (наспрам којих се успостављају релевантни профили појма ЦВРЧАК).

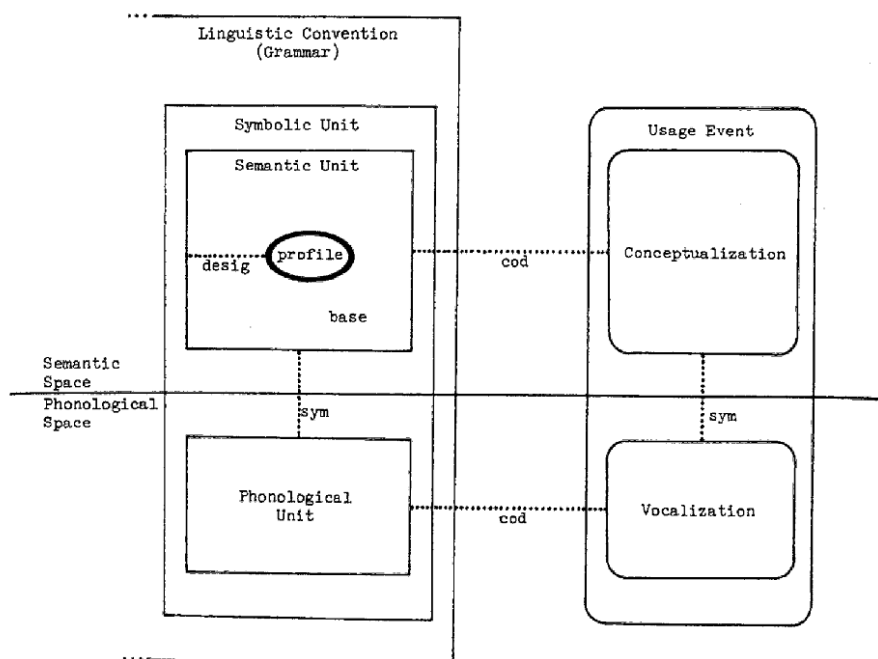

Fig. 5.3

Дијаграм 2.3. Општа начела когнитивне граматике, преузето из Ланакер 1987: 186

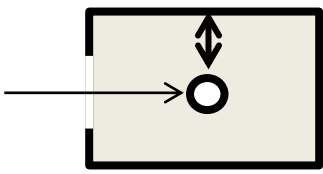
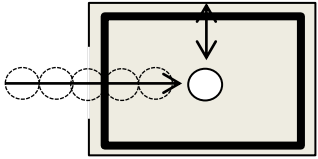
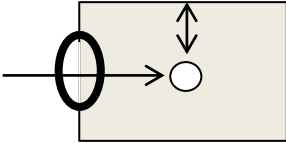
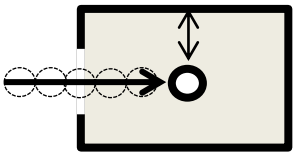
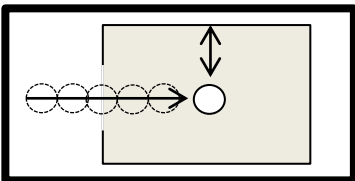
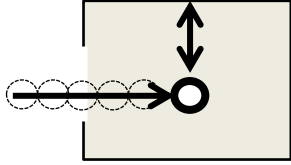
За семантичку компоненту језичке јединице Ланакер користи термин *предикација*. Предикација је, дакле, профил (десигнатум) успостављен наспрам неке појмовне базе. Предикације могу бити номиналне или релационе, у зависности од тога шта је у бази профилисано. Именице профилишу номиналну појмовност (*thing*)⁶⁷, као ограничену регију унутар неког домена (нпр. РУКА је ограничена регија у домену ТЕЛА, ПРСТ је ограничена регија у домену ШАКЕ, а УЈАК је пак ограничена регија у домену ПОРОДИЧНИХ ОДНОСА). Док су номиналне предикације концептуално самосталне, релационе су концептуално зависне, будући да свака релација подразумева ентитете који је остварују. Међу релационим предикацијама, Ланакер разликује процесе (глаголе) и атемпоралне релације (међу које се сврставају придеви, прилози, предлози и глаголи у инфинитивном облику). Разлика између номиналних и релационих предикација није нужно разлика у појмовном садржају (мада она често постоји) већ је пре свега разлика у ономе што је у садржају истакнуто – ако је то појединачна регија унутар базе, предикација је номинална, ако је то релација између ентиета у бази, предикација је релациона (в. Ланакер 1987: 215). То нас доводи и до термина Трајектор и Оријентир у Ланакеровој когнитивној граматичи – то су називи за ентитете који образују релацију.

Између ентиета у релацији постоји однос асиметрије – један ентитет има фокални статус унутар релационог профила (Трајектор), а други представља референтну тачку за његово одређење (Оријентир) (Ланакер 1987: 217). Ланакер ову асиметрију види као језичку манифестацију општег асиметричног односа између фигуре и позадине (1987: 231). Трајектор и Оријентир могу имати номиналну вредност, рецимо – код предлога. Тако, на пример, предлог *у* доноси конфигурацију у којој се Трајектор предметности налази унутар Оријентира простора. Описни придеви пак подразумевају да се Трајектор идентификује на одређеној описној скали – нпр. *леп* и *ружан* би представљали супротстављене вредности на

⁶⁷ Не бисмо *thing* превели као *ставр* јер је *ствар* сувише конкретна. Најадекватнијим нам се чини превод *entitem*, али Ланакер користи термин *entity* као надређени појам који обједињује *thing*, *relation*, *sensatin*, *point on scale* (в. 1987: 249, 489), напомињући да ентитет не мора да буде дискретан или самостално препознатљив.

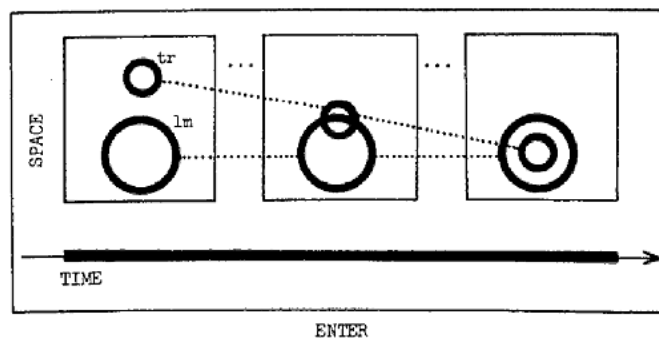
скали лепоте, а именица која се придевом одређује елаборира Трајектора који је подразумеван значењем самог придева. Типични прилози, као *брзо*, *споро*, *паметно*, на таквим скалама идентификују Трајекторе који се елаборирају самим глаголима, па Трајектор код прилога нема номиналну појмовну вредност већ је то релациони ентитет (глагол). Разлика између прилога и придева, у том смислу, није садржинска – *Он је брз* и *Он брзо трчи* почивају на истом појмовном садржају, само у првом случају подразумевани Трајектор релационе предикације *брз* има вредност именице, док у другом случају релациона предикација *брзо* као свог Трајектора препознаје глагол.

Трајектор и Оријентир, то треба нагласити, нису елементи који су релевантни само за опис релационих предикација (глагола, прилога придева и предлога). Они су значајни и у семантици именица, које се од релационих предикација могу понекад разликовати не по садржини већ само по типу профилисања. Један од Ланакерових примера (1987: 185) јесте именица *ујак*, која подразумева номинално профилисаног Трајектора на породичном стаблу наспрам Оријентира који именује референтну тачку односа (*ујак оног дечака*). Још је илустративнији пример који показује да се унутар исте релационо организоване појмовне базе различитим десигнацијама могу профилисати семантички сродни, али граматички другачије концептуализовани појмови: предлог *у*, прилог *унутра*, именица *унутрашњост*, именица *улаз*, глагол *ући*, именица *улазак*. Дијаграм 2.4 је прилагођена верзија Ланакерових примера *in, inside, entrance, enter, entry* (2013: 101), у српском језику (кружић је Трајектор, правоугаоник је Оријентир, испрекидани кружићи упућују на сумарно скенирање процеса, профили су подебљани).

	појмовна база	Дијаграм 2.4. Различити профили у истој појмовној бази, прилагођено према Ланакер (2013: 101)
<p>предлог <i>у</i></p> <p>релациони профил Тр: локализовано Ор: локализатор</p>	<p>именица <i>унутрашњост</i></p> <p>номинални профил на Оријентирu</p>	<p>именица <i>улаз</i></p> <p>номинални профил на истакнутом делу Оријентира</p>
<p>глагол <i>ући</i></p> <p>темпорални релациони профил Тр: локализовано Ор: локализатор</p>	<p>именица <i>улазак</i></p> <p>номинални профил наспрам целе ситуације</p>	<p>прилог <i>унутра</i></p> <p>атемпорални рел. профил Тр: ситуација или вршилац Ор: локализацијска околност</p>

Процес кодирања релационе предикације обично подразумева елаборацију Трајектора и Оријентира. Ланакер, ипак, наглашава да Оријентир у неким случајевима може остати неискан, али да он и тада постоји као незаобилазни део релације (1987: 237). Код описних придева, тако, Оријентир се не елаборира – *црвен* захтева уз себе именицу која спецификује Трајектора, а Оријентир је јединствена регија у домену боје. Сличном ситуацијом се може сматрати и конверзија предлога у прилог: предлог захтева да оба елемента релације буду изражена (*дечак испред зграде*), а ако се Оријентир изостави, добијамо прилог (*дечак је испред*). Управо у том правцу Ланакер види могућност разрешавања статуса глаголских партикула у енглеском језику – оне су и семантички подударне са предлозима али представљају реализације у којима се Оријентир не елаборира (1987: 243). Неизраженост Оријентира Ланакер (1987: 237) илуструје и примером нетранзитивне употребе иначе транзитивног глагола: *My father smokes* (*Мој отац пуши*) – иако прави објекат изостаје, он је, као Оријентир, семантички присутан у предикацији.

Глаголи као темпоралне предикације у Ланакеровом моделу подразумевају профил унутар кога су истакнути не само елементи релације (Трајектор и Оријентир) већ и темпорална оса, што се може илустровати примером глагола *enter* (*ући* – в. дијаграм).

Дијаграм 2.5. Профил енгл. глагола *enter* (*ући*), преузето из Ланакер (1987: 245)

Уводећи термине Трајектор и Оријентир, Ланакер (1987: 232) пажњу посвећује њиховој категоријалној дистинкцији наспрам субјекта и објекта, показујући да су у питању семантички елементи који превазилазе синтаксичку структуру организовану око глагола. У том смислу он закључује да субјекат и објекат елаборирају (дакле – конкретизују кроз засебну лексичку форму) Трајекторе и Оријентире релационих предикација и да, управо зато, однос између субјекта и објекта указује на исти тип асиметричности (1987: 233). Колико је повезаност Трајектора са субјектом и Оријентира са објектом јака, показује и то што се понекад дефиниција Трајектора и Оријентира, као термина у Ланакеровој когнитивној граматици, изводи директно из глаголских аргумената (Еванс и Грин (2006: 541), описујући Ланакерово модел, Трајектора одређују управо као семантичку јединицу која врши функцију субјекта, а Оријентир као јединицу која испуњава функцију објекта). Ипак, као што и пример глагола *ући* показује, Оријентир не мора бити објекат глагола. Глагол *ући* је непрелазан, а субјекат представља Трајектора, док се Оријентир елаборира посредством предлошке конструкције.

Објекат није Оријентир ни у примеру *throw* (*бацити*) у коме Ланакер (1987: 269) препознаје два Суптрајектора – сам субјекат који преноси енергију је први Суптрајектор, док је објекат, као ентитет који се креће, други Суптрајектор. У могућности варирања објекта код глагола *teach* Ланакер (1987: 269–270) види пак одабир различитих примарних Оријентира – *Sally teaches handicapped children*, *Sally teaches mathematics*, *Sally teaches third grade*.

Примећујемо, ипак, да између објеката у првом и другом примеру постоји семантичка разлика. У првом примеру *деца* су Оријентир за оно што субјекат ради, али у другом примеру би сам субјекат, као извор знања које се преноси, могао бити Оријентир за оно што *предаје*. Другим речима, у првом примеру се уочава објекат Оријентир, али би објекат у другом примеру пре одговарао ономе што Ланакер назива Суптрајектором него правом Оријентиру. Одговарајући пример у српском ту разлику још јаче истиче, пошто се различита семантика између тих објеката и граматички различито изражава: *она предаје математику деци*. Оријентир је овде у дативу, док би се за акузатив (*математику*) пре могло рећи да именује Трајектора (или Суптрајектора).

Још један тип интеракције између Трајектора и Оријентира представљају тзв. инхерентно рефлексивне процесуалне предикације, односно глаголи код којих Ланакер примећује да се Трајектор и Оријентир потпуно поклапају (1987: 268). Ово поклапање Ланакер илуструје примером *The crowd dispersed*, напомињући да исти збирни ентитет има функцију свеукупног Трајектора и свеукупног Оријентира. Као такве глаголе наводи и друге непрелазне глаголе попут *brake, stretch, band, curve, blink*. Примећујемо, ипак, да би глаголи као *ширити се, разливати се, расти* могли бити и другачије посматрани – Оријентиром се може сматрати целина, а Трајектором пак само постигнуто стање. И у таквом виђењу, наравно, Оријентир и Трајектор су чврсто повезани, јер је такав Трајектор неаутономни ентитет наспрам Оријентира, али између њих се ипак може успоставити семантичка разлика, Оријентир се мења, Трајектор је сама промена.

Паралела између *Трајектора* и *Оријентира* у Ланакеровој когнитивној граматици и *Фигуре* и *Позадине* у Талмијевој когнитивној семантици, очигледно, постоји. Као што Талми показује да се о асиметричности између Фигуре и Позадине може говорити не само у домену концептуализације простора већ и на апстрактнијем нивоу синтаксичке организације сложених догађаја, Ланакер повезује асиметричност елемената релације са асиметричношћу субјекта и објекта. Често се, због свега тога, истиче повезаности тих термина (в. КГХЈ 2014: 43, Шарих 2014: 21). Могло би се, ипак, рећи да је однос *фигура – позадина* фундаменталнији, јер се директно наслања на перцептивну пажњу. На крају, и Ланакер, пишући о општим когнитивним способностима које се рефлектују у језику, говори о Фигури и Позадини (1987: 120–122), а однос између Трајектора и Оријентира управо и дефинише (1987: 232) као једну језичку инстанцу општег односа Фигуре и Позадине.

На крају, примећујемо и да су Ланакерови Трајектор и Оријентир, баш као и Талмијева Фигура и Позадина, као семантичко-синтаксички термини, упоредиви са Прото-Агенсом и Прото-Пацијенсом у моделу глаголских аргумената који предлаже Доти (1991). И Доти сматра да су за разумевање односа субјекта и објекта довољне само две семантичке улоге, које се описују прототипичним обележјима. У том смислу Доти (1991: 576) дефинише принцип аргументске селекције: онај аргумент који има више прототипичних обележја Прото-Агенса постаје субјекат, док аргумент код кога претежу обележја типичног Прото-Пацијенса постаје објекат. Ако глагол располаже са више несубјекатских аргумената, онај међу њима који има више обележја Прото-Пацијенса постаје објекат, а онај који има мање – изражава се предлошком конструкцијом. Међу обележјима Прото-Агенса налазе се вољност, доживљајност (*sentience*), узрочност, покретање и постојање независно од догађаја. Обележја којима се дефинише Прото-Пацијенс су изложеност промени, инкрементност,⁶⁸ каузална афектираност од стране другог учесника, стационараност наспрам кретања другог учесника и непостојање независно од саме ситуације. Нису сва обележја увек присутна, што показује да су субјекат и објекат категорије организоване око прототипа. Доти (1991: 572) наводи да

⁶⁸ Доти користи термин *incremental theme* да би указао на то да је једна од типичних функција објекта да квантитативно ограничи радњу (*утоварио је све сено – утоварио је цео амбар*). Инкрементност, стога, резонира са теличношћу ситуације.

се, на пример, све поменуте карактеристике могу уочити код енгл. глагола *build* (*градити*). Док је типичан Агенс комбинација вољности, каузалности, доживљајности и кретања, Инструмент поседује само каузалности и кретање, а Доживљавач је сведен на доживљајност, без вољности и каузалности (Доти 1991: 577).⁶⁹ Поред бинарности улога, сличност са дистинкцијом Трајектор – Оријентир уочава се у повезивању Прото-Агенса са кретањем и Прото-Пацијенса са стационарираношћу. Та два обележја су, примећујемо, у Дотијевом списку уједно и искуствено најконкретнија, односно имају сликовни карактер (за разлику од осталих, која су апстрактније, суперсхематске природе). У Дотијевом је моделу каузална дистинкција између субјекатског и објекатског аргумента наглашенија, али изостаје разликовање по критеријуму когнитивне истакнутости, које се управо потенцира односом Фигура – Позадина.

5. ТРАЈЕКТОР, ОРИЈЕНТИР И КАУЗАЛНА СТРУКТУРА ДОГАЂАЈА

Иако Ланакер Трајектора повезује са субјектом, уочавајући у позицији објекта у случајевима као *бацити* Суптрајектора, видели смо да Јанда (1986) Трајектора препознаје и као прави објекта глагола попут *одгурати* и *одвући*. Несет (2010: 673) разликује Трајектора глагола (субјекат предикације) и Трајектора који припада семантици префикса (и који се може манифестовати као објекат предикације). На могућу неподударност Тр/Ор дистинкције у синтаксичкој структури глагола и у семантици префикса пажњу скреће и Шол (2003).⁷⁰ У анализи глагола са префиксом *про-* који се у српском језику остварују у домену физичког искуства Стошић (2007), држећи се Талмијеве дистинкције Фигуре и Позадине, уочава да се код непрелазних глагола Фигура остварује као субјекат (*протрчати*), а да код прелазних вредност Фигуре може имати објекат (*протерати стадо испред наше куће*), док се Позадина у оба случаја изражава посредством предлога.⁷¹

Потреба да се Тр–Ор дистинкција успостави и у самом објекатском пољу уочава се у Белајевој употреби термина Агентивни Трајектор за субјекта чиме дистинкција Трајектор – Оријентир остаје начелно слободна за разликовање између несубјекатских учесника ситуације. Иако Белај у анализи глаголских префикса пажњу посвећује пре свега семантичкој

⁶⁹ Извесни степен каузалности, рекли бисмо, постоји и код Доживљавача, али је она унутрашња, и по томе се разликује од типичне каузалности (која подразумева да спољашњи Извор дејства узрокује промену). Таква каузалност би се могла описати као пермисивност – Доживљавач својим позитивним „одговором“ на неки стимулус допушта формирање доживљаја у својој искуственој сфери. Том ћемо се питању вратити касније, у последњој секцији овог поглавља.

⁷⁰ Она, рецимо, примећује да Јандина анализа примера попут *облаци су закрили небо*, у којој се *облаци* види као Трајектор а *небо* као Оријентир, узима у обзир конструкцију а не значење самог префикса (Шол 2003: 201). Када је о префиксу реч, Шол сматра да је у таквом примеру *небо* префиксни Трајектор јер оно доспева у стање неприступачности (не видимо га од облака), а у прототипичном случају Трајектор префикса *за-* је оно што доспева иза нечега, и сходно томе, постаје недоступно.

⁷¹ Стошић (2007) издваја три синтаксичка модела глагола са префиксом *про-*. Поред поменута два (која се бележе као: [NPAg *про-V* NPfigure Prep NPground] – *протерати*; [NPfigure *про-V* Prep NPground] – *протрчати*), ту је и транзитивни модел у коме се дистинкција Фигуре и Позадине не прецизира у самој формули (датој као [NPAg *про-V* NP]). За тај модел Стошић констатује да се у неким случајевима Агенс подудара са Фигуром (*пацов је проглодао зид*), а да објекат може упућивати или на ентитет који је промењен или на ентитет који је резултат акције (*прокопали су тунел*). Пошто у примеру *проглодати зид*, објекат има вредност Позадине, такви би се случајеви, рекли бисмо, могли издвојити у засебни модел, са објектом Поздином. Примери као *прокопати тунел* би пак могли бити описани засебно, као модел са објектом који има вредност новонастале Фигуре (односно са новонасталим Трајектором – наравно, ако Фигуру/Трајектора разумемо као ентитет који је истакнут наспрам Позадине/Оријентира без обзира на онтолошку вредност).

схематизацији значења префиксала, дистинкција на коју је указала Јанда и овде је јасна. Тако се, рецимо, прототипична група *из*-префиксала (*испратити, истерати, изагнати*) одређује схемом у којој Агентивни Трајектор узрокује да Трајектор напусти Оријентир (Белај 2008а: 93–94) – Трајектор, очигледно, кореспондира са објектом. Следећу групу чине непрелазни глаголи физичког излажења код којих је Агентивни Трајектор истоветан са Трајектором (*изаћи, ишуљати се, искрасти се*) (Белај 2008а: 94). Једна друга скупина *из*-глагола (*исцедити, испуцати*) дефинише се преко схеме у којој се Оријентир налази у домену Агентивног Трајектора, који делујући на њега чини да Трајектор изађе из његове унутрашњости (Белај 2008а: 96). Белај ове глаголе илуструје примерима у којима је објекат сам Трајектор (*исцедио је сав сок из лимуна*), али је, примећујемо, могућа и другачија синтаксичка реализација – она у којој је објекат Оријентир: *исцедио је лимун*. Са друге стране, код глагола као *изнојити се* Белај (2008а: 100) препознаје схему у којој су Агентивни Трајектор и Оријентир изједначени.

Све ово нам показује да је тенденција да се учесници ситуације диференцирају као Трајектор и Оријентир семантичке природе и да, стога, често превазилази синтаксичку дистинкцију субјекта и објекта. Ми ћемо у овој секцији покушати да Трајектора и Оријентира представимо као елементе идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности, односно као крајње, резултативне актанте каузалне структуре догађаја. Почнимо разматрање од најтипичнијих, просторних примера.

- (1) Сизиф је изгурао камен на врх брда.
- (2) Сизиф је изгурао камен из увале.
- (3) Сизиф гура камен ка врху брда.
- (4) Сизиф је бацио камен са врха у долину.

У сва четири примера лако се уочава дистинкција између Агенса, Трајектора и Оријентира. Агенс је овде аниматни интенционални извор кинетичке силе око које су ситуације организоване (*Сизиф*), Трајектор је ентиет чији се просторни положај мења под утицајем те силе (*камен*), а Оријентир одређује релевантни просторни домен резултата ситуације. У сва четири примера уочавамо трајективни објекат, док је Оријентир исказан преко конструкције са одговарајућим предлогом. Видимо да је међу Оријентирима могуће успоставити типску разлику, која се у најједноставнијој онтолошкој манифестацији поклапа са разликом просторног конституента – аблативном (када Трајектор нестаје са неког простора: *из увале, са врха*) и адлативном (када се Трајектор појављује на неком простору или када се неки простор види као крајњи циљ Трајекторовог положаја: *у долину, на врх брда, ка врху брда*). Последњи пример показује да може бити присутно и више Оријентира – ту налазимо један аблативни и један адлативни. Синтаксичке вредности Трајектора (објекат) и Оријентира (просторни конституент), притом, задане су глаголским значењем – *гурати, изгурати* и *бацити* лексички подразумевају управо оквир у коме је резултативни фокус на Трајектору и у коме се, онда, Оријентир изражавају посредно, тек уз ангажовање предлога.

Погледајмо сада ове примере:

- (5) Сизиф је бацио камен са врха брда својој сестри у долину.
- (6) Сизиф је бацио камен са врха брда.
- (7) Сизиф је бацио камен у долину.
- (8) Сизиф је бацио камен својој сестри.

Пример (5) се од примера (4) разликује само по томе што се у њему појављује и датив. Како у осталим случајевима видимо, иста се ситуација може синтаксички конструисати на више

начина: аблативни простор, адлативни простор и датив могу доћи самостално или у комбинацији. Подела ситуације на улоге Агенса, Трајектора и Оријентира, притом, остаје иста. *Сизиф* је Агенс, *камен* је Трајектор, а адлативни Оријентир се овде исказује двоструко – као адлативни простор и као рецептивни датив. Семантичка вредност Оријентира је у свим случаја јасна – *врх брега*, *долина* и *Сизифова сестра* представљају релевантне домene наспрам којих се промена просторног положаја Трајектора дефинише. Могли бисмо говорити, стога, о два онтолошка нивоа концептуализације Оријентира – просторни ниво (просторни ко-Оријентир) обележава се предлозима, док се дативом изражава однос који је сложенији од простора. У примеру (5) и (8) датив указује на носиоца релације расположивости – *Сизифова сестра* није само просторни Оријентир за камен већ је и ентитет у чијем се манипулативно-поседовном пољу камен локализује. Разлика између *Сизифове сестре* и *долине* није, дакле, у типу резултата – и *сестра* и *долина* су адлативно афектирани ко-Оријентири, већ у онтологији (просторна афектираност : натпросторна, егзистенцијална афектираност). Са друге стране, разлике између *Сизифове сестре* и *врха брда* је и у типу и у онтологији афектираности (адлативна егзистенцијална афектираност : аблативна просторна афектираност). Како сва три конституента (датив, аблативни простор, адлативни простор) елаборирају оријентирску сферу, али из разичитих аспеката, они се могу појавити заједно. Наспрам њих објекат *камен* има вредност Трајектора – док су Оријентири *афектирани* Трајектовим положајем, сам Трајектор је *ефектиран* наспрам Оријентира.⁷² Термине *афектираност* и *ефектираност* користећемо управо у тим значењима – ефектираност је резултат у виду *промена положаја* ентитета (било да је реч о просторном било да је реч о егзистенцијалном положају) и њоме се дефинише Трајектор, док је афектираност резултат у виду *промене садржаја* неког просторног или натпросторног домена и њоме се дефинишу Оријентири. Ситуација у примерима (4)–(8) има, дакле, више резултата: ефектирани резултат се односи на Трајекторов новоуспостављени положај (Тр није више код *Сизифа*, Тр је у *долини*, код *Сизифове сестре*), аблативни резултат се односи на аблативно афектирани Оријентир (*врх брега* није више просторни оквир за *камен*, *Сизиф* није више егзистенцијално-поседовни оквир за *камен*), адлативни резултат обухвата адлативно афектирани Оријентир (*долина* је нови просторни оквир за камен, *Сизифова сестра* је нови егзистенцијално-поседовни оквир за камен).

Табела 2.3. показује структуру Агенс – Трајектор – Оријентир у ситуацијама које су управо разматране. Таква је структура одређена значењем самог глагола *бацити*, који обезбеђује директну синтаксичку видљивост, кроз номинативну и акузативну позицију, Агенсу и Трајектору. Овај глагол пак семантички дефинише и два Оријентира, али је за њихову конкретизацију неопходно ангажовати додатна средства – одговарајуће предлоге.

⁷² У додатку тезе налази се речник термина модела каузалне суперсхеме, у коме су сви термини о којима овде говоримо кратко објашњени.

актанти глагола <i>бацити</i> видљиви у примерима (4) – (8)		елаборација актера	опис	синтаксичко уобличење
Интенционални извор дејствене силе – АГЕНС		<i>Сизиф</i>	Сизиф осмишљава и реализује дејство	номинатив
ефектирани резултатор – ТРАЈЕКТОР		<i>камен</i>	камен доспева са врха у долину (камен није више на врху, камен је у долини)	акузатив
афектирани резултатор – АБЛАТИВНИ ОРИЈЕНТИР	просторни онтолошки ниво	<i>врх брега</i>	врх брега више није локализатор за камен	ППК <i>са</i>
	натпросторни, егзистенцијални ниво	<i>Сизиф</i>	Сизиф више не располаже каменом	ППК <i>од себе</i>
афектирани резултатор – АДЛАТИВНИ ОРИЈЕНТИР	просторни онтолошки ниво	<i>долина</i>	долина је нови локализатор за камен	ППК <i>у</i>
	натпросторни, егзистенцијални ниво	<i>Сизифова сестра</i>	Сизифова сестра почиње да располаже каменом	датов
Табела 2.3. Актанти глагола <i>бацити</i>				

Погледајмо следеће примере:

- (9) Сизиф краде комшијама камење.
(10) Сизиф поклања камење пролазницима.
(11) Сизиф је изгубио свој камен.
(12) Сизиф је пронашао свој камен испод јастука.

У наведеним примерима Трајектор – *камен* варира свој положај у односу на Сизифову егзистенцијалну сферу. Догађај *красти* подразумева да Трајектор више није у поседовној сфери свог првобитног власника, који је тиме негативно афектиран: Сизифове комшије су, дакле, аблативни Оријентери у примеру (9). Ипак, *красти* не значи само да је неко остао без онога што је поседовао већ и да је субјекат постао нови власник онога што се краде – неопходно је, стога, да у резултативном пољу овог глагола препознамо још један Оријентир – адлативни, и да уочимо да *красти* у свом лексичком значењу садржи информацију и о томе да је адлативни Оријентир референцијално изједначен са самим субјектом. Супротну ситуацију уочавамо код глагола *поклањати* – Сизиф чином поклањања престаје да има у свом домену расположивости *камење* (он је, дакле, и аблативни Оријентир), а камење постаје део поседовног домена *пролазника* (они су, дакле, адлативни Оријентир). Притом, треба све време имати на уму да нам саме предикације не доносе целовиту слику – у исказу видимо Сизифа у номинативу, *камење* у акузативу и *комшије* или *пролазнике* у дативу. Такве предикације експлицитно доносе Трајектора (акузатив) и један Оријентир (аблативни у првом, адлативни у другом примеру). Недостајући Оријентир без икаквог напора итерпретатор реченице семантички реконструише – управо зато што глаголи *красти* и

поклањати у свом значењу садрже и тај аргументски неекспонирани податак. Један Трајектор који циркулише између два Оријентира део је значења ових глагола и довољно је да предикација директно елаборира онај елемент који није идентичан Агенсу да би ментална представа била потпуна. Пример (11) доноси глагол који лексички обухвата везу између Трајектора и аблативног Оријентира изједначеног са субјектом (*изгубити*), а у примеру (12) уочавамо поново Трајектора у пратњи два Оријентира: један је Оријентир једнак субјекту, а други је изражен кроз предлошко-падежну конструкцију.

13. Сизиф ставља камен на сто.
14. Сизиф камен сакрива испод јастука.
15. Сизиф је камен уделио комшији.
16. Сизиф даје комшији камен у руке.
17. Сизиф је отео комшији камен из руке.

И у примерима (13)–(17) видимо да адлативни Оријентир може бити реализован на три начина – као просторни конституент, као датив и као акузатив. Та три синтаксичка лика Оријентира одговарају његовој онтолошкој концептуализацији, која резонира са лексичким значењем самог глагола. Глагол *стављати*, као глагол релокализације, подразумева да је Оријентир пре свега просторност наспрам које се Трајектор локализује – када се Оријентир изражава дативом, просторна активна зона је семантички уочљива: *стављати некоме облогу на рану*. Са друге стране, глаголи *уделити* и *давати* представљају глаголе трансфера и Оријентир се ту појављује као онај ко нешто почиње да поседује. Релација поседовања је онтолошки сложенија од локализације – она се може замислити као локализацијска (рецимо – оно што се поседује је оно што се има у рукама, у џепу, у дому и сл.), али она се локализацијом нипошто не исцрпљује. Такав Оријентир није само просторни оквир већ егзистенцијална сфера, а Трајекторов положај није просторна локализација унутар те сфере већ прикључивање нечијем поседовном пољу. У примеру (16) примећујемо да се адлативни Оријентир остварује кроз два конституента – датив *комшији* и ППК *у руке*. Први конституент елаборира егзистенцијалну сферу, а други исказује тренутну просторну релацију. Тако је и у примеру (17), само је овде реч не о адлативном већ о аблативном Оријентиру (датив *комшији* именује његову егзистенцијалну сферу, *из руке* просторну). Примећујемо да је просторни уобличивач Оријентира (предлошка конструкција) осетљив на димензију правца (да ли Трајектор доспева или нестаје из просторне сфере), док датив указује на егзистенцијалну афектираност без обзира на њену вредност (да ли је позитивна – адлативна, или негативна – аблативна).

18. Сизиф је даровао комшију каменом.
19. Сизиф је даровао камен комшији.
20. Сизиф је опљачкао комшију.
21. Сизиф је ударио комшију каменом у раме.
22. Сизиф је напунио увалу камењем.

У примеру (18) уочавамо Оријентир у позицији акузатива, која је у свим претходним случајевима била окупирана Трајектором. Акузативно усмеравање на Оријентир довело је пак до тога да се актер који је био у позицији Трајектора „повуче“ у позицију инструментала. Да ли је пак Оријентир овде другачији од Оријентира које смо уочили у претходним примерима? То је носилац егзистенцијалне сфере, исти онај који је у примеру (19) – са истим глаголом – поново изражен дативом. Разлика између предлошког и дативског Оријентира је

онтолошка (просторна зона – егзистенцијална зона), али, како нам примери (18) и (22) показују, акузативни Оријентир може имати и просторну и егзистенцијалну вредност (*напунити увалу : даровати комшију*). Акузативом исказани Оријентир је носилац резултативног профила – он је објекатски аргумент глагола. Иако и Оријентир и Трајектор претендују на акузативну видљивост, само је један у конкретној предикацији остварује. Када је то Трајектор, Оријентир се исказује дативом или предлошком конструкцијом, у зависности од своје онтолошке вредности (или – датив доноси један а предлошка конструкција други онтолошки ниво Оријентира). Притом, коју ће вредност имати објекат (трајекторску или оријентирску) одређено је значењем самог глагола. Док *узети* увек подразумева Тр-објекат, *опљачкати* објекатску видљивост додељује Оријентир, а *даровати* може варирати објекат између Трајектора (19) и Оријентира (18). Код глагола *прскати* и *исписивати*, у следећим примерима, за разлику од *даровати*, адлативни Оријентир алтернира акузативну позицију са предлошком конструкцијом – јер је релевантни онтолошки ниво просторни.

- (23) Сизиф прска камен својом крвљу.
- (24) Сизиф прска своју крв по камену.
- (25) Сизиф исписује камен симболима.
- (26) Сизиф исписује симболе по камену.

Питање које пред нас сад искрсава јесте како разумети појављивање истог актера и као Трајектора и у форми инструментала. Да ли је инструментал, у том смислу, паралелан са Оријентировим исказивањем кроз датив и предлошке конструкције? Рекли бисмо да није. Док се каузални статус Оријентира не мења без обзира на његово синтаксичко уобличење – и датив (*даровати камен комшији*) и акузатив (*даровати комшију каменом*) указују на резултат догађаја („камен је код комшије, у његовој сфери расположивости“), изражавање Трајектора инструменталом фокусира ранију фазу у каузалном ланцу, фазу у којој је не Трајектор већ *будући* Трајектор био ентитет у манипулативном пољу Агенса. У том смислу *симболи* у примеру (25) и *симболи* у примеру (26) – иако је реч о истом догађају, нису на исти начин каузално упојмљени – они у инструменталу су концептуализовани као ДЕЈСТВО (дакле, из перспективе Агенса који њима остварује своју намеру), они у акузативу као РЕЗУЛТАТ ДЕЈСТВА (дакле, из перспективе Оријентира у чијој се просторној сфери они појављују као нови елемент). Погледајмо и инструментале у следећим примерима:

- (27) Сизиф је гурнуо камен штапом.
- (28) Сизиф је гурнуо камен ногом / шутирајући га ногом.
- (29) Сизиф гура камен надљудском снагом.
- (30) Сизиф помера камен мислима.
- (31) Сизиф гура камен уском стазицом.

Када кажемо *Сизиф је загрио камен* – сцена је „ојезичена“ глобално, али ако субјекту придодемо и инструментал, глобални се фокус сужава на активну зону, односно инструменталом се наша пажња са Агенса скреће на елемент који директно спроводи Агенсово дејство. Тај елемент може бити саставни део Агенсовог селфа или елемент који је тренутно интегрисан у Агенсову манипулативну сферу (уп. *рукама – штапом*). Да се иза инструментала налази дејствена микрозона Агенсовог домена види се и по томе што инструменталом изражена именица може бити развијена у засебну глаголску синтагму: *помера камен рукама* → *користећи се рукама*. Инструментал *рукама* се, дакле појављује као појмовна синкопа – истакнути елемент именује процес у који је укључен. Може се, зато, рећи

да инструментал опредмећује само дејство, које, иако има централно место у каузалној структури догађаја, припада невизуелном (парфизичком) искуству па се у типичним случајевима „веже“ за најближе предметне форме, које тиме постају дејствене микроне Агенса. Зато бисмо актанта који означава дејствену микрону могли дефинисати као Реификатора дејства. Поред тога, инструменталом може бити упућено и на саму ДЕЈСТВУЈУЋУ СИЛУ – (примери 29 и 30), када је реификативни ефекат нешто слабији. Са друге стране, инструментал у примеру (31) је другачији – док су *руке, штап, нога, снага* представљали Фигуру наспрам Агенса, *стаза* има статус његове Позадине, а не Фигуре. *Стаза* својом физичком конституцијом допушта Агенсу-Фигури кретање преко себе, па се она може дефинисати као пермисивна Позадина, односно – Агенсова пермисивна макроне. Све ово нам показује да се између Агенса и Резултата налази прелазно, медијално поље у коме постоје два каузална чворишта – Реификатор, као елемент који репрезентује само Агенсово дејство и Кондуктор, као пермисивни чинилац, који омогућава да се дејство трансформише у резултат. Каузална природа Реификатора и Кондуктора још је израженија онда када су њихова својства таква да отежавају остваривање резултата. Тако у примеру (32) *стаза* као Кондуктор делимично блокира извршење радње, а у примеру (33) неадекватност Реификатора потпуно онемогућава да се Агенсова намера оствари. На медијалном пољу, дакле, долази до премеравања уложеног дејства и фактора отпора промени.

(32) Сизиф тешко гура камен клизавом стазом.

(33) Сизиф не може да погура камен слабим рукама.

На постојање медијалноог поља указује и медијални номинтив, какав се уочава у следећим примерима:

(34) Сизиф је песницом ударио камен и камен *се разбио*.

(35) Дрво *се затресло* кад га је Сизиф ударио каменом.

(36) После година и година котрљања камена, Сизиф *се офуцао*.

(37) Сизиф *се распакао* кад му *се* камен *поломио*.

(38) Сизиф *се смеје* комшији који не зна шта да ради са каменом.

(39) Комшија *се збунио* кад је угледао Сизифов камен.

Размотримо који део каузалног ланца директно осветљавају рефлексивни глаголи у наведеним примерима. У примеру (34) уочава се сложени догађај изражен кроз два предиката – *ударити* и *разбити се*. Први глагол доноси целу каузалну линију – његов је субјекат Агенс, као изврсо силе, а објекат Оријентир као именитељ домена који је измењен силом (Трајектор није синтаксички видљив, али је семантички подразумеван – то је стање разбијености). Инструментал *песницом* у првом предикату указује на микроне Агенсовог дејства. Други предикат доноси само једног актера – *камен*. Када би се предикација *камен се разбио* реализовала изоловано, о Агенсу не бисмо знали ништа – било би јасно да нека дејствујућа сила постоји, али не и одакле потиче. Оно што нам глагол *разбити се* омогућава да језички „видимо“ јесте да је отпор камена према некој сили мањи од снаге те силе. Притом, рекли бисмо да рефлексивност сугерише да се актер *камен* налази на два места у каузалном поретку, једно (које припада номинативу) каузално је дубље од другог (које је изражено формантом *се*). Тако посматрана, рефлексивност није асемантична – што је у складу са општом когнитивнолингвистичком идејом да граматичка средства увек носе значење. Препознавање медијалног поља у каузалном поретку догађаја управо нам омогућава да каузалност какву има *разбити се* диференцирамо наспрам дубоке агентативне

каузалности. *Разбити нешто* подразумева да Агенс узрокује да Оријентир постане разбијен, али између Агенса који дејствује и Оријентира који је разбијен постоји медијална фаза – фаза у којој се будући Оријентир (као пермисивни Кондуктор) препушта учинику Агенсове силе. У тој фази сила која долази од Агенса надвладава отпор којим располаже Оријентир. Баш та фаза избија у први план када се *разбити* лексички рефлексивизује – каузалност коју препознајемо у *разбити се* јесте управо пермисивност којом Кондуктор постаје Оријентир. То се све уочава и у односу *затрести нешто : затрести се*. Рефлексивизацијом у први план избија медијално-пермисивни сегмент догађаја: ако сам нешто затресао, то значи да *се то затрело* (односно – то је дозволило својом конституцијом, чија је инертност надвладана дејственом снагом, да се трешење реализује). У примеру (36) налазимо медијално *офуцати се* – Сизиф је не Агенс догађаја већ само пермисивни Кондуктор који достиже статус Оријентира (носиоца стања офуцаности). Глагол *расплакати се* такву рефлексивизацију реализује у ментално-бихевиоралној сфери – рефлексивност и овде упућује на то да је *Сизиф* Кондуктор који је надвладан снагом неког менталног стимулуса и, стога, постаје Оријентир (носилац емоционалног стања и понашања које иде са њим). Тако је и у преосталим примерима. *Смејати се* подразумева каузални развој од аблативног Пред-Оријентира у Оријентира (*смејања*, као бихевиорални перцепат који се емитује из Сизифовог домена, има статус Трајектора, а адлативни Оријентир је исказан дативом)⁷³. Такав се развој уочава и код *збунити се* (Сизиф овде постаје адлативни Оријентир, као носилац менталног стања *збуњености*, које има вредност Трајектора).

Следећи примери показују да, паралелно пермисивном развоју Кондуктор → Оријентир, постоји и пермисивни развој који прати каузалну генезу Трајектора:

- (40) Сизиф је гурнуо камен и камен *се откопљао* низ брег.
- (41) Ветар је био толико јак да *се* Сизифов камен *померио*.
- (42) Камен *се зауставио* у подножју брега.
- (43) Неравнина *се појавила* на камену.

Примери (40) и (41) разликују се не по каузалној структури коју доноси други предикат већ по каузалности која се изражава првим. У оба случаја *откопљати се* и *померити се* јесу медијални догађаји – субјект је пермисивни Кондуктор („допушта“ да га стимулативно-кинетичка сила „савлада“), а формант *се* управо указује на каузално померање од Пред-Трајектора до Трајектора. Прва предикација у наведеним примерима елаборира извор стимулативне силе, која је пресупонирана лексичким значењем поменутих медио-рефлексивних глагола. У примеру (42) такву елаборацију не налазимо, и пример се интерпретира као последица окончања стимулативних кинетичких околности. Субјекат примера (43) је пред-Трајектор перцепат, који се под утицајем неименованих околности успоставља на Оријентир (формант *се* и овде указује на референцијалну изједначеност пред-Тр и Тр).

Шта нам све ово говори о медијалном пољу догађаја? Прво, на том пољу дејствена сила која долази од Агенса „одмерава снаге“ са Кондуктором који је носилац отпора – тек ако је сила довољно јака да тај отпор савлада, долази до уобличења резултата. Друго, један део медијалног поља је, очигледно, могуће ишчитати инструменталом, а друге је елементе могуће препознати кроз медијалне номинативе. Инструментално ишчитљиви Медијатор припада Агенсовој дејственој сфери – такав је пре свега Реификатор, који изражава дејствену

⁷³ Датив овде има и узрочно значење (*Сизиф се смеје комшији* = оно што је комшија урадио изазива смех код Сизифа), али је оно, заправо, компресовано у усмереност Сизифовог испољавања смеха ка извору смеха.

микрону Агенса (*гурати камен рукама, надљудском снагом*), али се инструменталом може указати и на улогу пермисивног Кондуктора, када се он види као макрону Агенсовог дејства (*гура камен стазом*). Медијални номинативи се пак везују за Кондукторе, односно Пред-Оријентире (*офуцао се, уплашио се*) и Пред-Трајекторе (*зауставио се, докотрљао се*). Медијално поље се, зато, може разумети као каузално чвориште у коме се сударају тенденција силе ка успостављању промене и тенденција ентитета изложених сили ка одржању постојећег стања. Дејствени и предрезултативни (пермисивни) медијатори су догађајно корелирани – сила која је потекла од Агенса (или неког другог неагентивног извора) у директном је контакту са будућим носиоцима резултата, чији је позитивни одговор на силу неопходан да би се резултат остварио.⁷⁴

Рефлексивност са којом смо се до сада сусрели имала је медијални карактер. Како примери (46) и (47) показују, рефлексивизација може подразумевати и референцијално изједначавање унутар пуног оквира. У примеру (44) уочавамо Тр-објекат (*коса* престаје да буде на глави), који алтернира са Ор-објектом у примеру (45). И пример (46) је усмерен ка Оријентиру, али је Оријентир сада референцијално исти као Агенс. Глагол *обријати се*, заправо, значи „обријати неки део свог тела“, односно његова тачна интерпретација захтева да се активна зона СЕЛФА сузи. Оно што је нама тренутно битно јесте да је каузални развој догађаја у примерима као што је (46) идентичан као и у нерелексивној варијанти – номинатив именује Агенса, а *се* указује на Оријентира, али са истом референцијалном вредношћу.⁷⁵

(44) Сизиф је обријао косу са главе.

(45) Сизиф је обријао главу.

(46) Сизиф се обријао.

(47) Сизиф се повредио док је гурао камен.

Другачији је пак пример (47). Формант *се*, очигледно, и овде упућује на то да је Сизиф и Оријентир догађаја (повреда је Трајектор који настаје у Сизифовом телесном домену). Какав је пак каузални статус Сизифа субјекта? Не може се рећи да је у питању прави Агенс, пошто је повређивање неинтенционално. Са друге стране, не може се ни само констатовати да је субјекат медијалан, односно да је у питању Пред-Оријентир, јер би се тиме испустила из вида чињеница да је повреду заиста узроковао Сизиф. Упоредимо у том смислу праву медијалну рефлексивност, какву смо видели у примеру *камен се котрља*, са примером *Сизиф се повредио*. И *камен* и *Сизиф* јесу пермисивни – допуштају да се резултат оформи. Ипак, *камен* је само пермисиван, па постојање Агенса није искључено: ако се камен котрља, то може значити и да га неко други котрља – или обрнуто, ако Сизиф котрља камен, то значи да се камен котрља. Такав тест пак показује да номинатив у *Сизиф се повредио гурајући камен* није само пермисивни Пред-Оријентир (ако се Сизиф повредио, то не може значи да сам га ја

⁷⁴ У том се смислу може рећи да се Дотијева (1991) прва два обележја Прото-Агенса односе, гледано из ове перспективе, на различите каузалне нивое догађаја – вољност дефинише агентивни ниво, док доживљајност (*sentience*) припада медијалном нивоу (на коме одређује Пред-Оријентира који примајући спољашње стимулусе допушта појављивање резултата, односно прераста у резултативног Оријентира, у чијем се доживљајном домену Трајектор-доживљај успоставља).

⁷⁵ Реч је, дакле, о глаголима који се у граматичкој литератури сврставају у праве повратне (в. Стевановић 1969: 534; НГСЈ 2013: 188). Белај (2001) овакве глаголе пак назива терцијалноповратним и сматра да су, са граматичког становишта, они периферне инстанце категорије повратности и да се код њих уместо речце *се* појављује повратна заменица, па су у његовој класификацији они, заправо, прелазни. У моделу каузалне суперсхеме, како видимо, и код глагола попут *бријати се* и код глаголи попут *смејати се* у актантаској структури се може уочити референцијална изједначеност дубоког и високот каузалног актанта, односно Агенса или Медијатора, са једне, и Оријентира или Трајектора, са друге стране.

повредио). Пошто препознавање спољашњег Агенса није могуће, номинатив овде собом обухвата и део агентативног поља. У агентативном пољу, дакле, треба разликовати интенционално *x* (које осмишљава дејство) и дејствено *x* (које својим понашањем дејству даје спољашњи облик, реализује га). Прво *x* се може одредити као *Иницијатор*, а друго као *Реализатор*. У *Сизиф се повредио*, номинатив *Сизиф* је ослабљени Агенс, односно – само Реализатор (субјекат је нешто радио што је узроковало повреду, али није имао намеру да се повреди), па је ситуација *повредити се* неинтенционална, односно деиницијализована (нема Иницијатора). За разлику од ње, ситуације *камен се котрља* и *камен се разбио* не доноси никакав податак о агентативном пољу, па је његово евентуално уобличење могуће посредством друге предикације (нпр. *Камен се котрља јер га је покренуо ветар / јер га је гурнуо Сизиф*). Неинтенционалну рефлексивизацију уочавамо и у примерима (48) и (49). Оно што ту примећујемо јесте да неинтенционални субјекат Реализатор може бити праћен инструменталом:

(48) Сизиф се умазао бојом док је фарбао камен.

(49) Сизиф се испрљао блатом док је вадио камен из мочваре.

Препознавање Иницијатора и Реализатора у агентативном пољу омогућава нам да типичног Агенса дефинишемо кроз подударане тих двеју улога.⁷⁶ Типични Агенс је и извор менталног импулса и његов извршилац – он је носилац намере да се дејствује али и онај ко идеји дејства даје спољашњу манифестацију. Нетипични Агенси, стога, могу бити само Реализатори – какав је неинтенционални аниматни Агенс у примерима (47)–(49) и какве су неаниматне силе у (50)–(52);⁷⁷ али могуће је да Агенс буде и само Иницијатор, што видимо у примерима (53) и (54).⁷⁸ У та два примера субјекат је носилац намере и има делимичну контролу над догађајем, али није директни извор дејствености којом се догађај реализује (Агенс је ту, дакле, сведен на Иницијатора). Са друге стране, у примерима (55) и (56) уочавамо у позицији субјекта неинтенционалног Реализатора.⁷⁹

(50) Ветар је подигао камен и бацио га у провалију.

⁷⁶ М. Ивић (2002б) указује на разликовање два типа агентативних ентитета укључених у акцију, један од њих је носилац одговорности, док је други повезан са квалитетом остварења (референцијално *Пера сече хлеб* : неререференцијално, квалификативно *Тај нож добро сече*). Иако *одговорност* произилази из *интенционалности*, а квалитет остварења одговара реализацији, не би било прецизно рећи да је у наведеним примерима аниматни субјекат (*Пера*) Иницијатор а субјекат спроводник (*нож*) Реализатор. Наиме, аниматни субјекат је и Иницијатор и Реализатор – дакле типични Агенс, а субјекат спроводник је пак активна зона Реализатора (*нож сече хлеб* подразумева постојање дејствујућег, типично аниматног Реализатора под чијом се контролом оруђе спроводник налази).

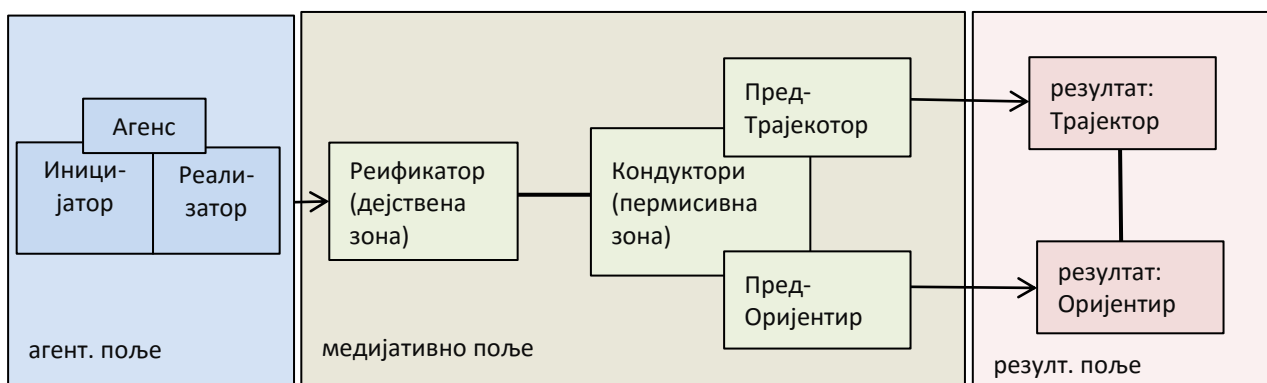
⁷⁷ Филмор (2002/1968: 49), анализирајући аргументске оквире енглеског глагола *open* (*отворити*) у светлу своје теорије семантичких падежа, у примерима са неаниматном дејствујућом силом (*The wind opened the door*) препознаје у позицији субјекта Инструмент. Рекли бисмо да у примерима (50)–(52) у позадини номинативног Ефектора, ипак, треба видети Реализатора, манифестованог кроз неаниматну онтологију, а не Реификатора самог дејства, јер такви примери, начелно, не блокирају употребу инструментала (који би одговарао позадинском Реификатору), нпр. *Промаја је снажним ударом отворила врата*.

⁷⁸ Како на то скреће пажњу М. Ивић (2002а: 46), за ситуације као *окречити стан*, *саишити сукњу* данас је карактеристично да субјекат „предузима све потребне мере да до радње дође“ и „контролоше њено остварење, али лично не изводи оне специфичне покрете без које њена оствареност не би могла доћи у обзир“.

⁷⁹ Семантичка подела емоционалних глагола коју предлаже А. Миленковић (2017) укључује управо и разликовање према критеријуму (не)интенционалности субјекта. У групи глагола који су означени као емоционално-активни, Миленковић успоставља разлику између правих неинтенционалних (типа *гадити се некоме*) и контекстуално интенционалних (типа *љутити некога*) (в. 2017: 215).

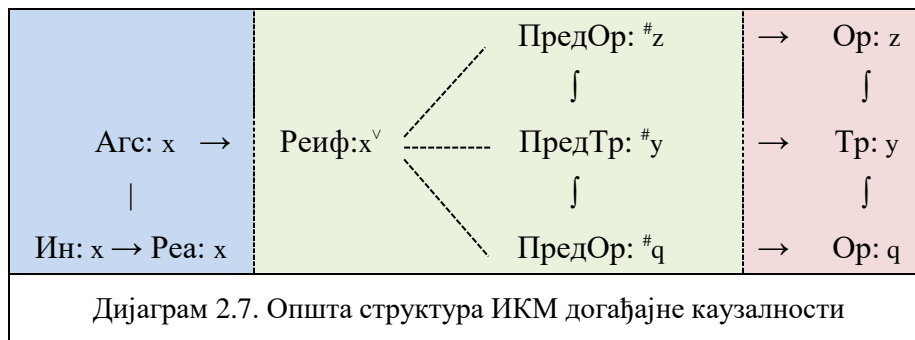
- (51) Промаја је отворила врата.
 (52) Земљотрес је протресао зграду.
 (53) Ошишао се јуче код свог фризера.
 (54) Скувао је кромпир на рингли.
 (55) Сизиф је наљутио комшију својим понашањем.
 (56) Сизиф је својом неспретношћу насмејао комшију.

Све ово нам до сада показује да је оправдано говорити о постојању три догађајна поља – каузални развој отпочиње у АГЕНТАТИВНОМ пољу у коме се намера, као ментални импулс, претвара у дејство, у МЕДИЈАЛНОМ пољу се уочавају актанти који омогућавају дејству да се преобрази у резултат, који је пак изражен у РЕЗУЛТАТИВНОМ пољу. Да би камен био на врху брега, Сизиф га мора гурати, а отпор самог камена, као и отпор простора са кога се камен првобитно одваја, отпор простора путање и отпор простора на који се камен смешта током процеса гурања морају бити слабији од Сизифовог дејства. У АГЕНТАТИВНОМ пољу уочавамо Агенса, који је у типичном случају и Иницијатор и Реализатор, у МЕДИЈАЛНОМ пољу примећујемо Реификатора, који је Агенсова дејствена зона, и Кондукторе (Пред-Трајектора и Пред-Оријентире) као носиоце пермисивне каузалности, а у РЕЗУЛТАТИВНОМ пољу се налазе Резултатори – Трајектор и Оријентир (аблативни и адлативни). Оваква структура је сложенија од појединачних синтаксичких оквира, али се може претпоставити да она, као идеализовани когнитивни модел догађајности, постоји иако аргументски оквир глагола не указује директно на сваки њен сегмент. Синтаксички оквири су компресије такве, сложеније структуре, и зато они појединачно не могу директно упућивати на свако каузално чвориште, али нам постојање таквог позадинског знања омогућава да се догађај без обзира на ограниченост синтаксичког оквира разуме као каузална целина, која је разложива на појединачне догађајне фазе.

Дијаграм 2.6. Поља каузалне суперсхеме и општи структурни принципи идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности

Такву троделну структуру догађаја можемо сажето представити следећим дијаграмом:

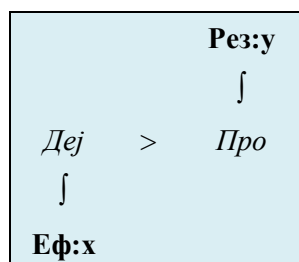
Оваква структура описује каузални развој догађаја као идеализовани когнитивни модел. У агентативном пољу догађај се ментално зачиње и дејствено уобличава, у медијалном пољу дејство се посредством реификативних и пермисивних чинилаца преводи ка резултату, који потом добија своје коначно уобличење у резултативном пољу. На једној страни имамо Агенса, као типичног носиоца дејства, а на другој Трајектора и Оријентире, као носиоце резултата. Разлика између Трајектора и Оријентира је утемељена на општој разлици између Фигуре и Позадине. У контексту остваривања догађајног резултата, резултативна Фигура је ентитет чији се положај услед догађајног дејства променио (ефективизација), а резултативна Позадина је домен чији је садржај на неки начин претрпео промену (афективизација). Како је реч о суперсхематским елементима, апстраховање је максимално – однос између Трајектора и Оријентира није нужно просторна релација (мада се кроз простор најлакше замишља). Примарна онтолошка манифестација Оријентира јесте локализатор, као што је примарна онтолошка манифестација Трајектора локализовани ентитет. Сама локализација, притом, може бити статична – када се Трајектор стационира наспрам Оријентира (*убацио је лопту у шпајз*), или пак динамична – када је Трајектор у покрету наспрам Оријентира (*гурнуо је камен низ брег*). Са друге стране, Трајектор може бити и предмет у поседовном пољу Оријентира (*поклонио му је књигу*) или пак предметност која настаје на Оријентире (*гради кућу на обали*). Трајектор може имати и ослабљену физичку онтологију (нпр. осет у перцептивној сфери Оријентира: *ударила му је шамар*), а може имати и пуну парафизику онтологију (када се ментални ентитет усидрава у физичку, просторну стварност: *одала му је своју тајну или упутила му је зачуђени поглед*). Ако је резултат догађаја појава новог својства у Оријентировој сфери (или нестанак неког старог својства), Трајектор представља управо то својство (било да је реч о Трајектору који нестаје, *ошшикала му је шишке*, било да је реч о Трајектору који се појављује, *пустио је бркове*).

Каузална суперсхема догађаја је, како то видимо и на дијаграму, сложена структура, која у последњем сегменту (који се ишчитава кроз глаголски објекат) има бар два елемента (Трајектора и Оријентира – а могуће је, видели смо, да се уз Трајектора појаве више Оријентира). Са друге стране, глаголски оквири су једноставнији, у конкретној предикацији прелазни галгол се остварује са субјектом и једним акузативним објектом. То значи да оваква суперсхема није погодна за директну аргументизацију већ се мора поједноставити – компресовати у мање детаљну стурктуру која је лакша за синтаксичко уобличавање.⁸⁰ Превођење суперсхематске каузалности у пригоднији формат не одиграва се *на лицу места* већ је део лексичког значења самог глагола. Глагол, дакле, лексички подразумева обе структуре – детаљни каузални поредак и његове компресоване верзије. Притом, компресија

⁸⁰ Термин *компресија* преузимамо из Фоконијеове и Тарнерове теорије појмовне интеграције (2002). Иако би се, начелно, могло рећи да агентативно, медијално и резултативно поље представљају засебне информационе пакете унутар идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности, чини нам се да је компресију у овом случају боље посматрати као однос између сложеног позадинског менталног простора (развијена каузална суперсхема) и једноставног синтаксички активног менталног простора (аргументски оквир).

није брисање информација већ њихово сажето паковање – неки делови структуре се компресовањем других истичу у први план.

Аргументски оквир мора, стога, да задовољи две функције – да буде једноставан за синтаксичко уобличење, али да буде и лако преводив у своју развијенију почетну верзију. Прва функција подразумева да номинатив и акузатив буду директно ишчитљиви. Ако у модел укључимо и општу улогу Ефектора, као актанта који је надређен свим каузативним актантима, номинативно–акузативна релација би се могао представити односом Ефектор (Н) → Резултатор (А). Двоактантска структура у којој сваки актант кореспондира са одговарајућим аргументом је једноставна за обраду, односно претварање у предикацију. Ипак, ако је аргументски простор сачињен само од ова два актанта, веза са суперсхемом догађаја се заснива на директном пресликавању нека два актанта из суперсхеме у ове расположиве позиције, док остатак суперсхеме остаје необухваћен (на место Резултатора долази или Трајектор или Оријентир, а на место Ефектора или Агенс – у целини или као Иницијатор / Реификатор, или пак неки Кондуктор). Да би аргументски простор био заиста компресована верзија суперсхеме, он мора садржати додатне елементе који нису директно синтаксички ишчитљиви али који у себи сабирају остатак суперсхематске структуре. У питању су околности актанте које можемо означити као Дејство и Промену – они ће у себе апсорбовати све актанте суперсхеме који нису добили директну видљивост у аргументском простору а семантички постоје. Дејство корелира са Ефектором, Промена са Резултатором, а између њих се успоставља однос каузалног напредовања. Аргументски простор, дакле, представља структуру прелазног догађаја: Ефектор *испољава* Дејство [Еф ~ Деј], Дејство се *претвара* у Промену [Деј > Про], Промена се *остварује* на Резултатору [Про ~ Рез].

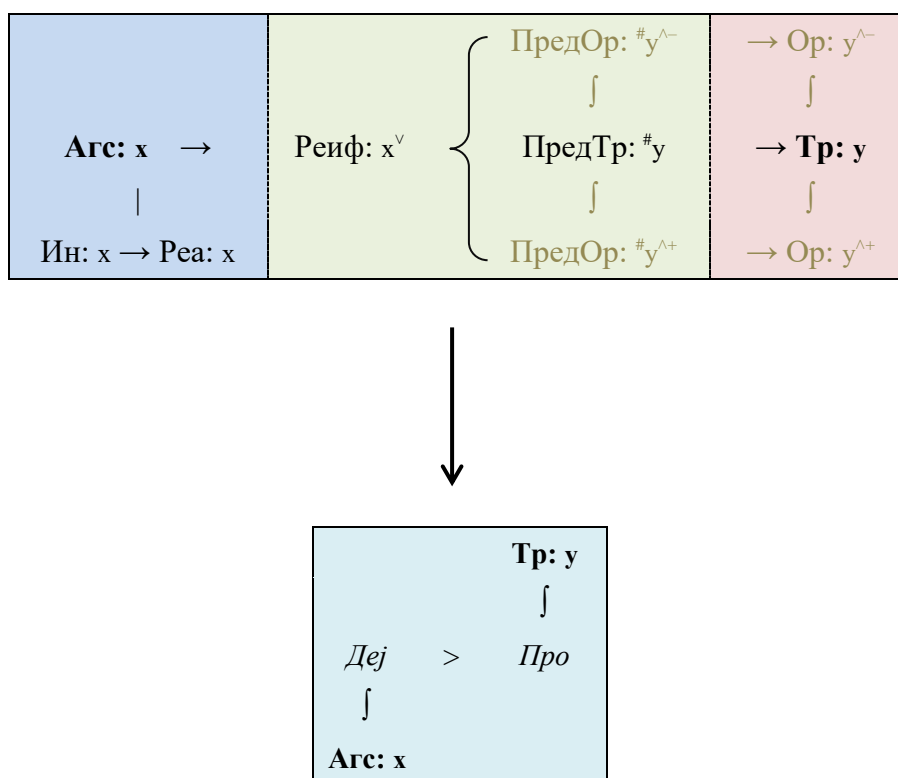

Дијаграм 2.8. Основни аргументски оквир који настаје компресијом ИКМ догађајне каузалности

Компресији претходи актеризација актаната. Реч је о процесу којим се актантима, као каузалним чвориштима, додељују актерске вредности, које ће се у предикацији елаборирати одговарајућим именичким конституентима. Агентивно поље располаже једним актером, у типичном случају Агенс *x* је и Иницијатор *x* и Реализатор *x*. У резултативном пољу сваки актант има потенцијално посебну актерску вредност (Трајектор *y*, аблативни Оријентир *z*, адлативни Оријентир *q*), али се уместо тога код монопрелазних глагола један од њих заиста актеризује засебно, док остали добијају релациону дефиницију. Релациона дефиниција значи да се актант дефинише као функција наспрам актерске вредности неког другог актанта. Ако је актеризован Трајектор *y*, аблативни Оријентир је његова негативна макрозона (оквир наспрам ког је Трајекторов положај негативно измењен) – што ћемо бележити као Ор: $y^{\wedge-}$, док је адлативни Оријентир Трајекторова позитивна макрозона – што ћемо бележити као Ор: $y^{\wedge+}$. Ознаком „ \wedge “, дакле, у релационој дефиницији упућујемо на макрозону. Оваква актеризација омогућава настанак глаголског оквира са Тр-објектом, као *бацити камен* (Ор су просторни домени), *одати тајну* (адл-Ор је реципијент), *украсти књигу* (абл-Ор је претходни власник) и др. Са друге стране, ако је актеризован један од Оријентира, Трајектор може добити релациону дефиницију наспрам њега, рецимо Тр: $z^{\vee-}$, што значи да је Трајектор микрозона Оријентира *z*. Такав глаголски оквир је оквир са Ор-објектом, нпр. *пољубити*

неког (Тр је пољубац као тактилни перцепат), *ошамарити неког* (Тр је шамар), *разбити вазу* (Тр је својство дезинтегрисаности). Како аргументски простор располаже само једном високом позицијом (једним Резултатором), на ту се позицију пресликава управо онај актант који је добио самосталну актеризацију. Остали актанти резултативног поља се сабијају у Промену. Актеризације, дакле, одређује профил резултативног поља, а тиме и тип објекта (Тр-објекат, Ор-објекат). Понекад и Трајектор и Оријентир добијају и засебну и релациону актеризацију, па глагол може варирати резултативни профил, што значи да такав глагол има два алтернативна оквира, нпр. *цедити воћку* (Ор-профил) : *цедити сок из воћке* (Тр-профил). Такве глаголе називамо алтерпрелазним, насупротив глаголима који увек имају само један профил и који су – монопрелазни.

Напоменули смо како се у релционим дефиницијама обележавају микрозона (нпр. z^v) и макрозона (нпр. y^{\wedge}), а да бисмо пермисивни положај разликовали од резултативног, Кондукторе ћемо означавати као $\#y$ (Пред-Трајектор наспрам Трајектора y). Аблативност бележимо знаком $-$, а адлативност знаком $+$. На разлику између просторног и егзистенцијалног ко-Оријентира упућујемо, када је то потребно, на следећи начин: просторни адлативни ко-Оријентир $y^{\wedge+o}$, егзистенцијални адлативни ко-Оријентир $y^{\wedge+*}$.

Дијаграм 2.9. Актеризација унутар развијене каузалне структуре и компресија у аргументски оквир

Да би се из Дејства и Промене компресовани актанти декомпресовали, неопходно је ангажовање додатних граматичко-семантичких средстава. Како Дејство у себе сабира све актанте који су актерска функција субјекта, јасно је да је инструментал граматичко средство којим се указује на декомпресију Дејства, односно да инструментал детектује x^v (дејствену микрозону субјекта x) и x^{\wedge} (дејствену макрозону субјекта x). Са друге стране, дативом се декомпресује егзистенцијални домен промене – Оријентир $y^{\wedge+/-}$ дефинисан као егзистенцијална макрозона Трајектора y (*дати неке нешто, узети неке нешто*). Промена, поред тога, може бити активирана и предлошки, када предлог својом семантиком

указује на Оријентира који није у фокусу глаголског оквира (*изнети нешто из себе*, објекат је Трајектор y , а Оријентир је посредно актеризован као $y^{\wedge-}$).

Следеће табеле приказују однос између компресованог аргументског простора и идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности на неколико примера.

развијена суперсхема	актант аргументског простора	синтаксичка пројекција	<i>гурнути</i>
Агс: x	Ефектор: x	номинатив	<i>Сизиф</i>
Реиф: x^{\vee}	<i>Дејство</i>	инструментал	<i>рукама</i>
(ПредОр: $\#y^{\wedge-}$) (ПредОр: $\#y^{\wedge+}$)	<i>Промена</i>	ППК ППК	<i>са врха брега у долину</i>
абл-Ор: $y^{\wedge-}$ адл-Ор: $y^{\wedge+}$			
Тр: y	Резултатор: y	акузатив	<i>камен</i>
Табела 2.4. Каузална и аргументска структура глагола <i>гурнути</i>			

развијена суперсхема	актант аргументског простора	синтаксичка пројекција	<i>бацити</i>
Агенс: x	Ефектор: x	номинатив	<i>Сизиф</i>
Реиф: x^{\vee}	<i>Дејство</i>	инструментал	<i>рукама</i>
(ПредОр: $\#y^{\wedge-}$) (ПредОр: $\#y^{\wedge+}$)	<i>Промена</i>	ППК ППК датив	<i>са врха брега у двориште комицији</i>
абл-Ор: $y^{\wedge-}$ адл-Ор: $y^{\wedge+o}$ адл-Ор: $y^{\wedge+*}$			
Тр: y	Резултатор: y	акузатив	<i>камен</i>
Табела 2.5. Каузална и аргументска структура глагола <i>бацити</i>			

развијена суперсхема	актант аргументског простора	синтаксичка пројекција	<i>разбити</i>
Агенс: x	Ефектор: x	номинатив	<i>Сизиф</i>
Реиф: x^{\vee}	<i>Дејство</i>	инструментал	<i>песницом</i>
(ПредОр: $\#z$)	<i>Промена</i>		
Тр: $z^{\wedge+}$		ППК	<i>на делиће</i>
адл-Ор: z	Резултатор: z	акузатив	<i>камен</i>
Табела 2.6. Каузална и аргументска структура глагола <i>разбити</i>			

ИКМ дог. каузалности	актант аргументског простора	синтаксичка пројекција	<i>разбити се</i>
(Агенс)			
(Реиф)			
ПредОр: $\#z$	Ефектор: $\#z$	номинатив	<i>камен</i>
	<i>Дејство</i>		
Тр: $z^{\wedge+}$	<i>Промена</i>	ППК	<i>на делиће</i>
адл-Ор: z	Резултатор: z	акузатив	<i>камен</i>
Табела 2.7. Каузална и аргументска структура глагола <i>разбити се</i>			

Сви до сада размотрени случајеви тичали су се прелазних глагола, разлике су биле у семантичкој природи субјекта (односно – у томе који актант долази на позицију Ефектора) или пак у семантичкој природи објекта (Трајектор или Оријентир). Рефлексивност се у оваквом моделу може посматрати као специфични случаје прелазног оквира – случај у коме су Ефектор и Резултатор исте актерске дефиниције ($x - x$), а различити типови рефлексивности потичу, поново, од тога који су актанти суперсхеме заузели позиције субјекта и објекта у аргументском простору. Питање које се сада поставља јесте – како у оваквом моделу изгледа непрелазност? Непрелазни глаголи нису каузално уједначена скупина, што сугерише да каузални развој по коме се међусобно разликују мора постојати и код њих. Тај развој се, очигледно, тиче једног актера, што непрелазне глаголе приближава рефлексивним. За разлику од рефлексива, код којих се каузални развој кроз који актер x пролази бележи у двоаргументском формату, интранзитивност се може видети као једноаргументска рефлексивност. То би значило да се Ефектор x и Резултатор x препознају и код непрелазних глагла, али је структура аргументског простора другачија. Уместо експлицитног каузалног развоја између двеју корелација (**Ефектор** ~ Дејство > Промена ~

Резултатор), код непрелазних глагола Ефектор и Промена се интегришу у једну улогу: актер *x*, онда, не пролази кроз каузални развој од Ефектора до Резултатора већ је инстанца каузално сложене улоге Постефективног Резултатора. Четвороделна структура аргументског простора је очувана, али је догађај упојмљен као једноаргументски (Дејство ~ **Ефектор** = **Резултатор** ~ Промена). Оваква компресија каузалне суперсхеме представља стапање каузалног развоја у један елемент, и може се сматрати примером апсолутне компресије (када се раздвојено компресијом претвара у исто). Иако у аргументском простору налазимо један аргумент, каузална структура је потпуно очувана у позадини. Погледајмо и том светлу следеће примере:

- (57) Сизиф трчи низ брег.
- (58) Камен клизи низ брег.
- (59) Сизиф спава.
- (60) Сизиф је остарио.
- (61) Комшија завиди Сизифу.

У прва два примера глаголи указују на једноаргументску концептуализацију кретања, али је први случај агентативан, а други медијалан. У примеру (57), стога, номинатив означава Постагентативног Трајектора (Сизиф је Трајектор и Агенс), а у примеру (58) Постмедијалног Трајектора (камен је Трајектор који је био медијални Пред-Трајектор). У преосталим примерима уочавамо Постмедијалне Оријентире – у примеру (59) Сизиф је аблативни постмедијални Оријентир (нефокусирани Трајектор је стање успаваности), а слично је и у примеру (61), у коме је субјекат (*комшија*) извор нефокусираног Трајектора (*зависти*) упућеног ка адлативном Оријентиру (*Сизифу*). У примеру (60) Сизиф је пак Постмедијални адлативни Оријентир (онај ко постаје носилац својства старости).

Овакав приступ непрелазности, у коме је развијена позадинска структура догађаја компресована у једноаргументски оквир, омогућава нам да упркос непостојању синтаксички експлицитне транзитивне релације уочимо каузални развој у коме суделују исти поздински актанти као и у транзитивно концептуализованим догађајима. У том се смислу наспрам дубоке (агентативне) и плитке (медијалне) прелазности може говорити и о дубокој и плиткој интранзитивности, у зависности од тога да ли је први део каузално сложеног аргумента постагентативног или постмедијалног типа – уп. *Сизиф је сишао са брда* и *Сизиф је пао са литице*. Без обзира на позадинску каузалну дубину, у оба случаја непрелазни субјекат кореспондира са објектима прелазних конструкција, он је по својој суштини или Трајектор – чији се положај мења (*сићи, пасти*), или Оријентир – чији је домен изложен некој садржинској промени (*крварити, оседети*). Промена унутар Оријентировог домана, као и у транзитивним случајевима, може бити аблативна (Оријентир остаје без Трајектора – у примеру *крварити* непрофилисани Трајектор је „крв“) или адлативна (Трајектор се појављује у Оријентировој сфери – у примеру *оседети* непрофилисани Трајектор је својство „седа коса“).

Рецимо још и то да амбипрелазност, какву, нпр., примећујемо код глагола *певати* (*он пева ону песму – он пева целу ноћ*) почива управо на промени типа компресије унутар исте позадинске догађајне структуре. Када је та структура компресована двоаргументски, глагол се остварује као прелазан (номинативни Ефектор је Агенс, акузативни Резултатор је Трајектор, а дативом се може из Промене декомпресовати непрофилисани адлативни Оријентир: *он нам пева ону песму*). Са друге стране, када је структура изложена апсолутној компресији, Постефекторски Резултатор има вредност Постагентативног *аблативног* Оријентира – онај ко пева бива концептуализован као емитер звука. У резултативном пољу глагола *певати*, дакле, уочавамо Трајектора („песма“) у пратњи два Оријентира, аблативног

(„онај из чијег бихевиралног домена песма потиче“) и адлативног („онај до чијег сазнајног домена песма допире“). Са друге стране, глагол *јести*, који је такође амбипрелазан, у једноаргументском оквиру (*ено га опет једе*) подразумева сложену улогу Постагентативног адлативног Оријентира – објекат глагола *јести* је Трајектор („храна која се уноси“), док је аблативни Оријентир простор првобитне локализације хране (*једе колаче из чиније*). У оваквом моделу, стога, видимо и оно по чем је непрелазни субјекат сличан типичним објектима (семантика Трајектора или Оријентира), али и оно по чему је он сличан типичним прелазним субјектима (семантика узрокивача, агентативног или медијалног).

Љуб. Поповић (¹¹2008: 244) говори о факултативној употреби објекта уз глаголе као *писати, читати, певати, јести*. Грицкат (2004: 225) примере као „она много чита“ и „она шије“ одређује термином *ситуациона непрелазност*, који супротставља термину *граматичка непрелазност*. Пипер (2005: 616) наводи да у српском језику уз неке прелазне глаголе објекат не мора бити исказан (*чита, пева, кува*). Левин (1993: 33) издваја као посебан тип алтернацију неискривањем објекта, наглашавајући да непрелазна варијанта доноси неискривани али подразумевани објекат, као у примеру *Mike ate the cake : Mike ate*. Алановић (2014: 281) примећује да је „немогуће *јести* или *питу* ако не постоји одговарајући објекат из категорије хране или пића“, као и да глагол *питу* у „квалификативном значењу претпоставља постојање неререференцијалног објекта“, каквог пак нема у примерима као *он шета кејом*. Анализа у моделу који смо овде понудили управо указује на разлику између непрелазности која је лексички задана и оне која је ситуационо остварива – иако у оба случаја уочавамо Постагентативног или Постмедијалног Резултатора (Оријентира или Трајектора), такав је профил у случајевима као *певати* тек потенцијалне природе. За разлику од *певати*, код глагола емитовања неосмишљеног звука (нпр. *цврчати, жуборити, цвилети, подригивати*), задани формат је непрелазан. Како и тада на нивоу развијене каузалне структуре у резултативном пољу уз аблативни Оријентир (емитер) нужно постоји и Трајектор (звук који се емитије), неки од ових глагола могу пак бити *ситуационо* прелазни (*птице цвркућу своју песму*). Ситуациона прелазност/непреализност је, стога, последица алтернативног начина компресије исте позадинске каузалне структуре, односно њеног другачијег профилисања.

Размотримо сада каузалну суперсхему и аргументски простор из угла граматичких концептуализација. Намера нам је само да сажето прикажемо улоге појединих граматичко-семантичних средстава у овако постављеном моделу, без жеље да будемо у томе на овом месту исцрпни. Напомињемо, зато, да каузална суперсхема није модел који објашњава семантику падежа, већ се падежи овде виде као средства за синтаксичко ишчитавање догађајне структуре. Могућност да се одређеним падежом укаже на релације које су у догађајној суперсхеми видљиве повезана је са падежним значењима као што је повезана и са семантиком предлога, али су семантика падежа и предлога засебна питања у која овде не можемо дубље залазити.

Како модел каузане суперсхеме располаже са два ментална простора⁸¹ – развијеном суперсхемом и компресованим аргументским оквиром – може се рећи да релевантна

⁸¹ Напомињемо да термин ментални простор, из Фоконијеове и Тарнерове теорије (в. Фоконије 1994, Фоконије и Тарнер 2002), користимо у општијем значењу кохерентног информационог пакета, без обзира на то на ком је нивоу истакнутости његов садржај. Ментални простор развијене каузалне суперсхеме је у позадини, јер је у питању сложена структура, и само се неки његови делови истичу кроз повезивање са аргументским оквиром, који је једноставан и погодан за тренутну обраду.

синтаксичка средства (она која се појављују када глагол постане центар предикације⁸²) пре указују на процесе између ових структура него на саме елементе унутар њих. То је на први поглед мање приметно код номинатива и акузатива, али је потпуно очигледно код датива и инструментала (иза којих се уочава сама декомпресија из Дејства, односно Промене ка неком актанту развијене позадинске структуре). Ипак, и номинатив и акузатив указују како на Ефектора, односно Резултатора, тако и на њихову позадинску вредност (актанта позадинске структуре који је добио статус Ефектора или профилисаног Резултатора).⁸³ У типичном случају (транзитивност) Ефектор и Резултатор кореспондирају само са по једним актантом позадине, па се компресивност огледа у смањивању каузалне раздаљине између истакнутих актанта. Код непрелазних глагола пак компресивност подразумева интеграцију Ефектора и Резултатора у јединственог актанта, иза ког се нужно ишчитавају два позадинске вредности различите каузалне висине. Додатна граматичка средств којим се од компресованог аргументског оквира долази до елемената позадинске структуре, а о којима смо у овој секцији више говорили, јесу беспредлошки инструментал, беспредлошки датив и предлошко-падежне конструкције.

Треба напоменути да термин Резултатори (Трајектор и Оријентири), иако се њиме означавају актанти који у развијеној каузалној структури догађаја представљају кандидате за објекатску позицију, није потпуно подударан са појмом *семантички објекат* (о овом појму в. Алановић 2008). Као што смо у до сада наведеним примерима показали, резултативно поље има или Тр или Ор-профил, а актанти који нису профилисани, и поред тога што се синтаксички не изражавају као директни објекти, имају семантички статус афектираног или ефектираног ентитета (односно – статус носиоца резултата). Алановић (2008: 143) примећује да глаголи као *добити, примити, сазнати, чути* „уводе на позицију субјекта актанта са неким од објекатских значења“. У моделу који предлажемо, субјекат поменутих глагола би представљао пермисивног адлативног Пред-Оријентира (у медијалном пољу догађаја), док објекат одговара Трајектору (као ефектираном, новом ентитету у домену адлативног Оријентира). У резултативном пољу тих глагола, дакле, уочава се и адлативни Оријентир (будући да актер *x* пролази каузални развој од адл. Пред-Ор до адл. Ор), али је он изван синтаксичког профила, а на позицији субјекта се налази не он сам већ његов каузални претходник (адл. Пред-Ор). Између субјекта и објекта и ту, дакле, постоји каузални развој (напредовање из нижег у вишу каузалну сферу), али у односу на типичне транзитивне глаголе, код којих тај развој подразумева напредак од агентативног до резултативног поља, овде је његова дужина скраћена на напредак из медијалног (пермисивног) у резултативно поље. У том смислу би се могло рећи да термин *семантички објекат* кореспондира не само са Резултаторима (који конкуришу за објекатску видљивост) већ и са Кондукторима (медијалним, пермисивним каузалним претходницима Резултатора).

⁸² Термин користимо не у смислу који има код Ланакера, већ у значењу синтаксичке конструкције организоване око предиката (предикат + конституенти).

⁸³ Д. Гортан-Премк (1971) је утврдила да акузатив није „лишен семантичког садржаја и сведен само на функцију допуне“, са чиме се потпуно слажемо. Опште значење захваћености објекта радњом, које Гортан-Премк уочава код правог (објекатског) акузатива, у својим конкретизацијама покрива и оно што смо означили као афектираност (промена садржаја, односно Ор-објекат) и оно што смо означили као ефектираност (промена положаја, односно Тр-објекат). Тако, рецимо, Тр-објекта уочавамо код мобилних односа (*пренети нешто негде, скинути нешто*), креације (*зидати кућу, писати писмо*) и компензације (*заменити нешто*). Опште значење афектираности пак обједињује како праву модификацију (*изгужвати нешто, поцепати нешто, упрљати нешто*) тако и „обухватање и ангажовање без модификације“ (*ударити некога, саветовати некога*). Притом, афектираност може бити и само просторна (*претрчати мост, прелетети поље, оптрчати стадион*). Рецимо још и то да се афектираност примећује и онда када је само дејство менталне природе (*заветети неког, знати нешто, схватити нешто*) – о промени садржаја се и тада може говорити ако се има у виду да објекат именује не реални ентитет изван субјекат већ представу о таквом ентитету у субјектовој свести.

Објекатске алтернације су, како смо то у преходном делу секције уочили, алтернације између профила резултативног поља: *цедити веш* (абл. Ор-профил) – *цедити воду из веша* (Тр-профил), *брисати сто* (абл. Ор-профил) – *брисати мрвице са стола* (Тр-профил), *даровати некога нечим* (адл. Ор-профил) – *даровати нешто некоме* (Тр-профил), *ударити некога* (адл. Ор-профил) – *ударити шамар некоме* (Тр-профил) и сл. Иако овакви случајеви јесу у вези са феноменом који Грицкат (1967а: 226) дефинише као *граматикалну полисемију* на нивоу рекцијске структуре глагола, између рекцијске полисемије и Ор/Тр-алтернације не може се успоставити знак једнакости. Како нам примери које Грицкат на поменутом месту доноси показују, рекцијска полисемија обухвата и манипулисање експлицитношћу активне зоне Оријентира. Тако се у примеру *закључати браву / врата / собу* уочава ширење фокуса унутар адлативног Оријентира, који може бити изражен како на макроплану (*соба*) тако и на микроплану (*брава*) – без обзира на то, објекат у тим конструкцијама представља носиоца домена промене (Ор-вредност). Стога, треба имати на уму да није свако категоријално варирање објекта нужно и алтернирање Резултатора.

Размотримо сада декомпресорску функцију датива и инструментала у оваквом моделу. Видели смо да се дативом из Промене, која је пратећа улога у аргументском простору, декомпресује неаргументизовани Оријентир, као носилац егзистенцијалног домена резултата. Од инструментала се датив, дакле, у оваквом моделу, разликује управо по томе што покреће декомпресију Промене, а не декомпресију Дејства. Са друге стране, датив је по томе сличан просторним предлозима, који такође декомпресију Промену. Разлика између њих је пак онтолошка – беспредлошким дативом се не указује на просторну димензију Оријентира већ на релацију која надилази просторно искуство, односно на егзистенцијалног ко-Оријентира. Притом, на нивоу простора позитивна и негативна афективизација ангажују различите предлоге (једни се, тако, везују за адлативни, други за аблативни Оријентир, уп. *скоцити са литице : скоцити у провалију*), док је датив на такву дистинкцију неосетљив (уп. *поклонити некоме нешто : украсти некоме нешто*). Употреба датива за означавање егзистенцијалне афективизације у резултативном пољу каузалне структуре догађаја, можемо рећи, у великој мери резонира са анализом датива коју доноси Домбровска (1997), а у којој се дативу приступа као категорији организованој око циљне особе и њене личне сфере.⁸⁴ Уместо термина *лична сфера*, који потенцира аниматност ентитета који је обележен дативом, ми ћемо користити термин *егзистенцијални домен*, који подразумева да се Трајектор-Фигура налази у натпросторној вези са Оријентиром-Поздином. Трајектор који је у таквој вези са Оријентиром може бити, рецимо, предмет којим Оријентир тренутно располаже (*дао му је оловку*), предмет који постаје део Оријентировог поседовног поља (*поклонио му је књигу, поклонио му је дворац*), елемент који нестаје из Оријентировог поља доступности (*украо му је књигу*), али и физички конституент који нестаје из целине (*исекао је грану дрвету*). У том смислу појам *егзистенцијални домен* у складу је са закључком о семантици датива у српском и хрватском језику, према коме датив упућује не искључиво на схему циљне особе већ на *циљну схему уопште* (Стипчевић 2014: 443), односно на *циљни ентитет* (Јовановић 2020: 90) или *схему усмерености у генеричком смислу* (КГХЈ 2014: 373). Погледаћемо, у том смислу, изблиза неке илустративне примере богате класификације коју доноси Стипчевић (2014), како бисмо показали да се иза семантичке разноврсности датива може уочити заједничка каузална структура коју описује суперсхематски модел.

Разлика између адлативног и аблативног Оријентира најочигледнија је у конструкцијама са бенефицијаром и малефицијаром, нпр. *помагати некоме* (Трајектор је *помоћ*, као позитивни траг у нечијем ПОЉУ МОГУЋНОСТИ) : *наудити некоме* (Трајектор је негативни траг у нечијем ПОЉУ МОГУЋНОСТИ). Тако је и код глагола са дативом циљне особе: *побећи некоме* (Трајектор нестаје из ПОЉА КОНТРОЛЕ Оријентира) – *предати се некоме*

⁸⁴ Домбровска (1997) анализира датив у пољском, али је таква анализа примењива и на друге језике.

(Трајектор доспева у ПОЉЕ КОНТРОЛЕ Оријентира). Међу асертивним глаголима дативом се чешће исказује адлативни Оријентир, нпр. *говорити некоме о нечему* (Тр су информације које доспевају у нечије ПОЉЕ МЕНТАЛНЕ РАСПОЛОЖИВОСТИ), *захвалити некоме на нечему* (Тр је упућена захвалност), *честитати некоме на нечему* (Тр је упућена честитка), док се аблативни уочава, рецимо, код *опростити некоме* (Тр је кривица која се уклања из менталне представе коју је субјекат имао о некоме). Код глагола са дативом доживљвача, адлативни Оријентир је носилац поља доживљаја, а сам доживљај је Трајектор који се смешта у то поље: *Марку је позлило* (Марко је адл-Ор, осећај мучнине је Тр), *Марку се свиђа та књига* (Марко је адл-Ор, допадљивост коју Марко осећа ка књизи је Тр). Неки од поменутих глагола у истом значењу могу бити прелазни или непрелазни (*говорити некоме нешто* – *говорити некоме о нечему*, дакле – амбипрелазни су), неки су само непрелазни (*захвалити некоме на нечему*, *позлило му је*), а неки рефлексивни (*то му се допада*). У прелазном оквиру као *рећи некоме нешто* субјекат је Агенс, акузатив указује на Трајектора, а датив на Оријентира (ишчитаног из Промене). Непрелазни оквир као *позлило му је* номинативом именује сложену улогу Постмедијалног адлативног Оријентира (пермисивни Пред-Оријентир + Оријентир). По таквом позадинском каузалном захвату слични су им рефлексивни глаголи као *посређило му се* – номинатив именује адлативног Пред-Оријентира, док формант *се* указује на истореференцијалног адлативног Оријентира. Код глагола као *свиђати се* (*Марку се свиђа та књига*) номинативом се исказује аблативни Пред-Оријентир (оно што је извор доживљаја, овде – књига као извор свиђања), а формант *се* указује на аблативни Оријентир (само свиђање има статус Трајектора, а у резултативном пољу се уочава још и адлативни Оријентир исказан управо дативом). И глаголи као *чудити се нечему* рефлексивном формом упућују пак на каузални развој од аблативног Пред-Оријентира до аблативног Оријентира (онај ко је извор реакције, чуђења), док је датив адлативни Оријентир (оно ка чему је чуђење упућено и што је више ментална представа у свести субјекта него реални спољашњи ентитет). Слично је и код непрелазног *завидети* – субјекат (Постмедијални аблативни Оријентир) представља извор зависти, која се концептуализује као Трајектор, и која је усмерена ка нечему, што је концептуализовано као адлативни Оријентир (и исказано дативом).

Примери као *даровати нешто некоме* и *даровати некога нечим*, у којима под окриљем истог глаголског значења промена објекатског профила доводи до алтернирања акузатива и датива, показују да је разлика између њих, у оваквом моделу, пре свега, структурна – Оријентир који је у фокусу (што значи да се пројектује на позицију Резултатора) изражава се акузативом, а када се фокус са њега помери, на њега се, ако он означава егзистенцијални оквир наспрам Трајектора, указује дативом. Та се разлика уочава и између појединачних глагола који исту ситуацију концептуализују кроз различити резултативни фокус – *обавестити некога* (Ор-објекат) : *саопитити нешто некоме* (Тр-објекат, Ор се изражава дативом). У том су светлу посебно занимљиве конструкције као *спава му се*, *пева му се*. Рефлексивна форма указује на то да је аргументски оквир прелазан, а да су Ефектор и Резултатор референцијално изједначени. Резултативни фокус позадинске структуре је на Трајектору (који овде представља *потребу* коју неко доживљава), што значи да се на позицију Ефектора пројектује Пред-Трајектор. Како номинатива нема, Пред-Трајектор није директно већ посредно актеризован – не као [#]у већ као [#]q^v (микронеона будућег адлативног Оријентира – онога ко постаје носилац потребе). Због такве актеризације номинатив овде остаје нелабориран у самој предикацији. Дативом се пак указује на адлативни Оријентир – како је у резултативном пољу актеризован Трајектор у (резултативно поље има Тр-профил), адл-Ор се релационо дефинише као у⁺, што му не омогућава акузативну пројекцију већ га компресује у Промену. Са друге стране, у конструкцијама као *једу ми се колачи* номинатив постоји и указује на аблативни Пред-Оријентир [#]z – оно што се жели (*колачи*) концептуализује се као извор саме жеље. Рефлексивност тада, дакле, указује на исту референцијалну вредност аблативног Оријентира и његовог претходећег Кондуктора

(Трајектор семантички постоји – то је сама жеља, али је ван профила). Другачије су пак конструкције као *боли ме нога* – овде је адлативни Оријентир исказан не дативом већ акузативом јер резултативно поље има адл-Ор-профил. Оно што је конструкцијама као *спава ми се, једу ми се колачи* и *боли ме нога* заједничко јесте управо концептуализација доживљаја као Трајектора и носиоца доживљаја као адлативног Оријентира – разлике су у профилима унутар такве заједничке семантичке базе.

	номинатив	акузатив / се	датив
<i>поклонити нешто некоме</i>	Агенс x	Трајектор y	адл. Оријентир $y^{\wedge+*}$
<i>одати нешто некоме</i>	Агенс x	Трајектор y	адл. Оријентир $y^{\wedge+*}$
<i>украсти нешто некоме</i>	Агенс x	Трајектор y	адл. Оријентир $y^{\wedge-*}$
<i>спава му се</i>	(Пред-Трајектор $^{\#}q^{\vee}$)	Трајектор y	адл. Оријентир $y^{\wedge+*}$
<i>једу ми се колачи</i>	абл. Пред-Оријентир $^{\#}z$	абл. Оријентир z	адл. Оријентир $y^{\wedge+*}$
<i>боли ме нога</i>	абл. Пред-Оријентир $^{\#}z$	адл. Оријентир q	/
Табела 2.8. Илустрације вредности номинатива, акузатива и датива у позадинској каузалној структури			

Док је датив повезан са процесом декомпресије (или позадинског ишчитавања) Промене, инструментал подстиче декомпресију Дејства. Видели смо да се том декомпресијом разоткрива или Реификатор или Кондуктор у медијалном пољу, при чему се у оба случаја ради о концептуализацији дејствене зоне субјекатског актера. Реификатор је субјектова дејствена микрозона (x^{\vee}) јер се налази у његовом манипулативном пољу: *сече хлеб ножем, ушива дугме концем, брише таблу сунђером*. Када се елемент који је био у Агенсовој сфери на почетку догађаја, на његовом крају нађе у сфери неког адлативног Оријентира, Реификатор је изједначен са Пред-Трајектором, односно актер у прелази пут од ентита којим манипулише актер x (што бележимо релационом дефиницијом x^{\vee}), преко пермисивног Пред-Трајектора $^{\#}y$, све до самог Трајектора y : *даровати некога нечим* (уп. *даровати нешто некоме*), *заразити некога нечим*, *наградити некога нечим*. Инструментални Пред-Оријентир је пак екстерни пермисивни чинилац у дејственој сфери субјекта, односно његова дејствена макрозона (x^{\wedge}): *шетати се парком, лутати шумом*. Према позицији у каузалној схеми може се, стога, успоставити разлика између манипулативног (реификативног) и пермисивног инструментала: *гурати колица рукама – гурати колица улицом*.⁸⁵ Разлика између спроводника и омогућивача, на коју указује Ивић (2005/1954),

⁸⁵ М. Стевановић (1969: 432–433) уочава семантичку сличност између просекутивног инструментала (*хода друмом*) и инструментала оруђа, наглашавајући да се нијанса оруђа осећа и код просекутивности. Та сличност је, рекли бисмо, управо у томе што оба инструментала указују на елемент у дејственој зони субјекта, само је у случају оруђа то елемент над којим субјекат има контролу и којим манипулише, а у случају простора путање то је елемент који је у остварење субјектовог дејства укључен пермисивно. КГХЈ (2014: 460–461) просекутиве објашњава позивање на схему паралелизма, која се види као опште значење инструментала, а која се у овом случају манифестује као преклапање инхерентне путање простора кретања и путање реалног кретања.

кореспондира са чињеницом да ентитет са функцијом Реификатора спроводника може бити препознат и као Реализатор (*Марко ножем сече хлеб – нож сече хлеб*), док Реификатор омогућивач не може бити спуштен на ниво Реализатора (*Марко једе рукама – #руке једу*).⁸⁶ Могућност препознавања Реификатор спроводника на позицији Реализатора уочава се и у примерима као *стезао га је краватом* (*кравата* је Реификатор) – *кравата га је стезала* (*кравата* је Реализатор). У типичном читању другог примера – Иницијатора, заправо, нема. Објекат је тада доживљавач (што значи да пролази каузални развој од пермисивног Пред-Оријентира до адлативног Оријентира, Трајектор је сам осећај стезања), док субјекат указује на Реализатора као физичко извориште одређеног дејства.⁸⁷

Код непрелазних глагола које бисмо могли груписати као догађаје емитовања перцепата (*махати главом, лупати ногама, сијати светлошћу, мирисати опојним мирисом, кричати храпавим гласом* и сл.)⁸⁸ номинатив представља сложену улогу Постагентативног или Постмедијалног Оријентира (обједињује Агенса или Пред-Оријентира са Оријентиром). То значи да се субјекат концептуализује као егзистенцијални оквир у коме се емисија перцепата остварује, а сам перцепат има статус нефокусираног Трајектора. Када Агенс постоји, инструментал означава Реификатора, односно дејственост којом се перцепат успоставља – то је микрозона којом Агенс манипулише како би се перцепат створио (*махати рукама* – перцепат је покрет, *крештати гласом* – перцепат је аудитивни ефекат, *лупати ногама* – перцепат је пре свега аудитиван, али има и визуелну компоненту).⁸⁹ Глаголима као *крештати, звиждати, цврчати, кукурикати* сличан је глагол *певати* када се употребљава без објекта (*Целу ноћ је певала, Ево га опет пева*) – и његов је субјекат тада Постагентативни аблативни Оријентир (емитер звука). У транзитивној реализацији *певати* доноси Агенса у позицији номинатива и Тр-објекат, у комбинацији са реификативним инструменталом и дативским адлативним Оријентиром: *пева нам својим лепим гласом ону песму* – обе реализације пак почивају на идентичној позадинској структури, али су различито компресоване. Када Агенса нема, медијални номинатив глагола који означавају емитовање перцепата указује на развој аблативног Пред-Оријентира у Оријентира, а инструменталом се именује Пред-Трајектор, као дејствена микрозона Пред-Оријентира (*звезда сија бљештавим сјајем, цвет мирише опојним мирисом*). Инструментал може указати и на макрозону таквог дејства, односно на пермисивни Пред-Оријентир: *цвет мирише двористем*. Глагол *мирисати* је занимљив и зато што алтернира концептуализацију у којој је номинатив Постмедијални аблативни Оријентир (*цвет мирише опојним мирисом / двористем*) и

⁸⁶ Ивић напомиње да спроводник може бити орган или предмет, али да у оба случаја „као заступник субјекта у својству његовог интегралног дела обавезно спроводи вршење оне радње која му природи одговара“ (2005/1954; 12–13). Управо таква интегрисаност спроводника са вршиоцем радње јесте оно што допушта да се ентитет који је примарно концептуализован као Реификатор реконцептуализује као чинилац на нивоу Реализатора, односно да у одговарајућем контексту буде препознат као извориште самог дејства.

⁸⁷ Ристић (2007) примере као *цителе га стежу, кравата га дави* назива семантичким пасивом (наспрам примарних значењских реализација тих глагола: *он нешто стеже, он неког дави*), указујући на то да у њима глагол има метонимијски деривирано неагентативно значење, са конверзним распоредом актаната у смислу обележја *живо – неживо*. Неинтенционалност субјекта ту је, примећујемо, комбиновна са својством извора дејствености, што одговара управо каузалној дефиницији Реализатора.

⁸⁸ Стипчевић (2010) ове глаголе разматра кроз више синтаксичких модела, али ми их овде обједињујемо у једну семантичку групу, како бисмо указали на различите профиле унутар сличне догађајне базе.

⁸⁹ Пипер (2005: 612) глагол у примеру *машу војничким капама* одређује као неправи прелазни, што упућује на колизију између значења и његове синтаксичке репрезентације. Та колизија се у моделу који предлажемо објашњава управо усмеравањем резултативног профила на актера који је референцијално изједначен са Агенсом. Како субјекат услед апсолутне компресије, тада собом обухвата и профил унутар резултативног поља (Ефектор *x* је Постагентативни аблативни Оријентир), други актер се може изразити само преко медијалне каузалне сфере – као Реификатор, односно дејствујућа микрозона Агенса *x* – предметност чијим дејством настаје непрофилсани Трајектор „покрет“.

концептуализацију у којој је номинатив Постмедијални адлативни Оријентир (*двориште миреше на цвеће*).

	номинатив	акузатив	инструментал
<i>гурати колиџа рукама</i>	Агенс x	Трајектор y	Реификатор x^v (Агенсова дејствена микрizona)
<i>гурати колиџа улицом</i>	Агенс x	Трајектор y	Пред-Оријентир x^{\wedge} (Агенсова дејствено- пермисивна макрizona)
<i>наградити некога нечим</i>	Агенс x	адл. Оријентир z	Реификатор $x^v=y$ (Агенсова дејствена микрizona која је изједначена са Пред- Трајектором)
<i>махати главом</i>	Постагентативни абл. Оријентир x	/	Реификатор x^v (Агенсова дејствена микрizona)
<i>бљетати сјајем</i>	Постмедијални абл. Оријентир x	/	Пред-Трајектор x^v (дејствена микрizona абл. Пред-Оријентира)
<i>цвет мирише двориштем</i>	Постмедијални абл. Оријентир x	/	Пред-Оријентир x^{\wedge} (дејствено-пермисивна макрizona абл. Пред- Оријентира)
Табела 2.9. Вредности номинатива, акузатива и инструментала у позадинској каузалној структури неких глагола			

На емитовање перцепата наслањају се глаголи емисије контроле. И они су непрелазни, са субјектом који указује на Постагентативног аблативног Оријентира (аниматни ентитет који има контролу над нечим): *владати светом, управљати машином, баратати справом, руковати оруђем, руководити фирмом, пилотирати авионом*. Поред аблативног Оријентира у резултативном пољу се семантички уочавају још два нефокусирана актанта: Трајектор, који је сама контрола, и адлативни Оријентир, оно над чиме се контрола има (предметност којим се располаже или опросторена заједница над којом се има власт). Инструментал овде указује управо на пермисивног адлативног Пред-Оријентира – ентитет који се „не одупире“ Агенсовом успостављању контроле, односно који својим својствима не представља значајног Атнагонисту наспрам Агенса и тиме постаје део његове дејствене зоне. Семантика актаната ових догађаја је слична оној коју налазимо код транзитивног глагола *контролисати неког* – разлика је у профилисању. Код *контролисати неког* имамо типичан адлативни Ор-профил (објекат је адлативни Оријентир, субјекат је Агенс, Трајектор, који је сама контрола, није аргументски истакнут). Код *руководити нечим* профил је измењен како би се у првом плану нашла сама чињеница да је Агенс (актер x) носилац контроле – фокус је са адлативног Оријентира скренут на аблативни Оријентир (јер је аблативни Оријентир

референцијално изједначен са Агенсом), а актер који је на позицији адлативног Оријентира постаје видљив преко медијалног нивоа, као пермисивна дејствена зона самог Агенса (односно адлативни Пред-Оријентир). Тиме су сви синтаксички рефлектори окренути ка актеру *x*.

	пермисивни део медијалног поља		резултативно поље	граматичка концептуализација актаната
<i>контролисати неког</i>	(адл. Пред-Ор) (Пред-Тр) (абл. Пред-Ор)	→	<u>адл. Ор: реципијент контроле</u> (Тр: контрола) (абл. Ор: емитер контроле)	Н: Агс (Еф) А: адл Ор. (Рез) И: Реиф (<i>Деј</i>)
<i>руководити фирмом</i>	<u>адл. Пред-Ор</u> (Пред-Тр) (абл. Пред-Ор)	→	(адл. Ор: реципијент контроле) (Тр: контрола) <u>абл. Ор: емитер контроле</u>	Н: Агс + абл. Ор (Еф) И: адл. Пред-Ор (<i>Деј</i>)
Дијаграм 2.10. Пермисивно поље, резултативно поље и аргументски оквири глагола <i>контролисати</i> и <i>руководити</i> ⁹⁰				

На крају, оно што је од суштинске важности за наше истраживање – какву функцију у оваквом моделу имају глаголски префикси? Наша је претпоставка да су глаголски префикси повезани са резултативним каузалним пољем, односно да суперсхематску структуру тог поља конкретизују, указивањем на специфичне искуствене типове резултата. У уводном смо поглављу помињали префикс *раз-*, којим су се бавили Д. Кликовац (1998) и Б. Белај (2004). Видели смо да би се схематско просторно значење које Д. Кликовац налази као основу већег броја значења у мрежи префикса *раз-* могло уклопити у општије значењем које Белај дефинише као дисперзивност, и да би оно, ако га схватимо не као просторну већ као апстрактнију натпросторну схему, вероватно, могло обухватити целокупну мрежу. У контексту идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности дисперзивност би представљала елаборацију општих резултативних суперсхема ефективизације и афективизације. Дисперзивни Трајектор је типично збирни ентитет (група) чији су елементи из положаја обједињености прешли у положај разједињености (дисперзивна ефективизација: *разићи се, разлетети се, разјединити се, растурити се* итд.), а дисперзивни Оријентир је ентитет чија је структура претрпела дисперзивну афективизацију (*разбити, разломити, разрушити, расцепати* итд.). Док су афективизација и ефективизација суперсхеме (граматички ниво значењског апстраховања), дисперзија се појављује као њихов конкретнији, искуствени тип. То је и даље апстрактно значење, али је ближе замисливој форми због тога што је оно продукт суперсхематског скенирања сликовносхематског искуства – сликовне схеме РАЗИЛАЖЕЊА и РАЗБИЈАЊА су управо на том ниову апстракције обједињене у једну категорију, у категорију ДОГАЂАЈА СА ДИСПЕРЗИВНИМ РЕЗУЛТАТОМ. У том смислу, прелексичко значење префикса није суперсхематско али није ни сликовносхематско – оно се налази између и могло би се одредити као искуствено елаборирана суперсхема, односно *протосхема*. У следећим ћемо поглављима на примерима глаголских префикса *из-*, *у-*, *о-* и *об-* такву претпоставку детаљније размотрити.

⁹⁰ На дијаграму није приказано агентивно поље, као ни Реификатор у медијалном пољу.

III. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС ИЗ- И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ

Поглавље почиње сажетим увидом у досадашња истраживања семантике префикса из-. Након тога се износи претпоставка да сви из-префиксали представљају инстанцу ДОГАЂАЈА ЕКСКЛУЗИЈЕ, а да су семантичке разлике последица онтолошких варирања тог протозначења. Ексклузија се дефинише као искуствени тип ефективизације, настао суперсхематским скенирањем сликовне схеме ИЗНОШЕЊА. У секцији (2) се апаратуром протодогађаја анализирају три централне сликовне схеме ове префиксалне породице: ИЗНОШЕЊЕ (извадити), ИСТИСКАЊЕ (исцедити) и ИЗЛАГАЊЕ (испрскати). Показује се да протозначење ексклузије постоји у све три схеме, а да се код ИСТИСКАЊА оно допуњује екстракцијом (специфични искуствени тип аблативне афективизације), док је код ИЗЛАГАЊА ексклузија праћена експозицијом (специфични искуствени тип адлативне афективизације). Следеће три секције се баве поменутиим варијантама ексклузије – секција (3) истражује сликовну схему ИЗНОШЕЊА и њене сестринске схеме, секција (4) сликовну схему ИСТИСКАЊА и друге схеме које реализују екстрактивну ексклузију, секција (5) сликовну схему ИЗЛАГАЊА и остале схеме код којих се уочава експозитивна ексклузија. У свакој од тих секција глаголи су описани како из угла онтолошко-семантичких веза унутар префиксалне породице тако и из угла синтаксичког варирања протодогађајне структуре. На крају сваке секције дат је сажетак основних налаза.

1. КРАТКИ ОСВРТ НА ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС ИЗ- У ЛИТЕРАТУРИ И ХИПОТЕЗА О ПРОТОЗНАЧЕЊУ ЕКСКЛУЗИЈЕ

Глаголски префикс из- спада у оне префиксе који се, на први поглед, чине „непроблематичним“. Разлог томе није само у формалној подударности префикса и предлога, већ, пре свега, у семантичкој транспарентности те везе у домену кретања – унутар префиксалне породице прототипичну позицију заузимају управо глаголи просторног значења као *истрчати*, *избацити*, *извадити*, код којих се предлог *из* појављује као „природан“ избор за обележавање просторног конституента (*истрчати из собе*). Како се од прототипа крећемо ка мање типичним случајевима, ситуација постаје све замршенија, а могуће интерпретације везе са прототипом све замућеније. Шарих (2014: 30), тако, на летимичној скици префикса *из-*, као префикса чија је просторна семантика јасна, илуструје општи изглед једне значењске мреже. Близу центра се, како се у тој скици показује, налази група „пражњење садржатеља“ (*излити*), која се потом наставља на „исцрпљивање“ (*изловити сву рибу из језера*). Она се пак преко глагола као *истрљати* (који се види као „исцрпљивање површине“) додирује са „стварањем на површини“ (*изборати*), а уочавају се и друге скупине које се изводе директно од прототипа, рецимо „одступање од норме“ (*искривити*). У свим овим инстанцама у скици се препознају и метафоричке екстензије – Шарих глаголе као *излечити* надовезује на глаголе као *истрчати* у смислу „излажења из болесног стања“ (што је, примећујемо, тек једна од могућности да се *излечити* повеже са централнијим значењима – могли бисмо рећи и да је *излечити* „исцрпљивање болести из тела излеченог“), док се глаголи као *избрљати* виде као метафора „пражњења“. На овим примерима већ видимо да разоткривање повезаности појединачних глагола са просторним прототипом није нимало једноставан задатак.

Колико је семантика овог префикса, са једне стране, прозирна и приступачна, а са друге мутна и магловита, показују и запажања И. Грицкат (1966–67: 206–207). Прегршт изнијансираних значења Грицкат доводи у везу са примарним значењем „вађења, црпења, избацивања из нечега“, али исто тако многобројне примере сврстава у друго значење, за које

констатује да је „удаљено“ од првог, а дефинише се као „вршење до постигнућа циља, до исцрпљења могућности одн. интереса за радњу“ (1966–67: 207). Док је прво значење утемељено на конкретном физичком искуству, друго се чини превише апстрактним – па би се у дефиницију другог значења лако могли убројати и многи примери из прве групе. Неки врло слични глаголи нашли су се, тако, на различитим странама: у првој групи (ВАЂЕЊЕ) налази се *измозгати неко решење*, а у другој (ИСЦРПЉИВАЊЕ ИНТЕРЕСА) *израчунати нешто*. Глаголи који су смештени у другу скупину су, очекивано, разноврсни: *ишибати, измрцварити, истачкати, испећи, извежбати, истрезнити, израчунати* и др. Све то нам показује да су ствари недвосмислене док смо на терену сликовне схеме ИЗНОШЕЊА (екслокализације), али да постоји велики број глагола – међу којима су и глаголи физичког искуства, који се не могу једноставно прикључити или надовезти на тај прототип.

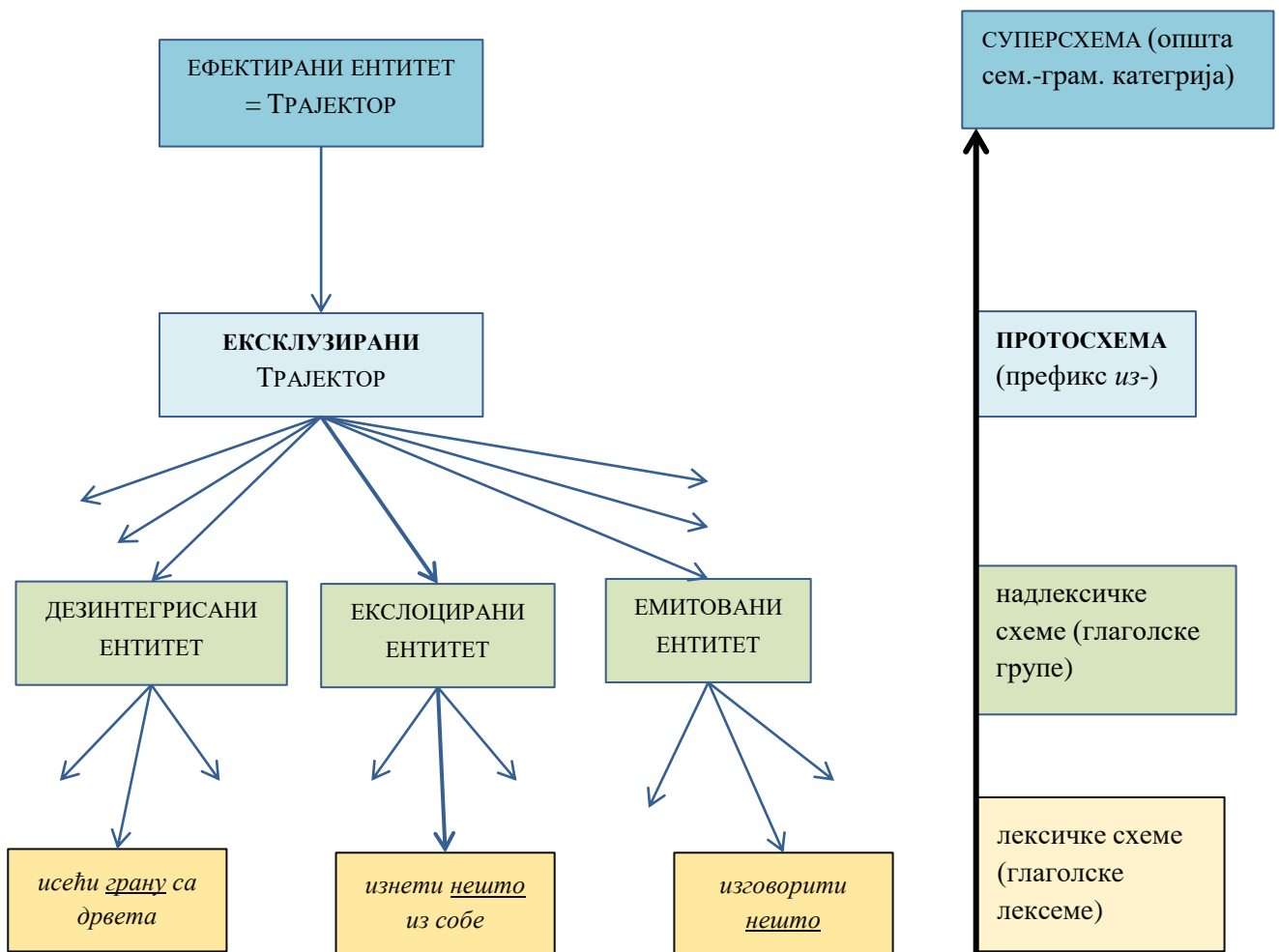
Занимљиво запажање о дифузности основног просторног значења префикса *из-* доноси Стевановића подела (²1970: 437), у којој се глаголи изласка „из унутрашњости ван или одозго горе“ (*изгурати, изићи, избацити, искочити, испити, испастити, изговорити, испилети се* и др.)⁹¹ раздвајају од глагола „напуштања неке средине“ (*изостати, изоставити, искрасти се, издвојити, искључити, изопитити*). Клајнов приказ углавном прати Стевановићев. Поред глагола који „основно просторно значење предлога *из* чувају“ Клајн (2002: 254), издваја се још пет скупина, према семантичким или творбеним критеријумима. Инстанце другог значења, које одговара поменутом Стевановићевом издвајању из средине, Клајн одређује као глаголе који су блиски глаголима кретања. Треће значење чине фактивни *из-*префиксали – изведени од придева: *изоштрити, изтупети, издужити, истањити, испунити, испразнити* и сл. Четврто значење се може дефинисати као бенефактивно: *измолити, искамчити, искукати, извојевати* итд. Пето значење је одређено као сативно, али са подзначењима: а) прави сативни глаголи (или сатуративни, по другој терминологији – глаголи задовољења потребе): *испавати се, исплакати се, извикати се, избеснети се*; б) глаголи вршења радње „у потпуности, до краја, колико је год могуће“: *исписати, ишарати, искитити, изградити, изређати*; в) глаголи дистрибутивног значења: *изгинутити, изумрети, изродити, иженити, исподвлачитити, изопијати се*. Шеста група доноси глаголе код којих префикс има функцију чисте перфективизације, а констатује се да ту функцију „*из-* обавља у великом броју глагола најразличитијих значења“ (2002: 256), наведимо само неке: *израдити, извршити, искористити, изгубити, израчунати, исцепати, скидати, искварити*. У последњој групи су глаголи код којих „семантички однос између основног и префиксираног глагола није јасан“ (2002: 257): *изледати, извиђати, изокренути, изврнути, ишчекивати, исмејати, изиграти, извисити, изгутати, извикати, изгустирати*.

Функцију чисте перфективизације глаголском префиксу *из-* приписују и други аутори. Д. Вујовић (2019: 103–104), у компонентијалном истраживању глагола кретања, примећује да овај префикс „уз глаголе кретања према горе [...] служи као перфективизатор“ (*испети се, испентрати се, изверати се*). У НГСЈ (2013: 245) се, поред просторног значења и неколико акционалних функција (дистрибутивност и сативност), препознаје и функцију чисте перфективизације (*изгубити, изменити, израдити, искористити*). Ивановић (2012) уочава, поред дистрибутивности и сативности, још и акционално значење појачаног интензитета (интензивност у ужем смислу – *избатинати, ишчистити, изнојити се*; тотално-објектно – *излепити, изушивати*; позитивно-интензивно – *искамчити, измолити*; негативно-интензивно – *износити, исплакати очи*). Видимо, дакле, да се у литератури, поред конкретног просторног значења, префиксу *из-* приписују и апстрактнија, граматичка (акционална) значења, али њихова веза са прототипом није детаљније разматрана.

⁹¹ Навели смо само неке примере којима Стевановић илуструје ову групу. Видимо да је она онтолошки хетерогена (уп. *изгурати* и *изговорити*), али да је обједињује општа представа о постојању право физичког садржатеља, односно – другом терминологијом речено, постојање садржатеља као просторног примитива.

Белаја (2008а) сматра да се сви глаголи са префиксом *из-* могу сматрати инстанцама општег значења екстралокативности. У његовој се студији *из-*префиксали описују кроз 19 схематских конфигурација. Следећи Ланакеров приступ у разумевању ширења категорије, Белај сматра да се велика конфигурациона дисперзија ове префиксалне породице може свести на мањи број категоријалних проширења. Белај закључује да постоји пет таквих екстензија. Треба напоменути да категоријалне екстензије немају статус засебних значења, па Белај не успоставља заједничку дефиницију за конфигурације које припадају истом нивоу (екстензије се именују као *из*, *из'*, *из''*, *из'''*, *из''''*). Може се, зато, рећи да екстензије представљају континуум вертикалног удаљавања од прототипа, рецимо: *извадити* → *исклијати* → *изрећи* → *испружити се* → *испећи* (в. Белај 2008а: 272).

Наша је претпоставка да је разуђеност глагола са префиксом *из-* последица онтолошке дисперзије заједничког протозначења. У том смислу, сматрамо да сви глаголи са префиксом *из-* представљају инстанцу општије категорије ДОГАЂАЈА ЕКСКЛУЗИЈЕ, односно ДОГАЂАЈА СА ЕКСКЛУЗИРАЈУЋИМ РЕЗУЛТАТОМ. То значи да се у догађајној структури *из-*префиксала, тачније у резултативном пољу, увек може препознати ексклузирани Трајектор, без обзира на то како је догађај синтаксички компресован и какву је онтолошку реализацију Трајектор добио. Значење ексклузије се појављује као претпоследња инстанца на путу уопштавања телесног искуства НАПУШТАЊА САДРЖАТЕЉА у суперсхематску структуру. Другим речима, ексклузија је тип трајекторског положаја који настаје суперсхематским скенирањем просторног гешталта (сликовне схеме) ИЗНОШТЕЊА. У том смислу, ЕКСКЛУЗИЈА представља конкретнију варијанту суперсхеме ЕФЕКТИВИЗАЦИЈЕ. Сваки Тр-објекат (било ког глагола) јесте инстанца суперсхеме ЕФЕКТИРАНОГ ЕНТИТЕТА (= ТРАЈЕКТОРА), али само Тр-објекат *из-*префиксала јесте инстанца протосхеме **ЕКСКЛУЗИРАНОГ ЕФЕКТИРАНОГ ЕНТИТЕТА (= ЕКСКЛУЗИРАНОГ ТРАЈЕКТОРА)**. Значење ексклузије, дакле, припада инвентару неонтологизовних појмова (апстрактније је од конкретног просторног, перцептивног, социо-бихевиоралног и менталног искуства), па управо зато и омогућава да се догађаји разноврсних онтологија категоријално обједине. Као такво, значење ексклузије се налази у самом предворју суперсхематске појмовности – оно елаборира суперсхему Трајектора. На следећем дијаграму је приказан један део појмовне структуре префиксалне породице, који показује суперсхематску аспракцију Трајектора и положај префиксног значења.

Дијаграм 3.1. Протозначење ексклузије између суперсхеме ефективизације и конкретнијих схема

2. СЛИКОВНОСХЕМАТСКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ

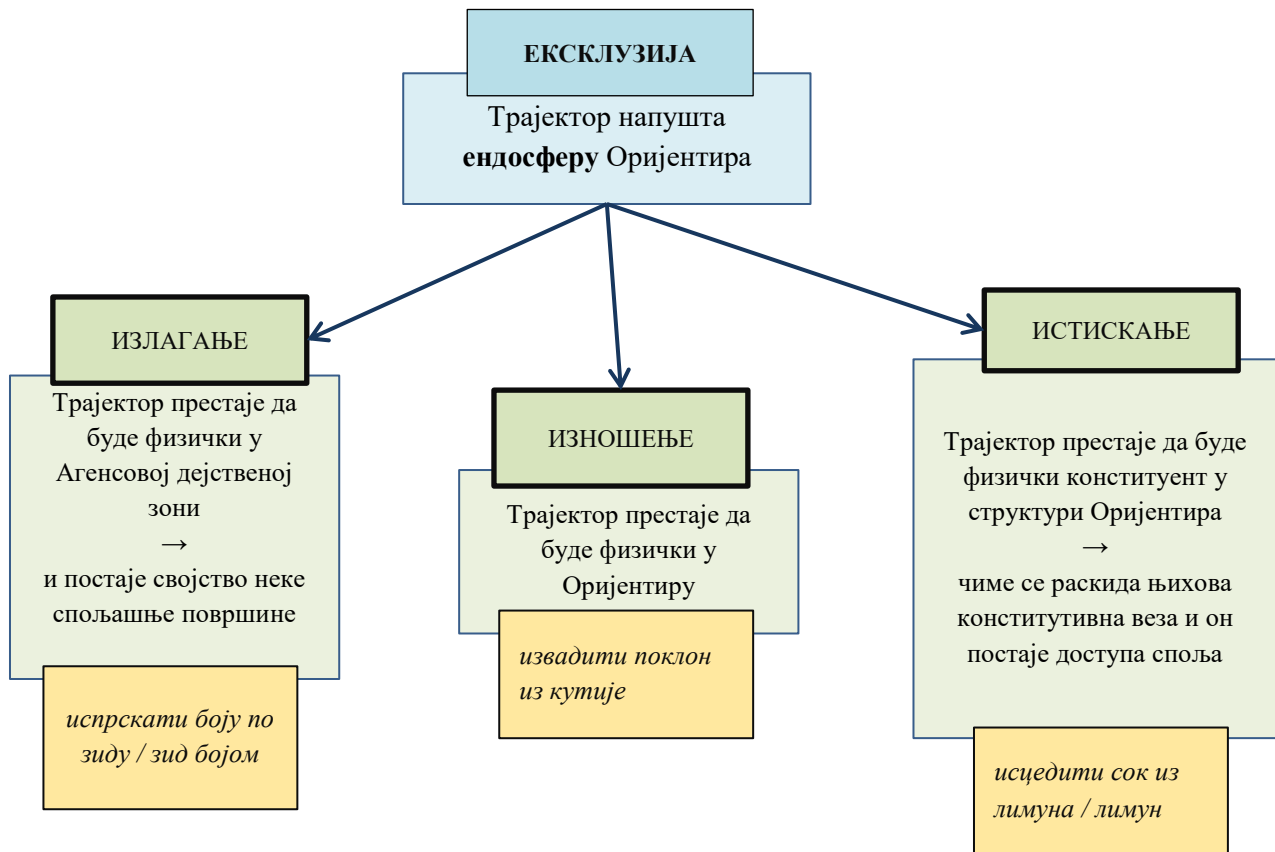
Значење глаголског префикса *из-* повезано је са сликовном схемом ИЗНОШЕЊА, али се међу глаголима ове богате префиксалне породице примећују још две сликовносхематске структуре које су у типичним случајевима од ње јасно одељене. Реч је о сликовним схемама ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА. Да бисмо разумели шта је овим просторним конфигурацијама заједничко и како је могуће да их повезује исти префикс, неопходно је да ове три сликовне схеме размотримо у њиховим основним реализацијама (када се каузални пренос остварују у свом пуно обиму и основној – просторној онтологији). Када говоримо о сл. схеми ИЗНОШЕЊА, имаћемо у виду глаголе као *извадити*, *изгурати*, *извући*, *избацити* и сл., без освртања на конфигурационе варијације које они показују (о томе ћемо писати касније). Сливовну схему ИСТИСКАЊА репрезентују примери екстраховања конститутивне материје, као *исцедити*, *исисати*, *измустити*, *иститснутити*. На крају, сликовну схему ИЗЛАГАЊА представљају глаголи дифузног емитовања материје по некој површини, као *испрскати*, *ишприцати*, *исквасити*, *исфлекати* и сл.

Иако, начелно, све три схеме подразумевају постојање Трајектора напоредо са примарним и секундарним Оријентиром, у овим је схемама фокус различито дистрибуиран,

што се јасно ишчитава из синтаксичких оквира поменутих глагола. Типично ИЗНОШЕЊЕ се реализује кроз монотранзитивне глаголе оријентисане ка Трајектору – просторни конституент се изражава посредовањем одговарајућег предлога: *извадити поклон из кутије, истерати неког на улицу*. Глаголи типичног ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА, са друге стране, обично допуштају промену објекатског профила, али ка различитим Оријентирима – у фокусу ИСТИСКАЊА може бити аблативни Оријентир (*исцедити наранџу : сок из наранџе*), док у фокусу ИЗЛАГАЊА може бити адлативни Оријентир (*испрскати зид бојом : боју по зиду*). Поред тога, глагол који лексикализује ИСТИСКАЊЕ може бити и потпуно окренут само ка Оријентиру, остављајући Трајектора без директне аргументизације: *исфлекати одећу (мастилом)*.

У том светлу, сликовна схема ИЗНОШЕЊА (*изнети лопту*) чини се „примарнијом“ и једноставнијом, пошто је њен резултат присутан и код ИСТИСКАЊА (*исцедити сок*) и код ИЗЛАГАЊА (*испрскати боју*). Ако је тако, глаголе ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА могуће је парафразирати преко ИЗНОШЕЊА, у форми „учинити да Трајектор изађе“. Тако наспрам *исцедити сок из наранџе* имамо „учинити да сок *изађе* из наранџе“ – наранџа је заиста аблативни садржатељ наспрам сока. Међутим, такву директну паралелу тешко је повући са ситуацијом *испрскати боју по зиду* – прави аблативни садржатељ овде, заправо, није део задане просторне конфигурације. Могуће је да садржатељ буде упојмљен преко одговарајуће ППК – *испрскати боју из канте по зиду*, али то није нужно – *испрскао је зид фарбом са четке*. Штавише, како се удаљавамо од протипичног ИЗЛАГАЊА (које подразумева течну материју), могућност препознавања правог садржатеља на периферији сцене потпуно нестаје – *испитати нешто прстима, изударати некога бичем*. Уместо правог, тродимензионалног садржатеља, у чијој се унутрашњости Трајектор налази, у сликовној схеми ИЗЛАГАЊА примећујемо, заправо, апстрактнију представу о потицању трага који се успоставља на некој површини из Агенсовог дејственог поља. Реч је о онтолошки сложенијој релацији од просторног садржавања. Онтолошко усложњавање је, то треба приметити, видљиво и у сликовној схеми ИСТИСКАЊА – Оријентир јесте и претходни просторни оквир за Трајектора, али је он пре свега целина из чије се конституције Трајектор одваја, па је просторно излажење истовремено и дезинтеграција. Просторни садржатељ (*извадити из кутије*), конститутивни садржатељ (*исцедити сок из наранџе*) и дејствено поље (*испрскати зид бојом*) представљају, дакле, три онтолошке варијације једне заједничке идеје. Та се обједињујућа појмовност не налази на нивоу сликовносхематског значења (ту се ови случајеви очигледно разликују) већ на апстрактнијем, одазивном нивоу. И ИЗНОШЕЊЕ и ИСТИСКАЊЕ и ИЗЛАГАЊЕ су просторне манифестације идеје о напуштању претходне ЕНДОСФЕРЕ – Оријентира који је Трајектора на неки начин обухватао, ограничавао собом (својим унутрашњим простором у *извадити*, својом унутрашњом структуром у *исцедити* или као део свог манипулативног поља у *испрскати*).

Ако се сада вратимо парафразама, видимо да наспрам „вађењем учинити да предмет *изађе* из садржатеља“ и „цеђењем учинити да сок *изађе* из конститутивне целине“ можемо успоставити „прскањем учинити да боја *изађе* из Агенсове дејствене зоне“. Иако је, начелно, овакво дефинисање могуће, његова семантичка прихватљивост (подударност са оном што почетни глагол заиста значи) значајно расте ако уместо предиката *изаћи* употребимо предикат општије семантике, који упућује не на саму екслокализацију већ на одвајање из ендосфере: „учинити да сок напусти конститутивну целину“, „учинити да боја напусти Агенсову дејствену зону“. То нам показује да није сама сликовна схема ИЗНОШЕЊА ИЗ САДРЖАТЕЉА, као догађај просторне релокализације, „уграђена“ у сликовне схеме ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА, већ да је то апстрактнија значењска структура ЕКСКЛУЗИЈЕ ИЗ ЕНДОСФЕРЕ.

Дијаграм 3.2. Три сликовне манифестације протосхеме ЕКСКЛУЗИЈЕ

Ексклузија је, како се то и на дијаграму види, појмовност која надилази просторно искуство, али је замислива кроз простор. У најједноставнијој онтолошкој манифестацији ексклузије, ендосферни карактер Оријентира је изражен као спацијална релација садржавања. Будући да су ендосфера и ексклузија појмови на вишем нивоу категоризације – и очишћени од просторности, они омогућавају да се САДРЖАВАЊЕ и ИЗНОШЕЊЕ појмовно повежу са другим спацијалним и неспацијалним схемама. Ексклузија се тако препознаје у комплекснијим физичким искуствима ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА – она је, у том смислу, оно што „наслућујемо“ као сличност између ове три сликовне схеме. Али њен појавни облик у схемама ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА није идентичан оном које се уочава у ИЗНОШЕЊУ управо због тога што је основна идеја напуштања ендосфере са протосхематског нивоа „спуштена“, „уроњена“ у гешталте физичког искуства и тиме нужно обогаћена конкретнијим садржајем, који више или мање прикрива заједничку појмовну основу. Погледајмо у чему се те разлике у реализацији протозначења огледају.

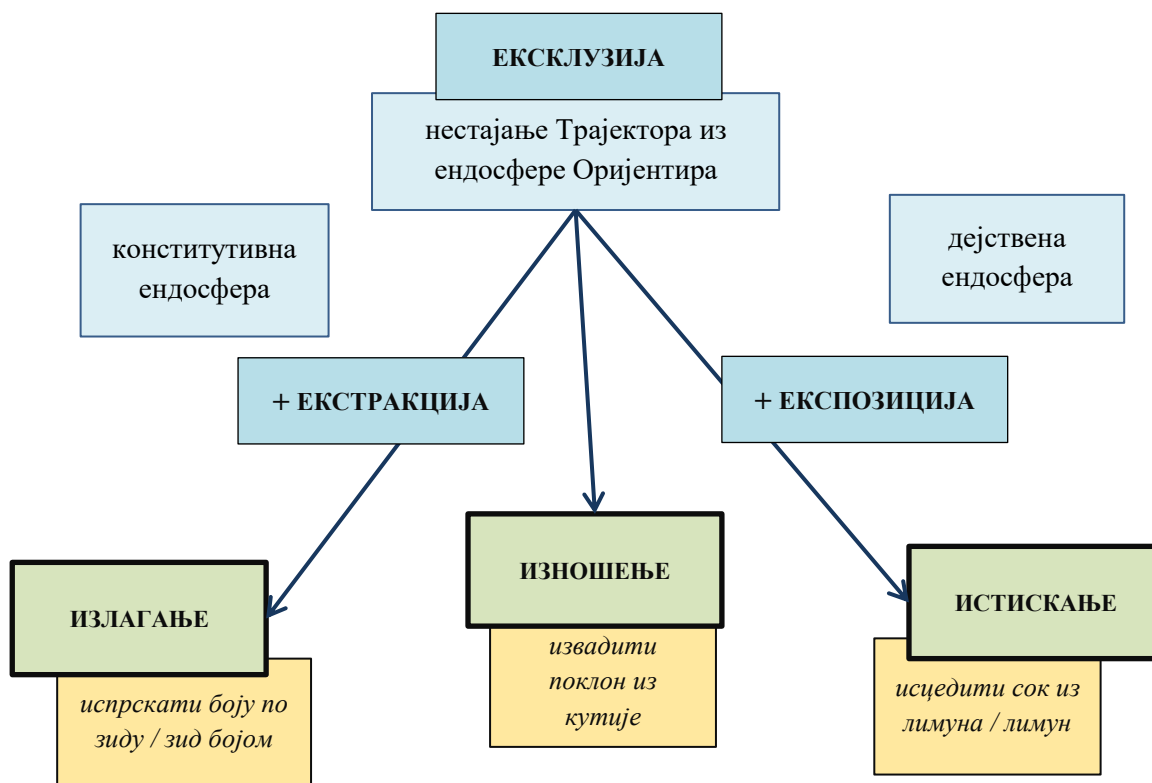
Прво, ове се три сликовне схеме разликују према подразумеваној онтолошкој категоризацијској вредности самог Трајектора. Док типично ИЗНОШЕЊЕ има Трајектора који је ДИСКРЕТНА ПРЕДМЕТНОСТ, јасно одељива и од примарног и од секундарног Оријентира (*извадити књигу из кутије на сто*), ИСТИСКАЊЕ и ИЗЛАГАЊЕ подразумевају висок степен зависности Трајектора наспрам Оријентира јер је Трајектор категоризован као МАТЕРИЈА. Код ИСТИСКАЊА реч је о КОНСТИТУТИВНОЈ МАТЕРИЈИ која се самим процесом екстракције ослобађа из целине и тиме постаје физички доступна – али опет зависна од свог новог просторног оквира (адлативног Оријентира): *исцедио је сок из лимуна у чашу*. У схеми ИЗЛАГАЊА Трајектор је пак ДЕЈСТВЕНА МАТЕРИЈА којом Агенс извршава своју намеру. Овде се примећује Трајекторово онтолошко свођење са СПАЦИЈАБИЛНОГ ФИЗИЧКОГ ЕНТИТЕТА (материја док се одашила ка површини адлативног Оријентира) на НЕСПАЦИЈАБИЛНО ПЕРЦЕПТИВНО СВОЈСТВО–ТРАГ (учинак материје на самој површини). Та се онтолошка разлика јасно види када упоредимо инструментал са истореференцијалним акузативом у алтернирајућим оквирима

ових глагола: *испрскати некога бојом* (*боја* је концептуализована као део субјектове сфере, дакле као материја у покрету) – *испрскати боју по некоме* (*боја* је концептуализована као резултат, статични траг на афектираној површини). Овакве категоризацијске разлике се одражавају и на манифестацију саме ексклузије: код ИЗНОШЕЊА она је раскидање чистог просторног садржавања, код ИСТИСКАЊА она је раскидање конститутивне везе (и тиме надилази само просторно *излажење*), код ИЗЛАГАЊА она је раскидање везе расположивости (материја је била расположива Агенсу) и истовремено успостављање нове перцептивне везе (материја постаје перцептивно својство адлативног Оријентира).

Између ових сликовних схема разлика постоји и у дејству које Агенс испољава. У физичком смислу, дејство у ситуацијама ИЗНОШЕЊА јесте контакт-кинетичка сила: Трајектор образује ексклозивну путању захваљујући контакту који је са њим успоставио Агенс, било да је реч о краткорочном контактном трансферу силе – *избацити кроз прозор снажним замахом*, било да је реч о континуираном контакту – *извадити из кутије руком* (рука је микрозона којом Агенс успоставља и одржава тај контакт). Екстракција се пак заснива на кинетичком притиску (Агенс спољашњим дејством ка целини узрокује да садржај доспе изван ње: *исцедио је веш увртањем*), док се код екскумулације примећује корелација између Агенсовог дејства и саме материје – *испрскати зид фарбом*.

Протозначењска дефиниција глаголског префикса *из-*, подразумева, дакле, да се са нивоа сликовносхематског искуства преместимо на апстрактнији ниво на коме се онтолошке разлике неутралишу а у први план избија заједничка протосхема. На том нивоу не постоји представа о САДРЖАТЕЉУ – јер је садржатељ чулни, просторно уобличени појам. Уместо тога, уочава се идеја ЕНДОСФЕРЕ, која представља функције садржатеља али без његове просторне конфигурисаности. Код глагола као *извадити*, *изнети*, *изгурати* протозначење ЕНДОСФЕРЕ се поклапа са просторним примитивом САДРЖАТЕЉА, па се и протозначење ЕКСКЛУЗИЈЕ ИЗ ЕНДОСФЕРЕ реализује кроз сликовносхематски формат ИЗНОШЕЊА. Међутим, у неким другим случајевима, иако глагол означава просторно искуство, ЕНДОСФЕРА се не реализује кроз просторни примитив – уп., рецимо, *изгубити оловку*: *оловка* јесте ексклузирани Трајектор, али право САДРЖАТЕЉА нема, она је ексклузирана из субјектовог ПОЉА РАСПОЛОЖИВОСТИ, које представља ЕНДОСФЕРУ реализовану у просторном домену али не кроз конфигурацију САДРЖАВАЊА. Оно што аблативни Оријентир у примеру као *изгубити оловку* и аблативни Оријентир у примеру као *извадити оловку из торбе* имају заједничко не налази се на нивоу просторности већ на нивоу протоструктуре – оба Оријентира јесу манифестације ЕНДОСФЕРЕ. О оваквим случајевима (када је ЕКСКЛУЗИЈА ИЗ ЕНДОСФЕРЕ реализована просторно али без директног ангажовања правог САДРЖАТЕЉА) писаћемо у следећем пододељку, овде смо само желели да једним карактеристичним примером потцртамо разлику између сликовног и надсликовног појмовног нивоа. Управо се то уочава и у сликовној схеми ИЗЛАГАЊА (*испрскати*), код које је ЕНДОСФЕРА реализована као Агенсово МАНИПУЛАТИВНО ПОЉЕ, а не као прави просторно конфигурисани САДРЖАТЕЉ.

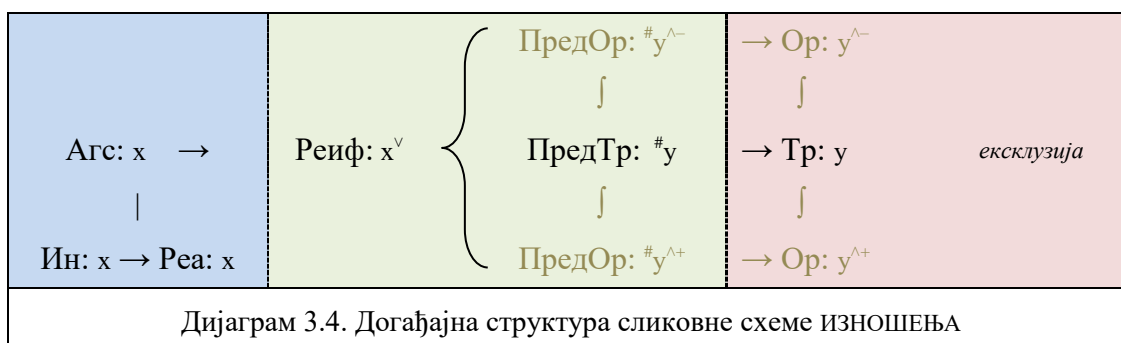
Сложенији карактер ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА, који се манифестује и у самом синтаксичком лику типичних представника ове схеме (односно у њиховој алтерпрелазности), указује на то да се ексклузија у тим случајевим појављује у својим специфичним варијантама. У оба случаја ексклузија је чврсто повезана са посебним типом афектирања Оријентира – код глагола као *исцедити* уочавамо **екстракцију** (као специфичну варијанту аблативне афективизације: *исцедити воћку*), а код глагола као *испрскати* уочавамо **експозицију** (као специфичну варијанту адлативне афективизације: *испрскати зид*). Варијанту ексклузије која се примећује код глагола као *исцедити* можемо означити као *екстрактивну ексклузију* – раскидање конститутивне интегрисаности, а варијанту ексклузије коју уочавамо код глагола као *испрскати* можемо одредити као *експозитивну ексклузију* – одашиљање дејства које резултира модификацијом неког друго Оријентира.

Дијаграм 3.3. Три варијанте протосхеме ексклузије

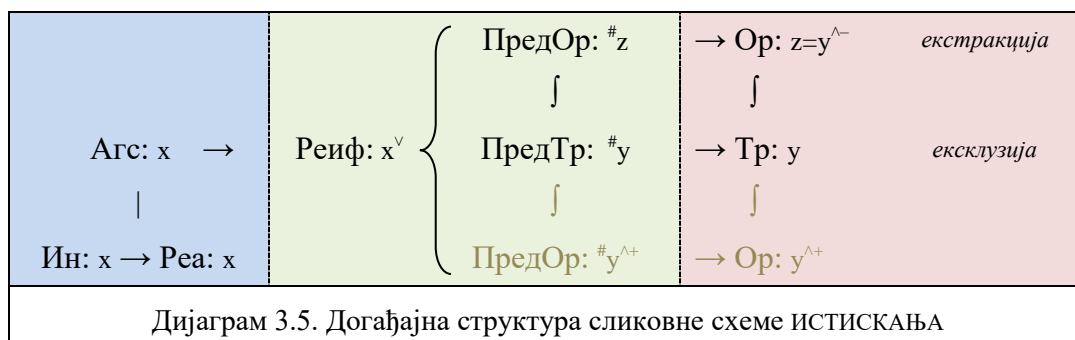
Погледајмо сад догађајне структуре ових трију сликовних схема.

Како се то на примеру типичних екслокатива види, екслокализација представља догађај који је усмерена ка Тр-результату. На дну догађаја се налази типични Агенс x (који га осмишљава и реализује). Агенс посредством Реификатора, као своје дејствене микроне, успоставља контакт са будућим Трајектором (актером y). Актер y се кинетичком дејству које Агенс контактом преноси на њега не супротставља, па на пермисивном нивоу протоструктуре примећујемо Пред-Трајектора y . Пермисивну природу имају и аблативни Пред-Оријенир, као и адлативни Пред-Оријентир. Како је реч о глаголима са монопрелазним оквиром, само Агенс и Трајектор су директно актеризовани, Оријентири добијају релативни актерски опис (као макроне Трајектора). Структура, дакле, изгледа овако:

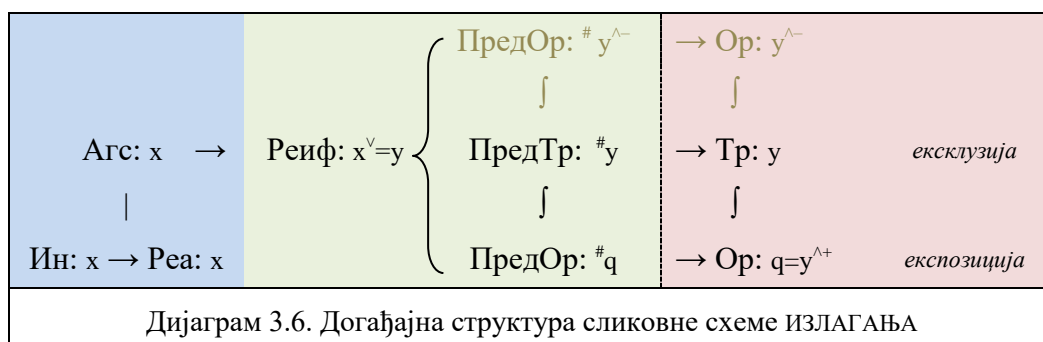

Сликовна схема ИСТИСКАЊА се, како то показују типични глаголи који је лексикализују (*исцедити*, *измустити*, *исисати*, *истиснути*), од структуре сликовне схеме

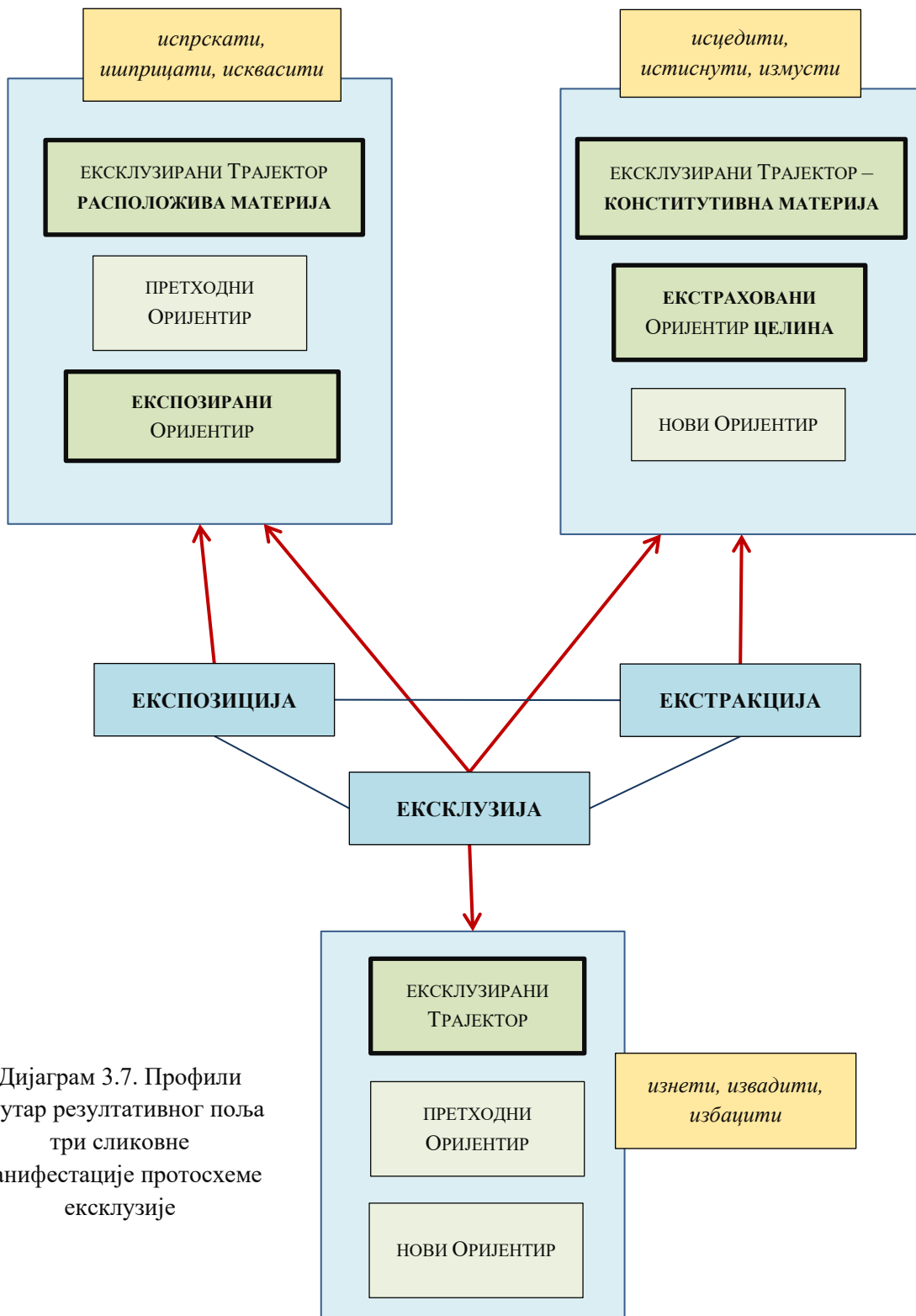
ИЗЛАЖЕЊА разликује, пре свега, по томе што је и абалтивни Оријентир добио самосталну актеризацију $Op: z=y^{\wedge-}$. Та је актеризација директно мотивисана чињеницом да је Трајектор конститутивно повезан са аблативним Оријентиром, па се Агенсово дејство усредсређује управо на раскидање те егзистенцијалне везе. Протоструктура, стога, изгледа овако:

На крају, структура коју откривамо код типичних представника схеме ИЗЛАГАЊА (*испрскати, ишприцати, испљувти*) другачија је од екслокатива и екстрактива по томе што је у фокусу резултативног поља, поред Трајектора, и адлативни Оријентир (*испрскати боју : испрскати зид*). Ови глаголи подразумевају да је дејствена макрозона Агенса x^v референцијално изједначена са будућим Трајектором y , што се синтаксички манифестује управо као могуће алтернирање инструментала и акузатива.

Подударност у догађајној структури – а ту првенствено мислимо на семантичко убличење Трајектора, као централног Резултатора, који се у све три схеме може препознати као инстанца физички ексклузираног ентитета, показује да се ове три сликовне схеме могу посматрати као структурне варијације исте протодогађајне базе. Структурно најједноставнија јесте схема ИЗНОШЕЊА. Онтолошка усложњавања догађаја, која се примећују када ИЗНОШЕЊЕ упоредимо са ИСТИСКАЊЕМ и ИЗЛАГАЊЕМ, омогућила су другим двома сликовним схемама да активирају Оријентире, који у схеми ексклузије представљају само контекст за профилисање Трајектора.

Дијаграм 3.7. Профили
 унутар резултативног поља
 три сликовне
 манифестације протосхеме
 ексклузије

3. СЛИКОВНА СХЕМА ИЗЛАЖЕЊА И СХЕМЕ КОЈЕ СЕ НА ЊУ ПОЈМОВНО НАСЛАЊАЈУ

У протодогађајној анализи сликовних схема у претходној секцији, видели смо да сликовне схеме ИЗНОШЕЊА, ИСТИСКАЊА И ИЗЛАГАЊА представљају инстанце протозначења ексклузије. То се протозначење у све три сликовне схеме повезује са Трајектором. Поред тога, схема ИСТИСКАЊА ексклузираног Трајектора доводи у везу са екстраховани аблативним Оријентиром, а схема ИЗЛАГАЊА са експозираним адлативним Оријентиром. У овом ћемо делу пажњу посветити основној варијанти ексклузије – односно сликовној схеми ИЗНОШЕЊА и схемама које су јој сродне. У фокусу нашег интересовања биће питање разноврсности просторних конфигурација које се повезују са префиксом *из-*: поред догађаја напуштања САДРАЖТЕЉА, у којима је САДРЖАТЕЉ као просторни примитив истакнут и јасно дефинисан – *изнети*, *истрчати* и сл., уочавају се и догађаји код којих аблативни Оријентир није категоризован као прави просторни садржатељ, али догађај у целини јесте просторног карактера – нпр. *избећи сусрет са неким*, *изостати са часа*, *извирити иза завесе*, *изложити у излог*.

Сликовна схема ИЗНОШЕЊА представља спацијални образац једноставне структуре, који протозначења ексклузије манифестује у најједноставнијем облику – Трајекторово напуштање Оријентирове ендосфере овде је остварено као раскидање просторног односа садржавања. У следећој табели сумиран је опис ове сликовне схеме. Сликовни елементи су повезани са каузалним улогама и типичним категоријама. Онтолошке варијације, како ћемо то касније видети, ослањају се на измену тих категоризацијских вредности.

сликовни елемент	каузална улога	категоризацијска вредност
Извор силе	Агенс x (Иницијатор + Реактор)	АГЕНТАТИБИЛНИ АНИМАТНИ ЕНТИТЕТ
Сила и Оруђе	Реификатор x^v	ФИЗИЧКА КИНЕТИЧКА СИЛА И КОНТАКТНО-ДЕЈСТВУЈУЋА ПРЕДМЕТНОСТ (која ту силу преноси)
Локализовани објекат	Пред-Трајектор $y^\# \rightarrow$ Трајектор y	СПАЦИЈАБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ
Аблативни Локализатор	Пред-Оријентир $\#y^{\wedge-} \rightarrow$ Оријентир $y^{\wedge-}$	САДРЖАТЕЉ
Адлативни Локализатор	Предоријентир $\#y^{\wedge+} \rightarrow$ Оријентир $y^{\wedge+}$	ПРОСТОРНОСТ
Табела. 3.1. Каузалне и категоризацијске вредности елемената сликовне схеме ИЗНОШЕЊА		

Пре него што пређемо на разматрање самих варијација, погледајмо на неколико примера какве се све промене наспрам описане сликовносхематске структуре уочавају. Са једне стране, могуће су структурне измене, као резултат стандардних образаца компресије

позадинске каузалне структуре у лексички задани синтаксички оквир. Такве варијације су омогућене механизмима који припадају идеализованом когнитивном моделу ДОГАЂАЛНЕ КАУЗАЛНОСТИ и не доводе сами по себи до онтолошких одступања од сликовносхематског прототипа. Без обзира на другачији синтаксички лик, и непреалзни глаголи (*изаћи, истрчати, излетети, испасти...*) и рефлексивни (*ишуњати се, исклизнути се...*) подједнако су репрезенти сликовне схеме ИЗНОШЕЊА као и транзитивни глаголи о којима смо до сада говорили (*извадити, изнети, изгурати* итд.). О синтаксичким уобличењима детаљније ћемо писали у подсекцији (2.3).

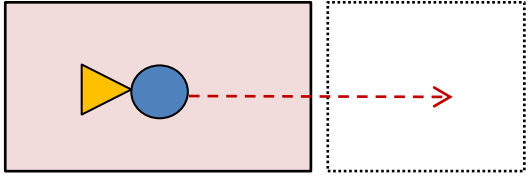
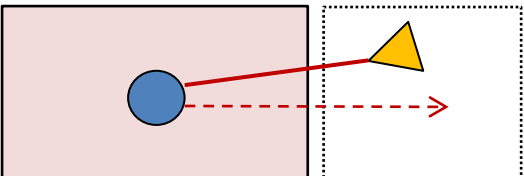
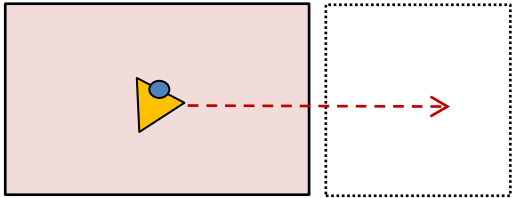
Поред тога, протоструктура може показати и „изобличења“ која су резултат онтолошке дисперзије. Иако је идеја раскидања ендосферног односа очувана, у таквим се случајевима као инстанца ексклузије виде догађаји који су више или мање другачији од ИЗНОШЕЊА, што се може рефлектовати и на синтаксички план. Наведимо као пример сликовну схему ЕКСЛОКАТИВНЕ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ, коју илуструју глаголи као *ишчупати лист са биљке, изломити грану са двета*. Да је до промене у догађајној структури дошло, види се већ по томе што се аблативни Оријентир не изражава посредством предлога *из*. На то указује и могућност да ова ППК буде замењена дативом (*ишчупати лист биљци, изломити грану дрвету*) – таква директна синтаксичка реконцептуализација није доступна типичној екслокализацији из садржатеља (*изнео је компјутер из собе : изнео је компјутер # соби : изнео нам је компјутер из собе*). Код ЕКСЛОКАТИВНЕ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ онтолошка промена подразумева то да је аблативни Оријентир концептуализован не као ПРЕДМЕТ САДРЖАТЕЉ (нпр. *изнети компјутер из собе*) већ као ПРЕДМЕТНОСТ ЦЕЛИНА (*биљка је целина од које се дезинтегрише лист*). Ова онтолошка измена у манифестацији ЕНДОСФЕРЕ није нас померила из физичког домена, али нас јесте удаљила од правог САДРЖАТЕЉА и сликовне схеме ИЗНОШЕЊА и, на неки начин, приближила сликовној схеми ИСТИСКАЊА. Оваквим прелазним схемама детаљније смо се бавили у уводном делу секције (4).

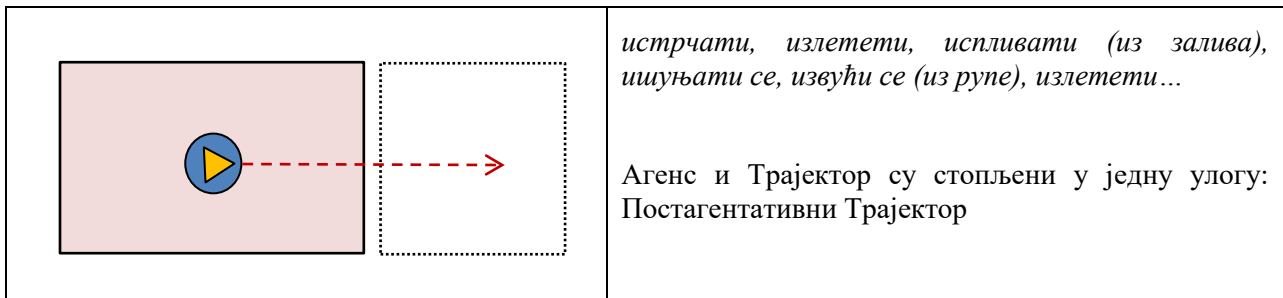
Онтолошка варијација, на крају, не мора подразумевати структурну интервенцију. Тако се, на пример, глагол *искључити (некога из заједнице)* од типичне екслокализације разликује по томе што је примарни Оријентир концептуализован не као просторни САДРЖАТЕЉ већ као ЗАЈЕДНИШТВО, што се одражава на онтолошко-семантичку природу из-конституента: *избацио га је из сале – искључили су га из тима*. Заједништво је, очигледно, апстрактнији појам од просторности, али је његова наслоњеност на просторну димензију изразита, па се оно, због тога, врло лако своди на просторну слику, опросториво је.

И ЦЕЛИНА (*исећи грану са дрвета*) и ЗАЈЕДНИШТВО (*искључити неког из тима*) јесу инстанце ЕНДОСФЕРЕ која у тим случајевима није онтологизована кроз просторни примитив САДРЖАТЕЉА. Типични садржатељ, заиста, има функцију обједињавања свега што је у њему садржано у једну целину, али то постиже управо преко својих физичких граничника. Када тих граничника нема, аблативни Оријентир функцијом „подсећа“ на садржатеља мада по својој просторној структури он то није. Ту врсту појмовног наслањања видимо као метаспацијалност, а такве просторне схеме, због своје апстрахованости над примарном просторном конфигурацијом, називамо метаспацијалним схемама. Наспрам сликовне спацијалне схеме ИЗНОШЕЊА (ЕКСКЛУЗИЈА НАСПРАМ САДРЖАТЕЉА), дакле, учачамо у наведеним примерима метаспацијалне схеме ЕКСКЛУЗИЈЕ НАСПРАМ ЦЕЛИНЕ и ЕКСКЛУЗИЈЕ НАСПРАМ ЗАЈЕДНИЦЕ.

3.1. Конфигурационе варијације сликовне схеме ИЗНОШЕЊА

Сликовносхематска конфигурација дозвољова извесни степен варијабилности „сценске“ поставке без озбиљнијег ефекта по сликовносхематски статус догађаја, све док се не залази у саму протодогађајну основу или категоризацијску онтологију актера. ИЗНОШЕЊЕ, стога, може бити реализовано у неколико варијанти, које се разликују по просторном положају самог Агенса. Без обзира да ли је Агенс изван аблативног Оријентира или у њему и у ком облику учествује у образовању саме екслокативне путање – екслокативни резултат је јасан, Трајектор је на крају догађаја изван аблативног Оријентира, а сви Резултатори су притом категоризована као елементи физичке стварности (Трајектор је ЕКСКЛУЗИРАНА ПРЕДМЕТНОСТ, аблативни Оријентир је НАПУШТЕНИ САДРЖАТЕЉ, адлативни Оријентир је позитивно афектирана ПРОСТОРНОСТ). Најсложенија варијанта јесте она која је на дијаграму дата као последња (када се Агенс и Трајектор стапају у један елемент), али ни тада не долази до промене догађајне суштине – путања је просторна, резултат је локализацијски.

	<p><i>избацити, изгурати, ишутирати</i></p> <p>Агенс контактом узрокује да Пред-Трајектор образује екслокативну путању, при чему Агенс не напушта примарни Оријентир (чак и онда када сам Агенс такође образује путању, она се завршава пре његовог изласка)</p>
	<p><i>извадити, извући</i></p> <p>Агенс је изван примарног Оријентира и неком својом дејствујућом микрозоном (рукама или неком манипулативном предметношћу) успоставља контакт са Пред-Трајектором и образује његову екслокативну путању</p>
	<p><i>изнети, истеглити (на леђима)</i></p> <p>Агенс је унутар примарног Оријентира и образује екслокативну путању у целости. Пред-Трајектор је у Агенсовом простору расположивости, па тиме и сам доспева у екслокативно стање.</p>

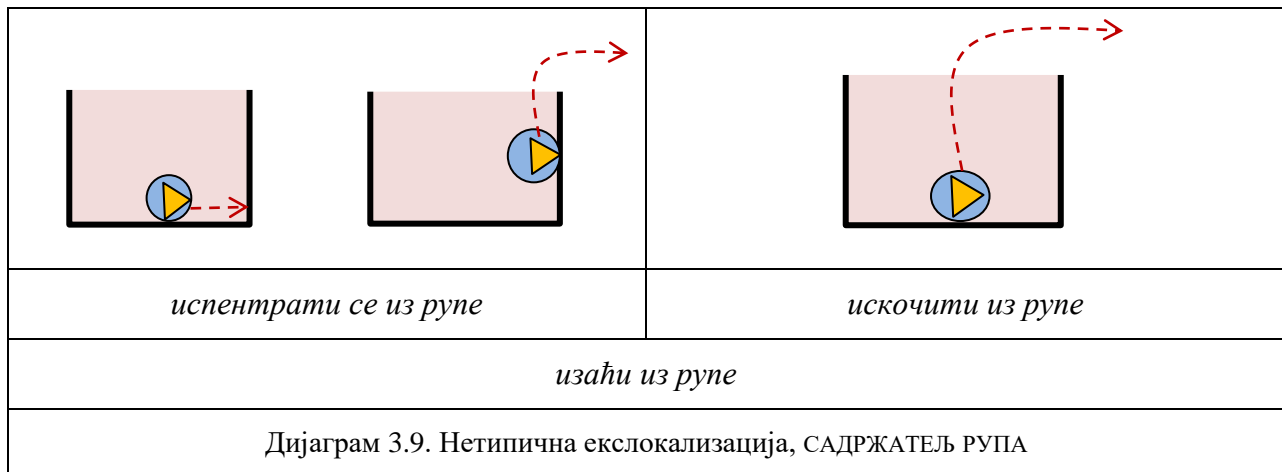

Дијаграм 3.8. Конфигурационе варијанте сликовне схме ИЗНОШЕЊА

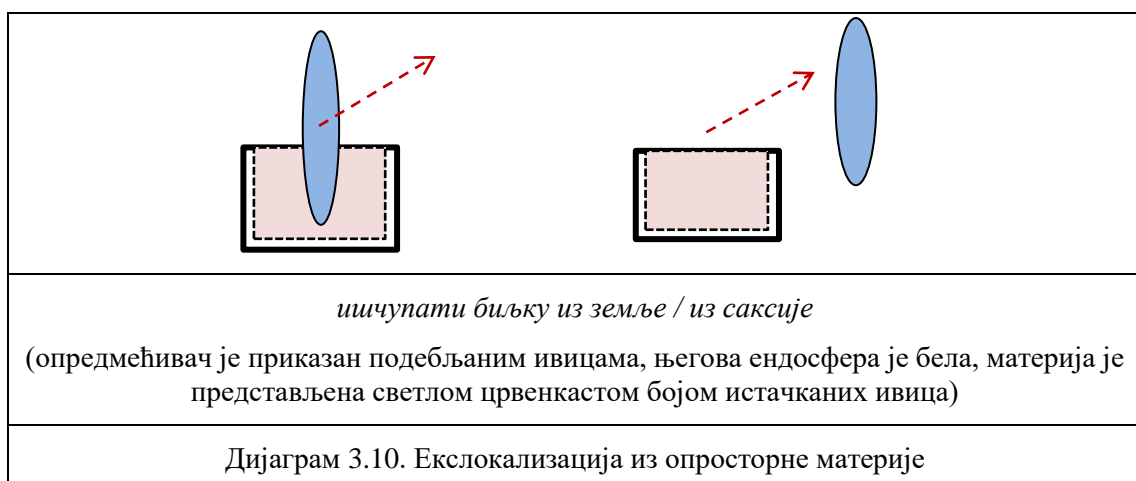
Конфигурационом варијантом може се сматрати и неколико благих онтолошких промена. Реч је о категоризацијским одступањима чији је свеукупни ефекат по онтологију самог догађаја мали. Такве промене тичу се концептуализације аблативног Оријентира или Трајектора.

Пођимо од најједноставнијег вида конфигурационе промене – релативног садржатеља. За разлику од типичног – инхерентног садржатеља (*кутије* или *куће*), релативни садржатељ има форму МЕЂУПРОСТОРА, и као такав није аутономни ентитет. Глаголи *извући* и *извадити* примарно изражавају просторну ексклузију наспрам инхерентног садржатеља, али могу означавати и ексклузију наспрам међупростора: *извући поклон из кутије* (инхерентни садржатељ) – *извући ципелу из врата* (активна зона *врата* јесте уски простор унутар ког се остварује контакта *врата* ПРЕДМЕТНОСТИ са *вратима* ОКВИРОМ, односно процеп у који се ципела углавила како врата не би била затворена), *извадити новчић из џепа* (инхерентни садржатељ) – *извадити новчић који се заглавио између ормара и зида* (релативни садржатељ). Са друге стране глагол *изглавити* обично пресупонира релативно а не инхерентно садржавање – оно што ће се изглавити претходно је морало бити доведено у положај заглављености. За садржатељ у форми међупростора може се рећи да представља ендосферни простор који нема инхерентне већ само релативне граничнике. Промена у односу на типичну сликовну схему ИЗНОШЕЊА своди се на брисање аутономне просторне конфигурисаности Оријентира, при чему је он остао просторни ентитет сличан садржатељу (има бар два граничника којима фиксира Трајекторов положај), а целокупни догађај није изгубио свој спацијални карактер.

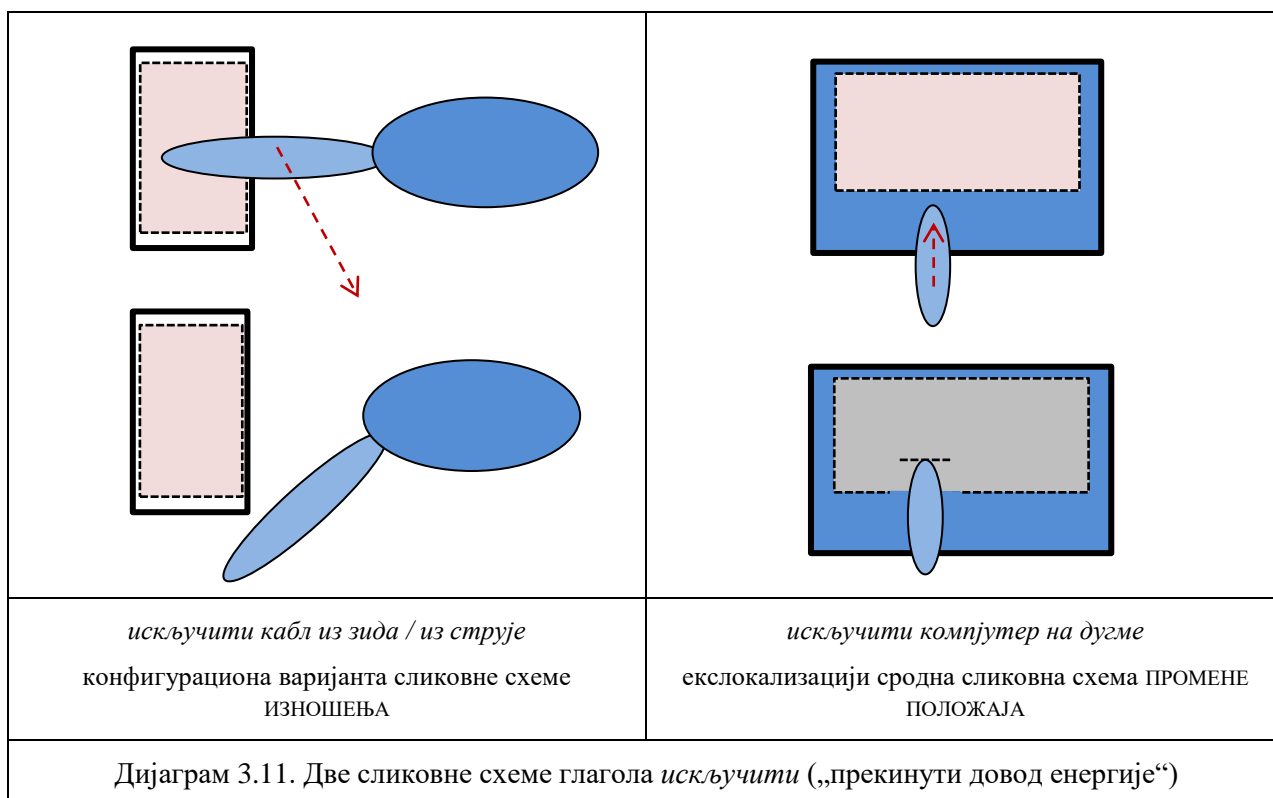
Другу занимљиву промену у конфигурацији самог садржатеља показује глагол *искочити* – садржатељ је овде реда величине изнад човека (дакле – САДРЖАТЕЉ ПРОСТОР у коме човек може бити садржан), а његов излаз се налази не као што је за такве садржатеље типично – у хоризонталној равни (*изаћи из собе, истрчати из дворишта*), већ вертикално, изнад нивоа човекове главе. У таквом случају екслокализација се поклапа са кретањем нагоре – човек из рупе искаче или се уз њене зидове пење. По том ангажовању вертикалне димензије (које пак подразумева и идију отежаног кретања – јер кретање нависе није карактеристично за човека), *искочити, испети се* и *испентратити се из рупе* разликују се од типичних екслокативних глагола као *изаћи* и *истрчати*. Треба, притом, имати на уму да оваква конфигурација може бити контекстуално успостављена и код самог глагола *изаћи* (*једва сам некако изашао из рупе*), управо због тога што он схему доноси без додатне елаборације. Поред значења екслокализације из садржатеља типа РУПЕ, које је само нешто специфичнија варијанта екслокализације уопште, глаголи *испети се* и *испентрати се* могу указивати и на засебну, екслокализацију сличну сликовну схему ЗАУЗИМАЊА ПОЛОЖАЈА НА ГОРЊОЈ ПОВРШИНИ НЕЧЕГА, о којој ћемо писати касније, у одељку о онтолошким варијацијама. По аспекту отежаног кретања, *испети се из рупе* је слично глаголима изласка из материје, као што је, рецимо, *искобељати се*.

Периферни тип садржатеља представља и предметност која својом конституцијом није намењена садржавању. Тако уз *извадити поклон из кутије* имамо и *извадити ексер из даске*. За разлику од кутије, даска има структурирану (а не празну) унутрашњост па се не категоризује као типични садржатељ. У одговарајућем контексту њена унутрашњост може бити концептуализована као ЕНДОСФЕРНА МАТЕРИЈА. Наспрам ексера, дакле, дрво, као градивни конституент даске, представља МАТЕРИЈАЛИЗОВАНУ ЕНДОСФЕРУ. Док је код глагола *извадити* конфигурација са материјализованом ендосфером тек нетипична реализациона могућност (уп. *извадити поклон из кутије* : *извадити трн из прста*), *ишчупати* пак овакву инстанцу садржатеља обухвата својом основном значењском реализацијом – типични просторни конституент уз овај глагол јесте управо ОПРОСТОРЕНА МАТЕРИЈА а не ПРЕДМЕТНОСТ – *ишчупати биљку из земље*. Чак и када се на тој позицији појави именица која означава прави садржатељ, она је, заправо, опредмећена макрозина саме материје – *ишчупати биљку из саксије* > *из земље у саксији*. Слични су глаголи који означавају екслокативно пробијање кроз МАТЕРИЈУ ПРОСТОР (попут *мочваре, блата, растиња* и сл.). И тада може бити у питању платисемична реализација (када се унутар истог схематизованог значења уочава прелаз од Оријентира ПРЕДМЕТА до ОПРОСТОРЕНЕ МАТЕРИЈЕ: *извукао је поклон из кутије* > *извукао га је из мочваре, извукао се из блата*), а може бити у питању и лексички задана концептуализација (*искобељати се из трња*). Успостављање екслокативне путање којом се Трајектор измешта изван МАТЕРИЈЕ САДРЖАТЕЉА уочава се и код глагола *ископати* (*ћуп из земље*), *испетљати се* (*из мреже*), *ишчепкати* (*бисер из ђубрета*), *ишчакати* (*нешто из смећа*).

Гаголима као *ишчупати* придружује се и глагол *искључити* у значењу „прекинути везу уређаја са извором енергије“, али он захтева додатни коментар. Када је употребљен у овом значењу, уз глагол се може појавити просторни *из*-конституент: *искључити компјутер из зида / из струје*. Ова алтернацију можемо видети као варирање активне зоне између нетипичне материје (*струје*) и њеног индиректног садржатеља (*зида*). Наиме, струја, као облик енергије, попут типичне материје, има континуалну форму која се примарно опредмеђује кроз каблове и жице, који су пак смештени у унутрашњости зида. У том смислу *искључити кабл из струје* („прекинути везу са струјом“) коинцидира са *искључити кабл из зида* („прекинути физички контакт са ендосфером зида“). Исто важи и за њему блискозначно *искључити*. Међутим, треба имати у виду да *искључивање уређаја* не мора подразумевати физичког вађење кабла из штекера зида, штавише, оно се обично спроводи притискањем одређеног контролног дугмета на самом уређају. Стога, када кажемо *искључио сам компјутер на дугме*, сам уређај се концептуализује као предметност са ендосфером, а дугме као елемент чијим извођењем из уобичајеног положаја долази до прекида протока струје у унутрашњости уређаја. У таквој је концептуализацији конфигурација ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ значајније промењена, а *искључити* је ту слично не глаголима као *ишчупати* (*нешто из нечега*) већ глаголима као *ишчашити*, који репрезентију сликовну схему ПРОМЕНЕ УОБИЧАЈЕНОГ ПОЛОЖАЈА и о којима ћемо писати у следећој секцији. Оно што је овде занимљиво приметити јесте да исти глагол у истом лексичком значењу може објединити две различите сликовносхематске представе – *искључити*, дакле, своје значење „довести неки електрични уређај у стање неактивности прекидањем довода електричне енергије“ може реализовати кроз сликовну схему ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ ИЗ ОПРЕДМЕЂЕНЕ МАТЕРИЈЕ („извадити, ишчупати кабл из зида“) или кроз сликовну схему ПРОМЕНЕ УОБИЧАЈЕНОГ ПОЛОЖАЈА („притиском на дугме изместити, избацити неки елемент из положаја који је обезбеђива проток струје у уређају“).

Посебну пажњу захтева и промена која се тиче онтологије екслокативне Силе. Иако је онтолошка интервенција у односу на типичну физичку екслокализацију крупна, ова нам се промена чини толико „природним“ наставком типичне екслокативности да је не можемо сматрати новом сликовном схемом. Како је Сила невизуелни ентитет, она је своје место унутар екслокативне сликовне схеме обезбедила интегришући се са типичним физичким ентитетима са којима коинцидира – пре свега са директним оруђем екслокализације (*избацити лопту рукама : избацити лопту снажним замахом*). Оруђе омогућава физички пренос екслокативне силе, односно њено претварање из дејства у резултат. Иако је у најтипичнијем случају Трајектор активиран кинетичким контактом (*избацити, изгурати, шиутирати, извући*), контакт у појединим случајевима не мора подразумевати трансфер енергије – код *изнети* контактом се Трајектору само обезбеђује одговарајући положај у склопу телесне сфере Агенса који образује екслокативну путању. Поред тога, екслокализација се може остварити и без физичког контакта – у таквој конфигурацији се уместо контактне уочава ментална сила, која очигледно представља даљи корак у апстраховању екслокативног дејства. Тако, на пример, ментална представа коју стварамо на основу конструкције *истерало нас је напоље* неће инсистирати на физичком дејству Агенса (што је нужно код *изгурало нас је напоље*) већ на идеји његовог вербалног утицаја. Онтолошка промена се јасно уочава и када упоредимо примере као *изнети кокошке из кокошињаца* и *извабити кокошке напоље*. Ментално дејство се примећује и код глагола *испратити*, али се оно остварује без нијансе социјалне инвазивности – уп., нпр., *истерало их је напоље вичући* и *испратио га је из стана*. У том је смислу *истерати*, као глагол нефизичког утицаја, слична глаголу физичког утицаја *изгурати*, док *испратити* кореспондира са *изнети*. Колико је овај категоризацијски прелаз, од физичког ка менталном дејству, уобичајен, показује и чињеница да понекад глагол својом платисемијом ту промену може обухватити. Погледајмо, рецимо, глагол *избацити*, који типично подразумева физичку каузацију: *избацио је лопту из себе*. Када, међутим, кажемо *избацио нас је напоље*, глагол није заиста променио своју значењску схему већ је дејство из физичког прешло у ментални домен. Овакву онтолошку промену можемо описати као дематеријализацију дејства. Она обично захтева и неки степен категоризацијског прилагођавања других елемената, пре свега додатну спецификацију Трајектора, који није више само СПАЦИЈАБИЛНИ ЕНТИТЕТ већ је АНИМАТНИ СПАЦИЈАБИЛНИ ЕНТИТЕТ (будући да аниматност подразумева осетљивост на менталне надражаје).

3.2. Онтолошке варијације ексклузије наспрам сл. схеме ИЗНОШЕЊА

За разлику од конфигурационих варијанти, које видимо као мање типичне случајеве реализације сликовне схеме ИЗНОШЕЊА, онтолошко варирање доводи до значајнијих промена. У претходно описаним случајевима релација просторног садржавања је била очувана, и ендосфера се реализовала као нетипични САДРЖАТЕЉ (УНУТРАШЊИ ПРОСТОР ОБУХВАЋЕН ГРАНИЧНИЦИМА) – у случајевима које ћемо овде разматрати ендосфера пак добија другачије онтолошко обличје.

Док дематеријализација утицаја, коју смо уочили код глагола као *истерати неког напоље*, делује једноставно и очекивано, будући да је сила сама по себи већ невизуелни ентитет у човековој примарно визуелној стварности, дематеријализација других елемената доводи до озбиљније „деформације“ примарне сликовносхематске структуре. Ако је дематеријализација делимична и оставља нас у домену просторног искуства, варијацију видимо као образац метаспацијалне онтологије. Термином метаспацијалност означавамо да је реч о спацијалној схеми која се одазивним појмовним путевима наслања на неки примарнији искуствени образац (овде на сликовну схему ИЗНОШЕЊА), при чему се трагови

таквог наслањања могу учити у самој језичкој форми (овде – у глаголском префиксу). Делимична деспацијализација се обично тиче конфигурисаности самог Оријентира (уп., рецимо, већ поменуто *искључити из тима*, где САДРЖАТЕЉ постаје ЗАЈЕДНИЦА). У својој најблажој форми, она подразумева брисање физичких контура садржатеља док у најекстремнијем случају потпуно задире у онтологију целокупног догађаја.

Другачији вид онтолошке промене, наизглед супротан дематеријализацији, јесте сазнајно опредмећивање менталних енетитета. Ово се онтолошко варирање тиче Трајектора, који је тада ментални ентитет који се упојмљује као део физичке реалности (па зато говоримо о парафизичком Трајектору), а сликовна схема ИЗНОШЕЊА, у целини, чува своју примарну просторну конфигурацију. Трајектора парафизичке онтологије примећујемо у једном значењу глагола *извирити*, када је он конкурентан глаголу *провирити*. Субјектов селф је тада сужен на микрозону ПОГЛЕД – ексклузија, дакле, јесте напуштање садржатеља (*извирио је из собе у ходник кроз кључаоницу*), али је Трајектор субјективни, парафизички ентитет у реалном физичком простору. Оваква је концептуализација, можемо рећи, подстакнута потребом да се искуству које надилази просторност, чак у одређеном смислу противречи просторној логици (постигнута екслокативна сазнајност без напуштања самог садржатеља), додели уобичајени формат просторног догађаја. У том смислу, *извирити (кроз нешто напоље)* је наслоњено на образац који се примарно повезује са *избацити (нешто кроз нешто напоље)*, редефинишући Трајекторову онтологију – уместо СПАЦИЈАБИЛНЕ АУТОНОМНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ, Трајектор је овде НЕАУТОНОМНА ПАРАФИЗИЧКА (нереална – али ипак спацијабилна) ПРЕДМЕТНОСТ нераскидиво егзистенцијално повезана са самим субјектом (*поглед*). Како је овај парафизички Трајектор субјектова сазнајна микрозона, догађај се компресује у непрелазни глаголски формат (Агенс x и Трајектор x^V су стопљени у једну улогу, односно у Постагентативног Трајектора).

Парафизичку природу уочавамо и код глагола *избрисати* и *искњижити*, чији је објекат ИНФОРМАЦИЈА: *избрисати реч са папира, избрисати име са списка, искњижити податак из пословних књига*. Као ментални ентитет, информација се у просторну реалност усидрује преко интегрисања са визуелним знаком, који је подложен перцептивној екслокализацији, што у извесном смислу ублажава њен парафизички карактер – за разлику од *погледа*, који је апсолутне парафизичке природе. Физичка повезаност ИНФОРМАЦИЈЕ са СИМБОЛОМ повлачи и свођењем САДРЖАТЕЉА на дводимензионални визуелни оквир. Такво се свођење примећује и у новој реализацији платисемичног глагола *избрисати*, када се виртуелни ентитети концептуализује као дводимензионална предметност: *избрисати фајл са диска, избрисати слику са телефона*.

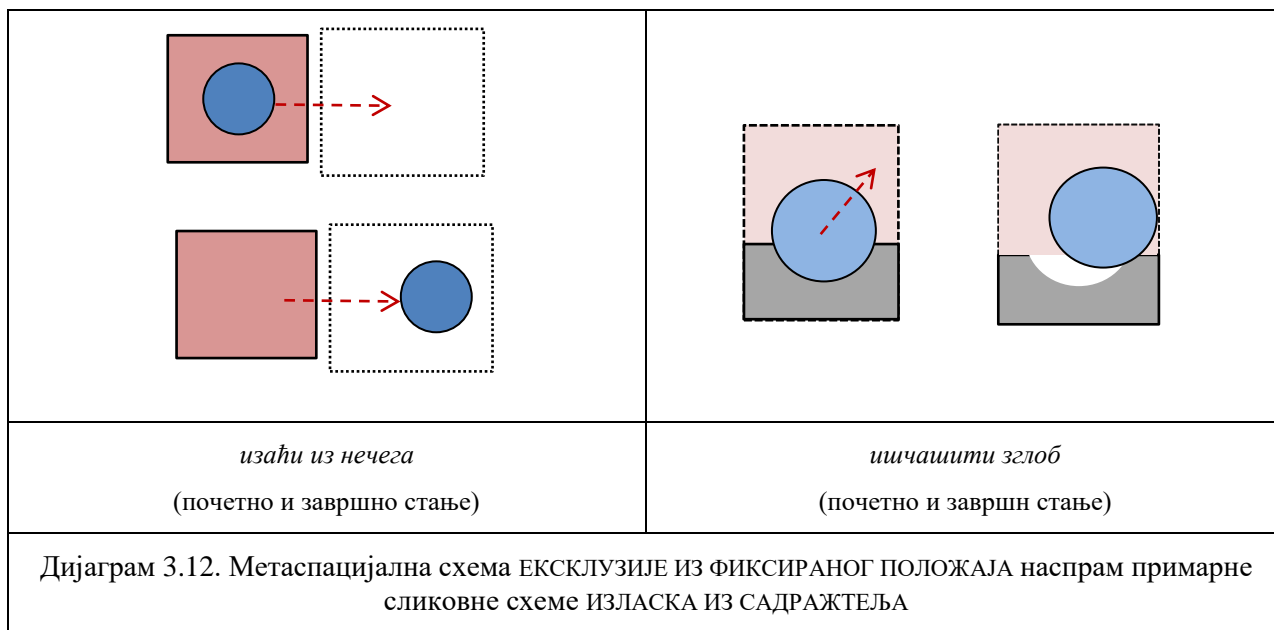
Парафизичку онтологију Трајектор има и код глагола *издати* када се реализује у конструкцијама као *издати некога* (активна зона објекта је сужена: *неког > информацију о некоме*). Ексклузија у оваквом примеру пуно тога дели са типичном екслокализацијом – примарни Оријентир јесте инстанца физичких ентитета (ја – који знам тајну), секундарни Оријентир такође (онај коме сам је рекао), путања коју тајна прелази јесте путања у реалном простору (од мене до њега), али Трајектор није опипљива, визуелна предметност (коју бих могао да му предам из руке у руку) већ ментални ентитет опредмећен аудитивном формом (речима). Таква, парафизичка онтологија Трајектора повлачи са собом и активирање менталне зоне самих Оријентира – тајна „излази“ из домена мог знања и „приступа“ домену туђег знања, али се тај трансфер, иако ангажује менталне активне зоне, реализује у реалном физичком простору. Парафизички онтолошки формат има и Трајектор у другом значењу истог глагола – *издати некоме наређење*. Разлика је у конкретизацији лексички задане категорије Трајектора, у значењу *издати некога (нечију тајну и сл.)* Трајектор се категоризује као ИНФОРМАЦИЈА НЕПОЗНАТА ПРИМАОЦУ, док се у значењу *издати наређење* категоризује као ИНФОРМАЦИЈА ЗАПОВЕСТ.

Сложенији парафизички Трајектор уочава се код новијег глагола *излоговати*. Он се појављује како у рефлексивном оквиру (*излоговао се са сајта*) тако и у прелазном (*излоговао га је са сајта*), и у оба случаја остварује антонимски однос са одговарајућим у-префиксалом (*улоговати неког / се*). Та антонимија, која је карактеристична за екслокативне глаголе (али не и за друге варијанте физичке ексклузије, уп. *истрчати – утрчати, изнети – унети*, и непостојање у-антонима код *исцедити, испрскати – штавише у-префиксал може бити блискозначан из-префиксалу, нпр. упрскати*), показује да је реч о онтолошкој варијанти екслокативног искуства. Трајектор се овде концептуализује као ВИРТУЕЛНИ СЕЛФ (*излоговати се = „своје виртуелно ја, које тиме престаје да буде присутно у неком виртуелном простору“*).

Пређимо сада на облике дематеријализације Оријентира, који су разноврснији. Да бисмо дематеријализацију садржатеља добро разумели, битно је имати на уму да прави физички садржатељ у догађајну схему никад није укључен „сам за себе“. Он са собом увек доноси одазивне садржаје (импликације физичког садржавања) који су у датом контексту релевантни. Тако, рецимо, глагол *избацити* у најједноставнијем случају подразумева екслокализацију из унутрашњег простора (*избацили су га из собе → он више није ту*), али се у његовој платисемичној структури препознаје и онтолошки сложенија значењска реализација – дугорочна стационараност (*избацили су га из стана → он више не живи ту*). Глагол *иселити* разликује се од *истерати* и *избацити* управо по томе што не лексикализује ону најтипичнију просторну екслокализацију, већ само екслокализацију са таквом импликацијом. Његов аблативни Оријентир може бити категоризован као ДУГОРОЧНИ САДРЖАТЕЉ У ДОМЕНУ ФИЗИЧКЕ РЕАЛНОСТИ (*иселити се из куће*) и као ДУГОРОЧНИ САДРЖАТЕЉ У ДОМЕНУ ДРУШТВЕНЕ РЕАЛНОСТИ (*иселити се из државе*). Како је у оваквим случајевима простор и даље концептуализован као САДРЖАТЕЉ (иако је изгубио опипљиве физичке граничнике – уп. реалне зидове просторије и замишљене, парафизичке границе око држава), оваква се онтолошка интервенција не може описати као права дематеријализација Оријентира. Реч је о наглашавању једног аспекта самог садржавања, чиме је омогућено онтолошко усложњавање од типичног ПРОСТОРНОГ САДРЖАВАЊА до ПРОСТОРНО-ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНОГ САДРЖАВАЊА, па би прикладнији термин био *стапање* просторне конфигурације са одазивним непросторним стањем, односно – онтолошка *конфлација*.

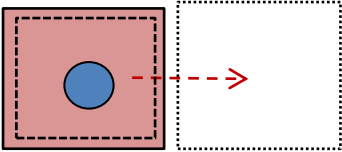
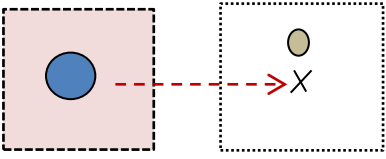
Погледајмо сада просторне конституенте око глагола *изместити*. Они нису нужно упојмљени као САДРЖАТЕЉИ: *изместити из кутије*, али и *изместити књигу са полице, изместити слику са зида, изместити болницу са старе адресе*, уопште – *изместити нешто са уобичајеног места*. Значење глагола се променом просторног примитива (САДРЖАТЕЉ или НОСИЛАЦ) не мења, што показује да је у лексичкој дефиницији овог догађаја појам САДРЖАТЕЉ конфигурационо ослабљен. То се, на крају, види и у семантичкој дефиницији – *изместити* нећемо дефинисати преко глагола *извадити* (који захтева САДРЖАТЕЉА) већ преко блискозначног *клонити*. Уместо као инстанца категорије САДРЖАТЕЉ, Оријентир се код овог глагола уопштава као ПРОСТОР ДУГОРОЧНЕ СТАЦИОНИРАНОСТИ (такав простор, онда, може бити елабориран као САДРЖАТЕЉ, али и као НОСИЛАЦ). Овакву варијацију, стога, одређујемо као метаспацијално уопштавање. Ако бисмо ову онтолошку промену замислили, она би подразумевала брисање граничника САДРЖАТЕЉА, чиме се простор локализације уздиже са нивоа примарне сликовности на ниво метасликовног обрасца – уместо ограничености зидовима (књига је у кутији → извади је одатле), простор се дефинише кроз аспект дугорочне локализацијске везе (књига је иначе стајала на оној полици → изместио сам је одатле, више није тамо; болница је била на овој адреси → изместили су је са те адресе). Глаголу *изместити* сличан је и глагол *испаркирати* (ауто на друго место) – ни овде аблативни Оријентир не мора имати праве физичке граничнике (*испаркирао сам ауто из гараже / са паркинга*). У основи оваквог ширења категорије ексклузије уочавамо метаспацијални образац ПРОСТОР СТАЦИОНИРАНОСТИ ЈЕ, КАО И САДРЖАТЕЉ, ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРНЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ.

Слични су и глаголи код којих је садржатељ уопштен као ПОЛОЖАЈ ФИКСИРАНОСТИ или СТАБИЛНОСТИ: *ишчашишти* (зглоб), *искренути* (руку), *извинути* (врат), *исклатити* (зуб), *исклимати* (стуб), *изглобити* (лакат). Неки од ових глагола налазе се на самом прелазу између периферне екслокализације из садржатеља и метаспацијалне дефиксације – *ишчашишти* и *изглобити*, тако, у својој творбеној основи спецификују управо просторни ентитет налик садржатељу који обезбеђује фиксираност (зглоб, чаша). Као и типични садржатељ, зглоб се концептуализује као предметност која има унутрашњост, али је Трајектор само једним крајем обухваћен њиме – такво, делимично контактано садржавање надомешћено је на метаспацијалном ниову представом стабилног положаја. Када се Оријентир реализује не као прави физички садржатељ већ као СТАБИЛНИ ПОЛОЖАЈ, и најмањи испад из таквог положаја види се као инстанца ексклузије (уп. *исклатити* зуб – зуб је, физички, остао на истом месту, али је његово лежиште ослабљено). Међу ове глаголе спада и једна семантичка реализација глагола *испасти* – она коју илуструје пример *испасти из равнотеже*. У истом смислу разумемо и *искосити* (капу) – капа је померена наспрам типичног положаја. Глагол *искључити* (уређај на дугме), како смо то раније, у одељку о варијантама екслокализације, већ показали, такође представља инстанцу ове екслокализацији сродне сликовне схеме. Како садржатељ најчешће обезбеђује садржаном стабилни, релативно фиксирани положај, овде уочавамо метаспацијалну концептуализацију СТАБИЛНИ ИЛИ ФИКСИРАНИ ПОЛОЖАЈ УОПШТЕ ЈЕ, КАО И ПОЛОЖАЈ УНУТАР САДРЖАТЕЉА, ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРНОГ ПОЛОЖАЈА.

Концептуализацију аблативног Оријентира као положаја уочавамо и у примерима *испречити се испред неког*, *избити испред некога*, *изблокирати некога*, *испрепечити се некоме на путу*. Када би ови примери означавали праву екслокализацију, ментална представа коју доносе морала би обухватати и прави просторни САДРЖАТЕЉ, кога, међутим, нема. *Испречити се испред некога* није сводљиво на *изаћи из нечега* управо због тога што *испречити се* не захтева да примарни Оријентир буде САДРЖАТЕЉ. Уместо тога примарни Оријентир је овде упојмљен као ПРОСТОР ДИСТАНЦИРАНОСТИ, чијим напуштањем субјекат доспева у положај физичког ометања других ентитета. Брисање јасних просторних граничника садржатеља одвија се паралелно са потенцирањем једног аспекта типичног физичког садржавања: садржатељ садржано држи на одстојању од ентиета изван садржатеља.

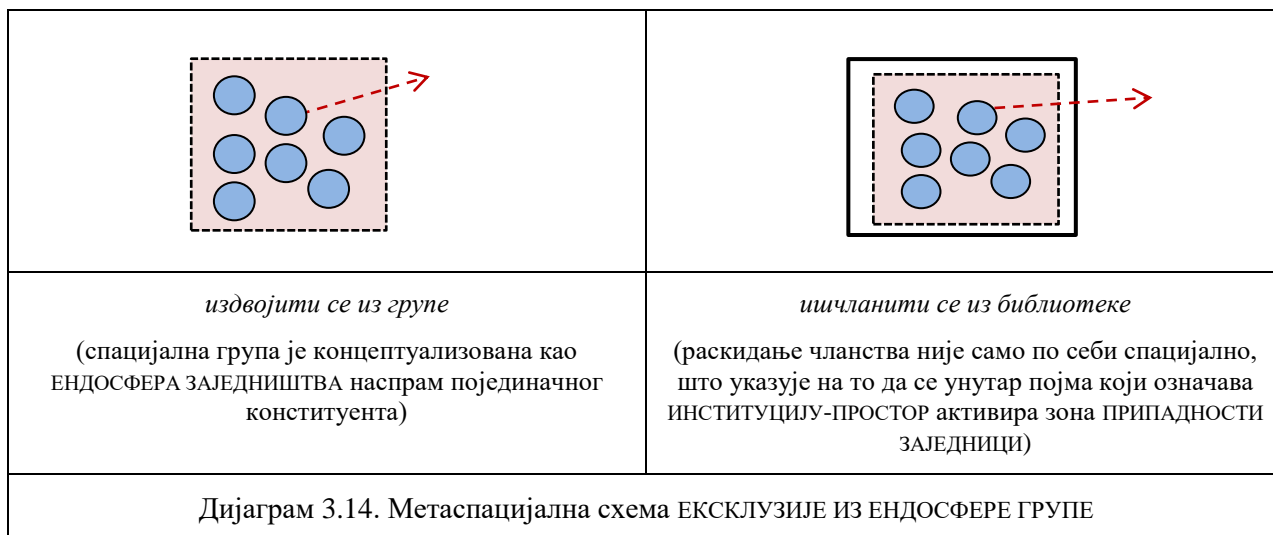
Овде, стога, препознајемо метаспацијални образац ПОЛОЖАЈ ПРОСТОРНЕ ДИСТАНЦИРАНОСТ / УДАЉЕНОСТИ ОД НЕЧЕГА ЈЕСТЕ, КАО И ПОЛОЖАЈ УНУТАР САДРЖАТЕЉА, ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРНЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ.

	
<p>сл. схема ИЗНОШЕЊА (ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА) док је у садржатељу, Тр је његовим зидовима дистанциран од околине, ендосфера је реални физички садржатељ</p>	<p>сл. схема НАПУШТАЊА ПОЛОЖАЈА ДИСТАНЦИРАНОСТИ ендосфера није прави садржатељ већ простор дистанцираности уопште (<i>испречити се пред некога</i>)</p>
<p>Дијаграм 3.13. Метаспацијална схема ЕКСКЛУЗИЈЕ ИЗ ПРОСТОРА ДИСТАНЦИРАНОСТИ наспрам примарне схеме ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ</p>	

Једна од онтолошких варијација јесте и она којом се садржатељ концептуализује као ЗБИРНА ПРЕДМЕТНОСТ. Ни овде се не ради о ентитету са инхерентним већ са релативним граничницима. Збирна предметност, као и типични садржатељ, има функцију визуелног ограничења – појединачно је визуелно утопљено у целину. Ово се уопштавање примећује код неких глагола који примарно упућују на праву просторну екслокализацију, нпр. *извадити карту из шпила* (: *извадити предмет из кутије*), *искорачити из поворке* (: *искорачити из собе*). За разлику од типичне екслокализације, овде се уочава интегративна повезаност између Трајектора и збира из ког он излази – заједно са осталим елементима тог збира Трајектор образује опросторену групу. Сложена онтологија оваквог Оријентира подразумева ОПРОСТОРЕЊЕ СТАЊА ЗАЈЕДНИШТВА. Ендосфера је изгубила опипљиве граничнике, које има САДРЖАТЕЉ, али је таквом просторном „деградацијом“ управо идеја интегрисаности избила у први план. Група, у том смислу, наличи материји која ендосферу опредељује. Како садржатељ својим зидовима интегрише све оно што је у њему у једну целину, СТАЊЕ ГРУПИСАНОСТИ УОПШТЕ ЈЕСТЕ, КАО И СТАЊЕ БИВАЊА У САДРЖАТЕЉУ, ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРНОГ ПОЛОЖАЈА.

Основна значења глагола *издвојити* и *изабрати* подразумевају постојање оваквог метаспацијалног Оријентира: *издвојио га је од осталих на страну да му нешто каже, изабрао је једну карту од понуђених*. Такви су и глаголи у примерима *иступио је испред колоне*, *издвоји се из групе*, *испредњачио је испред осталих*. Метаспацијално значење има и глагол *искључити*, нпр. *тренер га је искључио из игре на полувремену*. Глагол *изопитити* више се односи на стање одбачености од заједнице него на конкретан догађај физичког искључивања (*друга деца у разреду су је изопитила*). Даљим апстраховањем, одазивни садржај се потпуно осамостаљује од такве просторне конфигурације: *учитељ је издвојио једног ученика као најбољег* („проценити неког као бољег од осталих, дати предност некоме у односу на остале по квалитету“), *жири је изабрао победника*. Само на успостављање стања неприпадања указују глаголи *ишчланити* и *исписати*, а то значење може имати и *иступити* (*иступио је из партије*). Просторни *из-*конституент уз те глаголе означава институцију са којом се раскида однос заједништва – субјекат престаје да буде члан неке заједнице или престаје да похађа неки садржај. Како *ишчланити се из клуба* и *исписати се из школе* није сводљиво на спацијално *изаћи*, ове конструкције не подразумевају физичко напуштање именованог садржатеља (што би се из синтаксичког оквира могло очекивати). Реч је о

компресији сложенијег, непросторног односа наспрам заједнице у просторни, замисливи однос наспрам садржатеља, на основу чврсте искуствене корелације између стања припадности групи и простора на коме се та припадност ситуационо реализује. И код глагола *изостати* (*са часа*) уочава се метаспацијално упојмљено ЗАЈЕДНИШТВО – субјекат се не појављује на простору неког заједничког дешавања, упркос томе што се његово појављивање очекивало.

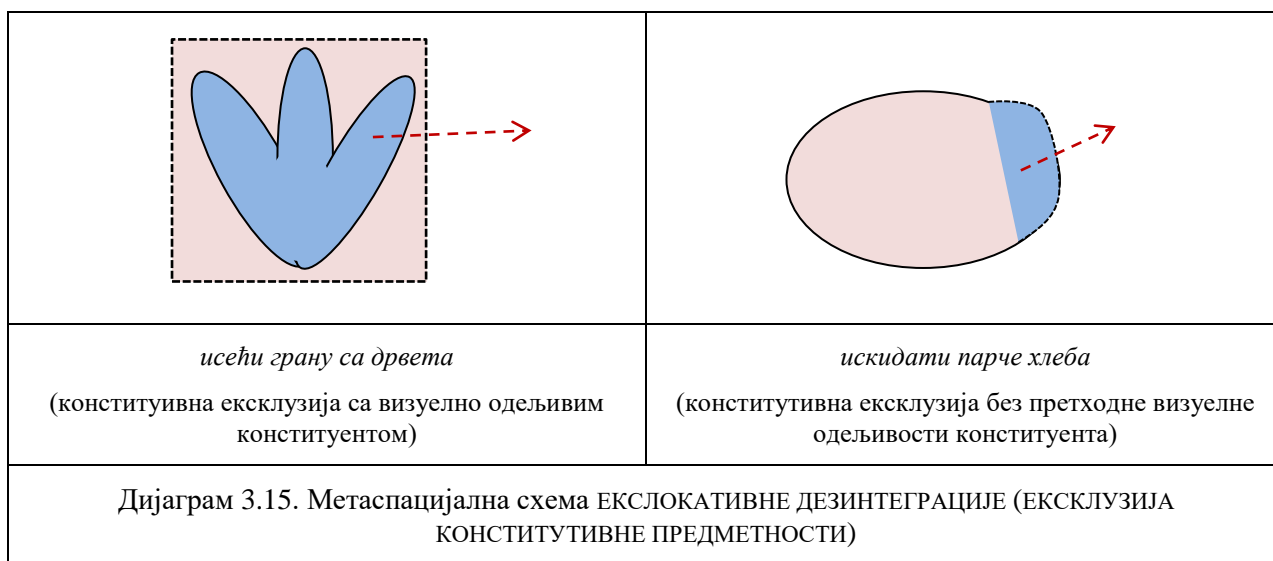

Посебну пажњу завређује и глаголи *изоставити*, код ког се такође уочава метаспацијално упојмљење аблативног Оријентира – он је и овде са конкретног тродимензионалног САДРЖАТЕЉА сведен на ПРИПАДАЊЕ ГРУПИ. Овај је глагол, међутим, по онтолошкој конфигурацији још сложенији од *издвојити* јер подразумева издвајање не физичког спацијабилног ентитета из опросторене групе (нпр. човека из колоне коју образује више људи) већ испуштање менталног ентитета из неке групе сличних ентитета: *изоставити један податак из документа, изоставити име са списка*. Аблативни Оријентир у таквим примерима (*документ, списак*) јесте физички простор, али се на њему локализују ментални ентитети – информације. Да би локализовање у физичком простору било могуће, неопходно је да ментални ентитет делимично буде опредмећен, информација се стога стапа са визуелним симболом. Ентитете такве онтологије – који су првенствено ментални али су „удомљени“ у нашу просторну стварност, већ смо одредили као парафизичке ентитете. Кључна карактеристика парафизичких ентитета јесте што се они у великој мери понашају као реална физичка предметност: *податак* се изоставља *из табеле*, што значи да га нема међу осталим подацима у њој. Онтолошка разлика између *издвојити човека из реда* и *изоставити податак из документа* може се, дакле, описати као разлика у онтолошкој природи Трајектора (*човек* као СПАЦИЈАБИЛНИ ФИЗИЧКИ ЕНТИТЕТ : *податак* као МЕНТАЛНИ ПАРАФИЗИЧКИ ЕНТИТЕТ). Глагол *изузети* разликује се од глагола *изоставити* управо по томе што Оријентир има вредност не правог простора већ замишљеног простора групе која је нечему изложена (*изузети* је као *издвојити* из групе коју чине они на које се нешто односи): *изузели су га из даљег разматрања* (→ он више није у групи која се разматра), *од примене овог закона изузети су неки појединци* и сл.

Концептуализација ЗАЈЕДНИШТВА као ЕНДОСФЕРЕ са једне је стране утемељена на општој искуствено корелацији између ЗАЈЕДНИШТВА и ЗАЈЕДНИЧКЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ, а са друге на вези између МАТЕРИЈЕ и ЗБИРНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ. Према овој другој линији глаголи попут *издвојити из групе* слични су глаголима као *искобељати се из блата / из растиња* – у оба случаја примећује се структурирани аблативни простор који чини материја у својој типичној

форми (*блато*), односно у форми збира (*растиње, група*). На релевантност те појмовне повезаности указује и то што неки глаголи, као *извући*, могу остварити и значењску варијанту са материјом (*извући нешто из воде, из траве* и сл.) и са збирном предметношћу (нпр. *извући неког из лошег друштва*).

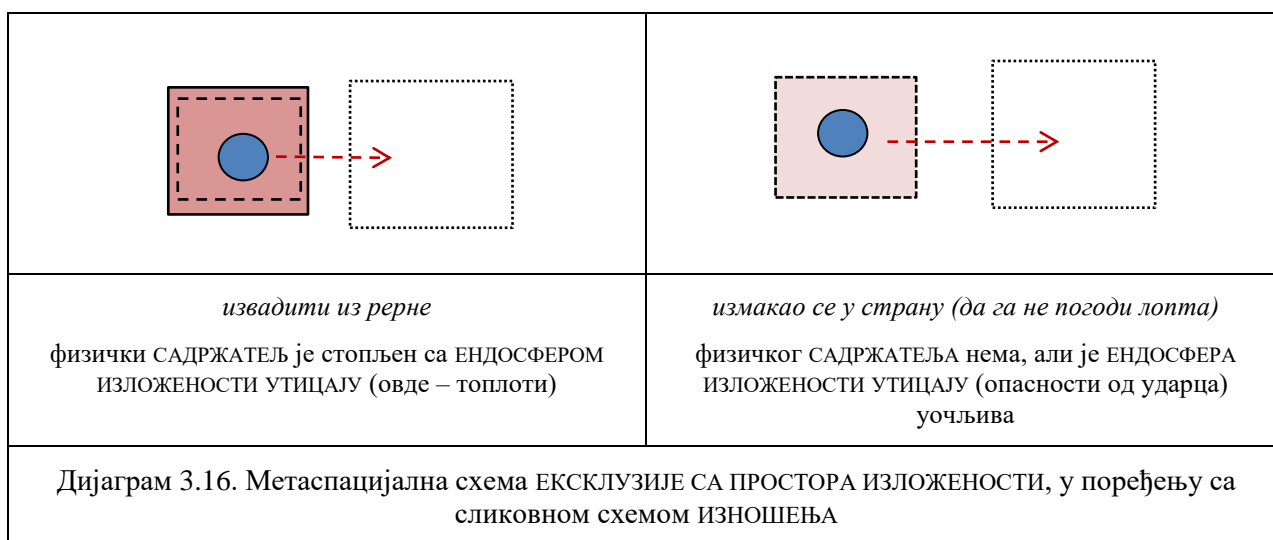
Даљи појмовни пут лако нас са појма ИНТЕГРИСАНОСТИ доводи до појма КОМПОНЕНТНОСТИ. У том светлу није неочекивано што се сликовна схема ИЗНОШЕЊА појмовно повезује са идејом дезинтеграције: *истестерисати грану са дрвета, исцепати лист из свеске, изломити парче чоколаде, скидати изданак са биљке, исећи парче хлеба, изрезати парче пите*. Трајектор, притом, може и пре саме ексклокализације поседовати извесну визуелну аутономност у односу на целину (*исцепати лист из свеске, исећи грану са дрвета*), али то није нужно (*изрезати парче хлеба, извалити ивицу зида*). У овом другом случају Трајектр се концептуализује као чврста материја, па уз њега долази одговарајући партикуларизатор. Уочавамо да неки од глагола који могу представљати лексикализацију сликовне схеме ексклузивне дезинтеграције лексикализују и саму ексклокализацију (у варијанти са опростореном материјом) – *ишчупати лист са биљке* (ЕКСЛОКАТИВНА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА) : *ишчупати биљку из саксије* (ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА). То нам управо потврђује да, и поред разлика у просторној конфигурацији (уп. и предлог који се појављује у таквим случајевима), ЕКСЛОКАТИВНА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА и ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА представљају сестринске сликовне схеме. Метаспацијалност се овде може објаснити као осамостаљивање импликације физичке надређености садржатеља наспрам садржаног (типични садржатељ интегрише све што је у њему у једну целину), па стога – ЦЕЛИНА УОПШТЕ ПРЕДСТАВЉА, КАО И САДРЖАТЕЉ, ИНСТАНЦУ ЕНДОСФЕРЕ НАСПРАМ СВОЈИХ ДЕЛОВА.

Онтолошку варијацију аблативног Оријентир примећујемо и код глагола *избавити*. У семантичкој дефиницији овог глагола јасно се уочава да је реч о догађају просторног искуства – „чинити да се неко више не налази на неком опасном месту“. Да ли у таквој дефиницији примећујемо ендосферу? У форми типичног просторног садржатеља – не, али у метаспацијалној онтолошкој форми – да. Простор опасности је, наиме, метаспацијални појам наспрам садржатеља, који у први план доводи управо аспект изложености дејству – када је нешто унутар нечега, оно је потпуно изложено приликама које ту важе (нпр. када се нешто стави у загрејану рерну, или када се урони у неку материју). Метапросторни Оријентир у примеру *избавити некога из пожара* нема праве физичке граничнике, и у том је смислу наспрам *изнети из нечега* делимично дематеријализован, али има релевантну ендосферу – то

је управо просторно ограничено опасно збивање. Метаспацијална онтологија омогућава овом глаголу да као просторност упојми угрожавајуће околности, које тиме добијају статус опростореног ентитета (уп. *избавити из пожара* и *избавити из рата*). Оваква метаспацијализација, дакле, почива на импликацији изложености, па је ПРОСТОРНА ИЗЛОЖЕНОСТ УОПШТЕ, КАО И ПОЛОЖАЈ УНУТАР САДРЖАТЕЉА, ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРНОГ ПОЛОЖАЈА.

Метаспацијални простор опасности примећујемо и код глагола *избећи*. Овде се, наиме, уочва и временска компресија, која омогућава да се простор будућег сусрета са опасношћу доживи као простор тренутне реалне опасности. Тако, рецимо, предикација *избећи Марка*, заправо значи „избећи сусрет са Марком (који се још није десио)“, што у просторном смислу разумемо као „учинити да се не буде на простору на коме ће бити Марко у време када Марко буде тамо“. Исти глагол може бити употребљен и изван просторног искуства – *избегао је директан одговор на питање*, а само такво значење уочавамо код *изврдати*. Ситуације о којима је тада реч подразумевају категоризацијску промену самог Трајектора, који од ПРЕДМЕТНОСТИ постаје МЕНТАЛНИ ЕНТИТЕТ (*питање*), што појачава свеукупни метафорички ефекат. Метаспацијалан је и глагол *измаћи*, код кога се простор дефинише из угла изложености потенцијалном физичком контакту – *измакао се да га лопта не удари, измакао му је столицу*.

Глагол *изгубити* доноси другачије метаспацијално уобличење ексклузије. Простор је овде интегрисан са поседовањем, као одазивном појмовношћу, чиме је образована метаспацијална представа ПОЉА РАСПОЛОЖИВОСТИ. Припадање, као апстрактна релација, оваквим опросторењем добија замисливу форму. Када кажемо *изгубио сам кључеве*, мислимо управо на то да не знамо *где* су кључеви, односно да се не налазе у простору који нам је тренутно доступан – физички (нису тамо где смо мислили да јесу, рецимо, у џепу) или ментално (можда су остали код куће на столу, али немамо представу о томе). Спацијалност је, дакле, искуствени оквир унутар ког се догађај *изгубити* разуме, али је конкретни физички САДРЖАТЕЉ уопштен до представе која простор интегрише са односом ПРИСТУПАЧНОСТИ. Манифестација ендосфере је делимично дематеријализована, таман онолико колико је потребно да би се РАСПОЛОЖИВОСТ разумела као ПРОСТОРНА РЕЛАЦИЈА. *Кључеви*, дакле, јесу физички ексклузирани, али ендосфера долази у формату апстрактнијем од САДРЖАТЕЉА – будући да садржатељ физички блокира приступ садржаном споља, НЕПРИСТУПАЧНОСТ УОПШТЕ ЈЕ, КАО И БИВАЊЕ У САДРЖАТЕЉУ, ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРНОГ ПОЛОЖАЈА.

Метаспацијална онтологија, као последица опросторења непросторне релације, омогућава глаголу *изгубити* да образује платисемични континуум – његови објекти могу бити предмети различитог „реда величине“, од онога што човек може носити у својим микросадржатељима (рукама, цепу и сл.), преко поседованих простора и опредметивних вредности, све до нефизичких, менталних ентитета: *изгубити оловку, новчаник* → *имање, стан* → *нечије поверење*. Спацијална димензија је најјача на самом почетку тог континуума, када је ситуација замисливо сводљива на чин *испадања* предмета из неког субјектовог садржатеља. Како се категорија којој припада *изгубљено* удаљава од типичне предметности, та могућност визуелне компресије поља расположивости у инстанцу реалног простора нестаје, па оно све више делује као метафорички конструкт. Такав ефекат (метафоре) најизраженији је када Трајектор пређе у категорију менталних ентитета (*изгубити нечије поштовање* или *изгубити појам о времену*), јер са собом повлачи и прилагођавање активне зоне субјекта, која се из физичке реалности помера на ментални селф (ако сам изгубио нечије поверење, то поверење више није у пољу расположивости мог менталног *ја*; односно, ако сам изгубио појам о времену, моје ментално *ја* није способно да рационално *троши* време). У истом смислу, за семантичку реализацију која се изражава предикацијама као *изгубити битку, утакмицу, рат* може се рећи да је у још већој мери метафорична него *изгубити имање*. У конструкцијама као *изгубити битку*, објекат именује компетитивну ситуацију, а његова активна зона је сужена: компетитивна ситуација > могућност победе (као алетичко стање субјекта).

Глагол *изгубити* реализује се и у прелазној форми, која образује засебно значење: *изгубио се у непознатом граду*. Дефиниција попут „наћи се у непознатом простору“ јасно показује да је и овде реч о метаспацијалној онтологији – простор је концептуализован интегрисањем са непросторним појмом НЕПОЗНАТОСТИ. Како пак разумети појаву форманта *се*? Рекли бисмо да је у питању интернализовано скенирање сопственог положаја у простору – актер *x* својим менталним оком надзире менталну представу сопственог кретања. Обележимо надзуреће *x* као x_1 , а менталну представу Трајектора као x_2 . Наћи се у непознатом простору јесте као да је x_1 изгубио из свог поља контроле x_2 . У том је смислу субјекат форме *изгубити се негде* еквивалентан објекту форме *изгубити некога из видокруга* (*ја* који сам се изгубио јесам као предмет који више није у пољу расположивости свог посесора, мој посесор је, иначе, моје надзируће ментално *ја*). Оваква концептуализација, дакле, почива на цепању селфа на две улоге. Иако је, на први поглед, реч о сложеној појмовој структури, у питању је, у ствари, врло једноставна компресија, која омогућава да појам НЕПОЗНАТОСТ ОКОЛИНЕ буде концептуализован кроз уобичајени догађајни формат, ближи човековом искуству интеракције са физичким ентитетима. Овом компресијом искуство које укључује само доживљавача (а не и манипулативну предметност) бива реорганизовано тако да добије двоактерску структуру (ментални контролор x_1 : изгубљени ентитет x_2).

ПОЉЕ РАСПОЛОЖИВОСТИ, као метаспацијална појмовност, појављује се и код глагола који означавају субјектово уступање нечега на коришћење некоме другом: *издати, изнајмити*. Типичан објекат уз ове глаголе обично је категоризован као ПОСЕДОВАНА ПРОСТОРНОСТ (*изнајмити некоме стан*), што показује да се не налазимо у сфери примарне просторне екслокализације (ИЗНОШЕЊА) већ ексклузије наспрам ПОЉА ПОСЕДОВАЊА. Глагол *изнајмити* има и супротно, енантисемично значење („унајмити од некога“), али оно није инстанца ексклативне ексклузије, па ћемо му се вратити када будемо говорили о екстракцији.⁹²

Посебну пажњу захтева и глагол *изложити*. Ексклузија ни код њега није реализована као излазак из тродимензионалног САДРЖАТЕЉА (*изнети нешто из магацина*) већ као напуштање простора НЕПРИСТУПАЧНОСТИ. Метаспацијално уопштавање почива на томе што

⁹² О појму енантисемија в. Шипка (2002), као и Драгићевић (2007: 270–271).

садржатељ онемогућава да они који су споља виде садржано – НЕПРИСТУПАЧНОСТ УОПШТЕ ЈЕ, КАО И БИВАЊЕ У САДРЖАТЕЉУ, ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРЕ. Ексклузија је овде, стога, појмовно сведене на достизање положаја просторне доступности, изложености. Прави екслокативни садржатељ, притом, често може постојати, али он није сам по себи, као део просторне конфигурације догађаја, нужан, па је очекиваност његовог ППК уобличења мала – када неко каже *изложили су моју слику у галерији*, не очекујемо да нас обавести о томе где је слика стајала непосредно пре излагања управо због тог што ендосфера није онтолошки форматирана као САДРЖАТЕЉ већ долази у метаспацијалој појмовној форми као ОПРОСТОРЕНО СТАЊЕ ПРЕТХОДНЕ НЕДОСТУПНОСТИ.⁹³ Таква промена фокуса остварује се финим апстраховањем које дематеријализује (заправо – релативизује) саму конкретну физичку форму Оријентира (али не и факт локализације), интегришући тиме у сазнање простора одазивни непросторни садржај. Ова се делимична дематеријализација аблативног Оријентира одразила и на адлативни Оријентир, који се уз овај глагол реализује у форми очекиваног просторног конституента: *изложио је нове предмете у излог*. То се види и у девербативној именици, насталој регресивном деривацијом – *излог* је управо инстанца адлативног Оријентира, односно опросторење стања визуелне расположивости.

Блажи облик метаспацијалне сазнајне расположивости – метаспацијалну визуелну доступност уочавамо код глагола *извирити*. Трајектор овог глагола јесте физички, спацијабилни, тродимензионални ентитет, али се он у овом догађају појављује првенствено као перцепат (оно што постаје видљиво). Сам Оријентир, притом, не мора имати тродимензионалну форму управо због тога што је просторна конфигурација са типичног садржавања сведена на ПРОСТОР (ПРЕТХОДЕЊЕ) ВИЗУЕЛНЕ НЕДОСТУПНОСТИ. То се врло јасно очитује у синтаксичкој форми просторних ППК, која показује да исто глаголско значење може ангажовати различите просторне примитиве: *извирио је из кутије* (САДРЖАТЕЉ) – *извирио је иза завесе* (ЗАКЛОН). За разлику од *изложити*, глагол *извирити* метаспацијално упојмљену расположивост ограничава на визуелну когнитивност. Другачије је значење које се реализује у предикацијама као *извирити кроз кључаоницу* (парафизички Трајектор), о чему смо говорили на почетку ове подсекције.

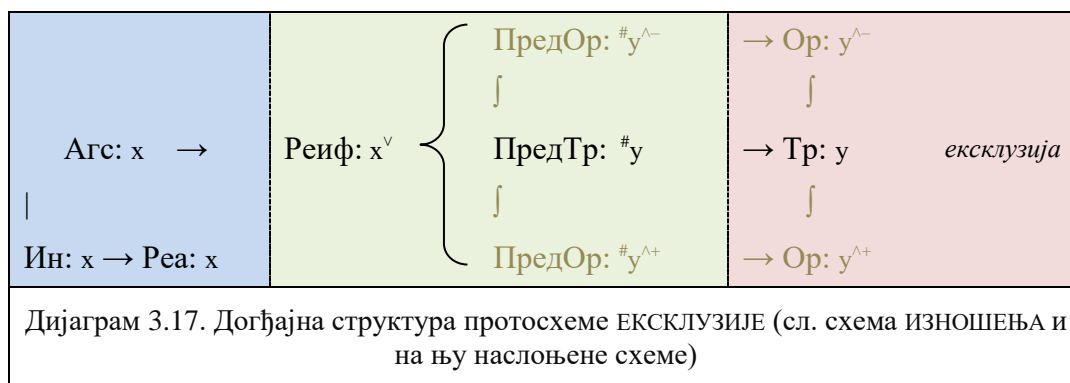
Видели смо, када смо писали о конфигурационим варијацијама ИЗНОШЕЊА, да глаголи као *искочити* и *испентрати* подразумевају нетипично садржавање – излаз из садржатеља се налази не у хоризонталној већ у вертикалној равни. Такав нетипични садржатељ представља основу за развијање метаспацијалне екслокализације какву примећујемо у примерима као *испео се на врх брега*, *испентрао се кроз крошњу (на врх дрвета)*, *боца је испливала / исплутала на површину*, *издигао је предмет изнад главе*. У наведеним примерима кретање навише постоји, али је представа о тродимензионалном садржатељу РУПИ из које се излази метаспацијално сведена на представу ПРОСТОРА ОТЕЖАНОГ ВЕРТИКАЛНОГ КРЕТАЊА (*испентрати се преко брда*, *испети се кроз крошњу*) или ПРОСТОР СМАЊЕНЕ ОПАЗИВОСТИ (*исплутати кроз воду*, *издићи изнад главе*). Део просторне конфигурације оријентира РУПЕ је нестао, па је вертикална екслокализација уопштена у просторну схему заузимања вишег и опазивијег просторног положаја. За разлику од ситуација као *изаћи из рупе*, Трајектор се у оваквим случајевима налази не изван Оријентира већ у његовој горњој сфери, односно на његовом врху (*испентрати се на брдо*), на горњој страни (*испентрати се на зграду*), горњој површини (*исплутати*) или, просто, у простору изнад њега (*издићи изнад главе*). У свакој од тих конкретизација завршна тачка нужно коинцидира са стањем повећане видљивости. Такву метаспацијалност можемо дефинисати, стога, овако: НИЖИ ПОЛОЖАЈ УОПШТЕ ЈЕ, КАО И БИВАЊЕ У САДРЖАТЕЉУ, ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРЕ.

⁹³ Другачије је значење које овај глагол има у оквиру *изложити некога нечему* – реч је о инстанци експозиције, па ћемо о њему писати када будемо говорили о тој, трећој варијанти протозначења префикса *из-*.

Повећана видљивост је повезана и са представом обртања, која омогућава да видљивост добије до тада неопазива страна неког предмета. Типичном екслокализацијом оно што је било унутра, и стога за нас споља невидљиво, доспевајући изван свог садржатеља постаје доступно нашем погледу. Осамостаљивање тог перцептивног факта, као метаспацијалног обрасца (ПОЛОЖАЈ НЕОПАЗИВОСТИ ЈЕ, КАО И БИВАЊЕ У САДРЖАТЕЉУ, ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРЕ) уочава се код *из*-префиксала који означавају окретање предмета тако да његова доња или унутрашња површина постану опазиве: *изокренути, изротирати, изврнути, испосувратити*.

3.3. Синтаксички оквири и сликовна схема ИЗНОШЕЊА

У претходној смо се секцији бавили онтолошком варијабилношћу ексклузије у физичком домену, а у овој ћемо изблиза размотрити синтаксичку варијабилност глагола који лексикализују сликовну схему ИЗНОШЕЊА, из угла компресије протодогађајне структуре у аргументски ментални простор. Нећемо детаљно анализирати сваки појединачни случај већ ћемо скренути пажњу на опште семантичко-синтаксичке тенденције које се овде примећују. Погледајмо, стога, још једном структуру ексклузивног протодогађаја.

Како се на дијаграму види, основне карактеристике ове протодогађајне схеме јесу то што је оријентисана на постизање ексклузивног положај актера у (Трајектора). Актерске дефиниције су од пресудне важности у самом процесу сажимања каузалне структуре у једноставне синтаксичке оквири. Поновимо, сваки актант добија своју актерску дефиницију, којом му се додељује или статус самосталног елемента или се он пак придружује референцијалном пољу неког другог актера. Самостални актер обезбеђује актанту директну пројекцију у аргументски оквир, док несамостално дефинисани актанти добијају тек статус аргументске околности.

Погледајмо како тај процес изгледа у најједноставнијем случају – код транзитивне лексикализације протодогађаја. Како су у процесу актеризације додељена само два директна актанта – дубоко агентативно x и високо трајективно y , компресија којом настаје транзитивни оквир у аргументски простор директно преноси Агенса x (као Ефектора) и Трајектора y (као Резултатора). Реификатор, будући да је дефинисан преко актера x (јер је његова дејствена микрizona) бива апсорбован у Дејство, док се сви остали актанти, они који се описном дефиницијом ослањају на актера y , сажимају у Промену. Тиме је добијен двопадежни оквир (Агенс: Номинатив, Трајектор: Акузатив) – нпр. *извадити поклон* или *избацити лопту*, са могућношћу да се из Дејства и Промене ангажовањем додатних

синтаксичких елемената ишчитају и други актанти. Из Дејства је тако беспредлошким инструменталом могуће разоткрити Реификатора (*избацити лопту руком*), а из Промене посредством одговарајућих предлога могуће је указати на Оријентире. Релациона дефиниција аблативног Оријентира $y^{\wedge-}$ (која га одређује као негативну макрону актера y) захтева употребу предлога који профилише аблативну локализацију (*извадити поклон из торбе, исећи грану са дрвета*), а дефиниција адлативног $y^{\wedge+}$ (позитивна макрону актера y) захтева употребу предлога који профилише адлативну локализацију (*извадити на сто*).

Прелазни оквири. Глаголи ове групе се појављују у монопрелазним оквирима, што значи да за њих није карактеристична алтернација објекта – односно, скретање фокуса са Трајектора на Оријентире у резултативној протодогађајној сфери. Постоје, ипак, глаголи, који се налазе на самој граници између ексклузије и екстракције и који су, као и примарни екстрактиви, алтерпрелазни или усмерени само ка аблативном Оријентире (*истоварити* и *испразнити* семантички су блиски схеми ИЗНОШЕЊА али су синтаксички сличнији глаголима као *исцедити*, односно схеми ИСТИСКАЊА). Њих смо због тога у анализи представили заједно са глаголима као *исцедити* (у следећој секцији), па их овде нећемо разматрати. За типичну ексклузију је карактеристична Тр-оријентисаност: *извадити предмет из кутије, истерати некога из собе, испаркирати ауто са паркинга, ицепати лист из свеске, исећи грану са дрвета* и др.

Посебну пажњу захтева глагол *испустити*, који јесте прелазан али је неинтенционалан. Субјекат је овде сведен на несвесног омогућивача, што одговара семантици аблативног Пред-Оријентира, а не Агенса. Номинативом се, дакле, указује на актанта који претходи аблативном Оријентире. Акузатив изражава пак, као и код типичних ексклокатива – самог Трајектора. Њему је семантички сличан непрелазни глагол *исклизнути*, чији субјекат кореспондира са његовим објектом (субјекта глагола *исклизнути* је Постмедијални Трајектор).

Непрелазни оквир. Видели смо у разматрању конфигурационих варијација сликовне схеме ексклокализације да је једна од њих подразумевала стапање Извора и Трајектора, што се синтаксички испољавало кроз непрелазне оквири – *истрчати, испузати, искочити* и сл. На протодогађајном плану ово стапање се реализује као компресија са унутрашњом интеграцијом. Уочавамо две такве компресије чији су резултати интенционални и неинтенционални једноаргументски оквир: *истрчао је из собе* (интенционално) – *књига је испала са полице* (неинтенционално).

Како у табели видимо, разлика између ова два типа једноактерских догађаја јесте у каузалној дубини. У оба случаја, као и код прелазних оквира, ексклузија подразумева фокус на Трајектору. Будући да овакви оквири, за разлику од прелазног протодогађаја, располажу само једним актером, читав се догађај концептуализује или као последица његове агентативности или као последица неког догађајем необухваћеног спољашњег каузатора. Због тога у позицији апсолутног номинатива интенционалних непрелазних глагола као *истрчати, искочити, испузати, излетети* препознајемо сложену улогу Постагентативног Трајектора, док се код глагола неинтенционалне семантике, као *испасти* и *исклизнути*, појављује Постмедијални Трајектор.

Аканти	Дефиниција у једноактерској реализацији	
	агентативни оквир <i>истрчати</i>	медијални оквир <i>исклизнути</i>
Агенс (Ин + Реа)	x	∅
Реификатор	x^v	∅
Пред-Трајектор (Медијатор)	$\#x$	$\#x$
Пред-Оријентири (Медијатор)	$\#x^{\wedge+/-}$	$\#x^{\wedge+/-}$
Трајектор	x	x
аблативни Оријентир	$x^{\wedge-}$	$x^{\wedge-}$
адлативни Оријентир	$x^{\wedge+}$	$x^{\wedge+}$
Резултат унутрашње интеграције (каузално најдубљи актанат + каузално највиши актант)	Постагентативни Трајектор	Постмедијални Трајектор

Табела 3.2. Актантске дефиниције позадинске каузалне структуре код непрелазних ексклузива

Индиректни аргументи. Актанти који су у процесу актеризације добили релациону дефиницију могу се пројектовати само у околносне позиције аргументског простора – они који актерски припадају пољу субјекта, компресују се у Дејство, а они који припадају пољу објекта у Промену.

Сви актанти који су дејствена микрозона актера x потенцијално су ишчитљиви беспредлошким инструменталом. Ако се појави, највероватније је да ће инструментал имати вредност Реификатора, односно Агентативне микрозоне: *извадио је поклон својим дугачким прстима из кутије, искобљао ме је цимњем из мреже, избацио је лопту снажним замахом из дворшита*. Ако је макрозона агентативног дејства релевантна, и она се може у оваквој структури инструментално ишчитати, из Пред-Оријентира x^{\wedge} : *испентрао се лествама из јаме, испео се лифтом на последњи спрат*.

Неактеризовани Оријентири пак кореспондирају са семантички компатибилним предлозима. Када је у питању типична просторна манифестација ексклузије, аблативни Оријентир се изражава управо посредством предлога који одговара екслокализацији (*избацити некога из собе на улицу*). У осталим сестринским сликовним схемама може се појавити и други аблативни предлог – обично је то *са* (*ишчупати лист са биљке, изместио је књигу са полице*).

Посебу пажњу захтева појава беспредлошког датива. Две могуће интерпретације примера *извадио ми је књигу из торбе* (1. из своје торбе да би ми је дао; 2. из моје торбе и ја је сад више у торби немам), показују да оба Оријентира, начелно, могу бити исказана дативом. Датив, у том смислу, као да неутралише разликују између просторног извора и просторног циља, коју предлози потенцирају. Могло би се, зато, рећи да датив означава сам факт егзистенцијалне афектираности, без обзира да ли је она позитивна (ја сад имам књигу) или негативна (ја више књигу немам). Са тим је, онда, у сагласности и то што појава датива не блокира могућност да Оријентир буде и просторно упојмљен, али блокира могућност да се кроз просторну релацију експлицитно изрази и егзистенцијална: *извадио ми је књигу из моје торбе* може бити и граматична и неграматична конструкција – граматична је ако сам ја адлативни Оријентир а *из моје торбе* указује на аблативни Оријентир (дакле: „дао је књигу мени извадивши је из моје торбе“). Са друге стране, ако сам ја аблативни Оријентир (онај од кога је књига узета), конструкција звучи чудно јер се егзистенцијална релација, по правилу, исказује или дативом или присвојном заменицом (*извадио ми је књигу из торбе* → подразумевано *моје торбе*; односно: *извадио је књигу из моје торбе* → подразумевано негативно афектирано мени).

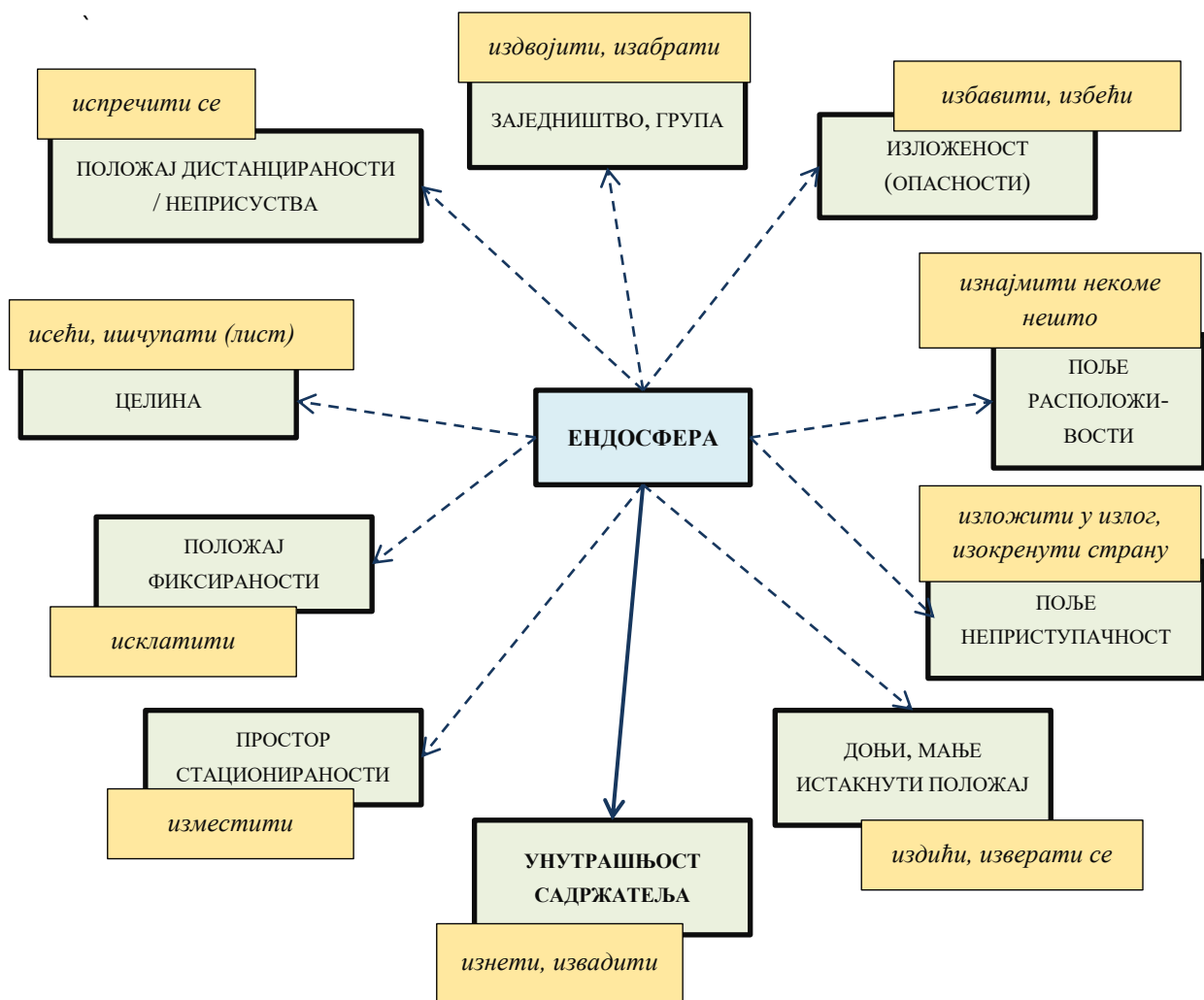
Разлику између просторне и егзистенцијалне макроне јасно показује то што је типични датив у овим конструкцијама – аниматни ентитет. Можемо рећи *избацио ми је лопту из собе на улици* (у смислу „добацио мени, који сам на улици“ или „узео од мене, који сам у соби, и бацити је на улици, која је ван мог домаћаја“), али конструкције у којима би дативни конституент директно алтернирао са просторним нису прихватљиве: *избацио је лопту # соби / # улици*. То значи да у дефиницији Оријентира $y^{\wedge-} / y^{\wedge+}$ макроне може бити концептуализована просторно (и тада је битно да ли је реч о негативној или позитивној афектираности – *избацити из собе на улици*), али може бити концептуализована и натпросторно, као егзистенцијална релација. У овом другом случају потребно је да Оријентир као макроне егзистенцијалне релације својим учешћем у тој релацији превазилази функцију локализатора. Због тог не чуди што је дативско означавање Оријентира овде повезано са категоријом аниматности (соба не може да има лопту, ја могу). Датив у дефиницији $y^{\wedge-}$ побуђује егзистенцијалну релацију (коју ћемо обележавамо звездом, наспрам просторне коју бележимо празним кружићем), па дефиниција постаје $y^{\wedge-} \{y_1^{\circ} + y_2^*\}$. Макроне би тиме добила двоструку дефинисаност, као просторна макроне ($y^{\circ\wedge-}$) и као егзистенцијална ($y^{*\wedge-}$). Просторни негативни оквир се, стога, често појављује као конкретизација негативне егзистенцијалне макроне, нпр. *књига му је испала из руке* – датив именује егзистенцијални део релативне дефиниције примарног Оријентира, а ППК просторни.

Значајно је истаћи још један факт. Код глагола који репрезентују сликовну схему дискретне конститутивне ексклузије, као *исећи грану са дрвета*, примарни Оријентир може, начелно, алтернирати фаворизовану (очекивану) ППК форму са дативом: *ко је исекао грану овом дрвету* – *ко је исекао грану са овог дрвета*. Разлог томе је, у светлу горе изнетих запажања, управо то што аблативни Оријентир овде представља целину из чије се конституције нешто одваја, целину из које је нека дискретна појединачност дезинтегрисана – што му управо обезбеђује могућност да буде концептуализован не само као негативни просторни оквир већ и као негативна егзистенцијална макроне.

лексикализација	номинатив	акузатив	абл. ППК	датив
<i>извадити поклон из кутије некоме</i>	Агенс x	Трајектор y	Оријентир y^{oV-}	Оријентир y^{*V-} или Оријентир y^{*V+}
<i>испустити лопту из руке</i>	Пред-Оријентир x	Трајектор y	Оријентир y^{oV-}	/
<i>ишуњати се из стана</i>	Агенс x	Трајектор x	Оријентир x^{oV-}	/
<i>истрчати из собе (некоме)</i>	Постагентивни Трајектор x	/	Оријентир x^{oV-}	Оријентир x^{*V-} или Оријентир x^{*V+}
<i>лопта ми је исклизнула из руке</i>	Постмедиијални Трајектор y	/	Оријентир y^{oV-}	Оријентир y^{*V-}

Табела 3.3. Актантске вредности у синтаксичким оквирима неких ексклузива

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (3). На почетку ове секције размотрили смо глаголе који указују на напуштање нетипичног просторног садржатеља. Уочили смо да се већ на нивоу сликовне схеме ИЗНОШЕЊА запажају неке онтолошке промене – кинетички утицај Агенса може бити замењен менталним утицајем (*истерати, измамити*), или сам Трајектор може бити парафизички ентитет који се прикључује просторној конфигурацији (*извирити кроз кључаоницу* – Трајектор је ПОГЛЕД). Потом смо детаљно испитали глаголе који лексикализују сликовне схеме које су сличне ИЗНОШЕЊУ. За разлику од праве екслокализације, код ових глагола се уочава делимична дематеријализација аблативног Оријентира, који губи јасну форму тродимензионалног физичког САДРЖАТЕЉА, свдећи се на неки облик просторне ЕНДОСФЕРЕ. Таква „деформација“ просторног примитива праћена је истицањем неког одазивног аспекта екслокализације, што обезбеђује да идеја о напуштању ендосфере (односно – о ексклузији) буде очувана. Може се, стога, рећи да се у основи метаспацијализације садржатеља налази пробијање одазивних појмовности, која су у сликовној схеми ИЗНОШЕЊА биле тек семантичке импликације, у први план. Онтолошка дисперзија која постоји у физичком домену, стога, показује да се префиксно значење остварује на нивоу који је апстрактнији од сликовне схеме и који, као такав, омогућава да се ИЗНОШЕЊЕ обједини са сродним схемама (нпр. *ишчупати лист са биљке, издвојити неког из колоне, испречити се испред некога, изместити са једног на друго место, избећи сусрет са неким* и др.). Иако је сликовносхематско значење „напуштања садржатеља“ онтолошки примарно, префиксно протозначење „напуштање ендосфере“ јасно се уочава у низу сестринских сликовних схема, код којих право физичког садржатеља, заправо, нема. Сажетак процеса метаспацијализације дат је на доњем дијаграму. На крају ове секције осврнули смо се на основне тенденције које се уочавају у процесу свођења развијене каузалне структуре протодогађаја ексклузије у глаголске оквире.

Дијаграм 3.18. Реализација ЕНДОСФЕРЕ у догађајима ЕКСКЛУЗИЈЕ (испрекидане стрелице упућују на метаспацијалну онтологију)

4. ГЛАГОЛИ ЕКСТРАКТИВНЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ – СЛИКОВНА СХЕМА ИСТИСКАЊА И ОКО ЊЕ ОРГАНИЗОВАНЕ СХЕМЕ

Претходна секција била је посвећена догађајима који лексикализују протозначење једноставне ексклузије. У уводном смо делу видели да се ексклузија појављује и у комбинацији са екстракцијом. Примарна просторна реализација екстрактивне ексклузије јесте сликовна схема ИСТИСКАЊА, која се од ИЗНОШЕЊА разликује управо по томе што се резултат постиже не деловањем на самог Пред-Трајектора у (будућег Трајектора) већ на целину коју чине Пред-Оријентира z (будући аблативни Оријентир) и Пред-Трајектор у, као његов конституент. Како су Оријентир и Трајектор овде у конститутивној вези, ексклузија Трајектора коинцидира са екстрактивном дезинтеграцијом самог Оријентира. Ту разлику можемо јасно уочити кроз поређење типичних просторних догађаних инстанци ових протосхема.

4.1. Континуум од ИЗНОШЕЊА до ИСТИСКАЊА

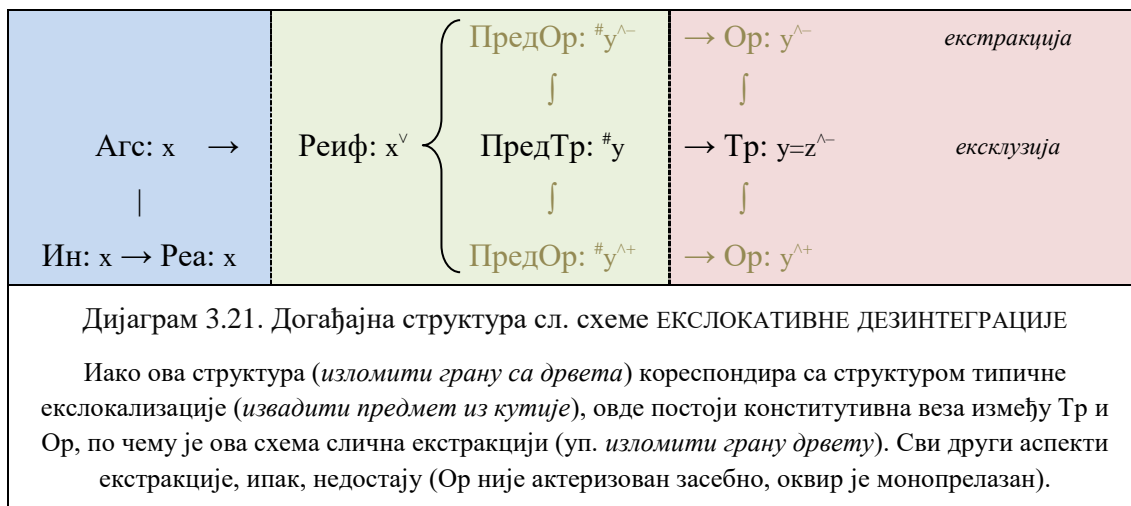
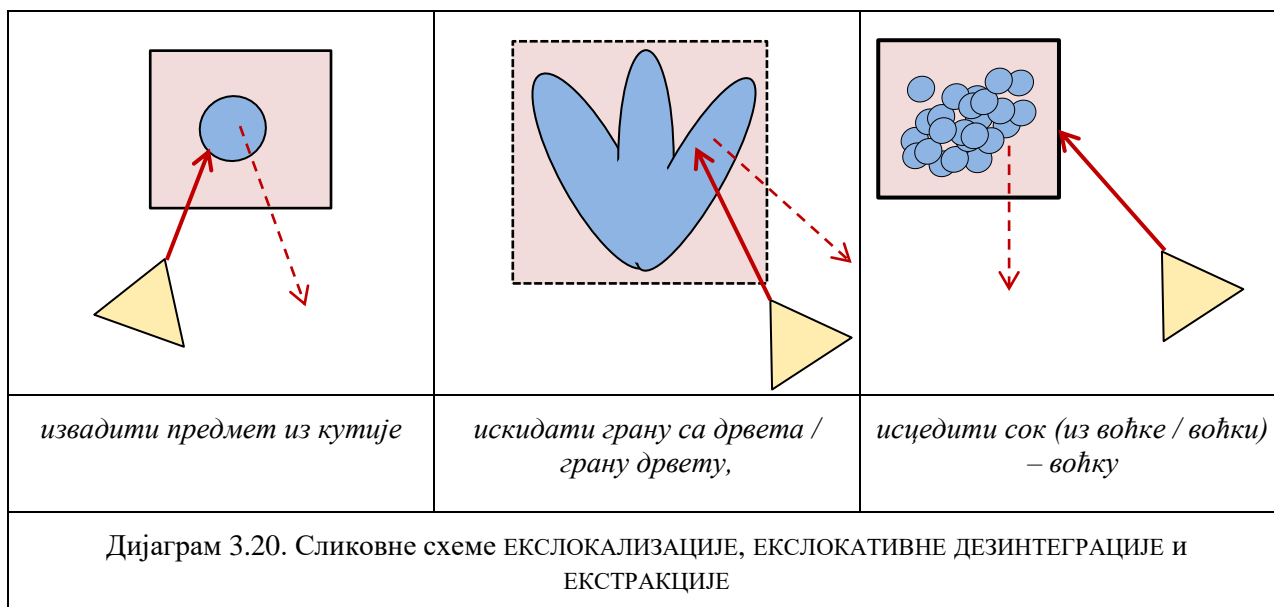
Упоредимо, у том смислу, глагол *изнети* и глагол *исцедити*. У првом случају Агенс ступа у контакт са будућим Трајектором (актером y) и омогућава му да образује екслокативну путању ка спољашњости Оријентира. Други случај пак делује комплексније – актер који ће имати статус Трајектора на почетку догађаја није доступан Агенсу, јер представља конститутивну материју самог Оријентира. Агенс, стога, Трајектору приступа посредно, делајући ка самом Оријентиру, како би материју одвојио из њега. У првом случају Оријентир је био тек просторни оквир, релевантна просторна околност за постизање екслокализацијског положаја – он сам није нужно претрпео никакву крупнију промену (што се синтаксички манифестује као монообјекатски оквир глагола попут *изнети*). У другом случају промена коју Оријентир доживљава и те како је значајна – да би до ексклузије дошло, Оријентир је дезинтегрисан.

Агс: $x \rightarrow$ Ин: $x \rightarrow$ Реа: x	Реиф: x^v	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ПредОр: } \#z \\ \downarrow \\ \text{ПредТр: } \#y \\ \downarrow \\ \text{ПредОр: } \#y^{+} \end{array} \right.$	\rightarrow Ор: $z=y^{\wedge-}$ <i>екстракција</i> \downarrow \rightarrow Тр: $y=z^{\wedge-}$ <i>ексклузија</i> \downarrow \rightarrow Ор: $y^{\wedge+}$
Дијаграм 3.19. Догађајна структура ЕКСТРАКТИВНЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ (сл. схема ИСТИСКАЊА) За разлику од ИЗНОШЕЊА, абл. Ор је добио директну актеризацију z , па Тр може имати и релациону актеризацију $z^{\wedge-}$			

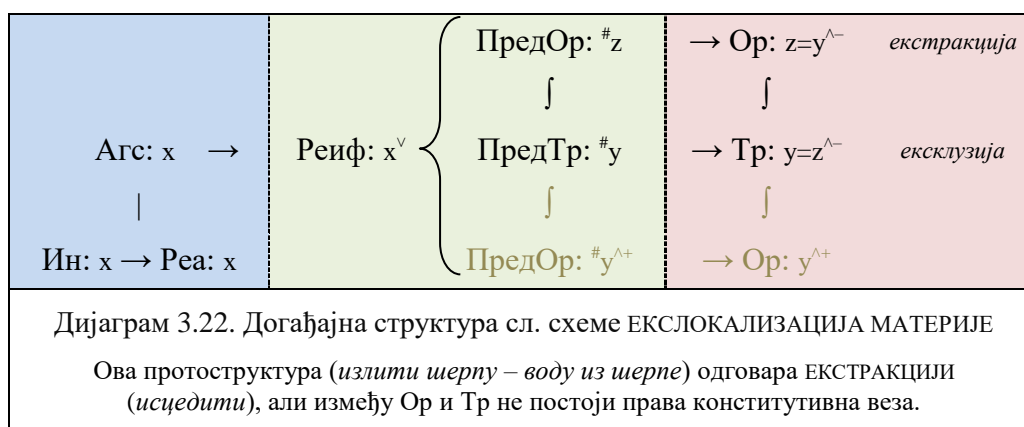
	номинатив	акузатив	ППК
<i>исцедити сок из воћке</i>	Агенс x	Трајектор y	Оријентир $y^{\wedge-}$
<i>исцедити воћку</i>	Агенс x	Оријентир z	/
<i>стиснуо је воћку и она се исцедила</i>	Пред-Оријентир $\#z$	Оријентир z	/
<i>стиснуо је воћку и сок се исцедио из ње у чашу</i>	Пред-Трајектор $\#y$	Трајектор y	Оријентир y^{\wedge} Оријентир $y^{\wedge+}$
<i>лава је искуљала из вулкана по острву</i>	Постмедијлни Трајектор $\#y$	/	Оријентир y^{\wedge} Оријентир $y^{\wedge+}$
Табела 3.4. Актантске вредности у синтаксичким оквирима типичних екстрактива			

Управо описани случајеви, наравно, представљају јасно разграничене крајности. Између њих је могуће уочити догађаје нетипичних екслокализација који се приближаву екстракцији. Пођимо, стога, управо од таквих, прелазних случајева.

Погледајмо, прво, глагол *извадити*. Нема сумње да је његова типична употреба инстанца ИЗНОШЕЊА: *извадити предмет из кутије*. Са друге стране, *извадити зуб некоме* подразумева дезинтеграцију чврсте конститутивне везе а не раскидање чисто локализацијске релације. У том се погледу *извадити зуб*, *изрезати грану*, *исећи парче торте* разликују од праве ексколокализације, која подразумева само раскидање односа садржавања. Та појмовна разлика је, ипак, у обликовању синтаксичког оквира остала у другом плану – као и ИЗНОШЕЊЕ, глаголи ЕКСЛОКАТИВНЕ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ су једнообјекатски, усмерени на Трајектора (*ишчупати лист са биљке* је као *извадити предмет из кутије*). Померање од типичне ексклузије се види у промени компатибилног предлога, а и у могућности да аблативни конституент алтернира са дативом (*исећи грану дрвету*), што ову схему приближава екстракцији (*исцедити воћки сок*), али до праве екстрактивне уобличености, која би се манифестовала кроз активирање аблативног актера *z*, није дошло. Разлог се може тражити у томе што се конститутивни ентитет у код глагола као *исећи грану са дрвета* схвата као спознајно аутономни ентитет унутар целине – може се дејствовати директно ка њему, док се конститутивни ентитет у код правих екстрактива (*исцедити сок*) доживљава као ентитет који је потпуно стопљен са целином (и на њега се може утицати само преко деловања ка целини).

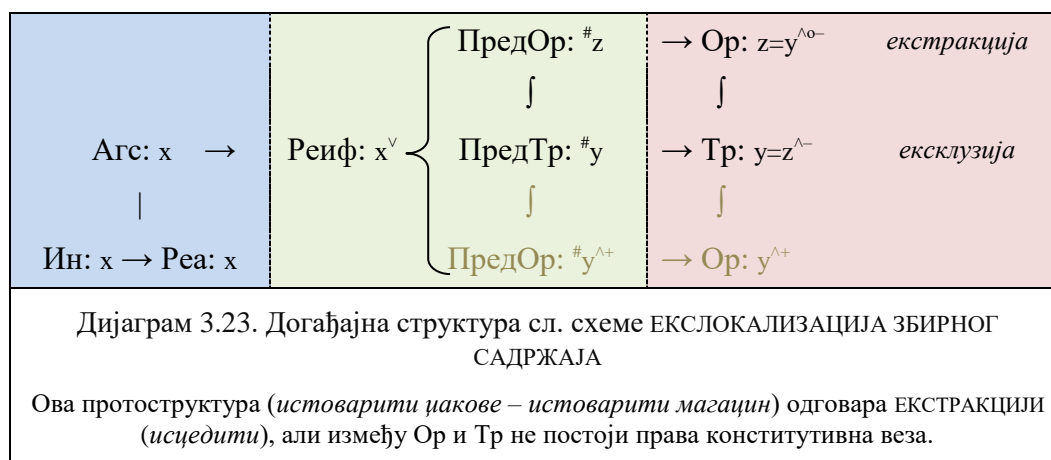
Рекли смо да екстракција подразумева Трајектора МАТЕРИЈУ. Узмимо сада глаголе код којих је актер у управо МАТЕРИЈА, а који ипак више наликују екслокализацији него екстракцији. За разлику од дискретне спацијабилне предметности, материја је, због своје континуиране некозистентне форме, зависнија од примарног Оријентира, који се појављује не само као локализатор већ као њен партикуларизатор (даје јој облик и држи је у целини): *излити течност из бокала у чашу, изручити воду из тенсије*. Код ових се глагола ексклузија постиже манипулацијом самим садржатељем, односно посредованим дејством ка садржаној материји, по чему се они приближавају правој екстракцији. Међутим, за разлику од екстракције, између материје и садржатеља овде нема праве конститутивне везе – течност није конституент флаше у догађају *излити вино из флаше* (док сок јесте конституент *воћке* у догађају *исцедити*). Са друге стране, таква конститутивна веза, видели смо постоји између Трајектора и Оријентира у догађајима као *исећи грану са дрвета*, али је тамо Трајектор дискретни физички ентитет а не материја. У том су смислу, глаголи као *излити* по догађајној структури блиски екстракцији – они чак показују и могућност објекатске алтернације (уп. *изручити садржај из шерпе – шерпу* као *исцедити сок – воћку*). Међутим, услед непостојања конститутивне везе између Оријентира z и Трајектора y , дативско упојмљење Оријентира није могуће – уп. *исцедити воћки сав сок* и *исећи дрвету грану са излити воду*[#] *бокалу*. За ову схему се може рећи да је по типу просторне (а не конститутивне) везе између Трајектора и Оријентира – више екслокативна, али да је по протоструктури догађаја, која се одражава кроз синтаксичке оквире глагола – више екстрактивна. Треба, ипак, напоменути да нису сви глаголи ове схеме алтеробјекатски, уочавају се и непрелазни (алтерсубјекатски, са постмедијалним Тр-субјектом или Ор-субјектом: *искуљати, искипети, изаврети, исцурети*, нпр. *вино је исцурело из бурета : буре је исцурело*).

	НОМИНАТИВ	АКУЗАТИВ	ППК
<i>излити воду из шерпе</i>	Агенс x	Трајектор y	Оријентир $y^{\wedge-}(z)$
<i>излити шерпу</i>	Агенс x	Оријентир z	/
<i>преврнуо је шерпу и она се излила</i>	Пред-Оријентир $\#z$	Оријентир z	/
<i>преврнуо је шерпу и вода се излила из шерпе</i>	Реактор $\#y$	Трајектор y	Оријентир $y^{\wedge-}(z)$

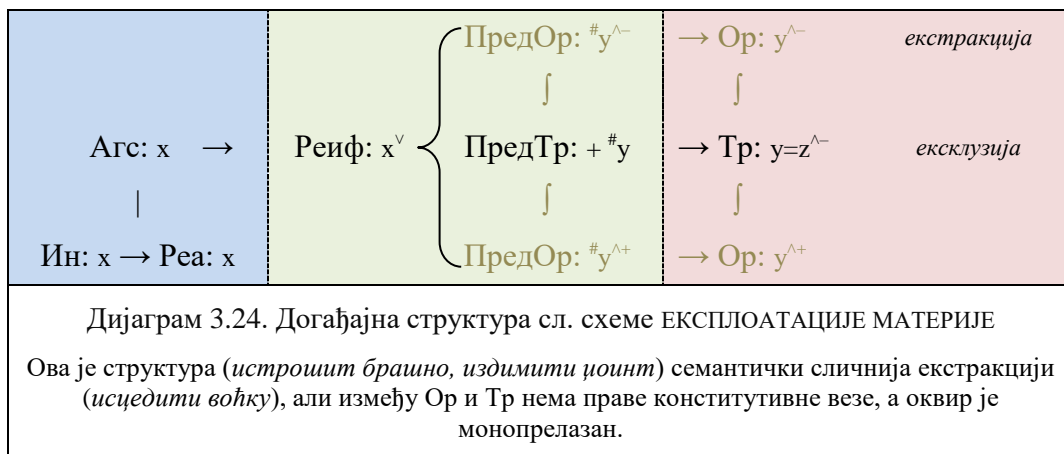
<i>буре је исцурело по подруму</i>	Постмедијални Оријентир $z^{\#}$	/	Оријентир $y^{\wedge+}(q)$
<i>вино је исцурело из бурета по подруму</i>	Постмедијални Трајектор y	/	Оријентир $y^{\wedge-}(z)$; Оријентир $y^{\wedge+}(q)$
Табела 3.5. Актантске вредности у синтаксичким оквирима ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ МАТЕРИЈЕ			

Обратимо пажњу сад на глаголе *истоварити* и *искрцати*. Актер y – онај који ће се наћи у резултативној позицији Трајектора, овде је категоризован као збирна предметност. Таква категоризација се може сматрати инстанцом нетипичне материје, па су у томе ови догађаји слични догађајима попут *излити* – и овде је реч о ексклузији комплетног садржаја из неке унутрашњости, само је тај садржај збир дискретних предмета а не партикуларизована материја. Ова су два глагола такође алтеробјекатске природе – алтернирају Тр и Ор-објекат (*истоварити џакове из магацина* – *истоварити магацин*). Конститутивна повезаност Оријентира и Трајектора и овде изостаје, па ови догађаји семантички више одговарају екслокализацији (ИЗНОШЕЊУ), иако су синтаксички уоблични по екстрактивном моделу (управо због тога што је Тр збирне природе, и суперсхематски одговара МАТЕРИЈИ). Дативно изражавање неаниматног Оријентира ни овде није могуће (*истоварити све џакове[#] магацину* : *исцедити лимуну сав сок*). Њима се придружује и глагол *испразнити*, који је пак монообјекатског карактера, али са објектом карактеристичним за екстрактиве а не екслокативе (Ор-објекат: *испразнити камион*).

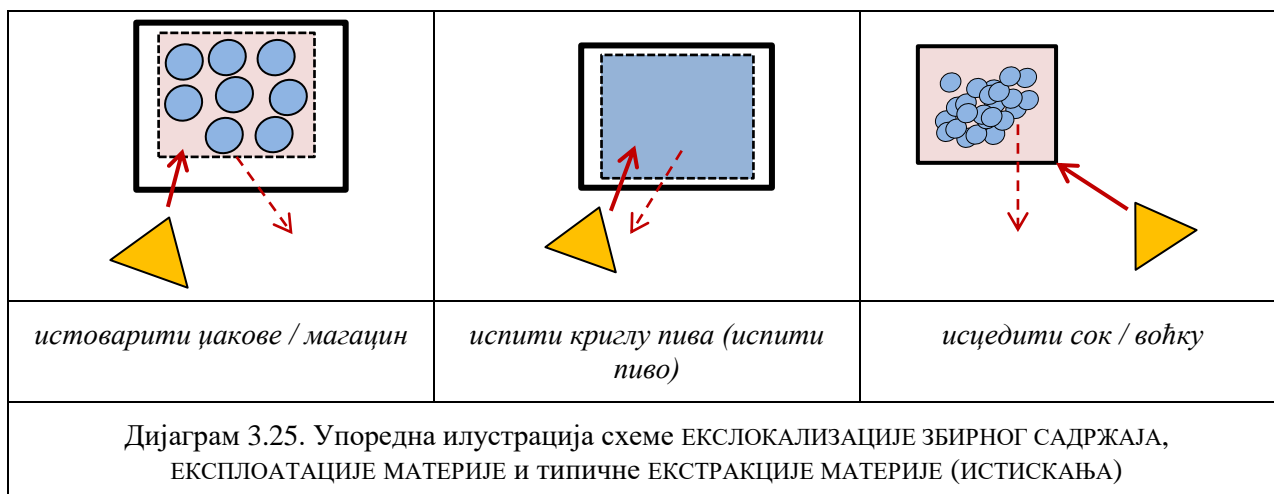

	номинатив	акузатив	ППК
<i>истоварити џакове из магацина</i>	Агенс x	Трајектор y	Оријентир $y^{\wedge-}(z)$
<i>истоварити магацин</i>	Агенс x	Оријентир z	
<i>испразнити магацин</i>	Агенс x	Оријентир z	
Табела 3.6. Актантске вредности у синтаксичким оквирима ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ ЗБИРНОГ САДРЖАЈА			

Још једна прелазна схема на континууму од екслокализације (*извадити поклон из кутије*) до екстракције (*исцедити лимун*) јесте схема ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ МАТЕРИЈЕ. Ови су глаголи слични глаголима екслокализације материје (*излити*), али, за разлику од њих, ексклузију изражавају као исцрпљивање, потрошњу доступне количине: *испити чашу вина, изјести векну хлеб, истрошити џак брашна*. Ипак, као и код *истоварити*, између актера у и z ни овде не постоји права конститутивна веза – и овде садржатељ тек количински дефинише садржано. Како је реч о материји, Оријентир има функцију њеног партикуларизатора. Када упоредимо *истоварити магацин* и *испити бокал воде* уочавамо значајну семантички разлику – паратикуларизација Оријентира не повлачи са собом и значењску перспективизацију: *истоварити магацин* се може дефинисати као „учинити да постане празан“ (што је другачија перспектива наспрам *истоварити џакове* „учинити да у целој количини ентитет доспе извен“), али предикацији *испити бокал воде* одговара трајективно усмерна дефиниција „попити сву расположиву количину“, а не Ор-дефиниција „учинити празним, испразнити“. То се још јасније види у примерима у којима је партикуларизатор не садржатељ већ облик опредмећења – *изјести векну хлеба*. Глаголи ове групе су, дакле, монопрелазни, са Тр-објектом, а појава именице која означава Оријентир у својству партикуларизације слична је употреби других количинских детерминатора (*истрошити џак шећера – сав шећер, много шећера*). Томе у прилог говори и чињеница да се Ор-именица не може акузативно уобличи самаче: *истрошити џак*. Када је материја већ у опредмећеној форми, партикуларизатора нема: *испушити, издувати, издмити (цигарету, џоинт и сл.)*.⁹⁴

⁹⁴ Глагол *истрошити* појављује се и у значењу које се везује за новац, као периферну инстанцу материје. Занимљиво је да је он тада алтеррефлексиван – за разлику од значења које има уз типичну материју, када се, као и остали глаголи ове групе, реализује само са Тр-објектом, овде алтернира Тр-објекат и Ор-рефлексиованост: *истрошио је пуно пара, пуно се истрошио*. То показује да се новац концептуализује као расположива материја у домену селефа, што омогућава и семантичко уобличење Ор-перспективе „потрошити сав новац“ → „потрошивши сав новац, наћи се у лошем положају“.

Основним карактеристикама сликовне схеме ИСТИСКАЊА (*исцедити, исисати*) можемо сматрати то што је Трајектор концептуализован као унутрашњи садржај наспрам Оријентира и то што између Трајектора и Оријентира постоји конститутивна веза (што ексклузију реализује као дезинтеграцију садржатеља). Ниједно од тих својстава нема сликовна схема ИЗНОШЕЊА у свом типичном облику (*извадити, изнети*). Код прелазних схема које смо управо описали та два својства се појављују, али никад заједно. Прелаз између ИЗНОШЕЊА и ИСТИСКАЊА може се, стога, сажети следећом табелом табелом.

	Тр као унутрашњи садржај Оријентира	конститутивна веза Тр–Ор	доступност Ор-профила
ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА (ИЗНОШЕЊЕ) <i>извадити, изнети, изгурати</i>	не	не	не
ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА МАТЕРИЈЕ <i>излити, изручити, исути</i>	да	не	да
ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА ЗБИРНОГ САДРЖАЈА <i>истоварити, испразнити</i>	да	не	да
ЕКСЛОКАТИВНА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА <i>исећи грану са дрвета, исцепати лист из свеске</i>	не	да	не
ЕКСПЛОАТАЦИЈА МАТЕРИЈЕ <i>истрошити, испити, изјести</i>	да	не	не
ЕКСТРАКЦИЈА <i>исцедити, исисати</i>	да	да	да
Табела 3.7. Прелазне схеме између ИЗНОШЕЊА и ИСТИСКАЊА			

4.2. Друге истискању сродне схеме у просторном и натпросторном искуству

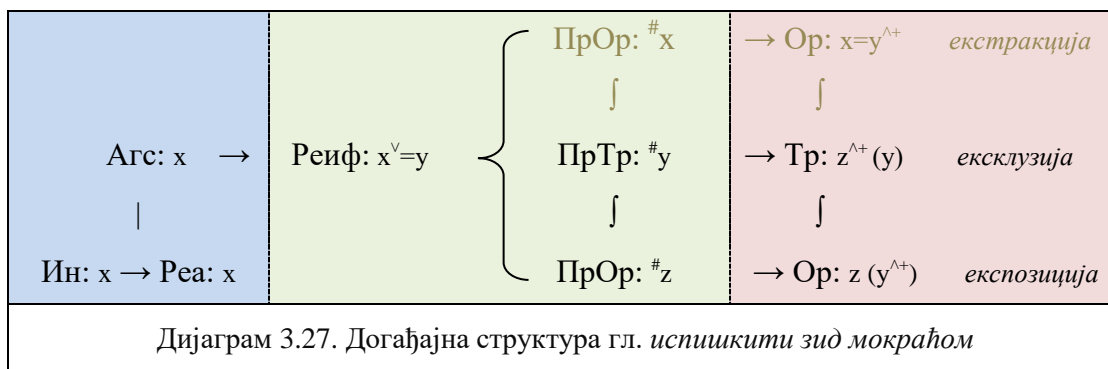
Сада ћемо размотрити глаголе који протосхему екстракције реализују кроз конфигурације које се померају од прототипичне екстракције. Ту првенствено мислимо на сродне спацио-перцептивне догађаје, али ћемо се бавити и догађајима менталног и социо-бихевиоралног искуства, који су појмовно наслоњени на схему ИСТИСКАЊА. Глаголи су, ради прегледности, подељени на надлексичке схематске групе.

СХЕМЕ БИОЛОШКЕ И МЕНТАЛНЕ ЕКСТРАКЦИЈЕ

Специфичну варијанту сликовне схеме ЕКСТРАКЦИЈЕ МАТЕРИЈЕ (ИСТИСКАЊА) представља догађаји биолошке екстракције телесних материја, као *истишкити*, *искакити*, *исповраћати*. За разлику од типичних физичких екстрактива (*исцедити лимун*), биолошка екстракција подразумева интернализовану каузалност. Сам субјекат, у типичном случају, има (бар делимичну) контролу над обављањем екстрактивног процеса и, мада је почетни импулс телесне природе, агентативно уобличава извршење. Трајектор је обично телесна материја, али може бити и речи и о Трајектору без визуелне димензије (олифактивн Тр: *испрдети се*, *испувати се*), а могуће је да екстракција буде сведена само на уклањање стања унутрашњег телесног дискомфора, без његове пуне материјализације (код глагола *искијати се*, *искашљати се*, *исподригивати се* материјализација има само аудитивну форму).

Оно по чему су централни глаголи биолошке екстракције (*искакити*) синтаксички другачији од типичних екстрактива (*исцедити*) јесте троструко варирање аргументског оквира: *истишкити пуно мокраће – истишкити се – истишкити зид*. То значи да ови глаголи представљају чвориште у коме се екстрактивна ексклузија додирује са трећом варијантом ексклузије, оном која аргументизује актера *q* – експозицијом. Ово се укрштање, рекли бисмо, ипак не одвија унутар истог значења. Екстрактивно значење задовољења биолошке потребе је алтеррефлексивно (*истишкити пуно мокраће – истишкити се*). Са друге стране, експозитивно значење је специфична инстанца хиперонимске схеме „испрљати нешто неком материјом“, и остварује се у монопрелазном оквиру са адлативним Ор-објектом. Само у овом другом случају актер *y* се може изразити инструменталом (*истишкити зид мокраћом*).

Агс: $x \rightarrow$ Ин: $x \rightarrow$ Реа: x	Реиф: x^v	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ПрОр: } \#x \\ \int \\ \text{ПрТр: } \#y \\ \int \\ \text{ПрОр: } \#y^{\wedge+} \end{array} \right.$	\rightarrow Ор: $x=y^{\wedge+}$ <i>екстракција</i> \int \rightarrow Тр: $y=x^{v-}$ <i>ексклузија</i> \int \rightarrow Ор: $y^{\wedge+}$ <i>експозиција</i>
Дијаграм 3.26. Догађајна структура гл. <i>истишкити се – истишкити пуно мокраће</i>			

Са тим је у сагласности и чињеница да се код глагола код којих је Трајектор дематеријализован свођењем на стање телесног дискомфора, експозитивно значење не појављује, они су само рефлексивни: *исподригивати се*, *искијати се* (^{??}*искијати некога*). Глагол *искашљати* може имати и Тр-објекат, па га видимо као инстанцу алтеррефлексивности (*искашљати се* : *искашљати илајм*). Глагол *исекнути се* (*исекнути нос*) је пак амбирефлексиван (*нос* је спецификација активне зоне телесног селфа, па у оба случаја, и рефлексивном и прелазном, уочавамо фокус на Оријентиру), док се широкозначно *издувати* у таквом значењу реализује само са фиксираним објектом (и без могућности рефлексивизације): *издувати нос*. Глагол *испљунути* пак више припада основној групи ексклузије (екслокративима). Супротно њему, *испљувати* репрезентује експозитивну ексклузију (сликовна схема ИЗНОШЕЊА). Иако сличност са глаглима биолошке екстракције постоји и код *испљунути* и код *испљувати*, видимо да су они другачије концептуализовани у односу на глаголе биолошке екстракције – управо због тога што за та два догађаја идеја о постојању телесног дискомфора није нужна.

Схема биолошке екстракције, дакле, удомљује одазивну појмовност ДИСКОМФОРНОСТИ. Осамостаљивање те појмовности од искуствене стопљености са биолошком материјом примећује се код глагола дезактуализације менталног дискомфора (*ижалити*, *истуговати*). Са друге стране, глаголи биолошке екстракције могу се видети и као сликовна база за натчулну идеју ПОТРЕБЕ. Као ментално стање, ПОТРЕБА се у нашој телесној реалности манифестује као потреба наших тела за екстракцијом која их лишава дискофора и омогућава њихову општу функционалност. И осамостаљивање тог одазивног појма уочава се у породици глаголског префикса *из-*, код глагола који означавају дезактуализацију потребе (тзв. сатуративима, као *исплесати се*, *израговарати се*). Прелаз између дезактуализације менталног дискомфора и менталне потребе није оштар, будући да дискомфорт подразумева и потребу за његовим уклањањем. Глаголи екстракције дискомфорности, притом, нису бројни и синтаксички су неуједначени, док глаголи задовољења потребе долазе у продуктивном формату рефлексивних префиксала – начелно свака би се активност која подразумева извесни степен уживања могла концептуализовати као задовољење потребе за вршењем такве радње.⁹⁵ Распон сатуративности се креће од биолошко-менталних до чисто менталних потреба (*иснавати се*, *изодморити се*, *искакати се*, *исплесати се*, *испричати се*). Углавном је реч о девербативима, чија основа именује саму радњу ка чијем вршењу постоји потреба (*из-јахати се*, *и(з)-свирати се*, *из-играти се*, *и(з)-трчати се*, *ис-пливати се*, *иш-ћаскати се* и др.). Код глагола *иживети се* уочава се основа која префиксалу приступа у свом секундарном значњу – префиксал кореспондира не са општим значењем глагола *живати* већ са значењем „провести време у интензивним,

⁹⁵ У раду Миљковић (2015б) закључено је да творбени модели префикс *из-* или префикс *на-* + формант *се*, којима се изражава сатуративност, не треба посматрати као типичне циркумфиксе, јер формант *се* указује на референцијалну изједначеност високог и ниског актанта у структури догађаја, па не може имати исти статус као сам префикс.

несвакидашњим активностима (забавним или опасним)“. Глагол *издовољити се* има општију, хиперонимску семантику и деадвербативне је мотивације („обавити неку радњу *довољно*, колико се желело“).

Док се задовољење потребе додирује са уживањем, ментални дискомфорт се обично односи на стања повезана са патњом. Глаголи који изражавају ослобађање од менталног дискомфора су слични глаголима као *истрашити* по идеји дезактуализације Трајектора, само се Трајектор налази унутар Агенса и ремети његов ментални баланс. Оквир ових глагола може бити алтеррефлексиван, али је за њих карактеристичније уобличење са Тр-објектом, који именује само стање менталног дискомфора: *исплатити своју бол – се*, *искукати своју тугу – се*, *ижалити своју патњу – се*, *изјадати своје јаде – се*. Понекад се Трајектор може изразити и као тема – ментални узроковач дискофорног стања: *ижалити нечију смрт*, *истуговати нечији одлазак*. Ови глаголи указују на примарну метафору ДИСКОМФОРНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ПРИСУСТВО ДИСКОМФОРНЕ МАТЕРИЈЕ, која и омогућава да се патња метафорички концептуализује као материјализована твар.

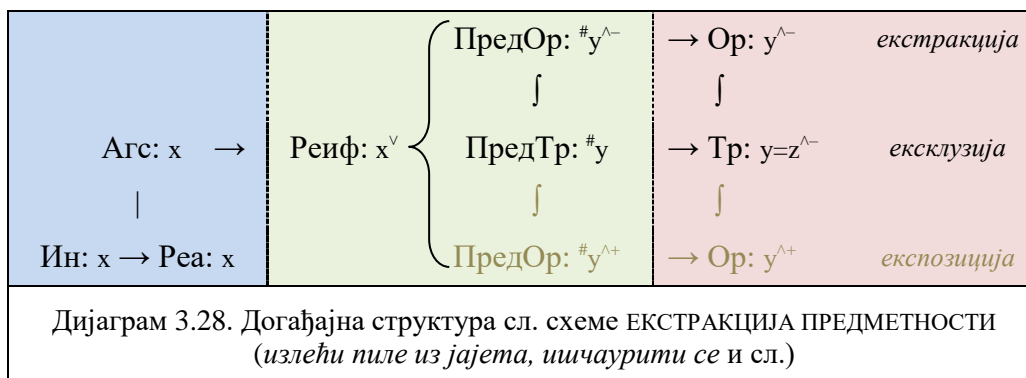
Онтолошки сложенију екстракцију, која се такође разуме као дезактуализација дискомфорности, уочавамо и код глагола *ислужити (казну)*, *искајати (грехове)*, *исплатити (дуг)*. У овим случајевима дискомфорност се уочава у Агеносовом пољу изложености – то је нека врста оптерећења, које може имати задате границе (али не спацијалне, већ темпоралне – *ислужити казну*, или у смислу количине – *исплатити дуг*) или се само концептуализује као ентитет задатих граница (*искајати грехове*). Такви су и глаголи *издржати*, *издурати* – оно што се подноси код њих је одређено као спољашњи негативни фактор ограниченог трајања, односно нека тешка околност (која се манифестује на онтолошкој скали од физичке тешкоће, преко ситуационих околности до менталних чинилаца: *дрво није издржало налет ветра*, *зграда је издржала земљотрес*, *издржао је операцију*, *издржала је све критике*).

Са глаголима телесне екстракције повезани су, преко медијалног глагола *излучити* (нпр. *стабло је излучило смолу*) и глаголи образовања површинског омотача (*искорити*, *издлакавити*), о којима ћемо писати када будемо говорили о физичким манифестацијама експозитивности. Иако *излучити* означава избацивање биолошке материје, овај глагол је другачији од екстрактива о којима смо овде говорили, пре свега по томе што он не упућује на дискомфорност или потребу, као апстрактнију појмовност увезану са чином екстракције. Као такав, он је ближи сликовној схеми ИЗЛАГАЊА (*испрскати*), односно може се видети као њена специфична варијанта – АУТОИЗЛАГАЊЕ.

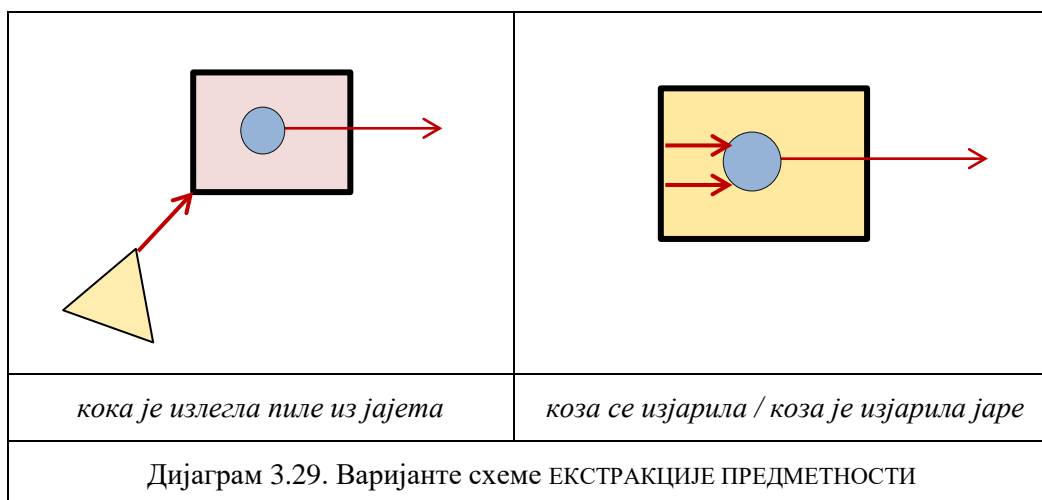
СХЕМА ЕКСТРАКЦИЈЕ ПРЕДМЕТНОСТИ

Мање типична сликовна манифестација екстрактивне ексклузије подразумева другачију концептуализацију Трајектора. Он није више САДРЖАНА МАТЕРИЈА (*исцедити сок*) већ ПРЕДМЕТНОСТ која се ослобађа од свог конститутивног оквира, па ову схему можемо одредити као екстракцију предметности. И овде је, дакле, реч о спацијално дефинисаном односу, а између Трајектора и Оријентира постоји и конститутивна веза, па дезинтеграција подразумева Трајекторово физичко осамостаљивање. Разлика је у томе што је Трајектор још унутар Оријентира достигао аутономну конституисаност (зато је и категоризован као ПРЕДМЕТНОСТ), па екстракција из унутрашњости ентитета *z* представља само последњу фазу егзистенцијалног одељивања: *излећи пиле из јајета*, *испилити се из јајета*, *ишчаурити се из чауре*, *изјарити јаре*, данас неуобичајено *изродити дете*. Код глагола као *испилити* и *излећи* конститутивни оквир је раздвојен од Агенса, док је код глагола као *изродити* конститутивни оквир референцијално подударан са Агенсом. На екстракцију предметности указују и

глаголи *испалити* (*метак из пиштоља, ђуле из топа*), *избити* (*некоме зуб из вилице*), код којих је Трајектор предмет који се дејствујућом силом ка Оријентиру дезинтегрише из његове ендосфере.

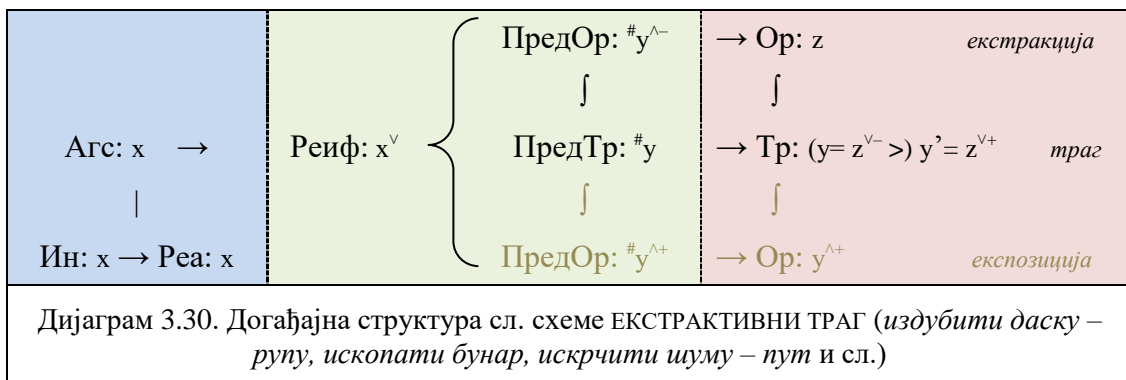

	номинатив	акузатив / се	ППК
<i>кока је излегла пиле из јајета</i>	Агенс x	Трајектор y	Оријентир $y^{\wedge-}$
<i>пиле се излегло из јајета</i>	Пред-Трајектор y	Трајектор y	Оријентир $y^{\wedge-}$
<i>коза је изјарила јаре</i>	Агенс x	Трајектор y	/
<i>коза се изјарила</i>	Агенс x	Оријентир z	/
<i>лептир се ишчаурио из чауре</i>	Пред-Трајектор y	Трајектор y	Оријентир z
Табела 3.8. Синтаксички оквири глагола екстракције предметности			

Екстракцији сродну, сестринску сликовну схему представља схема коју ћемо означити као ЕКСТРАКТИВНИ ТРАГ. За разлику од типичне екстракције (*исцедити*), ова схема је фокусирана на траг, типа РУПЕ, који настаје делимичном дезинтеграцијом неке опредмећене или опросторене материје (уп. *избушити руну у дасци* и *ископати руну у земљи*). То значи да је Трајектор реконцептуализован померањем са негативног фоуса који је иначе карактеристичан за екстрактивне глаголе $y=z^{V-}$ (екстрахована материја) на позитивни фокус $y'=z^{V+}$ (траг настао екстракцијом). Ови глаголи могу бити алтерпрелазни, када се варира Тр-објекат (траг) и Ор-објекат (носилац трага – опредмећивач материје или простор материја): *издубити руну – даску*, *изровати пролаз кроз земљу – земљу*. Глагол *ископати*, када префикс указује на екстракцију, има само значење са Тр-објектом (*ископати руну*).⁹⁶ Оказионални глагол *искоритити* („направити удубљење у парчету дрвета, тако да личи на корито“) има пак само Ор-оквир: *искоритити даску*. Екстрактивни траг се, видимо, конкретизује као ПРОЦЕП / РУПА – када је Оријентир ПРЕДМЕТНОСТ (*избушити стену*, *изгрести џак*, *исврдлати даску*) или као ПУТАЊА – када је Оријентир РЕГИЈА (*искрчити пут кроз шуму*, *устабати путељак кроз поље*, *изгазити пречицу преко ливаде*).

Као што видимо, основна разлика између *исцедити лимун* и *издубити даску* јесте у томе што се резултат у другом случају посматра из угла самог Оријентира – као траг који екстракција на њему оставила. У том су смислу ови глаголи први корак од просторно-перцептивне екстракције ка потпуно модификативном уобличењу екстракције, које ћемо засебно размотрити нешто касније.

	номинатив	акузатив	ППК
<i>издубити руну у зиду</i>	Агенс x	Трајектор y'	Оријентир $y^{\wedge-} (z)$
<i>издубити зид</i>	Агенс x	Оријентир z	/
<i>искрчити пут кроз шуму</i>	Агенс x	Трајектор y'	Оријентир $y^{\wedge-}$

Табела 3.9. Актантске вредности у синтаксичким оквирима схеме ЕКСТРАКТИВНОГ ТРАГА

⁹⁶ Другачије је значење које се остварује у конструкцији као *ископати ћун из земље*. Префикс тада има значење ексклузије (а не екстрактивне ексклузије). О том смо значењу писали у секцији (2.1).

Још једна екстракцији слична сликовна схема јесте схема екстрактивне парцелизације. Реч је о догађајима који подразумевају раздељивање неког збира на мање групе. Аблативни Оријентир је овде категоризован не као ПРЕДМЕТНОСТ–ЦЕЛИНА (*исцедити воћку*) већ као ЗБИРНА ЦЕЛИНА (*изројити пчеле у ројеве, изгруписати ђаке у тимове, искласирати воће у класе*) или ЦЕЛОВИТИ ПРОСТОР (*изделити имање на парцеле, испарцелисати земљиште, испарчати њиву*), што показује да је реч о метаспацијалној варијацији (ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ФИЗИЧКЕ ЦЕЛИНЕ УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКА ЕКСТРАКЦИЈА). Једно од значења глагола *изделити* припада овој групи – „поделити на мање целине или групе“: *изделити имање на делове, изделити болеснике*. На ову сликовносхематску реализацију, односно на њену варијанту са Оријентиром збиром, надовезује се схема парцелизације менталних ентитета, коју репрезентују глаголи као *искласификовати, издиференцирати*.

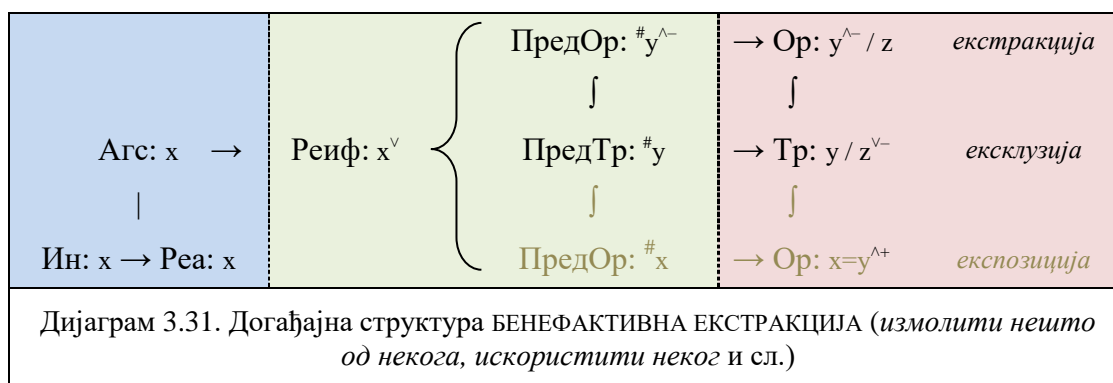
СХЕМА БЕНЕФАКТИВНЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ

Дезинтегративна екстракција удомљује идеју бенефактивности – *исцеђени сок* пре чина цеђења није био доступан субјекту, екстракцијом је доспео у његово поље расположивости. Искусвена стопљеност овакве просторне конфигурације са идејом бенефактивности омогућава да категоризацијска вредност аблативног Оријентира буде промењена тако да он није ПРЕДМЕТНОСТ–ЦЕЛИНА (*воћка*) већ постаје РАСПОЛОГАЧ – особа од кога се извлачи нека корист: *искукати, измолити, исплакати, искумити, искамчити, испросјачити, избоксовати, изнудити, изрекетирати, искомфисковати, изнајмити (нешто од некога)*.⁹⁷ Појмовно-искусвени образац на коме почива оваква концептуализација јесте РАСПОЖИВОСТ ЈЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈА У СФЕРИ РАСПОЛОГАЧА – у најједноставнијем случају поседовано / расположиво јесте оно што се има у цепу или руци (*искукао је ђалету последње паре из новчаника*). Субјекат глагола попут *искамчити*, дакле, усмерава своје ментално-бихевиорално дејство ка особи од које се нешто жели (Оријентир), на шта та особа реагује позитивно, омогућавајући субјекту стицање жељене користи. Сам Оријентир се обично концептуализује тек као бенефактивни извор, а не као ентитет који је претрпео тиме неку крупну промену, па су глаголи ове гупе углавном монопрелазни (са Тр-објектом), док је сам Оријентир изразив одговарајућом предлошко-падежном конструкцијом или дативом: *искукати нешто од некога / нешто некоме*. Када се афективизација види као модификација, фокус се са Трајектора (користи) пребацује на Оријентира: *искористити неког, изманипулисати неког, испљачкати неког* (као оказ. лексикализација наспрам *опљачкати*). Глагол *изманипулисати*, притом, има способност објекатске алтернације: *изманипулисати нешто од некога* (Тр-објекат) – *изманипулисати некога* (Ор-објекат). Да је просторност и даље присутна у семантици ових глагола види се по томе што ППК има просторну вредност: *искамчио је нешто од некога* кореспондира са питањем *одакле му то*.

⁹⁷ Реч је о енантисемичном глаголу, а значење „дати на зајам или под зајам нешто некоме“ (*изнајмити некоме стан*), које се повезује са ексклузијом из ПОЉА РАСПОЖИВОСТИ, обрадили смо у секцији (3).

	<i>исцедити воћку</i>	<i>искамчити новац</i>
Агенс	актер x	актер x
Медијални Пред-Оријентир	актер y као ПРЕДМЕТНОСТ–ЦЕЛИНА у чијој је ендосфери конститутивна материја (коју x жели)	актер y као РАСПОЛАГАЧ у чијој ендосфери је нешто што x жели
Трајектор	МАТЕРИЈА (КОРИСТ) коју y емитује	КОРИСТ коју y обезбеђује за x
Оријентир	ДЕЗИНТЕГРИСАНИ актер y	актер y као ИЗВОР КОРИСТИ

Табела 3.10. Вредности актаната у схеми ТИПИЧНЕ ЕКСТРАКЦИЈЕ и БЕНЕФАКТИВНЕ ЕКСТРАКЦИЈЕ

Бенефактивну семантику препознајемо и код дистрибутивних глагола као *искуповати, испазарити, испозајмљивати (за себе), изотимати, изодузимати, испоодузимати, изаплењивати, испреотимати*. Дистрибутивност се овде може разумети као уопштавање над категоријом МАТЕРИЈЕ, коју налазимо код типичних екстрактива (*исцедити сок*) – уместо као материја, корист се код ових глагола концептуализује као збир. Таква концептуализација повлачи са собом и референцијално угрупљавање Оријентира, који овде обично подразумева постојање различитих извора (*испозајмљивати књиге од разних људи*).⁹⁸

Посебну поткатегорију екстрактивних бенефактива чине глаголи као *излобирати, извојевати, изборити, исполитизовати* (у данас околиналном значењу „изборити нешто политиком“), *испословати, издоговарати, испреговарати, издејствовати, искомбиновати* („постићи усаглашавањем, договарањем“), *измувати* („постићи, добити мувањем, мутним радњама“). За разлику од глагола као *искамчити*, код којих је извор користи била особа РАСПОЛАГАЧ, овде је то не особа већ ситуација коју субјекат спроводи – нпр., *испословати зараду* подразумева да је субјекат успео да кроз неки облик пословања дође до зараде, као што је бенефактивни извор у *испреговарати мир* сама ситуација преговарања. Реч је, као и код глагола попут *искамчити*, о Тр-оријентисаним прелазним оквирима. Глагол *изборити* је нешто другачији јер прелазно *изборити слободу* алтернира са рефлексивним *изборити се за слободу*. Иза форманта *се* ту се пак налази адлативни Оријентир – не бенефактивни извор већ сам актер x као носилац користи.

Међу екстрактивним бенефактивима препознаје се још једна семантичка група – глаголи епистемичке користи. У питању су глаголи код којих се корист манифестује као

⁹⁸ Глагол *испозајмљивати* је енантисемичан, а значење „давања“ се повезује са експозитивном протосемантиком префикса, о чему пишемо у секцији (4).

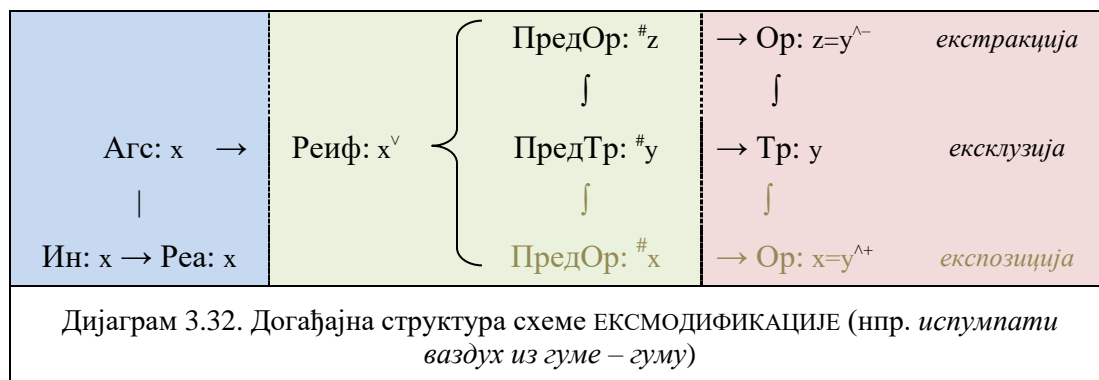
екстраховано сазнање. У типичној метаспацијалној онтолошкој реализацији то су догађаји у којима извор сазнања (актер у) бива изложен сазнајном процесу од стране актера х, што резултира уобличењем жељене информације: *измерити, испремерити, извагати, избројати, испребројати*. У наведеним примерима актер у је латентни носилац информације (која се уобличава тек субјектовим сазнајним поступком – да субјекат није мерио дужину, информација о дужини не би ни постојала). Са друге стране, актер у може бити и инхерентни носилац информације: *ишчитати (књигу, карту), ислушати (цео албум), испрегледати (све тестове), изгуглати (информацију на интернету)*. Вредност епистемичких бенефактива имају и глаголи *испитати (сведока), иследити (кривце), извидети (непријатељске позиције), истражити (место злочина), изанализирати (узорке), истестирати (кандидате), искушати (неког), испретрести (полиција пролазнике)*. Неки од наведених глагола могу указивати и на епистемичку екстракцију над нефизичким, менталним ентитетима: *изанализирати питање, истестирати хипотезу, истражити проблем*; док глаголи као *израчунати, искалкулисати, измножити, изделити* („извршити математичку операцију дељења“) означавају само менталне процесе. За разлику од бенефактива као *искамчитити*, глаголи ове групе су пре свега усмерени на Оријентира, мада неки од њих познају и објекатску алтернацију: *измерити сто* (Ор-објекат) – *дужину стола* (Тр-објекат), *израчунати једначину* (Ор-објекат) – *резултат једначине* (Тр-објекат).

4.3. Ексмодификативне схеме – од перцепције до менталног искуства

Велику семантичку скупину екстрактивних *из-*префиксала образују глаголи које смо означили као ексмодификативе. За разлику од просторне екстракције, код које је Трајектор типично био дезинтегрисана МАТЕРИЈА, код ових је глагола Трајектор СВОЈСТВО које бива уклоњено из конститутивне представе Оријентира. Појмовну основу за концептуализацију ових догађаја као екстрактива видимо у искуственој корелацији КОНСТИТУТИВНЕ МАТЕРИЈЕ и СВОЈСТВА код типичних екстрактивних догађаја (*исцедити сок из лимуна* – сок је МАТЕРИЈА али и СВОЈСТВО наспрам свог конститутивног носиоца).

Онтолошки примарна реализација схеме екстрактивне модификације (ЕКСМОДИФИКАЦИЈЕ) јесте, стога, она у којој својство долази у формату унутрашње материје: *издувати ваздух из балона* – *балон, испумпати ваздух из гуме* – *гуму*. Разлика између типичног ИСТИСКАЊА и ексмодификације је, у овим случајевима, очигледна – *ваздух* се пре може одредити као МАТЕРИЈАЛИЗОВАНО СВОЈСТВО док је *сок* првенствено КОНСТИТУТИВНА МАТЕРИЈА. Ситуације као *исцедити сок* су, зато, релокализацијске (и бенефактивне: сок је доступан споља), док је ситуација *испумпати ваздух из гуме* само модификацијског карактера (*ваздух* је релевантан не као материја већ као својство уобличености Оријентира).

Протодогађајна структура ексмодификације, какву примећујемо код екстракције унутрашњег својства, потпуно одговара структури типичних екстрактива (*испумпати лопту* – *ваздух из лопте* као *исцедити воћку* – *сок*).

Онтолошка дисперзија ексмодификације почива на уопштавању категорије Трајектора, који од УНУТРАШЊЕ МАТЕРИЈЕ СВОЈСТВА постаје СВОЈСТВО УОПШТЕ. Такво померање омогућава да се ексмодификацији прикључе и случајеви у којима се својство појављује као инстанца СПОЉАШЊЕГ ОМОТАЧА. Прелаз је постепен: *испумпати гуму* (УНУТРАШЊЕ СВОЈСТВО) → *истимарити коња, шичеткати панталоне (од длака), испрати веш (од заосталог прашка) → избријати браду* (СВОЈСТВО ОМОТАЧ). У прелазном делу овог континуума уочавамо глаголе код којих се не може говорити о правој унутрашњости – пошто носилац својства није прави садржатељ већ ПОВРШИНА–МАТЕРИЈА (коњска длака, тканина). Код тих се глагола, ипак, не може говорити ни о ОМОТАЧУ јер је својство у структури површине. На другом крају континуума својство је права спољашња материја која прекрива неку површину (*избријати длаке, изгулити слој, изљуитити кору, шичерупати перје, издерати кожу*). Процес који одатле можемо пратити јесте даља материјализација СВОЈСТВА–ОМОТАЧА. Код глагола као што је *избријати* ОМОТАЧ је конститутивна материја, и као такав он је тек потенцијално одвојив од свог носиоца. Када се овакав Трајектор додатно материјализује – конститутивна веза се губи и ОМОТАЧ добија статус самосталне предметности интегрисане са носицем: *измотати завој са прста, извити пелене детету* („скинути му пелене“), *искидати одећу са некога, исцепати одећу са себе*. За разлику од *браде, коре, перја* и *коже* (в. горе поменуте глаголе), *завој* и *пелене* су потпуно спацијабилни, аутономни ентитети који имају модификацијску а не локализацијску функцију (односно, представљају ЕГЗОСФЕРУ). За разлику од локализацијског садржатеља, *завој* и *пелене* нису локализатори (ППК у синтагмама *прст у завоју* или *дете у пеленама* нема просторно већ квалификативно значење – у просторном смислу омотач је на Оријентиру: *завој око прста* и *пелене око бебе*). Они су слични материји по томе што имају флексибилни, прилагодљиви волумен, што их разликује од правих предмета (чврсте конституције). На крају тенденције материјализације ЕГЗОСФЕРА представља типични предмет конзистентног, непроменљивог облика – *изути патике некоме : изути некога (изути се)*. Овај глагол је, дакле, крајња, нетипична инстанца ексмодификације. За разлику од типичних ексмодификатива, Трајектор је овде ПРЕДМЕТНОСТ–СВОЈСТВО а не МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО, чиме се приближава екслокративним глаголима (*извадити нешто из торбе*). Ипак, и разлика наспрам типичних екслократива је огромна – ИЗНОШЕЊЕ подразумева да се Трајектор екслоцира из садржатеља Оријентира, а код *изути* Трајектор ОМОТАЧ се одваја од Оријентира (*изути некоме патике = некога из патика*).⁹⁹ Можемо, стога, дефинисати континуум удаљавања од типичне ексмодификације: *издувати балон* (Тр је пре МАТЕРИЈАЛИЗОВАНО УНУТРАШЊЕ СВОЈСТВО) → *истимарити коња* (Тр је МАТЕРИЈАЛИЗОВАНО СВОЈСТВО) → *избријати неког* (Тр је МАТЕРИЈА–

⁹⁹ Питањем разлике између САДРЖАТЕЉА (који је ЛОКАЛИЗАТОР и инстанца ЕНДОСФЕРЕ), и ОМОТАЧА (који је МОДИФИКАТОР и инстанца ЕГЗОСФЕРЕ) више смо се бавили у поглављу о префиксу у-. Глаголски префикс *из-* је сконцентрисан на ендосферност – примери о којима овде расправљамо су изузетак од те опште појмовне усмерености.

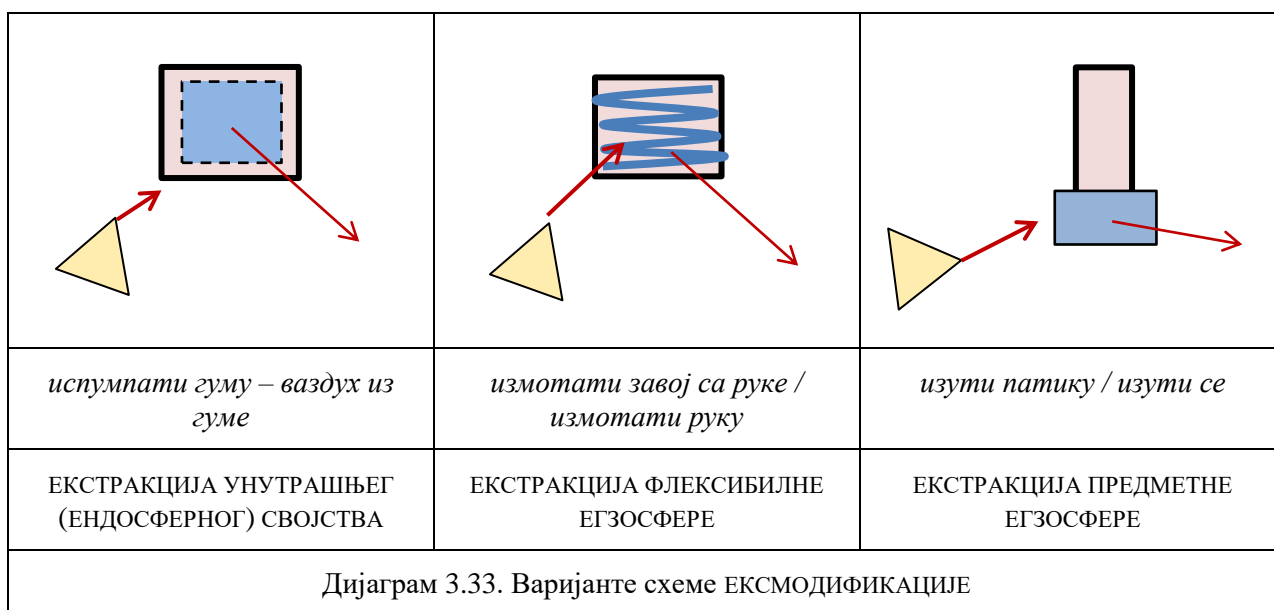
СВОЈСТВО у виду ОМОТАЧА) → *измотати завој са руке* (Тр је ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДСМЕТНОСТ–СВОЈСТВО у вид ОМОТАЧА) → *изути ципеле* (Тр је ЧВРСТА ПРЕДМЕТНОСТ–СВОЈСТВО у виду ОМОТАЧА).

Хиперонимски ексмодификатив јесте глагол *изменити нешто*. Он има онтолошки разубјено значење управо због тога што припада вишем нивоу категоризације: „направити измену у нечему, учинити другачијим, променити“. Тако, рецимо, конструкција *изменити неког* може значит „променити некоме спољашњи изглед“, али и „учинити да неко промени своје понашање“.

Као и у претходном одељку, ексмодификативе ћемо приказати кроз неколико надлексичких семантичких група.

	онтолошки континуум ексмодификованог омотача		
	егзосферно визуелно-тактилно својство	егзосферна конститутивна материја	егзосферна предметност
спацијабилност	немогућа	могућа	потпуна
перцептивна аутономност	могућа	потпуна	потпуна
егзистенцијална аутономност	немогућа	могућа	потпуна
	<i>изгладати неравнине на површини / површину</i>	<i>ишчерупати перје са кокошке / кокошку</i>	<i>изути ципелу</i> (чврста предметност), <i>измотати завој са руке</i> (флексибилна предметност)

Табела 3.11. Материјализација егзосферног својства

У онтолошки примарном облику екстракција својства коинцидира са екстракцијом ендосферне материје, што и омогућава развој ове перцептивне схеме. Код глагола *издувати* и *испумпати* ендосферна материја Оријентира даје облик, па је њена екстракција деформација самог Оријентира. Екстраховани садржај у другим случајевима обично подразумева уклањање неког нежељеног својства (које има облик дисперзивне материје или збирности): *избистрити поток, ишчешљати вашке (из косе), исплевити коров – башту, ишчистити чађ из оцака – оцак, изминирати поље (од мина)*. У последњем примеру уочава се енантосемични ефекат варирања префиксалног значења – ако префикс указује на екстракцију, значење је „уклонити, ископати све мине, разминирати“, а ако указује на експозицију – „поставити мине на пуно места у неком простору“. Што се синтаксичког лика ових глагола тиче, примећује се да ако у онтолошки сложеној категорији МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО први тип превагне (материја), екстракција може имати релокализацијски карактер – *исфилтрирати* је алтеробјектски глагол (*воду / прљавштину из воде*), али је *испирати* у значењу „филтрирањем воде одвајати груменчиће злата“ монопрелазно (са Тр-објектом: *испирати злато на реци*).

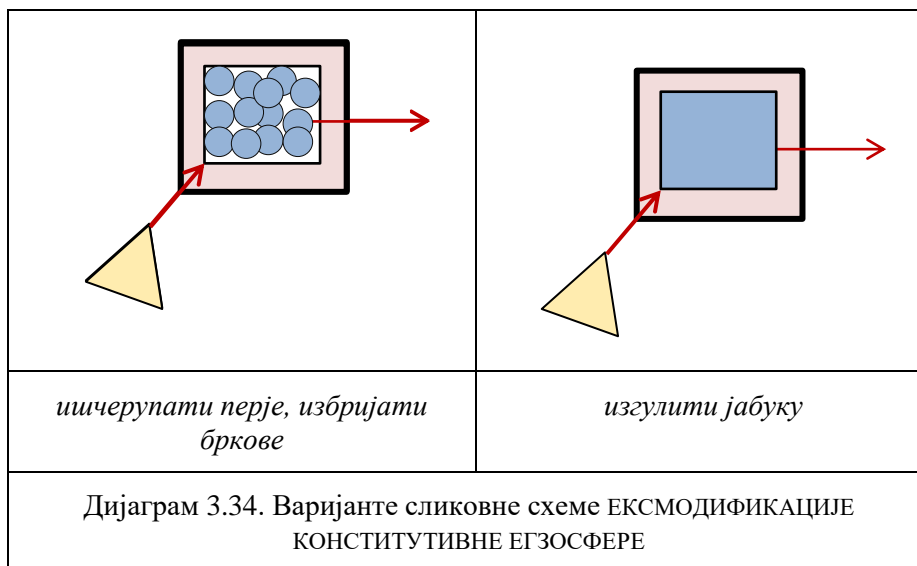
У творбеном смислу, углавном је реч о глаголима који могу имати девербативну интерпретацију типа НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА УЗРОЧНОГ ПРОЦЕСА, али је код неких глагола могућа и деадјективна мотивација (НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СТАЊА: *ишчистити* ← *чист*, *избистрити* ← *бистар*). Деноминална мотивација може подразумевати експликацију оруђа (*ишчеткати* ← *четка*) или збирног ентитета који је уклоњен (*изминирати* ← *мине*). Посебно су занимљиви глаголи *испумпати* и *издувати*, код којих се у основи уочава имперфективни глагол који означава процес успостављања стања које се префиксалом поништава, што би могло указивати на транспрефиксацију (*пумпати* → *напумпати* → *испумпати*).¹⁰⁰ У појмовној залеђини тог процеса уочавамо, стога, творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВ ПРОЦЕСА КОЛИМ ЈЕ УСПОСТАВЉЕНО ПРЕТХОДНО СТАЊЕ. Како тада процес који се идентификује основом, заправо, не припада фазној структури префиксалом именованог догађаја (*испумпавање* се не реализује *пумпањем*), у оваквим је случајевима јасно да је оправданије претпоставити да основа има не функцију идентификације сегмента самог догађаја већ да је појмовно-асоцијативног карактера (указује на релевантни елемент когнитивног модела у коме се догађај профилише).

ЕКСМОДИФИКАЦИЈА КОНСТИТУТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ

Опредмећење својства у виду егзосферне конститутивне материје уочава се код глагола екстракције телесних омотача: *избријати (браду, бркове – некога, се), издепилирати (длаке – ноге, некога, се), ишчерупати (перје – кокошку), издерати (кожу – животињу), излињати се, изгулити (кору – кромпир), изљуштити (кору – јабуку), искрунити (зрна кукуруза – клин), искосити (траву – поље), искресати (гране – дрво), исплеснити (нешто од плесни)*. Као што видимо, екстраховани конституент је комплетивне природе, било да се реализује кроз збирну градивност (*искрунити кукуруз*), било да је у питању дискретни градивни ентитет (*издерати кожу*) или пак збирна предметност (*искресати гране*). Оказионална лексикализација *исперјати* посебно је занимљива јер показује да се иста номинална основа може искористити за добијање енантосемичних значења – „ишчерупати“ (*исперјали су живину*) и „добити перје“ (*птић се исперјао*). Прво од тих значења је

¹⁰⁰ О транспрефиксацији у славистици в. Драгићевић (2013).

екстрактивно, док је друго експозитивно (о чему ћемо писати касније). Глагол *изотпадати* је, за разлику од већине глагола у овој групи, непрелазан – његов субјекат је збирна конститутивна предметност која се одваја од своје основе: *лишће је изотпадало са дрвета*. За ове је глаголе, начелно, карактеристична алтерпрелазност, са сменом Тр и Ор-профила (*избријати браду – некога*), при чему је Ор-профил рефлексиван (*избријати се*).

ЕКСМОДИФИКАЦИЈА ОПРЕДМЕТИВОГ СВОЈСТВА

На представу о материји својству (ендосферној или егзосферној, *испумпати* – *ишчерупати*) надовезује се представа о ОПРЕДМЕТИВОМ СВОЈСТВУ. За разлику од материје која је уједно и својство, категорија предметивог својства подразумева да својство може бити сведено на материјалну основу, али да је у питању више својство него материја. Такво својство је превасходно доживљено као визуелни перцепат (типа трага или општег визуелног утиска), а његово екстериоризација је у одређеној мери замислива као уклањање подразумеване материје: *измити (лице), испрати (веш), икупати (неког, се), истуширати (неког, се), избрисати (таблу – све са табле, сто – мрвице са стола)*,¹⁰¹ *искувати (инструменте → да буду стерилни, одећу → да буде потпуно чиста), ишчеткати (одећу од длака), изрибати (под – прљавштину са пода)*. Ови глаголи фаворизују Ор-профил, а појава Тр-објекта у вези је са тиме колико је својство (актер у) предметиво, односно сводљиво на засебни перцепат – нпр. *изрибати флеку* или *испрати прљавштину* потпуно су уобичајни док је *истуширати* ?? *прљавштину* наспрам *истуширати неког* (или *истуширати се*) готово немогуће (можда зато што је визуелна компонента у концептуализацији телесне нечистоће која се уклања водом ослабљена у корист невизуелног, дифузног олифактивног перцепата). Предметиво својство представља и боја, чије уклањање примећујемо код глагола који означавају губитак првобитне колоритности: *избледети (фотографија је избледела)*,

¹⁰¹ Глагол *избрисати* има још једно значење које се упарује са основним значењем имеперфективног *брисати*. Разлика између та два перфективна значења је аксионалног типа. Док *избрисати број са табле* не мора подразумевати *избрисати таблу*, конструкција као *избрисати таблу* увек подразумева *избрисати све са табле*. Видимо, дакле, да појава Тр-објекта подразумева префиксно протозначење ексклузије (реализовано као ексклузија визуелног перцепата – о чему смо писали у секцији 3), а ако је комплетивност наглашена, уз ексклузију долази и екстракција. Појава Ор-објекта увек пак почива на протозначењу екстракције (које, наравно, доноси и ексклузију).

избелети (фармерице су се избелеле од ношења), *ижутети* (слика је ижутела од старости). Апстрактније визуелно својство јесте визуелни утисак, чију екстракцију лексикализују глаголи као *изружнити* („изгубити лепоту“), *изнаказити* („изгубити пријатан изглед“), *извеиштити* („изгубити природност“), *истарити* („изгубити општу виталност“).

Још апстрактније својство, које се у неким случајевима може свести на перцептивни утисак, јесте РАЗЛИКА. Реч је о мањем броју глагола код којих екстракцији претходи сазнајна интеграција – више ентитета се прво уједињује у једно поредбено поље, а онда се међусобно усаглашавају: *изједначити*, *изнивелисати*, *избалансирати*. Код оваквих догађаја оно што се одбацује јесте општа чулна представа о неједнакости, различитости, која је у типичном физичком остварењу – квантитативна (*изједначити даске по дужини*, *избалансирати стране на ваги*). Глагол *изједначити* својим платисемичним творбеним значењем „учинити једнаким“ обухвата различите онтолошке нивое – поред екстракције физичке разлике, њиме се изражава и усаглашавање парафизичких ентитета (*изједначили су цене*), али и усаглашавање у нефизичким доменима (нпр. *изједначити права*). Парафизичку природу Трајектора уочавамо код глагола *искусурати се* – „изравнати међусобна дуговања“. За глагол *изнивелисати* би се могло рећи да је данас уобичајенији са прафизичким ентитетима као што је *цена*, а да се *избалансирати* обично користи као спацијална метафора (*избалансирати однос са истоком и западом*).

ЕКСМОДИФИКАЦИЈА НЕВИЗУЕЛНОГ ПЕРЦЕПАТА И МЕНТАЛНИХ СТАЊА

Опредметиво својство не мора бити искључиво визуелне природе, оно се појављује и као МИРИС (*излуфтирати собу – мирис из собе*, *изветрити*, *излапити*), својство ВЛАЖНОСТИ и са њом повезане ВИТАЛНОСТИ (*земља је изгорела*, *исушила се*, *испостила се*, *испуцала*, *биљка је исахнула*, *извенула*), понекад и као КОНЗИСТЕНТНОСТ / ТВРДОЋА (*искувати кромир*, *измекшати глину*), УКУС (*изводнети вино*, *искувати* у смислу „прекувати“) или АГРЕГАТНО СТАЊЕ (*изледити замрзнуту храну* у значењу „одледити“)¹⁰². Невизуелни перцепати су апстрактнији од визуелних и представљају онтолошки прелаз ка израженијој парафизичкој екстракцији, која подразумева образовање ентитета стања „удомљених“ у чулно сазнајно окружење: *ижеднети*, *изгладнети*, *излечити* (*неког од болести – болест*), *изнемоћати*, *ислабити*, *изнурити* (*неког*), *изморити* (*неког*), *измучити* (*неког*), *истеглити се*, *искилавити* (*неког*). Предметивост оваквих стања није потпуна – ми их осећамо као „нешто“ унутар себе али их не сводимо на конкретна обличја (као што ни мирис обично не замишљамо као молекуле). Даљим онтолошким померањем залазимо дубље у сферу менталности (мада треба имати на уму да су и телесна стања такође ментална – осећај глади или жеђи је парафизички ентитет у нашој доживљајној сфери, само је јасније повезан са телесношћу него што је то, рецимо, расположење): *изнервирати*, *иживцирати*, *изиритирати*, *испаметити*, *избезумити*, *изопачити се*, *избезобразити се*. Ментални екстрактивни утицај уочава се и код глагола *измирити* („учитнити да неке особе више не буду посвађане“ – стање посвађаности је Трајектор који се уклања) – *измиро нас је*, *измирили смо се*. За парафизичку екстракцију, дакле, можемо рећи да отпочиње невивизуелним перцепатима (*излуфтирати* – екстраховати мирис), наставља се невивизуелним стањима (*изгладнети* – екстраховати осећај ситости), и

¹⁰² Глагол *изледити* околиционално може значити и „заледити, учинити да се прекрије ледом“, што је инстанца експозитивности, па се и овде примећује потенцијална енантосемија, која је последица варирања префиксног протозначења (екстракција – експозиција).

допире све до менталних доживљаја (*искулирати се* – екстраховати осећај узнемирености, раздражености)¹⁰³.

ДЕСТРУКТИВНА ЕКСМОДИФИКАЦИЈА

У односу на МАТЕРИЈУ–СВОЈСТВО, СВОЈСТВО–ОБЛИК је још апстрактнији физички ентитет: оно је и даље визуелно (па и тактилно), али је, за разлику од материје, сам облик тешко замислив одвојено од свог носиоца (сазнајно је неаутономан). Екстракција оваквог својства подразумева обличку деформацију ентитета: *искривити, исавити, испресавити, истањити, искратити, извитоперити, искривудати, исковрцати, искудрати, испресовати, изгужвати, изгњецати, измрцварити, искрњити, искврчити се, искупусити (књигу), изобличити, издеформисати*. Може се рећи да ови глаголи углавном алтернирају дубоку прелазност и медијалну рефлексивност: *искриво је шипку – шипка се искривила, издеформисала је играчку – играчка се издеформисала*. Виши степен деформације доводи до потпуне структурне разградње аблативног Оријентира: *издробити, измрвити, изрендати, иситнити, искрцкати, искомадати, истранжирати, испарчати, искасапити*.

Међу глаголима обличке дезинтеграције налазе се и они који, у другом значењу, указују на конститутивно-дезинтегративну екслокализацију – *изломити грану са дрвета* (дезинтегративна екслокализација) : *изломити грану на ситније делове* (екстрактивна дезинтеграција), *исећи, истестерисати, испилати, изрезати, исцепати, искидати*. Разлика између екслокализације и екстракције код ових се глагола испољава као разлика између дискретног и дистрибутивног ефекта – екслокализација је усмерена ка дискретном Трајектору (*исећи парче торте*), док је екстракција пример унутрашње дистрибутивности (изразиве одговарајућом ППК: *исећи торту на парчиће*). Разлика између дискретног и дистрибутивног разобличења понекад се успоставља диференцијацијом вида основе – *исавити* (перфективна основа) : *исавијати на више места* (имперфективна основа), *испесавити* : *испесавијати, искратити – искраћивати*.

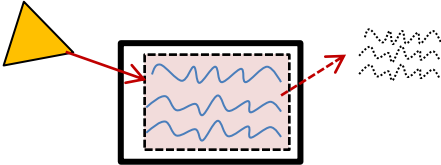
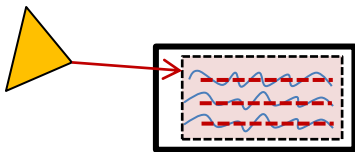
На самом крају континуума дезинтеграције налазе се глаголи потпуне деструкције: *истопити се, искривити се, испарити, изгорети*. Оно што је за афектирану предметност потпуна деструкција, за перцепате је потпуна експлоатација: *изгасили су пожар, ватра је изгорела, ватра се избуктала, светлост се изблеистала, светлост се исцјала* (само први од наведених глагола није енантосемичан, остали имају и значење „почети емитовати светлост или топлоту“, које је пак резултат експозитивне протосемантике префикса). Да је апсолутна деструкција појмовно повезана са апсолутном експлоатацијом показују и глаголи који те две схеме лексички обједињују: *свећа је изгорела* (деструкција) – *пламен је изгорео* (експлоатација). Овим се глаголима придружују глаголи екстракције визулног перцепата: *ишчезнути, ишчилети, исплинути*.

Мању подгрупу, која се може подвести под категорију разобличења, образују глаголи уклањања превасходно тактилних егзосферних перцепата: *изравнати, исправити, избрусити, испеглати, ишмирглати, искрзати, изглатати*. Ови глаголи припадају онтолошком низу који је отпочео екстракцијом егзосферног омотача (*измотати завој са руке*), а наставио се екстракцијом егзосферне конститутивне материје (*избријати браду са лица*), на коју се даљим асптраховањем надовезује управо екстракција егзосферног својства (*испеглати мајцу*). Као и њихови онтолошки једноставнији претходници, и ови глаголи углавном могу алтернирати Ор и Тр-објекат, мада је елаборација Тр-објекта мање уобичајена: *испеглати тканину* : *наборе са тканине*. Могућност изражавања Тр-објекта показује да је

¹⁰³ Глагол има и друго значење (*искулирати неког*), о коме говоримо у секцији (4).

категоризација актера у као физичког ентитета и овде још увек довољно јака, тј. да подвођење под категорију својства није превагнуло, вероватно због његових специфичних визуелно-тактилних карактеристика. Егзосферно својство, наима није континуирана већ збирна појавност – набораност можемо видети као својство тканине али се можемо фокусирати и на појединачне чиниоце тог својства (наборе), јер су они у нашој чулној представи довољно одељени једни од других и истакнути наспрам целине, што им, и поред егзистенцијалне неодвојивости од саме тканине, обезбеђује извесну спознајну самосталност.

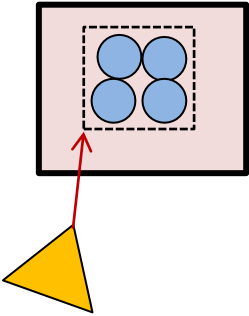
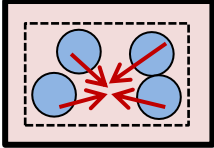
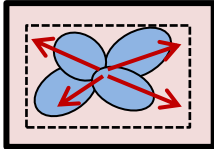
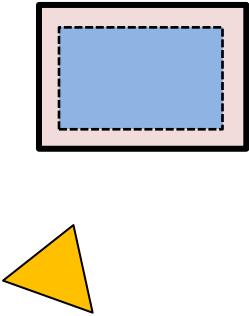
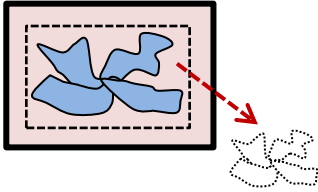
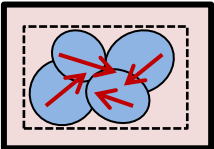
За глаголе деформације и деструкције карактеристична је међупрефиксална блискозначност – као конкурентни префикс појављује се префикс *у-* (нпр. *угњецати*, *уситнити*, *упеглати*, *углачати*, *ушмирлати*), који у оваквим примерима указује на инвазивну протосемантику (в. поглавље о овом префиксу). Иста се сликовносхематска структура, дакле, може концептуализовати као инстанца екстракционог дејства (својство се одстрањује са свог носиоца) или пак као инстанца имплозије (на површини Оријентира остварује се физички притисак којим се нежељени перцепат уклања). Како су и типична физичка екстракција (*исцедити*) и типична физичка имплозија (*удавити*) примерне сцене унутар којих се опредмећује појам притиска, овакав парадигматски однос није неочекиван.

	
<p><i>изглачати</i> <i>неравнине / површину</i> екстракција перцептивног својства (неравнина)</p>	<p><i>углачати</i> <i>неравнине / површину</i> имплозивно дејство над неравнинама</p>
<p>Дијаграм 3.35. Две конкурентне префиксалне концептуализације догађаја уклањања визуелно-тактилних перцепата (као што су <i>набори</i>)</p>	

ЕКСМОДИФИКАЦИЈА ХЕТЕРОГЕНОСТИ

Глаголима обличке деформације слични су глаголи који би се могли подвести под схематску дефиницију „учинити да нека хетерогеност постане хомогена материја“: *измутити*, *измиксати*, *измућкати*, *измешати*, *измесити*, *изблендирати*. За разлику од глагола као *искривити*, Оријентир овде није категоризован као предметност већ као хетерогени збир (*измиксирати састојке*). Ови су глаголи посебно занимљиви због међупрефиксалне конкуренције. Поред префикса *из-* наспрам поменутих глагола углавном постоје одговарајући *раз-*, *са-* и *у-* префиксали. Док префикс *из-*, видимо, догађаје хомогенизације категоризује као инстанцу перцептивне екстракције (својство хетерогености се екстрахује, чиме збир постоја компактна целина), префикс *раз-* такве ситуације концептуализује као инстанце перцептивне дисперзивности (компактна, бар визуелно одељива збирност је постала дифузна, разливена материја). Наизглед супротно, префикс *са-* у таквој сликовној представи у први план доводи компресивни аспект (хетерогеност нестаје као последица сабијања у почетку раздвојених делова у хомогену масу). На крају, префикс *у-* доноси концептуално уређење сцене у коме је у фокусу инвазивни притисак ка хетерогеној целини услед чега се у почетку раздвојиви делови уједињују, утапају једни у друге. Сваки

префикс, стога, на основу другачијих параметара унутар исте сцене, различито категоризује догађај.

сликовносхематска структура (без префикса), на почетку и на крају сцене	префиксална концептуализација	концептуални фокус	лексикализација
	<p>КОМПРИМАЦИЈА</p> 	хетерогеност се сабија у хомогеност	<i>смутити</i>
	<p>ДИСПЕРЗИЈА</p> 	од конзистентног збира добија се дисперзивна материја	<i>размутити</i>
	<p>ЕКСТРАКЦИЈА</p> 	екстрахује се својство хетерогености	<i>измутити</i>
	<p>ИНВАЗИВНИ ПРИТИСАК</p> 	утапањем раздвојеног једно у друго постиже се хомогености	<i>умутити</i>

Дијаграм 3.36. Префикси којима се изражава УСПОСТАВЉАЊЕ ХОМОГЕНОСТИ

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (4). У овом смо пододељку пажњу посветили протозначењу екстракције, које се примарно манифестује кроз сликовну схему ИСТИСКАЊА (*исцедити*, *измусти*, *иститснутити*). Видели смо да је прелаз између ИЗНОШЕЊА и ИСТИСКАЊА постепен – неколико схема ексклативне семантике, због тога што је Трајектор МАТЕРИЈА, протодогађајном се

структуром значајно приближавају екстракцији. Поред тога, видели смо и да екстракција, као варијанта ексклузивности, омогућава да се из домена физичке стварности пређе у домен социјалне интеракције и менталних стања. Екстрактивни карактер, тако, имају глаголи задовољења потребе (*испавати се, испричати се*) и дезактуализације дискомфора (*истуговати*) – који указују на примарну метафору ПОТРЕБА УОПШТЕ ЈЕ МАТЕРИЈА КОЈУ ТРЕБА ЕКСТРАХОВАТИ ИЗ СЕБЕ И ДИСКОМФОРНОСТ УОПШТЕ ЈЕ МАТЕРИЈА КОЈА ИЗАЗИВА ТЕЛЕСНИ ДИСКОМФОР. Протосемантичку залеђину екстрактивности уочавамо и код глагола бенефактивне семантике (*искамчити; изборити се; ишчитати*), који илуструју примарну метафору КОРИСТ УОПШТЕ ЈЕ МАТЕРИЈА ЕКСТРАХОВАНА ИЗ ЊЕНОГ НОСИОЦА. Велику групу екстрактива чине глаголи перцептивне екстракције, односно ексмодификације. У онтолошки примарном случају ексмодификације Трајектор је УНУТРАШЊА МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО (*испумпати*), а уопштавањем је омогућено да постане ПЕРЦЕПТИВНО СВОЈСТВО УОПШТЕ (*избрисати таблу, измити лице, истуширати се*). Материјализацијом Трајектор ексмодификације постаје КОНСТИТУТИВНА МАТЕРИЈА (*ишчерупати патку, излињати се*) и ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ (*измотати завој са прста*), а прелази чак и у категорију ТИПИЧНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ (*изути патике*). Дематеријализација перцептивног својства пак подразумева девизуелизацију (*излуфтирати собу*) и губљење спознајне аутономности (када је Тр ОБЛИК или ФОРМА: *искривити, изобличити, измутити*), па постепени прелаз од телесних ка менталним стањима (*изгладнети → ослабити → изморити → избеzumити*).

5. ГЛАГОЛИ ЕКСПОЗИТИВНЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ – СЛИКОВНА СХЕМА ИЗЛАГАЊА И ОКО ЊЕ ОРГАНИЗОВАНЕ СХЕМЕ

У секцијама (3) и (4) бавили смо се глаголима једноставне ексклузије и глаголима екстрактивне ексклузије. Трећа варијанта ексклузивне протосхеме јесте експозиција – протодогађајна схема у којој под резултативни фокус долази адлативни Оријентир. Ову смо схему на почетку анализе *из*-префиксала илустровали глаголима као *испрскати, испљувати, ишприцати*. Видели смо да је њена протоструктура нешто другачија него код типичне ексклузије, али да се ексклузирани Трајектор и овде уочова, како семантички тако и синтаксички. Експозитивна ексклузија у типичном случају омогућава објекатску алтернацију између Трајектора и адлативног Оријентира (*испрскати боју по зиду – зид бојом*). То је, уједно, и кључна разлика у односу на глаголе екстрактивне ексклузије (које смо описали претходном одељку) – и они су често алтеробјекатски, али код њих Трајектор алтернира са аблативним Оријентиром (*исцедити сок из воћке – исцедити воћку, излуфтирати мирис из собе – излуфитирати собу*).

5.1. Онтолошка варијабилност експозитивног физичког искуства

Примарна онтолошка реализација експозитивне протосхеме јесте сликовна схема ИЗЛАГАЊА (*испрскати*). Овај спацијални догађај подразумева да Извор дејства (Агенс) одређену количину материје из свог домена одашила ка некој површини, која тиме на известан начин бива измењена. Како функцију аблативног Оријентира у тако организованој сцени има Агенсово дејствено поље, и како је, стога, Трајектор сама материја којом Агенс извршава дејство, за ову се сликовну схему може рећи да представља варијанту ексклузије у којој су Извор дејства и аблативни Оријентир референцијално изједначени. За ову је сликовну схему карактеристично и то што се актер у појављује већ у позицији Реификатора,

а потом пролази целокупни развој, преко Пред-Трајектора до Трајектора. Такав актерски поредак управо и омогућава глаголима који лексикализују ову схему да актера у изрази или као објекат (преко Трајектора y) или као инструментал (преко Реификатора $x^v=y$, када је објекат адлативни Оријентир q): *ишприцати фарбу по зиду – ишприцати зид фарбом*. Исказивање Тр-објекта, како ћемо у анализи видети, ограничено је само на типичне случајеве, у којима је материјална природа Трајектор концептуално наглашена (па је, у том смислу, Трајектор спацијабилан). Дематеријализацијом Трајектора, односно његовим свођењем са категорије МАТЕРИЈС–СВОЈСТВО на категорију СВОЈСТВО, и могућност пребацивања фокуса са адлативног Оријентира на Трајектора опада (глаголи као *истраумирати неког, исполитизовати догађај, избрендирати производ* итд. имају само Ор-објекта), што показује да је експозитивна ексклузија првенствено модификацијски догађај.

Експозитивна материја је у свом типичном облику течна или житка (*ишприцати, исполивати, исквасити, избалавити, излизати, ислинавити, искиснути*) и оставља за собом опазив траг (који не мора увек бити визуелне природе). Она је чврсто интегрисана са апстрактнијим одазивним појмом СВОЈСТВА, које је у типичном случају влажност (*испрскати течношћу, исквасити, искиснути*), али може бити и својство нечистоће или уфлексности (*испрскати одећу блатом, испрљати ципеле, исполивати се вином* и сл.). Визуелни траг који материја оставља има дифузни облик – он местимично обухвата већу или мању област на контактаној површини. Мање су типични случајеви у којима материја доводи до успостављања невидуелног перцептивног својства – мириса (*испарфемисати, измирисати, исмрдети нешто*) или укуса (*избиберити, исолити, исладити нешто*). Видимо да у оба случаја тада постоји уобичајенији конкурентни префикс, или чак више њих (*напарфемисати, намирисати, посолити, ослотити, засолити*). Иако су *из-* глаголи у семантичкој групи узроковања мириса или укуса готово околиционалног карактера, оно што их чини другачијим од префиксалних конкурентата јесте управо то што се чин додавања материје префиксом *из-* концептуализује као кумулативно дејство које долази из Агенсове манипулативне сфере.

Посебну пажњу захтева глагол *испунити*. Као и код *испрскати, ишприцати, исквасити*, и овде је реч о трајективној течности, али се физичка конфигурација адлативног Оријентира разликује: уместо ПОВРШИНЕ (*испрскати зид*) овде је реч о САДРЖАТЕЉУ (*испунити кофу водом, испунити собу димом*). Материјализовано ИЗЛАГАЊЕ је, притом, и овде уочљиво – Оријентир се пуни (кумулативно) садржајем који је ексклузиран из неке дејствујуће сфере (типично – Агенсове, *испунио је канту водом*, али *испунити* може бити и догађај плитке каузалности: *киша је испунила канту*), само је просторни примитив којим се Оријентир уобличава другачији. Овај се глагол користи и у онтолошки сложенијем значењу „остварити, реализовати нешто (обећање или жељу)“, у коме се такође истиче порекло кумулативног Трајектора из неког дејствујућег домена (*испунио је своје обећање – тако што их је извршио*). Однос *испразнити – испунити*, притом, поново указује на унутарпородичну антонимију – код глагола *испразнити* префикс се реализује у варијанти екстракције, а код *испунити* у варијанти експозитивне ексклузије.

У мање типичном случају материјом се може успоставити и ЕГЗОСФЕРА преко целе површине, а не дифузни траг као код *испрскати – изглетовати, излакирати*. У типичној реализацији КОМПЛЕТИВНА ЕГЗОСФЕРА је ОМОТАЧ сачињена од ФЛЕКСИБИЛНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ (која је одвојиви ауономни ентитет, али нема чврст самостални облик, па може функционисати као слој): *измотати (завој око руке)*¹⁰⁴, *испревијати (рану болеснику), изувујати (пелене), извезати (тканину око нечега), испокривати*. Егзосфера може бити и СЛОЈ, као прелаз између ПРЕДМЕТНОСТИ и СВОЈСТВА (слој је чврст, конзистентан, као права предметност, али уједно и неодвојив од носиоца, што је особина својства а не предметности):

¹⁰⁴ Видели смо да *измотати* може имати и значење засновано на екстрактивној протосемантици префикса. Енантиосемија и овде, дакле, почива на варирању префиксне семантике.

избетонирати, искалдрмисати, изасфалтирати, изглетовати, искорити („добити кору“), *ишчаурити се* („добити чауру“) ¹⁰⁵. Са друге стране, егзосфера се може реализовати и као ВИЗУЕЛНИ ПЕРЦЕПАТ (боја), када је идеја о физичкој материји која узрокује својство потиснута у други план наспрам самог својства обојености: *избојити, исцрнети, ижгутети* и сл. На самом прелазу између конзистентне и перцептивне егзосфере налазе се глаголи код којих је материјална природа својства очувана, али се егзосфера види пре као перцепат него као слој: *исфарбати, излакирати, испудерисати, ишминкати, изкарминисати, изуљити, измазати, истретирати (кремом)* и сл.

Супротно комплетивности егзосфере, у типичним случајевима обухват је дифузан (*испрскати*), па се траг који оставља материја може апстраховати у ДИФУЗНИ ВИЗУЕЛНИ ТРАГ УОПШТЕ, чиме се типичним експозитивима придружују догађаји као *истачкати, испегати, избогињати се*, а потом и *ишарати, ижврљати, исписати, исликати (зид), истетовирати (леђа)*. Блажу форму чисто визуелног трага представља тренутни визуелни перцепат, који се уочавају код глагола *исклобучити* „добити клобуке (нпр. о тесту)“, *испенили* („добити пену“), или пак код глагола емитовања покрета (*измахати се, исцимати неког* – када значи „изложити физичком цимању“) ¹⁰⁶. Даљим апстраховањем визуелни траг губи своју јасну контуру сводећи се на ТАКТИЛНИ ПЕРЦЕПАТ који се успоставља по некој површини (*исквргавити се, исхранавити се*). Још су апстрактнији типови визуелног перцепата КУМУЛАТИВНИ ОБЛИК (*изгојити се, издељати се, искрупњати се*) и ОПШТИ ВИЗУЕЛНИ УТИСАК (*измладити се, излепшати се*).

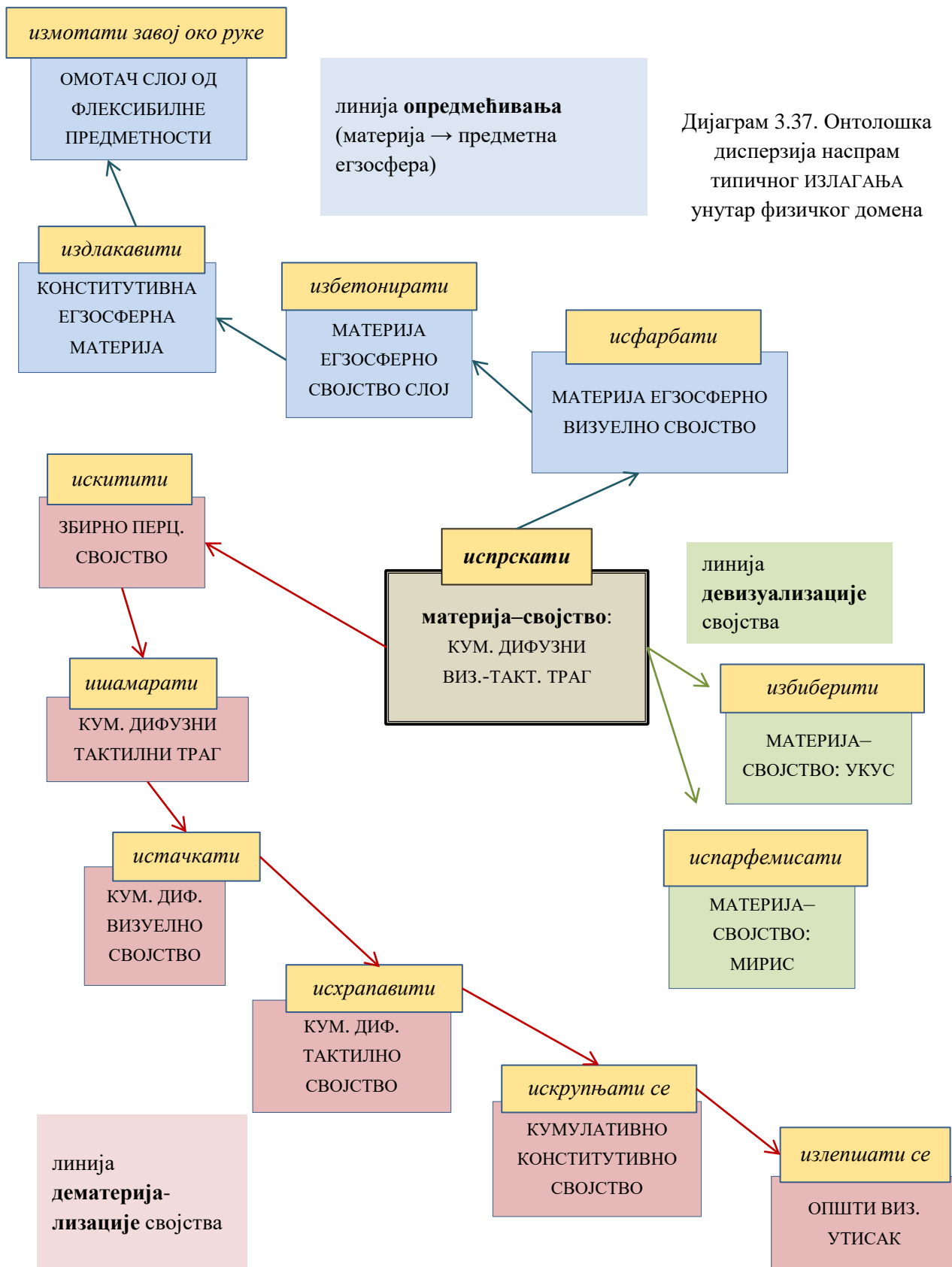
Развој који смо описали од типичне КУМУЛАТИВНЕ ДИФУЗНЕ МАТЕРИЈЕ–СВОЈСТВА ка њеним мање типичним онтолошким настављачима сумиран је на дијаграму. Ту јасно видимо да се онтолошко варирање сложеног појма МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО креће у три правца. Да бисмо те варијације добро разумели, неопходно је да имамо на уму све релевантне карактеристике МАТЕРИЈЕ–СВОЈСТВА. У сликовној схеми ИЗЛАГАЊА, МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО је физички спацијабилни неуобличени кумулативни ентитет (карактеристике *материје*) који оставља визуелно-тактилни дифузни траг, односно успоставља такво перцептивно својство при контакту са афектираном површином (карактеристике *својства*). Да је траг и тактилан и визуелан показују управо примери као *испрскати некога водом : испрскати зид бојом*. Иако истакнутост визуелне компоненте зависи од саме материје, својство *бити влажан, бити мокар* подразумева извесну визуелну опазивост. Оваква прототипична ексукумулација може се варирати у неколико праваца: девизуализацијом, опредељивањем и дематеријализацијом. Погледајмо сваки од тих типова онтолошке промене понаособ.

Девизуализација подразумева промену перцептивног модуса својства, при чему се материјална природа Трајектора не мења. Трајектор, дакле, остаје МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО, али се реализује у невизуелном облику – као мирис (*испарфемисати*) или укус (*избиберити*). На прелазу између типичне МАТЕРИЈЕ–СВОЈСТВА (*испрскати*) и МАТЕРИЈЕ – НЕВИЗУЕЛНОГ СВОЈСТВА налазе се глаголи код којих се материја реализује у форми *дима*, за којим обично остаје својство мириса (*искадити, издимити*, а видели смо то и на примеру *испунити собу димом*). Дим је, као и течност, неуобличени кумулативни ентитет, али, за разлику од течности, дим се тешко може уобличити (партикуларизовати) јер му недостаје својство реалног физичког волумена. У том смислу, дим је СПАЦИЈАБИЛНИ ВИЗУЕЛНИ ЕНТИТЕТ, на пола пута између правих спацијабилних ентитета (ПРЕДМЕТА и МАТЕРИЈЕ) и неспацијабилних

¹⁰⁵ Још један пример енантioseмије утемељене на варирању префиксног значења – о *ишчаурити се из чауре* говорили смо у секцији (4), префикс ту има екстрактивну протосемантику.

¹⁰⁶ Уобичајеније је да се овај колоквијални глагол користи у значењу „замарати, оптерећивати некога нечим“, које се може видети као инстанца примарне метафоре ФРУСТРИРАЈУЋЕ ДЕЈСТВО УОПШТЕ ЈЕ ФРУСТРИРАЈУЋИ ФИЗИЧКИ КОНТАКТ. Иако је метафоричко значење доминантно, примарност физичког значења се огледа управо у његовој когнитивној транспарентности.

(неаутономних) визуелних перцепата (ТРАГОВА, који по својој онтолошкој дефиницији не могу бити одвојени од позадине на којој настају). Девизуализацијом је, дакле, омогућено да се догађај чији се ефекат испољава у невизуелној перцептивној стварности упојми истим догађајним обрасцем који се уочава код глагола типичног ИЗЛАГАЊА: *испарфемисати* је као *испрскати* без очекиваног визуелно уочивог трага.

Крупнију онтолошку промену доноси **опредмеђивања својства**, која подразумева постепену промену од категорије МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО до категорије ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ. На првом степену те промене, дифузно перцептивно својство (*испрскати зид фарбом* – трагови фарбе су местимично по зиду) постаје комплетивно егзосферно својство (*исфарбати зид фарбом* – фарба потпуно прекрива зид). Опредмеђење трага је у оваквој промени тек започето његовим уобличавањем у компактни ентитет, али је он још увек перцептивне а не предметне природе. Следећи ступањ нас помера од категорије ПЕРЦЕПТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ (*исфарбати, излакирати*) у категорију КОНСТИТУТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ (*избетонирати, изасфалтирати*). Траг овде више није само комплетивни перцепат (који прекрива целу површину) већ је површински физички конституент – СЛОЈ. Иако није нужно одељив од површине, слој је оформљен као засебни елемент, који има своју физичку структуру и стога није потпуно егзистенцијално зависан од носиоца. Слој (*асфалт, бетон, калдрма*) у том је смислу, много више предметност него што је то ЕГЗОСФЕРНИ ПЕРЦЕПАТ (*боја*). Реална одвојивост слоја од подлоге уочљивија је у примерима телесних егзосфера: *изблакавити, ишчаурити се* („добити чауру“), *искорити се* („добити кору“). На самом крају континуума опредмеђивања својства налазимо ФЛЕКСИБИЛНИ ОМОТАЧ: *измотати руку завојоме, испревијати бебу пеленама, изувијати главу марамом*. За разлику од СЛОЈА, који је био замисливо одвојив, ЕГЗОСФЕРА је у оваквим примерима права, независна, потпуно спацијабилна предметност, која се од типичних предмета разликује само по томе што нема конзистентни већ променљиви облик. По томе се она приближава материји, што и омогућава да добије функцију својства, која је примарно повезана са материјом.

Трећа линија онтолошке варијабилности тиче се природе саме материје, која се процесом **дематеријализације** „брише“ из сложене категорије МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО. Дематеријализација, стога, представља осамостаљивање одазивне појмовности (СВОЈСТВО), која је у свом примарном облику, због апстрактне природе, била интегрисана са најближим реалним ентитетом (МАТЕРИЈОМ). На првом кораку удаљавања од типичне материје (каква је била течност, нпр. *искиснути*) уочавамо својство које је реализовано као дифузни предметни збир (*искитити јелку украсима*, а ту су и медијални *изваикати се, изгњидати се, исцрвати се*). Даљом апстракцијом губи се спацијабилност Трајектора – *вашке се*, иако репрезентују пре свега својство, могу уклонити са Оријентира на неко друго место, али *пеге, флеке и тачкице* не могу, једини начин да се уклоне са површине јесте да потпуно престану да постоје. Такав Трајектор је, дакле, изгубио спацијабилну физичку природу и свео се само на визуелни траг. Ако се такав неспацијабилни Трајектор још и девизуализује, добијамо схему са ДИФУЗНИМ ТАКТИЛНИМ ОСЕТОМ (*ишамарати* – али више пута или на више места, јер је дифузности и даље присутна, као појмовни „прежитак“ материје). Представа дифузности се уочава и код догађаја успостављања ТАКТИЛНОГ СВОЈСТВА (*исхрапавити* – својство храпавости је сачињено из мноштва тактибилних појединачних одступања). На следећем нивоу апстраховања губи се дифузност, али идеја кумулативности остаје – што нас доводи до КУМУЛАТИВНЕ ПРОМЕНЕ ОБЛИКА (*издебљати се, избилдати мишиће – се, искрупњати (се), израсти*)¹⁰⁷. На самом крају континуума дематеријализације налази се ОПШТИ ПЕРЦЕПТИВНИ УТИСАК о постојању позитивног али разасутог „трага“, који је присутан у перцептивној слици Оријентира али се нигде на њему не може конкретно локализовати: *измладити се, излепшати се, издравити, иснажити*. Дематеријализација својства, као постепено губљење трагова материје из онтолошке природе Трајектора, стога, подразумева следеће ступњеве апстраховања: ПРАВА МАТЕРИЈА (и дифузно-кумулятивни ТРАГ) → ЗБИРНА ПЕРЦЕПТИВНА АФЕКТИРАНОСТ → ДИФУЗНА ПЕРЦЕПТИВНА АФЕКТИРАНОСТ → КУМУЛАТИВНА ПЕРЦЕПТИВНА

¹⁰⁷ *Издебљат се* је рефлексивни глагол, *избилдати* алтеррефлексивни (алтернира Тр-објекат, *мишиће*, и Ор-рефлексивност), *искрупњати* има амбирефлексивни карактер (остварује се као непрелазан или рефлексиван: *искрупњао је / искрупњао се*, док је *израсти* само непрелазно.

АФЕКТИРАНОСТ → ДЕМАТЕРИЈАЛИЗОВАНА ПОЗИТИВНА ПЕРЦЕПТИВНА АФЕКТИРАНОСТ (в. дијаграм).

континуум дематеријализације Трајектора, примарно концептуализованог као материја		примери лексикализације догађаја	онтолошка категорија Трајектора
општа перцептивна позитивна афектираност		<i>излепшати се, измладити се, иснажити</i>	„РАЗАСУТО“ СВОЈСТВО УТИСАК
кумулативна перцептивна афектираност		<i>искрупњати се, издебелити се, израсти</i>	КУМУЛАТИВНО ПЕРЦЕПТИВНО СВОЈСТВО (дебљина, раст)
дифузна перцептивна афектираност		<i>исфлекати, истачкати, испегати; ишамарати, изударати, иштитати</i>	ДИФУЗНО ПЕРЦЕПТИВНО СВОЈСТВО (флеке, тачкице, шамари)
збирна перцептивна афектираност		<i>искитити, избости, изваикати се, исперутати се</i>	ЗБИРНО ОПРЕДМЕЂЕНО СВОЈСТВО ИЛИ ТРАГ (украси, вашке, перут)
афектираност материјом		<i>испрскати, исполивати, иштрицати; испачинити се</i>	МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО
Дијаграм 3.38. Континуум дематеријализације МАТЕРИЈЕ–СВОЈСТВА			

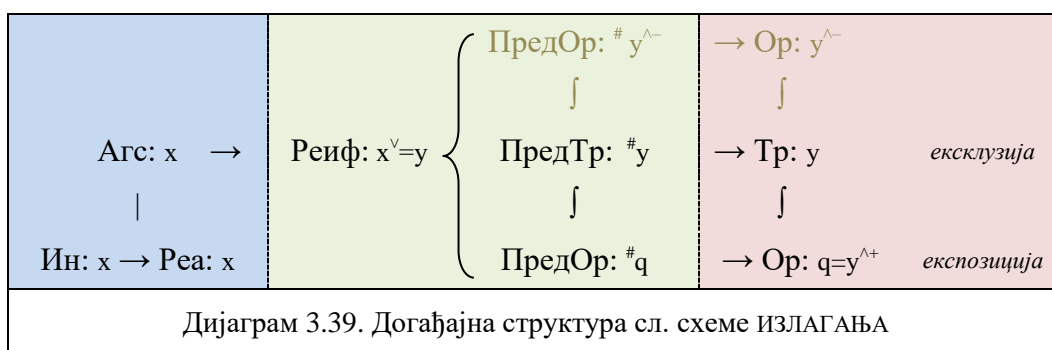
Варијације које смо пратили кроз процесе девизуализације, опредмећивања и дематеријализације својства показале су нам да је онтолошка дисперзија експозитивне ексклузије унутар самог перцептивног искуственог домена велика. Питање је да ли све поменуте реализације уопште можемо сматрати инстанца једне сликовне схеме. Примери као *издимити собу* или *исфарбати даску* врло су слични типичним инастанцама ИЗЛАГАЊА (*испрскати неког*), али шта је са примерима као *израсти* и *излепшати се*. Прелази су, видимо, постепени, па је смисленије говорити о сликовносхематској породици у чијем се центру налази сликовна схема ИЗЛАГАЊА, а на коју се надовезују друге сестринске схеме, које су у неким појединостима од њен апстрактније. Притом, сам појам апстрактности треба разумети као релативну димензију – све схеме о којима смо говорили јесу сликовне (перцептивне) и наспрам њих су схеме социо-бихевиоралног и менталног искуства апстрактније, али и међу њима самима очигледно постоји континуум апстраховања, који периферију удаљава од физичког прототипа.

Централна схема сликовносхематске породице, дакле, представља прототип у виду примарног спацио-перцептивног искуства. Примарност ове схеме у односу на све остале сестринске схеме огледа се у њеној типичној физичкој онтологији – Трајектор је МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО, Оријентир је ПОВРШИНА. У свим осталим схемама наилази се на извесно одступање од таквог, једноставног, онтолошког одређења.

Питање које се сада поставља јесте – шта је то што све ове схеме држи на окупу? Ако се мање типична схема од прототипа разликује по некој онтолошкој категорији свог учесника, по чему јој је слична? Да ли је поклапање у осталим онтолошким категоријама довољно да би се та сличност одредила? Одговор на ово последње питање је, наравно – не. То што, рецимо, догађаји *испрскати некога бојом* и *ишамарати некога дланом* на исти начин категоризују Оријентира (као ЕНТИТЕТ ПОВРШИНУ) не може се видети као обједињујући фактор – сличност између *испрскати* и *ишамарати* дубља је и значајнија од тог појединачног факта. Као и у претходним случајевима, оно што је свим овим догађајима заједнично, оно што сваки члан сликовносхематске породице дели са прототипом јесте – сама догађајна протосхема, односно идеја ЕКСПОЗИТИВНЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ, која се реализује у физичкој онтологији. Трајектор је, без обзира на специфичну онтолошку категорију која му је приписана, код свих ових глагола, у протодогођајном смислу – ексклузирани ентитет, који се у резултативном пољу појављује у пратњи експозираниог адлативног Оријентира.

5.2. Протодогођајна структура типичних глагола ИЗЛАГАЊА

Погледајмо сада изблиза како изгледа протодогођајна структура ових глагола. У уводном делу поглавља утврдили смо да протодогођај експозиције у типичном случају (сл. схема ИЗЛАГАЊА) изгледа овако:

У следећој табели сваки од три протодогођајна нивоа описан је засебно:

протодогађајни ниво	опис нивоа	сликовносхематска фаза
АГЕНТАТИВНИ НИВО:	Актер x ментално иницира и потом спроводи ексклузију. У његовом манпулативном пољу се налази и актер y , будући Трајектор.	
МЕДИЈАЛНИ НИВО:	Актер y је изложен ексклузивном дејству и не „супротставља“ му се, односно спроводи га. Пред-Оријентир q је макрозона тог спровођење.	
РЕЗУЛТАТИВНИ НИВО:	Актер y доспева у стање интегрисаности са просторним оквиром q , који је тиме експозитивно афектиран	

Табела 3.12 . Опис експозитивног протодогађаја

Глаголи као *испрскати* (*ишприцати*, *исполивати* и др.) имају каузално дубок, агентативни номинатив, којим се изражавају Иницијатор и Реализатор експозитивног дејства. Са друге стране, субјекат глагола *искиснути* нема агентативну вредност – он није ни Иницијатор ни Реализатор догађаја у коме суделује. Уместо тога, субјекат представља физичког проживљавача спољашњег дејства (*кише*). Његов каузални удео у догађају је сводљив на пермисивност – онај ко је искиснуо није се на довољно ефикасан начин супротставио збивању (нпр. није успео да се на време склони) и због тога је афектиран. Такав номинатив, дакле, комбинује Пред-Оријентира и Оријентира у једну сложену улогу – Постмедијалног Оријентира. Постмедијални Оријентир може бити и површина која је обухваћена неком променом (*зид је испуцао*, *дрво је исцветало*, *шума је излистала*) или уопште ентитет који је претрпео кумулативну промену (*семе је исклијало*, *дечак је израстао*). Медијалност се изражава и кроз рефлексивне оквири, када уместо једне сложене улоге примећујемо Пред-Оријентира (номинатив) и Оријентира (*се*): *испегати се*, *искрупњати се*, *издужити се*. На позицији субјекта може се појавити и Пред-Трајектор, што показују глаголи збивања, као *искишило се*, *изгрмело се*, *муње су истутњале*, *снег се ове године испадао*. Код глагола са неинтенционалним субјектом, номинатив означава ослабљеног Агенса, сведеног само на Реализатора. Такво читање је, рецимо, уобичајено за глагол *исфлекати* – без обзира да ли се реализује у прелазном или рефлексивном оквиру субјекат обично реализује ситуацију без намере да се оствари постигнути резултат (*не знам како сам исфлекао одећу*, *исфлекао се док је кувао*).

Какву протодогађајну судбину има сам Трајектор? Код глагола који означавају експозицију материје, Трајектор свој догађајни „живот“ отпочиње као Реификатор Агенсовог дејства. На тај актантски положај јасно указују инструменти: *испрскати зид бојом*, *исполивати башту водом*, *излакирати сто лаком*, који су истореференцијални са акузативом: *испрскати боју по зиду*, *исполивати воду по башти*, *излакирати лак по столу*. Иста референција, наравно, указује на актера y у каузално различитим догађајним фазама.

Када се остварује као инструментал, актер у је изражен као микронеона у дејственом пољу актера x (Агенса). Са друге стране, када је актер у Трајектор, односно – када достигне свој коначни положај у просторној сфери актера q , он има директну актерску дефиницију (Тр: y), која му обезбеђује акузативну видљивост. И када се онтолошка категорија актера у делимично измени, па он уместо МАТЕРИЈЕ постане ВИЗУЕЛНИ ТРАГ, алтернирање инструментала и акузатива је могуће: *ижврљати корице књиге симболима – ижврљати симболе по корицама књиге, изгребати плочу шарама – изгребати шаре по плочи*. Код монопрелазних Ор-глагола, ове алтернације, наравно, нема (Реификатор је ОРУЂЕ, нефокусиран Трајектор је НЕВИЗУЕЛНИ ТРАГ изазван њиме) – *изударати некога бичем, шибиати некога шибом*.

	номинатив	инструментал	акузатив / се
<i>испрскати зид бојом</i>	Агенс x	Реификатор x^v	Оријентир q
<i>испрскати боју по зиду</i>	Агенс x	/	Трајектор y
<i>искиснуо је на киши</i>	Постмедијални Оријентир q	/	/
<i>зид је испуцао</i>	Постмедијални Оријентир q	/	/
<i>изнојио се док је радио</i>	Пред-Оријентир q	/	Оријентир q
<i>киша се испљуштала</i>	Пред-Трајектор y	/	Трајектор y
<i>исфлекао је ципеле блатом (ненамерно)</i>	Реализатор: x	Реификатор x^v	Оријентир q
Табела 3.13. Актантске вредности у синтаксичким оквирима експозитива физичке онтологије			

5.3. Појединачне глаголске групе експозитивних ексклузива

У наставку овог одељка проћи ћемо кроз семантичке групе експозитивних ексклузива које су мање или више диференциране у односу на прототип, сликовну схему ИЗЛАГАЊА.

СХЕМА ЕКСПОЗИТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ

Ову перцептивну схему репрезентују сви глаголи код којих се Трајектор реализује не као типична МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО већ као више или мање опредмећена егзосфера. За разлику од типичне МАТЕРИЈЕ–СВОЈСТВА, која оставља дифузни траг на површини Оријентира (*испрскати бојом*), егзосфера подразумева комплетивну афективизацију контактне површине. Између *испрскати* и *излакирати* разлика се своди само на то да ли је траг дифузан или комплетиван. У овом другом случају перцептивна комплетивност представља

први корак у образовању опредмећене егзосфере. Перцептивну комплетивност илуструју деадјективни глаголи успостављања нове површинске боје: *исцрнити*, *ижутити*, *исцрвенити*, *ишаренити* и сл.

Ако комплетивност није само успостављање површинског перцепата већ физичко формирање површинског слоја, Трајектор се од типичне МАТЕРИЈЕ приближава категорији ПРЕДМЕТНОСТИ (уп. *исквасити*, код кога је Трајектор својство влажности, са *изасфалтирати*, код кога је Трајектор слој асфалта). Ови се глаголи могу подвести под општу дефиницију „наношењем материје формирати површински слој преко неке површине“: *избетонирати*, *изасфлатирати*, *измалтерисати*, *изглетовати*. Као што видимо, реч је о агентативним прелазним оквирима, али постоје и медијалне лексикализације као *искристализовати се* („оформити се у виду кристалног слоја, издвојити се на површини или на дну нечега у форми кристала“). Медијалност је уобичајенија када се ради о стварању конститутивне егзосфере: *издлакавити*, *измаљавити се*, *ишчаурити се*, *искорити се* („формирати кору“), *исплеснити се*, *избућати се*. За ове последње глаголе можемо рећи да су потенцијално амбирефлексивни (могли би у истом значењу варирати медијални рефлексивни оквир и непрелазност): *сав је издлакавио* – *сав се издлакавио*, *хлеб се избућао* – *хлеб је избућао*.

Посебну подгрупу чине глаголи који означавају довођење више предмета у положај међусобне просторне зависности или укрупњавања у целину. Обично је реч и флексибилним предметностима, типа канапа: *испреплитати*, *испрепести*, *испрепредати*, *изувијати*, *измотати* (у значењу „умотати у клупко“), али може бити речи и о предметима конзистентног облика: *искрстити*, *изукрстити*, *изукршитати*, *испрекрстити*, *испослагати* (*једно преко другог*). Ови су глаголи, за разлику од прототипичне експозиције, монообјектски, и то са Тр-усмерењем.

Неки од ових глагола су енантосемични, а унутрашња антонимија је код њих резултат различитог значења самог префикса. Тако *ишчаурити* може значити „ослободити се чауре“, када префикс упућује на екстракцију, или пак „образовати чауру око себе“, када је реч о експозитивном протодобајају. Енантосемија се по истом моделу уочава и код глагола *измотати*, код кога функцију егзосфере има ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ (дезинтеграција – „мотањем ослободити од омотача“: *измотао је руку из завоја*, експозиција – „мотањем образовати омотач око нечега“: *измотао је руку завојем* или „мотањем увити у целину“: *измотао је канап у клупко*). Слично, глагол *искоричити*, који је деноминал мотивисан именицом *корице*, може имати значење које је инстанца екстракције („откоричити, скинути корице са књиге“) или инстанца експозиције („укоричити, обавити књигу корицама“).

За ове је глаголе карактеристично творбено повезивање са именицама које означавају материју која формира егзосферу (*исфарбати*, *излакирати*, *избетонирати*, *издлакавити*), што указује на творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ МАТЕРИЈЕ. Неке је глаголе, ипак, творбено могуће интерпретирати само као девербативне (*измотати*, *изувијати*, *извезати*) – што одговара творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА УЗРОЧНОГ ПРОЦЕСА, а глаголи промене боје су деадјективни: НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СВОЈСТВА. Иза деноминалног *ишчаурити* уочава се пак творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ РЕЗУЛТАТА ПРОЦЕСА, док деноминална интерпетација глагола *изглетовати* ангажује творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ АЛАТА.

Видели смо у општем прегледу сликовносхематске породице да се дематеријализација остварује кроз неколико нивоа апстраховања, на којима се уочавају појмовни „прежици“ материје. Материји је тако најближа представа о збирном трагу – када се траг остварује као збир појединачних спацијабилних чинилаца: *искитити*, *исклинчити*, *испобадати*, *искуцати* (*ексере у даску*), *избомбардовати* (*неки простор бомбама*), *изминирати* (*неки простор минама*). Збирост, као семантичка компонента дефиниције Трајектора, овим догађајима даје аспектолошки лик дистрибутивности. Ако је реч о глаголу са Ор-објектом, дистрибутивност је унутрашња и у семантичким дефиницијама се препознаје по компоненти „на више места“ (*искитити неког*, *изгађати неки простор*). Са друге стране, ако глагол има Тр-објекат, дистрибутивност подразумева збирну природу таквог објекта (*искуцати све ексере*). Глагол *изминирати* илуструје енантисемију, будући да префикс може имати и значење екстериоризације („одминирати, уклонити мине са неког простора“) и значење експозиције („поставити мине по неком простору“). Овде се налази и глагол *испромашивати*, који се од осталих разликује по онтологији самог Трајектора – у питању је збирни парафизички ентитет, настао компресијом догађаја промашивња мете у догађај остављања збирног трага (промашаји се, као одсуство правога трага, доживљавају као врста нереалног субјективног контакта са промашеном површином).

Збирни траг се примећује и код глагола који означавају стадијум у развоју вегетације: *излистати*, *исцветати*, *избокорити*, *испунети*, *искрошњити*, *изгранати*. За ове се глаголе може рећи да су слични екстрактивима, у том смислу што подразумевају процес који отпочиње у унутрашњости Оријентира а чији је коначни ефекат спољашњи. За разлику од правих екстрактива (*исцедити сок из лимуна*), Трајектор овде није одвојен од Оријентира већ је део његове егзосфере. Од типичних ексукулатива ови се глаголи пак разликују по томе што немају спољашњег Агенса, већ су медијалне природе. Због тога бисмо их могли означити као аутоекспозитивне. Реч је, иначе, углавном о непрелазним глаголима, који су потенцијално амбирефлексивни: *дрво је излистало – дрво се излистало*. Номинатив непрелазног оквира доноси сложену улогу Постмедијалног Оријентира (актер *q*, који је као Пред-Оријентир изложен унутрашњем процесу развоја – листању, цветању и сл., на резултативном нивоу постаје експозирани адлативни Оријентир).

Оријентир изложен експозицији може се концептуализовати и као ОПРОСТОРЕНА ЗБИРНА ПРЕДМЕТНОСТ, на шта указују глаголи као *испремишати*, *испретурати*, *испреслагати*, *испресложити*, *истумбати*. Код ових се глагола примећује објекатско алтернирање, са Трајектором који именује предмете чија је међусобна позиција унутар неког простора промењена (*испретурати намештај по соби*) и са Оријентиром који означава управо сам простор на коме се промена одиграва (*испретурати собу*). Као што видимо, префикс *из-* овде долази после префикса *пре-*, дајући целом догађају експозитивну семантику, која је добра основа за развијање дистрибутивности (*премишати сто – преместити сто : испремишати столове*) или за додатно наглашавање комплетивности (*преслагати књиге – пресложити књиге : испреслагати књиге*).

Дистрибутиван је и глагол *изделити*: субјекат је у свом пољу расположивости имао нешто што је поделио на разне стране. Поље расположивости се често поклапа са физичким простором, што је онда изразиво и кроз саму предикацију: *изделити све значке из торбе пролазницима* (ППК одговара аблативном Оријентиром, а датив адлативном). Код овог глагола, притом, примећујемо онтолошку платисемију – природа Трајектора варира од предметности до парафизичких ентитета: *изделити значке*, *изделити пољупце*, *изделити шамаре*, *изделити кечеве*, *изделити комплименте*. Поред тога, глаголом *изделити* не мора се указивати на конкретни чин давања већ он може представљати уопштење наспрам

појединачних ситуација: *изделио је током прошле године све књиге из своје личне библиотеке разним људима*. Њега у томе прате глаголи као *испоклањати, исподељивати, испораздељивати, испредавати, испозајмљивати, испосуђивати*. Последња два имају и супротно значење, када префикс упућује не на експозитивну већ на екстрактивно-бенефактивну ексклузију (*испозајмљивао је / испосуђивао је књиге од разних људи*). У пољу нечије контроле, поред предмета, могу се наћи и друге особе: *изудавати (све кћери), изженити (све синове), изотпуитати (све запослене), испредавати (све заробљенике)*.

Творбено посматрано, неки од ових глагола су искључиво девербативни (*избости, искуцати, искитити, испунети, изделити*), а неки имају (и) деноминалну интерпретацију, која указује на тенденцију ка творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ (*излистати, исцветати, изгранати, исклинчити, избомбардовати, изминирати, излистати* и др.).

СХЕМА ДИФУЗНОГ ТРАГА

На збирно својство се надовезује и дифузни траг – разлика је у онтолошкој природи самог Трајектора. И траг је као и збир егзистенцијално зависан од свог носиоца, али је у претходном случају спацијабилност појединачних инстанци збира очувана, будући да је збир сачињен од одвојивих предметности (рецимо, појединачних украса у *искитити* или појединачних пупољака у *испунети*). Дифузни траг је, у том смислу, апстрактнија реализација експозитивног Трајектора – он се састоји од сложеног визуелног перцепата који је само перцептивно одељив на појединачне елементе. Када упоредимо глаголе као *искуцати све ексере у даску* и *ижврљти речи по папиру*, разлика постаје очигледна.

Дифузни траг је увек визуелни ентитет, а сама дифузност може, са једне стране, бити уобличена као дистрибутивност („на више места“: *истачкати, испегати*) или пак може тежити комплетивности („континуирано, по целој површини“: *ишарати, ижврљати*). Унутрашња дистрибутивност („на више места по некој површини“) развија се у дистрибутивни збир (*испотписивати* може значити „потписати један документ на више места“ или „потписати више докумената“, слично је и са *испопуњавати формулар* и *испопуњавати све обрасце*).

Код глагола остављања интенционалног трага, попут *исписати*, актер у има онтолошки сложену догађајну судбину. На почетку догађаја, док је још у Агенсовом домену, актер у постоји не као материја (уп. *испрскати зид бојом*) већ као идеја која ће се током догађаја уобличити у смислени траг на некој површини. И поред дематеријализације актера у у Агенсовом пољу, протодогађајна структура какву налазимо код *испрскати* потпуно је очувана – Трајектор у форми замисли концептуализује се као Реификатор, попут праве материје. Инструментал ових глагола, стога, може бити дејствена микрizona у екстерном или интернализованом смислу: *исписати папир оловком* (екстерна микрizona Агенса) – *исписати папир идејама* (интернализована микрizona Агенса). Као и *испрскати*, глаголи типа *исписати* су алтерпрелазни, што значи да могу алтернирати Ор-објекат (*исликати зид, ишкрабати папир, истетовирати леђа*) и Тр-објекат (*исликати фреску на зиду, ишкрабати линије по папиру, истетовирати змаја по леђима*). Алтерпрелазност се код глагола *испотписивати* пак реализује као алтернирање Ор-објекта и Тр-рефлективности: *испотписивати документ – испотписивати се по документу*. У рефлексивном уобличењу, дакле, Трајектор се изражава кроз макрizonу (СЕЛФ ЗА ПОТПИСЕ КОЈИ ГА РЕПРЕЗЕНТУЈЕ). Ако је Оријентир особа, може доћи до издвајања егзистенцијалног домена ($q_1 = u^{\wedge+*}$) и просторног оквира ($q_2 = u^{\wedge+0}$), што омогућава вишеструко уобличење актера q – ако је q_1 акузатив, q_2 се

изражава преко одговарајућег предлога (*истетовирати неког по леђима*), ако је пак q_2 добио облик акузатива, q_1 је датив (*истетовирати леђа некоме*). У случајевима када раздвајање егзистенцијалне и просторне зоне није оствариво, датив се не појављује као репрезент актера q : *изгравирати натпис на вратима* (Тр-објекат), *изгравирати врата натписом* (Ор-објекат). Глаголи *изгравирати*, *исклесати* (*натпис*), *изрезбарити* подразумевају сцену у којој се траг оставља инвазивним поступком над самом површином (оруђе „урања“ делимично у чврсту структуру површине), али тај аспект сцене није фокусиран префиксом. Конкурентни префикс у- управо у први план доводи такав инвазивни моменат (*угравирати*, *уклесати*, *урезбарити*).

Међу овим глаголима налазе се и неки глаголи из семантичке групе остављања непожељног трага. За разлику од типичних глагола те групе (*испрљати*, *искаљати*, *изблатити*, *исрати*, *испишати*), овде је реч о глаголима код којих је Трајектор из сложене категорије МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО прешао у категорију ВИЗУЕЛНО СВОЈСТВО, будући да материја која је довела до успостављања трага не постоји. Ови догађаји подразумевају да Агенс (углавном свесно) оставља трагове нечистоће додирујући неку површину: *измељао је зид масним рукама*, *измазао је стакло прстима*. Непожељни траг проналазимо и код глагола *испећи* (када значи „узроковати да се добије опекотина, опећи“: *испекао ме је упаљачем*), *исмудити*, *испрљити*. Директна веза између Реификатора и актера у је раскинута – дејствена макрозона Агенса је или предметност или сила која оставља траг. Синтаксички оквир је монопрелазан, са фокусом на Оријентиру.

Посебну подгрупу образују медијални глаголи: *избубуљичавити се*, *иснегати се*, *изјести се* („ојести се“), *изборати се*, *изнаборати се*, *исквргати*, *исхрапавити*, *исперутати*, *искрастати*, *избогињати се*, *испуцати*, *испопуцати*. Углавном је реч о рефлексивним оквирима (*изјести се*, *изборати се* *иснегати се*), али неки глаголи се појављују искључиво као непрелазни (*зид је испуцао*) а неки могу варирати та два оквира (амбирефлексивни су: *кожа му је исхрапавила*, *кожа му се исхрапавила*). Непрелазност обично доноси на позицији субјекта улогу Постмедијалног Оријентира (*зид је испуцао*, *лице му се избубуљичавило*), ретко је то Постмедијални Трајектор (*избила му је бубуљица*).

СХЕМА ДИФУЗНОГ ФИЗИЧКОГ КОНТАКТА

Ова схема се од екслокративног прототипа разликује по одсуству материјалне природе Трајектора – актер у овде није МАТЕРИЈА већ КОНТАКТИНИ ТРАГ (типично – ТАКТИЛНИ ОСЕТ, *изударати неког*). Значење експозитивне афектираности је очувано, али се измена онтологије актера у одразила на целокупну актерску структуру догађаја. Како екскумулативне материје која образује путању од Агенса до Оријентира нема, актер у који је обједињавао дубоку и високу сферу (јер је сезао све до Реификатора), сада је ограничен само на Трајектора. Наслоњеност ове схеме на прототипично ИЗЛАГАЊЕ може се описати као метаспацијално уопштавање – ДИСТРИБУТИВНИ ФИЗИЧКИ КОНТАКТ СА НЕКОМ ПОВРШИНОМ ЈЕ ДИФУЗНИ ФИЗИЧКИ КОНТАКТ ЕКСПОЗИТИВНЕ МАТЕРИЈЕ И ПОВРШИНЕ. У том смислу, унутрашња дистрибутивност се види као апстрактнија схема наспрам дифузног трага који по површини оставља материја.

Протодогађајна дефиниција показује да се глаголи ове схеме од типичних екскумулатива разликују не само по дубини до које Трајектор сеже већ и по могућности да он буде објекатски фокусиран. За ове глаголе је типична монопрелазност, и то она са Ор-објектом: *ишамарати*, *избити*, *ишутирати*, *избатинати*, *излемати*, *измлатити*, *изгазити*, *испребијати*, *испремлаћивати*, *изубијати*, *издеветати*, *изнапушавати*, *изуједати*, *изгрести*, *избости*, *испацкати*, *испљескати*, *исквоцати*, *израњавати*. У ретким случајевима је реч о алтерпретлазним глаголима, као *изударати* и *излупати* (*некога – шамаре некоме*). Сам

Оријентир тада добија дативску реализацију, као носилац егзистенцијалног домена који је афектирана *шамарима*, док се просторни део његове дефиниције може изразити преко одговарајућег предлога: *изударати некоме шамаре по лицу*. Рефлективизација ових глагола обично подразумева значење узајамности: *ишамарали су се* („изшамарали су један другог“). Ови су глаголи углавном девербативни, са творбеном метонимијом НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПРОЦЕСА. Уочавају се и деноминали (понекад као алтернатива девербативној мотивацији), иза којих стоји творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ОРУЂА – *испендречити, искундачити, ишибати, избичовати, испаличити, истабанати, искљунити* („исквоцати кљуном“).

Поред побројаних глагола агресивног контакта, овој групи припадају и глаголи као *измазити, изголицати, ишакљати, изљубити, изгрлити, изватати, изваћарити, измасирати*. Као и у првом случају, и овде се најчешће уочава дистрибутивно успостављени контакт (у више махова и, обично, дифузно, по читавој површини). Ипак, када је дејство недељиво на појединачне контактне инстанце, уместо дистрибутивности успоставља се аспектолошко значење делимитативности (*изгрлити*, тако, може значити „више пута загрлити или загрлити више особа“ – дистрибутивно, али и „интензивно загрлити некога и бити у загрљају са њим неко време“ – делимитативно, док глаголима *измазити* и *измасирати* више пристаје делимитативна интерпретација).

Дифузни контакт, као инстанца унутрашње дистрибутивности („обухватити контактом на више места неку површину“), омогућава померање ка спољашњој дистрибутивности („обухватити контактним дејством више различитих ентитета“). Ово је уопштавање омогућено искуствено мотивисаном корелацијом између површине и збирности, која је основа метаспацијалне примарне метафоре ЗБИРНОСТ ЈЕ ЛОКАЛИЗОВАНОСТ НА ИСТОЈ ПОВРШИНИ.¹⁰⁸ Реч је о глаголима који подразумевају да субјекат своје физичко дејство испољава на више истоврсних ентитета, као *изобијати, испозатварати, изотварати, испоразбијати, исавијати, испресавијати, исподизати, испообарати, испоубијати, издавити* и сл.

СХЕМЕ ПЕРЦЕПТИВНОГ ЕМИСИВНОГ ДЕЈСТВА и прелаз ка БИХЕВИОРАЛНОМ ДЕЈСТВУ

Посебну семантичку групу образују глаголи излагања ЕМИСИВНОМ ФИЗИЧКОМ ДЕЈСТВУ: *исветлити, израчити, изгрејати, исунчати, искварцати, измрзнути, изгриловати, испећи, испохати, издинстати, искрчкати*. За разлику од праве експозитивне МАТЕРИЈЕ, експозитивна физичка СИЛА је неопипљива и потенцијално видљива тек на основу трага који оставља (али уп. *изгрејати* „учинити топлим“ и *израчити* „на неки начин променити излажући зрачењу“, са једне, и *испећи* и *издинстати* са друге стране). За ове је глаголе карактеристично што унутар транзитивног оквира могу подразумевати сужавање Агенса само на Иницијатора – тако субјекат глагола *испећи* означава особу која је нешто ставила да се пече, али која сама не врши печење. Како је субјекат само Иницијатор, а не и Реализатор, предметност која је извор дејствене силе остаје изван Агенсовог домета, па није инструментално изразива (*испекао сам хлеб #пећицом*).

Емисивно дејство се уочава и код околионалних медијалних глагола *исујати, изблештати, испламтети, изискрити* – када означавају почетак емитовања СВЕЛОСТИ (или

¹⁰⁸ О примарнометафофирчкој заснованости дистрибутивности у значењу глаголских префикса в. Миљковић (2016).

ВАТРЕ), нпр. *ватра је одједном испламтела*. Префикс *из-* није уобичајен код оваквих догађаја, који се обично лексикализују преко префикса *за-* (када је у првом плану појава новог перцепата наспрам подлоге која га емитује). Наведени глаголи, притом, представљају још један пример префиксом мотивисане енантиосемије, пошто могу имати и значење „престати емитовати светлост (и топлоту), угасити се“, које је инстанца екстрактивне ексклузије.

Глагол *изгледати* може се, такође, сматрати емисивним догађајем. Реч је о неперфектибилном глаголу стања, који указује на то да се ИЗГЛЕД концептуализује као емисивни перцепат (попут светлости). Иза такве концептуализације уочава се општа тенденција да се статично упојмљује кроз динамично, односно да се стање, бар делимично, разуме кроз структуру динамичног догађаја. Субјекат овог глагола има актантску вредност Постмедијалног Оријентира (паралелно, рецимо, глаголу *исцјавати*).

Посебан вид емисивног перцепата представља ПОКРЕТ. Наспрам светлости и топлоте, покрет је периферна инстанца емитованог перцепата, али га као таквог уочавамо код глагола *измахати се*, потом у једном од значења глагола *извести* (*неки покрет руком*), али и код *исплесати* (чији објекат, Трајектор, именује изведени сложени покрет – *исплесати валцер*). Телесни став се може видети као визуелна емисија расположења (пре свега беса или љутње): *искочоперити се, искострешити се, изрогушити се*. Код таквих глагола се, примећујемо, перцептивност стапа са менталношћу, па испољавање одређеног телесног понашања постаје знак за тренутно емоционално стање. Тиме се са поља спацио-перцептивног дејства померамо у сложеније поље социо-бихевиоралне интеракције. Протоструктура остаје иста, само је њено онтолошко усидрење сложеније.

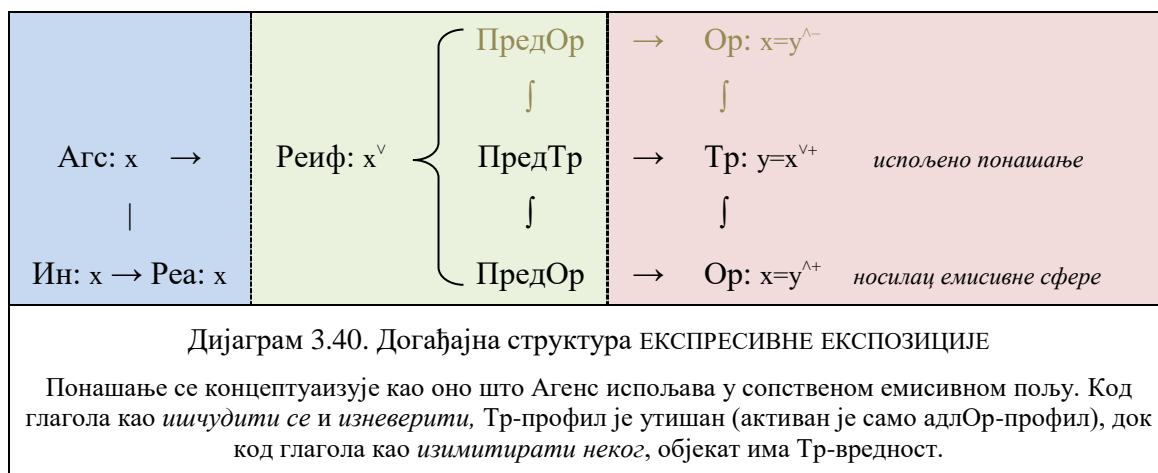
На глаголе заузимања телесног става надовезују се глаголи телесне експресије, који се могу подвести под општу дефиницију „показати, исказати знаке тренутног расположења“: *ишчудити се, израдовати се, исплашити се, испаничит се, изневеровати*. Хиперонимску вредност има глагол *испољити* (који се појављује као део декомпонованог предиката: *испољити емоцију, расположење* и сл.). Глагол *ишчудити се* долази у рефлексивном оквиру (номинатив означава Агенса, а *се* указује на истореференцијалног аблативног Оријентира, само „чуђење“ има вредност неаргументизованог Трајектор – оно што Агенс из своје менталне ендосфере емитује у своју бихевиоралну егзосферу), док колоквијално *изневеровати* непрелазни глагол (номинатив указује на сложену улогу Постмедијалног Оријентира, Трајектор није аргументизован а означава „неверицу“, такође као емисивну експресију). И у прелазном и у рефлексивном оквиру реч је о аутоекспозицији, пошто се *x* појављује и као Агенс и као адлативни Оријентир.

Овој групи припада и *изимитирати неког* и *извести улогу*, код којих објекат представља покретима и експресијом отеловљену менталну предству друге особе (реалне или фикционалне). Занимљиво је приметити да глагол *извести* лексички указује на онтолошки прелаз од једноставног телесног покрета у спацио-перцептивном домену до сложене експресије менталне представе у социо-бихевиоралној сфери (*извести колут унапред : извести улогу*).¹⁰⁹

Глаголима експресије придружују се и неки од глагола који означавају ексклузију наспрам уобичајеног положаја у телесној оси: *исплезити се некоме, искезити се некоме, изрогачити очи на некога* и сл. Такви глаголи су посматрано из угла Трајектора ексклузивни (*исплезити језик* подразумева истурање језика напред, што се у мањој мери види и код *изрогачити очи* „учинити очи доминантнијим, *истакнутијим* у визуелној представи лица

¹⁰⁹ У значењу које се остварује у конструкцији *извести некога негде* манифестује се, наравно, протосемантика једноставне ексклузије, о којој смо писали у секцији (3) овог поглавља.

широм их отворивши“), али се и адлативни Оријентир појављује у њиховом синтаксичком оквиру (обично у форми датива) управо као сама мета експресије.

Са типичном емисијом (светлости и топлоте) повезана је АУДИТИВНА ЕМИСИЈА, која подразумева да се субјекат концептуализује као извор звука. У најједноставнијој онтолошкој форми аудитивна емисија се примећује код глагола чији је субјекат животиња: *исцвркатати*, *искукурикатати*, *избрундати*, *изарлаукати*, *искокодакати* *испијукати*, *излајати*, *изциветати*, *искрекетати*. Такви су и глаголи узрокованог несистематичног звука, као *излупати* (*по вратима*), *ишкрипати*, *ишкргутати* (*зубима*), *ишушкати* (*кесама*). Њима се придружују окасионални медијални глаголи са субјектом збивањем, који указују на сам факт појаве звучног стимулуса („оформити се, јавити се у звучном облику“): *изгрмело је*, *истутењало је*, *исхукатало је*. Код оваквих се глагола, без обзира да ли их видимо као девербативе (*искрекетати*) или деноминале (*искрекет-ати*) уочава тенденција ка творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ РЕЛЕВАНТНОГ ЗВУКА. Када је субјекат човек, аудитивна емисија постаје онтолошки сложенија јер подразумева стапање менталног ентитета и звука у парафизички ентитет. Код мањег броја глагола такав Трајектор је невербалне природе (*исвирати песму*, *испевишати мелодију*, *истактирати тактове*, *искуцати ритам*). У типичном случају парафизички аудитивни Трајектор је изговорена информација.

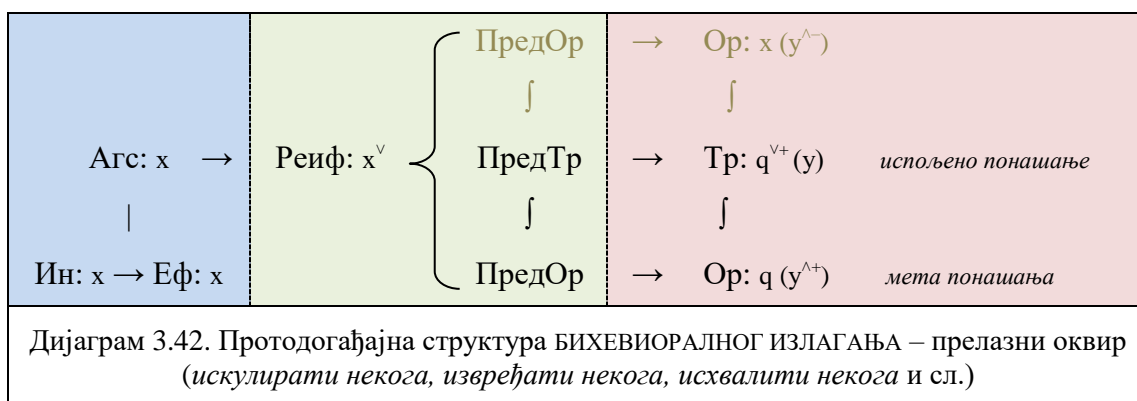
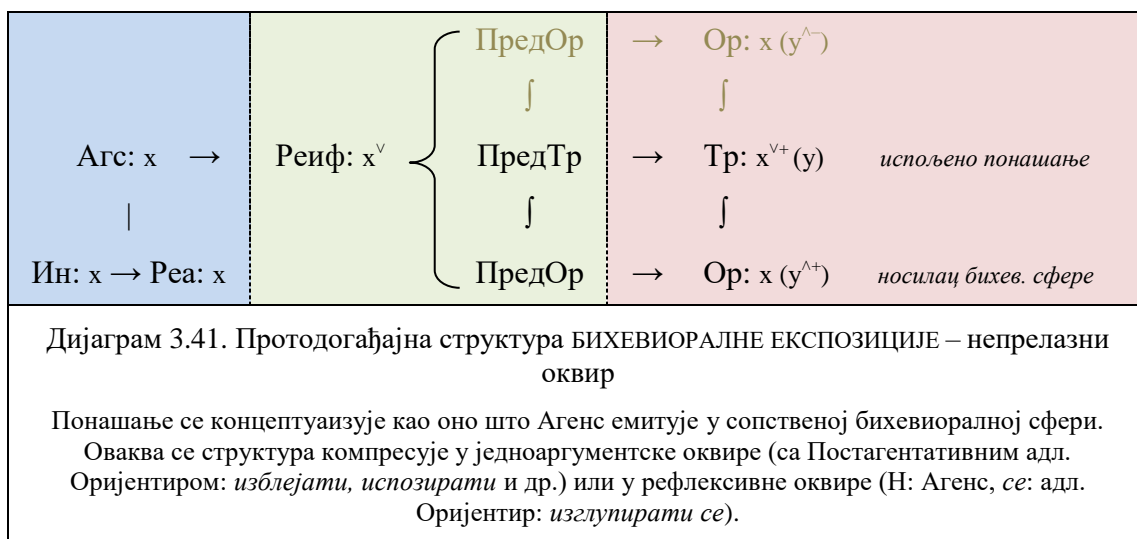
Код глагола говорења субјекат се концептуализује и као ментални и као физички емитер. Широко схематско значење аудитивно-менталне експресије имају глаголи *изговорити*, *исказати* и *изрећи*. Остале се лексикализације грубо могу поделити на неколико група: 1) глаголи који основом спецификују формални начин говорења, често повезан са одговарајућим социјалним контекстом (нпр. *изрецитовати*, *издекламовати*, *изјавити*, *изрећи*, *искомандовати*); 2) глаголи који основом указују на одступање од уобичајене артикулације, обична на неку врсту артикулационе отежаности, сметње (нпр. *исловкати*, *издиктирати*, *измуцати*, *исфрфљати*, *искркљати*, *ишушкати*, метафорички *исцедити кроз зубе*); 3) глаголи чија основа доноси став (обично негативан) о самом говорном чини и говорнику (у смислу да говорник није релевантан, да су информације непроверене, непоуздане, небитне, нпр *изблебетати*, *излупетати*, *истрабуњати*); 4) глаголи говорникове менталне експресије (*изјаснити се* „изрећи или изрицањем оформити сопствени став поводом нечега“, *извинити се* „исказати жаљење због нечег претходно учињеног“). Сама основа глагола говорења обично указује на творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОЦЕСА, која се често конкретизује као НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ КВАЛИТАТИВНИХ ОКОЛНОСТИ ЊЕГОВОГ ВРШЕЊА (*исфрфљати* – *изговорити фрфљајући*), али се примећују и друге творбене метонимије – НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА АГЕНСОВЕ ДРУШТВЕНЕ УЛОГЕ

(*искомандовати*), НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ СОЦИЈАЛНИХ ОКОЛНОСТИ РЕАЛИЗАЦИЈЕ (*изјавити* у деадвербативној творбеној интерпретацији „јавно изговорити“).

СХЕМЕ БИХЕВИОРАЛНОГ ЕМИСИВНОГ ДЕЈСТВА

На глаголе експресивне емисије (као *ишчудити се*) и глаголе говорења (*испричати*), надовезују се глаголи бихевиоралне емисије, код којих се субјектово понашање концептуализује као инстанца емисивног ентитета (РАДИТИ НЕШТО ЈЕ ЕМИТОВАТИ ОДРЕЂЕНО ПОНАШАЊЕ). Адлативни Оријентир тог понашања може бити сам актер *x* (који је истовремено и Агенс емитер), што доводи до образовања непрелазних или рефлексивних оквира. Типичније је, ипак, да је адлативни Оријентир нека друга особа. Размотримо сада сваку од тих могућности.

Прву групу представљају глаголи делимитативне семантике („провести неко време радећи нешто“), као *испозирати*, *искулирати*, *изблејати*, *ижђускати*, *изблефирати*, *издоминирати*, *измајмунисати се*, *изглупирати се*. Глаголе ове групе који имају рефлексивни оквир не треба мешати са глаголима сатуративног значења – *изглупирати се* значи „извести нешто што се види као глупо“, а не „задовољити потребу за глупирањем“. Та се разлика јасно уочва у полисемантичкој структури глагола *ижђускати*, који је у непрелазној форми делимитативан (*мало су ижђускали на су отишли кући*), а у рефлексивној сатуративан (*добро смо се ижђускали*).

Колоквијални неологизам *искулирати* је, у том смислу, посебно занимљив. Његова полисемантичка структура почива на вишеструком варирању префиксне семантике. Када префикс има протосемантику екстракције, образује се значење „престати бити нервозан, смирити се, умирти се“ (*много си се изнервирао, искулирај (се) мало*). Са друге стране, ако префикс указује на експозитивност у форми неусмерене бихевиоралне емисија, *искулирати* има делимитативно значење „провести неко време кулирајући, не радећи ништа, опуштајући се, избејати“ (*искулирали смо синоћ после напорног дана*). Ако се пак експозитивност реализује као инстанца усмерене бихевиоралне емисије, реч је о значењу „изложити неког кулирању, игнорисању“ (*нешто сам те питао али ти си ме само искулирао*).

	Трјектор	Оријентир	протосемантика префикса и онтолошко уобличење догађаја
<i>искулирај се мало</i> (смири се, опусти се, не буди нервозан, олади)	одлазећа нервоза, напетост	онај ко је био напет и ко постаје смирен	екстракција (у онтолошкој форми ослобађања од негативног својства)
<i>искулирали смо мало после напорног дана</i> (избејали смо, одморили се, нисмо радили ништа)	кулирање, блејање, одмарање – као инстанца неусмереног понашања	онај ко такво понашање емитује, у чијој се бихевиоралној сфери такво понашање налази	експозиција (у онтолошкој форми бихевиоралне емисије)
<i>питао сам те нешто али си ме искулирао</i> (изигнорисао, изложио кулирању)	кулирање, игнорисање као инстанца усмереног понашања	онај ко је изложен кулирању	експозиција (у онтолошкој форми бихевиоралног излагања)
Табела 3.14. Три значења глагола <i>искулирати</i> и протосемантика префикса			

Бихевиорално излагање, које примећујемо као једно од значења глагола *искулирати* није необично, илуструју га и многи други глаголи, као *изгрдити, исмејати, изигнорисати, изbedaчити*. Уобичајена лексикализација бихевиоралног излагања подразумева да Агенс емитује одређени вид понашања ка Оријентир, у чијој се доживљајној сфери формира очекивани ментални траг. У том правцу ове је глаголе могуће грубо поделити на догађаје позитивне и негативне менталне афектираности, уп. *изгрдити некога* и *исхвалити некога*. Типично бихевиорално излагање, притом, подразумева да су Агенс и Оријентир истог онтолошког статуса – на исти начин су присутни у ситуационом простору. Углавном је реч о прелазним глголима са дубоким номинативом (Агенс) и Ор-акузативом (нпр. *искритиковати неког, известити неког, истриповати неког*). Ако се адлативни Оријентир изражава дативом, оквир долази са сложеним номинативним аргументом, који представља Постагентативног аблативног Оријентира *x*. Како субјекат (*x*) тада има вредност Оријентира, овакав оквир комбинује екстракцију и експозитивну ексклузију: *испакостити некоме*.

Мање типичне реализације бихевиоралног излагања дозвољавају пак да Оријентир буде не особа која је ситуационо присутна већ ментална представа коју о њој имају друге особе пред којима Агенс испољава одређено понашање. У таквој ситуацији Агенсово понашање не мора, само по себи, бити уперено ка Оријентир: *избламирати,*

искомпромитовати, избрукати – некога својим понашањем. Како Агенс емитује одређено понашање можда и без свести о његовом ефекту по нечију „репутацију“, оправдано је претпоставити да је он лексички дефинисан као ослабљени Агенс Реализатор (нпр. *таквим понашањем си избламирао своје родитеље* – оно што је субјекат урадио концептуализује се као *бламирање* из перспективе посмтрача, не из перспективе самог субјекта). Другачији тип „реалног одсуства“ Оријентира који је изложен бихевиоралној емисији примећује се код прелазних глагола као *изоговарати, истрачарити, изопанћивати*, односно код метафоричких *исцрнети, изблатити, испљувати*.¹¹⁰ Оријентир је овде онтолошки сведен на тему ка којој је усмерена вербална активност Агенса.

Код глагола усмерене бихевиоралне емисије уочава се још једна онтолошка трансформација – она која се тиче самог ситуационог оквира. Глагол *истраумирати* може се, рецимо, реализовати кроз конкретну ситуацију, појединачни просторно-временски локализовани чин (*синоћ ме је истраумирао*) или пак као општа констатација о свеукупном дејству Агенса на Оријентира (*родитељи су га истраумирали* – без референције ка конкретном дешавању, па стога и без могућности да се предикација усидри у конкретни просторни контекст, могуће је спецификовати само временски период на који се чињеница односи, нпр. *током одрастања*). У овом другом случају, фокус је управо на учинку, као резултату дугорочног дејствовања, а не на конкретном емисивном чину, што се уочава као једина могућа интерпретација код глагола као *ишколовати, изнеговати* и *исхранити*. Оријентир не мора увек бити особа, често је најадекватнији ниво његовог одређења бихевиорална тема – елемент који се налази у пољу Агенсовог утицаја (које надилази физичке просторне димензије): *исполитизовати (догађај, тему), избрендирати (производ), изрекламирати (производ), изрежирати (филм), издизајнирати (књигу)*. Што се саме онтологије Трајектора тиче, он се, како се то и из до сада изнетих примера види, креће од тренутног менталног ефекта у доживљајној сфери друге особе (*страха, панике, туге, љутње, понижености* и сл.) до трајнијих менталних промена у њеној личности (в. доњу табелу).

Без обзира на управо илустрована онтолошка варирања, глаголи бихевиоралне експозиције који укључују особу мету, по правилу су усмерени ка Оријентиру – имају монопрелазни оквир, са Ор-објектом (*извређати, искритиковати, избламирати, исмевати, испрепадати, известити – неког*), ретка је Тр-фокализација (као *испочитавати нешто некоме*), која, заправо, показује да је тада реч о прелазу између бихевиоралног излагања и вербалне емисије (као *изговорити нешто*). За творбену интерпретацију ових глагола релевантна је пак чињеница да су неки од њих фокусирани на сам чин бихевиоралног излагања (*искулирати, извређати*), а неки на његов ефекат (*истраумирати, истриповати, избедачити*). Стога се поред творбене метонимије НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ РЕЛЕВАНТНОГ ПРОЦЕСА, уочава и метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СТАЊА.

Посебну групу бихевиоралних експозитива чине догађаји код којих је Оријентир збирни ентитет – група људи или предмета који су изложени неком облику Агенсовог дејства. Оваква категоризацијска промена почива на онтолошкој повезаности материје и збирности, конкретније – на вези између дифузног трага материје код типичних екскумулатива и појмова збирне афектираности (површина је афектирана на више места, која могу представљати појединачне Оријентире: *исполивао је башту по целој површини – исполивао је цвеће у башти*). По семантици дистрибутивности, ови су глаголи слични глаголима збирног трага (нпр. *искритити*, али и *испозатварати*). Код глагола *изопијати све људе* и *изнахранити сву децу* дистрибутивно бихевиорално дејство коинцидира са дистрибуцијом одговарајуће материје. Са друге стране, код глагола као *испоздрављати се*,

¹¹⁰ Овом метафоричком низу се придружује и *исрати се по некоме*, само је овде у питању рефлексивни глагол, код кога је Оријентир изражен као метафорички просторни оквир.

изварати, изосуђивати, изслобађати, изпрозивати и сл., уочавамо само дистрибутивну бихевиоралну емисију из Агенсовог дејственог домена.

илустративне лексикализације	онтологије Трајектора	онтолошко апстраховање природе Тр-елемента
<i>избламирати, искомпромитовати</i>	трајнији траг у менталној репрезентацији Оријентира	
<i>ишколовати, исхранити</i>	трајнији траг–својсво у Оријентировој личности или његовом општем развоју	
<i>истраумирати, искомплексирати</i>		
<i>истренирати (неког), издресирати</i>		
<i>исплашити, испрепадати</i>	тренутни фрустрирајући ментални ефекат (страх, пониженост, љутња, туга, забринутост и сл.) у Оријентировој доживљајној сфери	
<i>избедачити, истриповати</i>		
<i>изигнорисати, искулирати</i>		
<i>искритиковати, изгрдити, извређати</i>		
<i>извиждати (некога), изаплаудирати (некоме), испљескати (некоме), изгласати (неког)</i>	емисивни парафизички (аудитивно-ментални) ентитет	
<i>испљувати, исполивати</i>	емисивна материја својство (код типичних екскумулативних глагола)	
Дијаграм 3.43. Онтолошко апстраховање природе емисивног Трајектора у експозитивним догађајима		

ЕКСПОЗИТИВНО-ПРОДУКТИВНА СХЕМА

Код типичних експозитива у физичком домену, Агенс из свог манипулативно-делатног поља одашила ка некој спољашњој површини извесну количину материје, која тиме престае да буде део Агенсове сфере и постаје чинилац у спољашњем свету (постаје, рецимо, траг фарбе на зиду). Код експозитива продукције иста догађајна логика се ангажује за упојмљавање сложеније догађајности – Агенс узрокује да у спољашњем свету нешто почене да постоји. Пут од ИЗЛАГАЊА ка ПРОДУКЦИЈИ подразумева постојање прелазне групе – оне у којој Агенс обликује неки спољашњи ентитет претварајући га тиме из градивне опредмећене материје у први уобличени предмет: *извајати глину – фигуру од глине, изрезбарити дрво – шаре у дрвету, изобликовати пластелин – облик од пластелина,*

исклесати камен – споменик од камена. Код оваквих глагола објекат је двоструко упојмљен – као тактилно афектирана материја (Оријентир: *глина, камен*) и као постигнути продукт (Трајектор: *фигура, споменик*). Оно што је карактеристично за ове глаголе јесте што Оријентир и Трајектор представљају исту предметност у изванјезичкој стварности, језички упојмљену из различитих перспектива. Када се каже *извајао је глину*, у првом је плану развој који *глина* пролази од Пред-Оријентира до Оријентира (од неуобличене грађе до стечене уобличености). Супротно томе, када се каже *извајао је фигуру* у фокусу није факт афективизације материје већ чињеница да је створно нешто ново, да је нешто ново почело да постоји (што одговара суперсхеми ефектираности).

За ове се глаголе може рећи да, у поређењу са типичним материјалним ИЗЛАГАЊЕМ, указују на дематеријализацију Трајектора (Реификатор је само уобличавајуће оруђе, не постоји реална материја коју Агенс *x* одашиља ка Оријентиру *z*), у истом смислу у коме се о дематеријализацији говорило код глагола визуелног трага. Унутар ове групе онтолошки континуум се образује наспрам онтологије самог продукта (Трајектора). Глаголи као *исковати* (*звожђе – новац*), *искројити* (*тканину – одело*), *издељати* (*дрво – фигуру*), *исткати*, *изаткати* (*вуну – џемпер*), *исхеклати* (*миље*), *ишити* (*сукњу*), *испрести* (*вуну*) експоненти су физичке продукције. Такви су и глаголи *испројектовати* и *исконструисати* (*зграду* „начинити архитектонски пројекат, нацрт зграде“), *измоделовати* („начинити модел нечега“), околинално *исписати* (*роман* „написати“, мање уобичајено наспрам обичног визуелног трага *исписати папир*), који имају само Тр-објекат, изражен у прва два случаја метонимијски – ФИЗИЧКИ ЕНТИТЕТ ЗА СВОЈ НАЦРТ (уп. опсег именице у *изградити зграду* : *исконструисати зграду*). Монообјекатска природа уочава се и код глагол *измонтирати*, који је, притом, енантосемичан – ако се ексклузија лексикализује у правцу продуктивности, он значи „монтирањем саставити, спојити у целину“ (*измонтирали су полицу од делова*), а ако се лексикализује екстрактивно, добијамо значење „раставити, размонтирати“ (*измонтирали су полицу на делове*). Продуктивном *измонтирати* сличан је глагол *измајсторисати*, али он нема и дезинтегративно значење.

Код глагола као *испројектовати зграду* и *исписати роман* продукција се концептуализује као премошћавање онтолошке баријере између Агенсовог унутрашњег мисаоног света и спољашње реалности. Тако је и код других глагола који означавају да нека идеја из Агенсове менталне сфере постаје расположива изван њега: *испевати* (*песму о нечему*), *изумети* (*нешто*), *измислити* (*телескоп*). Интернализацијом Оријентир се може свести и на стање доступности у менталној сфери самог Агенса – тада се интенционално обликовање идеје у Агенсовом менталном свету концептуализује као да је у питању екстернализација идеје: *измаштати*, *исањати*, *исфантазирати*. На прелазу између интернализована продукције и њене екстернализације (обично у виду саопштавања) налазе се глаголи као *испрогноzirати* (*резултат нечега*), *изврачати* и *изгати* (*будућност*), *испланирати* (*путовање*), *измозгати* (*решење*), *измислити* (*шта се догодило*), *испаметовати* и *исфилозофирати* (*нешто* – оба са ироничним призвуком).

Што се синтаксичког лика ових глагола тиче, видели смо да се у типичном случају ради о алтерпрелазности (*исклесати камен – фигуру*), али да постоје и монопрелазни примери са Тр-објектом (*испројектовати мост, исписати роман, измаштати нешто*). Глагол *изградити* је, у том смислу, посебно занимљив. Иако је за овај глагол карактеристичан Тр-објекат (*изградити зграду*), он може имати и значење које је усмерено ка Ор-результату: *изградити обалу* „подићи пуно грађевина, образовати читаво насеље на неком простору“. Реч је о два значења – прво је монопрелазно (са Тр-објектом, а адлОр се изражава кроз ППК: *изградити зграду на обали*), друго, које има вредност унутрашње дистрибутивности, алтернира Ор и Тр-профил (*изградити обалу – пуно зграда на обали*).

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (5). У овој смо се секцији бавили *из*-префиксалима који представљају елаборацију протозначења експозитивне ексклузије. Прототипична онтолошка манифестација ове протосхеме јесте сликовна схема ИЗЛАГАЊА, која подразумева да је Трајектор кумулативна МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО из Агенсовог домена (*испрскати, исполивати, ишприцати*). Пратили смо три линије онтолошке дисперзије наспрам прототипа. Прва је линија девизуализације својства – оно се појављује као мирис (*испарфемисати*) или укус (*исолити*). Друга линија је пак линија материјализације својства – оно се постепено приближава правом ОМОТАЧУ (*излакирати сто → издлакавити → избетонирати пут → измотати завој око прста*). Трећа, најбогатија, линија представља дематеријализацију својства – када својство од праве материје полако прелази у апстрактније облике. У свим етапама тог прелажења појмовни прежици материје су видљиви, прво као збирност (*искитити, искачити, изделити*), потом као дифузност (*изударати, изљубити*), па као кумулативност (*излепшати се, измладити се*). Уочили смо да се из схеме физичке емисије (*израчитити нешто, испећи нешто*) уопштавањем развија богата схема бихевиоралног излагања (*испричати нешто, известити некога, искритиковати некога, избламирати некога, искулирати некога*). И глаголи продукције образују континуум на чијем су почетку они који се могу видети као специфична инстанца сликовне схеме излагања (*исклесати камен, извајати глину*), а на чијем су крају они код којих је Оријентир сведен на стварност уопште, а фокус је на Трајектору који потиче из Агенсовог менталног домена (*исконструисати, изумети, измозгати*).

6. ЗАКЉУЧНИ САЖЕТАК ПОГЛАВЉА

Анализа коју смо у овом поглављу спровели показала је да се велика семантичка разуђеност *из*-префиксала може разумети у светлу онтолошке дисперзије заједничке предлексичке протосхеме. Сви *из*-префиксали, како смо то у путовању преко овог планинског масива видели, могу се сматрати инстанцом догађаја са ексклузивним резултатом. Притом, ексклузија се, као специфични тип ефективизације, у најтипичнијем случају појављује самостално (сликовна схема ИЗНОШЕЊА: *изаћи, истрчати, изгурати, истерати*), али је често и у пратњи одговарајуће афективизације – екстракције (сликовна схема ИСТИСКАЊА: *исцедити, измустити, истиснути*) или експозиције (сликовна схема ИЗЛАГАЊА: *испрскати, исполивати, ишприцати*). Те три сликовне схеме представљају примарне онтолошке манифестације протосхеме ексклузије, а све остале су у извесном смислу појмовно наслоњене на њих. Прелаз између ових сликовних схема није толико оштар – у секцији (4.1) пратили смо како ИЗНОШЕЊЕ постепено прелази у ИСТИСКАЊЕ, а на примерима глагола задовољења телесних потреба (који су разматрани у посебном сегменту секције (4.2)) размотрили смо лексичко обједињавање ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА.

У секцији (3) смо видели да се и унутар самог просторног искуства појављује значајан број конфигурација које подсећају на ИЗНОШЕЊЕ из садржатеља, али код којих је прави физички садржатељ метаспацијално апстрахован (неком примарном метафором која не излази из оквира просторног домена). Уместо САДРЖАТЕЉА који се напушта уочили смо разне варијанте ексклузије наспрам ЕНДОСФЕРЕ, која истиче неке аспекте типичног садржавања, као што су напуштање простора стационараности (*изместити*), положаја фиксираниости (*исклатити*), целине (*ишчупати латицу*), положаја дистанцираности (*испечити се*), доњег положаја (*издићи*), заједнице (*издвојити*), простора опасности

(*избећи*), поља расположивости (*изнајмити некоме нешто*), поља неприступачности (*изложити нешто негде*).

Сликовна схема ИСТИСКАЊА, са друге стране, омогућава да се ексклузија рашири кроз перцептивни домен. Велика група ексмодификатива почива на метаперцептивном уопштавању УКЛАЊАЊЕ СВОЈСТВА УОПШТЕ ЈЕ ИСТИСКАЊЕ МАТЕРИЈЕ ИЗ УНУТРАШЊОСТИ НЕЧЕГА. У том се смислу на глаголе код којих је приметна стопљеност извесног својства са унутрашњом материјом (нпр. *испунити балон*) надовезују глаголи код којих уместо садржавања налазимо конститутивни однос између својства и носиоца, а апстраховање природе самог својства тече постепено (уп. *исцедити лимун* → *издувати лопту* → *избрисати таблу* → *искривити шипку* → *изморити неког* → *изнервирати неког*). Континуум апстраховања може се пратити и када је реч о експозицији, односно удаљавању од сликовне схеме ИЗЛАГАЊА – тај континуум почиње превођењем материје у збирност, а наставља се губљењем физичке аутономности и девизуализацијом, да би се на крају дошло до концептуализације Трајектора као општег стеченог перцептивног утиска (*испрскати бојом* → *искитити украсима* → *ижврљати знацима* → *изударати штапом* → *израсти* → *излепшати се*).

Онтолошко варирање подразумева да се нефизичко искуство (у социо-бихевиоралном и менталном домену стварности) појмовно повезује са сликовносхематским искуством, преузимајући, заправо, протосхему коју сликовна схема носи. То смо видели, рецимо, на примеру глагола задовољења потребе, код којих се задовољење апстрактнијих потреба наслања на задовољење потребе за биолошком екстракцијом (ПОТРЕБА УОПШТЕ ЈЕ МАТЕРИЈА КОЈУ ТРЕБА ЕКСТРАХОВАТИ ИЗ СЕБЕ: *исплесати се*, *издовољити се*). Примарнометафоричка веза се уочава и код глагола бенефактивне семантике (КОРИСТ УОПШТЕ ЈЕ МАТЕРИЈА ЕКСТРАХОВАНА ИЗ НЕЧИЈЕГ ДОМЕНА РАСПОЛОЖИВОСТИ: *искамчитити*, *измолити*). Експозитивност се пак појављује као протосхема глагола бихевиоралне емисије (ЕМИСИЈА УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКА ЕМИСИЈА, што омогућава успостављање континуума на чијем се почетку налази емисија перцепата а на чијем се крају уочавају догађаји излагања одређеном виду понашања: *исијавати* → *изгледати* → *испрчитати* → *искритиковати* → *избламирати*).

Анализа је показала да је у *из-*префиксалима увек могуће ишчитати протосемантику самог префикса, односно да је и у случајевима у којима се обично сматрало да је префикс потпуно сведен на функцију акционалности, то граматичко значење део конкретније значењске схеме. Тако се, рецимо, дистрибутивност код глагола попут *испотписивати*, *ишамарати*, *испоздрављати* појављује као последица истицања аспекта дифузности у протосхеми експозитивне ексклузије, односно као прежитак апстраховања дифузног трага какав се примећује у сликовној схеми ИЗЛАГАЊА (*испрскати*), што омогућава да се појмовно-онтолошки статус дистрибутивност сагледа кроз примарну метафору ДИСТРИБУТИВНИ ОБУХВАТ УОПШТЕ ЈЕ ДИФУЗНИ ТРАГ МАТЕРИЈЕ НА ЕКСПОЗИРАНОЈ ПОВРШИНИ. Са друге стране, акционално значење које се обично одређује као тотално-објекатско (односно – апсолутна обухваћеност објекта радњом), у оваквом се приступу појављује као суперсхематска компонента или унутар искуства екстрактивне ексклузије (*избријати*, *ижвакати*) или унутар искуства експозитивне ексклузије (*изгребати*, *изуједати*).¹¹¹ То је посебно значајно за случајеве у којима је литература констатовала да префикс поред перфективизације има још само функцију интензификације – како се кроз анализу видело, и код тих је глагола могуће уочити протосемантичку залеђину која јасно мотивише појаву префикса *из-*: глагол *изнојити се*, рецимо, потпада под експозитивне сликовносхематске онтологије (површина је дифузно

¹¹¹ За примере као *избријати* и *ижвакати* користили смо термин комплетивност („потпуно, у целости“), како бисмо указали на то да радња има измериву задану границу која се њеним извршењем достиже. Глаголе попут *изгребати* и *изуједати* видели смо пак као инстанцу унутрашње дистрибутивности („на више места“).

обухваћена материјом), а глагол *ишчистити* припада категорији сликовносхематских екстрактива (својство-материја се уклања из структуре физичког ентитета).

Можемо стога, закључити, да нам је померање перспективе са лексичког на предлексичко значење префикса омогућило да у разуђеној мрежи *из*-префиксала уочимо како појмовни елемент несуперсхематског и несликовносхематског типа који читаву префиксалну породицу држи на окупу тако и принципе који онтолошко варирање представљају у светлу системских појмовних тенденција.

IV. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС У- И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ ИНКЛУЗИЈЕ

Ово је поглавље посвећено глаголском префиксу у-. У уводном се делу представљају досадашњи описи значења овог префикса и истиче се потреба за повезивањем двеју група у-префиксала које се обично, под утицајем етимолошких налаза и описима у другим словенским језицима, узимају као синхронно одељене и готово неповезане скупине. Потом се показује да је у савременом српском језику оправданије говорити о неколико сликовносхематских реализација протозначења ИНКЛУЗИЈЕ – пре свега о инклузирајућем САДРЖАТЕЉУ и инклузирајућем ОМОТАЧУ, чија се диференцијација уочава на семантичко-синтаксичком плану. САДРЖАТЕЉ и ОМОТАЧ се виде као различити просторни примитиви, који инклузивност повезују са другачијим типом догађајног резултата (односно, са афективизацијом и ефективизацијом) – САДРЖАТЕЉ је инклузирајући Оријентир наспрам неког инклузираног Трајектора, док је ОМОТАЧ инклузирајући Трајектор наспрам неког инклузираног Оријентира. У секцији (2) приступа се анализи сликовних схема које су повезане са у-префиксалима и успоставља се разлика међу њима на основу тога да ли се повезују са САДРЖАТЕЉЕМ или ОМОТАЧЕМ и на основу тога да ли су инвазивне или не. У секцији (3) представљени су глаголи УНОШЕЊА и глаголи сродних сликовних конфигурација. Секција (4) се бави схемама са неинвазивним ОМОТАЧЕМ (УМОТАВАЊЕ). Секција (5) истражује глаголе инвазивне инклузије – оне који подразумевају инвазивни ОМОТАЧ (УТЕЗАЊЕ) и оне који подразумевају инвазију над САДРЖАТЕЉЕМ (УБАДАЊЕ и УДАРАЊЕ). У секцијама (3) – (5) испитују се и онтолошке варијације протозначења инклузије и показује се да се и овде, као и код префикса из-, примарне метафоре остварују и као метаспацијални и метаперцептивни образци.

1. КРАТКИ ОСВРТ НА ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС У- У ЛИТЕРАТУРИ И СЛИКОВНОСХЕМАТСКА ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА САДРЖАТЕЉА И ОМОТАЧА

Слично као и префикс из-, глаголски префикс у- само на први поглед делује потпуно транспарентно. Када на уму имамо типичне спацијалне конфигурације кроз које се значење овог префикса манифестује, чини се очигледним да би он морао бити повезана са просторном схемом ДОСПЕВАЊА У САДРЖАТЕЉ (УНОШЕЊА, ИНЛОКАЛИЗАЦИЈЕ). Међутим, да су ствари комплексније показује већ и чињеница да се у досадашњим описима овог префикса у савременом језику увек успоставља оштро разграничење, утемељено на етимологији и описима који су релевантни за друге словенске језике, између синхронијски несумњиве (и продуктивне) инлокативности (или интралокативности, нпр. *унети*, *утрчати*) и значења које се дефинише као аблативност (Стевановић ²1970), односно одмицање (Шарић 2014; Шарић и Неделчева 2018) или удаљавање (Бабић ³2002). Белић (2000/1949) и Стевановић (²1970) ова значења не разматрају као одвојене префиксе, већ у одељку о префиксу у- под једном тачком говоре о једном, а под другом о другом значењу, наглашавајући да је њихово порекло различито. Стевановић примећује да су неки глаголи аблативног значења (као *убећи* и *унети* – овај други у значењу „однети на сигурно место“) „у савременом језику [...] непознати“ (²1970: 447), а за глагол *удати* напомиње да би се могао данас другачије интерпретирати (као „дати у“, дакле – да би се у свести савремених говорника могао придружити примарном, инлокативном у-). И. Грицкат пак одвојено разматра два у-префикса, напомињући у вези са другим у- да је „језичко осећање у односу на њега угашено, сем неке опште представе о усмеравању и уклањању“ (1966–67: 216).

Клајн (2002: 283–284) о евентуалној хомонимији ова два у- каже: „Данас их, наравно, више не раздвајамо, јер се аблативно значење свело на мали број глагола. Неки су ишчезли због свог судара с данашњим просторним значењем истог префикса [...] Неки други се данас

више не осећају као аблативни“. Ипак, Клајн (2002: 284) препознаје и малу скупину глагола код којих је аблативно значење сачувано (*уклонити, укинути, убрисати, утрти, утећи, умаћи, уминути*, а „евентуално и *умр(иј)ети, угинути, увенути*“). Прикључивање глагола *убрати, уловити, украсти, утајити, уштедети* аблативној групи Клајн, с правом, види као проблематично у смислу описа савременог стања.

Шарић о префиксу *у-* говори као о префиксу који има два неравноправна прототипична значења – схема УЛАЖЕЊА/УМЕТАЊА је прави прототип, док се за схему ОДМИЦАЊА закључује да у просторном домену није продуктивна нити когнитивно истакнута (2014: 157), али да је на нивоу метафоричких екстензија и те како присутна. За повезивање тих двеју схема Шарић (2014: 167–168) констатује да је у питању „случајни spoj двају izvorno različitih prefiksa u jednu јединицу u шtokavskom најјачју“, али да су те схеме данас „на једној надређеној, апстрактнијој разини повезане“. У значењској мрежи префикса *у-* та се повезаност види у нецентралним чвориштима, које су често наслоњене и на УЛАЖЕЊЕ и на ОДМИЦАЊЕ. Што се самих подзначања унутар мреже тиче, може се приметити да степен њихове конкретности варира, од сликовносхематских конфигурација (као што су УМАТАЊЕ – *умотати*, ПОКРИВАЊЕ – *упрљати*, УНИШТАВАЊЕ – *убити*, СМАЊИВАЊЕ – *утихнути*, па и МЕТА – *уперити* и ПЕРЦЕПЦИЈА – *угледати*) до граматичких значења која по својој природи представљају суперсхеме (СВРШЕНОСТ – *урадити*, ПРОМЕНА СТАЊА – *усрећити*). Ипак, Шарић напомиње да „promјena stanja i svršenost ni u kojem se случају ne bi smjele shvatiti kao od drugih odvojene значењске категорије *u-* глагола, već kao категорије које се преклапају sa svim осталим“ (2014: 161), али и да је „kod nekih [...] *u-* глагола теже наći значењску vezu sa shemama ULAŽENJA ili ODMICANJA; na примјер kod *učiniti* [...] i *uraditi*“ (2014: 163).¹¹² Управо те глаголе, заједно са *узрејати, умирити, упитати, уследити*, као пример чисте перфективизације наводи и НГСЈ (2013: 248).

Све ово нам показује да семантичка анализа префикса *у-* не представља нимало лак задатак. Ми се слажемо са ставом који заступају Клајн (2002) и Шарић (2014), да је у савременом језику у питању један префикс, али сматрамо да би глаголе који се издвајају као инстанце значења ОДМИЦАЊА (или аблативности и привативности, како их одређује Клајн) требало чвршће повезати са типичним глаголима инлокализације. Свесни смо, притом, да тако нешто на нивоу саме сликовносхематске анализе није оствариво. Као и код префикса *из-*, да би се обједињујући семантички фактор издвојио, неопходно је заћи у апстрактнији ниво догађајне каузалности, на коме се онтолошка разноликост *у-* префиксала неутралише али искуствена димензија још увек постоји као одазивни надсликовни садржај (тј. схема није више просторно-перцептивна али апстраховање није још досегло ниво од искуствених наслага потпуно ослобођене суперсхеме). Наша је основна претпоставка да је префикс *у-* повезан са протозначењем ИНКЛУЗИЈЕ, чије је једно од примарних остварења сликовна схема ДОСПЕВАЊА У САДРЖАТЕЉ (УНОШЕЊЕ, ИНЛОКАЛИЗАЦИЈА). Инклузија, као натпросторна појмовност, омогућава да се садржавање повеже са догађајима у којима конфигурација садржатеља бледи, а у први план избијају одазивне димензије. Са таквом, метаспацијалном онтологијом већ смо се сусрели у анализи префикса *из-* (уп. *избацити лопту из дворишта* и *изгубити оловку* – ексклузија је у оба случаја просторна, али само у првом се уочава реални садржатељ, у другом је реч не о САДРЖАТЕЉУ већ о ЕНДОСФЕРИ ДОСТУПНОСТИ) и рекли бисмо да би она могла решити проблем сликовне схеме ОДМИЦАЊА. Уместо да глаголе као *удаљити* посматрамо као независну сликовну схему, можемо их видети као метаспацијалне схеме које су наслоњене на типично садржавање. Погледајмо, за сада само илустрације ради, како то

¹¹² Глагол *учинити* помиње и Грицкат (2020/1967: 302–303) као илустрацију појаве да се различитим префиксима осветљава хетеросемија основног имперфективног глагола: „према *чинити* нешто конкретно, видљиво (грешку у писменом задатку) стоји углавном *начинити*, а према *чинити* нешто апстрактно (грешку у свом животу) – *учинити*“. Притом, Грицкат сматра да је појава префикса *у-* у том примеру данас немотивисана, односно да се ради о граматикализацији односа префикса и имперфективног глагола.

изгледа на примеру поменутог глагола. Типична инлокализација (УНОШЕЊЕ) подразумева да Агенс узрокује да се Трајектор нађе унутар Оријентира САДРЖАТЕЉА. Једна од импликација УНОШЕЊА јесте и – садржано није доступно споља. Као одазивна појмовност та се импликација осамосталила и постала засебна варијанта ИНКЛУЗИВНЕ ЕНДОСФЕРНЕ – ЕНДОСФЕРА НЕДОСТУПНОСТИ. Таква метаспацијална схема илуструје примарну метафору, али унутар самог просторног искуства – ФИЗИЧКА НЕДОСТУПНОСТ УОПШТЕ ЈЕ УНОШЕЊЕ У САДРЖАТЕЉ. Оно што у примеру *удаљити* говорник савременог српског језика „осећа“ као сличност са УНОШЕЊЕМ, у том смислу, јесте управо заједничка протосхема ИНКЛУЗИЈЕ (у спацијалну или метаспацијалну ЕНДОСФЕРУ).

Заједничка протосемантичка појмовна основа омогућава, са друге стране, и да се различите сликовне схеме, дакле обрасци примарног физичког искуства, међусобно повежу „по сличности“. Типична инклузија јесте инлокализација (*унети*), али инклузивност се уочава и код других просторно-перцептивних схема са префиксом *у-*. Инклузивно је и *умотати* и *убости* и *утегнути*. У свим тим случајевима реч је о догађајима физичке онтологије, који се изражавају глаголима са истим префиксом, али који се не могу због тога сматрати инстанцама исте сликовне схеме – што нам показује семантичко-синтаксичка анализа.

УНОШЕЊЕ, као инлокализацијски догађај, подразумева да садржатељ постоји као предметност која има унутрашњост намењену садржавању и која може бити просторна макрозона за друге предмете. Иако и УБАДАЊЕ доводи до садржавања – садржатељ је овде предмет а не простор, а како тај предмет има унутрашњост која је конзистентна, испуњена структуром (нпр. *даска* или *јастуче*), смештање Трајектора у такву структуру истовремено је и напад на саму конституцију предмета. Погледајмо сад *умотати*. Разлика у односу на *унети* је огромна. Ако упоредимо *у-*конституент уз ова два глагола, видећемо да није реч о истом просторном примитиву. У конструкцији *унети предмет у собу* – соба је статични локализатор наспрам Трајектора, који је изражен објектом. Са друге стране, у конструкцији *умотати прст у завој* – *завој* нема вредност локализатора, па наспрам такве конструкције не стоји питање *где је прст* (прст је и даље на руци) већ *какав је прст* (прст је у *завоју* = умотан завојем). Штавише, *прст* је локализатор за *завој* – јер се *завој* интегрише са прстом (када се прст помера, помера се и *завој*), а њихов просторни однос не кореспондира са предлогом *у* већ са предлогом *око*: *умотати завој око прста*. Код глагола *увити*, дакле, не уочавамо инклузију у САДРЖАТЕЉ, какву смо видели код глагола као *унети у собу*, већ инклузију ОМОТАЧЕМ. За разлику од САДРЖАТЕЉА, који има протодобајну вредност Оријентира, ОМОТАЧ је просторни примитив који има протодобајну вредност Трајектора. Та се разлика управо манифестује на синтаксичком нивоу глагола који лексикализују сликовну схему УМОТАВАЊА (*увити*, *умотати*, *увезати*). Инклузирајући омотач је предметност којом Агенс манипулише, па се такав инклузор појвљује или као Тр-објекат (*умотати шал око врата*), као трајективна ППК (*умотати врат у шал*) или пак као предтрајективни инструментал (*умотати врат шалом*). Инклузирајућем садржатељу таква је варијабилност страна – он је, у типичном случају, оријентирска ППК (локализује Трајектора, израженог као објекат или као субјекат: *унео је сто у собу*, *утрчао је у кућу*). У мање типичним случајевима пак инклузирајући садржатељ може бити акузативно упојмљен (*утоварити магацин*), али за њега није карактеристично спуштање на ниво Агенсове дејствене микрозоне (односно – упојмљавање преко инструментала). Ова синтаксичка разлика је утемељена управо на семантичкој диференцијацији између два просторна примитива која имају инклузирајућу функцију.

У истраживању предлога садржавања, Кликовац (2006: 65–69) примере као *дечак у свечаном оделу*, *завити стопала у газу*, *дотрчала је сва у сузама* разматра у склопу групе САДРЖАТЕЉ ТИПА КУТИЈЕ / ПОСУДЕ. Кликовац напомиње да је реч о нетипичном садржавању, које са прототипом (КУТИЈА/ПОСУДА) дели перцептивни и функционални аспект, али не и

аспект преносивости – уместо да се садржано помера са садржатељем, садржатељ мења место покретањем садржаног објекта. Да није реч о нетипичном садржавању, показује комплементарност са *на*-конструкцијама, која није својствена прототипу: *човек у кошуљи – кошуља на човеку* (Кликовац 2006: 69). Марковић (2016: 273) томе додаје да се овакав нетипични садржатељ не може преформулисати у праћени ентитет: *наспрам вино у бурету имамо буре са вином*, али *наспрам човек у панталонама* није могуће *”панталоне са човеком*. Ако САДРЖАТЕЉА видимо као просторни примитив а не као сликовну схему (према редифиницији сликовних схема коју донесе Мандлер и Кановас 2014), губљење локализацијске функције би, сматрамо, указивало на то да се у примерима као *умотати се у шал*, *бити у панталонама* уочи други примитив – ОМОТАЧ. Као и САДРЖАТЕЉ, ОМОТАЧ представља један од темељних појмова нашег просторно-перцептивног искуства, али, за разлику од њега, има квалификативну а не локализацијску вредност, односно не елаборира суперсхему Оријентира већ суперсхему Трајектора. Са друге стране, САДРЖАТЕЉ и ОМОТАЧ представљају конкретизације општије протосхеме ИНКЛУЗОРА, која обухвата њихове заједничке импликације и могућава им да се на апстрактнијем појмовном плану категоријално обједине.

Протосхема инклузије, дакле, обједињује две примарне сликовне схеме: УНОШЕЊЕ (које се заснива на статичном САДРЖАТЕЉУ) и УМОТАВАЊЕ (које се заснива на динамичном ОМОТАЧУ). Поред тога, као што *наспрам* типичног УНОШЕЊА уочавамо инвазивно УБАДАЊЕ (као варијанту „уношења“ у садржатеља структуру, а не у садржатеља простор), тако се и *наспрам* УМОТАВАЊА може уочити инвазивно УТЕЗАЊЕ (као варијанта „умотавања“ у којој се ОМОТАЧ стапа са идејом инвазивног ПРИТИСКА). Просторни примитиви САДРЖАТЕЉ и ОМОТАЧ на вишем ниву категоризације се појављују као ИНКЛУЗОРИ, али то не утиче на њихову сликовносхематску одељеност, која, видели смо управо, има и своје синтаксичко-семантичке последице.

сликовна схема	типичне лексикализације	конфигурација ИНКЛУЗОРА
инлокализација УНОШЕЊЕ	<i>унети, убацити</i>	Садржатељ постоји независно од догађаја, то је простор са неструктурираном локализацијском унутрашњошћу; у-конституент има вредност локализатора
модификација омотачем УМОТАВАЊЕ	<i>умотати, увити</i>	Омотач постаје модификацијски елемент <i>око</i> Оријентира; у-конституент има квалитативни карактер
инвазивна локализација (импутирање) УБАДАЊЕ	<i>убости, укуцати</i>	Функцију садржатеља добија предметност са структурираном унутрашњошћу. Садржани ентитет је или предметност импутирана у такву ендосферу или осет изазван у ендосфери; у-конституент има вредност локализатора
модификација омотачем-притиском (имплозија) УТЕЗАЊЕ	<i>утегнути, удавити</i>	Омотач је истовремено и опредмећење притиска, којим се Оријентир доводи у стање дискомфорности, разобличења или девитализације

Табела 4.1. Основне сликовне схеме у-породице

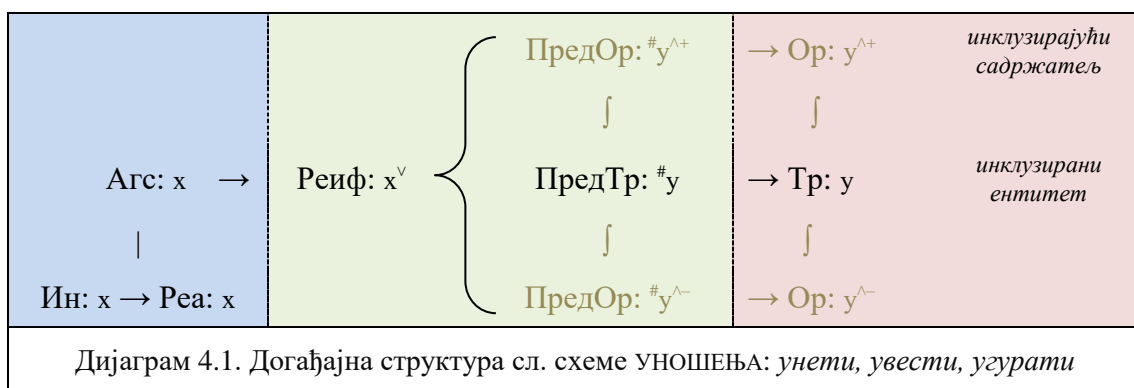
2. ПРОТЗНАЧЕЊЕ ИНКЛУЗИЈЕ – ИНВЕНТАР СЛИКОВНИХ СХЕМА

Видели смо да се сликовне схеме ДОСПЕВАЊА У САДРЖАТЕЉ (УНОШЕЊЕ) и УСПОСТАВЉАЊА ОМОТАЧА (УМОТАВАЊЕ) синтаксички разликују, али да обе представљају конкретизацију протозначења инклузије. Када се инклузији придода и инвазивност, наспрам УНОШЕЊА се уочава УБАДАЊЕ, а наспрам УМОТАВАЊА – УТЕЗАЊЕ. Ове четири схеме представљају сликовносхематску основу префиксалне породице, па ћемо анализу отпочети од њих. У овој ћемо секцији размотрити њихову каузалну структуру и указати на још неке схеме које се на њих надовезују.

Сликовна схема ИНЛОКАЛИЗАЦИЈЕ (УНОШЕЊА) подразумева следеће развојне фазе:

1. Агентивна фаза обухвата иницијацију, односно предреализационо уобличење у менталној сфери актера x , који се, стога, првобитно појављује као Иницијатор догађаја. Прелазак из менталности у реализацију подразумева развој од Иницијатора до Реализатора, односно њихову интеграцију у улогу Агенса. Агенс x је, у типичном случају инлокализације, дакле, човек – као интенционални извор самог физичког, релокализацијског дејства.
2. На медијалном догађајном нивоу остварује се контакт између Агенсове дејствене микрозоне x^v (нпр. Агенсових *руку*) и неке предметности y (нпр. *лопте*). Овај контакт омогућава да се дејственост са Агенса пренесе на ентиет y , било да се ради о једнократном контактном преносу кинетичке силе (*убацио је лопту у собу*) било да се ради о контактної манипулацији (*унео је лопту у собу*). Предметност y је манипулатибилни ентитет који се не опире Агенсовом дејству ($\#y$), а пермисивни су и сами просторни домени који ће на следећем ступњу постати Оријентири.
3. Основни резултат јесте доспевање Трајектора y у простор унутар САДРЖАТЕЉА, односно адлативног инклузирајућег Оријентира. Могуће је, притом, уочити у резултативном пољу још један Оријентир, који је негативни (аблативни) просторни оквир за Трајектора. У типичном случају, Трајектор је централни Резултатор и оба оквира се актеризују преко њега: адлативни као позитивна макрозона y^{+} , аблативни као негативна y^{-} .

Протоструктура УНОШЕЊА, стога, изгледа овако:

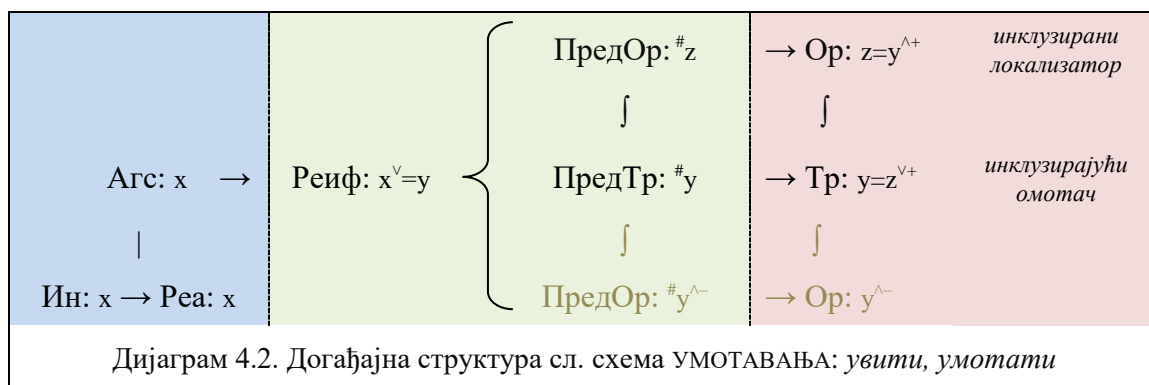

Оваква структура се може компресовати на неколико начина. Основни компресивни образац протосхему инклузије сажима у прелазни глаголски оквир. Номинатив таквог оквира је Агенс x , а акузатив Трајектор y . Преостали актанти су апсорбовани или у Дејство или у Промену, у зависности од свог актерског описа. Реификатор x^v , тако бива компресован у Дејство, а Оријентири у Промену. Ишчитавање апсорбованих актаната је могуће ангажовањем додатних граматичко-семантичких средстава. За активирање Реификатора то је

беспредлошки инструментал, а за изражавање Оријентира то су значењски компатибилни предлози (ако се указује на просторну релацију) или датив (ако се указује на егзистенцијалну): *убацио нам је лопту из дворишта у собу, угурао нам је сто из ходника у предсобље*. Када је компресија апсолутна, добија се непрелазни глаголски оквир – субјекат је тада или Постагентативни Трајектор (*ушетати*) или Постмедијални Трајектор (*упасти*) – у зависности од каузалне дубине.

Оба Оријентира могу бити препозната, дакле, посредством одговарајућих предлога. Ипак, само адлативни Оријентир подложен је и дативском активирању: *унеси ми лопту* (= мени, који сам унутра). По томе се инлокализација (УНОШЕЊЕ), очигледно, разликује од екслокализације (ИЗНОШЕЊА), код које је датив могао да побуди оба Оријентира, што је доводило до енантисемичних интерпретација исте предикације (*изнео ми је лопту* = „донео мени који сам напољу“ или „однео од мене који сам унутра“). То нам показује да секундарни Оријентир у протосхеми инклузије (онај који означава аблативну локализацију) нема исти семантички статус као секундарни Оријентир у протосхеми ексклузије (тамо је то – адлативни локализатор). Као што ћемо и видети, аблативни Оријентир инклузије није око себе образовао засебну инклузивну протосхему, као што је то био случај са адлативним Оријентиром ексклузије (наспрам екслокализације, *изнети*, имамо сликовну схему ИЗЛАГАЊА, *испрскати*, која у резултативном пољу дефинише адл. Ор-профил).

Сликовна схема УНОШЕЊА (*унети, увести у неки простор*) инклузију доноси у основној варијанти, која подразумева успостављање инклузивног положаја Трајектора унутар ендосфере неког Оријентира САДРЖАТЕЉА. Са друге стране, сликовна схема УМОТАВАЊА (*увити, умотати*), иако је по својој суштини инклузивна, то протозначење изражава на другачији начин. За разлику од *унети* – глагол *увити* познаје објекатску алтернацију: *увити прст у завој – завој око прста*. Наспрам објекта *завој* догађај је локализацијске природе (*где је завој?*), али за објекат *прст* догађај је модификацијског типа (*не где је прст? већ какав је прст?*). Просторна димензија се, примећујемо, не изражава предлогом *у* већ предлогом *око*, док у-конструкција има перцептивну вредност (*увити у завој* – не локализовати унутар завоја већ локализовати завој *око* објекта тако да објекат буде перцептивно модификован омотачем). И заиста, када сагледамо алтернирајуће објекте у светлу дистинкције Фигура – Позадина, видимо да *прст*, као прави локализатор представља Оријентир – али то није Оријентир САДРЖАТЕЉ већ више наличи Оријентир у НАСЛОНУ (*увити завој око прста* → завој је *на* прсту), а *завој* као нови елемент у сфери *прста* има вредност Трајектора ОМОТАЧА. Погледајмо изблиза саму догађајну структуру. Агенс и овде, типично, подразумева иницијацију и реализацију. Линија Агенс → Реификатор → Пред-Трајектор → Трајектор, слична је, наизглед, као и у претходном случају. Разлика је, међутим, у томе што је Трајектор код глагола као *унети* био *инклузиран*, а код глагола као *увити* он је *инклузирајући* елемент – Трајектор овде образује егзосферу која Оријентир (*прст*) доводи у стање инклузивне афектераности.

	Агс →	Реификатор ~	Пред-Трајектор →	Тр ~	Ор
<i>увити</i>	х	$x^v (=y)$	$y^{\#}$	у	$z = y^{\wedge+}$
	субјекат <i>он</i>	(инструментал) <i>завојем</i>		(Тр-објекат / ППК) <i>завој / у завој</i> ОМОТАЧ	(Ор-објекат / ППК) <i>прст / око прста</i>
<i>убацити</i>	х	x^v	$y^{\#}$	у	$y^{\wedge+}$
	субјекат <i>он</i>	(инструментал) <i>руком</i>		(Тр-објекат) <i>лопту</i>	(ППК) <i>у собу</i> САДРЖАТЕЉ
Табела 4.2. Упоредни приказ актантске структуре УНОШЕЊА и УМОТАВАЊА					

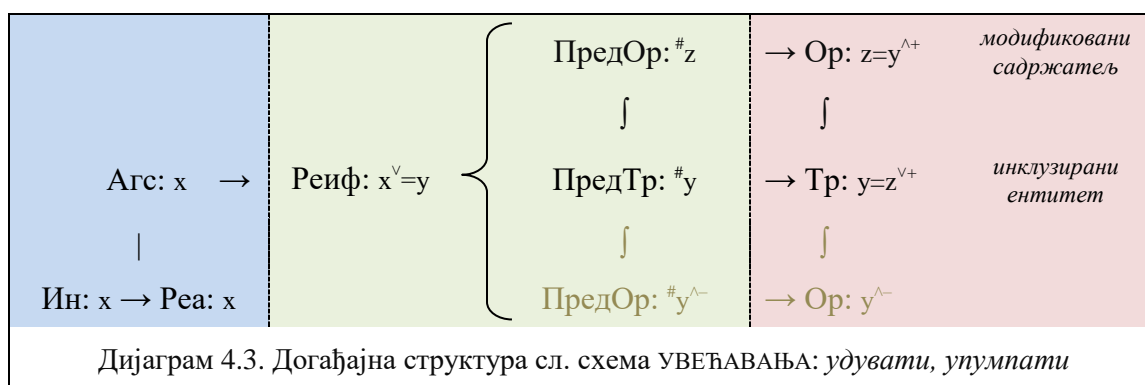
Сликовне схеме УНОШЕЊА и УМОТАВАЊА су, дакле, различите реализације протосхеме инклузије. Док глаголи УНОШЕЊА почивају на смештању у унутрашњост (*унети у просторију*), глаголи УМОТАВАЊА инклузију реализује, пре свега, као перцептивну промену. Типично УНОШЕЊЕ је локализацијско (Трајектор се смешта у унутрашњост Оријентира), типично УМОТАВАЊЕ комбинује локализацију и модификацију (у алтерпрелазни оквир – Трајектор се успоставља око Оријентира мењајући његово перцептивно стање: *увити врат шалом – увити шал око врата*). Погледајмо сада мање типичне представнике ових двеју сликовних схема.

Нетипично УНОШЕЊЕ подразумева модификативно концептуализовану инлокализацију. Промена са локализације на модификацију постиже се померањем објекатског фокуса са инклузираног Трајектора на инклузирајући Оријентир. Тако наспрам за УНОШЕЊЕ уобичајене Тр-оријентације *унети, увести, убацити (нешто у нешто)* имамо нетипично алтернирање Тр и Ор-профила код глагола *утоварити (џакове – камино), укрцати (товар – брод)*, на које се надовезује монопрелазност која познаје само Ор-објекат код околиналног глагола *упунити (теглу)*. За разлику од типичног УНОШЕЊА, које је предметно, код МОДИФИКАЦИЈСКОГ УНОШЕЊА Трајектор се категоризује као инстанца МАТЕРИЈЕ или ЗБИРНОГ ЕНТИТЕТА, што и омогућава да се Оријентир концептуализује не само као просторни оквир већ као МОДИФИКОВАНИ ЕНТИТЕТ – уп. *унети џак у магацин* (→ магацин се није тиме нужно променио), *утоварти џакове у магацин / утоварити магацин* (= магацин је пун). Појава Трајектора МАТЕРИЈЕ не подразумева сама по себи и промену објекатског профила: *усути, улисти, уточити* имају само Тр-објекат, као и типични инлокативи, али *удувати* и *упумпати* доносе алтерпрелазне оквире (Тр-објекат: *ваздух у балон*, Ор-објекат: *балон ваздухом*). Глагол *удахнути* може се реализовати са објектом или без њега: *удахни дубоко, удахни довољно ваздуха*. Као такав, овај глагол илуструје алтернирање дубине субјекта, које је слично алтернирању објекта какво смо уочили код *утоварити*. Дубоки субјекат глагола *удахнути* (*удахнуо је ваздух*) представља Агенса који стоји наспрам Тр-акузатива, док високи субјекат какав се уочава у конструкцији *удахни дубоко* одговара апсолутној компресији – он је Постагентативни адлативни Оријентир. Онтолошки су сложенији, али по протоструктури одговарају инлокативној модификацији, глаголи као *угојити, ухранити* – они, за разлику од типичног УНОШЕЊА, познају само Ор-објекат. Рефлексивни глаголи *угојити се* и *удебљати се* подразумевају референцијалну изједначеност адлативног Пред-Оријентира и адлативног Оријентира. Трајектор код ових глагола пак није

материја сама по себи већ ПОВЕЋАНИ ВОЛУМЕН, који се наслања на идеју АКУМУЛИРАНЕ МАТЕРИЈЕ.

	Агс →	Реификатор ~	Пред-Тр →	Тр ~	Ор: САДРЖАТЕЉ
<i>убацити</i>	х субјекат он	x^v (инструментал) <i>руком</i>	$y^\#$	у (Тр-објекат) <i>лопту</i>	$y^{\wedge+}$ (ППК) <i>у собу</i>
<i>утоварити</i>	х субјекат он	x^v (инструментал) <i>рукама</i>	$y^\#$	у (Тр-објекат) <i>џакове</i>	$z = y^{\wedge+}$ (Ор-објекат / ППК) <i>магаџин</i> <i>/ у магаџинд</i>
<i>упумпати</i>	х субјекат он	$x^v=y$ инструментал <i>ваздухом</i>	$y^\#$	у (Тр-објекат) <i>ваздух</i>	$z = y^{\wedge+}$ (Ор-објекат / ППК) <i>лопту</i>

Табела 4.3. Упоредни приказ актаната гл. *убацити*, *утоварити*, *упумпати*

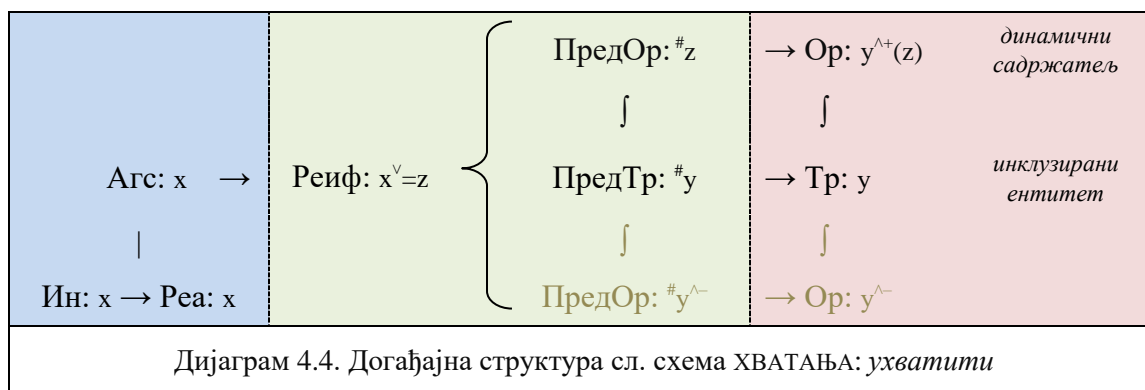

Имајући све ово у виду, може се, дакле, рећи да се УНОШЕЊЕ баш као и УМОТАВАЊЕ реализује и кроз Тр и кроз Ор-усмерење. Разлика је у томе што је код УМОТАВАЊА алтернирање резултативног профила видљиво већ на нивоу појединачних типичних лексикализација, док се код УНОШЕЊА оно уочава тек када глаголе инлокативне семантике размотримо као групу.

Погледајмо сад две сликовне схеме које се налазе између УНОШЕЊА и УМОТАВАЊА. Као и типично УНОШЕЊЕ, оне су локализацијског типа, али САДРЖАТЕЉ није статичан већ динамичан, по чему се приближава динамичном ОМОТАЧУ код УМОТАВАЊА. То су ХВАТАЊЕ (*ухватити*) и УТВРЂИВАЊЕ (*улогорити се*, *ушаторити се*, *утврдити зидине око града*).

Сликовну схему ХВАТАЊА у примарном физичком формату доноси глагол *ухватити*. Садржатељ овде, као и код УНОШЕЊА (*унети*, *увести*), има локализацијску вредност, што значи да је у питању Оријентир. То показује семантика у-конституента: *ухватити свица у теглу*, *ухватити животињу у мрежу*, *ухватити лопту у руке*. У наведеним примерима Тр-објекат се налази у унутрашњости ентитета који је именован кроз ППК. То, међутим, може бити како инхерентни садржатељ, *тегла*, тако и ентитет који ситуационо постаје садржатељ,

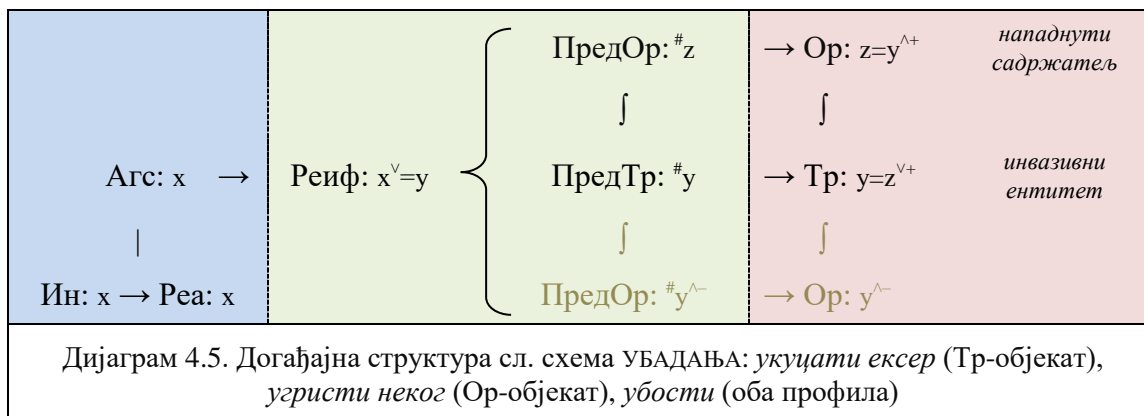
рука, мрежа, што нам већ показује да смо се од УНОШЕЊА приближили УМОТАВАЊУ. За разлику од типичног УНОШЕЊА, Агенс овде манипулише не Трајектором већ самим Оријентиром – Агенс помера теглу ка свицу, баца мрежу на животињу или поставља руке тако да оне пресеку путању коју образује лопта. Та разлика између *ухватити* и сликовне схеме УНОШЕЊА синтаксички је релевантна – док *ухватити* омогућава алтернацију у-конституента и инструментала, глаголи УНОШЕЊА ту алтернацију не познају: *ухватити свица у руке – рукама, ухватити животињу у мрежу – мрежом*, али *унети лопту у двориште* такву могућност не познаје. Основно обележје овакве схеме јесте, зато, динамични (манипулативни) садржатељ. Динамичну природу има и садржатељ код глагола УТВРЂИВАЊА, као *улогорити се, утврдити зидине* („подићи зидине око нечега“), *угнездити се* („направити гнездо“), *ушанчити се*. За разлику од типичног садржатеља, код ових глагола се ради о садржатељу у настајању.

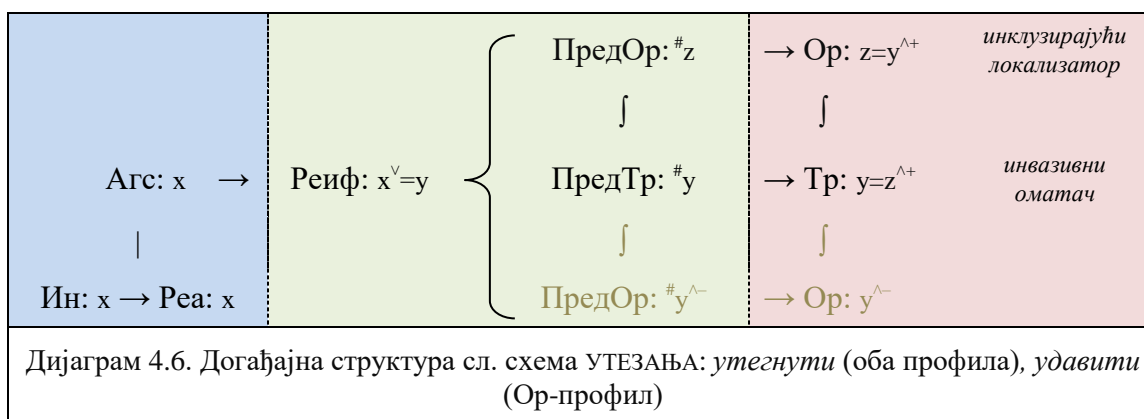
Друга семантичка варијанта инклузивног значења јесте – инвазивна инклузија. И она се, видећемо, остварује или преко САДРЖАТЕЉА или преко ОМОТАЧА, али, за разлику од типичне инклузије, она се концептуализује као напад на интегритет неког ентитета. Физичку реализацију инвазије наспрам САДРЖАТЕЉА представља сликовна схема УБАДАЊА, док онтолошки примарну реализацију инвазије ОМОТАЧЕМ видимо у сликовној схеми УТЕЗАЊА. Размотримо и ове две схеме понаособ.

УБАДАЊЕ је слично УНОШЕЊУ – неком предметношћу се манипулише тако да она заврши у унутрашњости неке друге предметности. Разлика је пак у томе што функцију Оријентира САДРЖАТЕЉА код УНОШЕЊА обавља предмет са просторном неиспуњеном унутрашњошћу (типа КУТИЈЕ), док је Оријентир САДРЖАТЕЉ код УБАДАЊА структурирана градивна унутрашњост обичног предмета. Управо ова разлика представља мотивацију за удомљавање одазивног појма ИНВАЗИВНОСТИ у образац инклузивног искуства – да би се врх игле локализовао у јастучету неопходно је да се иглом пробије површина и зађе у структуру јастучета. За инклузирајућег Оријентира УБАДАЊЕ је модификацијско-инвазивни догађај, док је за Трајектора у питању догађај физичке фиксације (игла стабилно стоји захваљујући пробијању врха у јастуче). Када је догађај оријентисан ка Оријентиру, инвазивна семантика доминира (*угристи, ујести, устрелити, упуцати*). Са друге стране, Тр-објекат обично у први план доводи семантику фиксирања постигнутог инвазивном инлокализацијом (*укуцати ексер у зид* \rightarrow ексер стоји стабилно). Глагол *убости* има оба оквира, али их реализује кроз различите значењске конкретизације: *убости иглу у јастуче* („пробадањем у нешто фиксирати Тр-објекат“) – *убости некога* („пробадањем у нешто повредити Ор-објекат“). Протодогађајна структура инвазивне инклузије омогућава овим глаголима да актера у, када он није аргументизован, изразе инструментално: *угристи неког зубима, устрелити неког стрелом, убости неког ножем*. Неаргументизовани Оријентир пак може бити ишчитан као просторна макрозона, преко локализацијске ППК: *укуцати ексер у зид, ушрафити шираф у*

даску. УБАДАЊУ је слично УДАРАЊЕ – разлика је у томе што је Трајектор код УДАРАЊА концептуализован не као ПЕНЕТРАБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ већ као унутрашњи ПОТРЕС или ОСЕТ.

Сликовна схема УТЕЗАЊА, као што смо рекли – репрезентује инвазивну варијанту УМОТАВАЊА. По чему је она слична типичном, неинвазивном манипулисању омотачем? Пре свега, и овде уочавамо динамичну догађајну концептуализацију самог садржатеља, који има трајективну вредност. У примеру *утегнути се каишем* ОМОТАЧ (*каиш*) просторно не одређује омотано (*човека* који се утеже) већ објекат представља оквир у који је ОМОТАЧ ситуационо интегрисан (*човек* није локализован у каишу, већ је каиш локализован на човеку). ОМОТАЧ и овде има вредност Трајектора, којим се манипулише како би се Оријентир модификовао. Како је модификација овог типа уско повезана са ПРИТИСКОМ који Трајектор изазива око Оријентира, може се рећи да је Трајектор, заправо, МАТЕРИЈАЛИЗОВАНИ ПРИТИСАК (онтолошки сложена категорија која интегрише материјализовану егзосферу са притиском и својством које он изазива). Инвазивна природа ОМОТАЧА још се јаче осећа код глагола код којих се постиже не само тренутни дискомфор (као *утегнути се у хаљину*) већ трајно својство девитализације, нпр. *удавити неког рукама*. Метаспацијализацијом ОМОТАЧ се може свести са ПРЕДМЕТНОСТИ која узрокује смањивање на само својство СМАЊЕНОСТИ (СМАЊИТИ УОПШТЕ ВЕЛИЧИНУ НЕЧЕГА ЈЕСТЕ УТЕГНУТИ ТО НЕКИМ ИНВАЗИВНИМ ОМОТАЧЕМ), што показује да се сликовна схема УМАЊИВАЊА (*умањити*, *умршавити*, *усукати се*) може видети као метаперцептивни пројекат сликовне схеме УТЕЗАЊА.

Сликовне схеме повезане са префиксом у-, које смо у овом потпоглављу описали, могу се сумирати дијаграмом 4.7 и табелом 4.4. Основне инклузивне схеме су УНОШЕЊЕ,

УМОТАВАЊЕ, УТЕЗАЊЕ и УБАДАЊЕ. Остале схеме имају перифернији карактер – или представљају прелаз између ових схема (УТВРЂИВАЊЕ и ХВАТАЊЕ се могу видети као прелазне схеме од УНОШЕЊА ка УМОТАВАЊУ), или су пак специфичне варијанте централних схема (УВЕЋАВАЊЕ је специфична варијанта УНОШЕЊА, а УМАЊИВАЊЕ специфична варијанта УТЕЗАЊА).

Ове схеме се могу међусобно диференцирати према следећим критеријумима: 1) да ли инклузија удомљује надсликовни појам инвазивности или не (у најтипичнијим случајевима, реч је о неинвазивним догађајима); 2) да ли се инклузор остварује као Оријентир или као Трајектор (инклузирајући Оријентир има сликовну вредност САДРЖАТЕЉА, а инклузирајући Трајектор сликовну вредност ОМОТАЧА); 3. да ли инклузор током догађаја има статичну или динамичну вредност (за САДРЖАТЕЉА је типичније да буде статичан, ОМОТАЧ је увек динамичан); 4. да ли је инклузирани ентитет права ПРЕДМЕТНОСТ или СВОЈСТВО.

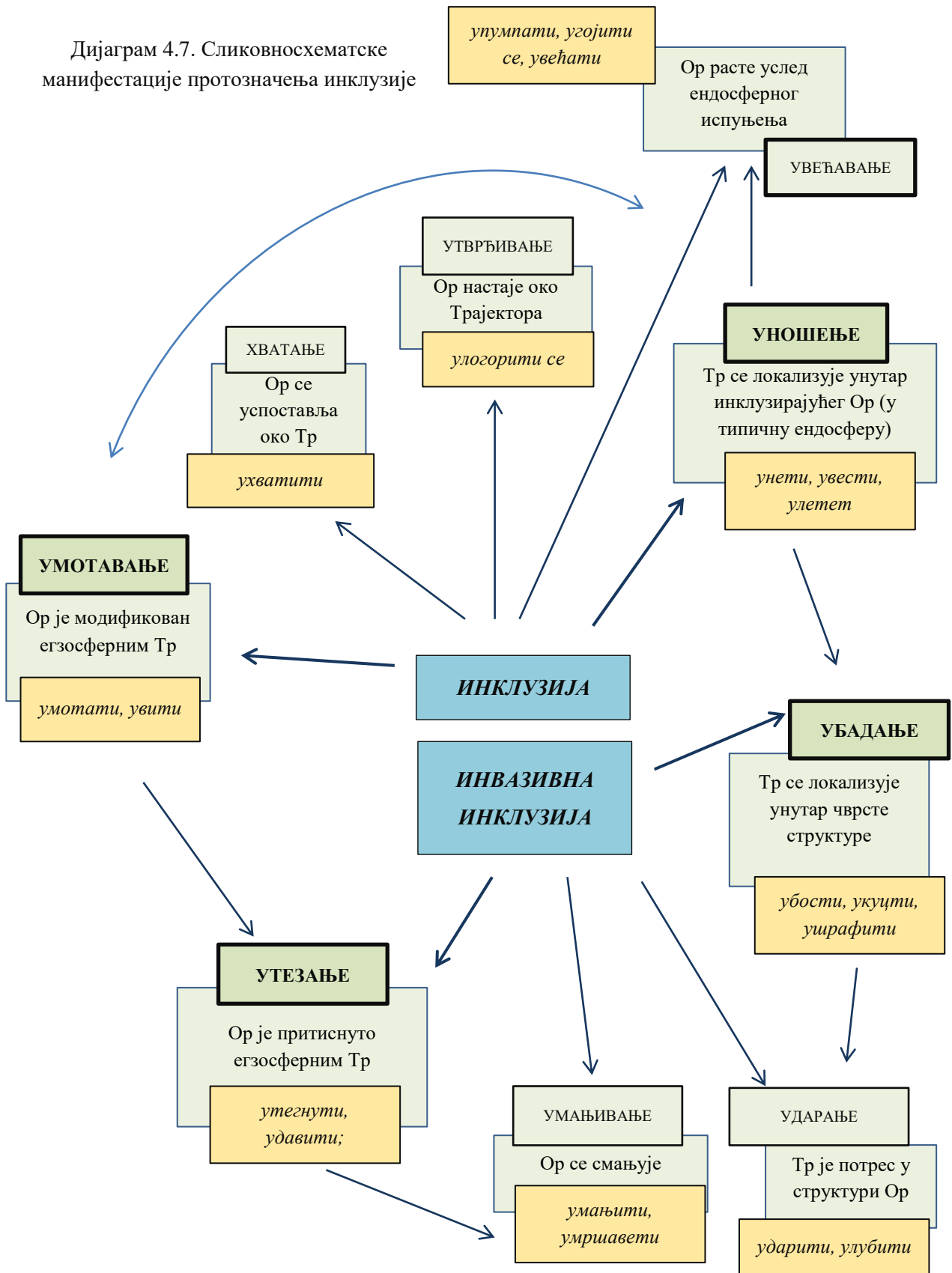
Први критеријум сликовне схеме инклузије дели на две групе – основну неинвазивну инклузију (УНОШЕЊЕ, УМОТАВАЊЕ, УВЕЋАВАЊЕ, УТВРЂИВАЊЕ, ХВАТАЊЕ) и инвазивну инклузију (УБАДАЊЕ, УТЕЗАЊЕ, УМАЊИВАЊЕ, УДАРАЊЕ). Комбинација осталих критеријума указује на поделе унутар ових двеју група – код УНОШЕЊА и УВЕЋАВАЊА садржатељ је статични локализатор, али у првом случају догађај има релокализацијски, а у другом преовлађује модификацијски карактер. Схеме ХВАТАЊА и УТВРЂИВАЊА доносе пак представу о динамичном локализацијском садржатељу (садржатељ јесте Оријентир али није статичан). УМОТАВАЊЕ и УТЕЗАЊЕ разликују се од УНОШЕЊА управо по томе што инклузију реализују не преко САДРЖАТЕЉА већ преко ОМОТАЧА. Са друге стране, док је УБАДАЊЕ и локализацијски и модификацијски инвазивни догађај (Трајектор се локализује пробијањем у Оријентир), УТЕЗАЊЕ је само модификацијског карактера (Оријентир се модификује притиском који изазива трајективни садржатељ).

У наставку одељка размотрићемо онтолошке варијације наспрам ових сликовних схема. Текст је подељен у три веће целине – прва се бави УНОШЕЊЕМ (ту су размотрене и схеме УВЕЋАВАЊА, ХВАТАЊА и УТВРЂИВАЊА), у другој анализирамо УМОТАВАЊЕ, а у трећој ИНВАЗИВНУ ИНКЛУЗИЈУ.

сликовна схема	инвазивна семантика	тип инклузора: САДРЖАТЕЉ (Ор) или ОМОТАЧ (Тр)	динамични или статични инклузор	онтологија инклузираног ентитета
УНОШЕЊЕ	не	Ор	статични	ПРЕДМЕТНОСТ
УВЕЋАВАЊЕ	не	Ор	статични	МАТЕРИЈА-СВОЈСТВО
УТВРЂИВАЊЕ	не	Ор	динамични	ПРЕДМЕТНОСТ
ХВАТАЊЕ	не	Ор	динамични	ПРЕДМЕТНОСТ
УМОТАВАЊЕ	не	Тр	динамични	ПРЕДМЕТНОСТ
УТЕЗАЊЕ	да	Тр	динамични	ПРЕДМЕТНОСТ
УМАЊИВАЊЕ	да	Тр	динамични	СВОЈСТВО
УБАДАЊЕ	да	Ор	статични	ПРЕДМЕТНОСТ
УДАРАЊЕ	да	Ор	статичан	ПЕРЦЕПАТ

Табела 4.4. Сажета анализа сликовних манифестација протозначења инклузије

Дијаграм 4.7. Сlikовносхематске манифестације протозначења инклузије

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (2). У овој смо секцији изблиза размотрили догађајну структуру сликовних схема које се уочавају међу у-префиксалима. Видели смо да у-префиксали нису сликовносхематски уједначена породица, односно да се може говорити о укрштању два спацио-перцептивна инклузивна обрасца. То су ИНКЛУЗИЈА У САДРЖАТЕЉ, односно УНОШЕЊЕ, када се примећује инклузирајући Оријентир (*унети, утрчати*), и ИНКЛУЗИЈА ОМОТАЧЕМ, односно УМОТАВАЊЕ, када се примећује инклузирајући Трајектор (*умотати, увити*). Када је ИНКЛУЗОР манифестован као САДРЖАТЕЉ, у-конституент има локализацијску вредност (*унети предмет у собу, ухватити свица у теглу, убости ексер у зид*), која код инклузора ОМОТАЧА изостаје (*умотати прст у завој = завој око прста, утегнути се у хаљину = хаљину око себе*). ОМОТАЧ (трајективни инклузор) може бити, начелно, исказан акузативом, у-конструкцијом или инструменталом (*увити завој око прста – увити прст у завој – увити прст завојем*), док инклузор САДРЖАТЕЉ нема могућност инструменталног уобличења (*унети у собу, утоварити у магацин – утоварити магацин*). Поред тога, према томе да ли је инклузивност стопљена са инвазивношћу, ова је префиксална породица подељена на две велике групе – неинвазивне и инвазивне инклузиве (*унети, умотати : утегнути, убости*). Стапање инклузије и инвазивности је искуствено мотивисано – УТЕЗАЊЕ је инвазивна манипулација ОМОТАЧЕМ који опредмећује ПРИТИСАК, а УБАДАЊЕ је инвазивна манипулација Трајектором који се пробија у унутрашњу структуру неке предметности која тиме постаје НАПАДНУТИ САДРЖАТЕЉ.

3. ОНТОЛОШКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ ИНКЛУЗИЈЕ НАСЛОЊЕНЕ НА СЛИКОВНУ СХЕМУ УНОШЕЊА

Видели смо у сликовносхематском прегледу у-префиксала да је најтипичнија сликовна реализација протозначења инклузије управо сликовна схема УНОШЕЊА. За ову је схему карактеристично Тр-усмерење и релокализацијска семантика (високи аргумент је инклузирани Трајектор), али се код неких глагола примећује померање ка модификацији Оријентира (уп. *унети* и *утоварити*). Оријентир је статичан, а Агенс директно манипулише пермисивним Пред-Трајектором [#]у. У свом пуном обиму, сликовна схема УНОШЕЊА подразумева Агенса који физичким контактом узрокује да се Трајектор нађе у унутрашњем простору неког Оријентира. Овакав догађај, као и њему супратна екслокализација, ангажује спацијални примитив САДРЖАТЕЉА, али је садржатељ овде позитивно афектиран – Трајектор на крају догађаја доспева у његову унутрашњост. Уз адлативног Оријентира и овде се уочава и други, аблативни Оријентир, као негативно афектирани просторни оквир: *унео је пакет у собу из ходника*. Иако се за аблативни Оријентир може рећи да је мање истакнут наспрам адлативног, видећемо да постоје такве онтолошке конфигурације у којима адлативни Оријентир ишчезава, па статус очекиваног просторног конституента добија управо аблативни (*уклонити нешто са стола*). Рецимо још и то да стандардни типови протодогађајне компресије глаголима УНОШЕЊА омогућавају појављивање у неколико уобичајених синтаксичких оквира – прелазни оквири могу бити пуни (агентативни номинатив и Тр-акузатив: *унети, увести, угурати, убацити, увући* и др.), агентативно-рефлексивни (*ушуњати се, ушетати се*), медио-рефлексивни (номинатив има вредност Пред-Трајектора, а се вредност Трајектора: *укотрљати се, увалјати се*); непрелазни интенционални оквири су чести (номинатив има вредност Постагентативног Трајектора: *утрчати, улетети, ујახати, ујурити* и др.), а појављују се и глаголи медијалне

непрелазности (номинатив означава Постмедијалног Трајектора: *упасти, уклизнути*). Имајући све то у виду, крећемо са разматрањем онтолошке варијабилности саме схеме УНОШЕЊА и схема које се на њу наслањају. На самом крају секције осврнућемо се и на друге две мање схеме, код којих се уочава динамични садржатељ – ХВАТАЊЕ и УТВРЂИВАЊЕ.

Као и код ИЗНОШЕЊА, и ова сликовна схема обједињује догађаје у којима се путања образује захваљујући континуираном контакту Агенса *x* са трајективним актером *y* (*угурати, увући, унети*) и догађаје у којима Агенс једнократним контактом преноси на Трајектора кинетичку силу (*убацити*). Схема, такође, омогућава да инлокализацијски карактер буде препознат и код догађаја код којих се инлокативна путања образује менталним контактом између Агенса и Трајектора (*умамити, увабити, утерати, ујурити некога*). Агенс може, такође, бити изједначен са Трајектором, када је кинетичка сила интернализвана (*утрчати, упузати, улетети, упливати* и др.). Све то нам показује да сама онтологија силе није од кључне важности за препознавање догађаја као инлокализацијског – све док постоји инлокализацијска путања и просторни садржатељ у коме се она завршава, може се говорити о правој физичкој инлокализацији.

И овде се, као што смо то учили и код *из-*префиксала, уместо правог садржатеља функција физичког садржавања може остварити кроз релативни садржатељ – МЕЃУПРОСТОР. За разлику од типичног садржатеља, МЕЃУПРОСТОР није аутономни спацијални ентитет. Међупросторна инлокализација може бити значењска варијанта глагола који иначе означава типичну инлокализацију (*угурати у рупу – угурати између ормара и зида; увући руку у џеп – увући руку испод кревета*), али је за неке глаголе међупросторна инлокализација типичнија (*уметнути између нечега, уденути између нечега*). Код глагола *углавити* локализатор може бити или МЕЃУПРОСТОР (*углавио је новчић између цеви*) или САДРЖАТЕЉ ФИКСАТОР (*углавио је куглицу у џев*). САДРЖАТЕЉ ФИКСАТОР се уочава и код *ужлебити, уклонити, уместити*.

Нетипични саржатељ какав се примећује код *уденути конач у иглу* по својој је природи инхерентни садржатељ, али је његова унутрашњост димензионална, па је он изгубио неке од импликација типичних садржатеља (као што је, рецимо, перцептивна и манипулативна неприступачност садржаном), али је импликација интегрисаности саржаног са садржатељем остала сачувана. Донекле сличан тип конфигурационе „девијације“ уочавамо и код ендосфере у догађајима *ујармити волове (у јарам), упрегнути коње (у кола)*. Овде су Оријентери такође интегративни локализатори, али без правих граничника какве имају типични садржатељи. Код глагола *упаковати* уз интегративни аспект уочавамо и истицање протективности, а конкретни физички облик садржатеља може варирати у зависности од самог Трајектора (*упаковати писмо у коверту : упаковати ствари у кутију*).

Оријентир може бити и ОПРОСТОРЕНА МАТЕРИЈА – за разлику од типичног случаја, када је садржатељ унутрашњи простор, у овој је варијацији унутрашњост испуњена материјом, а Агенс се може или цео или делимично сместити у њу: *уронити у муљ, угазити у*

бару, углубити се у блато, угњурити главу у воду. Иако по творбеном значењу овде долази и глагол *утонути*, он се данас, за разлику од *потонути*, користи углавном као лексичка метафора – *утонуо је у сан* (*сан* се концептуализује као МАТЕРИЈА у коју је успавани уроњен). Глагол *угрезнути* данас је можда још једино жив у споју *угрезнути у крви*, у коме је фигуративна слика делимичне уроњености у материју очувана. Опросторна материја представља први корак од типичне инлокализације ка инвазивној схеми УБАДАЊА (*укуцати ексер у зид*). Као и код УБАДАЊА, унутрашњост је материјализована, али та материјализација још увек није конститутивне природе, па овакве сцене не удомљују идеју инвазивности.

Како интеракција са материјом често подразумева и контактну модификацију, пут од ове варијације (*угазити у бару*) до модификативне схеме је мали: *укиселити купус* би, тако, могло имати значење „ставити купус у кацу да се кисели“, што јесте УНОШЕЊЕ, али овај глагол обично значи „учинити купус киселим, оставивши га да се неко време кисели у каци“, чиме се УНОШЕЊЕ, заправо, пресупонира. У овом другом случају реч је о новој догађајној схеми – инлокативној модификацији. Како се промена схеме одиграва унутар једне лексеме, и како су обе схеме искуствено повезане, овај се прелаз лако може превидети. Промена од инлокализације (која подразумева Тр-објекат) у модификацију (која подразумева да је такав објекат реконцептуализован као Оријентир наспрам кога је Трајектор новостечено својство) представља крупнију промену у догађајној структури. Глаголи који илуструју ову промену су и: *усаламурити* („учинити да добије укус поставивши у саламуру“), *умочити* (не „локализовати у течност“ већ „локализацијом у течност – учинити мокрим“), *укалупити* (не само „ставити у калуп“ већ „трајно обликовати тим смештањем“), *уваљати* (нпр. *кнедле у презлу*, не „локализовати у презли“ већ „ваљањем кроз презлу – учинити да по својој површини образује слој од презле“). У последњем примеру јасно се види да ова схема представља искорак од инлокализације ка егзосферној модификацији. Када *уваљати у презле* упоредимо са *усолити*, *узачинити*, *убиберити* („утрљати релевантну материју по нечему“), видмо да се у оба случаја заиста образује материјализована егзосфера, али да је у првом њено образовање постигнуто инлокализацијом (*кнедле се ваљају по презли*), а у другом наношењем саме материје по Оријентиру (*со се наноси на месо*).

Онтолошко померање од типичног Трајектора, који је спацијабилни дискретни ФИЗИЧКИ ЕНТИТЕТ (*унети предмет у собу*) до Трајектора МАТЕРИЈЕ, у свом основном облику не доводи до формирања засебне сликовне схеме – *усути*, *уточити*, *улити* представљају само варијацију инлокализације. Тако је и код *умрвити* (*кекс у млеко*) и *укапати* (*капи у очи*), код којих основа указује на природу инлокализованог Трајектора (*капи*, *мрве*). Као и *унети*, *угурати*, *убацити*, поменути глаголи су локализацијског типа, што њихов синтаксички оквир јасно показује. Са друге стране, глаголи *удувати* и *упумпати*, код којих је Трајектор такође МАТЕРИЈА, имају и модификацијску вредност, што се види у могућности објекатске алтернације – *удувати хелијум у балон* : *удувати балон хелијумом*. Материја је и Трајектор код глагола *усекнути нос у марамицу* / *усекнути се*, а објекат, видимо, има вредност не инклузирајућег Оријентира (који је изражен кроз ППК) већ негативно афектираног (аблативног) Оријентира. Оваква лексикализација је нетипична за инклузивне глаголе, али је протоструктура, начелно, допушта (у протоструктури инклузије, видели смо, постоји и аблативни Оријентир, који обично добија само ППК уобличење: *унети сто из предсобља*). Глаголи као *усисати* и *упити* имају плитки номинатив јер лексикализују само прелазак из медијалног у резултативно поље (субјекат је Пред-Оријентир ^{#z}, а објекат Трајектор у: *сунђер је упио воду у себе*, *усисивач је усисао прљавштину*). Притом, глагол *усисати* може имати и дубоки оквир, са агентативним субјектом (*усисао је собу усисивачем*), па се за овај глагол може рећи да алтернира дубину и референцију субјекта, односно да је алтерсубјекатске природе. Поред тога, унутар резултативног поља овог глагола фокус је или на аблативном Оријентиру (што није типично за инклузиве) или на Трајектору који нестаје: *усисати тепих* – *прљавштину са тепиха*, па је он истовремено и алтерпрелазан. Код глагола *ушмркати* пак примећује се само Тр-објекат, а адлативни Оријентир је изједначен са Агенсом: *ушмркати*

нешто у себе. Сличну структуру, али рефлексивно профилисану уочавамо код оцаиналног *уљоскати се* („напити се“) – инлокализација материје је довела до промене менталног стања субјекта (који је исте референције као и адл-Ор), а тако је и код *удувати се* и *урадити се*, када се односе на конзумацију психоактивних супстанци.

Видели смо у претходном пододељу да синтаксичко-семантичка промена која се уочава код глагола *удувати лопту* указује на померање од сликовне схеме УНОШЕЊА до сликовне схеме УВЕЋАВАЊА. Онтолошко померање од Трајектора МАТЕРИЈЕ до Трајектора СВОЈСТВА ЕКСТЕНЗИВНОСТИ, које се уочава код глагола *удебљати се* и *угојити се*, одражава се на концептуализацију целокупног догађаја, који престаје да буде референцијална ситуација, односно постаје закључак о промени која се десила током времена (уп. *управо сам удубао балон* : *управо сам се угојио*). Сам глагол *увекћати*, како и његова деадјективна основа показује, има апстрактније, платисемично значење које не захтева да Оријентир буде тродимензионални физички предмет већ га категоризује као ЕНТИТЕТ ПОДЛОЖАН ПОВЕЋАЊУ (*имање се увекћало, плата се увекћала, амбиције су се увекћале*).

Глаголима као *улити* слични су глаголи *утрпати*, *утоварити*, *ускладишити*, код којих је реч о збиру појединачних предметности (који се може схватити као нетипична инстанца материје). Глаголи *утоварити* и *укрцати*, за разлику од *ускладишити*, могу алтернирати објекат – *утоварити џакове у камион* : *утоварити камион џаковима*. Таква синтаксичка промена показује да ова два глагола имају и локализацијску и модификацијску вредност. За разлику од глагола као *укиселити* и *уваљати у презлу*, овде није реч о успостављању егзосфере већ о ендосферној модификацији (унутрашњост камиона бива напуњена џаковима). Структурна промена, стога, наспрам типичног УНОШЕЊА подразумева само то што Оријентир *z* постаје и директно актеризован (није више само описно дефинисан као макрозона актера *y*).

До сада размотрене варијације показале су да се промена онтологије Оријентира или Трајектора може, у крајњој линији, одразити и на промену унутар саме догађајне структуре, што резултира појавом инлокализације сличних али од ње у извесном смислу другачијих схема. Погледајмо сада категоризацијска усложњавања Оријентира која се првенствено одражавају на онтолошку манифестацију инклузеје (а могу, поред тога, указивати и на структурно померање наспрам типичног УНОШЕЊА). У таквим случајевима физичка конфигурација садржатеља бледи, а он се своди на метаспацијалну ЕНДОСФЕРУ – простор који има неку од функција садржатеља али сам по себи не мора бити просторно уобличен као садржатељ.

Сликовна схема УНОШЕЊА коинцидира са неколико одазивних несликовних појмова, који омогућавају стварање метаспацијалних схема. Један од њих јесте ПОЉЕ РАСПОЛОЖИВОСТИ. Како сама по себи није замислива, РАСПОЛОЖИВОСТ се, као један од темељних појмова у нашем сазнајном систему, чврсто увезује са садржавањем примарном онтолошком везом ИМАТИ НА РАСПОЛАГАЊУ ЈЕСТЕ ИМАТИ У НЕКОМ СВОМ САДРЖАТЕЉУ. Када субјекат инлокализује неку предметност унутар свог простора, као, на пример, код *унети у своју собу*, ПОЉЕ РАСПОЛОЖИВОСТИ је преклопљено са представом САДРЖАТЕЉА. То је видљиво и у примерима као *убрати воће у котарицу*, *убрати пуну котарицу воћа*. Сам глагол *убрати*, ипак, лексички не захтева постојање Оријентира садржатеља управо због тога што се ендосфера појављује не као типични физички садржатељ већ као простор доступног – *убрао је јабуку* (→ јабука је у његовом манипулативном домену). То је још израженије код глагола *украсти* – оно што се украдо од некога сада се има у свом поседу. Притом, овде се истиче и супротни аспект садржавања – док је за субјекта РАСПОЛОЖИВО ОНО ШТО СЕ ИМА У СВОМ САДРЖАТЕЉУ, за оног коме је нешто украдено НЕРАСПОЛОЖИВО ЈЕ ОНО ШТО СЕ НАЛАЗИ У ТУЂЕМ САДРЖАТЕЉУ. Код оцаиналног *увајдити се*, рефелскивном формом фокус се помера са стечене користи (Трајектор) на стање у коме се субјекат тиме нашао (адлативни

Оријентир). Трајектор је, поред тога, код овог глагола дефинисан апстрактније, као КОРИСТ УОПШТЕ.

За разлику од догађаја *украсти*, у коме је субјекат добављао објекат у своје поседовно поље, код глагола *уделити* и *уручити* субјекат узрокује трансфер нечега из свог домена у поседовни простор неке друге особе. Оба глагола подразумевају постојање садржатеља који је истовремено и опредмећење поља расположивости (по чему су сличнији глаголу *убрати* него *украсти*), а конкретизација тог садржатеља је код деноминалног *уручити* видљива већ на творбено-морфолошком нивоу („дати некоме у руке“). Иако у типичном случају, *уделити* подразумева изразивост таквог просторног конституента – *уделити новац просјаку* (дајући му у руке или стављајући у неки други садржатељ), предикације као *уделити некоме стан* показују да се поље расположивости ипак може схватити и шире од самог просторног оквира. Широкозначност глагола *уступити* управо је повезана са измештањем из домена просторне конфигурације на метаспацијални ниво расположивости – оно што се некоме уступа може бити не само предмет већ и особа или ментални ентитет који се разуме као део субјектове поседовне сфере: *уступио му је своју оловку, своје место, своје раднике, свој пројекат, своју идеју*. Са пољем расположивости повезан је и глагол *уплатити* (нпр. *некоме новац за књигу*, или, у компресованијем облику – *уплатити некоме књигу*, када се количина новца именује преко купљеног предмета).

Пољу РАСПОЛОЖИВОСТИ слично је ПОЉЕ КОНТРОЛЕ – имати нешто у личном садржатељу (рецимо – у рукама) значи имати контролу над тим. Осамостаљивање ове одазивне појмовности од сликовносхематског контекста уочавамо код глагола који припадају домену социјалне интеракције: *унајмити (мајсторе)*, *упослити (раднике)* – Трајектор се налази под контролом субјекта, што често коинцидира са физичком локализацијом на простору којим субјекат располаже.

Код глагола *увалити* примећује се метаспацијално ПОЉЕ ИЗЛОЖЕНОСТИ. Он је сличан глаголима *уделити* и *уручити*, само је у првом плану не одазивна појмовност ПОСЕДОВАЊА већ одазивна појмовност УТИЦАЈА – оно што је некоме *уваљено* излаже га негативном, непожељном утицају. И овде је, притом, реч о широкозначности која се заснива на померању од просторног садржавања ка ОПРОСТОРИВОМ СТАЊУ ИЗЛОЖЕНОСТИ: *увалити некоме уплакано дете у руке, увалити некоме фалсификовану робу, увалити некоме свој посао*. Даљим апстраховањем, од ОПРОСТОРЕНЕ ИЗЛОЖЕНОСТИ стиже се до ОПРОСТЕНИХ ОКОЛНОСТИ УОПШТЕ – тако у случајевима као *укаснити (на састанак)* и *уранити (на посао)* уочавамо субјектово доспевање не у тродимензионални садржатељ (*ући у собу*) већ у ситуационе околности именоване основом („појавити се на неком простору *раније / касније* него што је требало“). Ендосфера је, дакле, метаспацијално концептуализована као ПРОСТОР РЕЛЕВАНТНИХ ОКОЛНОСТИ.

Инлокализација призива и стање НЕРАСПОЛОЖИВОСТИ. Како се садржатељ разуме и као део спољашњег света који онемогућава приступачност нечему, могуће је и метаспацијално уопштавање НЕПРИСТУПАЧНО УОПШТЕ (или ОДСУТНО) ЈЕСТЕ ОНО ШТО ЈЕ У САДРЖАТЕЉУ – што смо виделе већ на примеру глагола *украсти*. На овом се одазивном аспекту УНОШЕЊА данас заснивају и глаголи *удаљити* и *уклонити*. Када *удаљити* упоредимо са *унети*, уочавамо апстраховање унутар просторног домена које се тиче самог Оријентира – он више није прави просторни садржатељ већ се категоризује као ОПРОСТОРЕНА НЕДОСТУПНОСТ. Тиме се примарно-спацијално и метаспацијално упојмљење могу довести у супротан однос, иако је у основи оба обрасца инклузија у ендосферу, рецимо: *унео је слику у нашу собу* (инклузија у САДРЖАТЕЉ) и *уклонио је слику из наше собе* (инклузија у ЕНДОСФЕРУ ОДСУТНОСТИ). У наведеном примеру наспрам адлативног конституента *у нашу собу* имамо аблативни конституент *из наше собе*, који стању ОДСУТНОСТИ даје просторни облик. Док метаспацијална природа простора код *удаљити* и *уклонити* потенцира видљивост аблативног конституента, као простора на коме се ОДСУТНОСТ манифестује, данас околионални глагол

укрити даје предност позитивном просторном оквиру: *укрио се иза завесе*. Простор је тада, видимо, конфигуриран не кроз просторни примитив САДРЖАТЕЉА већ кроз ЗАКЛОН, а такво одступање од инлокализације омогућено је управо метаспацијалним уопштавањем од физичког садржавања до ПРОСТОРА ПЕРЦЕПТИВНЕ НЕДОСТУПНОСТИ УОПШТЕ (ЕНДОСФЕРЕ НЕДОСТУПНОСТИ). Око стања НЕПРИСТУПАЧНОСТИ развијен је и догађај *уложити (новац у нешто)*, код кога у-конституент именује управо опросторење тог стања (*уложити новац у фирму*). И глаголи *утрошити (сав материјал)* указује на метаперцептивну примарну метафору НЕРАСПОЛОЖИВОСТ УОПШТЕ ЈЕ ИНЛОКАЛИЗАЦИЈА.

Неприступачност се код глагола *умаћи, утећи, убећи* остварује као НЕИЗЛОЖЕНОСТ НЕГАТИВНОМ УТИЦАЈУ, због чега аблативни просторни конституент код ових глагола има предност над адлативним: *умаћи од некога (негде), умаћи са неког места (негде друге)*. Занимљиво је уочити да метаспацијална концептуализација у смислу ПОЉА НЕПРИСТУПАЧНОСТИ може у-префиксале довести у однос блискозначности са из-префиксалима, што је другачије од опште тенденције да се УНОШЕЊЕ супротставља ИЗНОШЕЊУ – на метаспацијалном ниову УНОШЕЊЕ и ИЗНОШЕЊЕ се, штавише, додирују. Тако се *умаћи некоме* семантички приближава глаголу *измаћи се од некога*, а веза између *убећи* и *избећи* још је јача (па би се, можда, истискивање глагола *убећи, убежати* из савременог језика могло довести у везу управо са тим преклапањем). Глаголи *учамити се* и *усамити се* указују на повлачења у ПРОСТОР НЕИЗЛОЖЕНОСТИ СПОЉАШЊИМ УТИЦАЈИМА. У овом је случају поље неизложености готово потпуно померено са спацијалне димензије на само стање отуђености од других. Исто значење је изражено и у експресивном околицизму *уманастирити се*, кроз творбену метафонијму која комбинује творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ЗА ПОСТИГНУТО СТАЊЕ и појмовну метафору БИТИ АСОЦИЈАЛАН (ИЛИ ЖИВЕТИ СКРУШЕНО) ЈЕСТЕ БИТИ У МАНАСТИРУ.

Још једна метаспацијална схема која је повезана са инлокализацијом јесте схема УСПОСТАВЉАЊА ЗАЈЕДНИШТВА. Глаголи који репрезентују ову схему указују на осамостаљивање заједништва, као одазивног појма, од сликовне конфигурације на коју је примарно наслоњено: СТАЊЕ ЗАЈЕДНИШТВА УОПШТЕ ЈЕ СТАЊЕ ИНКЛУЗИРАНОСТИ У ЗАЈЕДНИЧКИ САДРЖАТЕЉ. Идеја заједништва је видљива још на сликовносхематском нивоу, код глагола попут *уселити*, код ког је садржатељ семантички стопљен са сложенијом егзистенцијалном релацијом (*уселити се негде* → не „бити тренутно ту“ већ „живети ту“), што омогућава варирање од типичног садржатеља са физичким граничником (зидовима) до садржатеља у форми простора заједнице: *уселити се у стан* → *уселити се у град, државу* и сл. Глагол *удомити (некога)* у основи садржи именички појам *дом*. Његова је инлокализацијска природа, стога, и творбено транспарентна – префиксација се интерпретира као творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОСТОРА. Основно значење овог глагола могло би се дефинисати као „сместити некога у нечији дом, наћи, обезбедити некоме дом“.¹¹³ Сликовна схема УНОШЕЊА видљива је у таквој дефиницији у предикату „сместити“, којим се могу парафразирати и други инлокативни глаголи (рецимо – *убацити* „сместити у нешто бацањем“). Међутим, глагол *удомити* није потпуно сводљив на „сместити унутра“, што показује остатак дефиниције – „наћи“ и „обезбедити“ нису глаголи локализацијског значења. Семантика глагола *удомити* превазилази просторну инлокализацију, односно – инлокализованости се придружује и одазивна димензија. Такво би се семантичко обогаћивање простора можда још јасније видело у дефиницији „сместивши некога у нечији дом, прикључити га заједници којој тај дом припада“. Сада је очигледно да је УНОШЕЊЕ овде,

¹¹³ Таква нам се дефиниција чини данас тачнијом од оне коју доноси РМС („дати кћер, сестру, девојку у туђ дом, удати“). Према грађи којом је лексикограф РМС располагао, *удомити* је синоним гл. *удати*, али је, ако се у обзир узму данас актуелније ситуације употребе овог глагола (нпр. *удомити пса*), јасно да је значење „удати“ само једна од реализација општије платисемичне значењске схеме, на коју, на крају, указује и творбена структура овог глагола.

заправо, ОПРОСТОРНА ИНТЕГРАТИВНОСТ – просторност је окидач за надпросторни садржај (који овде не постоји без тог простора), односно инлокализација коинцидира са стањем ПРИДРУЖЕНОСТИ ЗАЈЕДНИЦИ.¹¹⁴ Стопљеност садржатеља и одазивног стања уочава се и код глагола *утамничити* (и његове данас неуобичајеног синонима *убајбочити*). Реч је о деноминалном глаголу који илуструје творбени образац НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОСТОРА („одузети некоме слободу сместивши га у затвор“). Такав је и експресивни околионализам *укавезити*.¹¹⁵ За разлику од глагола типа *удомити*, овде је под фокусом други аспект инлокализацијског искуства – корелација УНОШЕЊА И СТАЊА ОГРАНИЧЕНОГ КРЕТАЊА, односно ограничене слободе.

Компресивна функција инлокализације потпуно је транспарентна код деноминалних префиксала *усинити*, *укћерити*, *угостити*. Ови глаголи су значењски блиски глаголу *удомити*, али својом творбеном структуром померају фокус са просторности на само стање интегрисаности у заједницу (трајно – *усинити*, *укћерити*, или тренутно – *угостити*). Иако се, као и *удомити*, они могу подвести под сличну дефиницију „примивши у свој дом, укључити неког у своју заједницу“, деадјективно¹¹⁶ *усвојити* илуструје општу творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈ ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СТАЊА, док деноминали *усинити*, *укћерити* и *угостити* у први план постављају положај интегрисаних ентитета (НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ УЛОГЕ).¹¹⁷ Глагол *удати* може се подвести под исти појмовни образац. Како се данас отпочињање брачног живота уобичајено доживљава као *ступање* у брак а не *давање* женске особе из породице родитеља у породицу мужа, за глагол *удати* може се рећи да тежи десемантизацији основе (у целини, семантика инклузије је транспарентна, али семантичка мотивисаност основе бледи).

Изражену метаспацијалност примећујемо код глагола *учланити* и *уписати*. Први од њих већ својом творбеном структуром указује на онтолошко померање, реч је о деноминалу који одговара творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ЗА УЛОГУ КОЈА СЕ ДОГАЂАЈЕМ ПОСТИЖЕ. У другом случају основа није у истој мери семантички транспарентна, али би се могло претпоставити да је ово значење развијено уопштавањем иницијалног физичког сегмента ситуације за целу ситуацију: *уписати своје име (на неки документ)* означава давање сагласности да се приступи некој заједници или институцији. Код оба глагола примећује се просторни конституент инлокативног типа: *учланити се у библиотеку*, *уписати се у школу плеса (на часове плеса)*.¹¹⁸ Метаспацијалност таквих конституената је јасна – реч је о институционализованим просторима заједништва, а инлокализација није сводљива на *ући у библиотеку*, *ући у школу плеса*. Сличан је и глагол *укључити некога у нешто*, код кога просторни конституент именује или заједничко дешавање (посао и сл.) или саму групу: *укључити некога у пројекат / у тим*.

Глагол *уплести се*, који примарно означава просторни догађај (*уплео се у растиње*), често се користи као метафора за тешку, дискомфорну ситуацију уопште, која обично

¹¹⁴ Иако РМС бележи у истом значењу и *укућити*, реч је о околионалној творбеној варијанти појмовности која се именује глаголом *удомити*. Примарним значењем глагола *укућити* пак сматрамо „обезбедити некоме простор за становање; опремити, средити, уредити простор у коме ће неко становати, окућити некога“, које је за глагол *удомити* секундарно (мање уобичајено, нпр. *укућили су сина / удомили су сина* = створили су сину услове да негде самостално живи).

¹¹⁵ Један од примера са интернета: „дивље животиње [...] треба укавезити“.

¹¹⁶ У основи јесте заменица, али је реч о заменици са придевском вредношћу.

¹¹⁷ Такав је и данас неуобичајени глагол *удомазетити*, деноминални префиксал у чијој основи је именица *домазет*.

¹¹⁸ Ова се два глагола разликују управо по томе што *учланити* не познаје могућност варирања просторног конституента са конституентом дешавања, док је то код *уписати* могуће: *уписати се у школу плеса – на часове плеса*.

подразумева неко заједничко делање: *уплео се у сумњиве послове*. Лексичку метафору илуструје и глагол *умешати се у нешто* (у *нечију свађу*, у *неки процес* и сл.). Таква ситуација се без лексичке метафоре изражава глаголом *унустити се у нешто*, при чему природа дешавања може варирати, од тренутне активности (*унустио се у расправу са њим*) до дугорочног стања (*унустио се у везу са неким*). Код глагола *учествовати* метаспацијални садржатељ се обично концептуализује као конкретно, просторно-временски дефинисано дешавање: *учествовати у такмичењу*, *учествовати у приредби*. Ипак, и овај глагол допушта уопштавање у коме се релевантност реалног простора губи: *учествовао је у осмишљавању протеста* подразумева суделовање у заједничком послу али без упућивања на конкретни просторно-временски оквир у коме се тај посао реализује. Просторни конституент код свих наведених глагола постоји, али како они лексички подразумевају метаспацијално уопштавање од физичког садржатеља до идеје опростореног заједништва, његова онтологија варира од ОПРОСТОРИВЕ ЗАЈЕДИЧКЕ АКТИВНОСТИ до самог СТАЊА УКЉУЧЕНОСТИ У НЕШТО.

Глагол *уписати* већ смо поменули у значењу „учинити да неко приступити некој институцији“. Погледајмо сада његово основно значење. Онтолошку варијација која се примећује код примарног *уписати* разумемо као парафизичку – Трајектор је ментални ентитет (податак) који добија своју визуелну форму како би се усидрио у човекову физичку стварност. То онтолошко двојство омогућава да се Трајектор некад реализује као инстанца когнитивбилног ентитета (*уписати податак*), а некад као инстанца перцептивбилног визуелног ентитета (*уписати плусић у одговарајуће поље*). Управо се ово онтолошко померање од типичног спацијабилног (стога и перцептивбилног и когнитивбилног) Трајектора ка неспацијабилном али перцептивбилном (и когнитивбилном) Трајектору одразило и на природу Оријентира, који је овде не тродимензионални садржатељ (јер је тродимензионалност релевантна за спацијабилне ентитете) већ дводимензионални носилац (*уписати податак на папир*).¹¹⁹ Такву онтолошку реализацију Трајектора уочавамо и код *убележити* (*на папир*) и *уцртати* (*у већ постојећу скицу*). На *уписати* наслањају се и догађаји *уматичити* („унети име у матичне књиге“), *укњижити* („унети податак у пословне књиге“), *убаистинити* („унети неког међу своје наследнике“). Парафизичку онтологију има и Трајектор који се примећује у новим значењима глагола *учитати* и *уписати – податак на хард-диск*. Сви ови глаголи увек подразумевају постојање материјализованог носиоца парафизичког ентитета, без обзира да ли је тај носилац директно или тек индиректно видљив – код *укњижити* и *уматичити* он је у самој основи (с тим што је синтагма *матична књига* сажета испуштањем центра).

На самом крају ове секције размотрићемо сликовне схеме УТВРЂИВАЊА И ХВАТАЊА, као инклузивне схеме са динамичним САДРЖАТЕЉЕМ. У секцији (1) смо видели да су у питању мале групе глагола који се могу посматрати као прелаз од сликовне схеме УНОШЕЊЕ ка сликовној схеми УМОТАВАЊА. Као и код УМОТАВАЊА, у овим двома схемама се уочава динамични инклузор, али он није ОМОТАЧ већ САДРЖАТЕЉ. За разлику од типичног садржатеља, какав постоји у сл. схеми УНОШЕЊА, овај САДРЖАТЕЉ нема статични карактер, већ се током догађаја образује око садржаног.

Пођимо од глагола УТВРЂИВАЊА: *ушатрити*, *улогорити*, *утаборити*, *ушанцити*, *убивковати*, *угнездити*, *утврдити* (нпр. *град зидинама*). Да је реч о Оријентир у САДРЖАТЕЉУ

¹¹⁹ У-конституент је могућ, али као активна зона дводимензионалног носиоца: *уписати податак у одговарајуће поље на папир*. Због тога је значење „унети у поље“ специфична варијанта значења „дати неком податку писани облик“ (уписати на папир).

показује у-конституент, који има локализацијску вредност: *ушатрити се у шаторе*. Међутим, такав садржатељ настаје током самог догађаја око садржаног ентитета, који може бити и сам субјекат: *птица се угнездилa испод прозора* („направила је гнездо тамо за себе“). Као што *умотати* подразумева формирање инклузора око објекта (*прст завојем*), тако *утврдити град* подразумева подизање спољашњих зидина унутар којих је град заштићен; *улогорити се*, слично, обухвата читав процес оформљивања логора у коме ће се боравити (подизање шатора и др.); *ушанчити* указује на копање шанца. Видимо да ова група глагола показује склоност ка творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОСТОРА, која се реализује кроз деноминалне основе, што је у складу са њиховим општим значењем „успостављања садржатеља“.

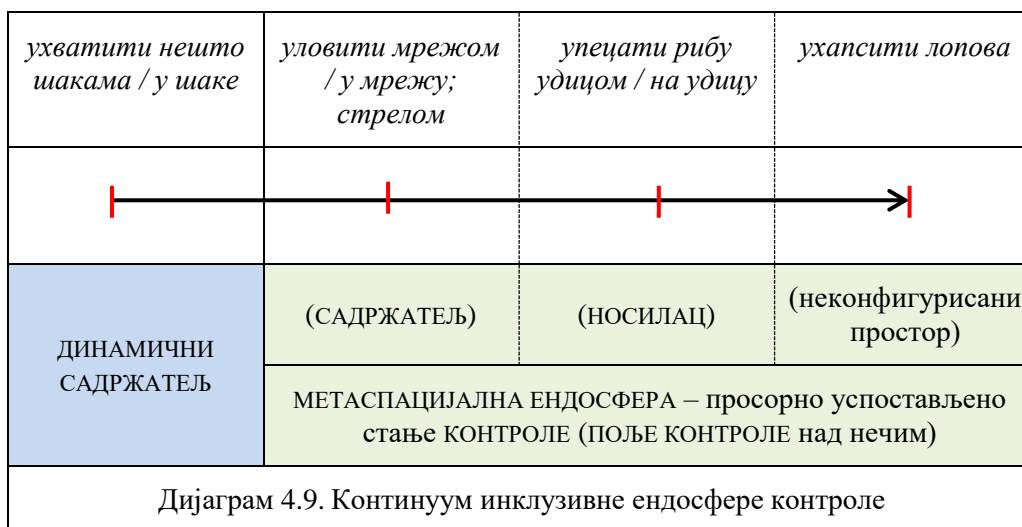
Сликовну схему ХВАТАЊА препознајемо код глагола *ухватити* и код неколико са њим повезаних глагола метаспацијалне природе. Значење глагола *ухватити* у примерима као *ухватити свица у руке*, *ухватити лопту у шаку*, *ухватити животињу у мрежу* може се дефинисати као „учинити да се неки ентитет у покрету нађе у ограниченем просторном оквиру којим располаже субјекат померањем тог оквира ка њему“. Тај просторни квир има функцију правог садржатеља наспрам ентитета који је изражен акузативом (*где је свица? где је лопта? где је животиња?*). Агенсово дејство, ипак, директно обухвата не будућег Трајектора већ будућег Оријентира: субјекат помера сопствене *шаке* тако да оне обухвате *свица* (а не утиче на померање *свица*), или – субјекат баца *мрежу* ка *животињи*, у коју се животиња хвата. Управо због тога је и могуће да просторна ППК алтернира са инструменталом: *ухватити свица у руке* / *ухватити свица рукама*. Такву могућност, подсећамо, немају типични инлокативи (*убацити лопту у собу*). У схеми коју илуструје *ухватити*, дакле, исти актер се појављује као Агенсова микрозона (Реификатор) и као сам адлативни Оријентир.

	<i>унети предмет у собу</i>	<i>ухватити свица шакама / у шаке</i>	<i>умотати завој око прста / прст у завој</i>
	УНОШЕЊЕ	ХВАТАЊЕ	УМОТОВАЊЕ
инклузор	статични, независни САДРЖАТЕЉ	динамични, манипулатибилни САДРЖАТЕЉ	динамични, манипулатибилни ОМОТАЧ
у-конституент	локализатор	локализатора	модификатор
алтернација инструментала и Тр-објекта	немогућа	могућа	могућа

Табела 4.5. Семантика инклузора у сл. схемама УНОШЕЊА, ХВАТАЊА И УМОТАВАЊА

Како успостављање динамичног садржатеља око нечега коинцидира са успостављањем стања потпуне КОНТРОЛЕ над Трајектором, ова схема је погодно чвориште за метаспацијално уопштавање. Метаспацијалну контролу изражавају глаголи *уловити* и *упецати*, код којих стање контроло може бити реализовано кроз просторни ентитет: *уловити животињу у замку*, *упецати рибу на удицу*. Различита конфигурисаност таквог просторног ентитета (*мрежа* је САДРЖАТЕЉ, *удица* је НОСИЛАЦ) показује да је овде реч не о правом САДРЖАТЕЉУ већ о функционалној ЕНДОСФЕРИ КОНТРОЛЕ. Иако у примеру *упецати рибу на удицу* немамо праве граничнике *око* рибе (као што је то, рецимо, *замка око ногу неке*

животиње), ендосфера је присутна у форми потпуне моћи коју субјекат успоставља над објектом, као и у форми ограничености објектовог кретања. Управо та врста апстраховања физичког садржатеља на просторну контролу (без правог просторног садржавања) омогућава глаголу *уловити* да остане неодређен како по питању самог начина којим се дошло до улова тако и по питању тога да ли је уловљено живо или није (*уловити медведа за циркус : уловити вука у хајци*; а уп. и фигуративну употребу овог глагола, која почива само на варијанти са *живим* уловом: *новинари су коначно уловили директора* = он је сада у простору њихове тренутне „контроле“, па могу да му поставе нека питања). Глагол *ухапсити*, у том смислу, метаспацијалност изражава у најекстремнијем облику – стање просторне контроле код овог глагола није уопште изразиво неким предикацијским конституентом¹²⁰ (али је семантика просторно успостављене доминације и те како присутна – *ухапшени* се налази под апсолутним надзором онога ко га је ухапсио).

Метаспацијалност се уочава и у знаењу „затећи некога у извршењу нечега“: *ухватили су га на делу, ухватили су га у крађи, ухватили су га како краде / где краде*. Ни у овој значењској реализацији простор контроле не добија синтаксичку видљивост, управо због тога што је идеја о успостављању физичке ендосфере (типа *мреже*) овде реализована у апстрактнијем облику, као идеја о спознајној моћи коју субјекат има над објектом. Та се субјектова моћ (он *види* и *разуме* шта се дешава) може метафорички замислити као мрежа у којој субјекат држи објекат под својом сазнајном контролом.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (3). У овој смо секцији размотрили онтолошке варијанте протозначења инклузије наспрам сликовне схеме УНОШЕЊА. Онтолошко варирање примарне категоризацијске структуре, видели смо, са једне стране указује на прелаз од инлокализације ка другим варијантама физичке инклузије (пре свега ка егзосферној модификацији, УМОТАВАЊУ – *уваљати кнедеље у презлу*, а у назнакама и ка импутивној локализацији, УБАДАЊУ – *угазити ногом у бару*). Описане су и појединачне варијације, код којих се фокус

¹²⁰ Просторност је изразива у форми локатива (*ухапсили су га на улици*), али то није простор контроле већ општи просторни оквир догађаја (уп. са просторима контроле код *ухватити у руке* или *уловити у мрежу* или *упецати на удицу*).

помера са Трајектора на адлативни Оријентир (*упумпати лопту, удувати се*) или пак на аблативни Оријентир (*усисати собу*). Са друге стране, поред структурног варирања, учени су и примери онтолошког усложњавања сликовносхематских елемената. Тако је уопштавањем Оријентира тродимензионално садржавање у значењима појединих глагола сведено на опросторива стања, односно метаспацијализовану ендосферу: РАСПОЛОЖИВОСТИ (објектова расположивост: *уделити, уручити*; субјектова расположивост: *убрати, украсити*), НЕРАСПОЛОЖИВОСТИ (*удаљити, уклонити, уложити*) и ЗАЈЕДНИШТВА (*удомити, угостити, учланити, уписати, учествовати*). У таквим, метаспацијалним реализацијама просторна димензија садржатеља слаби како би се одазивна димензија ојачала и осамосталила. Код неких је глагола представа о садржатељу очуванија (*уделити у руку, угостити у свом дому*), док је код неких инклузија манифестована само као опросторење одазивног садржаја (*удаљити, уклонити* – право садржатеља нема, он је метаспацијално сведен на просторну одсутност). Онтолошка промена Трајектора, са друге стране, подразумева интегрисање манипулације менталним ентитетима са манипулацијом у физичком (визуелном) простору (*убележити податак*). На крају ове секције испитали смо сликовну схему ХВАТАЊА и показали да је она искуствена основа за повезивање протозначења инклузије са успостављањем СТАЊА ПОТПУНЕ ФИЗИЧКЕ КОНТРОЛЕ НАД НЕКИМ (*уловити, упецати, ухапсити*).

4. ОНТОЛОШКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОСТИ И СЛИКОВНА СХЕМА УМОТАВАЊА

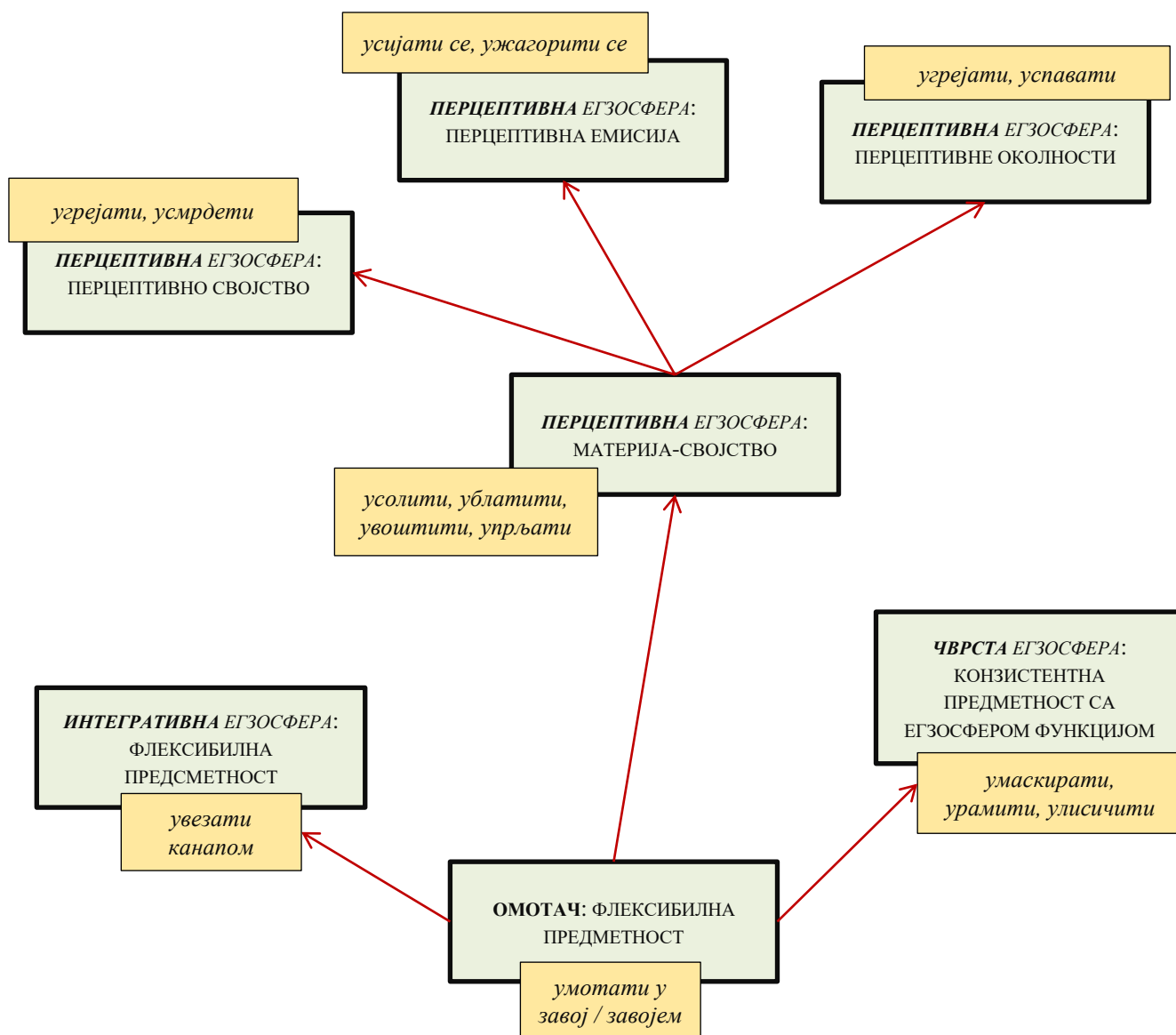
У уводним смо разматрањима овог поглавља видели да се инклузија у физичком домену манифестује кроз два просторна примитива – као релација која укључује САДРЖАВАЊЕ и као релација која укључује ОМОТАВАЊЕ. Основна разлика између САДРЖАТЕЉА и ОМОТАЧА јесте у њиховој актантској вредности – САДРЖАТЕЉ је Оријентир, ОМОТАЧ је Трајектор. Притом, ОМОТАЧ је динамичне природе (њиме се током догађаја манипулише), а типични САДРЖАТЕЉ је статичан. Када се инклузија остварује преко САДРЖАТЕЉА, њен је онтолошки примарни облик локализацијска сликовна схема УНОШЕЊА, којом се се бавили у претходној секцији. Када се пак инклузија остварује преко ОМОТАЧА, у питању је сликовна схема УМОТАВАЊА, која је инклузивна, пре свега, у перцептивно-модификацијском смислу. Том ћемо се схемом, и њеним екстензијама, бавити у овој секцији.

4.1. Егзосферна модификација – сликовна схема УМОТАВАЊА

У свом искуствено примарном облику УМОТАВАЊЕ подразумева постојање инклузивног омотача и инклузиране предметности: *увити (завојем / у завој), умотати (целофаном / у целофан), увезати (некоме повез преко очију), упасати се (појасом), убундати се (бундом / у будну), укабаничитити се (кабаницом / у кабаницу), умундирити се, угаћити се, ућебати („умотати се у ћебе“), ушушкати (некога ћебетом / у ћебе)*. Омотач се обично категоризује као ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ. За разлику од типичних предмета, ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ нема конзистентни, чврсти облик, али је, као и типичан предмет, аутономни и дискретни ентитет. По својству флексибилности она се приближава МАТЕРИЈИ, али се не може сматрати материјом, јер је типична материја (нпр. *вода* или *песак*) неаутономна и континуирана. Нетипични омотач је по својим својствима пак ближи типичним предметима – пре свега по томе што је чврсте, нефлексибилне структуре. Оно што

га повезује са типичним ОМОТАЧЕМ јесте инклузирајућа квалификативна функција: *умаскирати* („ставити маску преко лица“), *урамити* („поставити рам око нечега“), *уоквирити* („поставити оквир око нечега – предметни или визуелни“: *уоквирити слику*, *уоквирити текст*), *устаклити* (*слику*), *убручити* („обухватити обручем“), *уоглавити* („ставити оглав коњу“), *увизирити* („ставити визир на главу“), *увенчати* („ствити венац некоме на главу“), *укрунити* („ставити некоме круну“), *уланчити* („ставити некоме ланце“), *улисичити* („ставити лисице“), *угвожђати* („ставити гвожђе око руку или ногу“), *умеђити* („оградити међом“). Овим глаголима треба придружити и глагол *уореолити* („поставити ореол око нечије главе“), код кога је ОМОТАЧ парафизичка предметност. Понекад ОМОТАЧ може бити на самој граници између ФЛЕКСИБИЛНЕ и ЧВРСТЕ ПРЕДМЕТНОСТИ – тако код *уседлати* (*коња седлом*, *седло око коња*), седло јесте само по себи чврста предметност, али је каиш којим се оно везује око коња флексибилног облика. Интегративна функција може бити стопљена са перцептивном заклоњеношћу (*укоричити листове у књигу*), али то није нужно (уп. *увезати цвеће у букет*). Иако најтипичнији глаголи са омотачем нису деноминални префиксали (*увити*, *умотати*, *увезати*), за ову се семантичку групу у целини може рећи да тежи творбеном истицању самог ОМОТАЧА, односно деноминалности (уп. именице у основама горе наведених глагола: *јарам*, *обруч*, *седло*, *ланац*, *визир*, *гвожђе*, *корице*, *каиш*, *ћебе*). За ове је глаголе, дакле, карактеристична творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРЕДМЕТА. Двоструку метонимију пак уочавамо у примеру *ушушкати* – унутар творбене метонимије остварује се и појмовна метонимија ЗВУК ЗА ПРЕДМЕТ КОЈИ ГА ПРОИЗВОДИ.

Наспрам сликовне схема УМОТАВАЊА онтолошко варирање инклузије се, са једне стране, односи на промену категорије омотача из ФЛЕКСИБИЛНЕ у КОНЗИСТЕНТНУ ПРЕДМЕТНОСТ (*умотати шалом врат* → *умаскирати лице маском*, *укоричити књигу*, *улисичити некоме руке*, *урамити слику*, *устаклити експонат*, *уоглавити коња*), а са друге оно подразумева њено продужење у категорију ПЕРЦЕПТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ (*умотати шалом* → *упрскати бојом*, *уквасити водом*, *умазати фарбом*). Таква егзосфера представља нетипични, ослабљени ОМОТАЧ који је престао да буде прави просторни ентитет и постао перцептивно својство. ПЕРЦЕПТИВНА ЕГЗОСФЕРА је по функцији перцептивног обухватања слична ОМОТАЧУ, али она нема потпуну просторну конфигурисаност коју има прави омотач. У наредним подсекцијама детаљније ћемо размотрити егзосферно перцептивно својство, егзосферну перцептивну емисију, егзосферне перцептивне околности и егзосферну интегративност.

Дијаграм 4.10. ОМОТАЧ и његова физичка уопштења

4.2. Егзосферно својство – од перцепције до уобличења

Глаголе ове многобројне групе можемо поделити у неколико семантичких скупина, које ће нам омогућити да онтолошко варирање егзосфере лакше уочимо.

1) Прву подгрупу чине догађаји код којих се ради о визуелном својству које је повезано са одређеном материјом. Углавном је реч о глаголима који означавају успостављање дифузног визуелног трага чији је хипероним глагол *упрљати* (неком материјом): *убалегати, убалавити, ублатити, убуђати се, убљувати, убрашњавити, угаравити, угарити, укењати, укравити, умаглити (прозор), умазати, умрљати, упепелити, упишати, упљувати, упаучинит се, уплеснити се, упрашити, услинити, усрати, учађавити, узнојити се*. Њима се придружују глаголи који означавају дифузно nanoшење неке материје по површини али који

нису инстанце прљања: *умацкати, улицкати, ушминкати, упудерисати*. Иако су то често глаголи агентативног оквира, неки од њих се појављују искључиво као медијални (рефлексивни *унаучинити се, убућати се, уплеснити се*, као и амбирефлексивни *прозор се умаглио, прозор је умаглио*). Што се творбене структуре ових глагола тиче, уочава се да група тежи деноминалном формату, управо како би се веза са одговарајућом материјом формално нагласила (НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ЗА РЕЛЕВАНТНУ МАТЕРИЈУ).

2) Као другу подгрупу можемо издвојити глаголе који подразумевају својство влажности изазвано неком течном материјом. Они су хипоними глагола *уквасити* и *умокрити*: *увлажити, упрскати, упљускати, укиснути* („покиснути“), *уросити, уштрапати, ушприцати*. Видимо да су у питању девербативи (као *упрскати* ← *прскати*), међу којима има и оних који би се могли интерпретирати и деадјективно (као *умокрити* ← *мокар*), а забележни су и деноминали (*уросити* ← *роса*). Како граница између визуелног трага, посебно ако је он дифузан, и стања влажности није оштра, неки глаголи припадају и претходној групи: *упрскати водом – бојом*. За ове је две групе карактеристична конкурентност са *из*-префиксалима, код којих *из*- указује на експозитивну ексклузију (*упрскати* : *испрскати*). Ова два префикса, која су када је реч о примарним просторним реализацијама (УНОШЕЊЕ и ИЗНОШЕЊЕ) супротстављена (*утрчати – истрчати*), у домену перцептивне модификације постају блискозначни. Разлика између *исквасити* и *уквасити* не испољава се у самој сликовносхематској организацији сцене већ у протосемантици која је унутар сликовне схеме експлицитно „удомљена“ – у једном се случају наглашава инклузивност новостеченог перцептивног својства наспрам Оријентира, док се у другом назначавача ексклузивно „порекло“ саме експозитивне материје (која доспева из Агенсовог домена или, ако је реч о медијалном догађају – уопште из спољашњег домена наспрам објекта).

3) Једну линију варијација карактерише изражена материјализација својства. Материја, тако, може образовати конститутивни слој преко Оријентира (чиме се ови глаголи приближавају глаголима са правим ОМОТАЧЕМ): *убетонирати, уасфалтирати, угипсати, углетовати, укалдрмисати, уплочити, увоштити*. Крајњи степен материјализације подразумева да је својство збир појединачних спацијабилних (или бар делимично спацијабилних) ентитета: *украшити (украшима), учичкати, улепити (зид постерима), уфронцлати се*. Оваквим се глаголима придружују медијални деноминали *увашкати се, устеничити се, уцрвати се* и деадјективи као *увашљивити се*. Глаголи као *украстати се* и *уперутати се* налазе се на самом прелазу између материјализованог својства и визуелног трага.

4) Са материјализованим својством повезано је и својство КОНСТИТУЕНТ. То може бити материјализована егзосфера: *укорити се* („добити кору“), *учахурити се, умахунити*. Чешће је реч не о компактној већ о дифузној конститутивној егзосфери (која се може видети и као градивна материја): *умаљати се, умаљавити се, удлакавити, убрадати, урасти, укоровити се, упарложити се, уцветати се, улистати, узеленети, упупољити, убокорити се, угранати се, увлатити (се), упупавети, усеменисти, уцвастити, уродити, уиглити се* („добити иглице“). Као што видимо носилац материјализоване егзосфере може бити човек (*умаљавити се*), биљка (*уцветати се*) или пак простор (*утравити*). Медијални глагол *урасти* обухвата и домен тела и домен простора (*урастао си у браду, врт је урастао у коров*). Медијалност се понекад изражава као амбирефлексивност, нпр. *биљка је уцветала – биљка се уцветала*. Блискозначност се остварује са *из*-префиксалима аутоекспозитивног значења (*излистати се, исцветати се, измаљати се* и сл.). И овде се поред девербативне творбе уочава тенденција ка деноминализацији (НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ МАТЕРИЈЕ, *маље, брада, цветови,*

попољци и сл.). Деноминална основа понекад алтернира са деадјективном (*умаљати се* : *умаљавити се*).

5) Дематеријализација својства пак подразумева његово свођење на ПЕРЦЕПТИВНИ ТРАГ. Типичан комплетивни визуелни траг представља боја (а како је она повезана са наношењем одређене материје, ови се глаголи повезују и са првом групом): *убелити*, *убелети*, *уцрвенити*, *уцрвенети*, *ужутити*, *уцрнити*, *ушаренити* и сл. Дифузни визуелно-тактилни траг (који је на почетку низа првенствено визуелан а на његовом крају готово да потпуно прелази у сферу тактилности) уочавамо код глагола као: *утацкати се*, *упегати се*, *убогињати се*, *убубуљичавити се*, *уборати се*, *уквргавити се*, *угрбавити*, *угрбити*, *ухрапавити се*, *удрвенети* („постати споља чврст, груб“, *стабљика је удрвенела*), *уштиркати*, *ушкробити*, *уштавити (кожу)*, *укрутити*. И кретање од визуелног трага до мириса је континуирано, па се код *удимити (просторију)*, *укадити*, *утамјанити* примећује визуелно-олифактивни нетактилни перцепат (*дим*), док код *умирисати*, *упарфемисати*, *усмрдети*, *убаздети се*, *упрдеи се* визуелна компонента потпуно изостаје, па се може говорити о олифактивној егзосфери успостављеној око објекта. Глаголи *ужегнути* и *убајатити* доносе сложено перцептивно својство, које комбинује мирис и укус, а у коме је удео визуелности минималан.

6) Апстрактније перцептивно својство од визуелног трага јесте ОБЛИК, ФОРМА. Будући да облик захвата цео ентитет, његова се промена види као успостављање нове перцептивне егзосфере: *уковрцати*, *увити (косу)*, *умрсити*, *улоптати*, *угрудвати*, *углавичити се* („добити облик главице“), *ујезгрити се*, *уједрити се* („добити облик једра“), *укоритити се* („добити облик корита“), *уквадратити се*, *утроуглати се*, *уобликовати*. Глаголу *умрсити* слични су и не тако уобичајени глаголи *усложнити* и *укомпликовати*, само је објекат менталне природе (*тај су проблем додатно усложнили*). Поред деноминала као *улоптати*, творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СВОЈСТВА може се остварити и деадјективно: *употпунити* („учинити потпуним“), *уготовити* („учинити готовим, завршеним“). Изражену парафизичку онтологију уочавамо код глагола *укомпоновати*, *углазбити*, код којих није у питању повезивање менталног ентитета са визуелним обликом већ са аудитивном уобличеношћу. Слични су, али са уопштенијим значење „учинити да нека идеја добије физичку форму, да се физички манифестује“ – *уобличити*, *утеловити*, *утелотворити*, *уваплотити*, *упредметити*. У домену социјалне стварности такви су глаголи давања формалног облика: *узаконити (праксу)*, *уформирати (радну групу)*. Егзосфера ФОРМЕ, дакле, образује континуум који отпочиње визуелно-тактилним обликом (када је објекат ФИЗИЧКА ПРЕДМЕТНОСТ, нпр. *угрудвати*), наставља се општом перцептивном оформљеношћу (када је објекат ОПРЕДМЕТИВА ИДЕЈА; нпр. *утеловити*), и допире све до општег стања формираности, формулисаности (када је објекат ЕНТИТЕТ У ДРУШТВЕНОЈ РЕАЛНОСТИ, нпр. *уформити*).

7) Још апстрактнија чулна егзосфера од облика јесте перцептивни УТИСАК. За разлику од облика који је донекле замислив као самосталан (нпр. облик лопте или троугла), перцептивни утисак је нераскидиво стопљен са својим носиоцем, јер се заснива на процени која уопштава свеукупну перцептивну датост неког ентитета. Реч је о деадјективним префиксалима код којих је егзосфера сведена на оцену перцептивног стања: *улепшати*, *уредити* (→ да буде уредно), *уснажити*, *уједрити* („постати једар“), *удесити се*, *умодити се*, па и *уподобити се* („начинити се сличан некоме“) и *уличити (на некога)*. Ту су и деноминални глаголи негативног перцептивног утиска *унаказити*, *унакарадити*, а могао би се овде сврстати и глагол *усвињити*, који стање неуредности концептуализује кроз представу

о неуредној животињи (творбеном метафтонимијом која комбинује творбену метонимију НАЗИВ ЗА ДОГАЂАЈ ИЗ РЕЛЕВАНТНОГ СВОЈСТВА са метафором НЕУРЕДАН ЧОВЕК ЈЕ СВИЊА). Код okazaиналних лексикализација *умладити* и *уздравити*, општи перцептивни утисак виталности концептуализује се као апстрактна перцептивна егзосфера. Глагол *усавршити* своје платисемично значење у једном сегменту остварује и кроз димензију перцептивног утиска.

Кроз ових седам тачака покушали смо да опишемо разноврсност онтологизације перцептивног егзосферног својства, као и његово настављање у натперцептивни домен. Свим наведеним глаголима заједничка је општа идеја о својству које се доживљава као инклузивна егзосфера, односно нека врста перцептивног, неаутономног „омотача“. Видели смо да је таква егзосфера у централним случајевима повезана са одговарајућом материјом, што је мање или више приближава правим ОМОТАЧИМА (уп. *упрљати блатом* и *убетонирати бетоном*). Њена дематеријализација отпочиње слабљењем визуелне компоненте и преласком у апстрактније, обично невидуелне перцептивне модалитете (*ухрапати*, *угрудвати*, *ужегнути*, *усмрдети*). На самим рубовима перцептивног онтолошког домена налазе се глаголи који перцептивно искуство директно повезују са менталним ентитетима, односно – догађаји парафизичке онтологије, у којима нека опредмећена менталност добија перцептивну егзосферу (*укомпоновати*, *утелотворити*).

4.3. Емисивна егзосфера – од перцепције до понашања

Посебну инстанцу перцептивне егзосфере представља емисивни перцепат. У типичном случају реч је о светлости и(ли) топлоти коју неки ентитет емитује, а која се концептуализује као његова опазива егзосфера (перцептивно слична типичном ОМОТАЧУ, али неспацијабилна и неаутономна наспрам носиоца): *упалити* (*ватру* – ватра је егзосфера за оно што гори, *сијалицу* – светлост је егзосфера наспрам сијалице која је емитује; или медијално: *чело му се упалило* „добио је температуру“ – температура је перцептивна егзосфера), *ужарити*, *убљеитати*, *усијати*, *усјајити*, *упећи* (*сунце је упекло*), *усветлити*, *уцаклити*, *ушљаитати*, *ујарити*, *угрејати* (*сунце је угрејало*). Посебну подгрупу сложених визуелних околности образују безлични okazaинални глаголи као *уданити се*, *узорити се*, *уноћити се*, *умрачит се*, *упролетити се*, *узимети се*, код којих се наступајући део дана или годишње доба види као специфична перцептивна егзосфера.

Емисивни перцепат се појављује и као звук, па се глаголи успостављања аудитивне околности такође концептуализују као инклузивни: *ужаморити се*, *ужагорити се*, *ухуктати се*, *ужуборити се*, *укокодакати се*, *умјаукати се*, *улајати се*, *упијукати се*, *уњакати се*, *уцвркутати се*, *уцвилети се*. Поред дубоких рефлексива (*узвиждукати се* „почети интензивно звиждати“),¹²¹ неки од ових глагола означавају медијалну рефлексивност (у виду збивања, када је номинатив плитки Пред-Оријентир: *вода се ужуборила*). Код глагола *уплакати се* може се говорити о емисивном понашању, које у себи обједињује аудитивну димензију са димензијом емисивне материје и емисивног звука.

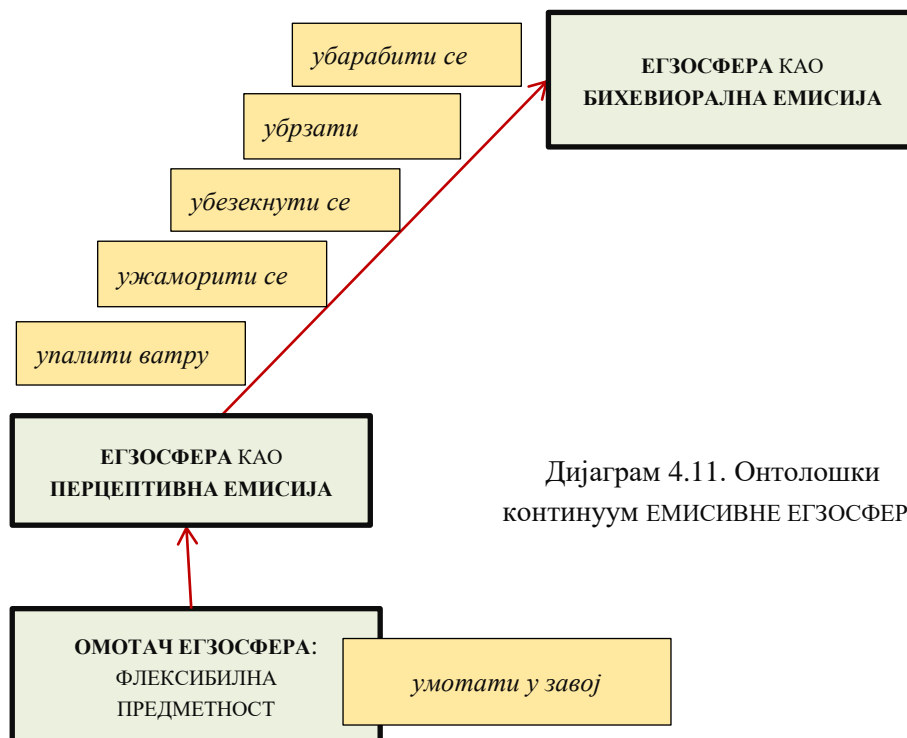
Код малог броја глагола, међу којима су неки okazaинални, примећује се емисија покрета – нека предметност (или површина неке материје) физички је подстакнута на испољавање одређеног покрета, што се доживљава као њена тренутна перцептивно-емисивна

¹²¹ Код неких рефлексива би се могло говорити о свођењу Агенса на Реализатора – *деца су се ужаморила*, обично, не подразумева интенционалну усмереност ка стварању жамора.

околност: *уљуљати, увихорити, уталасати, увитлти, увртложити се (вода се увртоложила), уњихати (ветар је уњихао гране), увијорити, увибрирати*. Поред наведених глагола, који могу бити агентативни или медијални (дакле – алтерсубјекатски: *уталасати површину воде : вода се уталасала*), овде спада и рефлексивно *умахати се* („почети интензивно махати, размахати“: *шта си се толико умахао*). На покрет, као визуелни облик бихевиоралности, надовезује се убрзавање, као апстрактнија бихевиорално-перцептивна егзосферна околност: *убрзати, ужустрити, ухитрити, оказ. ужурити*.

Бихевиорално-перцептивна егзосфера је јасно уочљива и код глагола емитовања експресије изненађења или запрепашћености: *убезекнути се, убечити се, уколутати (очима), унезверити се, учудити се, упрепастити се*. Даљом апстракцијом бихевиоралне егзосфере стижемо и до глагола промене у понашању (који се могу подвести под општу дефиницију „постати носилац одређеног понашање“): *узбиљити се, упристојити се, уфинити се, уљудити се, убезобразити се, убезочити се, угордити се, угоронадити се, удобрити се, умилосрдити се, умилостивити се, умудрити се, упаметити се, уразумити се, утврдоглавити се, уинатити се, ућудити се*. Овакви догађаји почивају на концептуализацији носиоца понашања као бихевиралног емитера, што омогућава да се само понашање категоризује као инстанца апстрактне али опазиве егзосфере. Ови се глагли могу довести у везу са придевском основом (целом или окрњеном: *у-горд-ити, у-горонад-ити*), али ни мотивација посредством прилога није искључена (уп. „почети испољавати некакво понашање“ и „почети се понашати на одређени начин“). Њима су слични деноминали: *упросјачити се, улупежити се, убарабити се, уфукарити се, учовечити се, ујуначити се, уђаволити се, ушејтанити се*, који се могу подвести под општу дефиницију „почети се понашати онако како је карактеристично за именички појам у основи“. Код деадјективне интерпретације уочава се творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ СВОЈСТВА, док деноминална интерпретација ангажује уз то још и метонимију НОСИЛАЦ СВОЈСТВА ЗА СВОЈСТВО.

Као што видимо, и перцептивна емисија образује онтолошки континуум. На самом почетку тог континуума емисија се односи на светлост и топлоту, па се лаганим уопштавањем помера из перцептивног домена у социо-бихевиорални домен. Овај континуум почива на примарној метафори ЕМИСИЈА УОПШТЕ ЈЕ ПЕРЦЕПТИВНА ЕМИСИЈА.

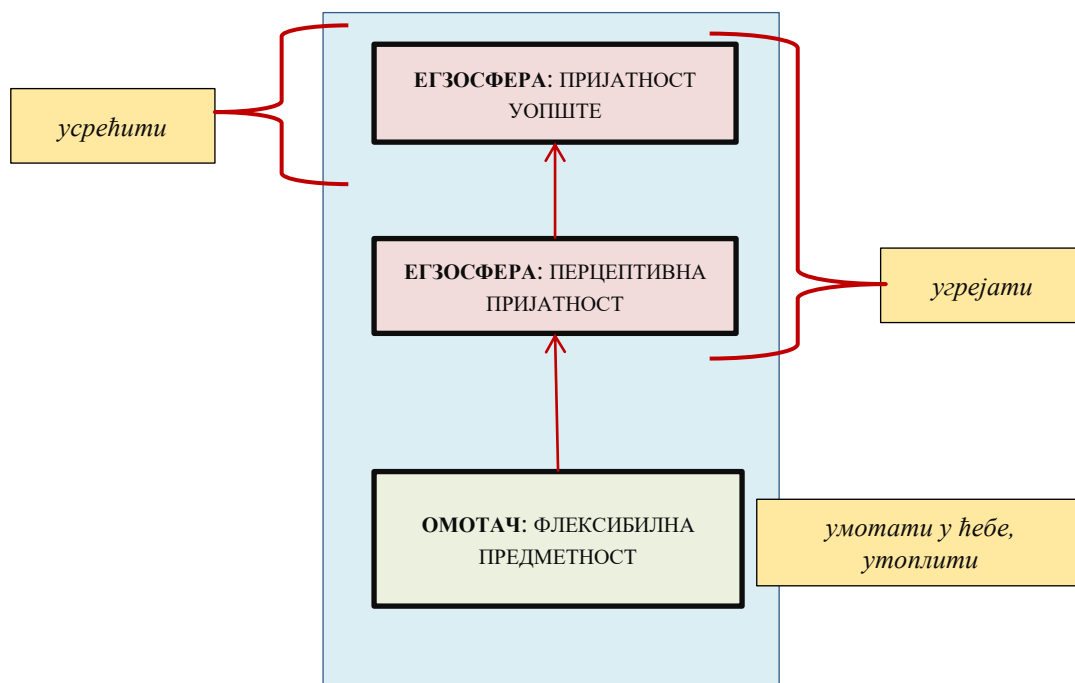

Дијаграм 4.11. Онтолошки континуум ЕМИСИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ

4.4. Егзосферне околности

Успоставање типичне егзосфере често коинцидира са одазивним појмом топлоте – положај УМОТАНОСТИ може бити истовремено и стање УТОПЉЕНОСТИ (које је апстрактније јер му недостаје визуелна димензија). Такву конфлацију илуструје глагол *ућебати*, у чијем се лексичком значењу примећује стапање ситуације на коју се творбено указује („умотати у ћебе“) са постизањем стања ПЕРЦЕПТИВНЕ ПРИЈАТНОСТИ (неопходне топлоте). Док се деноминалном творбеном структуром код *ућебити* фокус држи на самом ОМОТАЧУ, глагол *утоплити* у први план поставља управо одазивну појмовност и може се сматрати деадвербативним („чинити, умотавањем или облачењем, да некоме буде довољно *топло*“). Као што дефиниција показује, и овде је, ипак, реч о конфлацији правога ОМОТАЧА и перцептивног стања (пример *утоплио сам се поред ватре*, у том смислу, делује чудно). Осамостаљивање појма ПРИЈАТНЕ ТОПЛОТЕ уочавамо пак код глагола *угрејати* (*неког, угрејати се*) – овде се више не ради о стопљености телесног осећаја са физичким ОМОТАЧЕМ већ о ЕГЗОСФЕРНОЈ МЕТАПЕРЦЕПТИВНОЈ ОКОЛНОСТИ.

Ова се линија одазивног садржаја који је „природно“ удомљен у сликовну схему УМОТАВАЊА даље апстрахује: УМОТАНОСТ → ПЕРЦЕПТИВНА КОМФОРНОСТ (ТОПЛОТА) → КОМФОРНОСТ УОПШТЕ. Тиме се омогућава да инстанце егзосферне инклузије постану и догађаји узроковања стања менталне пријатности (што указује на примарну метафору ПРИЈАТНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКА ИНКЛУЗИРАНОСТ ОМОТАЧЕМ): *усрећити, увеселити, оказ. урадовати, неперфектибилно уживати у нечему*. Субјекат има намеру да се објекат доведе у стање менталне пријатности и у догађајима као *улизивати се (некоме), улагивати се (некоме), уласкати (некоме), умиљавати се (некоме), угодити (некоме), удовољити (некоме), услужити (некога)*. Њима се може придодати и *утешити* („субјекат чини да се објекат осећа боље“), као и глаголи изражавања поштовања – *удостојити (некога), уважити (некога)*.

Дијаграм 4.12. Онтолошки континуум од ФИЗИЧКОГ ОМОТАЧА до ЕГЗОСФЕРЕ ПРИЈАТНОСТИ

4.5. Интегративна егзосфера

Видели смо на самом почетку приче о УМОТАВАЊУ да материјализовани ОМОТАЧ може имати наглашену интегративну функцију. До сада смо се бавили онтолошким варијацијама које проистичу из перцептивне димензије егзосфере, а сада ћемо размотрити глаголе који имају инклузивно-интегративни карактер. Подсетимо се, схему интегративне егзосфере илуструје глагол *увезати* (*косу гумицом, цвеће траком*). Више лексикализација се примећује на онтолошки сложенијим искуственим нивоима, на којима представа о предметном ОМОТАЧУ ишчезава. Најједноставнија онтолошка варијација подразумева перцептивно уобличиће неког збира или збирне материје у јединствени облик (метаспацијални образац УОБЛИЧЕНА ЗБИРНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ИНТЕГРИСАНОСТ ОМОТАЧЕМ): *уфитиљити* (*кончиће у фитиљ*), *устожити* (*сламу у стог*), *упластити* (*сено*), *ухрпити*, *угомити*, *укубити* (*дрва у кубне метре*), *уметрити* (*дрва*), *утабацити* (*папире у табак*). Овим глаголима треба придружити и глаголе који означавају успостављање поретка унутар неке групе визуелно-менталних (или опредметивих) ентитета – *уазбучити* (*картончиће, податке*), *уабецедити* (*речи у речнику*).

Глаголи *ујатити* и *укрдити* означавају образовање *јата* и *крда*, као ОПРОСТОРИВЕ ЗАЈЕДНИЦЕ животиња. Ни овде се не примећује предметни ОМОТАЧ (типа траке), већ интегративна егзосфера. У социобихевиоралном домену стање ЗАЈЕДНИШТВА изражавају глаголи *удружити* и *ујединити* – оно што удружује неке особе јесте заједнички циљ, а њихова удруженост надилази идеју о истој просторној локализацији. Посебне типове удруживања изражавају глаголи *уротити се* (*против некога*), *уртачити се* (са неким), *ујаранити се*, а и неологизам *уфрендовати се* (*са неким на некој друштвеној мрежи*). Успостављање менталне повезаности (према примарнометафоричком моделу БИТИ ПОВЕЗАН ЈЕ БИТИ ОБУХВАЋЕН ЗАЈЕДНИЧКИМ ОМОТАЧЕМ) илуструје и глагол *узнати* (који варира висину субјекта: номинатив је Агенс у *он нас је упознао*, док је рефлексивност медијална – номинатив је Пред-Оријентир Проживљавач: *узнао сам се са њим*).

Глагол *уштедети* указује на опросторену интегративну расположивост – *уштеђени новац* је збирни ентитет који се налази у субјектовом пољу расположивости, које се, обично, подудара са неким реалним простором, али тај простор није у семантичком фокусу овако конфигурисаног догађаја – када неко каже *уштедео сам довољно пара*, нећемо га питати *где их је уштедео*. Оказионалне лексикализације које су семантички блиске глаголу *уштедети* јесу *укупити* („сакупити током времена“) и *учувати* (да се не потроши).

Апстрактнију онтолошку реализацију инклузивности уочавамо код глагола који изражавају уједначавање: *уједначити*, *уједноличити*, *уједнообразити*, *уравномерити*, *усагласити*, *уштимовати*, *уподобити*. Код оваквих глагола просторна интеграција је потпуно ишчезла, а у први план доспева одазивна непросторна идеја СЛИЧНОСТИ. Ови глаголи, стога, почивају на примарнометафоричком онтолошком каналу СЛИЧНОСТ ЈЕ ИНТЕГРИСАНОСТ У ЗАЈЕДНИЧКИ ОМОТАЧ. Глаголи *уједначити* и *изједначити* представљају још једну тачку у којој се ексклузија и инклузија на надсликовном одазивном нивоу додирују – успостављање стања сличности у једном се случају концептуализује као отклањање разлике (ексклузивна модификација), а у другом као образовање заједништва (инклузивна модификација). Глаголима уједначавања донекле је сличан глагол *упоредити*, код ког се успоставља заједнички ментални оквир поређења – поредбена егзосфера. Метафора ПОРЕЂЕЊЕ ЈЕ ОБРАЗОВАЊЕ ЗАЈЕДНИЧКОГ ОМОТАЧА ОКО ОНОГА ШТО СЕ ПОРЕДИ МОЖЕ СЕ ВИДЕТИ као комбинација примарних метафора АКТИВНОСТ НАД ВИШЕ ОБЈЕКТА ЈЕ УСПОСТАВЉАЊЕ ОМОТАЧА ОКО ЊИХ И РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ.

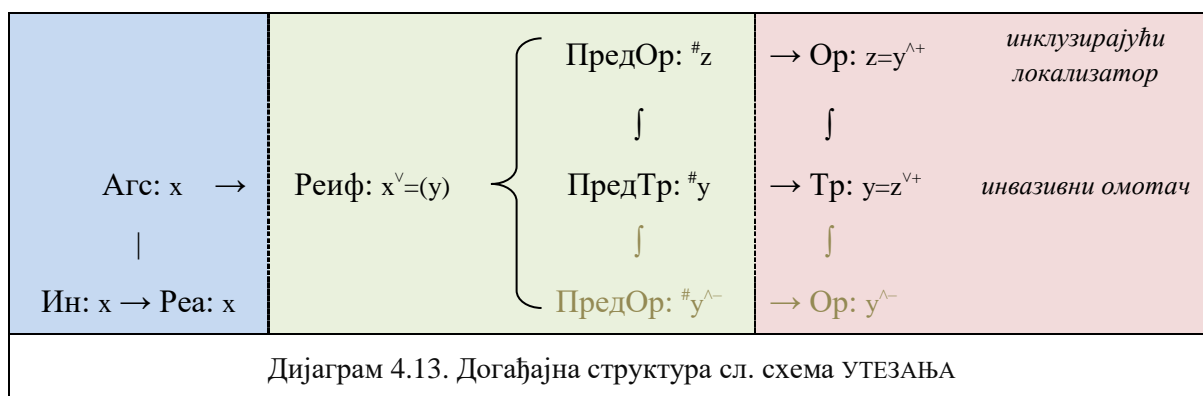
САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (4). У овом смо пододељку размотрили у-префиксале који су повезани са ОМОТАЧЕМ – реч је једној великој групи глагола у чијем се центру налази сликовна схема УМОТАВАЊА. Померања од прототипичног омотача, који је флексибилна предметност (*умотати у завој, увезати кананом*) креће се у два правца – мање је продуктиван онај који нас од флексибилне помера ка чврстој предметности (*умаскирати, урамити*), док линија дематеријализације задире дубље у перцептивни домен, у коме се ОМОТАЧ своди на ЕГЗОСФЕРНИ ПЕРЦЕПАТ (*убуђати се, упрљати, урвенити, усмрдети*). Видели смо и да УМОТАВАЊЕ представља физичко искуство у које су „усидрени“ одазивни појмови попут ИНТЕГРИСАНОСТИ и КОМФОРНОСТИ. Само померање од сликовносхематског гешталта ка одазивним појмовима почива на примарним метафорама (ИНТЕГРИСАНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ИНКЛУЗИРАНОСТ У ФИЗИЧКИ ОМОТАЧ, КОМФОРНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ИНКЛУЗИРАНОСТ У ФИЗИЧКИ ОМОТАЧ). Када се ради о *чулној* ИНТЕГРИСАНОСТ (*угомилати*) и *чулној* КОМФОРНОСТИ (*угрејати се*), овакво се значење префикса може описати као метаперцептивно. Поменуто примарне метафоре омогућавају да се егзосферна инклузија прошири и натфизичко искуство (*увезати цвеће у букет → ујединити се; утоплити неког → усрећити, увеселити неког*).

5. ОНТОЛОШКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ ИНВАЗИВНЕ ИНКЛУЗИВНОСТИ

У уводном делу овог поглавља видели смо да се глаголи у-породице који имају сликовносхематски карактер могу поделити на две велике групе – једни инклузивност доносе у основном облику, други јој придружују значење „нападнутости“. Последњу секцију овог поглавља, стога, посвећујемо инвазивним инклузивима. Дистинкција између ОМОТАЧА и САДРЖАТЕЉА уочљива је и овде, па ћемо у првом делу секције говорити о инвазивном ОМОТАЧУ, а у другом о инвазији на САДРЖАТЕЉА.

5.1. Инвазивност и сликовна схема УТЕЗАЊА

Сликовна схема УТЕЗАЊА (ИМПЛОЗИЈЕ) може се сматрати специфичном варијантом сликовне схеме УМОТАВАЊА. За разлику од *умотати*, које је по питању испољеног притиска над објектом неутрално (може у одговарајућем контексту бити повезано са притиском али притисак није задан у лексичком значењу глагола – *умотати прст чврсто завојем*), глагол *утегнути* увек подразумева да је објекат изложен интензивном притиску (уп. *увити у завој* и *утегнути у завој*). Како се утезање темељи на просторном примитиву ОМОТАЧА, у примеру *утегнути се у уско одело* у-контитуент нема локализацијску вредност јер је у питању Трајектор (не *где се утегао* већ *како се утегао*) – одело је Фигура наспрам онога ко га носи, а ко има статус Позадине. Овакав Трајектор се, притом, може описати као МАТЕРИЈАЛИЗОВАНИ ИНКЛУЗИРАЈУЋИ ПРИТИСАК – осећај притиснутости са свих страна је стопљен са самим ОМОТАЧЕМ. Та стопљеност се јасно очитује и у каузалној структури догађаја – актер у је изражен или као Агенсова микроне (инструменталом: *утегнути се хаљином*) или као инклузирајући Трајектор (одговарајућом ППК: *утегнути се у хаљину*).

	номинатив	акузатив / се	инструментал	ППК
<i>утегнуо га је каишем</i>	Агенс x	Оријентир z	Реификатор y	
<i>утегнути се у хаљину</i>	Агенс x	Оријентир x	/	Трајектор y
<i>утегнути се хаљином</i>	Агенс x	Оријентир x	Реификатор y	/
<i>утегнути хаљину</i>	Агенс x	Трајектор y	/	/

Табела 4.6. Синтаксички оквири глагола *утегнути*

На првом степену дематеријализације долази до повлачења материјалне компоненте из позиције Трајектора – ОПРЕДМЕЂЕНИ ПРИТИСАК се ограничава само на Агенсову дејствену микрозону, док Трајектор постаје ПРИТИСКОМ ИЗАЗВАНО СТАЊЕ. Ово цепање на притисак и његов ефекат уочава се код глагола *удавити* – ОМОТАЧ која материјализује притисак постоји и изразив је инструменталом (*удавити неког рукама* – баш као *утегнути некога оделом*) али не и кроз ППК (уп. *утегнути некога у одело*), што показује да је Трајектор уопштен од ОПРЕДМЕЂЕНОГ ПРИТИСАК до РЕЗУЛТАТА ПРИТИСКА. У резултативном пољу се, дакле, уочава Оријентир као носилац стања девитализације („онај ко је удављен“) и Трајектор као само стање девитализације („удављеност“). Глагол је монопрелазан, усмерен на Оријентира, а Трајектор је актеризован управо као Оријентирова микрозона (не као у већ као z^{v+}). Потпуно осамостаљивање ове одазивне појмовности, које почива на примарној метафори ДЕВИТАЛИЗАЦИЈА УОПШТЕ ЈЕ ЕФЕКАТ ПРИТИСКА ИЗАЗВНОГ ДИСКОМФОРНИМ ОМОТАЧЕМ, уочава се код прелазних *убити* и *усмртити*, као и код медио-непрелазног *умрети*. Девитализација се уочава и код медијалних глагола као *увенути*, *усахнути*, *осушити се*.

	Адлативни Оријентир	Трајектор
<i>утегнути</i>	ентитет изложен дискомфорном притиску	опредмећени притисак (предметност која се појављује у сфери Оријентира као материјализација притиска и потенцијални извор дискомфорности и девитализације)
<i>угушити</i>	ентитет изложен дискомфорном притиску који доводи до девитализације	својство девитализованости изазвано притиском
<i>убити</i>	ентитет у стању девитализованости	својство девитализованости уопште
Табела 4.7. Семантика адлативног Оријентира и Трајектора, од УТЕЗАЊА до ДЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ УОПШТЕ		

Код глагола деформације представа о спољашњем омотачу је готово потпуно замењена егзосферним притиском – *угњечити нешто* (када глагол значи „гњечењем направити компактну масу“, рецимо *угњечити вишње*) подразумева излагање објекта притиску (обично са свих страна или на више места), а трајективни резултат (у виду стање деформисаности) ни овде није објекатски изражен. Тако је и код *увајати (глину)*, *угужвати*, *ужвакати*, *угњавити*, *умуљати*, *умрцварити*, *усавијати*, *улупати*, *ушмирглати*, *убрисати*, *углачати*, *утесати*. Губљење представе о реалном спољашњем омотачу очигледно је и код глагола хомогенизације (*ублендирати*, *умиксирати*, *умесити*, *умешати*, *умућкати*), код којих притисак, заправо, долази изнутра. Ипак, представа о инклузирајућем резултату је и поред дематеријализације ОМОТАЧА–ПРИТИКСА очувана – објекат доспева у стање деформације које је његова егзосфера. Сви ови глаголи, стога, указују на метаперцептивну примарну метафору ДЕФОРМАЦИЈА УОПШТЕ ЈЕ ИЗЛАГАЊЕ ПРИТИСКУ ФИЗИЧКОГ ОМОТАЧА.

Постојање ОБУХВАТНОГ ПРИТИСКА, додуше мање интензивног, уочава се и код глагола *умити* – лице се запљускује водом како би вода спрала са њега нечистоћу. Егзосфера је и овде материјалне природе на нивоу Агенсове дејствене микрозоне (*умити лице водом*), док се на нивоу Резултатора уочава Трајектор у онтолошком облику инклузирајућег перцептивног стања (чистоћа која се приписује Оријентиру као његова нова перцептивна егзосфера). Слично је и код глагола *угасити (пожар)* – Реификатор којим Агенс дејствује је, поново, *вода*, а Трајектор стање ДЕЗАКТУАЛИЗАЦИЈЕ ПЕРЦЕПАТА. Исто стање се уочава и код медијалног *усушити (поток је осушио)*, али оно овде кореспондира са дејством у виду жеге, врућине.

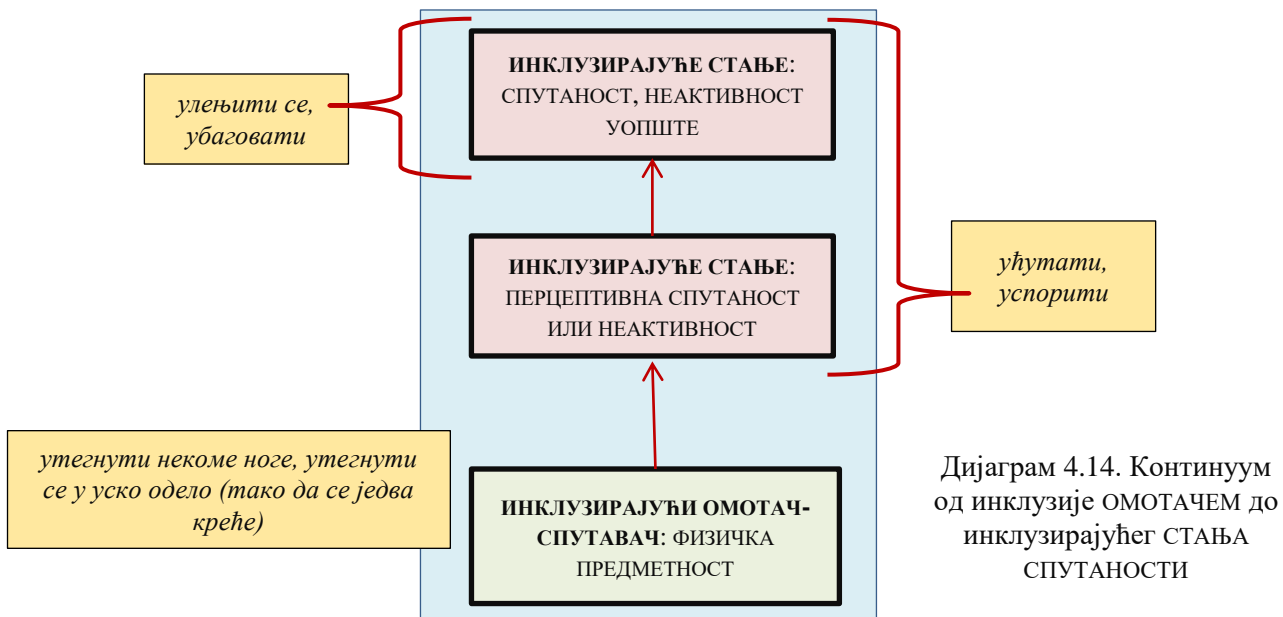
На типично УТЕЗАЊЕ надовезује се и метаперцептивна схема УМАЊИВАЊА: *умањити*, *умршавити*, *усукати се*, *уфитиљити се*. Веза је искуствена, УТЕЗАЊЕ је иначе повезано са смањењем волумена утегнутог објекта, што у екстремнијем случају, услед унутрашњег притиска, доводи до његове потпуне деструкције. Омотач која материјализује притисак код ових глагола је потпуном дематеријализацијом прешао у стање смањености, па појава префикса *у-* почива на примарној метафоричкој концептуализацији БИТИ У СТАЊУ СМАЊЕНОГ ВОЛУМЕНА УОПШТЕ ЈЕ БИТИ ПОД ДЕЈСТВОМ ПРИТИСКА ИЗАЗВАНОГ ИНВАЗИВНИМ ОМОТАЧЕМ. Озбиљнија инклузирајућа деформација уочљива је код онтолошки широкозначног *уништити* (уп. *ветар је уништио колибу* и *уништио је одличну прилику*). На деструкцију

апстрактнијег, натфизичког типа упућује глагол *упропастити*, као и глагол *ујџбати*, чија је основа метафорчка.¹²²

Инклузивни физички притисак представља физичку основу и за стање спутаности и ометености уопште – притисак спољашњег омотача смањује мобилност и могућност дејствовања онога ко је омотачем обухваћен (*једва хода колико се утегла, чврсто му утегни ноге да не може да побегне*). Осамостаљивање идеје спутавања од физичког омотача јасно се уочава код глагола *умирити некога* („учинити да престане да се понаша дивље“) – чин *умиривања* може али не мора подразумевати да онај ко се понаша дивље буде физички обухваћен (Агенсовим рукама), али, без обзира на то да ли обухватања има или нема, *умиривањем* се постиже спутавање објекта.¹²³ Код глагола *уледенити* (*руке су му се уледениле*) егзосфера је присутна само као перцептивно инклузирајуће стање ледености (које је уједно и стање отежане покретљивости, неактибилности). Код глагола успоравања, као *успорити, утромаити, улаганити* (и *уполаганити*) права физичка егзосфера не постоји, али се негативна промена брзине види као инстанца инклузирајућег стања ометености. Код глагола *умртвити се* реч је о инклузирајућем стању опазиве неактивности, а реалног физичког омотача који то стање изазива ни овде нема. Тако је и код *утишати неког*, као и код медијалних *ућутати, умучати, успавати се, удрематити се, укочити се* – иако омотача нема, ефекат перцептивне неактивности или спутаности, који се иначе примарно повезује са њим, ипак је ту. Поменутом *умирити* сличан је глагол *уразумети*, али физичко обухватање овде није присутно ни као могућности (*уразумети речима : умирити речима / рукама*). Менталну бихевиоралну спутаност примећујемо и код *устезати се, устручавати се* – субјекат не испољава неко понашање, као да је спречен неким невидљивим омотачем. Бихевиорална контрола, као облик натфизичког спутавања, уочава се код *укротити, упитомити, удресирати* – укроћена животиња се не понаша дивље и под контролом је свог власника. Одазивни појам КОНТРОЛЕ значајан је и код глагола *управљати* (*машином*) – оно чиме се управља под потпуном је контролом Агенса. Стање бихевиоралне спутаности уочава се и код глагола *уценити, условити*. Објекат је бихевиорално спутан, али без реалне материјализоване спутавајуће егзосфере и код *умађијати, уврачати, убајати, урећи, уклетити, учарати*. Медијални глаголи као *улењити се, углупити се, утупети, убаговити, убедачити, утриповати, ужелети се* лексикализују пак процес развијања неког облика психолошке спутаности и дискомфорности у Оријентировој менталној сфери. У свим овим случајевима, дакле, примећује се примарна метафора НЕАКТИБИЛНОСТ, СПУТАНОСТ ЈЕ УМОТАНОСТ У СПУТАВАЈУЋИ ОМОТАЧ.

¹²² Основа указује на појмовну метафору ДЕСТРУКТИВНА АФЕКТИВИЗАЦИЈА УОПШТЕ ЈЕ ДЕСТРУКТИВНО ДЕЈСТВО ТОКОМ СЕКСУАЛНОГ ЧИНА. Како је у раду Миљковић (у рукопису) показано, оваква концептуализација представља део идеализованог когнитивног модела ЕВАЛУИРАНЕ СЕКСУАЛНОСТИ, који доноси стереотипну слику о човеку као сексуалном бићу, и по коме је сексулни чин, између осталог, инвазивно-деструктивне природе.

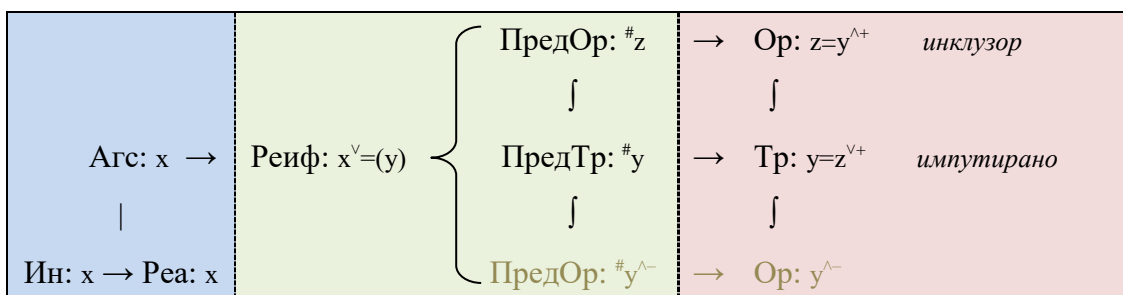
¹²³ Нешто је другачије *умирити* када је блискозначно са *утешити*. Уместо спутавања, оно што субјекат тада ради има за циљ изазивање извесне менталне пријатности код објекта (како би се објекат смирио), и то се значење онда не може видети као инстанца инвазивности. Зато смо га и описали у претходном сегменту, у парадигми комфорог умотавања.

Дијаграм 4.14. Континуум од инклузије ОМОТАЧЕМ до инклузирајућег СТАЊА СПУТАНОСТИ

5.2.1. Физичка инвазивност и сликовне схеме УБАДАЊЕ И УДАРАЊЕ

Сликовна схема УБАДАЊА (ИМПУТАЦИЈА) подразумева пробијање Трајектора у унутрашњост Оријентира. Оваква конфигурација, очигледно, захтева да Оријентир буде упојмљен као ЧВРСТА ПРЕДМЕТНОСТ, али повлачи са собом и одговарајуће сликовне обресе самог Трајектора, који је типично ИЗДУЖЕНИ ПЕНЕТРАБИЛНИ ЕНТИТЕТ, најчешће нека врста оруђа (*убости, устрелити, уринутити, укуцати*). Одступања Трајектора од таквог облика нема крупније последице све док је инвазивно-инклузивни резултат ту. Тако је Трајектору *стрели* функционално сличан Трајектор *метак* (*упуцати* – Тр је метак избачен из оружја), а функцију инвазивног Трајектора може имати и активна зона самог Иницијатора, када се успоставља разлика између инвазивног оруђа и постинвазивног трага у структури САДРЖАТЕЉА (*ујести зубима, укљувати кљуном, урити нокте некоме у кожу, усећи се у месо, угравирати знак у врата, уклесати натпис у камен*). Творбено, ови глаголи су или девербативни (*убости, угристи*) или деноминални – када су утемељени на творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ЗА РЕЛЕВАНТНУ ПРЕДМЕТНОСТ (*ушрафити, уклонити, устрелити*).

Дијаграм 4.15. Догађајна структура сл. схеме УБАДАЊА: *убости* (алтерпрелазно), *угристи* (Ор-обј.)

Глаголи физичког УБАДАЊА углавном имају агентативну каузалну природу, са дубоким субјектом. Резултативни профил може бити окренут ка адлативном Оријентуру (монопрелазно *устрелити неког нечим*) или се могу варирати Тр и Ор-профили (алтерпрелазно *убости иглу у јастуче – убости јастуче иглом*).¹²⁴ Уочавају се и медијални глаголи, попут *жица се усекла у месо некоме* – номинатив је Пред-Трајектор, се указује на истореференцијалног Трајектора, а адлативни Оријентир, односно сам САДРЖАТЕЉ, изражава се кроз датив и ППК. Када се убадањем постиже локализација неке предметности, актер у прелази развојни пут од Реификатора (дејствена микронеона Агенса), преко Пред-Трајектора, до самог Трајектора, што је, ако глагол може варирати резултативни профил као *убости*, синтаксички праћено алтернирањем инструментала и акузатива: *убости нешто иглом – убости иглу у нешто*. Ако глагол има само један резултативни профил, актер у се изражава или само акузативом (*укуцати ексер у зид*) или само инструменталом (*устрелити неког стрелом*). Ор-профил је повезан са семантиком оштећивања и повређивања (*усакатити неког, убогаљити неког, уштројити неког, украсити крошњу секиром*). Тр-профил обично повлачи семантику фиксирања, чак и када Трајектор није сам предмет већ траг који он оставља (*уклесати натпис у зид длетом – длето је Реиф, натпис је Тр, урезати лик у дрво, угравирати слова у метал*). У нетипичним случајевима Трајектор пак може бити реализован и као компонента која се импутацијом оруђа или силе дисоцира од неке целине (*уломити парче нечега, усећи грану, украсити грану, учупати лист*).

	НОМИНАТИВ	АКУЗАТИВ	ИНСТРУМЕНТАЛ	ППК
<i>убости иглу у јастуче (руком)</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	(Реификатор x^v)	адл. Оријентир $y^{\wedge+0}$
<i>убости јастуче иглом</i>	Агенс <i>x</i>	абл. Оријентир <i>z</i>	Реификатор <i>y</i>	/
<i>угристи неког зубима</i>	Агенс <i>x</i>	абл. Оријентир <i>z</i>	Реификатор $x^v=y'$	/
<i>укуцати ексер у зид чекићем</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	Реификатор x^v	адл. Оријентир $y^{\wedge+0}$
<i>усећи се у месо</i>	Пред-Трајектор # <i>y</i>	Трајектор <i>y</i>	/	адл. Оријентир $y^{\wedge+0}$

Табела 4.8. Синтаксички оквири неких глагола УБАДАЊА

Сликовна схема УДАРАЊА сестринска је схема УБАДАЊУ. Као и код *убости*, и код *ударити* уочавамо инвазивност наспрам неког предметног Оријентира. Разлика је у томе што се између Реификатора (оно чиме Агенс дела) и предметног Трајектора код типичног УБАДАЊА успоставља референцијална једнакост, која пак код УДАРАЊА увек изостаје. Реификатор је код ударања предмет који контактом изазива појаву Трајектора ефекта у

¹²⁴ Треба имати на уму да овај глагол кад је у питању неаниматни САДРЖАТЕЉ преферира Тр-објекат (*убости иглу у јастуче*), а када је САДРЖАТЕЉ аниматан – Ор-објекат (*убости некога ножем*). Одабир објекта је повезан и са семантичком разликом – Трајектор повлачи значење фиксираности, а Оријентир значење повређивања.

унутрашњости Оријентира. Ако је Оријентир аниматан, Трајектор се остварује као у њему изазвани ТАКТИЛНИ ОСЕТ (*ударити некоме шамар*). Када је Оријентир неаниматан, Трајектор представља физички ПОТРЕС у његовој структури, који се може манифестовати аудитивно (унутрашњи потрес је стопљен са спољашњим звуком: *ударати на врата*) или визуелно (унутрашњи потрес се реализује као појединачна спољашња деформација нпр. *улубити канту*). У овом другом случају УДАРАЊЕ постаје догађај перцептивне модификације. На догађаје као *ударити некога* надовезују се медијални догађаји код којих се Трајектор у виду непријатног осета унутар аниматног Оријентира успоставља без каузалне укључености правог инвазивног Агенса. Овакви се глаголи могу остварити као непрелазни – када је субјекат Постмедијални адлативни Оријентир (*утрнути*) или као рефлексивни – када уочавамо комбинацију медијалног Пред-Оријентира и истореференцијалног адлативног Оријентира (*уседети се*). Слично, ако је реч о неаниматном Оријентиру, уопштавањем се омогућава да се на УДАРАЊЕ појмовно наслоне догађаји успостављања деформације која није продукт конкретног чина ударања (*кров је улегао*). Иза ових глагола уочавамо метаперцептивно померање наспрам типичног УДАРАЊА – НЕПРИЈАТАН УНУТРАШЊИ ОСЕТ / ДЕФОРМАЦИЈА УОПШТЕ ЈЕСУ РЕЗУЛТАТ ФИЗИЧКОГ УДАРАЊА.

Размотримо сада варијације сликовне схеме УБАДАЊА. Импутирани оријентир може бити категоризован не као ПРЕДМЕТНОСТ већ као ОПРОСТОРЕНА ЧВРСТА МАТЕРИЈА. Тако је код глагола *укоренити се* („пустити чврст корен“) убадање реализовано као процес биолошког развоја, а у првом плану је управо импликација фиксираниости – кореном се биљка пробија кроз структуру тла, чиме се постиже стабилан положај (као и код *укуцати ексер у даску*). Глагол *усадити* почива на истој сликовној конфигурацији, али се он данас користи првенствено као лексичка метафора – Оријентир је особа (а не подлога), а Трајектор је парафизички ентитет (нпр. *мржња, љубав, бес* и сл.).

Овакву онтолошку промену Трајектора, из категорије реалне предметности у категорију субјективне парафизичке предметности уочавамо и код глагола из домена визуелне когниције: *угледати, уочити, упазити*. Реч је о глаголима са плитким субјектом – Проживљавачем, који има вредност Пред-Оријентира, и објектом који указује на парафизичког Трајектора (*угледати неког* – сазнање о нечијем присуству концептуализује се као ентитет који се ментално фиксира за носиоца сазнања). Оваква промена није резултат фигуративности већ је ефекат когнитивне тежње да се СВЕСНОСТ О ПРИСУСТВУ, као невизуелни и неопипљиви ентитет који и поред тих онтолошких „недостатака“ ипак „осећамо“ као део наше телесне стварности, определи, односно да му се припише тактибилност типичног предмета. Друга когнитивна тежња коју овде видимо јесте компресија апстрактног афектирања у конкретно физичко афектирање. Другачији су пак глаголи *убуљити се, ушкљити се, учкљити се, упиљити се (у некога)*. Ови глаголи указују на интенционално усмеравање пажње, па је њихов субјекат Агенс. Адлативни Оријентир је овде изражен кроз просторни у-конституент, а формант *се* указује на ПОГЛЕД као активну зону субјектовог селфа. Глагол *уперити* повезује очи, као конститутивну микрозону, са категоријом оруђа, као функционалном микрзоном (*уперити пушку : упоретии поглед*).

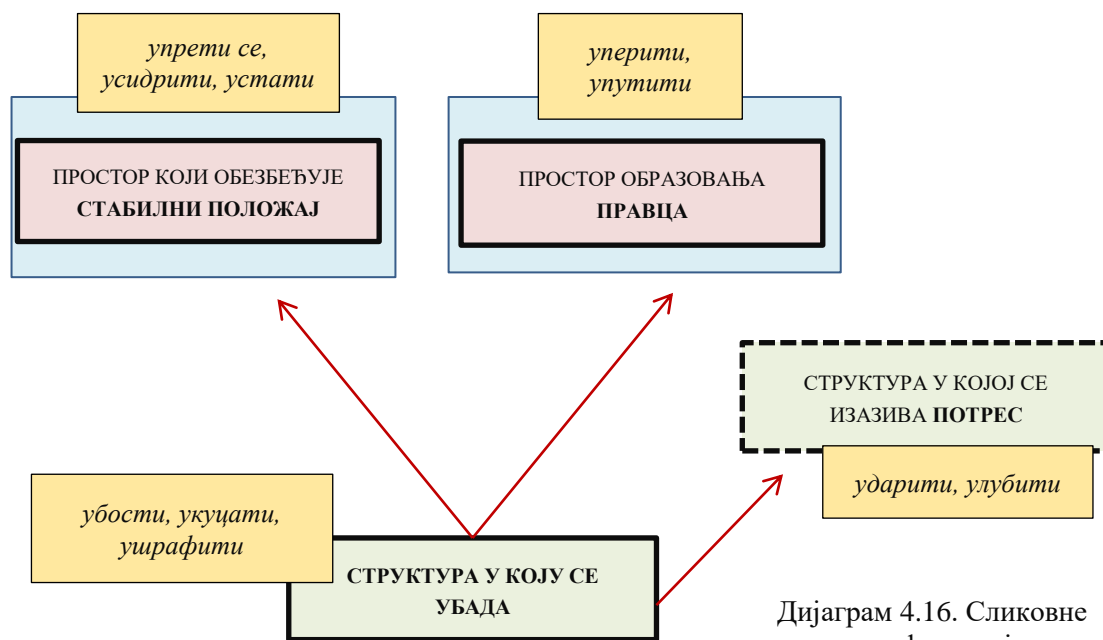
Зауоставимо се сада на реализацији овог глагола са правом а не парафизичком предметношћу: *уперити пушку ка некоме*. За разлику од типичне физичке импутације, физички импутивни контакт овде изостаје – метак још није ни опаљен. Питање које се намеће јесте да ли је импутираност онда у истом смислу физичка као и код *укуцати (ексер у даску)*? Ако метак није импутиран, шта јесте? Рекли бисмо да се импутираност овде односи на заузимање стабилне, чврсте управљености, односно да је импутирана сама пушка, и то у ПРОСТОР ПРАВАЦ. По среди је, дакле, метаспацијализација Оријентира, који из онтолошке категорије СТРУКТУРИРАНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ (нпр. *даска, зид, ткиво*) постаје ОПРОСТОРЕЊЕ ПРАВАЦА. Правац јесте појам који припада просторном искуству, али је за разлику од предмета, који су спацијабилни, и простора, који су спацио-афектибилни, правац

апстрактнији ентитет, коме недостаје права чулна структура. Правац, зато, тежи чврстој интеграцији унутар спацијалне сцене, односно везивању за замисливи просторни садржај. Укуцавањем ексера у подлози се образује управо праволинијска путања која правцу даје визуелну форму. Ова корелација (између ИМПУТИРАНЕ ПУТАЊЕ И ВИЗУЕЛНЕ ФОРМЕ ПРАВАЦА) омогућава да се Оријентир из категорије ПРЕДМЕТНОСТИ У КОЈОЈ СЕ ВИЗУАЛИЗУЈЕ ПРАВАЦ реконцептуализује као инстанца ПРОСТОРА У КОМЕ СЕ ОСТВАРУЈЕ ПРАВАЦ. Такву метаспацијализацију налазимо и код глагола *упутити (некога негде)*, *усмерити (некога негде)*, *устремити се (ка некоме)*, *управити (лађу ка острву)*. Објекат ових глагола, дакле, има вредност импутираног Трајектора, а ППК изражава правац као зону метаспацијалног Оријентира (ПРАВАЦ УОПШТЕ ЈЕ ВИЗУЕЛНА ПУТАЊА ТРАЈЕКТОРА ИМПУТИРАНОГ У ЧВРСТУ ПРЕДМЕТНОСТ).

Другачију метаспацијализацију уочавамо у примерима *упети се*, *укопитити се*, *упрети се*. Ови глаголи означавају заузимање стабилног усправног положаја – Трајектор једним својим делом притиска Оријентир подлогу како би себи обезбедио чврст, стабилан положај, али то притискање није типична импутација (као код *укуцати ексер у зид*) – коњ који се *упео на задње ноге* управо покушава да заузме усправни положај притискајући њима тло. Оно што је у типичном убадању било импликација, сада је самостално реализовано (без правог убадања). Оријентир није предметност у коју се Трајектор убада већ подлога која Трајектору обезбеђује стабилан усправни положај. Стабилни усправни положај се постиже и у догађају *учврстити (нешто да стоји стабилно)*. Овим се глаголима придружују и *усидрити* и *укотвити лађу* – сидро својом тежином дејствује наспрам дна чиме се лађа доводи у стање непокретљивости (тежина сидра је као снага којом коњ притиска тло када се упире). У том светлу постаје јасно да би и глагол *устати*, ако у њему видимо префикс *у-* (као алтернативну интерпретацију наспрам *уз-*)¹²⁵, могао представљати инстанцу овакве метаспацијализације: ЗАУЗИМАЊЕ ЧВРСТОГ УСПРАВНОГ ПОЛОЖАЈА УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКА ИМПУТАЦИЈА У ТЛО.

Овај преглед манифестација импутивне инклузивности у домену физичког искуства показао нам је да сликовна схема УБАДАЊА предствља „природно“ сазнајно удомљење за неколико одазивних појмова: СТАБИЛНИ ПОЛОЖАЈ и УПРАВЉЕНОСТ. Иако су у питању појмови који имају чулну онтологију, они су одазивне природе управо због тога што их типично УБАДАЊЕ подразумева. Постојање *у-*префиксала који на те појмове упућују одвојено од чина убадања показује да се тим појмовима преко префикса *у-* може лако приступити. Даљом апстракцијом прелази се у домене који потпуно надрастају физичку онтологију.

¹²⁵ Шарић (2014: 166) у анализи *у-*префиксала напомиње да би се овде могао видети префикс *уз-*.

Дијаграм 4.16. Сликоне манифестације импутивне инвазивне инклузије

лексикализација	категоризацијске вредности	
	ОРИЈЕНТИР	ТРАЈЕКТОР
<i>убости, уицафити</i>	ПРЕДМЕТНОСТ СА ГРАДИВНОМ, СТРУКТУРИРАНОМ ЕНДОСФЕРОМ	ПЕНЕТРАБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ
<i>ударити, уишинути</i>	ПРЕДМЕТНОСТ СА ГРАДИВНОМ, СТРУКТУРИРАНОМ ЕНДОСФЕРОМ	ПОТРЕС (ОСЕТ, ТРАГ ПОТРЕСА)
<i>уперити, упутити</i>	ПРОСТОР У КОМЕ СЕ ОБРАЗУЈЕ ПРАВАЦ	ЕНТИТЕТ КОЈИ ЗАУЗИМА ПРАВАЦ
<i>упрети се, усидрити</i>	ПРОСТОР КОЈИ ОБЕЗБЕЂУЈЕ СТАБИЛНИ УСПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ИЛИ НЕПОКРЕТЉИВОСТ	ЕНТИТЕТ КОЈИ ЈЕ У СТАБИЛНОМ УСПРАВНОМ ПОЛОЖАЈУ ИЛИ У СТАЊУ НЕПОКРЕТЉИВОСТИ

Табела 4.9. Оријентир и Трајектор у сликовним манифестацијама ИМПУТИРАНОСТИ

5.2.2. УБАДАЊЕ И УДАРАЊЕ У НАТФИЗИЧКОМ ИСКУСТВУ

У претходном смо пододељку видели како се протозначење инвазивне инклузије онтолошки шири од сликовне схеме УБАДАЊА унутар домена физичког искуства. Овде ћемо пажњу посветити глаголима који ово протозначење реализују у нефизичком искуству.

Док се, подсетимо се, УМОТАВАЊЕ повезује са стањем комфорности (преко физичког комфора до позитивне менталне афективизације: *увити у шал* → *утоплити* → *увеселити*), инвазивна инклузија је искуствено повезана са стањем дискофора. Када имамо на уму типичне примере УБАДАЊА И УДАРАЊА веза је потпуно очигледна – ДИСКОМФОР је одазивна појмовност наспрам физичке ИМПУТАЦИЈЕ (убод и удар коинцидирају са осећајем телесне непријатности). Погледајмо сада примере осамостаљивања ове импликације (ДИСКОМФОРНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ДИСКОМФОРНОСТ ИЗАЗВАНА ФИЗИЧКОМ ИМПУТАЦИЈОМ).

Глаголи *упитати* и *умолити* доносе минималну бихевиоралну инвазивност. Дискофорни ефекат је сведен на најмању форму, али га препознајемо у (бар делимичној) негативној менталној афектираности, дистракцији – питање или молба јесу инвазивни јер подразумевају субјектов улазака у објектово мисаоно поље и захтевају од објекта извесни степен ангажовања (како у смислу усредсређивања пажње тако и у смислу уобличавања одговора). Ефекат дискофора је јачи код глагола *упозорити*, јер се објекат доводи у стање потенцијалне узнемирености. Код глагола *удварати се* и *упуцавати се (некоме)* субјектова инвазивност је још израженија – овај други у својој основи чак доноси метафору која се заснива на физичкој импутираности.

Типични глаголи инвазивног понашања у социо-бихевиоралном домену јесу они код којих субјекат својим поступком (обично вербалним) „гађа“ објектово емоционално поље. То се врло јасно види код глагола као *увредити*, *укорити*, *унизити*, *устидети*, *усламити*. Њима су слични *усумњичити* и *утужити*, али је инвазивност овде упућена ка интернализованом објекту, односно ка објекту–теми (субјекат не дејствује ка реалном Оријентиру већ ка његовој менталној представи). Видимо да у творбеном фокусу појединачних лесикализација може бити дискофорни емоционални ефекат (*унизити*, *устидети*, *усламити*, *устрашити*, *устрепети*, *убојати се*) – што је праћено творбеном метонимијом НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СТАЊА; или пак само инвазивно понашање (*укорити*, *уплашити*) – када се уочава метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОЦЕСА. Наспрам префиксала *укорити* и *уморити* уочава се ретроградно добијене именице *укор* и *умор*, које управо номинализују сам инвазивни ефекат. Глагол *уморити* је другачији по томе што лексички обухвата и физиолошки и ментални ефекат, односно илуструје онтолошку платисемију (иста лексичка схема са различитом реализационом онтологијом). Код глагола *уплашити* субјекат може бити неинтенционално укључен у ситуацију, не као прави Агенс већ као Реализатор. Такви су и глаголи *унесрећити* (нпр. *унесрећео си ме својим понашањем* → ефекат несрећности је последица онога што је субјекат урадио – па субјекат јесте Реализатор, али он томе није морао свесно да допринесе, па не мора бити Иницијатор) и *угрозити* (нпр. *твоји поступци су угрозили опстанак наше фирме*), само је овде реч не о емоционалном дискофору већ о општој егзистенцијалној неповољној околности. РМС бележи и глагол *угрешити се*, за који се ипак може рећи да је само окационална лексичка варијанта наспрам *огрешити се*.¹²⁶

Глаголи *урадити* и *учинити* захтевају посебну пажњу. Када се појаве у оквиру са обавезним дативом њихово значење превазилази значење „остварити, испунити неке обавезе,

¹²⁶ Префиксом *о-* та се ситуација категоризује као инстанца абаксијалног контакта (в. поглавље V), који је такође искуствено повезан са дискофором (уп. *ошинути*, *ошамарити*, *опрљити* и др.). Појава префикса *у-* уместо *о-* може бити мотивисана управо потребом да се инвазивна димензија дискофорности додатно нагласи.

задатка и сл.“. Они тада значе „дејствовати тако да то дејство има значајан (обично негативан) ефекат по некога“ (нпр. *Зашто си ми то учинио, нисам се томе надао од тебе; Шта сам ти урадио да ме толико мрзиш?*), чиме се приближавају глаголима попут *увредити*. Како се и у самој дефиницији види, реч је о изразито инвазивној семантици – тим глаголима се тада, иако њихова основа на то не указује, изражава понашање које се доживљава као нека врста угрожавања. Ово се значење реализује са обавезним дативом, којим се именује Оријентир, као носилац егзистенцијалног домена у који се Трајектор („учињено“) смешта. У оквиру без датива пак реализује се уопштеније значење „обавити, извршити, реализовати нешто“, које налазимо и код *уприличити* (неко дешвање), *удесити* (састанак). Ово значење, рекли бисмо, резонира са концептуализацијом самог дејствовања као инвазивног чина, чиме се наглашава узроковање промене: ОБАВИТИ, РЕАЛИЗОВАТИ НЕШТО ЈЕ ИНВАЗИВНО ДЕЈСТВОВАТИ НАСПРАМ СТВАРНОСТИ УОПШТЕ. Слична концептуализација се уочава и код глагола *употребити* (чији објекат има вредност Трајектора) – КОРИШЋЕЊЕ АДЕКВАТНОГ СРЕДСТВА ЈЕ ИНВАЗИВНО ДЕЈСТВОВАЊЕ НАСПРАМ СИТУАЦИЈЕ НУЖДЕ, што је утемељено на примарној метафори ДЕЗАКТУАЛИЗОВАТИ НЕШТО ЈЕСТЕ ИНВАЗИВНО ФИЗИЧКИ ДЕЈСТВОВАТИ КА ТОМЕ.

Видели смо да је инвазивност повезана и са стабилизацијом (*укуцати ексер у зид* – да стоји стабилно). Управо се тај аспект инвазивне инклузије активира код глагола као *уговорити* (састанак, односно време састанка у будућности), *урочити* (свадбу), *утаначити* (услове нечега), *ујамчити* (да ће се нешто испунити), *утврдити* (датум састанка). Реч је о глаголима код којих се препознаје примарна метафора СТАБИЛНОСТ, ФИКСИРАНОСТ УОПШТЕ ЈЕ СТАБИЛНИ, ФИКСИРАНИ ФИЗИЧКИ ПОЛОЖАЈ ПОСТИГНУТИ ИМПУТАЦИЈОМ У ПОДЛОГУ. Глагол *утврдити* у констукцијама као *утврдити истину* указује на епистемичку стабилизацију (објекат је информација која се разоткрива, односно њен епистемички положај се стабилизује). Сличну метафоричку концептуализацију примећујемо и код глагола *уверити некога у нешто* и *убедити некога у нешто*. Да се ЕПИСТЕМИЧКО СТАЊЕ концептуализује као ИМПУТАЦИЈА, показује и квазипросторни конституент у *нешто*. Објекат је овде сведен на свој ментални селф, који се под утицајем субјекта импутира у неку епистемичку подлогу. Глагол *увидети*, иако у основи има глагол перцепције, означава достизање стања РАЗУМЕВАЊА, и сличан је управо поменутиим глаголима (његов субјекат кореспондира са њиховим објектом: *убедити некога у нешто* – учинити да он то увиди). Слично је и код глагол *умислити*, *уобразити*, *уживети се* (у нешто), само они подразумевају да је оно у шта је субјекат ментално импутиран, оно у шта је уверен, различито од стварности. Глагол *упамтити* пак идеју фиксираниости реализује у светлу доступности – упамћено је „фиксирано у памети“, и стога, ментално расположиво.

Са идејом стабилности повезани су и глаголи стицања способности: *увежбати* (тачку – се), *утренирати се*, *уиграти се*, *уплесати се*, *упевати се* (хор се још није упевао), *увеитити се*. Овде спада и глагол *уходати се*, чија основа има само метафоричку интерпретацију (па је свеукупно реч о творбеној метафонији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПРОЦЕСА + НАПРЕДОВАТИ УОПШТЕ ЈЕ ХОДАТИ). Стицање способности вежбом види се као инстанца менталне стабилизације, а стабилност уопште је поменутом примарном метафором наслоњена на физичку инвазивну инклузију. Код глагола као *убичајити*, *усталити се*, *уврежити се* као такав стабилни ентитет доживљавају се навике и обичаји.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (5). У овој смо секцији испитали онтолошке манифестације инвазивне инклузивности. Као и код неинвазивне инклузије, и овде се примећују две семантичке групе – један је организована око ИНВАЗИВНОГ ОМОТАЧА, а друга око ИНВАЗИЈЕ НА САДРЖАТЕЉА. На прочељу прве групе налази се сликовна схема УТЕЗАЊА (ИМПЛОЗИЈЕ), док се друга темељи на сликовној схеми УБАДАЊА (ИМПУТАЦИЈЕ). Анализа је показала да се постепеним осамостаљивањем одазивних садржаја наспрам ових сликовносхематских прототипа може објаснити онтолошка дисперзија инвазивне инклузије. Тако је УТЕЗАЊЕ повезано са одазивним стањима СМАЊЕЊА ВОЛУМЕНА (*умањити*), ДЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ (*убити*, *умрети*, *увенути*), ДЕСТРУКЦИЈЕ (*уништити*, *упропастити*), СПУТАНОСТИ и НЕАКТИВИЛНОСТИ (*ућутати*, *успорити*, *убедачити*). Са друге стране на УБАДАЊЕ се наслањају одазивни појмови УПРАВЉЕНОСТИ (*упутити*), СТАБИЛНОГ ПОЛОЖАЈА (*упрети се*, *устати*), СТАБИЛНОСТИ УОПШТЕ (*упамтити*, *уговорити*). Са убадањем је у вези и сликовна схема УДАРАЊА, а ове две схеме заједно представљају онтолошку основу за упојмљавање представе о ДИСКОМФОРНОСТИ УОПШТЕ (*унизити*, *уплашити*).

6. ЗАКЉУЧНИ САЖЕТАК ПОГЛАВЉА

Наша је пажња у овом поглављу била посвећена глаголском префиксу *у-*. У досадашњим описима ове велике префиксалне породице обично се успостављала разлика између типичне инлокализације (нпр. *ући*, *унети*) и аблативности (нпр. *удаљити*, *удати*). Уместо тога, наша је анализа показала да је оправдано – како из перспективе семантичко-синтаксичких карактеристика самих *у-*префиксала тако и из перспективе разумевања њихове онтолошке дисперзије – успоставити другачију поделу унутар сликовносхематског центра, укрштањем два фактора: 1. да ли се протозначење инклузије манифестује кроз просторни примитив САДРЖАТЕЉА или кроз просторни примитив ОМОТАЧА; 2. да ли се протозначење инклузије појављује самостално или са собом повлачи и протозначење инвазивности. Сливковне схеме УНОШЕЊА и УМОТАВАЊА, као обрасци различитог физичког искуства (УНОШЕЊЕ је спацијалне, локализацијске природе, док УМОТАВАЊЕ нема локализацијску већ перцептивну вредност) представљају основне физичке манифестације протозначења инклузије – УНОШЕЊЕ је засновано на ИНКЛУЗИРАЈУЋЕМ САДРЖАТЕЉУ, а УМОТАВАЊЕ на ИКЛУЗИРАЈУЋЕМ ОМОТАЧУ. Други фактор који је значењску мрежу додатно усложио јесте интеракција инклузије са инвазивношћу, што основном инвентару сликовних схема придружује још и УТЕЗАЊЕ и УБАДАЊЕ. Укратко ћемо сумирати пут који смо прешли, а за детаљније прегледе читалац се упућује на сажетке појединачних секција.

Структурно варирање протозначења инклузије пратили смо унутар каузалне схеме, што нам је омогућило да сагледамо синтаксичку варијабилност глагола у овој породици. Без обзира на аргументски лик глагола, инклузија је, као искуствена протосхема, видљива у резултативном пољу *у-*префиксала.

Онтолошко варирање смо посматрали на потезу од сликовносхематског нивоа преко метаспацијалних генерализација све до потпуног осамостаљивања одазивних, натчулних појмовности. Видели смо, тако, да сликовна схема УНОШЕЊА представља онтолошку основу метаспацијалног уопштавања од физичког САДРЖАВАЊА (*ући*, *угурати*) до стања РАСПОЛОЖИВОСТИ (*уручити*, *уделити*, *убрати*), НЕРАСПОЛОЖИВОСТИ (*удаљити*, *уклонити*, *украсти*) и ЗАЈЕДНИШТВА (*удомити*, *учланити*). Сливковна схема ХВАТАЊА разликује се од

УНОШЕЊА по динамичној природи САДРЖАТЕЉА (садржатељ овде није статични простор већ предметност којом се манипулише: *ухватити свица у руке*), а представља онтолошку базу за развијање инклузије у ПОЉЕ КОНТРОЛЕ (*ухапсити, уловити*). Динамични садржатељ се уочава и у сликовној схеми УТВРЂИВАЊА – то је садржатељ у настајању (*улогорити се, утврдити зидине око града*).

Са друге стране, сликовна схема УМОТАВАЊА заснива се на просторном примитиву ОМОТАЧА и омогућава инклузији ширење кроз перцептивни домен померањем од предметног ОМОТАЧА ка перцептивној ЕГЗОСФЕРИ (*умотати завојем, ушушкати у ћебе → упрљати, удлакавити, усижати се, угрејати, усмрдети* итд.). Дематеријализацијом омотач прелази из категорије предметности у категорију стечених перцепата (*убућати се, убубуљичавити*) и емисивних перцепата (*ужарити се, усмрдети се*), а даље и у још апстрактније категорије, као што је емитовано понашање (*убезобразити се, уфинити се, убарабити се*). Искусвена веза између умотаности и физичког комфора јасно је видљива у лексикализацијама као *угрејати се, утоплити (некога)*, а њена примарнометафоричка реализација посведочена је глаголима менталне пријатности (*усрећити, угодити, умиљавати се*). Поред тога, умотавање удомљује и одазивну појмовност интегрисаности, која је видљива већ на нивоу сликовносхематске варијације – *увезати цвеће канапом*. Дематеријализацијом интегрисаност се осамостаљује од физичког омотача и постаје интегративна егзосфера, прво у домену простора (метаспацијално: *угомити, утабачити* и сл.), а потом и у натпросторном искуству (*уортачити се, упознати, ујединити*).

На УМОТАВАЊЕ се надовезује сликовна схема УТЕЗАЊА, која има инвазивно-инклузивни карактер. Ова је схема повезана са опредмећеним притиском (*утегнути се у хаљину*), а могуће је пратити неколико линија њене дематеријализације. Тако се наспрам глагола *удавити, угушити*, код којих је ИНВАЗИВНИ ОМОТАЧ стопљен са стањем девитализације, уочавају глаголи код којих се стање девитализације ослободило од представе омотача (*увенути, усахнути, умрети*). Притисак изазван ОМОТАЧЕМ кореспондира са смањењем волумена предмета, па се наспрам сликовне схеме УТЕЗАЊА развија метаперцептивна схема УМАЊИВАЊА (*умањити, умришавити*). Деструктивна природа УТЕЗАЊА основа је за уопштавање ка деструкцији уопште (*уништити*). Поред тога, притисак омотача имплицира и стање спутаности и немогућности померања, па се и те одазивне појмовности осамостаљују од физичке базе (*успорити, укротити, улењити се, убаговати*).

Односу између УМОТАВАЊА и УТЕЗАЊА одговара однос између УНОШЕЊА и УБАДАЊА. На УБАДАЊЕ се, притом, надовезује сликовна схема УДАРАЊА (разлика је у онтологији Трајектора, код *убости иглом* Тр је ПРЕДМЕТНОСТ, а код *ударити* Тр је УНУТРАШЊИ ПОТРЕС). Напад на садржатеља има неколико импликација, које су се показале значајним за разумевање онтолошког ширења инклузије. Једна од њих је опредмећење правца (оно што је убудено собом образује ПРАВАЦ–ТРАГ у структури садржатеља), што омогућава метаспацијализацију (*упутити се*). Друга импликација УБАДАЊА јесте стабилни положај Трајектора (*укуцани* ексер стоји стабилно). Уочено је да се та импликација осамостаљује и као метаспацијална (*упрети се, устати, усидрити*), али и да представља пут ка натпросторном искуству стабилности, фиксираности уопште (нпр. *убедити некога у нешто, упамтити нешто, увежбати се* и др.). Трећа одазивна појмовност коју смо уочили јесте дисконформност – управо то стање повезује физичко УБАДАЊЕ и УДАРАЊЕ са глаголима менталне непријатности (*унизити, уплашити, унесрећити*).

Анализа коју смо понудили у овом поглављу, верујемо, показала је да се иза богатства ове префиксалне породице могу уочити системске тенденције ка увезивању разноврсног искуства на вишем нивоу категоризације. Две основе сликовне схеме и њихови инвазивни парњаци представљају сликовносхематску базу префиксалне породице. На предлексичком нивоу пак сви глаголи са префиксом *у-* се могу видети као инстанце догађаја са инклузивним резултатом.

V. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКСИ *О-* И *ОБ-*

У овом поглављу разматрамо могућност семантичке диференцијације глаголских префикса *о-* и *об-*. Уводни део сажима ставове истраживача који су се бавили овим питањем, а потом се преиспитује потреба за семантичким раздвајањем ових префикса. Показује се да сликовна схема *КРУЖНОГ КРЕТАЊА*, која се обично сматра прототипичном у оба случаја, представља укрупњавање испод кога се могу уочити две одвојене сликовне схеме (*УСПОСТАВЉАЊЕ КРУЖНЕ ПУТАЊЕ* и *УСПОСТАВЉАЊЕ ПРОСТОРНЕ БАРИЈЕРЕ*), које пак показују да *о-* и *об-* нису потпуно подударни. Семантичка разлика која би ту неподударност могла обухватити тражи се на нивоу протозначења, изнад сликовносхематске датости. Као протозначење префикса *об-* предлаже се *ИНВОЛВИРАНОСТ* (обухваћеност), а као протозначење префикса *о-* *АКСИЈАЛНОСТ* (усмереност наспрам осе). У секцији (2) даје се преглед *об-* породице (са семантичко-синтаксичким варијантама и разматрањима онтолошких ширења). Секција (3) представља прву варијанту аксијалности – аксијални положај. Секција (4) испитује глаголе аксијалне аблативности, а секција (5) глаголе аксијалне адлативности. Анализа је показала да предложена протозначења могу објаснити како преклапање *о-* и *об-* префиксала на нивоу сликовних схема, тако и њихову неподударност, док је онтолошка дисперзија унутар обе породице последица примарнометафоричких ширења.

1. КРАТКИ ОСВРТ НА ПРЕФИКСЕ *О-* И *ОБ-* У ЛИТЕРАТУРИ И РАЗМАТРАЊЕ МОГУЋНОСТИ РАЗДВАЈАЊА СЕМАНТИЧКИХ ОПИСА

За разлику од префикса *из-* и *у-*, чија се основна просторна реализација обично узима као потпуно транспарентна, глаголски префикси *о-* и *об-* представљају већ на први поглед „опасније подручје“. Предлог *о* не спада у типичне просторне предлоге, па се у описима префикса *о-* углавном повлачи паралела са предлогом *око*. Иако уједначени став по питању статуса префикса *об-* (да ли је заиста префикс или аломорф префикса *о-*) у литератури не постоји, у досадашњим истраживањима претеже идеја да оба префикса деле исту семантику. Белић, Стевановић и Грицкат сматрају да је у питању један префикс. Грицкат наводи да су „два различита индоевропска предлога сливена у један словенски“ (1966–1967: 214, у фусноти). Стевановић као основни облик успоставља *об-*, сврставајући *о-* у аломорфе уз *оба-* и *он-*. У когнитивнолингвистичкој школи Л. Јанде *о-*, *об-* и *обо-* такође се посматрају као један префикс у руском језику, а и у истраживању које су на материјалу хрватских речника и електронских извора спровели Шарић и Миколић (2015) *о-* и *об-* глаголи се виде као инстанце исте префиксалне породице. Клајн (2002) и Бабић (³2002), са друге стране, издвајају *о-* и *об-* као засебне сегменте у својим прегледима. Клајн (2002: 260) напомиње да се „*о-* и *об-* формално разликују, а по значењу се само делимично поклапају“. Бабић (³2002: 542) коментаришући аломорфност префикса *об-* констатује да „*nema potvrda da bi se ostvario alomorf o-, odnosno ako bi se ostvario, ne bi se mogao razlikovati od prefiksa o- jer oni imaju isto značenje*“. Иако је поглавље о префиксу *об-* кратко, и доноси се само два значења (која постоје и код *о-*), Клајн (2002: 263) ипак наглашава да је „значење „окруживања“ или „обухватања“ [...] релативно чешће и јасније изражено него код префикса *о-*“. И у нормативној граматици српског језика *о-* и *об-* се разматрају одвојено али се напомиње да им је основно, просторно значење исто (НГСЈ 2013: 245–246). Људ. Поповић (2008: 270), пишући о просторним значењима глаголских префикса у српском и украјинском, *о-* и *об-* посматра као један префикс, са значењем кретања око неког ентитета. Ипак, у сажетку поглавља о префиксној акционалној семантици (Поповић Људ. 2008: 237–238), ауторка издваја префикс *о-* (за који се констатује постојање резултативног значења) и префикс *об-* (са

којим се повезује тотално-објекатско значење). Формалну раздвојеност ових двају префикса на синхронном плану налазимо и у истраживањима В. Ђорђевић (2018: 133) и М. Стојановић (2016: 138–139).

У РСАНУ¹²⁷ префикси *о-* и *об-* дати су као засебне одреднице, а семантичко преклапање о коме се у литератури, видели смо, говори, није одмах уочљиво у лексикографским чланцима. Наиме, *об-* је у само једном значењу, и то последњем, које је маркирано као покрајинско, упућено на *о-*. Занимљиво је, притом, да је значење кружног кретања различито формулисано – код *об-* као „1. извршење радње око објекта, са спољне стране, обухватајући га у целини“, а код *о-* „1в. извршење радње наоколо, округ, око нечега или захватајући крајеве нечега“. Притом, *об-* у примарном значењу нема подзначења, док је кружно кретање дато тек као треће подзначење унутар примарног значења префикса *о-*. Међутим, (1а) значење префикса *о-* дефинисано је типски, дефиницијом која указује на празни (граматикализовани) префикс „*потпуно извршење радње основног глагола*“. Иза ове неподударности наслућујемо намеру да се покаже да је семантика префикса *о-* шира, па и удаљенија од просторног значења окруживања и обухватања, у односу на семантику префикса *об-*. Када упоредимо поменуте дефиниције, видимо да обе садрже предлог *око*, али да је лексикограф желео да у другом делу дефиниције разграничи ове префиксе, повезујући *об-* експлицитно са *обухватањем у целини*, а *о-* са *захватањем крајева нечега*.

ХЈП¹²⁸ доноси пак један речнички чланак у коме се *о-* и *об-* третирају као аломорфи. За разлику од РСАНУ, ХЈП не раздваја као пододреднице глаголски и придевски префикс (значење придевског префикса дато је као последње). Дефиниција примарног значења („*materijalno obuhvaćanje predmeta radnjom, okruživanje i prostiranje oko predmeta*“) кореспондира са оном коју налазимо код *об-* у РСАНУ. И овде се детектују и чисто акционална значења („*довођење у стање извршењем радње*“ – *охрабрити*, „*завршити радњу*“ – *опрасити*).

У сличном се правцу крећу и теоријска разматрања о односу руских глаголских префикса *о-* и *об-*. Како нас о томе обавештавају Јанда и сарадници (2013: 58), највећи број руских граматичара, међу којима су Зализњак, Шмељев, Виноградов, Исаченко и др., слаже се у томе да је реч о једном префиксу, али постоји и другачији поглед – тезу о два префикса заступају Алексејева, Ендруз (Andrews) и Кронгауз. Ендруз (1984) разматра однос глаголских префикса *о-* и *об-*, као и однос руских предлога *о* и *об*, у контексту семантичке маркираности. У том се раду истиче да је у русистици устаљени став да је реч о једном префиксу, али да постоји око 60 минималних парова који показују да су у питању два префикса. Анализа је спроведена на 10 таквих минималних парова и закључено је да оба префикса значе потпуну укљученост објекта у глаголску радњу, али да је *о-* додатно маркирано јер доноси дугорочне импликације које превазилиза сам глаголски процес (Ендруз 1984: 481). Са друге стране, *об-* означава конкретније обухватање које се не шири изван глаголске радње (Ендруз 1984: 482). Јанда и сарадници се пак придружују првој поменутој групи, ослањајући се на истраживање о аломорфима *о-*, *об-*, *обо-*, које је спровела Бајдимирова (Јанда и сарадници 2012: 58–59). У том истраживању ауторка је питању односа префикса *о-*, *об-* и *обо-* пришла из угла когнитивносемантичке анализе својствене школи Л. Јанде, утврђујући да су глаголи све три групе потврђени у истој семантичкој мрежи (Бајдимирова 2010: 61). Ауторка је потом спровела испитивање у коме је од говорника руског језика тражено да од неречи које су кодирани као придеви или као глаголи и којима је додељено или просторно значење или значење својства, у датом реченичном контексту изведу глагол бирајући један од три префикса (*о-*, *об-* или *обо-*). Неречи су конструисане тако да се преко њих може пратити утицај фонолошког контекста при одабиру префикса.

¹²⁷ Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, 16. том, Београд: САНУ.

¹²⁸ Електронски речник хрватског језика, доступан на адреси: <https://hjp.znanje.hr/>.

Хипотеза о два префикса, како Бајдимирова наводи, предвиђа да ће префикс *об-* бити главни префикс за спацијална значења, а префикс *о-* за фактитивна (Бајдимирова 2010, 63). Резултати су показали да је префикс *об-* заиста најфреквентнији када се ради о значењу кружног кретања око неког објекта, док је код фактитивног значења доминантнији префикс *о-*, што је у складу са хипотезом о два префикса чији се аломорфи подударају (Бајдимирова 2010: 97). Ипак, индивидуални резултати показују, истиче Бајдимирова, нешто другачију слику: код неких испитаника у поменутом просторном значењу предњачи *об-*, код неких се ту првенствено појављује *о-*, док су код неких и *о-* и *об-* готово подједнако заступљени (2010, 99). Бајдимирова закључује да *о-*, *об-* и *обо-* треба сматрати једном морфемом са унутрашњом семантичком спецификацијом аломорфа (2010, 108). Ми нећемо улазити у анализу коју Бајдимирова предлаже за руске глаголе, као ни у семантички преглед који за руске *о(б)-* глаголе доноси Јанда и сарадници, јер је предмет нашег истраживања стање у српском језику, али ипак примећујемо да изнети резултати кореспондирају са Клајновом констатацијом да у српском језику префикс *об-* има израженију просторну семантику од префикса *о-*.

Љ. Шарић и П. Миколић (2015) префиксу *о(б)-* у хрватском језику прилазе из когнитивнолингвистичког угла, следећи правац који семантику глаголских префикса повезује са сликовним схемама. У центру семантичке мреже овог префикса аутори препознају сликовну схему КРУЖНОГ КРЕТАЊА и напомињу да је код свих анализираних глагола „представа кружног кретања на неки начин присутна, иако је у неким случајевима врло апстрактна“ (2015: 250).¹²⁹ Шарић и Миколић сматрају да хипотеза о два префикса није одржива јер се централна значења префикса *о-* и *об-* преклапају, као и у другим словенским језицима (2015: 252). У самом се закључку, поред тога, примећује да се понекад уочава и значајнија семантичка разлика између глагола који исту основу префиксирају и са *о-* и *об-*, али да то захтева додатна истраживања (2015: 279). Они истичу да се и *о-* и *об-* комбинују са предлогом *око*, са којим деле централно значење (2015: 252), што се илуструје примерима *опловити око света* и *оптрчати око града* (ипак, примећујемо, да је и у примеру *опловити* могуће идентификовати и префикс *об-*: *об-пловити* > *опловити*).¹³⁰ Семантичка мрежа коју Шарић и Миколић (2015) успостављају подразумева сликовну схему КРУЖНОГ КРЕТАЊА (MOVE AROUND) као прототип, потом две схеме које су на њу директно наслоњене – ОБИЛАЖЕЊЕ (PASS BY) и ОКРЕТАЊЕ (TURN AROUND). Екстензију прототипа представљају схеме ОГРАЂИВАЊА (SURROUND / ENCLOSE) и ПРЕКРИВАЊА (COVER), наспрам којих се пак успостављају схеме АФЕКТИРАЊА ПОВРШИНЕ (AFFECT A SURFACE) и СНАБДЕВАЊА НОВИМ ОБЕЛЕЖЈЕМ / ДОБИЈАЊЕ НОВОГ ОБЕЛЕЖЈА (IMPOSE / ACQUIRE NEW FEATURE). Реч је углавном о значењима која су уочена и у истраживањима еквивалентног руског префикса (в. Јанда и остали 2013: 59). Централно значење КРУЖНОГ КРЕТАЊА је представљено дијаграмом на коме Трајектор образује кружницу око Оријентира, али оно обухвата како глаголе код којих се успоставља кружна путања (*оптрчати*, *облетети*) тако и глаголе код којих се субјекат окреће у месту (*окретати се*, *огледати се* у смислу „гледати око себе“). Схема ОБИЛАЖЕЊА објашњава се као метонимијска екстензија прототипа, а метонимија се препознаје у свођењу кружне путање на полукруг (2015: 262).¹³¹ У ову се групу сврставају и глаголи *омакнути се* и

¹²⁹ „*O(b)- verbs can differ considerably in their specific submeanings, can be transitive or intransitive, and can appear in different construction types; however, in all their usage contexts the idea of circular movement is somewhat present, although it is admittedly very abstract in some cases*“ (Шарић и Миколић, 2015: 250).

¹³⁰ „Both *о-* and *об-* occur in spatial contexts with the same preposition (*око*)*о*, with which they share their central spatial meaning (e.g., *Mladić . . . je sam oplovio oko svijeta i oborio rekord.* (INT) ‘A young man . . . sailed alone around the world and broke a record’); *Tri je puta optрчао око града* . . . (INT) ‘He ran around the town three times’)“ (Шарић и Миколић, 2015: 252).

¹³¹ И Вујовић (2019: 117), у истраживању глагола људског кретања у српском језику, код префикса *об-* напомиње да се поред значења кружног кретања, које се термилошки одређује као *циркумлокалност*, примећује и значење „полукружног кретања поред локализатора“.

оклизнути се, као инстанце значења ГРЕШКЕ, односно ОДСТУПАЊА ОД ПРАВОЛИНИЈСКЕ ПУТАЊЕ („take a deviating path“, Шарић и Миколић 2015: 263). Поменута метонимија, која се види као инстанца општег метонимијског обрасца ДЕО ЗА ЦЕЛИНУ, уочава се и у основи схеме ОКРЕТАЊА. Ова се схема илуструје глаголима *окренути се*, *обазрети се*, *осврнути се*. Схема ОГРАЂИВАЊА се илуструје глаголима као *обгрлит*, *опкопати*, а њена се метафорична употреба примећује код глагола као *опчинити*, *одушевити*, *описати*. Типичним инстанцама ПРЕКРИВАЊА виде се глаголи *обути*, *обући*, *оплочати*, а констатује се и да се ПРЕКРИВАЊЕ и ОГРАЂИВАЊЕ међусобно преплићу (што се илуструје глаголима *окаљати*, *овити*, *осапунати*). У групу АФЕКТИРАЊА ПОВРШИНЕ сврставају се глаголи као *обријати*, *обрисати*, *ошишати*, за које се примећује да комбинују ово значење са значењем ОГРАЂИВАЊА, али и глаголи као *ошамарити* и *опалити*, код којих додир са ограђивањем нема. Као периферни чланови ове категорије препознају се *обесити* и *окачити*, уз напомену да је кружност ту изузетно ослабљена, али да се њени трагови примећују у томе што део окаченог предмета обухвата собом свој ослонац (Шарић, Миколић 2015: 276). Последња схема, СНАБДЕВАЊЕ НОВИМ ОБЕЛЕЖЈЕМ или његово СТИЦАЊЕ илуструје се глаголима који означавају физичко искуство, као *обнажити*, *озеленити*, *охладити*, и глаголима који се виде као метафоре, попут *осмелити се*, *охрабрити се*, *оглупети*. Иако аутори напомињу да границе међу схемама нису оштре, понекад остаје нерасветљено због чега су неки глаголи прикључени одређеној схеми (рецимо, глаголи као *ојагњити* спомињу се у последњој групи, али семантичка природа њихове повезаности са глаголима као *озеленити* и *охрабрити* није детаљније размотрена). Све то нам показује колико је питање семантичког односа префикса *о-* и *об-* сложено и колико је, заправо, тешко све глаголе са овим префиксима уклопити у једну значењску мрежу.

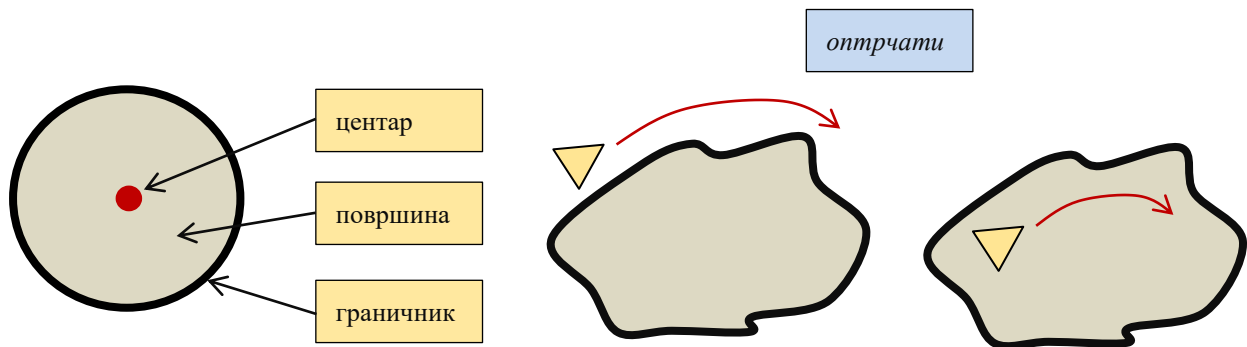
На извесну семантичку разлику између *о-* и *об-* упућује и то што се ова два префикса не појављују напоредо у свим значењима која би се могла издвојити сликовносхематском анализом. Поменута Клајнова констатација да се семантика окруживања и обухватања јасније уочава код *об-* префиксала (2002: 263) у том је смислу врло значајна. Клајн, поред тога, примећује и да постоје глаголи са префиксом *о-* који се не могу директно повезати са основним просторним значењем, оним које кореспондира са предлогом *око*, а међу таквима наводи *отровати*, *опазити*, *оспорити*, *опсовати*, *осветити* (2002: 262). Иако се сликовна схема КРУЖНОГ КРЕТАЊА (коју лексикализује и предлог *око*), како смо видели, обично издваја као централно значење за оба префикса, чини нам се да је такво одређење резултат прејаког семантичког укрупњавања. Наспрам типичних имперфективних глагола кретања, који изражавају моторно-визуелну представу или кретање категоризују као специфични вид понашања, као *летети*, *трчати*, *шетати*, налазимо *об-* али не и *о-* префиксале: *облетети*, *оптрчати*, *опшетати*.¹³² Штавише, okazaлна лексикализација по овом моделу активира управо префикс *об-*: ако бисмо желели да једном речју изразимо значење „начинити кружну путању скакућући око нечега“ вероватније је да бисмо рекли *зец ме је опскакутао* (а не ^{??}*оскакутао*), *мрави су обмилели око мравињака* (а не ^{??}*омилели*), *рониоци су обронули око олупине на дну* (а не ^{??}*оронули*). На такву диференцијацију упућује и семантичка разлика између *оптрчати* и *окружити* – у првом случају се уочава кружна ПУТАЊА, а у другом је реч о успостављању кружне БАРИЈЕРЕ. Окружено је заграђено, не може му се прићи, не може се јасно видети или пак оно само не може напустити ограђено подручје – ништа од тих импликација немамо код *оптрчати стадион*. Иако су оба догађаја повезана са кружницом (и предлогом *око*), то није идентична просторна конфигурација (ОБУХВАТНА ПУТАЊА : ЛИМИТАЦИЈА СА МАТЕРИЈАЛИЗОВАНИМ ГРАНИЧНИКОМ). Тенденција префикса *об-* ка кружној

¹³² У поменутом истраживању глагола људског кретања, Вујовић (2019: 89) проналази да се код ових глагола појављује чак 17 префикса, али међу њима нема префикса *о-*, док је префикс *об-* присутан (*обићи*, *оптрчати*, *опшетати*).

путањи се јасно види, рецимо, и у примеру *опкопати* („начинити копањем канал око нечега“) – глагол *опкопати* нема уопште то зачење (већ „копањем модификовати неку површину“).

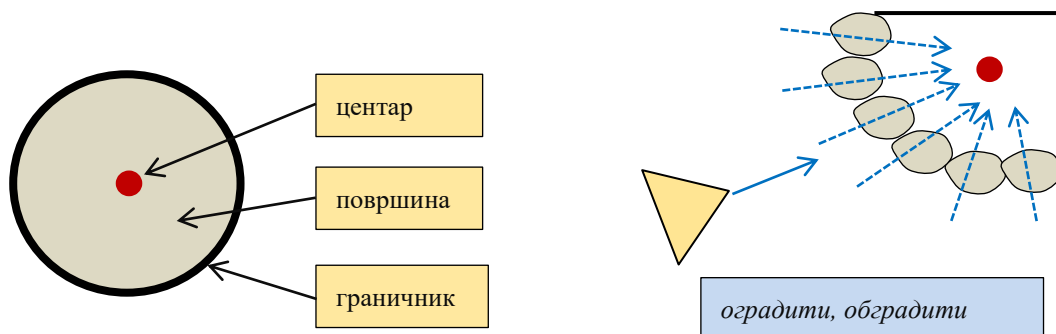
Са друге стране, замена префикса *о-* префиксом *об-* у примеру *окачити* (за који, видели смо, Шарић и Миколић (2015) констатују да је удаљен од значења окруживања) делује чудно: *окачио је слику на зид* – ?*опкачио је слику на зид*. Притом, ако преудесимо контекст, чини се да глагол *опкачити* постаје прихваљивији – *опкачио ми се око врата*. Увођењем предлога *око* у сцени се, заправо, потенцира интерпретација у смислу КРУЖНОГ ОБУХВАТАЊА, које, изгледа резонира са значењем префикса *об-*. Префикс *об-* је, примећујемо, необичан и код глагола који означавају неку врсту унутрашњег структурног олабљивања, као *отромбољити*, *олабавити*, *окилавити се*. Ако се пак олабљивање постиже спољашњим притискањем – обухватањем објекта притиском са свих страна, префикс *об-* постаје прихватљивији: *омесити* – *обмесити*, *огњечити* – *обгњечити*, *омекшати* – *обмекшати*. И када је реч о догађајима краткотрајног контакта, као *ошинути*, *ошамарити*, *опалити*, *окрзнути*, префикс *о-* опет има предност. Тада *об-* префиксал или не постоји (??*опшамарити*) или би могао указивати на нешто другачије значење – *очешати се о некога* : *опчешати се о некога* (у другом случају се, рекли бисмо, потенцира да је чешањем обухваћена већа регија на објекту). Слично томе, наспрам уобичајеног *оклизнути се об-* префиксала нема – управо због тога што у сцени губљења равнотеже клизањем није уочљива конфигурација која би се могла директно довести у везу са кружном путањом. Исто је и када говоримо о успостављању равнотежног ослонца – *ослонити* је глагол који припада активном лексичком инвентару (блискозначан је са *наслонити*, али, очигледно, довољно различит да се они међусобно не потискују), а *об-* префиксал опет изостаје. Изгледа да у случајевима који су и иначе слабо интегрисани у значењску мрежу која почива на схеми КРУЖНОГ КРЕТАЊА (налазе се на периферији и њихова је повезаност са осталим чвориштима недовољно разјашњена) – имамо углавном посла са префиксом *о-* који се тешко може заменити префиксом *об-*. Супротно томе, код типичног КРУЖНОГ КРЕТАЊА (које је – само кретање, не и постављање баријере), изражену предност има управо префикс *об-*. Рекли бисмо да је зато оправдано претпоставити да *о-* и *об-* имају различита предлексичка протозначења (значења изнад нивоа сликовне схеме) чије се сликовносхематске реализације једним делом међусобно преклапају.

Да бисмо разоткрили о којим се протозначењима ради, погледајмо општу схему КРУЖНИЦЕ. Она се састоји од кружног *граничника* (обим круга), граничником *обухваћеног простора* (површина, односно садржај круга) и *центра*. Како се ти елементи реализују у поменутих сликовних схемама? У фокусу сликовне схеме КРУЖНЕ ПУТАЊЕ налазе се граничник и обухваћени простор – путања настаје кретањем по замишљеној линији близу ивица неког Оријентира (*оптрчати стадион* – највероватније читање јесте да је та линија са унутрашње стране: „трчати по ивици или уз ивицу стадиона“; *оптрчати око куће* – та линија је споља, око Оријентира). У овој схеми, видимо, центар нема директивну функцију – путања се образује око њега, али субјекат није усмерен ка њему. Како центар у овим случајевима није тежиште Агенсовог дејства, може се рећи да се кружност, као идеални формат, своди на путању по ободу.

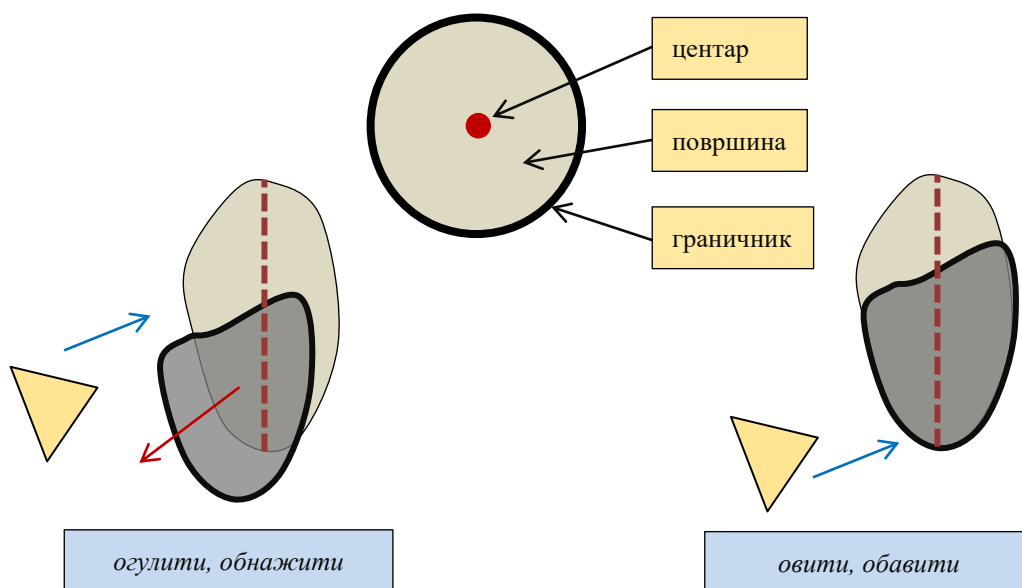
Дијаграм 5.1. КРУЖНИЦА и сликовна схема ОБРАЗОВАЊА ОБУХВАТНЕ ПУТАЊЕ

Погледајмо сад сликовну схему ПРОСТОРНЕ ЛИМИТАЦИЈЕ, односно УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ (*озидати, обзидати, оградити, обградити*) – наспрам објекта се успоставља на одређеној дистанци нека врста материјализованог граничника. Агенс образује граничник наспрам Оријентира чиме се простор око њега сужава. Овде се поред граничника и обухваћеног простора, дакле, примећује и директивни центар – читава ситуација је усмерена ка њему (*оградити кућу зидом, оградити човека да не може да прође – кућа или човек представљају осу наспрам које баријера настаје*). Сама идеја кружног облика граничника мање је релевантна – битно је да баријера има одговарајућу функцију, односно да затвара, ограничава простор у коме се налази објекат. Кружност, као идеални формат, овде се, дакле, своди на просторну лимитираност центра (аксијалну лимитацију).

Дијаграм 5.2. КРУЖНИЦА и сликовна схема ОБРАЗОВАЊА АКСИЈАЛНЕ БАРИЈЕРЕ

Шта је пак са сликовним схемама УСПОСТАВЉАЊА и УКЛАЊАЊА ОМОТАЧА? Граничник је овде реализован као материјализовани слој око неког ентитета, док сам ентитет представља централну осу око које се слој успоставља (*обући неког, обути неког, огрнути неког, омотати нешто*) или са које се слој уклања (*обнажити неког, огулити јабуку, очерупати кокошку, обријати се*). Центар је и овде директиван – објекат је нешто што се његовој конситуацији одузима (*кора са јабуке, одећа са некога*) или што јој се додаје (*овити завојем – обмотати завојем*). Може се, стога, рећи да је идеални круг овде сведен на релацију аксијалне конститутивности (конститутивни садржај око централне осе).

Дијаграм 5.3. КРУЖНИЦА и сликовне схема АКСИЈАЛНЕ МОДИФИКАЦИЈЕ

Из до сада изнетог може се приметити да префикс *об-* у структури идеалне кружнице потенцира граничник, док је префикс *о-* сконцентрисан на управљеност ка центру или од центра. Када директивност у односу на центар није релевантна (први случај – *оптрчати*: Агенсово дејство није усмерен на центар већ на саму путању), префикс *о-* се повлачи. Када је пак за сликовну схему уз граничник битна и усмерености ка центру (*оградити, обградити; овити, обмотати*) или од центра (*огулити, обнажити*) сликовна схема се, начелно, повезује са оба префикса. Постоје ли пак случајеви у којима је релевантна само аксијална директивност? Такве би случајеве представљали глаголи који су повезани не са идејом кружења већ са идејом АКСИЈАЛНОГ ПОЛОЖАЈА – промене у односу на замишљену централну осу. Код ОКРЕТАЊА центар се манифестује као оса ротације (замишљена линија око које се предмет ротира), код ПАДАЊА и КАЧЕЊА уочава се равнотежна оса – *оклизнути се, омаћи, оборити* указују на испадање из равнотеже, док *окачити, обесити* и *ослонити* означавају довођење предмета у равнотежни положај. На крају, код глагола који означавају краткорочни контакт (*ошинути, ошамарити, огребати*) предметност којом се контакт успоставља одваја се из Агенсове телесне осе да би оставила перцептивни траг у домену Оријентира – рука заузима стабилан положај а онда се из њега „обара“ на онога ко ће бити *ошамарен*, бич који Агенс држи у шаци једним својим делом се избацује из осе равнотеже како би неко био *ошинут*, канџа напушта осу уз Агенсово тело како би неко био *огребан*. Ови глаголи се нису могли јасно уклопити у радијалну категорију организовану око кружног кретања управо зато што они, рекли бисмо, не указују не саму кружност већ на аблативни аксијални положај.

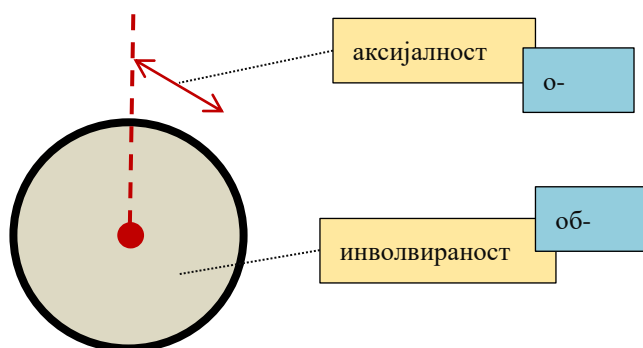
сликовне схеме	лексикализације	Трајектор	Оријентир
УСПОСТАВЉАЊЕ КРУЖНЕ ПУТАЊЕ	<i>оптрчати, опкружити, опшетати, опловити</i>	ентитет који успоставља путању око Оријентира, којом се Оријентир обухвата	простор обухваћен путањом
УСПОСТАВЉАЊЕ КРУЖНЕ БАРИЈЕРЕ (ГРАНИЧНИКА)	<i>опколити, обзидати</i> <i>окружити, оградити, озидати</i>	граничник (баријера) који се поставља у односу на неки центар, односно којим се нешто обухвата	центар који бива ограничен
ИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА	<i>обмотати, обавити, обути, обући</i> <i>омотати, овити, одлакавити</i>	омотач који се поставља око неког конститутивног центра, односно којим се нешто обухвата	конститутивни центар који добија омотач
ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА	<i>очерупати, обгулити</i> <i>очерупати, огулити</i>	омотач који се уклања наспрам неког конститутивног центра, односно чијим се уклањањем нешто обухвата	конститутивни центар који остаје без омотача
ПРОМЕНА АКСИЈАЛНОГ ПОЛОЖАЈА	<i>окренути, окачити, овешати, оклизнути се, омаћи се</i>	ентитет чији се положај у односу на замишљену осу мења (ротира се око ње, испада из ње, доспева у њу)	простор замишљене осе или простор афектиран променом
	<i>о-</i>	аксијално усмерни Трајектор	афектирана централна оса
	<i>об-</i>	Трајектор који обухвата нешто (инволвирајући Тр)	обухватно афектирани Оријентир (инволвирани Ор)

Табела 5.1. Трајектор и Оријентир код типичних *о-* и *об-* префиксала сликовносхематске онтологије

Како се у доњој табели види, префикс *об-* се повезује са посебним типом Трајектора, који се може одредити као *обухватни* (*инволвирајући*) Трајектор и који кореспондира са обухватно афектираним Оријентиром, док се код префикса *о-* примећује посебни тип

Оријентира – *аксијални* Оријентир, који кореспондира са аксијално усмерним Трајектором. Сликковне схеме УСПОСТАВЉАЊА ГРАНИЧНИКА И МАНИПУЛАЦИЈЕ ОМОТАЧЕМ подразумевају инволвирајућег Трајектора и аксијални Оријентир, па се проналазе у обема префиксалним породицама. Некад су префикси *о-* и *об-* заменљиви, односно комбинују се са истом осном, али то није нужно – то што су начелно обе лексикализације могуће, не значи да обе морају у сваком појединачном случају бити и активне већ да оба префикса имају појмовни потенцијал да овакву догађајну конфигурацију изразе. Са друге стране, у схемама МЕЊАЊА ПОЛОЖАЈА НАСПРАМ НЕКЕ ОСЕ уочавамо аксијални Оријентир (саму осу) и Трајектора чији се положај мења (а не инволвирајућег Трајектора), па је за њу карактеристичан префикс *о-*. Иако је формално префикс *об-* могуће морфолошки издвојити у примерима као *обесити*, *обалити* (*стабло*), *оборити*, семантички би то значило да се ови догађаји виде као догађаји са обухватним Трајектором. Таква интерпретација би захтевала сложенију структуру резултативног поља. У случају *обесити* то би значило да се Трајектор који доспева у аксијални положај (оно што је обешено, нпр. *слика*) концептуализује истовремено и као инволвирајући Трајектор наспрам аксијалног Оријентира (*слика* на неки начин обухвата, прекрива својом структуром *ексер* на који је закачена). У случајевима испада из равнотеже (*оборити*, *обалити*), интеграција инволвирања и аксијалности је још комплекснија: инволвирајући Трајектор је тада сама сила којом Агенс обухвата Оријентир, а обухваћени Оријентир би се морао реконцептуализовати у Трајектора који испада из равнотеже (*инволвиран* Ор:z > *аксијално ефектирани* Тр:z). Иако глагол *обрвати* није уобичајен, његово је значење транспарентно – „рвањем оборити на под“, а у творбеној структури се јасно уочава управо префикс *об-*. Префиксом *об-* овде се потенцира семантика инволвирања – Агенс, током рвања, потпуно обухвата рукама и телом противника, који услед такве савладаности испада из равнотеже. Код овог глагола, дакле, реконцептуализација инволвираног Оријентира (типичног за *об-* глаголе) у Трајектора који напушта равнотежну осу лексички је задана, али таква структура представља изузетак наспрам уобичајене структуре *об-* префиксала. Код претходна три глагола пак препознавање инволвираности је могуће, али је семантика аксијалности релевантнија, па такве глаголе можемо видети као *о-* префиксале са потенцијалном *об-* интерпретацијом.

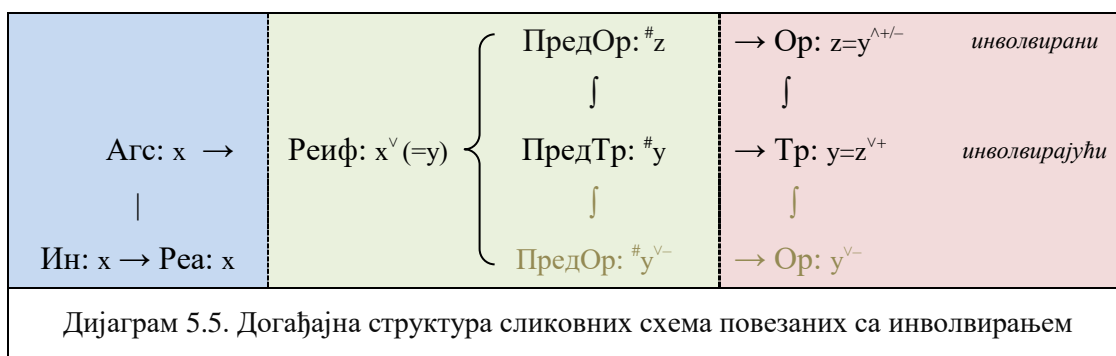
Може се, стога, претпоставити да је **аксијалност** (зависност од централне осе) одазивна предлексичка појмовност из које *о-* префиксали црпе своје лексичко значење. Са друге стране, *об-* префиксали су повезани са протозначењем **обухваћености** (**инволвираности**), које замисливу форму добија кроз представу о обухваћеној површини. Ова се два протозначења често сударају на нивоу сликовносхематске организације, али, видели смо, постоје случајеви у којима је изражена тенденција ка једном од њих.

Дијаграм 5.4. Кружница и протосемантика префикса *о-* и *об-*

2. ПРОТОЗНАЧЕЊЕ ИНВОЛВИРАНОСТИ И ОБ-ПРЕФИКСАЛИ

У овом ћемо пододељку размотрити глаголе са префиксом *об-*, односно њихову онтолошку и структурну варијабилност наспрам прототипичних сликовних схема. Протозначење инволвираности, видели смо у претходној секцији, примарно се „усидрава“ у сликовне схеме повезане са представом КРУЖНОСТИ, односно у схеме УСПОСТАВЉАЊА ОБУХВАТНЕ ПУТАЊЕ (*оптрчати*), УСПОСТАВЉАЊА ПРОСТОРНЕ БАРИЈЕРЕ (*обзидати*), ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обући*) и ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обглодати*). У сваком од ових случајева у резултативном пољу догађаја постоји инволвирани Оријентир (ентитет у чијем се домену дешава обухватање) и инволвирајући Трајектор (ентитет чије појављивање у Оријентировом домену репрезентује стање обухваћености). Таква протодогађајна структура се може представити следећим дијаграмом:

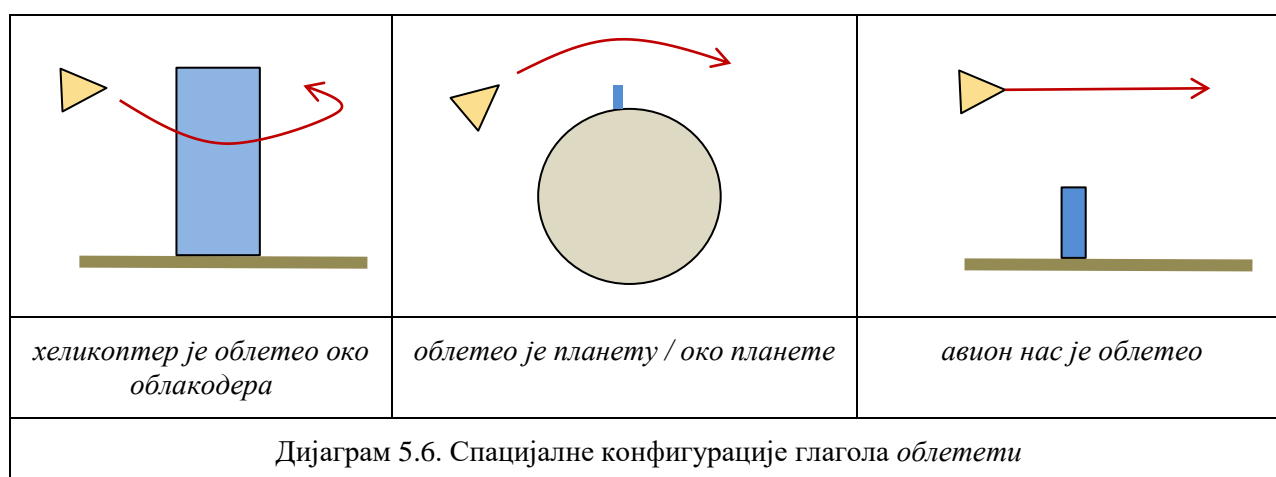
лексиализација	инволвирајући Трајектор	инволвирани Оријентир
<i>оптрчати стадион</i>	онај ко путањом трчања обухвата неки простор	простор обухваћен путањом
<i>обзидати двориште</i>	зид који настаје око нечега	простор који је обухваћен зидом
<i>обгрлити неког рукама</i>	загрљај	онај ко је обухваћен загрљајем
<i>обути ципеле некоме</i>	ципеле	онај коме је нога обухваћена обућом
<i>обглодати месо са кости</i>	оно што је глодањем нестало (негативни траг)	ентитет који је обухваћен глодањем
<i>обљуштити</i>	кора која нестаје са ентитета	ентитет који је обухваћен љуштењем
Табела 5.2. Трајектор и Оријентир код неких <i>об-</i> префиксала		

Дијаграм 5.5 доноси протодогађај у пуном обиму. Различитом актеризацијом и начинима компресије постижу се различити синтаксички оквири у појединачним лексикализацијама. Рецимо, ако је актеризован само Оријентир, а постоји Агенс, протодогађај се сажима у агентативни монопрелазни глагол са Ор-објектом – *опркжити неког*, *обгрлити неког*. Ако су оба Резултатора актеризована, оквир је алтерпрелазан – *обмотати поклон* (Ор-објекат) : *обмотати украсни папир око поклона* (Тр-објекат), *обути патике некоме* (Тр-објекат) : *обути неког* (Ор-објекат). Притом, како обухватање може бити

позитивно или негативно, сам Оријентир може бити или позитивна или негативна макрозона наспрам Трајектора. Сви управо поменути случајеви доносе позитивну афективизацију, док, рецимо, алтерпрелазно *обглодати (кост – месо са кости)* или монопрелазно *обнажити (неког)* лексикализује негативну афективизацију. Начелно, код позитивне (адлативне) афективизације актер у, који је у резултативном пољу инволвирајући Трајектор, може сезати све до дубине Реификатора (дејствене микрозоне Агенса) – *обрлити некога рукама, обмотати поклон целофаном (целофан око поклона), обавити завојем руку (завој око руке)*. То пак није могуће код негативне (аблативне) инволвираности – *обгулити јабуку ножем (Тр је „кора“), обглодати месо зубима (Тр је „месо“)*.

Други ниво варијабилности јесте онтолошко-семантички. Он се односи не на саму протосхему већ на одступања од примарних категоризацијских вредности, које су дефинисане на нивоу сликовних схема. Обе димензије, и синтаксичку и онтолошку, пратићемо у опису семантичких скупина организованих око сликовних схема.

1) Сливовну схему ОБУХВАТАЊА ПУТАЊОМ илуструју глаголи као: *обићи, оптрчати, објурити, објахати, облетети, опшетати, опходати, опкрстарити*. Како код ових глагола не постоји управљеност субјекта ка централној оси већ је у фокусу настајање саме путање око нечега, и код глагола *опловити* семантички је оправданије претпоставити префикс *об-*. Трајектор се овде упојмљују као остваривач путање, а Оријентир као простор који је обухваћен том путањом. Путања може бити изван самог Оријентира, у спољашњем простору уз његову ивицу (*оптрчати кућу*), или пак у унутрашњости Оријентира, али опет близу његове ивице (*оптрчати стадион*). Када Оријентир има облик сфере, инволвираност подразумева обухватно кретање по њеној спољашњости (*опловити свет*) или обухватно кретање по простору око ње (*облетети планету*). Објекат глагола *облетети* може бити и дискретни ентитет лоциран на површини која се облеће (*облетео нас је авион – не буквално око нас већ по небу око земље на којој ми стојимо*). Глаголи узроковане обухватне путање нису уобичајени: *обгонити (некога око нечега), обвести (обвео их је три пута око цркве), објурити (неког), оптерати (неког), обносити (некога око нечега)*.

За ове је глаголе карактеристична амбипрелазност, исто значење се изражава варирањем прелазног и непрелазног оквира: *оптрчати око куће – оптрчати кућу, опловити свет – опловити око света, облетети планету – облетети око планете*. Непрелазни оквир доноси апослутну компресију, у којој се Агенс и Трајектор стапају у једног актанта

(Постагентативни Трајектор), а инволвирани Оријентир се изражава посредством предлога *око*. У прелазном оквиру пак налазимо дубоки номинатив (Агенс) и Ор-објекат.

Глагол *обићи* појављује се не само у значењу стварања путање око нечега (*обишао их је у широком луку*) већи и у значењу „посетити“, које је засновано на прикључивању ПАЖЊЕ, као парафизичког ентитета, ситуацији физичког обухватања: ПАЖЊА ЈЕ ОБУХВАТНА МЕНТАЛНА ПУТАЊА У ФИЗИЧКОМ ПРОСТОРУ. Тако у *обићи музеј* реална обухватна путања кроз унутрашњост музеја заиста постоји (и коинцидира са пажњом, као менталном путањом), али *обићи споменик* не значи успостављање спацијалне путање око споменика већ просто долазак до места где је споменик и обухватање споменика својом пажњом. Слично, *обићи баку* не подразумева кретање око ње већ пажњу која јој се доласком посвећује. Међу глаголе путање по свом творбеном значењу спада и *обигравати (око некога)*, али се овај глагол данас користи само у метафоричком значењу „служити, дворити некога“, које је такође засновано на обухватању пажњом.

Типична путања је замишљена линија („сећање“ или пројекција кретања), а када се она материјализује, Трајектор добија категоризацијску вредност ТРАГА. Тај траг може бити стопљен са материјом, као у *опиштити* („шијући створити руб“) – *опиштити руб плашта златом* : *опиштити злато по рубу плашта*, али је могуће и да траг настане као последица силе а не употребе неке материје – *опкопати канал око дворца* : *опкопати дворац каналом*. Рубни траг се уочава и код *обгорети (нешто ватром)*, *обрубити*, *обивичити*, *опцртати*, *опшанцити*.

2) Следећу семантичку групу чине глаголи који репрезентују сликовну схему ПРОСТОРНЕ ЛИМИТАЦИЈЕ (УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ): *обзидати*, *обградити*, *опколити*, *опкружити*, *обгрлити*, *опкорачити*. Код ових глагола Агенс поставља неку предметност (или пак своје тело) у положај којим се простор око Оријентира смањује. Углавном је реч о монопрелазним глаголима са Ор-објектом: *обгрлити некога рукама*, *опколити град војском*. Глаголи ове групе се често појављују тек као околиналне лексикализације, наспрам којих стоје оговарајући *о-*префиксали (*озидати*, *оградити*).

Метаспацијално уопштавање од просторне лимитације (*бити опкољен* као бити тренутно просторно ограничен) до дугорочне СТАЦИОНИРАНОСТИ (*бити дугорочно локализован негде*) уочава се код неперфектибилног глагола *обитавати* („живети негде“), што указује на примарну метафору СТАЦИОНИРАНОСТ УОПШТЕ ЈЕ БОРАВАК УНУТАР ПРОСТОРА ОГРАНИЧЕНОГ БАРИЈЕРОМ.

Спацијална лимитација је просторно усидрење и за ПОЉЕ КОНТРОЛЕ – ИМАТИ КОНТРОЛУ НАД НЕКИМ ЈЕСТЕ ДРЖАТИ ГА У СВОМ ОБУХВАТУ. Данас не тако уобичајено *обрвати* („рвањем савладати“) почива управо на апсолутној спацијалној лимитацији – Агенс је физички потпуно обухватио актера који је у позицији Оријентира онемогућивши му било какво померање. Даљом апстракцијом, поље контроле се ослобађа постојања нужне физичке баријере. Тако се на спацијалну сцену попут *обгрлити неког* (баријера су руке које формирају загрљај) надовезује *обуздати некога* („успоставити физичку или менталну контролу над неким“). Контролу над неким може имати и парафизички ентитет: *обузети* (*обузео га је бес*, *обузео га је ђаво*), *обвладати* (*страх га је обвлaдо*), *опсести* (*опселе су га црне мисли*, *опсео га је дух*). Са друге стране, код широкозначних глагола *обухватити* и *обујмити* може се говорити о ПОЉУ РАСПОЛОЖИВОСТИ (*обухватио га је рукама*, *обухватио је целу собу погледом*, *обухватио је сва та питања у свом тексту*). Глагол *објединити* указује на интегрисање више елемената у целину, што је такође једна од одазивних појмовности сликовне схеме ОБУХВАТАЊА ГРАНИЧНИКОМ, па је овде реч о примарној метафори ИНТЕГРИСАЊЕ УОПШТЕ ЈЕ ПОСТАВЉАЊЕ ПРОСТОРНЕ БАРИЈЕРЕ. Са баријером какву проналазимо код спацијалног *опколити* повезано је и стање заштите, што долази до изражаја код неубичајеног, али речнички посведоченог, *опчувати*. Појаву префикса *об-* овде треба

разумети као резултат онтолошког ширења заснованог на примарној метафори ЗАШТИТИТИ УОПШТЕ ЈЕСТЕ ОБУХВАТИТИ СОБОМ.

Са сликовном схемом ПРОСТОРНЕ ЛИМИТАЦИЈЕ (*опколити*) повезани су и глаголи *обавезати се, обећати, обрећи*. Они указују на примарнометафоричко уопштавање од спацијалног ограничења поља кретања (*опколити неког*) до бихевиоралне ограничености уопште (обећање је као обруч којим субјекат ограничава своје будуће понашање – ОГРАНИЧИТИ СЕ УОПШТЕ ЈЕСТЕ ОГРАНИЧИТИ СВОЈ ПРОСТОР КРЕТАЊА). У рефлексивном формату који доноси *обавезати се* таква концептуална заснованост је потпуно видљива (субјекат давањем обећања ограничава себе), док је код *обећати* фокус на Тр-објекту (односно на самом обећању којим се бихевиорална лимитација постиже). Са овим је глаголима повезан и глагол *опкладити се*, пошто *опклада* подразумева да се субјекат обавезује на прихватање последица уколико се опкалда изгуби.

3) Афективизација омотача може бити позитивна или негативна – Агенс узрокује да се омотач нађе око Оријентира (ИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА, *обући*) или да се скине са Оријентира (ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА, *обнажити*).

Код глагола позитивне афективизације, типичан Трајектор ОМОТАЧ јесте ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ, што се уочава код глагола *обући, обавити, обвити, обмотати, обути, обгннути, облепити, обложити*. Ови су глаголи обично алтерпрелазни (*обути патике некоме – обути некога*) и алтеррефлексивни (*обути патике*, Тр-објекат – *обути се*, Ор-рефлексивност). Када се реализују у Тр-оквиру, Оријентир категоризован као особа изражава се дативом, а просторна зона може бити додатно наглашена одговарајућом ППК (*обавио сам му завој око прста*). Међу глаголима у овој групи постоји разлика у погледу могућности алтернирања Тр-акузатива и инструментала. Глаголи *обавити* (*завој око нечега – завојем нешто*), *обмотати* (*траку око нечега – траком нешто*), *обастрети* (*траку око нечега – нешто траком*), *обгннути* (*кабаницу око некога – некога кабаницом*), *облепити* (*постере по зиду – зид постерима*), *обложити* (*цреп по крову – кров црепом*) такву могућност познају. Са друге стране, глаголи *обући* и *обути* такву алтернацију не омогућавају: *обући одело некоме, обући некога у одело* (без могућности да се одело изрази кроз инструментал). Одсуство инструментала показује да актер у није концептуализован и као Реификатор, односно да се у каузалној структури први пут појављује на нивоу предтрајективног Медијатора (пермисивног Пред-Трајектора).

Успостављање ОМОТАЧА је повезано и са ПОЉЕМ РАСПОЛОЖИВОСТИ – расположиво се налази око онога ко тиме расположе. Прелаз са материјалног ОМОТАЧА на ПОЉЕ РАСПОЛОЖИВОСТИ уочава се код глагола *опскрбити* (*некога нечим*), *оборужати* („снабдети оружјем“), а могао би им се придружити и глагол *опремити*, ако га видимо као инстанцу об-префиксала.

Како је ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ по одсуству конзистентности слична материји, ОМОТАЧ лако прелази у категорију МАТЕРИЈЕ–СВОЈСТВА: *обасути, обрасти, облистати* (*дрво је облистало*), *обросити, опквасити, обуљити, обмастити, обмазати, опкадити, опточити, опсалити* (оказ. „добити сало (око струка)“), а ту свакако спадају и глаголи код којих је Трајектор светлост: *обасјати, опсветлити, обасинути*. Визуелни перцептивни траг примећује се код оцазионалног *објести се*. Невизуелни тактилни траг уочавамо код глагола *обљубити, обмазати, обмиловати*. Уопштавање се од материјализованог ОМОТАЧА долази до ОБЛИКА – *обликовати, обрадити* (*дрво*), *обвајати, обмесити*. На ове се глаголе посредством примарне метафоре УТИЦАЈ УОПШТЕ ЈЕ СИЛА КОЈА МЕЊА ОБЛИК ЕНТИТЕТА наслањају глаголи *образовати* и *обучити*, који означавају ментално (интелектуално) обликовање.

<i>обасути</i>	<i>облистати</i>	<i>обљубити</i>	<i>обликовати</i>	<i>обучити</i>
Тр је обухватна материја	Тр је обухватни конституент	Тр је тактилни траг	Тр је визуелни облик	Тр је ментална форма
Дијаграм 5.7. Континуум од обухватне материје до обухватне форме уопште				

Глаголи *обњушити* и *обњушкати* показују да се ситуација чулног сазнавања види као излагање неке предметности спознаји као парафизичком ОМОТАЧУ. Њима је сличан и глагол *обазрети се* (непрофилисани Трајектор је визуелно сазнање којим субјекат обухвата простор око себе).

Неки од ових глагола су агентативини (*обасути површину прахом, обасјати нешто светлошћу*), а неки медијални (*обрастао је у браду* – номинатив има вредност Постмедијалног Оријентира). Безлични глаголи као *обросити, опкишити, облаглити, обноћити* означавају збивања, а њихов је субјекат Постмедијални Трајектор са нултом синтаксичком елаборацијом (*обросило је*).

За глаголе негативне инволвираности типичан ОМОТАЧ је пак КОНСТИТУТИВНИ СЛОЈ или ГРАДИВНА МАТЕРИЈА: *обљушити, обгулити, обрезати, обглодати, облињати, опсећи, опстругати, опшмирглати, обглачати, опчерупати, опкрчити, опчистити*. И овде се поред агентативних оквира уочавају и медијални глаголи (*облињати* „изгубити длаку лињањем“ – субјекат је Постмедијални абл. Оријентир). Углавном су у питању оцазионалне лексеме наспрам којих постоје стабилни *о-*префиксали. Унутар самог перцептивног домена још апстрактнији вид егзосфере јесте АГРЕГАТНО СТАЊЕ, чију негативну афектираност налазимо код оцазионалног *оптопити*. Примарном метафором ДЕЗАКТУАЛИЗАЦИЈА УОПШТЕ ЈЕ ПЕРЦЕПТИВНА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА залазимо из домена перцепције у домен менталних ентитета: *обвршити, обделати, а и обавити* (ако га анализирамо као *об-*префиксал: *об-бавити*).

Даљим уопштавањем, односно – дематеријализацијом трага, долазимо до општије представе о бихевиоралној инволвираности – Оријентир је обухваћен не материјом или физичким омотачем већ Агенсовим понашањем, као апстрактнијом инстанцом егзосфере. Код ових глагола примећујемо примарну метафору СТАЊЕ ОБУХВАЊЕНОСТИ УОПШТЕ ЈЕ СТАЊЕ ОБУХВАЊЕНОСТИ ОМОТАЧЕМ. Рефлексивни формат код глагола *опходити се* указује на оквир у коме је Агенс номинатив, а високи аргумент упућује на истореференцијалног аблативног Оријентира (као емитера понашања ка непрофилисаном адлативном Оријентиру). Глаголи *обрадовати, обвеселити* профилишу у резултативном пољу управо адлативни Оријентир, а основа указује на емоцију која се види као оно чиме Агенс обухватата објекат. Рефлексивизацијом се каузална дубина скраћује – субјекат глагола *обрадовати се* није Агенс већ пермисивни адлативни Пред-Оријентир. Супротно њима, глагол *оптеретити* указује на негативну менталну афективизацију, која је наглашена и метафоризованом основом (ТЕШКОЋА ЈЕ ТЕРЕТ). За разлику од њега, код *обругати се* некоме основа именује директно понашање којим се Оријентир афектира. Основа је деноминална код *објадити*, који иако оцазионалан, има изузетан експресивни потенцијал управо због тога што се *јад* доводи у везу са искуствима материјализованог омотача (као *обмотати*). Код глагола као *опчарати, опчинити, обмађијати, обврачати* може се говорити о примарној метафори ОМЕТЕНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ОБУХВАЊЕНОСТ ФИЗИЧКОМ БАРИЈЕРОМ. Глаголи *оптужити* и *облајавати* такође доносе бихевиорално реализовану егзосферу, али је објекат овде не конкретна особа већ ментална представа особе (као тема сумње или клевете). Њима је по томе сличан глагол

обжалити (жаљењу је изложена нечија ментална представа у Агенсовој свести), околионализам који је експресивнији од свог уобичајеног конкурента *ожалити*.

Са негативном афективизацијом, односно – са скидањем омотача, могу се повезати глаголи *објаснити*, *образложити* (*нешто некоме*), што би указивало на примарну метафору учинити ПОТПУНО ЈАСНИМ ЈЕСТЕ РАЗОТКРИТИ САВ САДРЖАЈ ИСПОД ОМОТАЧА. Слично томе, код глагола *обавестити*, *обзнанити*, *објавити*, *обнародовати* уочавамо примарну метафору учинити ПОЗНАТИМ ЈЕСТЕ РАЗОТКРИТИ САДРЖАЈ ИСПОД ОМОТАЧА. За већину глагола обеју група карактеристична је појава датива (*објаснити нешто некоме*, *обзнанити нешто некоме*), што показује да се у каузалној структури поред аблативног Оријентира (оно што постаје јасно или познато) појављује и додатни, адлативни Оријентир (онај коме то постоје јасно или познато). Глагол *обавестити* је оријентисан управо ка адлативном Оријентиру (који долази у форми акузатива): *обавестио га је о томе*, а код глагола *објавити* адлативни Оријентир подразумева јавности уопште (и обично се не исказује): *објавила је књигу*, *објавила је статус на фејсбуку*.

Примарна метафора БИТИ ТРАЈАН, НЕПРОПАДЉИВ ЈЕ БИТИ ОПТОЧЕН ЗАШТИТНИМ СЛОЈЕМ објашњава појаву префикса *об-* код глагола који значе истрајавање, постојаност: *опстати*, *опстојавати*, *обдржати се*. Они се, дакле, наслањају на аспект протективности које добавља омотач (уп., на пример, *опточити*) – омотач је овде потпуном дематеријализацијом сведен на такву одазивну појмовност.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (2). У овом смо пододељку размотрили *об-* префиксале. Видели смо да се лексичка значења која ови глаголи изражавају могу сматрати инстанцом протозначења инволвираност (обухваћености). У онтолошки примарном облику ово се протозначење манифестује кроз сликовне схеме ОБУХВАТАЊА ПУТАЊОМ (*обтрчати*), УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ (*околити*), ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обући*) и ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обљуштити*). Прикључивањем појма ПАЖЊЕ у просторно искуство, ОБУХВАТНА ПУТАЊА постаје ПРОСТОРНО УСМЕРЕНА ПАЖЊА (*обићи некога*). Апстраховањем унутар физичког домена настају појединачне метаспацијалне реализације, као што су, рецимо, ДУГОРОЧНА СТАЦИОНИРАНОСТ (*обитавати*) или РАСПОЛОЖИВОСТ (*опскрбити*). Примарнометафоричким везама, које су засноване на одазивним аспектима сликовносхематског искуства, омогућена је даља онтолошка дисперзија – ширење протозначења обухваћености у ментални и социобихевиорални домен (нпр. *оптужити*, *обрадовати*, *обавестити*, *опстати*).

3. ПРЕФИКС *о-* И АКСИЈАЛНИ ПОЛОЖАЈ

На почетку анализе префикса *о-* размотрићемо мању групу *о-*префиксала, повезаних са идејом манипулације положајном осом, која се реализује кроз четири сликовне схеме – РОТИРАЊЕ (*окренути*, *обртати*), АКСИЈАЛНУ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈУ (*оклизнути се*, *омаћи се*), АКСИЈАЛНУ СТАБИЛИЗАЦИЈУ (*окачити*, *обесити*) и АКСИЈАЛНО ОДВАЈАЊЕ (*ошинути*, *ошамарити*). У уводном смо делу видели да у досадашњим истраживањима *о-*префиксала појам осе у просторним конфигурацијама оваквих глагола није добио адекватну пажњу. Како је префикс *о-* углавном разматран из угла схеме КРУЖНОГ КРЕТАЊА, глаголи као *окачити* и *оклизнути се* остали су на маргинама семантичких описа упркос томе што припадају инвентару основног просторног сазнања.

Аксијална манипулација је просторно утемељена на идеји РАВНОТЕЖНЕ ОСЕ – вертикалне конститутивне линије којом се дефинише усправни положај. Тело које се ротира креће се управо око те замишљене централне вертикале. Ако покушавамо да идеју равнотеже материјализујемо кроз слике чигре која се врти или балерине која се окреће на врховима прстију, видећемо да та линија пролази кроз тачку контакта са ослонцем. То нам показује да се аксијални положај дефинише кроз два схематска елемента – уз саму осу битна је и тачка њеног пресека са површином која обезбеђује стабилност. Тако постављена структура омогућава три једноставне спацијалне конфигурације: 1) тело се обрће око сопствене конститутивне осе не испадајући из ње; 2) тело се доводи у равнотежни положај (успоставља се контакт са ослонцем); 3) тело испада из равнотежног положаја (губи се контакт са стабилним ослонцем).

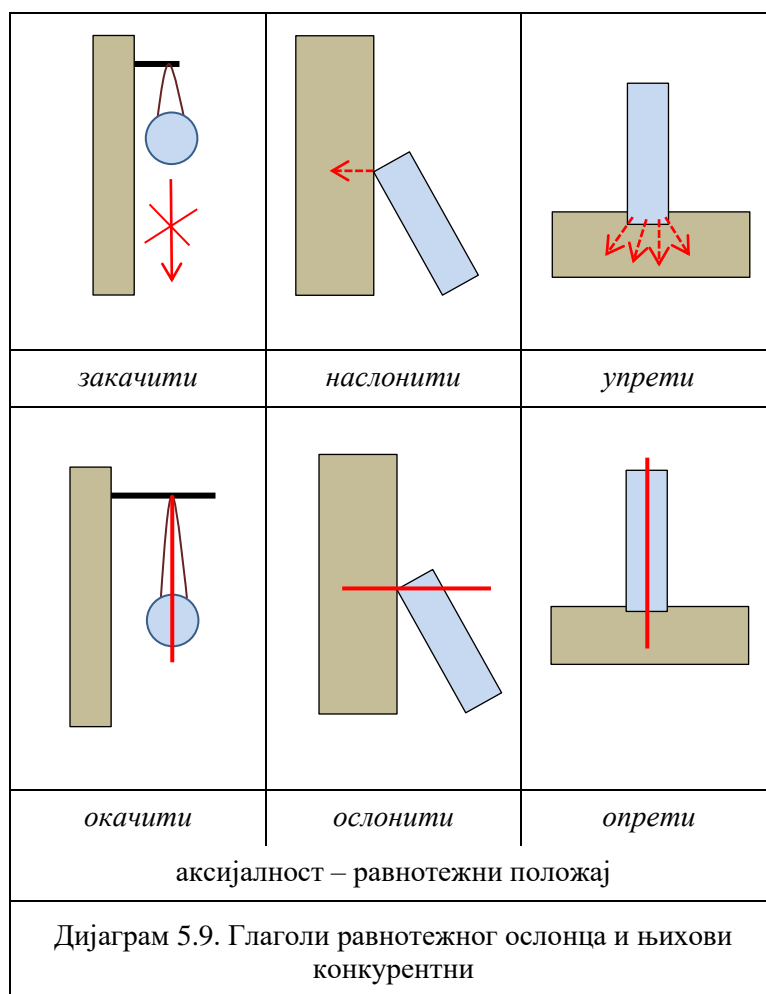
Прва конфигурација, сликовна схема РОТИРАЊА, лексикализована је кроз глаголе *окретати*, *окренути*, *обртати*, *обрнути*. Видимо да је реч о два аспектолошка пара – семелфактивни глаголи садржи суфикс *-ну* и означавају један ротациони покрет, док имперфективни глаголи упућују на континуалну мултипликацију таквог покрета. Ротацијом се мења фокусирана страна ентитета – страна која је видљива из подразумеване перспективе и која је, као таква, доступна перцепцији и манипулацији. У том смислу објекат у конструкцији *окренути предмет* представља афектирани аксијални Оријентир (ентитет чији се доступни садржај мења наспрам конститутивне осе), а објекат у конструкцији *окренути другу страну предмета* има вредност ефектираног Трајектора (актуализована страна Оријентира постаје физички доступна). Могућа је и реализација у којој је Трајектор ивица која мења свој вертикални положај (*окренути слику наопачке – окренути горњу ивицу доле* или *доњу ивицу горе*). Рефлективни облик може указивати на медијалност (*лист се окренуо*), али је могућа и дубока рефлексивност (*неко ме је позвао и ја сам се окренуо*). Поред аксијалног Оријентира, уочава се и секундарни Оријентир, који има вредност правца (и, долази, само у форми пратећег конституента: *окренуо је лице ка некоме / од некога*, односно енантиосемично *окренуо му је лице – субјектова манипулација аксијалним положајем афектира некога у смислу омогућавања или онемогућавања доступности своје релевантне стране*).

Агс: $x \rightarrow$ Ин: $x \rightarrow$ Реа: x	Реиф: x^v	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ПредОр: } \#z \\ \int \\ \text{ПредТр: } \#y \\ \int \\ \text{ПредОр: } \#z \end{array} \right.$	$\rightarrow \text{Ор: } y^{\wedge/+}$ <i>сек. афектирани Ор</i> \int $\rightarrow \text{Тр: } y=z^v$ <i>страна која мења положај</i> \int $\rightarrow \text{Ор: } z=y^{\wedge}$ <i>ентитет који се окреће</i>
Дијаграм 5.8. Догађајна структура сликовне схеме РОТИРАЊА ОКО ЦЕНТРАЛНЕ ОСЕ: <i>окренути, обрнути</i>			

	номинатив	акузатив / се
<i>окренути папир</i>	Агенс x	Оријентир z
<i>окренути другу страну папира</i>	Агенс x	Трајектор y

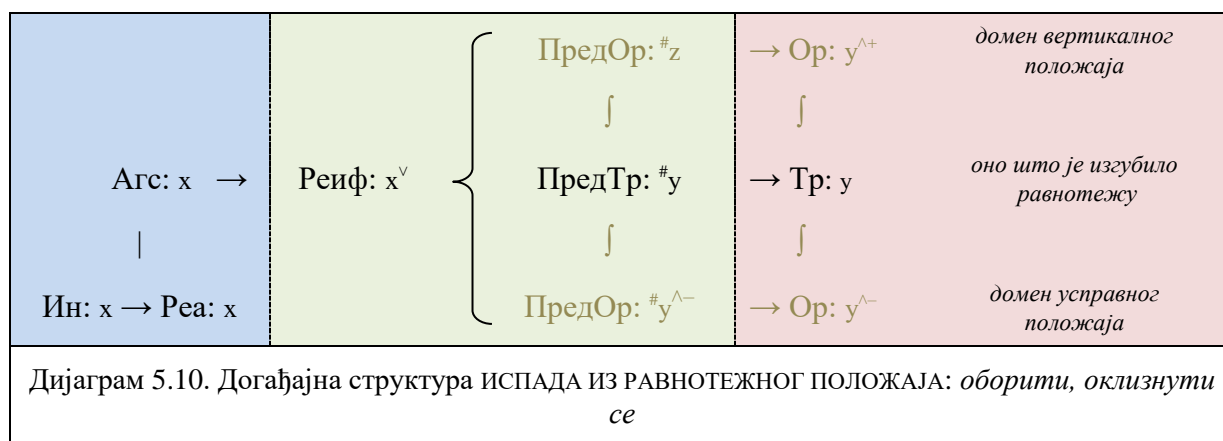
<i>ветар је дунуо и <u>лист се окренуо</u></i>	Пред-Оријентир #z	Оријентир z
<i>ветар је дунуо и <u>окренула се друга страна листа</u></i>	Пред-Трајектор #y	Трајектор y
<i>окренула се</i>	Агенс x	Оријентир x
<i>окренула је лице</i>	Агенс x	Трајектор y
Табела 5.3. Синтаксички оквири глагола РОТАЦИЈЕ		

Другу просторну конфигурација – ЗАУЗИМАЊЕ АКСИЈАЛНОГ ПОЛОЖАЈА, илуструје такође тек неколико лексема, али то не умањује битност ове сликовне схеме, пошто је реч о једном од темељних облика интеракције тела и простора. Резултативно поље обухвата аксијалног Трајектора који заузима равнотежни положај наспрам неког Оријентира ОСЛОНЦА. Глаголи који лексикализују ово искуство су *окачити*, *обесити*, *ослонити*, *опрети се*. Међу наведеним глаголима, само се *обесити* појављује без уобичајеног конкурентног префикса. Оно што је посебно занимљиво јесте то што се конкурентни префикс код остала три глагола разликују – *закачити*, *наслонити*, *упрети се*. То нам показује да успостављање ослонца коинцидира са другим одазивним релацијама физичке стварности, али да се тек под капом префикса *о-* идејом аксијалности (у онтолошкој форми равнотежне стабилизације) ти догађаји категоризацијски уједначавају.

Глаголи довођења у равнотежни положај су оријентисани ка Трајектору, а Оријентир се изражава кроз одговарајућу ППК: *окачити слику на зид, обести слику о ексер, опрети се о под, ослонити се на некога*. Метаспацијално уопштавање уочава се код глагола *оставити* – оно што се више не користи смешта се на неко место која је као његова потопра, ослонац: ЛОКАЛИЗОВАТИ НЕЗАВИСНО ОД СЕБЕ ЈЕСТЕ ЛОКАЛИЗОВАТИ НА ОСЛОНЦУ. Да је реч о метаспацијалном глаголу показује и његова платисемија: *оставити кључеве на столу – оставити сестру испред школе*. Глагол *ослонити се* има и значење менталне депенденције, које се заснива на примарној метафори ЗАВИСНИ ПОЛОЖАЈ УОПШТЕ ЈЕ ЗАВИСНОСТ ОД ФИЗИЧКОГ ОСЛОНЦА. Код глагола *овистити* пак примећује се само непросторна депенденција, а и његова основа директно указује на поменути примарну метафору. Код глагола *определити се* стање неопредељености се концептуализује као стање одсуство стабилног положаја, па је ситуација опредељивања као успостављање менталног ослонца. Примарну метафору СТАБИЛНОСТ УОПШТЕ ЈЕ СТАБИЛНИ ФИЗИЧКИ ПОЛОЖАЈ уочавамо код глагола *основати*, који значи управо стабилно утемељење неке дуговечне праксе.

У трећој групи, која означава ИСПАД ИЗ АКСИЈАЛНОГ ПОЛОЖАЈА, примећујемо већи број глагола, јер се лексикализацијама сликовне схеме НАПУШТАЊА УСПРАВНЕ ВЕРТИКАЛНЕ ОСЕ прикључују глаголи који означавају контактност која је последица аксијалног одвајања. Погледајмо, стога, прво основне сликовносхематске глаголе ове групе: *оборити – обарати (вазу са стола), оклизнути се, омаћи се*. Просторни сценарио је јасан: на тело делује одређена сила и оно испада из равнотеже завршавајући у невертикалном положају на земљи. Семантика кретања наниже овде је, дакле, директно повезана са равнотежном дестабилизацијом. Пар *оборити – обарати* има везану основу, док се *оклизнути се* повезује са глаголом *клизати се*, а префиксација, видимо, повлачи и ресуфиксацију. Својевољно напуштање осе усправног положаја уочава се код *опружити се* („лећи, испружити се“). Што се пак синтаксичког профила ових догађаја тиче, *оборити* представља монопрелазни глагол, са Агенсом и фокусом на Трајектору. Такав је и оквир *опружити се*, само су Агенс и Трајектор референцијално изједначени. *Оклизнути се* пак лексикализује само горњи део каузалне структуре, односно прелаз од Медијатора у Трјектора – субјекат овог глагола је неинтенционални проживљивач (Пред-Трајектор).

Глаголи *осујетити, оспорити, опозвати, оповргнути* означавају неспацијалне догађаје дестабилизацијски усмереног понашања – субјекат покушава да неки ментални ентитет учини нерелевантним: *осујетити нечије намере, оспорити нечија права, опозвати своје речи, опрвгнути нечије аргументе*. Они се у том смислу наслањају на догађај *оборити*, односно манифестују одазивну појмовност ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈЕ УОПШТЕ која своју сликовну

реализацију налази управо у спацијалној представи извођења из равнотежног положаја (НЕВАЖНО, НЕРЕЛЕВАНТНО ЈЕ ДОЛЕ, СТОГА УЧИНИТИ НЕВАЖНИМ ЈЕ ОБОРИТИ НА ПОД).

Глагол *омаћи се* означава да рука или нога испада из равнотежне телесне осе и чини нехотични, нежељени покрет, који може довести до губитка равнотеже целог тела. Овај глагол има медијални оквир сконцентрисан на актера у, који представља део тела над којим је тренутно изгубљена контрола (номинатив је Пред-Трајектор а *се* указује на истореференцијалног Трајектора). За разлику од претходно поменутих глагола, овде се примећује аблативни Оријентир, који означава носиоца конститутивне осе и долази, стога, у форми датива: *нога му се омакла*. Када није употребљен рефлексивно, глагол *опружити* може означавати управо одвајање дела тела од вертикалне телесне осе – *опружити руку ка некоме*. Од *омаћи се* он се разликује по томе што је ово одвајање свесно (субјекат је Агенс).

	номинатив	акузатив / се	датив	ППК
<i>оборио је вазу на под</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	/	адл. Оријентир $y^{\wedge+}$
<i>оклизнуо сам се</i>	Пред- Трајектор <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	/	/
<i>нога му се омакла</i>	Пред- Трајектор <i>y</i>	Трајектор <i>y</i>	абл. Оријентир $x^{\wedge-*}$	/
<i>опружио је руку ка њој</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	/	адл. Оријентир $y^{\wedge+}$

Табела 5.4. Синтаксички оквири глагола испада из равнотеже и аксијалног одвајања уопште

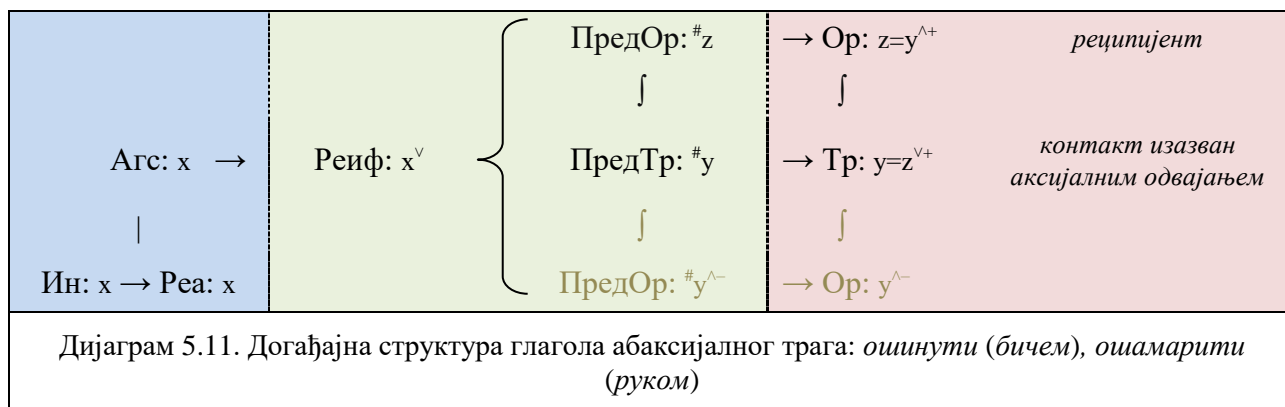
Сличну протодогађајну структуру уочавамо и код глагола *опалити*, када он указује на ситуацију коришћења оружја. Агенс овде, за разлику од *оборити вазу*, долази у физички контакт са Пред-Оријентиром који ће постати аблативни Оријентир (*пиштољ*), а из аксијалног положаја се избацује Трајектор који је био унутар аблативног Оријентира (*метак*). Глагол има неколико могућих оквира: 1) пуни прелазни оквир (*Марко је опалио метак из пиштоља*); 2) непрелазни медијални оквир (*Марку је пиштољ опалио ка небу*); 3) непрелазни агентативни (*Марко је опалио из пиштоља ка небу*). Разлике између ових оквира резултат су различитих начина компресије каузалне структуре. У првом случају имамо стандардну компресију која даје оквир са Тр-објектом. У друга два случаја ради се о апсолутној компресији, којом настаје оквир са једном позицијом. Ако је реч о медијалној непрелазности, оквир подразумева стапање Пред-Оријентира и Оријентира. Агентативна непрелазност пак доноси стапање Агенса и Оријентира. Унутар самог аблативног Оријентира уочавамо просторну и егзистенцијалну димензију – просторна димензија је повезана са Медијатором и ишчитљива је предлошки (*из пиштоља*), док је егзистенцијална повезана са Агенсом и ишчитљив је преко датива (*Марку*).

	номинатив	акузатив	ППК	датив
<i>Марко је опалио метак из пиштоља у небо</i>	Агенс x	Трајектор y	абл. Оријентир $y^{\wedge-}$ адл. Оријентир $y^{\wedge+}$	/
<i>Пиштољ је опалио Марку</i>	Постмедијални абл. Оријентир ₁ z^o	/	/	Оријентир $z^*(=x)$
<i>Марко је опалио из пиштоља у небо</i>	Постагентативни абл. Оријентир $z^*(=x)$	/	абл. Оријентир $y^{\wedge-}$ адл. Оријентир $y^{\wedge+}$	/

Табела 5.5. Синтаксички оквири глагола *опалити*

Код глагола као што је *ошинути*, Агенсово оруђе (нпр. *бич*) делимичним одвајањем из Агенсове телесне осе остварује контакт са неком површином, чиме се на њој изазива траг (визуелни или у виду осета). Оваква концептуализација подразумева везу између дејствујућег Реификатора (оруже које се изводи из аксијалног положаја у Агенсовом домену) и резултативног Трајектора (осет изазван оруђем на адлативном Оријентиру). Глаголи ове групе су углавном монопрелазни, са адлтивним Ор-објектом: *ошинути неког*, *ошамарити неког*, *опаучити неког*, *обости коња мамузом*, *опрљити неког пламеном*, *очепити неког чизмом*, *ожарити*, *опарити*, *ожећи*, *осмудити*, *окрзнути*, *окрњити*, *окрајити*. Глагол *опалити* може имати и ово значење, које остварује кроз алтерпрелазни оквир: *опалити шамар некоме дланом* (Тр-објекат) – *опалити некога дланом* (адл. Ор-објекат). Такав је и *опаучити*: *некога – шамар некоме*. Сви они означавају краткотрајни контакт по чему се разликују од глагола фактитивног типа (као *обојити*), који су комплетивни (в. део о адаксијалности). Као аксијално оруђе понекад се концептуализује релевантни део Агенсовог тела: *ошамарити шаком*, *олизнути језиком*, *очешати раменом*, *огребати канџом*, *окљувити кљуном*. Глагол *озледити* има хиперонимску вредност наспрам многих од наведених глагола, а ретроградном деривацијом од њега се изводи именица која лексикализује Тр-резултат (*озледа*). Посебну инстанцу краткорочног аксијалног дејствовања означавају глаголи *опечатити* и *оверити* (*документ*), у којима Агенс абаксијално дејствује како би оставио визуелни траг на Оријентиру.

Неки од ових глагола имају и рефлексивно значење – реч је обично о неинтенционалној рефлексивности, када номинатив има вредност Реализатора, а се вредност адлативног Оријентира (субјекат случајно афективизује самог себе): *ошурити се врелом водом*, *опрљити се пламеном*, *ожарити се цигаретом*, *опећи се упаљачем* и сл. Инструментални конституент постоји само ако оруђе заиста представља реификацију неинтенционалног дејства, у супротном, ако субјекат није манипулисао изазивачем озледе, такав елемент се не обележава инструментлом: *опекао се на грејалицу* (не [#]*грејалицом*).

	номинатив	акузатив	инструментал	датив
<i>ошинути некога бичем</i>	Агенс x	адл. Оријентир z	Реификатор x^v	/
<i>опалити шамар некоме дланом</i>	Агенс x	Трајектор y	Реификатор x^v	Оријентир z
<i>опећи се упаљачем</i>	Реализатор x	абл. Оријентир x	Реификатор x^v	/

Табела 5.6. Синтаксички оквири глагола абаксијалног трага

Код глагола вербалног контакта, Трајектор, који је код *ошинути* био категоризован као узроковани ТАКТИЛНИ ОСЕТ, постаје тренутни АУДИТИВНО-МЕНТАЛНИ ТРАГ у доживљајном пољу Оријентира: *обратити се некоме, опоменути некога, обрећнути се на некога, опсовати некога, оловити некога*. Веза са глаголима као *ошинути* потпуно је транспарентна када обраћање подразумева изазивање изрзите дискомфорности код Оријентира (*опсовати, опоменути, обрећнути се*). Код глагола *обратити се* некоме дискомфорност је сведена на минимум – обраћање захтева од Оријентира да усредреди своју пажњу на Агенса. Овим се глаголима придружује и *огрешити*, догађај код кога се дискомфорност постиже Агенсовим понашањем уопште (које не мора бити само вербално). Можемо, стога, рећи да ови глаголи почивају на примарној метафори: ПОНАШАЊЕ КОЈЕ ИМА ДИСКОМФОРНИ ЕФЕКАТ УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКИ АБАКСИЈАЛНИ ДИСКОМФОРНИ КОНТАКТ.

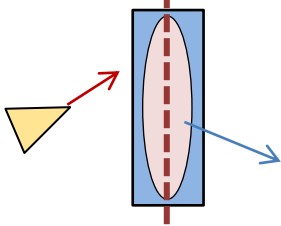
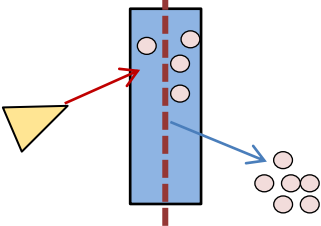
Посебну подгрупу унутар групе аксијалног одвајања чине глаголи који се могу подвести под опште значење „добити младунче“: *омацити, ојарити, ојагњити, охозити, окотити, опрасити, ождребити, окуцити, облизнити*. Животиња која доноси младунче овде се концептуализује као конститутивна оса од које се младунче аксијално одваја, доспевајући у спољашњу средину. За разлику од типичних глагола абаксијалног трага, објекат се овде трајно дезинтегрише из субјектове телесне осе. За ове је глаголе синтаксички карактеристична алтеррефлексивност (смена између Тр и Ор-објекатског профила доводи до алтернирања прелазног и рефлексивног оквира): *омацити маче* (Тр-објекат) – *омацити се* (Ор-усмерење). Творбено, реч је углавном о девербативним префиксалима, у чијој се основи налази именица која означава само младунче (ретко – женку: *охозити*), што указује на творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ЗА РЕЛЕВАНТНОГ УЧЕСНИКА. Префиксу *о-* овде се као конкурент појављује префикс *из-*, који такву ситуацију (доношење младунчета на свет) категоризује као инстанцу екстракције. Може се, стога, рећи да ова два префикса исту сцену концептуализују стављајући у први план различите аспекта – код префикса *из-* мајка

младунчета се види као носилац ендосфере унутар које је младунче било садржано, док је она код префикса *о-* концептуализована као конститутивна оса од које се младунче одваја.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (3). У овом смо пододељку разматрали глаголе код којих префикс *о-* указује на аксијалну промену положаја. Видели смо да се та протосемантика уочава код неколико сликовносхематских конфигурација, које нису „густо насељене“ глаголима, али су и те како битне, јер се међу њима налазе и догађаји који се повезују са идејом равнотеже. То су сликовна схема РОТИРАЊА (*окретати се*), РАВНОТЕЖНЕ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ (*окачити*, *овешати*) и РАВНОТЕЖНЕ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈЕ (*оклизнути се*, *омаћи се*). На равнотежну дестабилизацију се надовезују глаголи АБАКСИЈАЛНОГ ТРАГА који се успоставља одвајањем нечега из Агенсове телесне осе (*ошинути некога бичем*, *опалити некоме шамар*, *огребати неког*, а са парафизичким ентитетом и *опсовати неког*). Аксијалност се уочава и као организациони елемент догађаја доношења младунчета на свет – младунче се одваја од конститутивне осе мајчиног тела (*омацити маче – омацити се*). Као што видимо, реч је о глаголима код којих идеја кружности није уочљива – уместо ње, као стожерна компонента сцене појављује се аксијалност – свим овим догађајима је заједничко то што у резултативном пољу садрже Трајектора чији је положај дефинисан наспрам неке релевантне осе (равнотежне, телесно-манипулативне или телесно-конститутивне).

4. О-ПРЕФИКСАЛИ АБЛАТИВНЕ АКСИЈАЛНОСТИ

Другу групу *о-*префиксала чине глаголи код којих се аксијалност остварује као аблативна модификација. Онтолошки примарна манифестација абаксијалне модификације јесте сликовна схема ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*огулити*, *очерупати*), али се аблативна аксијалност уочава и код глагола успоставања УНУТРАШЊЕ ДИСТАНЦЕ (*омлитавети*), о којима ћемо писати на крају ове секције.

	
<p><i>огулити, обнажити</i> АБАКСИЈАЛНА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА</p>	<p><i>очерупати, очупати, обријати</i> АБАКСИЈАЛНА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ЗБИРНОГ КОНСТИТУЕНТА</p>
<p>Дијаграм 5.12. Сликовносхематске манифестације абаксијалности</p>	

До дезинтеграције омотача долази услед Агенсовог дејства усмереног ка конститутивној оси Оријентира, чиме Оријентир бива негативно афектиран. Та

модификација подразумева нестајање конститутивног својства, које има вредност Трајектора. Каузална структура оваквог догађаја дата је на следећем дијаграму.

Агс: $x \rightarrow$ Ин: $x \rightarrow$ Реа: x	Реиф: x^v	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ПредОр: } \#y^{\wedge+} \\ \int \\ \text{ПредТр: } \#y \\ \int \\ \text{ПредОр: } \#z \end{array} \right.$	\rightarrow Ор: $y^{\wedge+}$ \int \rightarrow Тр: $y=z^{v+}$ <i>уклоњени омотач</i> \int \rightarrow Ор: $z=y^{\wedge-}$ <i>носилац нег. трага</i>
Дијаграм 5.13. Догађајна структура абаксијалне дезинтеграције: <i>очерупати, огулити, олињати</i>			

	НОМИНАТИ	АКУЗАТИВ	ДАТИВ	ППК
<i>очерупати кокошку</i>	Агенс x	Оријентир z	/	/
<i>очерупати перје кокошки</i>	Агенс x	Трајектор y	Оријентир $y^{\wedge-*} (=z)$	/
<i>очерупати перје са кокошке</i>	Агенс x	Трајектор y	/	Оријентир $y^{\wedge-o} (=z)$
<i>нас се олињао</i>	Пред-Оријентир z	Оријентир z	/	/
<i>Марко је оћелавио</i>	Постмедијални Оријентир z	/	/	/
<i>лишће је опало са дрвета</i>	Постмедијални Трајектор y	/	/	Оријентир $y^{\wedge-o}$
<i>дрвету је опало лишће</i>	Постмедијални Трајектор y		Оријентир $y^{\wedge-*}$	
Табела 5.7. Синтаксчки оквири глагола абаксијалне модификације				

На сликовносхематском нивоу конститутивни ОМОТАЧ СВОЈСТВО се типично остварује као ГРАДИВНА МАТЕРИЈА, која по структури може бити компактна (површински слој: *огулити, ољуштити, одерати, одрапати, осунетити*) или дифузно-збирна (*очерупати, олињати, окидати, очупати, опасности, оглодати, ошишати, окресати, обријати, обрати, орезат, оћелавити, оћосавити*). Градивна материја је најчешће фиксирана за свог носиоца, што и омогућава да се категоризује као КОНСТИТУЕНТ, а њен нестанак може бити без правог спољашњег узрокувача (уп. *очупати длаке : оћосавити*). У тим случајевима реч је о медијалним глаголима, који се синтаксички концептуализују или као непрелазни догађаји (*лишће је опало* – са субјектом који је Постмедијални Трајектор, *оћелавио је* – са субјектом који је Постмедијални Оријентир) или као медио-рефлексивни (*нас се олињао, зид се ољуштио* – са субјектом који је Пред-Оријентир и формном *се* који указује на Оријентира).

Јачом материјализацијом ОМОТАЧ СВОЈСТВО постаје предметност која се одваја од телесне осе: *оголити* (некога „скинути одећу некоме“), *обезланчити* („скинути ланце некоме“), *обезуздати* („скинути узде коњу“), *обезгаћити*, *обосити*.¹³³ Материјализација, али не у правцу ОМОТАЧА СВОЈСТВА већ у правцу КОНСТИТУЕНТА СВОЈСТВА уочава се код глагола који означавају уклањање појединачног дела из конституције целине: 1) глаголи уклањања делова тела: *обезглавити*, *обезјезичити*, *обезносити*, *обезудити*, *обезножити*, *обеспрстити*, *обезмудити*; 2) глаголи уклањања делова структуре или конструкције: *оломити* (*грану са дрвета*), *обезјарболити* („изгубити јарбол (о броду)“), *обезједрити* („остати без једра (о броду)“), *обезматичити* (*кошницу* „учинити да остане без пчеле матице“), *обезмостити* (*реку*), *обезвонити* (*цркву*). У оба случаја уочава се да деноминална основа долази обично у облику *без + именица*, чиме, заправо, добија придевску вредност (*о-безглав-ити*: „учинити да остане без главе, да постане безглав“).

На следећем ступњу на лествици апстраховања АБАКСИЈАЛНОГ КОНСТИТУЕНТА налазе се догађаји који подразумевају абаксијално уклањање неког ОПРЕДМЕЂЕНОГ СВОЈСТВА. Онтолошки сложена категорија ОПРЕДМЕЂЕНО СВОЈСТВО подразумева континуум физичке деградације, који отпочиње стапањем ПРЕДМЕТНОГ ЗБИРА са функцијом СВОЈСТВА – мрвице које треба *очистити* или *обрисати* са стола истовремено су збир спацијабилних физичких ентитета и својство нечистоће, а такво стапање је очигледно и када је реч о *вашкама* које треба *отребити* из косе. Такви су и глаголи код којих је Оријентир простор, као *обездрвети* („учинити да неки простор остане без дрвећа“), *обезљудити*, *обезнародовати*. Збирна предметност коинцидира са својством и код глагола *обезоружати* („одузети све оружје којим неко располаже“). ОПРЕДМЕЂЕНО СВОЈСТВО може подразумевати и интеграцију ВИЗУЕЛНОГ ТРАГА и СВОЈСТВА – *флека* коју треба *опрати* или *орибати* са одеће представља само визуелни ентитет, који је потпуно завистан од свог носиоца – она је неспацијабилна (не може се изместити, уклањањем са тканине престаје да постоји), На следећем ступњу апстакције тактилна димензија потискује (делимично или потпуно) визуелну природу трага (*храпавост* коју треба *ошмирглти*, *грубе ивице* које треба *остругати* и сл.). Глаголи абаксијалног уклањања нечистоће (*орибати*, *очистити*, *обрисати*, *окупати*, *отимарити*) показују да се нечистоћа увек разуме као опредмеђена, јаче – кроз неки збир (*мрвице са стола*) или материју (*блато са ципела*), или пак слабије – кроз визуелну неспацијабилну форму (*мрље са тканине*). Невизуелни абаксијални перцепат се уочава код глагола *охладити* (*нешто*) – перцептивно својство које се одузима из конститутивне осе Оријентира јесте топлота.

На самом крају континуума опредмеђености налази се својство као ОПШТИ ПЕРЦЕПТИВНИ УТИСАК – чулна оцена која настаје уопштавањем појединачних перцептивних датости. Перцептивни утисак подразумева губљење неке опште карактеристике из конститутивне сфере ентитета: *ослабити*, *остарити*, *оматорити*, *окржљати*, *омршавети*, *онемоћати*, *обезмоћити*, *оронути*, *оружнети*, *обангавити*, *оболети*, *обеснажити*, *обезобличити*.¹³⁴ Глаголи као *опустошити*, *осакатити*, *оскрнавити* (који подразумевају уклањање извесних предметних датости из конститутивне сфере – *опустошити простор* „уклонити сав предметни садржај са њега“), творбено су концептуализовани тако да је у првом плану не факт предметне дисоцијације већ својство које је тиме постигнуто (стање

¹³³ Творбена значења глагола *обезгаћити* и *обосити* – „остати без гаћа“ и „постати бос“, компресују идеју осиромашивања. Њихово лексичко значење, стога, подразумева апстрактнију категорију ДРУШТВЕНОГ СВОЈСТВА (*сиромашан*), која је у њиховој творбеној структури исказана у једностваној, замисливој, физичкој форми.

¹³⁴ Понекад није могуће јасно разграничити абаксијалну модификацију од адаксијалне модификације, као што је то, рецимо, код *оболети*: једно ствојсто се дисоцира (виталност), друго се успоставља (болест). Како се болест, ипак, види као одсуство здравља, рекли бисмо да је оправданије глагол *оболети* посматрати као инстанцу абаксијалности („престати бити болестан“).

постоји, својство *сакат*, *скрнав*), па и њих видимо као репрезенте перцептивне схеме абаксијално успостављеног својства.

На самом прелазу из домена телесног искуства ка социо-бихевиралној искуственој сфери налазе се глаголи перцептивно-алетичке дисоцијације, који представљају инстанце значења „изгубити (тренутно или трајно) неку способност“: *онемети*, *омутавити*, *оглувети*, *ослепетити*, *оћоравити*, *оћопавити*, *отромити*, *обезмлечити* („изгубити могућност стварања млека“). Ту су и глаголи негативног перцептивно стања: *огладнети* (абаксијално је стање ситости), *ожеднети*, *опити*, *ошамутити*, *онесвестити*. На њих се надовезују глаголи негативних ментално-бихевиоралних стања, код којих се као абаксијални конституент упојмљују способности или расположења: *оглунавити*, *облесавити*, *обезобразити*, *обесхрабрити*, *онерасположити*, *обеспокојити*, *обезбрижити*, *онеспокојити*, *озловољити*, *обезвољити*, *обезверити*, *обезјуначити*, *обездушити*, *обезличити*, *обезнаравити*, *обезочити*, *омаловажити*. Ови глаголи се на физичку абаксијалност наслањају примарном метафором НЕГАТИВНО АФЕКТИРАЊЕ УОПШТЕ ЈЕ ОДУЗИМАЊЕ ФИЗИЧКОГ КОНСТИТУЕНТА. Рефлексивизацијом се обично добијају медијални оквири – субјекат глагола као *обесхрабрити се* није Агенс већ аблативни Пред-Оријентир (Трајектор није профилисан, а представља храброст која се одваја од нечије доживљајне осе). Медијалан је и глагол *отрпети* (*нешто*), код кога је резултативни профил управо на Трајектору – то је овде непожељна околност која се трпљењем дезактуализује из субјектовог доживљаја. Код глагола *оправдати* и *опростити* Трајектор представља КРИВИЦУ и дезинтегрише се из менталне представе Оријентира (у субјектовој свести). Слично је и код *огадити* (*некоме нешто*) – објекат је овде представа о нечему из које се дезинтегрише осећај пријемчивости. За разлику од *огадити*, чији је субјекат Агенс (типични, или сведен на Реализатора – у зависности од тога да ли је реч о интенционалном или неинтенционалном догађају), код глагола *омрзнути* номинатив је каузално плитак, уочавамо га у медијалном а не агентативном нивоу. Абаксијалном дејству може бити изложен и потпуно ментални ентитет – *обесмислити*, *обезважити*, *обезвредити*, *обезначити*, *обезразложити*.

Дезинтегративна абаксијалност се примећује и код глагола који именују насилну промену власништва: *отети*, *опљачкати*, *опленити*, *отуђити*, *окрасти*.¹³⁵ Њима се придружују и глаголи који означавају негативну алетичку промену („одузети некоме право на нешто“) – *обесправити*, *обезвластит*. Код ових се догађаја уочава концептуализација власништва као аксијалне релације – ОНО ШТО СЕ ПОСЕДУЈЕ ПРИПАДА ПОСЕДОВНОЈ СФЕРИ ОНОГА КО ТО ПОСЕДУЈЕ, односно концептуализација ВЛАСНИКА као ЦЕНТРА ПОСЕДОВНОГ ПОЉА. У основи таквог упојмљења препознаје се општа тежња да се апстрактне релације појмовно наслоне на замисливу просторност, тежња која нам омогућава да расположивост доживимо као физичку близину (оно што се може користити налази се надхват руке). Ако је власник тежиште поседовног поља, насилна дисоцијација нечега из тог поља има изражени абаксијални карактер. За разлику од глагола као *опљачкати*, код глагола као *осиромашити* субјекат није Агенс већ Постмедијални Оријентир (Проживљавач). Такви су и: *осиротити*, *обеспарити*, *обезловити*, *оскудевати*, *обездомити*.

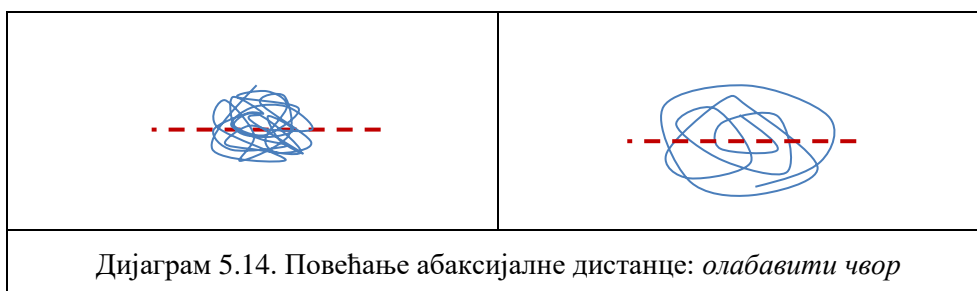
Као што смо у овом прегледу и видели, у основи абаксијалних *о-* префиксала често се примећује формант *без-*, којим се наглашава аблативни смер аксијалне модификације. М. Стојановић (2020) ове глаголе назива глаголима са иницијалним сегментом *обез-*, и препознаје међу њима, из творбено-семантичког угла, неколико група. У типичним случајевима постоји творбени ланац *именица* → *придев* → *глагол*, нпр. *боја* → *безбојан* → *обезбојити*, што омогућава вишеструку мотивацију самог глагола. Ако се као мотивна реч узима придев, препознаје се префиксална творба префиксом *о-*, а ако је мотивна реч

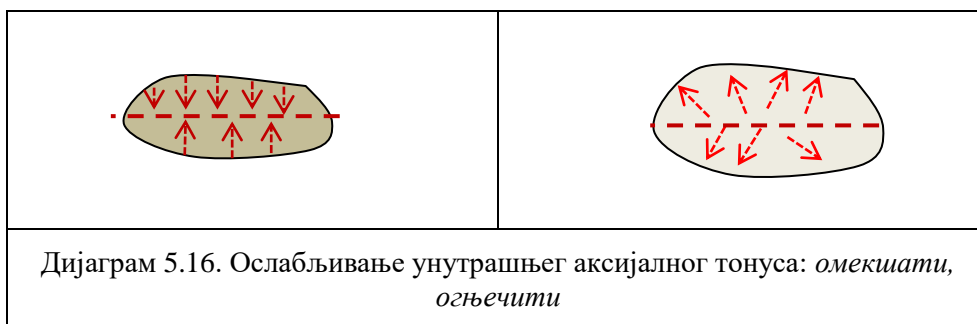
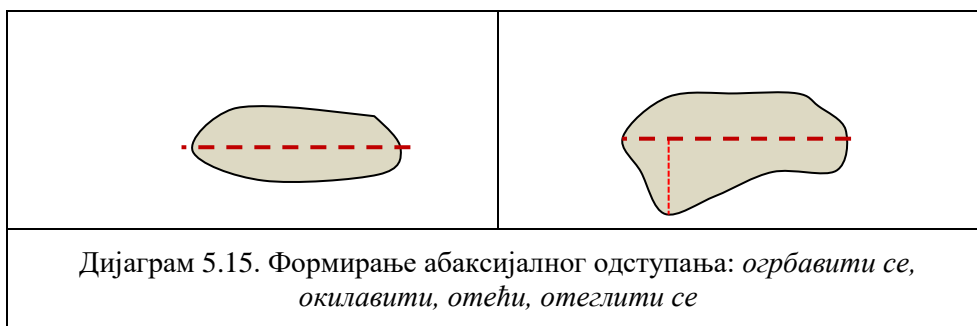
¹³⁵ Код глагола *отети* и *отуђити* могуће је препознати и префикс *од-*, али код осталих се префикс *од-* не би свео на *о-* (уп. *от-писати*, *от-пљунути* и сл.).

именица, глаго настаје додавањем читавог сегмента *обез-*. Када придев са префиксом *без-* не постоји, само је деноминална интерпретација могућа. Стојановић (2020: 282) сматра да је сегмент *обез-* од префикса *о-* наследио „граматичко значење свршеног вида, а од префикса *без-* семантику лишавања“. Драгићевић (2013: 262) истиче да префикс *о-* у примерима као *обезмастити* и *обезвучити* има значење „стицања неког својства“ и да указује на то „да је цео материјални или нематеријални објекат о коме је реч обухваћен губљењем неког својства“. Ми бисмо овим запажањима додали да се граматичка значења перфективности, фактитивности и комплетивности могу видети као део протозначења аблативне аксијалности (усмерености од релевантне осе). У том светлу, глаголски префикс у *обезбојити* и у *очерупати* има исто протозначење, односно категоризује префиксал као инстанцу АБАКСИЈАЛНОГ ДОГАЂАЈА. Појава морфеме *без-* у основи *о-*префиксала, стога, наглашава аблативну директивност, што је, видимо, посебно битно када се префиксал творбено наслања на именичку конструкцију са квалитативним значењем (*без једра* → *о-безједр-ити*), јер се управо тиме понекад аблативна варијанта аксијалности (*обезбојити*) експлицитно диференцира од адлативне (*обојити*).

Засебну сликовносхематску варијанту абаксијалности представља абаксијално одвајање чији ефекат не прелази конститутивну границу самог тела – УНУТРАШЊА АБАКСИЈАЛНОСТ. У оваквој конфигурацији долази до смањења притиска ка конститутивној осе, што резултира стварањем лабаве, опуштене структуре, нпр. *олабавити чвор* – чвор и даље постоји али је његова конститутивна тензија смањена, а услед тог опуштања створена је унутрашња абаксијална дистанца. Унутрашњу абаксијалну дистанцу учавамо и код глагола *опустити*, *отромбољити*, *омлитавити*, *офуцати се*. Код глагола као *окилавити*, *отеглити се*, *огрбавити*, *отећи* фокус је на самој абаксијалној дистанци којом се формира компонента која одступа од телесне осе. И својство мекоће се концептуализује као инстанца олабљивања структурног тонуса, што се види код глагола *омекшати*, *огњечити*, *омуљати*, *омрцварити*, *омесити*, *обарити*. Не чуди што се као конкурентни префикс овде често појављује *раз-*, префикс којим се иначе изражава дисперзија: *растромбољити*, *размлитавити*, *раскилавити*, *размекшати* и сл.

Међу глаголима ове групе највише је медијалних, који могу бити реализовани или кроз апсолутно компресовани оквир (непрелазно – са Постмедијалним Оријентиром као субјектом) или кроз медио-рефлексивни оквир (номинатив је Пред-Оријентир а се упућује на Оријентир). Обично је реч о амбирефлексивним глаголима (могу варирати оба оквира): *отромбољити* = *отромбољити се*, *омлитавети* = *омлитавети се*, *окилити* = *окилавити се*, *огрбавети* = *огрбавети се*. Пуна агентативнос понекад алтернира са медијалном рефлексивношћу (па је реч о алтерсубјекатском оквиру): *олабавити чвор* – *чвор се олабавио*, *опустити чвор* – *чвор се опустио*. Глагол *отећи* је пак само непрелазан. Издваја се и глагол *обарити*, код кога субјекат има вредност Иницијатора (има контролу над догађајем али није извор дејствене силе): *обарити јаја у врелој води*.

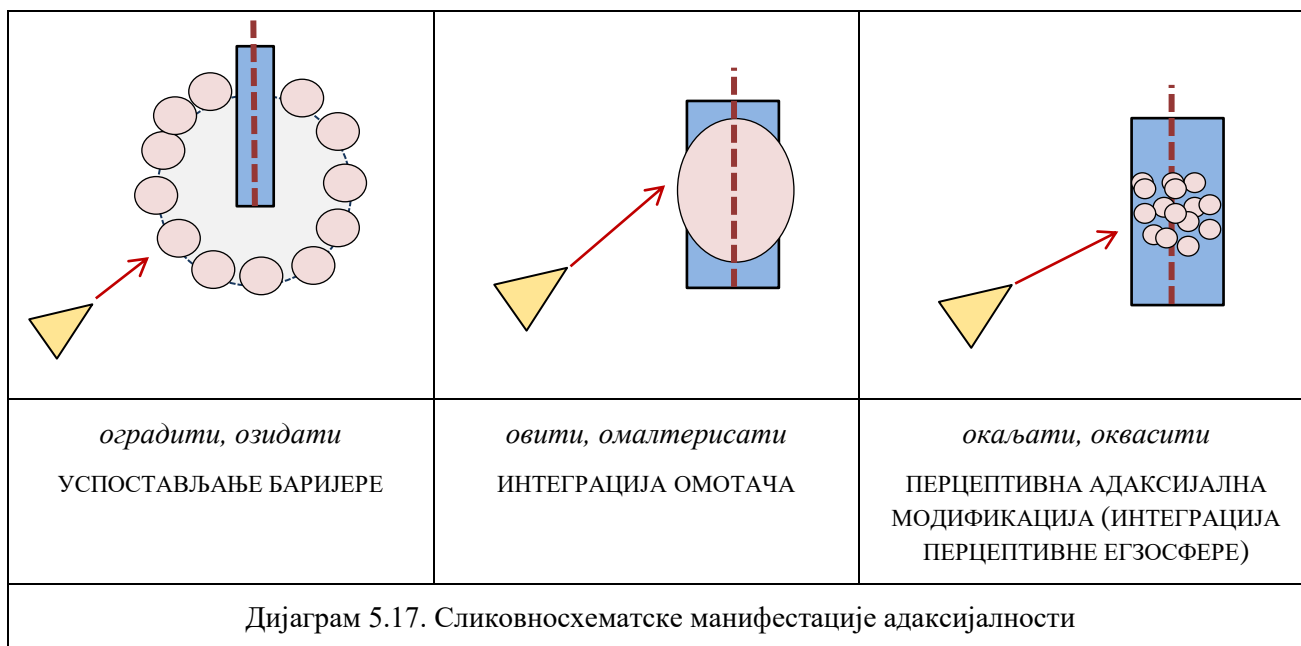

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (4). У овом смо пододељку разматрали *o*-префиксале код којих се префикс може повезати са протозначењем абаксијалне модификације. Примарна онтолошка манифестација овог протозначења уочава се у сликовној схеми **ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА**. Типични абаксијални омотач је **КОНСТИТУТИВНА МАТЕРИЈА** (*обријати, очерупати, одрати*). Омотач, поред тога, може бити потпуно опредмећен (*оголити, обезланчитити*), а може се и постепено дематеријализацијом преобразити у неку од егзосферних форми, пре свега у **КОНСТИТУТИВНО СВОЈСТВО, ПЕРЦЕПТИВНО СТАЊЕ И ОПШТИ ПЕРЦЕПТИВНИ УТИСАК** (*обријати → очистити → ожеднети → ослабити → остарити*). Одузимање физичког конституента искуствено се повезује са негативном афективизацијом уопште, што обезбеђује абаксијалности видљивост и у менталном домену (*обесхрабрити, озловољити*). Посебну сликовносхематску инстанцу чини **схема УНУТРАШЊЕ АБАКСИЈАЛНЕ ДИСТАНЦЕ**, у којој се уочава олабљивање унутрашњег структурног тонуса (*олабавити, отромбољити, омекшати*).

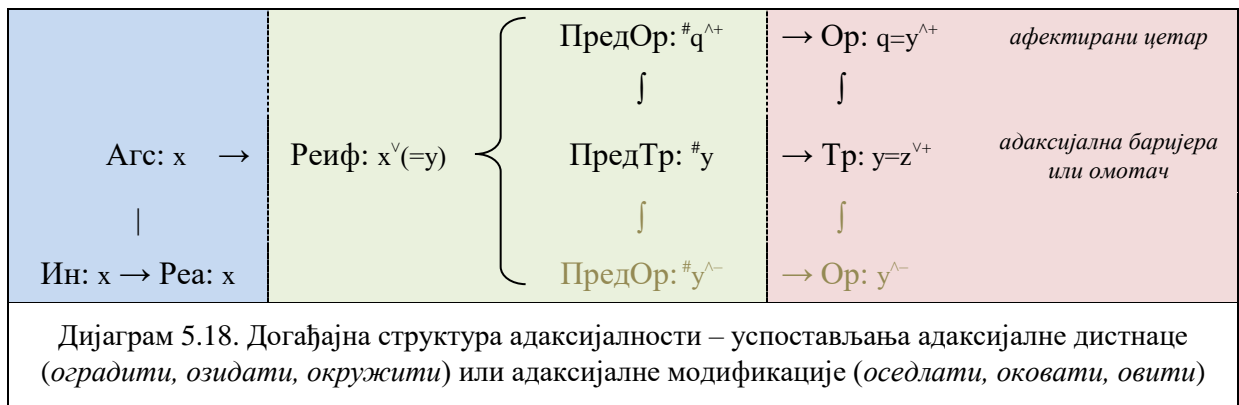
5. *O*-ПРЕФИКСАЛИ АДЛАТИВНЕ АКСИЈАЛНОСТИ

У овој ћемо се секцији бавити глаголима код којих префикс *o*- указује на аксијалну усмереност ка Оријентру – Оријентир се у овим догађајима концептуализује као оса којој се Трајектор додаје. Та оса, видећемо, може дефинисати простор који се Трајектором ограђује (сликовна **схема УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ**) или пак може бити речи о конститутивној оси која се снабдева новим елементом (сликовна **схема ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА**). Прво ћемо размотрити поменуте физичке конфигурације, а потом ћемо се посветити онтолошком ширењу адаксијалности изван просторно-перцептивног домена.

5.1. Сликoвнe схемe УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ И ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА

Адаксијалност се, супротно абаксијалности, односи на управљеност дејства ка аксијалној оси. У спацијалном домену уочавају се две адаксијалне сликовне конфигурације. Прва почива на успостављању АДАКСИЈАЛНЕ ДИСТАНЦЕ – чиме се око догађајног центра ствара комплетивна препрека (*оградити камењем, окружити војском*), док се друга може описати као АДАКСИЈАЛНА МОДИФИКАЦИЈА (*оседлати коња*). У оба случаја Оријентир представља тежиште наспрам кога се Трајектор аксијално поставља – у првом случају ограничавајући простор око Оријентира (*озидали су кућу зидом*), у другом уносећи у Оријентирову конститутивну осу нови елемент (*оковао му је руке ланцима*). Разлика између адаксијалне дистанце и адаксијалне модификације, почива на ангажовању различитих просторних примитива који имају статус егзосфере – БАРИЈЕРЕ и ОМОТАЧА. Ако постоји дистанца, Трајектор представља адаксијално постављену границу, односно БАРИЈЕРУ (зид наспрам куће, војска наспрам непријатеља). Ако дистанце нема, Трајектор постаје елемент у конститутивној сфери Оријентира, односно ОМОТАЧ (*окови наспрам руке, огртач наспрам тела, седло наспрам коња, венац наспрам главе*). Ове се две спацијалне схеме могу сматрати различитим сликовним уобличењима исте протодогађајне структуре – успостављања адаксијално дефинисаног резултата.

	номинатив	акузатив / се	инструментал	датив
<i>оградити некога зидом</i>	Агенс x	Оријентир q	Реификатор x^v ($=y$)	/
<i>огрнути некога кабаницом</i>	Агенс x	Оријентир q	Реификатор x^v ($=y$)	/
<i>огрнути кабаницу око некога / некоме</i>	Агенс x	Трајектор y	/	Оријентир $y^{\wedge+*}$
<i>одлакавети</i>	Постмедијални Оријентир q	/	/	/
<i>обубуљичавити се</i>	Пред- Оријентир q	Оријентир q	/	/
Табела 5.8. Синтаксички оквири адаксијалних <i>o</i> -префиксала				

Овај протодогађај почива на адаксијалном резултату, који подразумева да се Трајектор постиже адаксијални положај наспрам самог афектираног Оријентира. У примарној онтолошкој манифестацији, та се афектираност своди на Трајектора БАРИЈЕРУ, односно на положај окружености, који имплицира одељеност од околине, али и ограничење приступа околини (ограђена кућа се не види јасно и не може јој се лако прићи, док је ограђеном човеку онемогућено напуштање таквог подручја), или на положај физичке интегрисаности Трајектора ОМОТАЧА са Оријентиром (*овенчати* → венац је на глави, *оседлати* → седло је на коњу, *овити* → тканина је око руке, *огрнути* → огртач је на леђима, *оклопити* → оклоп је на човеку; *опанцирити* → панцир је око нечијег тела). Како то у управо наведеним примерима видимо, положај ОМОТАЧА наспрам Оријентира понекад се прецизније изражава предлогом *на*, дакле посредством сликовне релације ПОВРШИНСКОГ КОНТАКТА, чиме се адаксијални резултат, заправо, елаборира као конкретнија просторна конфигурација.

У сликовној схеми УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ, типична онтолошка категоризација подразумева да је актер q ПРЕДМЕТНИ ЕНТИТЕТ (*озидати кућу, окружити неког*), а актер y је обично инстанца ЗБИРНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ (*окружити војницима, озидати циглама, оградити дрвећем*). Код глагола *остати* уочавамо метаспацијално уопштавање – права физичка баријера око Оријентира није успостављена, али се Оријентир „понаша“ као да је окружен неким граничником – не измешта се са одређене локализације, што указује на примрну

метафору ДУГОРОЧНА СТАЦИОНИРАНОСТ УОПШТЕ ЈЕ БОРАВАК У БАРИЈЕРОМ ОГРАНИЧЕНОМ ПРОСТОРУ.

Са друге стране, у сликовној схеми ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА, типична категоризацијска вредност Трајектора је ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ (*огрнути кабаницом, овити завојем*), али је уочљиво и његово потпуно ОПРЕДМЕЂЕЊЕ (*оседлати коња, ојармити волове, овенчати главу венцем, окрунити круном, опасати појасом*). Дематеријализација Трајектора (ОМОТАЧ > ПЕРЦЕПТИВНА ЕГЗОСФЕРА) омогућава пак ширење адаксијалности унутар чулног домене.

Прва онтолошка варијација наспрам типичне просторне адаксијалности јесте она код које се актер у уместе као ПРЕДМЕТНОСТ остварује као МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО. Глаголи ове групе означавају догађаје у којима материја успоставља адаксијални контакт са Оријентиром узрокујући притом његову перцептивну модификацију, нпр. *омалтерисатим, опепелити, огаравити, очадити, одимити, окрвавити, окаљати, огрезнути, облатити, опљувати, ослинавити, ожвалавити, обалавити* и сл. Иако је типичан извор оваквог дејства спољашњи, адаксијалност може бити и резултат телесних процеса (*ознојити се, оперутати се*). Прелазни глаголи промене боје подразумевају коришћење одговарајуће материје: *офарбати, окречити, обојити, оцрвенити, озеленити, ожутити* и сл. Глаголи ове групе преко основе често успостављају творбену везу или са самом материјом (нпр. *креч, фарба*) или са њеним перцептивним резултатом (нпр. *зелен, жут, црвен*). Стопљеност материје и визуелног трага који она оставља повезана је са паралелним постојањем деноминалне и деадјективне форме (*ожвалити : ожвалавити*). Ако је пак материја само метонимијски означитељ својства, деадјективна интерпретација се појмовно намеће – тако је *омастити* пре деадјектив (< маст-ан) него деноминал (< маст). Што се синтаксичког лика тиче, глаголи као *опепелити (некога пепелом)* имају прелазни агентативни оквир Ор-оријентације. Варирање између агентативности и медијалности, као варирање између прелазног и непрелазног оквира, уочава се код *обалавити (нешто или нас је обалавио), ослинавити, ожвалавити*. Потенцијалне глаголе *опенити* и *окрмељити* разумели бисмо само као медијалне („добити пену, прекрири се пеном“, „добити крмеље, постати крмељав“). Глаголи *окаљати* и *облатити* данас су уобичајени као визуелне метафоре (*окаљати нечије име, облатити неког*). Ако бисмо их ипак користили у неметафоризованом значењу, вероватније је очекивати да би се појавили у неинтенционалном Ор-оквиру (са номинативом Реализатором, а не свесним Агенсом, и акузативом Оријентиром: *не знам како сам окаљао ципеле*). Глагол *огрезнути* преживео је само у метафоричкој употреби (*огрезнути у гресима*) – његово основно значење „утонути у нешто житко“ данас више није актуелно.

Адаксијална модификација се остварује и када је Трајектор онтолошки уобличен као КОНСТИТУТИВНА МАТЕРИЈА или ЗБИРНИ КОНСТИТУЕНТ: *олистати, опернатити, одлакавити, обркатити, обрадатити, омаљавити, омаљати, окорити* („добити кору“), *очаурити се, ожилавити, окоренити*. Реч је о медијалним глаголима, са каузално плитким субјектом (који доживљава промену али сем пермисивности не доприноси њеном развоју). Неки од ових глагола су уобичајени као непрелазни (*руке су му одлакавиле, дрво је олистало*), неки су рефлексивни (*очаурити се*), док неки могу алтернирати рефлексивност и непрелазност (*омаљавио је – сав се омаљавио*). Уочавамо да неки од ових глагола имају истопрефиксалне антониме – *дрво је олистало : лишће је опало, птица је опернатила : очерупали су птицу, одлакавио је – обријао се*. Оваква парадигматика последица је значења самог префикса, који аксијалност у једном случају изражава као аблативну (*очерупати*), а у другом као адлативну (*опернатити*).

Адаксијално усмерена материја може бити и течност, као опредмеђење својства ВЛАЖНОСТИ: *оквасити, овлажити, олизати, окиснути*. Глаголи *оквасити* и *олизати* су увек агентативан (номинатив указује на самог Агенса), док је глагол *окиснути* медијалан (његов је субјекат Постмедијални Оријентир). Са друге стране, *овлажити* може бити агентативни догађај (*овлажио му је чело мокрим пешкиром*), а може имати и медијално значење (*чело му*

је овлажило) – по синтаксичком карактеру реч је, дакле, о алтерсубјекатском глаголу (варира се дубина субјекта). У овом другом случају *овлажити* се додирује са глаголом *ознојати се*, који исту ситуацију емитовања телесне течности уоквирује као медијалну рефлексивност (уместо једног сложеног актанта овде уочавамо номинатив са вредношћу Пред-Оријентира и формант *се* са вредношћу истореференцијалног Оријентира). Посебну семантичку подгрупу чине глаголи у којима се МАТЕРИЈА–ВЛАЖНОСТ појављује као збивање: *окишити, оросити, оснежити, осланити* („појавити се у облику слане“). Реч је, видимо, о непрелазним безличним глаголима плитке каузалности, који се од типичних адаксијалних глагола разликују пре свега по томе што аргументску видљивост обезбеђују самом Трајектору – њихов је субјекат Постмедијални Трајектор (без засебне именичке елаборације: *окишило је „киша се појавила“*).

	номинатив	<i>се</i>	датив
<i>ларва се очаурила</i>	Пред-Оријентир q	Оријентир q	/
<i>одлакавио је</i>	Постмедијални Оријентир q	/	/
<i>рука му је одлакавила</i>	Постмедијални Оријентир q°	/	Постмедијални Оријентир q^*
<i>оросило је</i>	Постмедијални Трајектор $y=\emptyset$	/	/
<i>оквасити чело неке</i>	Агенс x	Оријентир q°	Оријентир q^*

Табела 5.9. Синтаксички оквири неких адаксијални *о*-префиксала са Трајектором МАТЕРИЈОМ

На МАТЕРИЈУ–СВОЈСТВО надовезује се категорија ВИЗУЕЛНО СВОЈСТВО: *осути се* („добити осип“), *ојести се, опегати се, обубуљичавити се, окрасити*. Овим се глаглима прикључује *осмехнути се* – осмех је концептуализован као адаксијални визуелни траг наспрам осе лица. Својство може бити и тактилно (са минималним уделом визуелне информације): *оквргавити, огуравити, охрапавити, огрубети, отврднути, очврснути*. Као што видимо, углавном је реч о догађајима који су медијално концептуализовани. Синтаксички оквир понекад алтернира медијалну рефлексивност и непрелазност, при чему просторни конституент рефлексивног оквира актерски кореспондира са номинативом непрелазног оквира: *обубуљичавио се по челу – чело му је обубуљичавило*. Неки глаголи се пак јављају само у таквом непрелазном лику: *кожа му је огрубела*. Непрелазност се темељи на сложеној улози Постмедијалног Оријентира, која је у рефлексивној форми разбијена на комбинацију номинативног Пред-Оријентира и рефлексивно израженог Оријентира. Непрелазни оквир, видимо, садржи и дативску позицију. У актерској дефиницији Оријентира $q^{\wedge+}[q_1^{\circ}+q_2^*]$ номинатив тада захвата просторну зону q_1° , а датив указује на самог носиоца егзистенцијалног оквира q_2^* . Рефлексивност коју пак доноси глагол *осмехнути се* има агентивну вредност – номинатив је Агенс, а *се* Оријентир (активна зона селфа је лице актера x).

За разлику од ПЕРЦЕПТИВНОГ ТРАГА, који је код глагола као *омастити* или *офарбати* имао материјалну основу, код глагола *осветлити*, *озрачити*, *озарити* не може се говорити о правој материји упрво због потпуног недостатка тактичне димензије. Светлост је сведена на визуелност, док ситуација *озрачити* (*неким таласима*) може подразумевати и одсуство визуелне компоненте. Онтолошку категорију Трајектора је у оваквим примерима најпрецизније одредити као ЕМИСИВНИ ПЕРЦЕПАТ. Перцепат у виду топлоте уочавамо код медијалног *огрејати се* (*поред ватре*). Исти глагол може имати и значење збивања (*сунце је коначно огрејало*), када се појваљује у непрелзном оквиру. Такво значење и такав оквир има и безлични глагол *отоплити*. Перцепат реализован као збивање доносе глаголи *осванути*, па и мање уобичајени *омрачити*, *омркнути*, *озорити*. Као и код глагола *окишити* и код свих ових збивање реч је о непрелазном оквиру са Постмедијалним Трајектором. Апстрактнију емисивну околност доносе глаголи *опипати* (нпр. *опипао сам стуб у мраку*), *оњушити*, *омирисати*, *ослушнути*, *осмотрити* – ситуација перцептивног сазнавања овде се види као ситуација адаксијалне емисије сазнајности ка ономе што се сазнаје. Код глагола *опипати* сазнајност долази у форми додира, али код осталих се глагола може уочити парафизичка концептуализација САЗНАЈНОСТ ЈЕ ФИЗИЧКИ ОМОТАЧ ОКО ОБЈЕКТА САЗНАВАЊА. Глагол *осетити* је другачији од управо поменутих. Реч је о оквиру који чине плитки, неагентативни субјекат, који именује доживљавача осета (Пред-Оријентир), и Тр-објекат (сам *осет*). Субјекат је код овог глагола носилац доживљајне осе, а сам доживљај је адаксијално усмерен (усмерен ка доживљавачу као егзистенцијалној оси) и онтолошки платисемичан: *осетити мирис, бол, бес, срећу*.

Код глагола попут *оквасити* материја је опредмећивла својство влажности, код глагола као *опоганити* својство нечистоће, док код глагола као *осолити*, *ошећерити*, *обиберити*, *осланити* уочавамо опредмећење укуса, као апстрактнијег перцептивног својства. У том се смислу њима може придружити и глагол *отровати*, који такође указује на перцептивну промену засновано на дејству додате материје. Код глагола *опити* уочавамо конфлацију материје и менталног стања пијаности. И глаголи *оплодити*, *осеменити*, *опрашити* подразумевају материју која је интегрисана са апстрактнијим својством – стањем оплођености. Адаксијално својство уобличено као опште перцептивно стање примећујемо код глагола који представљају конкретнију инстанцу значења „постати виталан“: *оснажити*, *ојачати*, *освежити*, *окрепити*, *омладити*, *оздравити*, *освестити*, *оживети*. Ови глаголи успостављају унутарпородичну антонимију са глаголима девитализације, код којих префикс *о-* има значење аблативне аксијалности (*остарити*, *оболети*, *ослабити* и др.). Од глагола успостављања виталног перцептивног стања само нас корак дели до коначног преласка из домена перцептивне модификације у апстрактније, натфизичке искуствене домене.

5.2. Адаксијалност у натфизичком искуству

У домену спацијалности (*окожити*, *оковати*) и перцептивне модификације (*окаљати*, *озрачити*), интеракција са светом се исказује у својим основним формама – као промена просторног положаја или директни и опазиви чулни утицај. Сада ћемо размотрити догађје код којих се протозначење адаксијалности манифестује у домену социјалне интеракције и менталности.

Поменутих глаголима успостављања перцептивне виталности семантички су сродни глаголи који означавају позитивну менталну афективизацију, односно узроковања позитивног расположења и бихевиоралне мотивисаности: *одушевити*, *овеселити*, *орасположити*, *оспокојити*, *ободрити*, *окуражити*, *охрабрити*, *осоколити*, *осмелити*. Ови

глаголи су семантички супротстављени глаголима негативног менталног утицаја, које смо уочили када смо говорили о абаксијалности (*онерасположити, обеспокојити, онеспокојити, обесхрабрити, озлоједити* и др.). И овде се примећује концептуализацији СЕЛФА као ДОЖИВЉАЈНЕ ОСЕ, а сам доживљај није инстанца фрустрираности, као у случају абаксијалности, већ инстанца менталне пријатности (*орасположити, овеселити*) или менталне снаге (*охрабрити, осмелити*). Пријатност се може довести у искуствену везу са физичким комфором (*овити → огрејати → орасположити*), што указује на примарну метафору ПРИЈАТНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКА ПРИЈАТНОСТ УСПОСТАВЉЕНА АДАКСИЈАЛНИМ ОМОТАЧЕМ. Са друге стране, ментална снага се може разумети као резултат примарне метафоре СМЕЛОСТ ЈЕ СТАЊЕ ЗАШТИЋЕНОСТИ АДАКСИЈАЛНИМ ОМОТАЧЕМ (*огрнути → оклопити → охрабрити*). Са доживљајном осом је повезан и глагол *очекивати*. Субјекат овог глагола је носилац доживљаја *очекивања*, које се концептуализује као врста менталне усредсређености (БИТИ ПРЕОКУПИРАН НЕЧИМ ЈЕ БИТИ У ОГРАНИЧЕНОМ ПРОСТОРУ).

Антонимски пар *огадити (некоме нешто) – омити (некоме нешто)* може се тумачити у сличном смеру: гађење, као инстанца негативне менталне афектираности, доводи се у везу са негативним абаксијалним трагом (огадити некоме нешто јесте као оскрнавити, оштетити менталну представу коју он има о томе); супротно, учинити да нешто некоме постане мило, повезује се са адаксијалним трагом (ако нам је нешто постало мило, менталној представи коју о томе имамо додата је „милиња“). Глагол *омити* је монопрелазан (*он ми је то омилио*), док је *омилети* амбирефлексибан (*то ми је омилило – то ми се омилило*).

Видели смо да глаголи као *отети, опљачкати* и *осиромашити* представљају абаксијалност манифестовану у пољу поседовања. И ово је поље, као и поље доживљаја, аксијално организовано око представе СЕЛФА – све што неко има, чима располаже, што је *његово*, налази се у том пољу, конституишући тиме поседовни селф. Одузети елементе из нечијег поседовног селфа је, стога, као осакатити нечији поседовни селф (абаксијална дезинтеграција). Са друге стране, добављање нових садржаја у нечије поседовно поље, очигледно је адаксијално, па се као суротност наспрам *отети* и *опљачкати* појављују *опремити некога нечим, обезбедити некоме нешто*. Сам глагол *опремити* је, као и *отети* и *опљачкати*, метаспацијалне онтологије, што се и синтаксички види у могућности да активна зона објекта буде сведена на просторности: *опремио му је стан новим намештајем*. Метаспацијалан је и глагол *освојити*, који образује континуум од освајања конкретне просторности (*непријатељ је освојио град*) до освајања парафизичких елемената у простру интеракције (*освојити нечију пажњу*). Слично томе, наспрам абаксијалног *осиромашити* (садржај поседовног поља се смањио) стоји адаксијално *обогатити се* и колоквијално *опарити се, окешити се* (проширити свој поседовни селф). Са пољем расположивости повезан је и глагол *орочити новац у банку* – новац који је орочен није доступан коришћењу (орочавање је, стога, као подизање адаксијалне лимитативне баријере око онога што се орочава – УЧИНИТИ НЕДОСТПНИМ УОПШТЕ ЈЕ ПОСТАВИТИ ФИЗИЧКУ БАРИЈЕРУ ОКО НЕЧЕГА). Супротно – *обезбедити некога нечим* подразумева да се поседовно поље и његово физичко опросторење снабдевају довољном количином нечега.

И антонимија *омогућити – онемогућити, овластити – обезвластити, опуномоћити – обеспуномоћити* може се посматрати као однос адаксијалности и абаксијалности, али унутар алетичког поља. Алетичко поље је као и поље доживљајности организовано око селф-осе, па омогућавање одговара позитивној афективизацији (ОМОГУЋИТИ НЕКОМЕ НЕШТО ЈЕСТЕ ОПРЕМИТИ ГА НЕЧИМ), а онемогућавање негативној афективизацији (ОНЕМОГУЋИТИ НЕКОМЕ НЕШТО ЈЕ ОТЕТИ МУ НЕШТО). Алетичко поље, видимо, у овим примерима „наслеђује“ логику поседовног поља. Са алетичким пољем су повезани и глаголи алетичких својстава, поново по антонимијском принципу – позитивно алетичко својство се наслања на адаксијалност, негативно на абаксијалност: *опаметити неког, опаметити се, оразумити, омудрити – оглупети, оглунавити, облентавити*.

Префикс *o-* се повезује и са догађајима успостављања типичних социјалних веза: *ородити се, окумути, опријатељити, осинити, окћерити*. Код ових глагола основом се упућује на конкретни тип везе, која, захваљујући префиксу, бива концептуализована као нова социјална сфера унутар које се особа именована објектом налази (ородити се са неким је као успоставити за себе и њега ограђени простор у домену социјалних односа). Примарна метафора коју уочавамо у оваквој онтолошкој реализацији адаксијалности јесте ПОСТАТИ ПОВЕЗАН (БЛИЗАК) УОПШТЕ ЈЕ НАЋИ СЕ У ЗАЈЕДНИЧКОМ ОГРАЂЕНОМ ПРОСТОРУ. Сличан је и глагол *оженити*, који се јавља у неколико синтаксичко-семантичких варијација – *оженили су сина, оженио ју је, оженио се са њом*. У првом случају објекту се додељује идентитет којим се дефинишу неки аспекти очекиваног социјалног понашања. У другом случају *оженити* је идентично као претходно описани глаголи (*окумути, опријатељити неког*). Трећи оквир доноси агентативну рефлексивност (номинатив је Агенс, *се* указује на исторефернцијалног Оријентира).

Са успостављањем лимитативне баријере повезан је и глагол *осудити* (*некога на затвор*), док његов антоним *ослободити* указује на уклањање такве баријере. Иза појаве префикса *o-* код ових глагола уочавају се примарне метафоре ОГРАНИЧЕНОСТ УОПШТЕ ЈЕ АДАКСИЈАЛНО ФИЗИЧКО ОГРАНИЧАВАЊЕ (*осудити* је као *оградити* – адаксијално) и УЧИНИТИ СЛОБОДНИМ УОПШТЕ ЈЕ АБАКСИЈАЛНО УКЛАЊАЊЕ СПУТАВАЈЋЕГ ЕЛЕМЕНТА (*ослободити* је као *обезлисичити* – абаксијално). На успостављање лимитативне физичке баријере (*оградити*) надовезују се и глаголи *осамити се* и *осамосталити се*. У основама ових глагола налазе се придеви *сам* и *самосталан*, који се повезују са различитим импликацијама физичког ограђивања. У првом случају препознајемо примарну метафору НЕСОЦИЈАЛНО ПОНАШАЊЕ ЈЕ ПОДИЗАЊЕ ФИЗИЧКЕ БАРИЈЕРЕ ОКО СЕБЕ. Физичка баријера (ограда) кореспондира и са стањем НЕЗАВИСНОСТИ ОД ДРУГИХ, што нам показује други пример. Глагол *огуглати* почива пак на осамостаљењу импликације НЕИЗЛОЖЕНОСТИ УТИЦАЈУ – баријера спречава нежељене стимулусе да продру до Оријентира. Та импликација је чврсто повезана са ПРОТЕКТИВНОШЋУ – баријера обезбеђује Оријентир заштиту од неповољних фактора, што се уочава у појмовној позадини глагола *очувати*. За разлику од *очувати*, чији је објекат менталне природе (*очувати интегритет*), глагли *осигурати* и *обезбедити*, када значе „учинити безбедним, сигурним“, имају метаспацијалну онтологију (*обезбедити скуп* не значи нужно оградити га већ чувати га физички на неки начин од евентуалних нападача). Са импликацијама постављања баријере повезује се и догађај *окончати нешто* – завршеност је као ограђивање, завршено више није изложено спољашњим утицајима, мењању (ЗАВРШИТИ ЈЕ ОГРАДИТИ ЗАВРШЕНО). Постављање баријере је повезано и са бихевиоралним блокирањем ограђеног, па глаголи као *омађијати, оврчати, очарати* указују на примарну метафору ДОВЕСТИ НЕКОГ У СТАЊЕ БЛОКИРАНОСТИ / ФРУСТРИРАНОСТИ УОПШТЕ ЈЕ ПОСТАВЉАЊЕ АДАКСИЈАЛНЕ ФИЗИЧКЕ БАРИЈЕРЕ. На такву се концептуализацију надовезује и рефлексивно *осветити се некоме* (датив указује на адлативног Оријентира, а *се* на Трајектора у форми Агенсовог понашања којим се Оријентир доводи у неповољни положај).

Посебну семантичку скупину чине догађаји код којих је понашање субјекта адаксијално усмерено ка објекту теми, који почивају на концептуализацији ОПИСА као МЕНТАЛНОГ ОМОТАЧА ЗА ТЕМУ. Како су Оријентир и Трајектор менталне природе, адаксијалност се не одвија у просторним димензијама, али се опис може парафизички локализовати – *описати нешто у својој књизи*. Такви су и глаголи *опевати* и *осликати* (овај други када значи „сликовито, експресивно описати“). Њима је сличан и *обожавати* (*некога*), али је овде „опис“ без спољашње манифестације (као субјектов емотивни однос ка теми – уп. основу *бог*). Ка менталној репрезентацији – теми, усмерени су и глаголи *олајавати, оговарати, опањкивати, оцрнети, обедити, озлогласити*, а и глагол *осведочити* („изнети, испричати као сведок“: *осведочио је на суду шта се догодило*) указује на тематизовано вербално понашање.

Слични су и глаголи који означавају категоризацијски чин – ознаком се око означеног успоставља категорија као ментални омотач (у том смислу *означити* је као *омотати* категоријалном вредношћу). Таква концептуализација упућује на метафору КАТЕГОРИЈА ЈЕ ОМОТАЧ ОКО КАТЕГОРИЗОВАНОГ, која се може видети као продукт примарне метафоре ДЕТЕРМИНАЦИЈА УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКО ОГРАЂИВАЊЕ. Уз *означити* ту су и: *обележити*, *оценити*, *осумњичити*, *омаловажити*, *овеличати*, *оквалификовати*.

Концептуализација РЕАЛИЗАЦИЈА ЈЕ ОМОТАЧ НАСПРАМ ИДЕЈЕ, односно ИДЕЈА ЈЕ АКСИЈАЛНА ОСА ОКО КОЈЕ СЕ КОНСТИТУИШЕ ЊЕНА МАТЕРИЈАЛИЗАЦИЈА, представља сложену метфору у којој се препознају примарне метафоре СТВАРНО ЈЕ ВИДЉИВО И ДЕПЕНДЕНЦИЈА УОПШТЕ ЈЕ ЗАВИСНОСТ ОМОТАЧА ОД ФИЗИЧКОГ ЦЕНТРА. Префикс *о-* се, захваљујући таквом упојмљењу односа између идеје и њене физичке манифестације, појављује код глагола који означавају давање конкретне, материјалне форме некој замисли: *оформити* (*тим*), *обавити* (*наредбу*), *остварити* (*жељу*), *отелотворити* (*идеју*), *отеловити* (*идеју*), *оваплотити* (*идеју*), *озаконити* (*праксу* – дати јој форму закона), *овековечити* (*нечији лик на платну* – дати му материјалну представу која се види као дуговечна). Међу ове глаголе спада и *осветити* (нпр. *нечију смрт*), који означава понашање мотивисано потребом да *освета*, као идеја, добије своје остварење. Материјализацију менталног ентитета видимо и код глагола *опонашати* – субјекат својим понашањем материјализује менталну представу о некој другој особи. Не материјализацију већ јаснију структуру, уобличену, разрађенију менталну форму стиче објекат у догађају *осмислити* (ПОЧЕТНА ЗАМИСАО ЈЕ КОНСТИТУТИВНА ОСА ОКО КОЈЕ СЕ РАЗРАЂУЈЕ МИСАОНА СТРУКТУРА).

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (5). У овој смо се секцији бавили *о-*префиксалима код којих се уочава протозначење адлативне аксијалности. Ова је група, због другачијег аксијалног смера, супротстављена аблативној аксијалности, што је довело до унутарпородичне префиксалне антонимије, и то на неколико онтолошких нивоа (*обријати* – *одлакавити*, *оздравити* – *обоleti*, *онерасположити* – *орасположити*, *обесхрабрити* – *охрабрити*, *онемогућити* – *омогућити*). Примарну онтолошку манифестацију адаксијалности представљају сликовне схеме УСПОСТАВЉАЊА АДАКСИЈАЛНЕ БАРИЈЕРЕ (*оградити*) и ИНТЕГРИСАЊА АДАКСИЈАЛНОГ ОМОТАЧА (*огрнути*). Док је први тип искуства онтолошка база за ширење протозначења адаксијалности у ментални и социо-бихевиорални домен, друга сликовна схема обезбеђује основу и за дисперзију унутар физичког домена. Тако се варирање категоријалне вредности Трајектора ОМОТАЧА, који је примарно ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ (*огрнути*, *овит*, *омотати*) креће у два правца – или се потпуно опредмећује (*овенчати венцем*, *ојармити јармом*) или се постепено дематеријализује (претвара у ПЕРЦЕПТИВНУ ЕГЗОСФЕРУ). Дематеријализација подразумева, на првом степену, губљење физичке аутономије Трајектора наспрам Оријентира (*одлакавити*), па потпуно свођење на визуелни траг (*опегати се*), затим губљење визуелности (*огрејати*) и прелазак у домен апстрактнијих телесних стања (*ојачати*). Између префиксала сликовносхематског искуства и нефизичког искуства успостављају се примарнометафоричке везе, а префикс представља протосхему која је заједничка примарној и одазивној лексикализацији. Појам адаксијалне БАРИЈЕРЕ, у том је смислу, просторна основа за развијање апстрактнијих појмова као ОГРАНИЧЕНОСТ УОПШТЕ (*осудити*), АСОЦИЈАЛНОСТ (*осамити се*), САМОСТАЛНОСТ (*осамосталити се*), ПРОТЕКТИВНОСТ (*очувати*), БЛОКИРАНОСТИ (*очарати*). Са друге стране, адаксијални ОМОТАЧ омогућава ширење адаксијалности ка емоционалном домену, и то посредством искуствене увезаности са КОМФОРНОШЋУ (*обавити* → *огрејати* → *овеселити*) и СМЕЛОШЋУ (*оклопити* → *обезбедити* → *охрабрити*).

Анализа коју смо у овом поглављу спровели показала је да се префикси *о-* и *об-* у савременом српском језику могу посматрати не само као формално одељиви већ и као семантички раздвојиви. У уводном делу поглавља видели смо да се на нивоу сликовних схема *о-* и *об-* префиксали у великој мери преклапају, али да се неке диференцијалне тенденције ипак могу уочити – једна од кључних јесте немогућност префикса *о-* да изрази обухвату путању (за шта је резервисан префикс *об-*: *оптрчати*, *облетети*, *опшетати*). Разматрање сликовносхематских структура које су лексикализоване тим префиксалима из угла идеалне КРУЖНИЦЕ показало је да је у фокусу префикса *об-* обухваћеност граничником, а да је за префикс *о-* битна усмереност наспрам централне осе. На нивоу изнад сликовносхематске манифестације, може се, зато, успоставити веза између префикса *об-* и протозначења ИНВОЛВИРАНОСТИ (обухваћености) и веза између префикса *о-* и протозначења АКСИЈАЛНОСТИ (усмерености у односу на осу).

У другој секцији овог поглавља бавили смо се *об-* префиксалима, а у преосталим секцијама семантички и синтаксички су разматрани глаголи са префиксом *о-*. Идентификоване су одговарајуће сликовне схеме, описана њихова унутрашња варијабилност (која се ишчитава кроз синтаксичке оквире) и размотрене онтолошке везе које префиксу омогућавају да категоризује догађаје на континууму од физичке интеракције до субјективне менталне стварности. Показано је да се обе префиксалне породице могу семантички описати преко издвојених протозначења, а да се догађаји апстрактније онтологије примарнометафоричким путевима могу повезати са прототипичним догађајима сликовносхематске садржине.

Глаголски префикс *об-* протозначење обухваћености примарно онтолошки остварује у сликовним схемама ОБУХВАТАЊА ПУТАЊЕ (*оптрчати*, *опшанчити*), УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ (*опколити*, *обгрлити*), ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обући*, *обавити*) и ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*опчупати*, *обнажити*). Са друге стране, префикс *о-* се прмећује у лексикализацијама три групе сликовних схема: 1) схеме аксијалног положаја – РОТИРАЊЕ (*окренути*, *обрнути*), ЗАУЗИМАЊЕ РАВНОТЕЖНОГ ПОЛОЖАЈА (*окачити*, *овешати*), НАПУШТАЊЕ РАВНОТЕЖНЕ ОСЕ (*омаћи се*, *оклизнути се*) и ОДВАЈАЊЕ ОД ТЕЛЕСНЕ ОСЕ (*ошинути*, *ошамарити*); 2) абаксијалне схеме – ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА (*очерупати*, *оголити*) и СМАЊЕЊЕ УНУТРАШЊЕГ ТОНУСА (*олабавити*, *отромбољити*); 3) адаксијалне схеме – УСПОСТАВЉАЊЕ БАРИЈЕРЕ (*окружит*, *озидати*) и ИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА (*овити*, *одлакавити*). Као што видимо, сликовносхематски инвентар се, заиста, великим делом подудара, што је последица удомљености идеје аксијалности и идеје обухваћености у заједничку физичку базу, па се, рецимо, сликовна схема ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТЧА може концептуализовати и као догађај АДЛАТИВНЕ АКСИЈАЛНОСТИ (*омотати*) и као догађај ИНВОЛВИРАЊА (*обмотати*). Ипак, када аксијалне усмерености нема, догађај се концептуализује само као инстанца ИНВОЛВИРАЊА (*оптрчати*), а када је за схему битан положај наспрам осе, она ће се пре категоризовати као инстанца АКСИЈАЛНОГ ДОГАЂАЈА (*оклизнути се*). Иза подударности лексичког значења, на предлексичком нивоу префиксалне семантике, може се, дакле, уочити различита значењска основа, која пак показује зашто подударност постоји, али и зашто није потпуна. У том се смислу може рећи да су *о-* и *об-* блиски али довољно различити да би имали засебно место на протосемантичком нивоу категоризације догађаја.

VI. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У ово смо истраживање кренули са циљем да испитамо могућност препознавања апстрактнијег нивоа значења глаголских префикса, нивоа који претходи лексичком и на коме се полисемантичка разноврсност, коју детектују анализе у моделу значењских мрежа, манифестује као обједињујућа платисмичност. Такво, предлексичко значење префикса је управо онај елемент који префиксалну породицу чини јединственом категоријом. У том смислу, анализе које смо спровели не искључују анализе у моделу значењских мрежа већ их допуњује – приступ који предлажемо подстакнут је управо потребом да се семантичка структура префиксалне породице сагледа и са нивоа који неутралише онтолошку разуђеност самих префиксала. Такво апстраховање омогућава да се препозна заједничка предлексичка протосхема и да се, потом, истраже начини њеног лексичког уобличења. Да би анализа тог типа била могућа, неопходно је било да успоставимо одговарајућу теоријску апаратуру.

У поглављу II смо се, зато, бавили разоткривањем идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности, који каузалну структуру догађаја именованог глаголом повезује са његовим синтаксичким ликом. Закључили смо да је оправдано претпоставити постојање двеју каузалних структура – развијене каузалне мреже, која представља кључне сегменте у развоју догађаја, и њене компресоване, једноставније верзије, која одређује дијатезу глагола. Развијена каузална суперсхема садржи три поља – агентативно (у коме се Иницијатор и Реализатор обједињују у типичног Агенса), медијално (у коме Реификатор дејства корелира са Пред-Трајектором и Пред-Оријентирима, као пермисивним чиниоцима) и резултативно (у коме се уочавају Трајектор, као носилац промене положаја, и Оријентир, као носилац промене садржаја). Анализа спроведена ослањањем на такав модел омогућила нам је да синтаксичку разноликост глагола разумемо као резултат различитих типова компресије развијене каузалне структуре у аргументску структуру. У таквом моделу предлексичко значење префикса се манифестује као елаборација каузално последњег, резултативног догађајног поља. Префикс, наиме, упућује на специфични тип догађајног резултата (специфичне типове Трајектора и Оријентира, односно – специфичне типове ефективизације и афективизације), што се пак може видети као продукт суперсхематског скенирања за дати префикс прототипичних сликовних схема. У том се смислу предлексичко значење префикса налази у самом предвору граматичког значења, али је, управо због своје појмовне наслоњености на просторно искуство, оно специфичније, конкретније од суперсхематског.

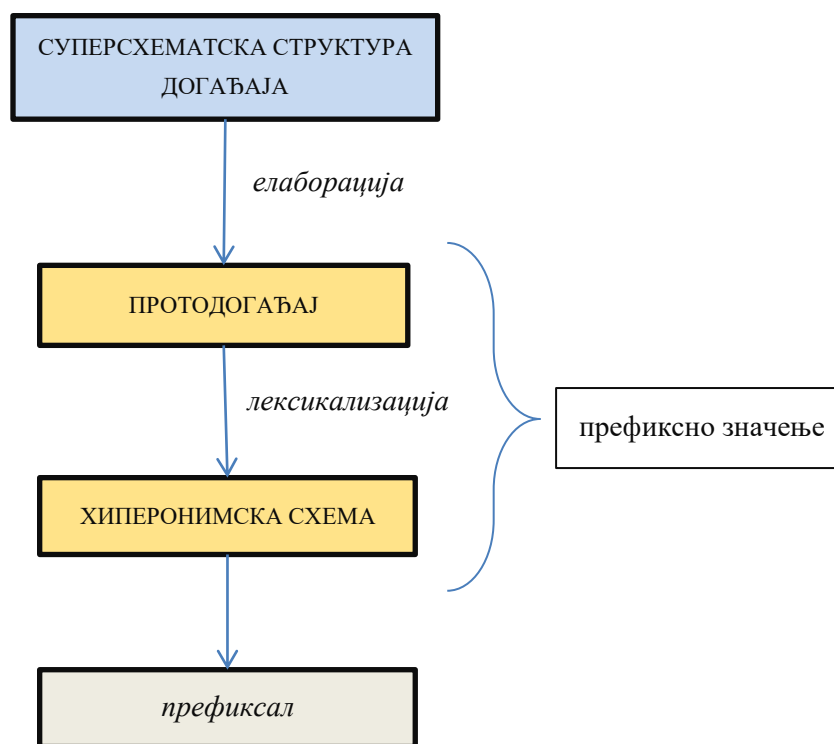
Анализе префикса *из-*, *у-*, *о-* и *об-* у преосталим поглављима показале су да је претпоставка о протосхематској природи префиксног значења оправдана. Глаголи са префиксом *из-* увек подразумевају постојање ексклузираног Трајектора (без обзира на то да ли је он у синтаксичком фокусу глаголског значења), а уз њега се могу појавити и специфични типови афективизације – екстраховани Оријентир (као протосхематски актант наспрам суперсхематског аблативног Оријентира) или експозирани Оријентир (као протосхематски актант наспрам суперсхематског адлативног Оријентира). Префикс *у-* је пак на предлексичком нивоу повезан са протосхемом инклузије, која се остварује или као тип афективизације (инклузирајући Оријентир, чија је примарна онтолошка манифестација спацијални примитив САДРЖАТЕЉ) или као тип ефективизације (инклузирајући Трајектор – чија је примарна онтолошка манифестација спацијални примитив ОМОТАЧ). На крају, иако се на сликовносхематском нивоу префикси *о-* и *об-* значајно преплићу, на нивоу протосхеме *об-* подразумева постојање инволвираности (постоји Трајектор који собом или својим чињењем обухвата неки Оријентир), док *о-* указује на постојање аксијалног усмерења (Трајектор је усмерен ка релевантној оси или од ње).

Усвајање редефиниција појма сликовна схема, које су предложили Грејди (2005) и Мандлер и Кановас (2014), показало се изузетно корисним. Сливковне схеме смо посматрали као догађаје физичке (просторне и чулне) онтологије, и разликовали смо их од просторних примитива (као што су САДРЖАТЕЉ, ОМОТАЧ, БАРИЈЕРА, НОСИЛАЦ и сл.). Унутар сваке од проучаваних префиксалних породица постоје сликовне схеме прототипичног статуса, које пак са мање типичним схемама деле протосхематску основу. Успостављање разлике између сликовне схеме и протосхеме омогућило нам је да, без ширења дефиниције саме сликовне схеме, уочимо како се на примарно спацио-перцептивно искуство надовезују апстрактнија искуства. То је апстраховање, притом, увек постепено, па граница између домена физичке и натфизичке стварности није нимало оштра. Штавише, унутар самог физичког искуства уочавају се схеме које су у одређеном смислу апстрактније од примарних, за дати префикс прототипичних схема. Примарнометафоричке везе, стога, образују континуум који отпочиње већ унутар физичке стварности, када се неки аспекти просторности и чулности метафорички концептуализују кроз одазивну појмовност, чиме настају метаспацијалне и метаперцептивне схеме.

Посматрање префиксације као процеса којим се широкозначна предлексичка протосхема конкретизује у лексичко значење префиксала у складу је са ставом да префиксацију треба видети као засебни творбени начин, раздвојен како од композиције тако и од суфиксације (в. Драгићевић 2015). За разлику од композиције, која подразумева две пунозначне лексичке основе, префикс и основа немају идентичан семантички статус – префикс, у оваквом приступу, обухвата схему на вишем нивоу категоризације (од предлексичке протосхеме до њене лексичке схематске манифестације, која наспрам префиксала има хиперонимски карактер), док основа може процес онтолошког усидрења префиксног протозначења олакшати. Такав нам приступ омогућава да семантику префикса посматрамо независно од саме основе, што и префиксацији обезбеђује потпуну аутономност у односу на све остале творбене начине. У том се смислу може рећи да је глаголска префиксација развијање префиксне протосемантичке датости (протосхеме) у лексикализовани глаголски догађај. Тиме се перспектива у којој се префиксација разматра помера са хоризонтално-синтагматске равни (префикс модификује значење основе) на вертикалну појмовну димензију (основа, у оној мери у којој је семантички транспарентна, конкретизује протосемантику префикса).

У оваквом приступу семантичка интеракција префикса и основе није супротстављена идеји о стабилности значења самог префикса управо због тога што се префиксно значење детектује на два нивоа – предлексичком (као протосхема) и лексичком (као хипероним префиксала). Тако, на пример, код глагола *избацити* префикс има лексичко значење сликовне схеме ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ (ИЗНОШЕЊА), које је специфична (и прототипична) манифестација предлексичког протозначења ЕКСКЛУЗИЈЕ. На протосемантичком нивоу – појмовном нивоу који претходи нивоу лексичког значења, префикс се, дакле, може посматрати као инваријанта која се процесом лексикализације – претварања префиксне протосхеме у лексичку схему – различито онтолошки уобличава. У том уобличавању значајну улогу игра управо основа (односно њена повезаност са другим јединицама лексикона), која префиксно протозначење усидрава у одговарајући домен стварности. Драгићевић (2013: 261) примећује да основа својим значењем „усмерава значење префикса“. Сагледано из угла модела који смо предложили, то усмеравање се управо може описати као превођење префикса са нивоа догађајног потенцијала (протосхема) на ниво лексикализоване догађајности (лексичко значење). Таква поставка има неколико теоријских импликација. Прва се тиче појмовне функције префикса, а друга његове творбено-семантичке вредности. Као носилац протосхеме, префикс игра кључну улогу у процесу категоризације. Тако посматран, префикс није модификатор основе нити њен категоризатор – оно што префикс категоризује јесте сам догађај именован префиксалом, који се услед присуства префикса разуме као инстанца одређеног типа догађајности на основу резултата препознатљивог у

каузалној структури. Из такве функције префикса произилази и појмовна двосегментност самог префиксала, који се „природно“ семантички расклапа на префикс, који је именитељ неонтологизоване протосхеме, и основу, која асоцијативно указује на правац њене онтолошке конкретизације. Притом, треба имати на уму да основа може, али не мора, упућивати на постојећу лексичку јединицу или више таквих јединица истовремено (уп., са једне стране, *истрчати*, које има само девербативну интерпретацију, и *офарбати*, које може бити девербативно или деноминално, и са друге *изути*, *обути*). Основа – када је дефинишемо као све оно што остаје иза префикса категоризатора – може настати срастањем синтагме (што смо видели на примерима као *о-безједрити* < *без једра*), може садржати и друге глаголске префиксе (нпр. *ис-пременитати*, *о-позвати*), а може бити и семантички замућена или потпуно нетранспарентна (*ис-теглити*, *о-научити*, *из-лазити*). У типичном случају основа, као онтолошки конкретизатор, семантички доприноси успостављању лексичког значења, али таква појмовна функција, која је по својој природи творбено-метонимијска, видимо, може и изостати.¹³⁶ За разлику од основе, префикс је увек снабдевен значењем, које му омогућава да префиксал смести у одговарајућу искуствену категорију догађаја, због чега се и може рећи да је префикс семантички стожер глаголског префиксала.

Дијаграм 6.1. Префиксно значење између суперсхематске каузалности и значења префиксала

Како се у оваквом приступу префиксал посматра као семантичка спецификација протозначења самог префикса, начелно се може рећи да у случајевима када се у његовој морфемској структури уочава више префикса, категоризацијску функцију наспрам префиксала има спољашњи (из угла основе – последњи), док остали улазе у састав саме основе. Драгићевић (2013: 262) констатује да у двопрефиксираним глаголима „префикси

¹³⁶ Детаљније испитивање творбенометонимијских образаца, као и разматрање њихових интеракција са метафором (нпр. *усвињити се* указује на творбено метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ СВОЈСТВА унутар које се реализује метафора ПРЉАВА ОСОБА ЈЕ СВИЊА), сигурно ће бити значајна како за општу теорију метафоре, метонимије и метафтонимије тако и за полемику око статуса саме творбене метонимије (в. Јанда 2011, Брдар 2017).

најчешће не ступају у директни однос“, што показује да је њихов семантички статус другачији. Тако, нпр., у *изударати* („ударити на више места“) уочавамо два префикса, али само префикс *из-* директно категоризује догађај именован префиксалом, и то као догађај експозитивне ексклузије – субјекат ексклузира из свог домена одређено дејство ка адлативном (експозитивном) Оријентиру, по чему се префиксал сврстава у ред глагола попут *испрскати*, *исфарбати* и сл. Код оваквих се глагола полипрефиксираност, заправо, појављује као последица ангажовања већ префиксираних основе. Ни код примера код којих унутрашњи префикс постоји али основа није подударна са неким у савременом језику постојећим префиксираним глаголом (нпр. *о-пределити се за нешто*) улога спољашњег префикса, рекли бисмо, није упитна – он је носилац протозначења и категоризатор догађаја. На неједнак статус спољашњег и унутрашњег префикса указује и налаз до кога је дошла М. Стојановић (2016: 366) о томе да последњи додати префикс може имати и просторно значење, односно да он није искључиво акционалне природе. Посматрано из перспективе нашег истраживања, такво запажање није нимало неочекивано – последњи префикс, као категоризатор префиксала, може се семантички конкретизовати кроз сликовну схему која је примарна онтолошка манифестација префиксног протозначења.

Префиксно протозначење се обично, како смо у анализама видели, остварује у неколико варијанти, које, заправо, представљају његову полисемантичку структуру. Тако префикс *из-* може означавати саму ексклузију (*истрчати*, *изнети*, *изостати*, *избећи* и др.), а може уз ексклузију укључивати и екстракцију (*исцедити*, *излуфтирати*, *истрошити*, *исхабати* и др.) или експозицију (*испрскати*, *исфарбати*, *ижврљати*, *истраумирати* и др.). Префикс *у-* поред саме инклузије, која се остварује или као ендосферна (*унети*, *утрчати*, *удаљити*, *уделити*...) или као егзосферна (*умотати*, *увезати*, *упрљати*, *усрећити*...), може упућивати и на догађаје који инклузију комбинују са инвазивношћу (попут *убости*, *утегнути*, *усахнути*, *убити* итд.). Код префикса *о-* протозначење аксијалности пак долази у облику аксијалне ефективизације (*окренути*, *оклизнути се*, *окачити*, *ошинути*) или аксијалне афективизације, која пак може бити аблативна (*очерупати*, *очистити*, *огулити*) или адлативна (*оградити*, *озидати*, *огрнути*). Аблативно–адлативна дистинкција прати и протозначење инволвираности код префикса *об-* (*опчупати*, *опкидати*, *обнажити* : *обавити*, *обзидати*, *облепити*). Док се за варирање протозначења може рећи да је полисемантично, његово онтолошко спецификовање, које је кључни процес лексикализације (превођења са нивоа протосемантике на ниво лексичке семантике), одговара префиксној платисемији. Глаголске групе унутар префиксалне породице, стога, указују на онтолошку дисперзију, односно широкозначност протосемантике самог префикса. Као пример можемо узети значење екстрактивне ексклузије, које обухвата читав распон од физичког до менталног искуства, а чији се један део може у кратким цртама представити континуумом постепеног апстраховања: *исцедити* → *издувати* → *излуфтирати* → *изморити* → *избезобразити се*. Када поменуте глаголе упоредимо са глаголима који се категоризују као инстанце експозитивне ексклузије (*исполивати*, *измазати*, *испрљати*, *искритиковати* итд.) уочавамо префиксну полисемију, а када глаголе оба низа упоредимо са њиховим протосемантичким хиперонимом (екстрактивни протодогађај, односно експозитивни протодогађај) префиксна платисемија долази до изражаја. Поглавља III, IV и V организована су управо тако да њихова макроструктура прати префиксну полисемију, а да појединачне секције разматрају онтолошку платисемију унутар одговарајућих варијанти префиксног протозначења. Тако одређена префиксна полисемија (као варијабилност на протосемантичком нивоу) објашњава две битне семантичке појаве повезане са глаголском префиксацијом – истопрефиксну антонимију и префиксалну енантисемију.

Унутарпородична антонимија може бити последица варирања протосхеме – супротстављени догађаји представљају инстанце различитих варијанти префиксног протозначења. То смо, рецимо, видели у великом броју примера са префиксима *об-* и *о-*. Док глаголи као *обнажити* указују на аблативну инволвираност, глаголи као *обући* иволвираност

изражавају адлативно. Слично је и у пару *лишће је опало* (аблативна аксијалност) – *дрво је олистало* (адлативна аксијалност), или *опити се* (адлативна аксијалност) – *отрезнити се* (аблативна аксијалност), *опремити некога* (адлативна аксијалност) – *опљачкати некога* (аблативна аксијалност), *обоleti* (адлативна аксијалност, „постати болестан“) – *оздравити* (аблативна аксијалност, „престати бити болестан“) и сл. И у другим префиксалним породицама унутарпородична антонимија је уочљива. Дobar пример представља антонимски пар *убрзати* – *успорити*. Префикс ове глаголе категоризује као инклузиве, али је тип инклузивности другачији. У првом случају реч је о егзоинклузивности – уп. *умотати*, са материјалним омотачем → *усијати се*, са перцептивним „омотачем“, односно ВИЗУЕЛНО-ЕМИСИВНОМ ЕГЗОСФЕРОМ → *ужагорити се*, са АУДИТИВНО-ЕМИСИВНОМ ЕГЗОСФЕРОМ → *убрзати*, са БИХЕВИОРАЛНО-ЕМИСИВНОМ ЕГЗОСФЕРОМ). Са друге стране, *успорити се* наслања на сликовну схему УТЕЗАЊА, која имплицира стање спутаности и неактибилности, што значи да се протозначење инклузије ту остварује у инвазивно-инклузивној варијанти. Наведимо и неколико примера из-префиксала. Док *испрљати* указује на експозитивност (као и *испрскати*, *исфарбати*, *изударати*...), његов истопрефиксни антоним *ишчистити* јесте инстанца екстракције (као и *исцедити*, *истиснути*, *истимарити*...). *Испразнити* (*посуду*) представља догађај ексклузије која се приближава екстракцији, док *испунити* (*канту водом*) потпада под експозитивно-ексклузивне догађаје. Понекад, ипак, префиксно значење у антонимском пару префиксала остаје исто – тако су и *искривити* и *исправити* догађаји ексмодификацијског типа (екстрактивно-модификативна ексклузија), али су постигнута стања супротстављена.

Варирање префиксног протозначења повезано је и са глаголском енантисемијом. Префиксалну енантисемију бисмо, стога, могли одредити као појаву антонимије у полисемантичкој структури префиксала која почива управо на ангажовању различитих варијанти префиксног протозначења. Типичан пример може бити глагол *измотати* – када значи „скинути оно што је претходно било умотано око нечега“ (*измотати завој са руке*), префиксал се развија из протозначења ексмодификативне ексклузије (подтип екстрактивне ексклузије). Потпуно је супротно значење у коме префикс указују на експозитивну ексклузију – „интегрисати омотач око нечега“ (*измотао је руку завојем*). Примећујемо, притом, да основа само у експозитивном префиксалу указује директно на релевантни процес којим се постиже догађајни резултат (*мотати око руке* → *измотати око руке*), док је код екстрактивног префиксала њена асоцијативна функција „слободнија“, јер она, заправо, именује процес који је претходио почетном стању (*мотати око руке* → [*умотати / омотати / обмотати / измотати око руке*] → *измотати са руке*). Да је енантисемија повезана са постојањем у извесном смислу супротстављених варијанти протозначења самог префикса, јасно показују глаголи *изнајмити* и *унајмити*. Први је енантисемичан – *изнајмити нешто од некога* (бенефактивна екстрактивна ексклузија) : *изнајмити нешто некоме* (ексклузија из поља поседовања), али други није – *унајмити раднике* (инклузија).

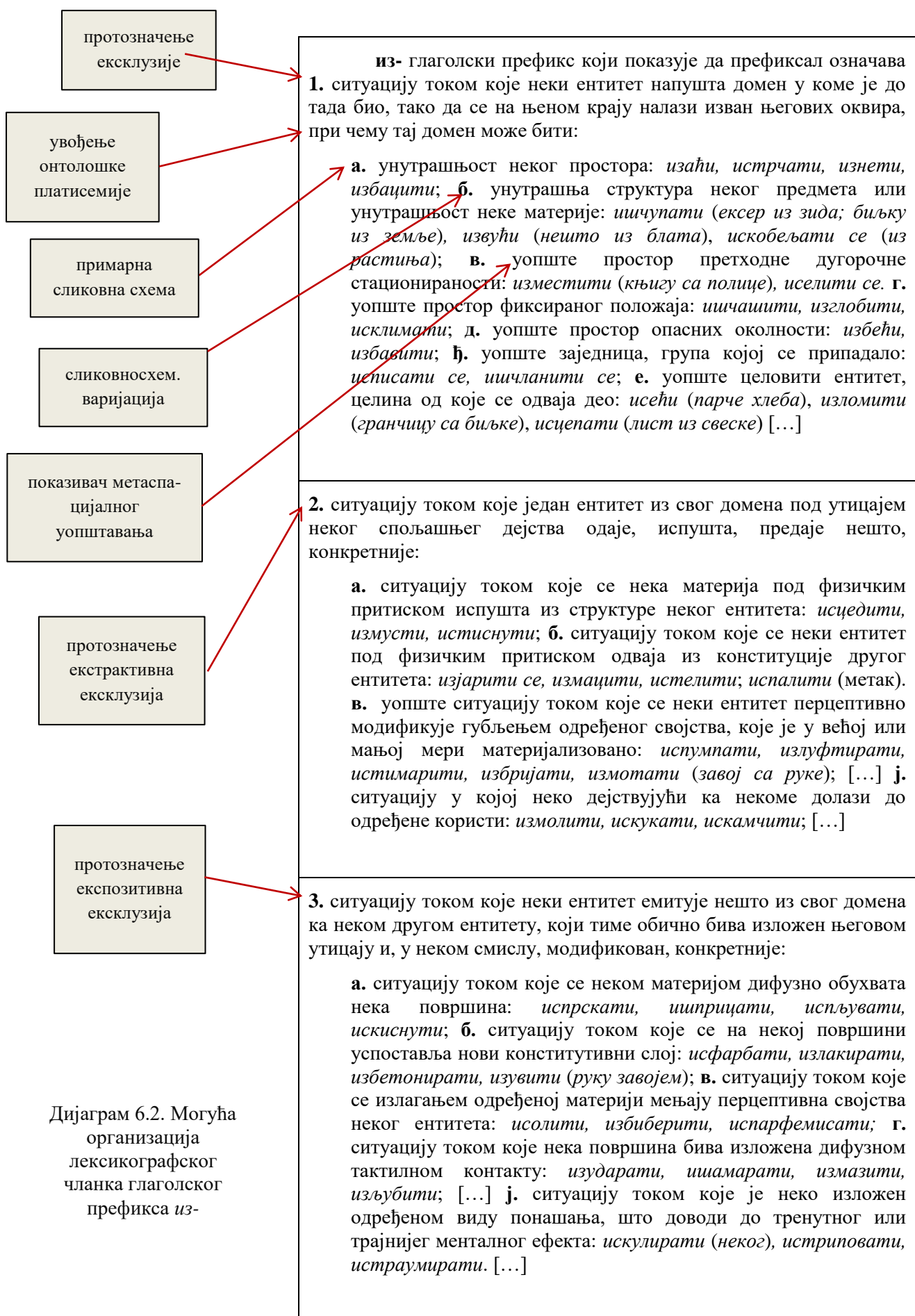
У истраживању лексике која у РСАНУ има изузетно развијену вишезначност, Н. Миланов (2017: 90), између осталог, примећује да префиксирани глаголи могу имати више лексикографски посведочених значења од одговарајућих глагола без префикса. Иако, бар једним делом, то зависи и од устаљене лексикографске праксе, рекли бисмо да се међу факторима који доводе до тога налази управо и протосемантика самог префикса, односно могућност њеног варирања. Као пример можемо узети глагол *избити*. Његово доминантно значење, када је синонимичан са *истући*, има експозитивни карактер. У конструкцијама као *избио му је зуб снажним ударцем* (а фигуративно и у *избити некоме неку мисао из главе*) префикс указује пак на то да је реч о екстрактивном догађају (реализованом у нетипичној физичкој онтологији – као екстракција чврсте предметности, а не екстракција материје – уп. *исцедити сок* : *испалити метак*). На крају, предикације попут *избили су пред нашу кућу* одговарају метаспацијалној екслокализацији (удаљеност од нечега се појмовно повезује са бивањем у садржатељу, па је близина слична напуштању садржатеља), односно – ту

препознајемо протосемантику ексклузије. Када, онда, префиксал *избити* упоредимо са имперфективним *бити* („излагати непријатном, болном физичком контакту, тући, ударати“), уочавамо да видско парњаштво постоји само у првом значењу префиксала, будући да се имперфективни глагол не појављују у конструкцијама као *#бити некоме зуб из главе* и *#бити ка нечијој кући*. Максимално коришћење семантичких ресурса којима располаже сам префикс, дакле, овде је омогућило префиксалу да оствари полисемантичку структуру која је богатија од његовог имперфективног непрефиксалног парњака.

Још једна занимљива појава која је у вези са протосемантиком префикса јесте међупрефиксна конкуренција. Иако су *из-* и *у-* у основним сликовносхематским манифестација супротстављени (ИЗНОШЕЊЕ : УНОШЕЊЕ), ексклузија и инклузија се у неким другим онтолошким реализацијама значајно додирују. Тако се, рецимо, *иста* (или врло слична) ванјезичка ситуација може концептуализовати као експозитивна ексклузија (*испрскати*, *испрљати* – површина је дифузно изложена материји из неког другог домена, па ови глаголи припадају парадигми сликовне схеме ИЗЛАГАЊА) и као егзосферна инклузија (*упраскати*, *упрљати* – површина је добила перцептивну ендосферу у виду трага материје, па ови глаголи припадају парадигми сликовне схеме УМОТАВАЊА). За разлику од *из-* и *у-*, који су у примарним спацијалним конкретизацијама својих протозначења у антонимском односу, префикси *о-* и *об-* се значајно преклапају управо на новоу сликовних схема. Иако и *о-* и *об-* указују, између осталог, на сликовне схеме ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА и ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*огрнути* – *обргнути*, *овити* – *обавити*; *очерупати* – *опчерупати*, *огулити* – *обгулити*), они то обављају ангажовањем различитих протосхема (инволвираност : аксијалност). Занимљив случај међупрефиксне конкуренције представљају глаголи *обмотати* – *омотати* – *умотати* – *измотати*. Различитим префиксима у истој сцени, која би се могла дефинисати као „мотањем учинити да се неки омотач (тканина, завој и сл.) нађе око неке површине“, разоткривају се различите протосхеме, односно таква се ситуација сврстава у различите искуствене типове догађајности. Како омотач собом обухвата обмотано, оваква се ситуација разуме као инстанца инволвираности (*обмотати*). Пошто обмотано представља централну осу око које се омотач обавија, ситуацију је могуће категоризовати и као манифестацију адаксијалности (*омотати*). Будући да омотач онемогућава перцептивни приступ обмотаном, таква је ситуација и инстанца егзосферне инклузије (*умотати*). На крају, пошто се омотач акумулира на обмотаном као материјализовано дејство које потиче из субјективног домена, ситуација може бити одређена и као експозитивна ексклузија (*измотати*).

Рецимо и то да би оваква теоријска поставка могла представљати згодан модел за организацију лексикографског чланка глаголског префикса. Појединачна значења дефинисала би управо протосемантичке варијанте (полисемију префикса), док би подзначења приказивала њихову онтолошку дисперзију (латисемију префикса). Таква организација би омогућила да се истакне заједнички семантички чинилац, који постоји на вишем нивоу категоризације, и који обједињује разноврсна лексичка значења префикса у једну предлексичку појмовност. Притом, како префикс никада не достиже ниво огољеног суперсхематског значења, дефиниције које би указивале на потпуну граматикализованост, односно које би представљале чисту акционалност (нпр. „извршити радњу до краја“, „обухватити радњом више објеката“ и сл.) не би се нашле у оваквој лексикографској обради. Скица могућег лексикографског чланка префикса *из-* би, рецимо, изгледати овако¹³⁷:

¹³⁷ Дефиниције које следе треба схватити само као илустрацију модела, никако као заокружени и исцрпни лексикографски текст.

Дијаграм 6.2. Могућа организација лексикографског чланка глаголског префикса *из-*

На самом крају, можемо приметити да померање фокуса са лексичког на предлексички ниво префиксног значења омогућава да се појмовне везе унутар самих глаголских група који припадају истој префиксалној породици јасније сагледају и дефинишу у светлу основних тенденција човековог когнитивног апарата – тенденције да се апстрактнијем приступа преко језичких средстава која се примарно повезују са конкретнијим, просторно-телесним сазнањем, али и тенденције схематизације стварности, односно апстраховања физичке појмовности и проналажења заједничких образаца чак и између наизглед неповезаних искустава.

ДОДАТАК: РЕЧНИК МОДЕЛА КАУЗАЛНЕ СУПЕРСХЕМЕ

Овде су, на једном месту, сакупљени и дефинисани термини модела каузалне суперсхеме које смо користили у истраживању. Ако је термин (без крупнијих измена у значењу) преузет из неке когнитивнолингвистичке теорије, то је посебно наглашено. За термине који су општеприхваћени, и, стога, присутни и у другим теоријским моделима (нпр. Агенс, Трајектор, Оријентир), дате су само дефиниције које се тичу њиховог статуса у овом моделу.

- АГЕНС (АГС)** основни тип *Ефектора*, који настаје интеграцијом истореференцијалног *Иницијатора* и *Реализатора*. О ослабљеном Агенсу се говори када је само једна од поменутих саставних улога присутна. Рецимо, у примеру *огребао се макама* ослабљени Агенс је Реализатор (субјекат је неинтенционални извршилац), а у примеру *ошишао се код фризера* ослабљени Агенс је Иницијатор (Реализатор је индиректно именован преко локализацијског конституента *код фризера*).
- АГЕНТАТИВНО ПОЉЕ** прво, најдубље поље, у суперсхематској каузалној структури догађаја. Његов је носилац *Агенс*, у чији обухват улазе *Иницијатор* и *Реализатор*. У овом пољу се образује дејство. Из овог поља потиче типични дубоки *Ефектор* (номинатив). На агентативно поље се наставља *медијално поље*. В. и *резултативно поље*.
- АКСИЈАЛНОСТ** протозначење које се повезује са префиксом *о-*, односно искуствени тип резултата који подразумева усмереност у односу на осу. Аксијалност се остварује као аксијална ефективизација или као аксијална афективизација. У првом случају повезана је са Трајектором који се обрће око своје осе (*окретати се*), потом са Трајектором који доспева у равнотежни положај (*окачити*, *обесити*), а затим и са Трајектором који испада из равнотежне или конститутивне осе (било да је Трајектор цело Агенсово тело, *оклизнути се*, *опружити се*, било да је Трајектор део Агенсовог манипулативног домена: *ошинути неког бичем*). Аксијална афективизација пак одражава да се Оријентир концептуализује као оса која се афектира – абаксијално (Оријентировој конститутивној оси се нешто одузима: *очерупати*, *очистити*, *обезвољити*) или адаксијално (Оријентировој конститутивној оси се нешто додаје: *огрнути нечим*, *офарбати*, *охрабрити*).
- АКТАНТ** каузално чвориште догађајне структуре, в. *Агенс*, *Иницијатор*, *Реализатор*, *Реификатор*, *Медијатор*, *Кондуктор*, *Пред-*

Трајектор и Пред-Оријентир, Трајектор, Оријентир, Ефектор, Резултатор.

АКТЕР

предреференцијална вредност која се приписује актанту. Актеризација може бити директна или релациона. Када је директна (нпр. Агенс x или Трајектор y или Оријентир z), актанту се обезбеђује аргументска видљивост у глаголском оквиру (што значи да се директно актеризовани актант пројектује у позицију Ефектора или Резултатора у аргументском простору). Релациона актеризација значи да актант није добио самосталну актерску вредност већ је дефинисан преко неког другог актанта (нпр. Трајектор z^V , или Оријентир: y^{V+}). Такав актер се компресује или у Дејство или у Промену, у зависности од тога да ли његова дефиниција кореспондира са актерском вредношћу Ефектора или Резултатора.

АЛТЕРПРЕЛАЗНОСТ

Синтаксичко-семантичко својство глагола који алтернирају два објекта, и који су по томе су супротстављени *монопрелазности*. У резултативном пољу догађаја директну актеризацију овде добијају два актанта (нпр., Трајектор y и Оријентир z), што омогућава да се оба пројектују у аргументски простор, чиме тај простор добија два профила. Рецимо, *исцедити воћку* (Ор-профил) – *исцедити сок* (Тр-профил), *умотати руку* (Ор-профил) – *умотати завој* (Тр-профил), *очерупати птицу* (Ор-профил) – *очерупати перје* (Тр-профил).

АЛТЕРРЕФЛЕКСИВНОСТ

Синтаксичко-семантичко својство глагола који *алтерпрелазност* комбинује са рефлексивношћу. Алтернација резултативног профила тада подразумева да се један од два могућа објекта референцијално подудара са субјектом. Рецимо, *искашљати шлајм* (Тр-објекат) – *искашљати се* (Ор-рефлексивност), *испотписивати документ* (Ор-објекат) – *испотписивати се* (Тр-објекат, СЕЛФ > ПОТПИСИ као знак СЕЛФА).

АЛТЕРСУБЈЕКАТНОСТ

Синтаксичко-семантичко својство глагола који унутар исте догађајне структуре може алтернирати каузалну дубину и референцију субјекта. По смењивању прелазности и непрелазности ови су глаголи слични *амбипрелазним* глаголима – разлика је у томе што та смена подразумева и варирањем референције самог номинатива. Такав је, рецимо, глагол *овлажити*: *овлажио му је чело* (номинатив је Агенс) – *чело му је овлажило* (номинатив је Постмедијални Оријентир).

АМБИПРЕЛАЗНОСТ

Синтаксичко-семантичко својство глагола који исту ситуацију може изразити и као прелазну и као непрелазну, без промене референције номинатива. То је могуће управо због тога што се актер *x* налази и на позицији Агенса и на позицији унутар резултативног поља. Тако се, рецимо, глагол *оптрчати* појављује са објектом или без њега: *оптрчати стадион* (субјекат је Агенс) – *оптрчати око стадиона* (субјекат је Постагентативни Трајектор).

АМБИРЕФЛЕКСИВНОСТ

Синтаксичко-семантичко својство глагола који исту ситуацију може изразити и као рефлексивну и као нерелексивну. Могуће је успоставити разлику између прелазне и непрелазне амбирелексивности. Рецимо, глагол *издлакавити* може значење „постати длакав“ уобличити и кроз непрелазни и кроз рефлексивни оквир (*сав је издлакавио : сав се издлакавио*), па је он инстанца непрелазне амбирелексивности. Са друге стране, експликација селфа каква се примећује код глагола као *исплезити језик – исплезити се* одговара амбирелексивности прелазног типа.

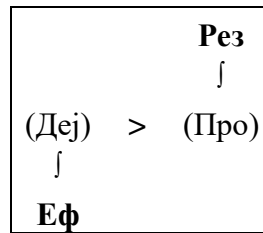
АПСОЛУТНА КОМПРЕСИЈА

процес којим се протодогађајна структура компресује у једноактантски аргументски простор, чиме настаје непрелазни глаголски оквир. Овај процес подразумева појмовно стапање каузално различитих догађајних чворишта у једну каузално сложену улогу (нпр., у домену кретања је карактеристично постојање *Постагентативног Трајектора: Сизиф трчи уз брег*). Апсолутна компресија је један од видова компресивног стешњавања, које Фоконије и Тарнер у теорији појмовне интеграције (2002) описују као претварање неке релације између два елемента улазне структуре у релацију идентичности у бленди.

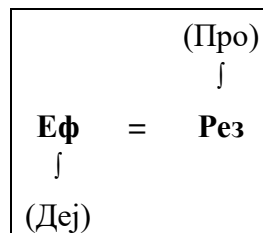
АРГУМЕНТСКИ ПРОСТОР

компресована верзија развијене каузалне суперсхеме, која се директно пресликава у предикацију. Аргументски простор се састоји од четири актанта, односно од две увезане актантске корелације: *Ефектор* корелира са *Дејством*, а *Резултатор* корелира са *Променом*. Само су Ефектор и Резултатор синтаксички директно ишчитљиви, друга два актанта (Дејство и Промена) имају функцију апсорбовања преосталог дела развијене суперсхеме. Ове две корелације могу се повезати на два начина. Ако се Дејство каузално развија у Промену, аргументски простор раздваја дубоку и високу улогу и глаголски оквир је прелазан. Ако се пак Ефектор и Резултатор *апсолутном компресијом* обједињују у сложени актант (*Постефекторски Резултатор*), оквир је непрелазан.

ПРЕЛАЗНИ ОКВИР:

НЕПРЕЛАЗНИ ОКВИР:

АФЕКТИВИЗАЦИЈА

результат који се тиче домена промене, а који дефинише улогу *Оријентира*. Супротстављена је *ефективизацији*. У онтолошки најједноставнијем случају афективизација је просторна и односи се на спацијални оквир који је захваћен исходом догађаја (аблативни: *Сизиф је скочио са литице* → литица више није локализатор за Сизифа; или адлативни: *Сизиф се попео на врх брега* → врх брега је постао локализатор за Сизифа). Онтолошки сложенија афективизација подразумева да домен превазилази просторне димензије – носилац домена је афекиран, рецимо, у смислу расположивости / нерасположивости (*Сизиф је дао камен пролазнику*, *Пролазник је отео камен Сизифу*), доживљаја (*Пролазник је изнервирао Сизифа*) или модификације (*Сизиф је разбио камен*, *Сизиф је изглачао камен*). Афективизацијом могу бити обухваћени и не сами реални ентитети већ њихови ментални одрази у нечијој свести (*Сизиф је заволео свој камен*).

ДЕЈСТВУЈУЋЕ ПОЉЕ

скуп свих улога које су дефинисане преко дејствујућег актера (обично преко актера x). Поред агентативног поља, дејствујуће поље обухвата и сегменте медијалног поља у којима се појављује релациона дефиниција са дејствујућим актером (нпр. дејствена микрозона x^{\vee} , односно Реификатор: *Сизиф је разбио камен песницом*, или дејствена макрозона x^{\wedge} , која се појављује као Пред-Оријентир: *Сизиф гура камен брдом*).

ДЕЈСТВО

један од четири актанта аргументског простора, околносни актант који корелира са *Ефектором*. Дејство нема директну

аргументску пројекцију. Његова функција је да компресује све актанте развијене каузалне суперсхеме који нису добили статус Ефектора а имају актерску дефиницију наслоњену на актера који се нашао у улози Ефектора. Дејство омогућава да се ангажовањем беспредлошког инструментала такви актанти ишчитају (нпр. инструментал у примеру *Сизиф је шутнуо камен ногом* из Дејства ишчитава Реификатора x^v , а инструментал у примеру *Сизиф се шета долином* из Дејства ишчитава Пред-Оријентира $\#x^{\wedge}$).

ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНИ КО-ОРИЈЕНТИРА

одазивни онтолошки ниво концептуализације афектираног домена, односно Оријентира. Када глагол нема Ор-профил, егзистенцијални ко-Оријентир се може изразити посредством датива, и може се појавити паралелно са *просторним ко-Оријентиром*, рецимо *Сизиф је бацао камен својој сестри у долину*.

ЕГЗОСФЕРА

појам који припада протосхематском нивоу, а који настаје апстраховањем над представом ОМОТАЧА. За разлику од омотача, егзосфера није физички дефинисана, будући да се налази на нивоу који неутралише онтолошку специфичност. Могло би се, стога, рећи да је егзосфера функционални омотач без физичке структуре типичног омотача. Овај је појам битан за разумевање процеса наслањања *метаперцептивних* схема на сликовне схеме које ангажују ОМОТАЧ. Док се, рецимо, код глагола *умотати* уочава егзосфера реализована као типични предметни ОМОТАЧ, код глагола *упрљати* уочавамо перцептивно реализовану егзосферу, која је сада онтологизована као неспацијабилни, неаутономни перцепат. Исп. *ендосфера*.

ЕКСКЛУЗИЈА

протосхема која се повезује са глаголским префиксом *из-*, а која подразумева постојање ексклузираног Трајектора, односно Трајектора који је напустио неку *ендосферу*. Најтипичнија физичка манифестација ексклузије јесте сликовна схема ИЗНОШЕЊА (*извадити*, *истрчати*). Ексклузија се појављује у још две варијанте, када коинцидира са екстракцијом (као посебним искуственим типом аблативне афективизације) и када коинцидира са експозицијом (као посебним искуственим типом адлативне афективизације). Екстрактивна ексклузија се повезује са сликовном схемом ИСТИСКАЊА (*исцедити*, *измустити*), а експозитивна са сликовном схемом ИЗЛАГАЊА (*испрскати*, *ишприцати*).

ЕКСПОЗИЦИЈА

протосхема која је корелира са *ексклузијом*. Реч је о искуственом типу афективизације – неки Оријентир бива

изложен дејству које је ексклузирано из неког другог домена. Примарна онтолошка манифестација експозиције јесте сликовна схема ИЗЛАГАЊА (*испрскати, ишприцати*). Због наслоњености на ексклузију, као тип подразумеване ефективизације, експозиција се повезује са глаголским префиксом *из-*. В. и *екстракција*.

ЕКСТРАКЦИЈА

протосхема која корелира са *ексклузијом*. Реч је о искуственом типу афективизације – неки Оријентир ексклузијом Трајектора бива конститутивно измењен. Примарна онтолошка манифестација екстракције јесте сликовна схема ИСТИСКАЊА (*исцедити, измустити*). Због наслоњености на ексклузију, као тип подразумеване ефективизације, екстракција се повезује са глаголским префиксом *из-*. В. и *експозиција*.

ЕНДОСФЕРА

појам који припада протосхематском плану, а који настаје апстраховањем над представом САДРЖАТЕЉА. За разлику од садржатеља, ендосфера нема просторну дефинисаност јер се налази на нивоу онтолошки неспецификоване појмовности. Задржавајући пак функције типичног садржатеља, ендосфера омогућава да се на идеју садржавања наслоне просторне конфигурације које не ангажују просторни примитив САДРЖАТЕЉА, али су му функционално подударне. Може се, зато, рећи да је САДРЖАТЕЉ типична физичка онтологизација ЕНДОСФЕРЕ. Мање типичне физичке манифестације ендосфере сматрају се метаспацијалним појмовним померањем. Рецимо, глагол *унети нешто у нешто* ендосферу спецификује кроз представу САДРЖАТЕЉА. Код глагола *уклонити нешто са нечега* уочавамо пак метаспацијалну ЕНДОСФЕРУ НЕДОСТУПНОСТИ (уклоњено се налази на неодређеном простору недоступности). Исп. *егзосфера*.

ЕФЕКТИВИЗАЦИЈА

резултат у виду промене положаја (просторног или егзистенцијалног), чиме се дефинише улога *Трајектора*. Супротстављена је *афективизацији*. Просторна ефективизација подразумева да је Трајектор релокализован наспрам аблативног и(ли) адлативног Оријентира (*Сизиф је скотрљао камен са врха брда у долину*). Егзистенцијална ефективизација обухвата положај који је онтолошки комплекснији од спацијалности, нпр. промену положаја наспрам поља расположивости (*Сизиф је бацио камен у долину* → камен више није у Сизифовом тренутном употребном домену) или поља поседовања (*Сизиф је поклатио камен пролазнику*). Ефективизација обухвата и појаву Трајектора осета у Оријентировој доживљајној сфери (*Сизиф је чуо цвркулт, Неко је ударио шамар Сизифу*), као и појаву новог трајективног својства у Оријентировом домену – или нестајање старог из њега (*Сизиф је остарио* – Тр је „старост“, *Камен се заокружио* – Тр је „округли облик“, *Сизиф*

је оздравио – Тр је дезактуализована „болест“).

ЕФЕКТОР

дубоки каузални актонт у аргументском простору, који се синтаксички уобличава као номинатив двоактантских глагола. Иза Ефектора се може налазити *Агенс*, нека варијанта ослабљеног Агенса, или пак неки од *Кондуктора*. Може се, стога, говорити о два општа типа Ефектора – дејствујућем (*Сизиф котрља камен, Пролазник застрашује Сизифа*) и пермисивном (*Камен се котрља, Сизиф осећа страх*). У случају *апсолутне компресије*, Ефектор и *Резултатор* се стапају у једну сложену улогу, чиме се ствара непрелазни оквир.

ИНВОЛВИРАНОСТ

протосхема која се повезује са глаголским префиксом *об-*, а која подразумева да Трајектор собом или својим понашањем обухвата Оријентир са свих релевантних страна, односно успоставља ендосферу или егзосферу око њега. Инволвираност се примарно манифестује кроз неколико сликовних схема: обухватање путањом (*отрчати, облетети*), успостављање просторне баријере (*обзидати, обгрлити*), интеграција омотача (*обмотати, обући*) и дезинтеграција омотача (*обглодати, опчупати*).

ИНИЦИЈАТОР

први актонт агентативног поља, који представља ментално извориште дејства. Заједно са *Реализатором* интегрише се у типичног *Агенса*. У извесним случајевима, када је Реализатор референцијално одељен, Иницијатор може имати вредност ослабљеног Агенса. Рецимо, код глагола *ошишао се* – *Ошишао сам се код свог фризера* (Реализатор је фризер, субјекат је носилац интенције).

ИНКЛУЗИЈА

протосхема која се повезује са глаголским префиксом *у-*, а која подразумева или доспевање *Трајектора* у неку *ендосферу* или пак обухватање *Оријентира* неком *егзосфером*. Инклузија се типично манифестује кроз сликовне схеме УНОШЕЊА (*утрчати, убацити*) и УМОТАВАЊА (*увити, увезати*). Посебну варијанту протосхеме представља инвазивна инклузија, која се примарно онтологизује кроз сликовне схеме УБАДАЊА (*убости, укуцати*) и УТЕЗАЊА (*утегнути, удавити*).

КОМПРЕСИЈА

у Фоконијеовој и Тарнеровој теорији појмовне интеграције (2002) појмовни механизам којим се више улазних менталних простора компресује у структуру интегрисаног простора (бленде). У моделу догађајне суперсхеме, компресијом развијене каузалне структуре, која се састоји од три развојна поља, добија се једноставни аргументски простор глаголског

оквира. Та компресија може бити делимична (када настаје двоаргументски простор, са каузално раздвојеним Ефектором и Резултатором – прелазни или рефлексивни глаголски оквир) или *апсолутна* (када настаје једноаргументски простор, са Пост-ефекторским Резултатором – непрелазни глаголски оквир).

КО-ОРИЈЕНТИР

в. *егзистенцијални ко-Оријентир* и *просторни ко-Оријентир*.

МАКРОЗОНА

појава да се актант позадина актеризује преко актанта фигуре. Тако, када резултативно поље има Тр-профил, Оријентир бива дефинисан преко Трајектора, релационом дефиницијом. Рецимо, код глагола *унети књигу у собу*, постојање Тр-објекта показује да је Трајектор добио самосталну дефиницију Тр:у, а да се адлативни Оријентир актеризује релационо као његова макрозона Ор:у⁺, па је за његову синтаксичку елаборацију неопходно ангажовати додатна средства (одговарајући предлог).

МЕДИЈАЛНО ПОЉЕ

друго поље у каузалној структури догађаја, између *агентативног* и *резултативног*. Поље садржи неколико *Медијатора* – *Реификатор* је наслоњен на Агенса, а на *Кондукторе* (*Пред-Трајектор*, *Пред-Оријентир*) надовезују се актанте *резултативног поља*.

МЕДИЈАТОР

општи назив за актанте медијалног каузалног поља, обједињује *Реификатора* и *Кондукторе*. В. и *Пред-*.

МЕТАПЕРЦЕПТИВНОСТ

појмовни искорак од типичних, примарних перцептивних сликовних схема ка њиховим конфигурационо ослабљеним сестринским схемама физичке онтологије. Метаперцептивне схеме не почивају на просторном примитиву (нпр. ОМОТАЧ) већ на ЕГЗОСФЕРИ, која функционално одговара просторном примитиву али нема његово физичко обличје. У том смислу, метаперцептивне схеме се наслањају на одазивну појмовност перцептивног типа са којом просторни примитив кореспондира. Рецимо, глагол *умотати* доноси перцептивну сликовну схему која ангажује просторни примитив ОМОТАЧА, док код глагола *упрљати* уочавамо схему са перцептивно реализованом егзосфером (својство прљавости је тек перцепат а не спацијабилни ентитет као ОМОТАЧ, али баш као и ОМОТАЧ има функцију перцептивне инклузије). Исп. *метаспацијалност*.

МЕТАСПАЦИЈАЛНОСТ	појмовни искорак од типичних, примарних спацијалних сликовних схема ка њиховим конфигурационо ослабљеним сестринским схемама физичке онтологије. За разлику од типичних сликовних схема, метаспацијалне схеме не ангажују просторни примитив већ одазивну појмовност спацијалног типа са којом је он искуствено увезан. Као и сликовне схеме, метаспацијалне схеме припадају домену просторног искуства. Рецимо, <i>ишчланити се из библиотеке</i> подразумева метаспацијално уопштавање физичког садржатеља на опросториво заједништво (што је тип <i>ендосфере</i>), док код глагола <i>избавити</i> уочавамо опросторену опасност (такође тип <i>ендосфере</i>). Исп. <i>метаперцептивност</i> .
МИКРОЗОНА	појава да се актант фигура актеризује преко актанта позадине. Тако се, рецимо, Реификатор дефинише као дејствена микрозона Агенса. Када резултативно поље има Ор-профил, Трајектор је дефинисан преко Оријентира, релационом дефиницијом, нпр. $Tr:q^{V+}$. Рецимо, код глагола <i>испрљати патике</i> , објекат има вредност адлативног Оријентира, што указује на то да је адл-Ор добио директну актеризацију. Трајектор, који је овде МАТЕРИЈА-СВОЈСТВО „прљавост“, актеризован је посредно, као микрозона адл. Оријентира <i>q</i> .
МОНОПРЕЛАЗНОСТ	Синтаксичко-семантичко својство глагола који ситуацију изражава посредством неалтернирајућег оквира, односно који познаје само један резултативни профил. Монопрелазни глаголи се појављују или са Тр-објектом (<i>избацити лопту из собе, угурати ствари у торбу, осетити страх</i>) или са Ор-објектом (<i>ишибати некога, упрљати патике, офарбати зид</i>).
ОДАЗИВНИ ПОЈМОВНИ САДРЖАЈ	у Грејдијевој поставци појмовни натчулни садржај који искуствено корелира са примарним чулним садржајем (нпр. БИТНО је одазивна појмовност наспрам ВЕЛИКО).
ОМОТАЧ	<i>просторни примитив</i> функционално сличан <i>садржатељу</i> , од кога се разликује по типичној актантској вредности у структури догађаја. Док се САДРЖАТЕЉ суперсхематизује као Оријентир (простор чији се садржај током догађаја променио), ОМОТАЧ кореспондира са улогом Трајектора (ентитет чији се положај током догађаја променио). Поред тога, док типични садржатељ има инхерентну унутрашњост, типични омотач је ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ којом се успоставља <i>егзосфера</i> око неког Оријентира.

ОРИЈЕНТИР	један од два типа актаната у резултативном пољу догађаја, који се дефинише као носилац промене садржаја, односно именитељ домена промене. Према типу промене, може се говорити о аблативном Оријентиру (домен негативног резултата: <i>испразнио је <u>корпу</u></i>) или адлативном Оријентиру (домен позитивног резултата: <i>напунио је <u>корпу</u></i>). У сфери бихевиоралности, као натпросторном искуству, бихевиорални емитер одговара аблативном Оријентиру (што долази до изражаја код рефлексивних глагола као <i>глупирати се</i> – када формант <i>се</i> указује управо на подударност абл. Оријентира са Агенсом), док адлативни Оријентир именује бихевиоралног реципијента (често видљивог кроз датив: <i>саопштити нешто <u>некоме</u>, ругати се <u>некоме</u></i>).
ПАРАФИЗИЧКИ ТРАЈЕКТОР	Трајектор који фигурира у склопу спацијалне конфигурације (са правим просторно реализованим Оријентиром) иако сам по себи не представља реалну физичку предметност, већ је ментални ентитет који се усидрава у просторне оквире. То усидрење може га делимично опредметити (ипак, ни тада он не добија више од перцептивне форме, нпр. <i>уписати <u>податак</u> на <u>папир</u></i>). Опредмећење може и изостати, када парафизички Трајектор остее субјективни, доживљени али физички нереални ентитет у реалном физичком простору (нпр. поглед у ситуацијама <i>извирити кроз кључаоницу</i> или <i>убуљити се у некога</i>).
Пост-	префикс којим се указује на каузално дубљу улогу која је обухваћена апсолутном компресијом, код непрелазних глагола. Ако је то Агенс, говоримо о Постагентативном Резултатору (Трајектору, нпр. <i>утрчати у зграду</i> , или Оријентиру, нпр. <i>изблејати</i>). Ако је најдубљи каузални ниво медијални, говоримо о Постмедијалном Резултатору. Тада је дубоки актант који је обухваћен интеграцијом неки од Кондуктора (Пред-Трајектор или Пред-Оријентир). Тако код <i>умрети</i> уочавамо Постмедијалног Оријентира, а код <i>испасти</i> Постмедијалног Трајектора.
ПРЕД-	префикс који се појављује у називима Кондуктора, у медијалном пољу догађаја, и који омогућава да се Кондуктори раздвоје према принципу <i>фигура – позадина</i> : Пред-Трајектор је пермисивна претеча Трајектора, Пред-Оријентир је пермисивни каузални претходник Оријентира.
ПРОМЕНА	Један од четири актанта аргументског простора, околносни актант који корелира са Резултатором. Промена није директно ишчитљива, њена је функција да компресује све протоактанте

који су релационо дефинисани преко актерске вредности Резултатора. У њу апсорбовани протоактанти се могу ишчитати посредством семантички компатибилних предлога. Тако, рецимо, Оријентир који је актерски дефинисан преко Трајектора Ор: y^{V+} , бива апсорбован у Промену, одакле се може синтаксички изразити кроз ППК: *Сизиф је гурнуо камен са литице.*

ПРОСТОРНИ КО-ОРИЈЕНТИР

примарни онтолошки ниво концептуализације афектираног домена, односно Оријентира. Када глагол нема Ор-профил, просторни ко-Оријентир се може изразити посредство семантички компатибилног предлога, паралелно са *егзистенцијалним ко-Оријентиром*, нпр. *Сизиф је бацио камен својој сестри у долину.*

ПРОСТОРНИ ПРИМИТИВ

према рedefиницији сликовних схема коју предлажу Мандлер и Кановас (2014), примарни просторни ентитети око којих се организују сликовне схеме. САДРЖАТЕЉ је, тако, просторни примитив, док би сликовне схеме биле УНОШЕЊЕ У САДРЖАТЕЉ, односно ИЗНОШЕЊЕ ИЗ САДРЖАТЕЉА. В. и *омотач*.

ПРОТОДОГАЂАЈ

догађајна структура у којој се у резултативном пољу уочава протосхематски резултат. Иста протосхема може бити повезана са више протодогађаја, односно може имати више структурних варијанти. Тако се, рецимо, протосхема *ексклузије* (гл. префикс *из-*), појављује самостално (типично кроз сл. схема ИЗНОШЕЊА, *истрчати*) или у садејству са протосхемом *екстракције* (сл. схема ИСТИСКАЊА, *исцедити*) или протосхемом *екпозиције* (сл. схема ИЗЛАГАЊА, *испрскати*). Код гл. префикса *у-*, протосхема *инклузије* такође долази или сама или са додатном протосхемом (овде је то *инвазивност*) и то у два структурна варијанта – са инклузирајућим Оријентиром (сл. схеме УНОШЕЊА и УБАДАЊА) или са инклузирајућим Трајектором (сл. схеме УМОТАВАЊА и УТЕЗАЊА).

ПРОТОСХЕМА (ПРОЗНАЧЕЊЕ)

схема која је апстрактнија од просторних примитива а конкретнија од суперсхеме, а за коју се везује семантика глаголских префикса. За разлику од сликовних појмова, које су физичке онтологије, протосхома је онтолошки неспецификована, што јој омогућава да се реализује у искуствима различитих онтологија. Њена је примарна онтолошка манифестација повезана са сликовним схемама, па се може рећи да протосхема настаје у процесу суперсхематског скенирања сликовне схеме. В. *аксијалност*, *ексклузија*, *екстракција*, *експозиција*, *инволвираност*, *инклузија*, *инвазивност*.

РЕАЛИЗАТОР	<p>други актант агентативног поља, који означава извршиоца, односно физички извор дејства. У типичном случају стопљен је са <i>Иницијатором</i> у <i>Агенса</i>. Када је Иницијатор испуштен, Реализатор представља форму ослабљеног, неинтенционалног Агенса. Рецимо, субјекат глагола <i>огадити</i> у реализацији <i>Тај глумац ми је огадио серију (својим пренемагањем)</i> има вредност неинтенционалног Реализатора. Слично је и у примеру <i>Ветар је срушио дрво (јаким ударима)</i>. Рефлексивне варијанте као <i>огребати се</i> и <i>испрљати се</i> предност дају неинтенционалној интерпретацији, па и у препознајемо такву форму ослабљеног Агенса.</p>
РЕЗУЛТАТИВНО ПОЉЕ	<p>последње поље у каузалној структури догађаја, које се наставља на медијално, а које садржи <i>Трајектора</i> и релевантне <i>Оријентире</i>. Актанти овог поља су носиоци промене која се догађајем постиже. У овом се пољу уочава протосхема коју повезујемо са значењем глаголског префикса. В. и <i>агентативно поље, медијално поље</i>.</p>
РЕЗУЛТАТОР	<p>високи каузални актант у аргументском простору, супротстављен Ефектору. Иза Резултатора се може налазити Трајектор или Оријентир, па је Резултатор и општи назив за актанта у резултативном пољу.</p>
РЕИФИКАТОР	<p>каузално дубљи актант медијалног поља, <i>Медијатор</i> који припада Агенсовој дејственој сфери, односно актант који опредмеђује само дејство. Реификатор корелира са <i>Кондукторима</i>. Како се у процесу актеризације обично дефинише преко актера <i>x</i>, бива компресован у <i>Дејство</i> унутар аргументског простора, што обично омогућава ишчитљивост ангажовањем инструментала.</p>
САДРЖАТЕЉ	<p>просторни примитив, који означава ентитет са инхерентним унутрашњим простором, и који представља центар спацијалне конфигурације сликовних схема као што су УНОШЕЊЕ и ИЗНОШЕЊЕ. Садржатељ је статичан и има вредност локализатора, што показује да је он просторна инстанца суперсхематског Оријентира. Апстраховањем садржатеља на протосхематски план долази се до појма <i>ендосфере</i>. Исп. <i>омотач</i>.</p>
СЛИКОВНА СХЕМА	<p>основна онтолошка манифестација протодогађаја. Тако се, рецимо, протосхема инклузије примарно онтолошки</p>

конкретизује или као УНОШЕЊЕ У САДРЖАТЕЉ или као УМОТАВАЊЕ ОМОТАЧЕМ. Овакав модел прихвата Грејдијево (2005а) сужавање појма сликовна схема на минималне гешталте спацио-перцептивног искуства наспрам којих постоје искуствено повезане одазивне схеме, као и раздвајање сликовних схема од *просторних примитива*, које предлажу Мандлер и Кановас (2014).

СУПЕРСХЕМА

последња инстанца процеса схематизације стварности, који отпочиње сликовним схемама. У Грејдијевој теорији примарних метафора, заједничка суперсхема је један од услова за успостављање примарнометафоричке везе између чулног и одазивног појма. На суперсхематском нивоу се налазе појмови граматичке природе, очишћени од искуствених наноса, као што су перфективност, почетност, Трајектор, Оријентир и др. Суперсхематском нивоу претходи *протосхематски* ниво, који је као и он онтолошки неутралан, али који није лишен искуствене подлоге.

ТРАЈЕКТОР (ТР)

један од два типа актаната у резултативном пољу догађаја, који се дефинише као носилац промене положаја, односно ентитет који се појављује у неком домену или нестаје из неког домена. У типичној онтолошкој манифестацији, Трајектор је ентитет који се кретањем или померањем релокализује у простору (*ставио је књигу на полицу, узео је књигу са полице*). Када се реализује као својство, Трајектор обично није аргументизован али је семантички уочљив (*остарио је* – Тр је својство старости које се актуализовало, *оздравио је* – Тр је болест која је дезактуализована).

ЛИТЕРАТУРА

- АРЕНТ 2010/1977: Хана Арент. (2010). *Живот духа*. Београд: Службени гласник.
- АЛАНОВИЋ 2008: Миливој Алановић. (2008). „Објекат – формалносинтаксички обрасци идентификације и семантичка диференцијација“. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 37/1, 137-151.
- АЛАНОВИЋ 2014: Миливој Алановић. (2014). „О лексичкој регулацији транзитивности“. *Српски језик*, 19, 275–288.
- БАБИЋ ³2002: Stjepan Babić. (³2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- БАЈДИМИРОВА 2010: Anna Baydimirova. (2010). *Russian Aspectual Prefixes O, OB and OBO: A Case Study of Allomorphy* (master rad). University of Tromsø.
- БАРСЕЛОНА 2003: Antonio Barcelona. (2003). „On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor“. U: *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*, A. Barcelona (ур.), Berlin: Mouton de Gruyter, 31–58.
- БАСИЛИО 2009: Margarida Basilio. (2009). „The role of metonymy in word formation: Brazilian Portuguese agent noun constructions“. U: *Metonymy and Metaphor in Grammar*, Klaus-Uwe Panther, Linda Thornburg i Antonio Barcelona (urednici), Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 99–109.
- БЕЛАЈ 2001: Branimir Belaj. (2001). „Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku“. *Suvremena lingvistika*, 51–52, 1–11.
- БЕЛАЈ 2004: Branimir Belaj. (2004). „Značenjska analiza hrvatskoga glagolskog prefiksa *raz-* i njegovih alomorfa *ras-*, *raš-*, *raza-*, *ra-*“. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 30, 1-17.
- БЕЛАЈ 2008a: Branimir Belaj. (2008). *Jezik, prostor i konceptualizacija, shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*. Osijek: Filozofski fakultet.
- БЕЛАЈ 2008b: Branimir Belaj. (2008). „Prelokativnost kao shematično značenje hrvatskoga glagolskog prefiksa *pred-*“. *Jezikoslovlje*, 9, 123–140.
- БЕЛАЈ 2011: Branimir Belaj. (2011). „Schematic meaning of the Croatian verbal prefix *iz-*, meaning chains and syntactic implications“. U: *Cognitive linguistics: Convergence and expansion*. Mario Brdar, Stefan Th. Gries, Milena Žic Fuchs (urednici), Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 115–150.
- БЕЛИЋ 2000/1949: Александар Белић. (2000). *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика. Изабрана дела Александра Белића, том 14*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- БРДАР 2017: Mario Brdar. (2017). *Metonymy and Word-Formation: Their Interactions and Complementation*. Cambridge Scholars Publishing.
- ВИТГЕНШТАЈН 1980/1953: Ludvig Vitgenštajn. (1980). *Filozofska istraživanja*. Beograd: Nolit.
- ВУЈОВИЋ 2019: Вујовић, Душанка. (2019). *Глаголи људског кретања у савременом српском језику, семантичка студија*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- ГИБС И КОЛСТОН 1995: Raymond W. Gibbs, Herbert L. Colston. (1995). „The cognitive psychological reality of image schemas and their transformations“. *Cognitive Linguistics*, 6/4, 347–378.
- ГОРТАН-ПРЕМК 1971: Даринка Гортан-Премк. (1971). *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- ГОРТАН-ПРЕМК 2004: Даринка Гортан-Премк. (2004). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ГРЕЈДИ 1997: Joseph Grady. (1997). *Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes*. Ph.D. Dissertation. University of California, Berkley.
- ГРЕЈДИ 2005а: Joseph Grady. (2005). „Image schemas and perception: Refining a definition“. U: *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, B. Hampe i J. Grady (urednici), Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 35–55.
- ГРЕЈДИ 2005б: Joseph Grady. (2005). „Primary metaphors as inputs to conceptual integration“. *Journal of Pragmatics*, 37, 1595–1614.
- ГРЕЈДИ 2008: Joseph Grady. (2008). „‘Superschemas’ and the grammar of metaphorical mappings“. U: *Language in the Context of Use: Discourse and Cognitive Approaches to Language*, Andrea Tyler, Yiyoun Kim i Mari Takada (urednici), Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 339–360.
- ГРЕЈДИ И ЏОНСОН 2003: Joseph Grady, Christopher Johnson. (2003). „Converging evidence for the notions of subscene and primary scene“. U: *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, Rene Dirven, Ralf Parings (urednici), Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 533–554.
- ГРИЦКАТ 1966–1967: Ирена Грицкат. (1966–1967). „Префиксација као средство граматичке (чисте) перфективизације“. *Јужнословенски филолог*, 27, 185–224.
- ГРИЦКАТ 1967а: Ирена Грицкат. (1967). „Стилске фигуре у светлу језичких анализа“. *Наш језик*, 26/4, 217–235.
- ГРИЦКАТ 1967б: Ирена Грицкат. (1967). „Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста (граматичка) перфективизација путем префиксације“. *Наш језик*, 16/3, 119–126.
- ГРИЦКАТ 2020/1984: Ирена Грицкат. (2020). „Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори“. U: *Кругови Ирене Грицкат*, Рајна Драгићевић (уредник), Београд: Савез славистичких друштава Србије, 309–318

- ГРИЦКАТ 2020/2000: Ирена Грицкат. (2020). Префикс *c(a)*- уз глаголе у српском језику. У: *Кругови Ирене Грицкат*, Рајна Драгићевић (уредник), Београд: Савез славистичких друштава Србије, 319–324.
- ГРИЦКАТ 2004: Ирена Грицкат. (2004). „Из проблематике глаголског рода и глаголског вида“, у: И. Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, 211–252, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ГРУБОР 1953: Đuro Grubor. (1953). *Aspektna značenja*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- ДИКИ 2012: Stephen Dickey. (2012). „Orphan prefixes and the grammaticalization of aspect in South Slavic“, *Jezikoslovlje*, 13/1, 71–105.
- ДОМБРОВСКА 1997: Ewa Dąbrowska. (1997). *Cognitive Semantics and the Polish Dative*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- ДОТИ 1991: David Dowty. (1991). „Thematic Proto-Roles and Argument Selection“. *Language*, 67/3, 547-619.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2007: Рајна Драгићевић. (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2013: Рајна Драгићевић. (2013). „Глаголи са два префикса у српском с освртом на стање у другим словенским језицима“. *Зборник Матице српске за славистику*, 83, 257–268.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2014: Рајна Драгићевић. (2014). „Улога префикса у очувању или потискивању неких прасловенских глагола у савременом српском језику“. *Српски језик*, 19, 235–247.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2015: Рајна Драгићевић. (2015). „Префиксација у србистици и славистици“. У: *У простору лингвистичке славистике, зборник научних радова поводом 65 година живота академика Предрага Пипера*, Филолошки факултет: Београд, 353–366.
- ЂОРЂЕВИЋ 2018: Весна Ђорђевић. (2018). *Видски парњаци у српском језику (имперфективни глагол : перфективни глагол изведен префиксима за-, из-, на-, о-, по-, с- и у-)*. Докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- ЕВАНС И ГРИН 2006: Vyvyan Evans, Melanie Green. (2006). *Cognitive linguistics: an introduction*. Edinburgh university press.
- ЕНДРУЗ 1984: Edna Andrews. (1984). „A Semantic Analysis of the Russian Prepositions/Preverbs O(-) and OB(-)“. *The Slavic and East European Journal*, 28/4, 477-492.
- ИВАНОВИЋ 2012: Милена Ивановић. (2012). *Истраживање акционалности у украјинском и српском језику*. Докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

- ИВИЋ 2005/1954: Милка Ивић. (2005). Значења српскохрватског инструментала и њихов развој. Београд: Београдска књига, САНУ, Институт за српски језик САНУ.
- ИВИЋ 2002а: Милка Ивић. (2002). „О модификатору „улоге“ агенс“. *Ред речи: лингвистички огледи, четири*, 45–50. Београд: Библиотека XX век, Чигоја штампа, Круг.
- ИВИЋ 2002б: Ивић, Милка. (2002). „О појму ‘одговорност’ и ‘агентативној’ улози оруђа у вршењу радње“. *Ред речи: лингвистички огледи, четири*, 51–60. Београд: Библиотека XX век, Чигоја штампа, Круг.
- ЈАНДА 1986: Laura Janda. (1986). *A Semantic Analysis of the Russian Verbal Prefixes za-, pere-, do-, and ot-*. München: Otto Sagner.
- ЈАНДА 2007: „Aspectual clusters of Russian verbs“. *Studies in Language* 31/3, 607–648.
- ЈАНДА 2011: Laura Janda. (2011). „Metonymy in word-formation“. *Cognitive Linguistics* 22–2, 359–392.
- ЈАНДА И НЕСЕТ 2010: „Taking apart russian raz-“. *The Slavic and East European Journal*, 54/3, 477-502.
- ЈАНДА И ЉАШЕВСКАЈА 2011: Laura Janda, Olga Lyashevskaya. (2011). „Prefix variation as a challenge to Russian aspectual pairs: are завязнуть and увязнуть ‘get stuck’ the same or different?“. *Russian Linguistics*, 35, 147–167.
- ЈАНДА И ДР. 2013: Laura Janda, Anna Endresen, Julia Kuznetsova, Olga Lyashevskaya, Anastasia Makarova, Tore Nessel, Svetlana Sokolova. *Why Russian aspectual prefixes aren't empty: prefixes as verb classifiers*. Bloomington: Slavica Publishers.
- ЈОВАНОВИЋ 2020: Јовановић, Александра. (2020). „О дативној енклитизи расплинуте референције у савременом српском језику“. *Наш језик*, 51/1, 75–92.
- КАСАД И ЛАНАКЕР 1985: Eugene H. Casad and Ronald W. Langacker. (1985). „*Inside and Outside in Cora Grammar*“. *International Journal of American Linguistics*, 51/3, 247-281.
- КГХЈ 2014: Branimir Belaj i Goran Tanacković Faletar. (2014). *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga prva: imenska sintagma i sitaksa padeža*. Disput: Zagreb.
- КЕВЕЧЕШ 2010: Zoltán Kövecses. (2010). *Metaphor: a practical introduction*. Oxford University Press.
- КЕВЕЧЕШ 2013: Zoltán Kövecses. (2013). „The Metaphor–Metonymy Relationship: Correlation Metaphors Are Based on Metonymy“. *Metaphor and Symbol*, 28/2, 75-88.
- КЛАЈН 2002: Клајн, Иван. (2002). *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слагање и префиксација*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Завод за уџбенике и наставна средства; Нови Сад: Матица српска.
- КЛАУСНЕР 2005: Timothy Clausner. „Image schema paradoxes: Implications for cognitive semantics“. U: *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, B. Hampe, J. Grady (urednici), Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 93–110.

- КЛАУСНЕР И КРОФТ 1999: Timothy Clausner, William Croft. (1999). „Domains and image schemas“. *Cognitive Linguistics*, 10/1, 1–31.
- КЛИКОВАЦ 1998: Душка Кликовац. (1998). „О значењу српског глаголског префикса *раз-* (когнитивнолингвистички приступ)“. *Наш језик*, 32/2–3, 153–167.
- КЛИКОВАЦ 2002: Душка Кликовац. (2002). „О различитим врстама префиксалног значења: лексичко и творбено значење глаголског префикса *раз-*“. У: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Београд / Нови Сад: САНУ, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 185–194.
- КЛИКОВАЦ 2006: Duška Klikovac. (2006). *Semantika predloga. Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- КЛИКОВАЦ 2012: Душка Кликовац. (2012). „О семантици глаголског префикса *уз-*“. У: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, Рајна Драгићевић (ур.), Београд: Филолошки факултет, 573–600.
- КРОФТ 2006: William Croft. (2006). „On explaining metonymy“. *Cognitive Linguistics* 17, 317–326.
- КРОФТ 2012: William Croft. (2012). *Verbs: Aspect and Causal Structure*. Oxford University Press.
- ЛАНАКЕР 1987: Ronald W. Langacker. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I: Theoretical prerequisites*. Stanford University Press.
- ЛАНАКЕР 1991a: Ronald W. Langacker. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II: descriptive application*. Stanford University Press.
- ЛАНАКЕР 1991b: Ronald W. Langacker. (1991). *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- ЛАНАКЕР 2009: Roland W. Langacker. (2009). „Metonymic grammar“. У: *Metonymy and Metaphor in Grammar*, Klaus-Uwe Panther, Linda Thornburg i Antonio Barcelona (urednici), 45–71, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- ЛАНАКЕР 2013: Ronald W. Langacker. (2013). *Essentials of Cognitive Grammar*. Oxford University Press.
- ЛЕВИН 1993: Beth Levin. *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- ЛЕВИН И ХОВАВ 2005: Beth Levin, Malka Rappaport Hovav. (2005). *Argument Realization*. Cambridge University Press
- ЛЕЈКОФ 1987: George Lakoff. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: University of Chicago Press.
- ЛЕЈКОФ 1993: George Lakoff. (1993). „The contemporary theory of metaphor“. У: *Metaphor and Thought*, Andrew Ortony (urednik), Cambridge University Press, 202–251.

- ЛЕЈКОФ И ЏОНСОН 1980: Lakoff, George i Johnson, Mark. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- ЛЕЈКОФ И ЏОНСОН 1999: George Lakoff, Mark Johnson. (1999). *Philosophy In The Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books.
- МАНДЛЕР 2004: Jean Mandler. (2004). *The Foundations of Mind. Origins of Conceptual Thought*. New York: Oxford University Press.
- МАНДЛЕР 2005: Jean Mandler. (2005). „Image schemas and the transition to verbal thought“. У: *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, Hampe, B. i Grady, J. (urednici), Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 137–163.
- МАНДЛЕР И КАНОВАС 2014: Jean Mandler, Cristóbal Pagán Cánovas. (2014). “On defining image schemas” *Language and Cognition*, 6/4, 510–532,
- МАРКОВИЋ 2016: Александра Марковић. (2016). *Падежи и предлошко-падежне конструкције са квалитативним значењем у савременом српском књижевном језику (семантичко-синтаксичка анализа*. Докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету у Београду.
- МАТИЈАШЕВИЋ 2000: Јелка Матијашевић, „Префиксација и двовидност глагола”, *Јужнословенски филолог* 56/1–2, 655–663.
- МИЛАНОВ 2017: Наташа Миланов. (2017). *Полисемија српске лексике на корпусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету у Београду.
- МИЛЕНКОВИЋ 2017: Ана Миленковић. (2017). *Семантичка и творбена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику*. Докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- МИЉКОВИЋ 2012: Вања Миљковић (2012). *Ментални простори, синтаксичко-семантички модели и полисемија глагола ићи*, мастер рад одбрањен на Филолошком факултету у Београду.
- МИЉКОВИЋ 2015а: Вања Миљковић. (2015). „Префиксација и метафоричка појмовна интеграција на примеру глаголског префикса пре-“. У: *Савремена проучавања језика и књижевности* 6/1, 137–152, Крагујевац: ФИЛУМ.
- МИЉКОВИЋ 2015б: Вања Миљковић. (2015). „О префиксираним глаголима са значењем задовољења потребе у савременом српском језику“. У: *Језици и културе у времену и простору* 4, 301–314, Нови Сад: Филозофски факултет.
- МИЉКОВИЋ 2016: Вања Миљковић. (2016). „Дистрибутивност и глаголска префиксација у теорији и српској и хрватској лексикографској пракси“. У: *Лексикографијата в началото на XXI век*, Диана Благоева, Сия Колковска (ур.), София: Българска академия на науките, 129–141.
- МИЉКОВИЋ 2017: Вања Миљковић. (2017). „Глаголи са префиксом за- који означавају почетне ситуације у савременом српском језику – когнитивнолингвистички

приступ“. У: *Језик, књижевност, време*, Биљана Мишић Илић, Весна Лопићић (уредници). Ниш: Филозофски факултет, 143–158.

МИЉКОВИЋ 2018а: Вања Миљковић. (2018). „Когнитивне схеме и просторно искуство: случај предлога на у савременом српском језику“. У: *Језик, књижевност, простор: тематски зборник радова*, Весна Лопићић, Биљана Мишић (уредници), Ниш: Филозофски факултет, 505–520.

МИЉКОВИЋ 2018б: Vanja Miljković. (2018). „Novi glagoli sa prefiksom iz- u savremenom srpskom jeziku i teorija glagolske prefiksacije“. У: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru 7/2*, Snežana Gudurić, Biljana Radić-Bojanić (urednici), Novi Sad: Filozofski fakultet, 153-164.

МИЉКОВИЋ (у рукопису): Вања Миљковић. „Од лексичке семантике до идеализованог когнитивног модела сексуалности“. Необјављени рад.

НГСЈ 2013: Предраг Пипер и Иван Клајн. (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица Српска.

НЕСЕТ 2009: Tore Nessel. (2009). „Metonymy of Aspect/Aspects of Metonymy“. *Scando-Slavica* 55/1, 65-77.

НЕСЕТ 2010: Tore Nessel. (2010). „Is the choice of prefix arbitrary? Aspectual prefixation and russian verbs of perception“. *The Slavic and East European Journal*, 54/4, 666-689.

НЕСЕТ И ДР. 2011: Tore Nessel, Anna Endresen, Laura Janda. (2011). „Two ways to get out: Radial Category Profiling and the Russian prefixes *vy-* and *iz-*“. *Zeitschrift für Slawistik*, 56/4, 377–402.

НОВАКОВ 2005: Novakov, Predrag. (2005). *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.

ПАНТЕР И ТОРНБУРГ 2002: Klaus-Uwe Panther, Linda Thornburg. (2002). *The roles of metaphor and metonymy in English -er nominals*. У: René Dirven i Ralf Pörling (urednici), *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, Berlin: Mouton de Gruyter, 279–319.

ПИПЕР 2001: Предраг Пипер. (2001). *Језик и простор*. Београд: Библиотека ХХ век.

ПИПЕР 2005: Предраг Пипер. „Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика“. У: *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Предраг Пипер и др., Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 575–978.

ПОПОВИЋ ЉУД. 2008: Људмила Поповић. (2008). *Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе*, Београд: Филолошки факултет.

ПОПОВИЋ ЉУБ.¹¹2008: Љубомир Поповић. (¹¹2008). „Синтакса“. У: *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*, Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 204–407.

- РАДЕН И КЕВЕЧЕШ 1999. Günter Radden, Zoltán Kövecses. 1999. „Towards a theory of metonymy“, U: Klaus-Uwe Panther i Günter Radden (urednici), *Metonymy in language and thought*, 17–59. Amsterdam: John Benjamins.
- РАСУЛИЋ 2004: Катарина Расулић. (2004). *Језик и просторно искуство*. Београд: Филолошки факултет.
- РИСТИЋ 2007: Стана Ристић. (2007). „Семантички пасив у деривираним метонимијским значењима глагола са улогом доживљавача: на примерима деривираних значења глагола физичког деловања типа: стезати, стискати, притискати и давити“. *Зборник Матице српске за славистику*, 71–72, 445–449.
- РОШ 1978: E. Rosch (1978). „Principles of categorization“, B. Lloyd, E. Rosch(eds), *Cognition and Categorization*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 27–48.
[https://commonweb.unifr.ch/artsdean/pub/gestens/f/as/files/4610/9778_083247.pdf]
- РОШ И МЕРВИС 1975: E. Rosch, C. B. Mervis. (1975). „Family resemblances: Studies in the internal structure of categories“. *Cognitive Psychology*, 7(4), 573–605.
- РУИЗ ДЕ МЕНДОЗА 1998: Francisco Jose Ruiz de Mendoza Ibáñez. (1998). „On the nature of blending as a cognitive phenomenon“. *Journal of Pragmatics*, 30, 259–274.
- СПАСОЈЕВИЋ 2015: Марина Спасојевић. (2015). *Двовидски глаголи у савременом српском језику*. Докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету у Београду.
- СТЕВАНОВИЋ 1969: Михаило Стевановић. (1969). *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научна књига.
- СТЕВАНОВИЋ ²1970: Михаило Стевановић. (²1970). *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига.
- СТИПЧЕВИЋ 2010: Балша Стипчевић. (2010). „Глаголи с рекцијском допуном у беспредлошком инструменталу и њихови реченични модели“. У: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/3, 175–254.
- СТИПЧЕВИЋ 2014: Балша Стипчевић. (2014). *Дативне рекцијске конструкције с непрелазним глаголима у савременом српском језику*. Докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету у Београду.
- СТОЈАНОВИЋ 2012: Милица Стојановић, „Семантика глаголског префикса *пре-* у српском језику“. У: *Савремена проучавања језика и књижевности 3/1*, 101–112, Крагујевац: ФИЛУМ.
- СТОЈАНОВИЋ 2016: Милица Стојановић. (2016). *Полипрефиксирани глаголи у српском језику*. Докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету у Београду.
- СТОЈАНОВИЋ 2020: Милица Стојановић. (2020). „Глаголи са иницијалним морфемским сегментом *обез-* у српском језику“. *Српски језик*, 25, 273–285.
- СТОШИЋ 2007: Dejan Stošić. (2007). „The semantics of space: A study of the prefix *pro-* in Serbian“. U: *On interpreting construction schemas: from action and motion to*

transitivity and causality, Nicole Delbecque, Bert Cornillie (urednici), Berlin/New York: Walter de Gruyter, 331–357.

ТАЛМИ 1988: Leonard Talmy. (1988). „Force Dynamics in Language and Cognition“. *Cognitive Science*, 12/1, 49–100.

ТАЛМИ 2000: Talmy, Leonard. (2000). *Toward a Cognitive Semantics. Vol. 1, Concept Structuring Systems*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

ТЕЈЛОП 1995: John Taylor. (²1995). *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.

ТИЕНКИ 1997: Alan Cienki. (1995). „Some Properties and Groupings of Image Schemas“. U: *Lexical and Syntactical Constructions and the Construction of Meaning*, Verspoor, Marjolijn i dr. (urednici), Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 3–15.

ЋОРИЋ 2008: Божо Ћорић. (2008). *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

ЋОРИЋ 2016: Božo Ćorić. (2016). „Serbian“. U: *Word-Formation, An International Handbook of the Languages of Europe, Volume 4*, Peter O. Müller i dr. (urednici), Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 3017–3037.

ФИЛМОП 2002/1968: Charles Fillmore. (2002). *The Case for Case*. U: *Form and Meaning in Language: Volume I, Papers on Semantic Roles*, Charles Fillmore, Center for the Study of Language and Information, 21–119.

ФОКОНИЈЕ 1994: Gilles Fauconnier. (1994). *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge University Press.

ФОКОНИЈЕ И ТАРНЕР 2002: Gilles Fauconnier, Mark Turner. *The way we think. Conceptual blending and the Mind's hidden complexities*. Basic Books: New York.

ХАМПЕ 2005: Beate Hampe. (2005). „Image schemas in Cognitive Linguistics: Introduction“. U: *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, B. Hampe, J. Grady (urednici), Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 1–12.

ЏОНСОН 1987: Mark Johnson. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. University of Chicago Press.

ЏОНСОН 2005: Mark Johnson. (2005). „The philosophical significance of image schemas“. U: *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, Hampe, B. i Grady, J. (urednici), Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 15–33.

ЏОНСОН 1999: Johnson, Christopher. (1999). „Metaphor vs. conflation in the acquisition of polysemy: The case of *see*“. U: *Cultural, Psychological and Typological Issues in Cognitive Linguistics*, Masako Hiraga i dr. (urednici), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 155–170.

- ШАРИЋ 2008: Ljiljana, Šarić. (2008). *Spatial Concepts in Slavic. A Cognitive Linguistic Study of Prepositions and Cases*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- ШАРИЋ 2011: Šarić, Ljiljana. (2011). „Prefiksi kao sredstvo perfektivizacije: semantički prazne jedinice?“. *FLUMINENSIA*, 23/2, 7-20.
- ШАРИЋ 2014: Šarić, Ljiljana. (2014). *Prostor u jeziku i metafora, kognitivnolingvistička studija o prefiksima i prijedlozima*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- ШАРИЋ И МИКОЛИЋ (2015). Šarić, Ljiljana i Petar Mikolić. (2015). „A semantic analysis of the verbal prefix o(b)- in Croatian“. *Croatica et Slavica Iadertina*, 11/2, 249-283.
- ШАРИЋ И НЕДЕЛЧЕВА 2018: Љиљана Шарић, Светлана Неделчева. (2018). „The verbal prefix *u-* in Bulgarian and Croatian“. *Languages in Contrast*, 18/2, 252–282.
- ШИПКА 2002. Милан Шипка. (2002). „Енантиосемија у српском језику“. У: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Београд / Нови Сад: САНУ, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 149–162.
- ШОЛ 2003: Sarah Schull. (2003). *The experience of space: the privileged role of spatial prefixation in Czech and Russian*. Minhen: Varlag Otto Sagner.
- ШТЕКАУЕР 2005: Štekauer, Pavol. „Onomasiological approach to word-formation“, u: *Handbook of word-formation*, P. Štekauer i R. Lieber (urednici), Springer, 207–232.

Вања Миљковић је рођен 1988. у Новој Градишци (Хрватска). Одрастао је у Мајданпеку, где је завршио основну школу и гимназију, као ђак генерације. Као средњошколац био је полазник семинара лингвистике у Истраживачкој станици Петница, где је и написао своје прве истраживачке радове. Током средње школе и студија био је стипендиста Фондације за развој научног и уметничког подмлатка. Основне и мастер студије српског језика завршио је на Филолошком факултету у Београду (основне са просеком 9.98, а мастер са просеком 10). За студентски истраживачки рад „Природа акцента у говору Суботице“ добио је 2010. године награду „Др Петар Ђукановић“, коју додељује Катедра за српски језик. Мастер рад „Ментални простори, синтаксичко-семантички модели и полисемија глагола *ићи*“ радио је под менторство проф. др Рајне Драгићевић.

Од 2014. године запослен је на Институту за српски језик САНУ, на Одсеку за лингвистичка истраживања савременог српског језика и израду Речника САНУ, као истраживач сарадник. Стручни је сарадник програма лингвистике у Истраживачкој станици Петница од 2011. године. У склопу летње лингвистичке школе за средњошколце „Жаргонизми, фразеологизми и дијалектизми у односу на стандардни језик“ (Културно-образовни центар „Вук Караџић“, Тршић) од 2018. године води радионицу о сленгу.

Бави се лексичком и синтаксичком семантиком, творбом речи, когнитивнолингвистичком теоријом, социolingвистиком, лексикографијом. Учествовао је на више домаћих и међународних научних конференција.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Вања Миљковић

Број досијеа: 12022/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Когнитивнолингвистичко истраживање глаголских префикса

у савременом српском језику“

- резултат сопственог истраживачкограда;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени;
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора:

У Београду, _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Вања Миљковић

Број досијеа: 12022/Д

Студијски програм: Српски језик

Наслов рада: „Когнитивнолингвистичко истраживање глаголских
префикса у савременом српском језику“

Ментор: проф. др Рајна Драгићевић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора:

У Београду, _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Когнитивнолингвистичко истраживање глаголских префикса
у савременом српском језику“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CCBY)
2. Ауторство – некомерцијално (CCBY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CCBY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CCBY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CCBY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CCBY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора:

У Београду, _____
